

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkesztő
NAGY MIKLÓS

R E G É N Y E K

16.

JÓKAI MÓR

MIRE MEGVÉNÜLÜNK
(1865)

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST 1963

Sajtó alá rendezte
OROSZ LÁSZLÓ

Lektorálta
OSVÁTH BÉLA
TERESTYÉNI FERENC

© Akadémiai kiadó, Budapest 1963

AK 358 k 6366

Magy. i. T. 3.

83,628

Printed in Hungary

I. DEZSŐ NAPLÓJA

Én voltam akkor tízéves, a bátyám, Loránd, tizenhat éves; édesanyánk még fiatal volt, és apánk, bizonyosan tudom, hogy nem volt több harminchat évesnél. Nagyanyánk, apám anyja, szintén ott lakott velünk, és volt akkor hatvanéves. Szép sűrű, fehér haja volt, tiszta fehér, mint a hó. Gyermekkoromban sokat gondolkoztam rajta, milyen nagyon szerethetik az angyalok azokat, akiknek ilyen szép fehérre mossák a hajukat, akkor még azt hittem, hogy az embernek a sok örömtől lesz fehér a haja.

Az igaz, hogy nem is volt semmi bánatunk, egész családunknál bizonyos titkos egyetértés látszott szerződésileg megállapítva lenni, mely szerint mindenki kötelezte magát a többieknek lehető legtöbb örömet s lehető legkevesebb bánatot okozni.

Sohasem hallottam, hogy valaha pörölt volna valaki a házunknál.

Sohasem láttam duzzogó arcot, tegnapról mára eltett haragot, szemrehányó tekintetet semmi viszonylatban; anyám, nagyanyám, apám, bátyám és én úgy éltünk, mint akik egymás gondolatát is értik, s csak abban versenyeznek, hogy ki szereti jobban a másikat, s kit jobban a többi közül.

Hogy az igazat megvalljam, mégis legjobban szerettem az egész családunkban a bátyámat. Ez természetesen nem annyit tesz, hogy kétségbe ne ejtett volna az a kérdés, hogy ha meg

kellene a négy közül háromtól válnom, s csak egyet tarthatnék meg magamnak, melyiket választanám; hanem ha úgy mind együtt maradhatunk szépen a végtelen, kigondolhatlan időkig, hogy soha közlünk senki meg ne haljon, el ne váljon, hát akkor csak a bátyámmal szerettem volna mindig együtt járni.

Olyan jó is volt hozzám. Kicsiny, porban játszó gyerek koromban már ő fogta a kezem, hogy el ne essem, ő játszott velem gyermekjátékokat, mik őt nem mulattatták, csak engemet; tőle tanultam az ábécé legelső betűit játszva megismerni; vele jártam fel a kisvárosi iskolába, hol ő már nagydiák volt; s ha őt korábban hazaereszték a leckéről, megvárt az iskola udvarán, hogy egyedül ne menjek haza. Mikor ráért, nekem játékszereket faragott, rajzolt, épített, ragasztott minden képzelhető anyagból; mintha egyébre sem volna gondja, mint nekem örömet szerezni. Ha csínytettem, nem árult be, ha kisült rám, kimentett, sokat magára is vállalt. Minden gyerek elkényesül, durcás, nyűgös lesz, ha látja, hogy nagyon szeretik, én is az voltam; s ő minden rosszalkodásomat tűrte csendes vérrrel; soha vissza nem ütött, pedig én hányszor megtéptem a haját; hanem ha valami rossz cseléd vagy pákosztos iskolasuhanc megríkatott, ami nálam könnyen állt, akkor haragba jött, és nem kímélt senkit. Iszonyú erős volt. Én nem hittem, hogy a városban legyen nálánál erősebb ember. Iskolatársai rettegetek öklétől, s nem mertek vele kikötni soha; pedig nem látszott valami izmosnak, inkább karcsú volt és gyöngéd arcú, mint egy leány.

Még most is csak ő róla tudok beszélni!

Ott hagytam el, hogy a mi családunk igen boldog volt. Szükséget nem szenvedtünk; szép házunk volt, kényelmünk ott benn, a cseléd is jóllakott nálunk, s ha ruhánk szakadt, újat kaptunk helyette; s hogy jó barátaink is voltak, azt minden névnap alkalmával tapasztalhattam, mikor zengett a házunk az ismerősök jókedvétől; s hogy a városban tiszteltek bennünket, azt láthattam abból, hogy mikor apám-

mal végimentünk az utcán, minden ember köszönt, amire én akkor nagyon sokat adtam.

Apám igen komoly férfi volt; csendes, kevés beszédű ember. Halavány arca volt, hosszú fekete bajusza és sűrű szemöldei. Ha egyszer-egyszer összehúzta azokat a szemöldeit, meg lehetett rettenni tőle; hanem neki gondja volt rá, hogy senki se rettegjen tőle: esztendőben egyszer történt az, hogy valakire haragosan nézett. Hanem jókedvűnek sem láttam soha. Mikor a legvidámabb lakomák voltak is nálunk, vendégeink hahotával nevettek egy-egy vidám ötleten, ő pedig úgy ült ott az asztal végén, mint aki nem is hallotta azt. Ha édesanyánk nyájasan vállára borult, ha bátyám megcsókolta arcát, ha én ölében ténferegtem, s kérdezősködtem, ahogy gyermekek szoktak, megfelcshetetlen tárgyakról: olyankor szép méla szemei oly kimondhatatlan szeretettől sugároztak, oly búbájos édeség áradt azokból alá; de mosolygás az sem volt soha, meg nem nevette őt senki.

Nem is volt az az ember, akinek ha a bor vagy a jókedv megoldja a nyelvét, akkor bőbeszédű lesz, elmond mindent, ami a szívében van, beszél jövőről, múltból, ígér, fenyeget, dicsekedik; neki nem voltak fölösleges szavai.

És még valaki volt ilyen komoly a családukban, a nagyanyám; ő is éppen ily hallgatag volt, ő is éppen így őrizkedett sűrű szemöldeit összevonni, pedig azok már akkor fehérek voltak; éppen így őrizkedett haragos szót kiejteni, és éppen így nem tudott nevetni, mosolyogni; hanem ahelyett sokszor vettem észre, hogy szemei szüntelen apámat kísérik; asztalnál szüntelen az ő arcán függnék, és néha az a gyermekes gondolatom támadt, hogy apám talán azért viseli magát olyan komolyan, mert tudja, hogy az édesanyja nézi.

Ha aztán véletlenül szemeik összetalálkoztak, úgy látszott, mintha kitalálták volna egymás gondolatát; valami régi-régi eltemetett gondolatot, amit ők együtt őriznek, s gyakran láttam, hogy öreganyám fölkelt néha örök kötése mellől,

s mikor apám úgy elmerengve ült közöttünk, s alig vette észre, hogy anyám, bátyám és én mellette vagyunk, hízelgünk és alkalmatlankodunk neki, nagyanyám megcsókolá honilokát, mire apám hirtelen más arcot látszott öltetni, nyájásabb lett, beszélgetni kezdett velünk; erre aztán nagyanyám újra megcsókolá, s visszatért kötéséhez.

Erre én mind csak most emlékszem vissza, akkor nem találtam benne semmi különöset.

Egy este mindnyájunkat meglepett az, hogy apánknak szokatlanul jó kedve támadt.

Mindnyájunkhoz igen gyöngéd, nyájás volt; Loránddal sokáig elbeszélgetett, kikérdező tanulmányaiból, közlöttem vele, amit még az hiányosan tudott; engemet lábához ültetett, s fejemet simogatta; kérdéseket intézett hozzám latinul, s megdicsért, hogy azokra helyesen tudtam felelni; édesanyánkat többször megcsókolá, s vacsora múltával vidám történetkéket mesélt a régi időkben, s mikor azokon elkezdtünk nevetni, ő is velünk nevetett.

Olyan jólesett nekem, hogy egyszer valahára apámat nevetni láttam. Olyan új volt ez rám nézve, hogy szinte reszkettem bele az örömtől.

Csak öreganyánk maradt komolyan. Mentől derültebb arca lett apámnak, az ő fehér szemöldei annál jobban összehúzódtak; szemeit soha egy percre is le nem vette apám arcától, s valahányszor az vidám, derült arcával felé tekintett, nagyanyám mindig fázósan összeborzadt.

Nagyanyám nem is hagyhatta szó nélkül apám szokatlanul felhangolt kedélyét.

— Milyen jókedved van ma, édes fiam!

— Holnap kiviszem a gyermekeket falura; annak mindig előre szoktam örülni — válaszolt rá apám.

Falura megyünk! Ez nekünk is kedves hang volt. Oda-futottunk apánkhöz, kezet csókolni érte; milyen boldoggá tett bennünket ez ígérettel! Látszott is arcán, hogy ő azt tudja jól.

— Éppen azért feküdjetek le jókor, hogy el ne aludjátok a reggelt; a koci hajnalban már itt lesz.

Azzal elbúcsúzott tőlünk, megcsókolt mind a kettőnket, s mi elmentünk hálósobánkba lefekünni.

A lefekvés csak könnyű, de az elalvás nehéz, mikor az ember még gyermek, és azt ígérik, hogy holnap kiviszik falura.

Volt egy kedves szép falusi jószágunk, nem messze a várostól, a bátyám is úgy szeretett ottan. Rá nézve is kettős ünnep volt az, mikor sátoros ünnepeken atyánkkal kimentünk oda.

Anyánk és nagyanyánk, nem tudtuk miért, sohasem jöttek velünk; azt mondták, hogy nem szeretnek falun.

Mi úgy csodálkoztunk ezen: nem szeretni falun; a mezőn, a virágos réten járni; a drága illatos levegőt szívni; a szép, okos, hasznot hajtó háziállatokat maga köré gyűjteni? Lehet-e olyan ember a világon, aki ezt ne szeresse? Gyermek, tudom, hogy nincs.

Alig tudtunk elaludni bátyámmal együtt. Én kifogyhatatlan voltam a holnapi öröm előszámlálásában. Vajon gondját viselték-e a virágos kertünknek odakinn? Milyen nagyra megnőhetett már azóta a tarka borjú! Vajon megismer-e még? Elveszi-e kezemből a sós kenyeret? A galambjaim azóta hogy megszaporoedhattak! A cseresnye is érik a kertben, meg a szamóca; a szépít anyáknak fogjuk hazahozni!

Bátyám meg a vadászatnak örült. Hogy fogja bejárni az erdőt, a nádast, milyen szép zöld nyakú vadkacsákat fog löni! Mennyi tarka madártojást hoz nekem majd haza!

— Óh, én is elmegyek veled!

— Dehogy jössz! Valami bajod eshetnék. Te addig otthon a kert alatt horgászol a patakban, s fogsz apró halacszkákat.

— S azokat délre megsütjük!

Óh, milyen jó lesz!

Nagyon sokáig nem tudtunk egymástól elalunni; hol egyikünknek, hol másikunknak jutott valami eszébe, amit

még fel kellett emlegetni. Óh, mennyi öröm vár ránk holnap!

Nagy csoda lesz, ha egész éjjel azzal nem álmodunk.

Késő éjjel valami nagy csattanás riasztott fel álmomból. Az igaz, hogy mindig puskával álmodtam. Lorándot láttam vadászni, s féltettem, hogy meg találja lőni magát.

— Mit lőttél, Loránd? — kérdezém félálmosan.

— Maradj csendesen — szólt bátyám, ki mellettem való ágyban feküdt, s a csattanásra fölkel. — Megnézem, mi történt odakinn. — Ezzel kiment.

Több szoba választotta el hálósobánkat szülőinkétől; nem hallhattam semmi neszt; csak hogy az ajtókat nyitogatták itt is, ott is.

Nemsokára visszatért Loránd. Azt mondta, hogy csak aludjam csendesen tovább. Nagy szél támadt, az egy nyitva maradt ablakot becsapott, az üvegek mind összetörték, az szólt olyan nagyot.

És ezzel elkezdett öltözködni.

— Minek öltözöl fel?

— Hát a tört ablakot be kell csinálni valamivel, hogy a szél be ne fújjon rajta, édesanyánk hálósobájában van az. Csak te aludjál csendesen!

Azzal fejemre tette a kezét; olyan volt ez a kéz, mint a jég.

— Hideg van odakinn, Loránd?

— Nincs.

— Hát mért reszket úgy a kezed?

— Igaz. Nagyon hideg van. Aludjál, kis Dezső!

Amint azután egy közbülső ajtót távoztában percre nyitva hagyott, azalatt áthangzott hozzám anyám kacagása. Az az ismerős, csengő, édes hang, ami a naiv kedélyű nőket úgy jellemzi, akik gyermekeik között maguk a legnagyobb gyermekek.

Vajon min kacaghat anyám olyan nagyon ily késő éjszaka? Hogy az ablak kitört?

Még akkor nem tudtam, hogy van egy irtóztató betegség, ami a nőket pokoli kínnal rohanja meg, s e szívétépő kínok között folyvást nevetni kényszeríti.

Megnyugodtam abban, amit bátyám mondott, s erővel arca fordultam vánkosomba, hogy szemeimet álomra kényszerítsem.

Késő reggel volt már, mire fölbredtem ismét. Akkor is bátyám költött fel. Ő már egészen fel volt öltözve.

Nekem a falura menetel jutott eszembe.

— Itt már a kocsi? Miért nem költöttél fel hamarább? Lám, te már fel is öltöztél.

Azzal én is sietve fölkeltem, s elkezdtem öltözni, mosdani. Bátyám segített öltöznöm, és sok gyermekes fecsegésemre nem szólt semmit. Nagyon komoly volt, és mindig olyan helyre nézett, ahol nem volt semmi látnivaló.

— Bántott valaki, Loránd?

Bátyám nem felelt semmit, csak odahúzott térdei közé, s hajamat megfésülé. Ingem gallérja a nyakkendő alá volt gyűrődve, azt megigazította, és folyvást olyan szomorúan nézett reám.

— Van valami bajod, Loránd?

Még a fejével sem intett, sem azt, hogy „van”, sem azt, hogy „nincs”; csak csendesen kötötte a nyakkendőt csokorba.

Volt egy kék viktóriadolmánykám, piros hajtókával és apró pitykéekkel. Én azt akartam felvenni; Loránd pedig a sötétzöld ünneplő kabátomat akarta rám adni.

Én ellenkeztem vele.

— Hiszen falura megyünk! Oda a pitykés dolmány éppen jó lesz. Miért nem adod azt ide? Mert neked nincs olyan!

Loránd nem szólt semmit, csak rám nézett azokkal a nagy, szemrehányó szemeivel. Nekem aztán nem kellett több; rám hagytam adni a sötétzöld kabátot. Hanem azért még mindig duzzogtam miatta.

— Hiszen úgy felöltöztetsz, mintha examenre mennénk, vagy temetésre.

Erre a szóra Loránd egyszerre magához szorított, ölébe ragadt, letérdelt elé, és elkezdte hevesen sírni, de oly zokogva, hogy könnyei összenedvesítették hajamat.

— Loránd! Mi bajod, Loránd? — kérdezém én ijedten, de ő nem tudott szólni a sírás miatt. — Ne sírj, Loránd! Én bánattalalak? Ne haragudjál!

Mikor aztán sokáig sírt, és folyvást átölelve tartott, egyszer nagy, reszkető sóhajtással lélegzetet vett, és halkán rebgé fülembé:

— Meghalt az atyánk.

Én olyan gyermek voltam, aki nem tudott sírni; csak a férfikor tanított meg rá.

Olyankor, mikor sírnom kellett volna, csak azt éreztem, mintha féreg fúrna a szívembe, s valami bágyadás fogott el, amittől nem éreztem semmit, ami rendes öt érzékkel kivethető; — bátyám sírt helyettem is. Utoljára aztán megcsókolt, s kért, hogy jöjjek magamhoz.

Hiszen én magamnál voltam, láttam, hallottam mindent; de úgy nem volt rám hatása semminek, mint egy darab fára.

Szerencsétlen természetem volt; nem bírtam semmivel mutatni, ami fáj.

De olyan nagy is volt ez a gondolat, hogy az én eszem nem bírta még azt végigérni.

Hogy az atyánk meghalt!

Tegnap este még velünk beszélt, még megölelt, megcsókolt; azt ígérte, hogy kivisz falura, és ma már nincs sehoh, meghalt.

Lehetetlen ezt felfogni! Gyermekkoromban sokat tépelődtem azzal a gondolattal, hogy mi van a világ végén túl. Az úr! Hát azt az úrt mi veszi körül? Hát azon túl van-e még valami? Sokszor az örüléshez voltam közel e tépelődés miatt.

Most ugyanez az észvesztő kábulat fogott körül. Hogyan lehessen az, hogy az apám meghalt?

— Menjünk anyámhoz — ez volt legközelebbi gondolatom.

— Majd utána megyünk. Ő már elutazott.

— Hová?

— Falura.

— Miért utazott el?

— Mert beteg.

— Hát miért kacagott az éjjel úgy?

— Mert beteg.

Ez még megfoghatatlanabb volt az én eszemnek.

Ekkor egy gondolatom támadt. Arcom hirtelen felderült.

— Loránd! Hiszen te tréfálsz; te bolondozol velem. Csak rám akartál ijeszteni. Mi mind megyünk ki falura mulatni: s te csak az álmot akartad kiverni a szememből azzal, hogy atyánk meghalt.

Loránd e szóra összekulcsolta fején kezeit, s a mondhatatlan fájdalom torzulatával arcán nyögé:

— Óh, Dezső, ne kínozz! Ne kínozz ezzel a nevető arccal!

Én azután még jobban megijedtem, elkezdtem reszketni, átöleltem egyik karját, s könyörögtem neki, hogy ne haragudjék, hiszen én elhiszem, amit mondott.

Láthatta, hogy elhiszem, mert minden tagom reszketett.

— Jerünk oda hozzá, Loránd!

Bátyám merően rám nézett, mintha eliszonyodott volna attól, amit mondtam.

— Atyánkhoz?

— Oda. Hátha én szólok hozzá, és fölébred?

Loránd két szeme olyan lett erre, mint a tűz. Látszott, hogy valami nagy könnyhullatás rohamát tartóztatta erővel vissza. Azután fogai közül mormogá:

— Ő nem ébred fel többé.

— Meg szeretném őt csókolni.

— A kezét.

— A kezét és az arcát.

— Csak a kezét szabad megcsókolnod — monda bátyám szilárdul.

— Miért?

— Mert én mondom! — felelt keményen.

E szokatlan hang egészen megriasztott; azt mondtam neki, hogy szót fogadok, csak vigyen át atyámhoz.

— Jer hát! Add kezedet!

S azzal kézen fogva vezetett két szobán keresztül. A harmadikban nagyanyánk jött ránk szembe.

Nem láttam arcán semmi változást, csak sűrű, fehér szemöldei voltak mélyen összevonva.

Loránd odament hozzá, s lassan suttogott hozzá valamit, amit én nem hallhattam, de jól láttam, hogy rám integetett szemével.

Nagyanyám csendesen inte fejével, hol helyeslően, hol tagadóan; azután odajött hozzám, fejemet két keze közé fogta, s sokáig nézett arcomba, fejét csendesen ingatva.

Csendesen rebegé:

— Éppen ilyen volt gyermeknek.

Azzal levágta magát arccal a földre, és sírt.

Loránd megfogta kezemet, s vont ki magával a negyedik szobába.

Ott volt a koporsó. Még nyitva volt; csak a szemfedővel volt végig leterítve.

Ma sincs még annyi erőm, hogy le tudjak írni egy koporsót, melyben atyámat láttam kiterítve; sokan tudják, mi az, s senki sem akarja tőlem megtanulni.

Csak egy öreg asszonycseléd volt a szobában, senki más nem virrasztott.

Bátyám magához ölelte fejemet, s úgy álltunk ott sokáig, mintha mi is és minden, ami ebben a szobában van, meg lett volna halva.

Egyszer aztán azt mondta a bátyám, hogy mármost csókoljam meg atyám kezét, s aztán menjünk.

Szót fogadtam neki, ő felemelte a szemfedő szegélyét, s én két viaszszárga kezét láttam összetéve, mikben rá nem ismerem volna azokra az erős, izmos kezekre, miknek gömbölyű ujjain kicsiny koromban annyiszor játszottam a megbámult címeres gyűrűkkel, egyikről a másikra húzva fel azokat.

Megcsókoltam mindkét kezét. Az olyan jólesett!

Azután fájó kérdéssel tekinték fel bátyámra: szerettem volna arcát is megcsókolni. Ő elérté tekintetemet, s elvont onnan.

— Jer velem! Ne maradjunk tovább!

És az nekem oly nagyon fájt!

Bátyám azt mondta, hogy várjak szobámban, és ki ne mozduljak addig, míg ő a kocsikat elrendezi, melyek bennünket el fognak szállítani.

— Hová?

— Ki, a falura. Itt benn maradj, sehova ne menj! — Még azonfelyül rám is zárta az ajtót.

Ezen aztán én úgy elgondolkoztam. Miért megyünk mi most falura, ha atyánk halva fekszik? Miért kell nekem addig a szobában maradnom? Miért nem jön semmi ismerősünk felénk? Miért suttognak olyan csendesen a ház körül járók? Miért nem harangoznak, ha ilyen nagy halott van a háznál?

Mindez egészen zavartá tette agyamat: semmire sem bírtam magamnak választ adni, és senki sem jött felém, akitől valamit kérdezhettem volna.

Egyszer, nagy sokára (nekem úgy tetszett, hogy hosszú idők múltak el, meglehet, hogy tán csak néhány óranegyed volt az) ott tipegett el a folyosó ablaka előtt a vén asszonyocseléd, ki az imént odabenn virrasztott. Bizonyosan más váltotta fel.

Az ő arca most is olyan közönyös volt, mint mindennap. Szemei ki voltak ugyan sírva, hanem hiszen én mindennap láttam őt sírni, ha jókedve volt, ha rosszkedve volt; nem tett nála különbséget.

Az ablakon keresztül megszólítottam.

— Zsuzsi néni! Jöjjön ide!

— Mi kell, édes kis Dezsőcském?

— Zsuzsi néni, mondja meg nekem igazán, miért nem szabad nekem az atyám arcát megcsókolnom!

A vén cseléd vállat vont, s cinikus egykedvűséggel felelt rá:

— Bolond maga, kicsi Dezső. Azért, mert — *nincs neki feje*, szegénynek.

Nem mertem visszatérő bátyámnak megmondani, mit hallottam az öreg Zsuzsitól.

Azt mondtam neki, hogy a hideg lel, mikor azt kérdezte, hogy mért reszketek olyan nagyon.

Azután csak rám adta köpenyemet, s azt mondta, menjünk a kocsihoz.

Kérdeztem, hogy nagyanyánk nem jön-e velünk. Ő azt felelte, hogy az még hátul marad. Mi ketten ültünk az egyik kocsiába; egy másik még várakozott az ajtóban.

Nekem úgy tetszett az, mintha csak álmodnám. Az esős, borongós idő, a mellettünk elmaradó házak, az emberek, kik csodálkozva néznek ki az ablakon, egy-egy ismerős arc, ki mellettünk elhalad, s ránk bámultában elfelejt köszönteni; mintha mindenik azt kérdezné magában: miért nincs e fiúk apjának feje. Azután a hosszú jegenyefasorok a város végén, miket úgy hajtogat a szél, mintha valami nagy, nehéz gondolat alatt csóválják fejeiket; és a mormogó habok a híd alatt, amin keresztülmentünk, mintha azok is tanakodnának valami mély titok felett, ami annyiszor volt rájuk bízva, és amit még senki sem talált ki: miért nincsen némely halottnak feje.

Úgy ösztönzött, úgy borzasztott valami, hogy ez iszonyú kérdéssel bátyámhoz forduljak. Legyőztem a rémet, nem kérdeztem meg. Sokszor mondják azt a gyermekeknek, kik hegyes kést tartanak szemek elé, vagy magas hídról néznek

le a vízbe: „Vigyázz, mert az ördög megtaszít”, úgy éreztem én magamat ezzel a kérdéssel; kezemben volt a fogója, szívemnek állt a hegye, párkányon ültem, lenéztem az örvényébe, úgy hitt valami, hogy taszítsam az elevenbe, szédüljek bele. — Meg tudtam magamat tartóztatni.

Az egész úton nem beszélünk bátyámmal semmit.

Falusi lakunkba érve, házi orvosunk jött elénk, és azt mondta, hogy anyánk még rosszabbul van, mint eddig; látásunk csak nehezítené baját, jó lesz, ha szobánkban maradunk.

Két óra múlva utánunk megjött nagyanyánk is.

Megérkezéssel nagy suttogás támadt a háziak között, mintha valami rendkívülihez készülnének, amit nem kell az egész világnak megtudni. Azután nagy hirtelen, a szokottnál korábban ebédhez ültünk, senki sem tudott enni, csak úgy néztük végig az egészet. Azután bátyám ismét sugdosni kezdett nagyanyámmal. Amint egyes szavakból kivehettem, arról beszéltek, hogy vigyen-e puskát magával, vagy sem. Loránd akart vinni, nagyanyám ellenzette. Végre mégis megegyeztek abban, hogy vihet puskát és löszert, de addig ne töltsen meg a fegyvert, míg szükségét nem látja.

Én ezalatt csak úgy támolyogtam egyik szobából a másikba. Látszott, hogy mindenkinek volt valami nagyobb gondja annál, hogy velem foglalkozzék.

Délután azonban, mikor bátyámat készülődni láttam az útra, a kétségbeesés erőt vett rajtam:

— Vigy engemet magaddal!

— Hísz azt sem tudod, hová megyek.

— Nem bánom, akárhová, csak vigy magaddal, mert én nem tudok itt magamban maradni.

— Majd megkérdem nagyanyánktól.

Bátyám néhány szót váltott nagyanyámmal, s azzal visszajött hozzám.

— Velem jöhetsz; vedd a pálcádat és köpenyedet!

Ő puskáját vállára vetette, s kutyát is hozott magával.

Ez a gondolat azután megint újból kínozta:

„Apám meghalt, és mi ma délután vadászni megyünk nagyanyánk engedelmével, mintha semmi sem történt volna.”

A kertek alatt mentünk le, az agyagvermek hosszában; bátyám olyan utat látszott keresni, ahol nem találkozunk senkivel. A vizslát pórázon vezette, hogy el ne kalandozzék.

Nagy utat mentünk, a tengeriföldek és csalitok között barangolva, anélkül, hogy Lorándnak csak egyszer is eszébe jutott volna a puskát leemelni válláról; csak a földet nézte mindig, s a kutyáját csitította, mikor az neki akart indulni a cserkészésnek.

Eközben jó messze eltávoztunk a falutól.

Én jól elfáradtam már, de azért egy szóval sem mondtam, hogy térjünk vissza, inkább mentem volna világ végtelen végeig, mint hogy hazatérjünk.

Már alkonyodott, mikor egy kis nyárfaerdőbe értünk; ott bátyám azt mondta, hogy pihenjünk meg. Leültünk egymás mellé egy levágott faderékra.

Bátyám megkínált valami sülttel, amit számomra hozott tarisznyájában. Milyen rosszul esett az nekem; ő azt hiszi, hogy én éhes vagyok! A sültet aztán odaadta a vizslának, a vizsla félrement vele a bokorba, s ott elkapta a haraszt közé. Az sem volt éhes.

Ott azután elnéztük, mint megy le a nap. Falunkból a tornyot sem láttuk már, olyan messzire eljöttünk, s én mégsem kérdeztem, hogy nem térünk-e még vissza.

Az idő egyre borongós volt, csak naplement után nyíltak meg a felhők, hogy a lemenő nap viharjósó veres tűzével elboríthassa az eget; a szél egyre fúj. Én azt mondtam bátyámnak, hogy csúnya szél fúj, s ő azt mondta rá, hogy ez nekünk jó.

Hogy mire jó nekünk ez a nagy szél, azt nem bírtam kitálni.

Mikor aztán az ég lassankint a tűzvörösből lilaszínre, a lilaszínből szürkére, a szürkéből feketére vált, akkor bátyám

megettöltötte a puskáját, s a vizslát elbocsátá a pórázról. Kezemet megfogta, s azt mondta; hogy mármost ne szóljak semmit, hanem maradjak mozdulatlan.

Így vártunk hosszú ideig a zúgó éjszakában.

Én törtem rajta a lelkemet, mi oka lehet annak, hogy mi most itt vagyunk.

Egyszer vizslánk a távolból elkezdett üvölteni. Olyan üvöltés volt az, amilyent sohasem hallottam tőle.

Néhány perc múlva nyargalva jött hozzánk vissza; sírva, nyihogva ugrált reánk, kezeinket nyalta, s aztán megint továbbfutott.

— Mármost jerünk — szólt Loránd, puskáját karjára vetve.

Sietve haladtunk a kutya nyomán, s nemsokára kiértünk az országútra.

A sötétben egy szénásszekér, négy ökörtől vonva, csendesen haladt végig.

— Dicsértessék az Úr Jézus! — szólt az öreg béres, megismerve bátyámat.

— Mindörökké.

Kevés vártatva azt kérdé tőle:

— *Nincsen semmi?*

— Nem kell félni, *nem lesz semmi.*

Azután csendesen ballagtunk a szénásszekér mögött.

Bátyám levette fővegét, úgy ment; azt mondta, nagyon melege van.

Az öreg béres egyszer hátramaradt hozzánk.

— Neim fáradt el, Dezső úr? — kérdezé. — Felülhetne a szekérre.

— Mit gondol, János — szólt bátyám —, *erre a szekérre!*

— Igaz. Igazság — szólt az öreg szolga; csendesen koresztet vetett magára, s előrement az ökreihez.

Mikor a faluhoz közel értünk, az öreg János ismét odajött hozzánk.

— Mármost jobb lesz, ha az úrfiak a kertek alatt kerülnek haza; én így egyenesen magamban könnyebben átmegeyek a falun.

— Gondolja, hogy most is strázsálnak? — kérdezé bátyám.

— Persze. Tudják már. Nem lehet nekik rossz néven venni; a szegény jámboroknak tíz esztendő alatt kétszer verte el határukat a jég.

— Ostobaság! — felelt rá bátyám.

— Meglehet — sóhajta fel a pórccseléd. — Hanem a szegény ember már azt hiszi.

Loránd megtaszította a bérest könyökkel, s rám mutatott, hogy ne beszéljen énelőttem.

Az én agyam aztán csak még zavartabb lett erre.

Loránd azt mondta az öreg béresnek, hogy maid a kertek alá fogunk kerülni; azonban midőn az jól előrehaladt a szekérel, mi csak ismét nyomába mentünk, s követtük nagy távolban egész odáig, ahol a faluban a legvégső házsor kezdődik.

Bátyám itt egyre óvatosabban kezdte körültkintgetni, s jól hallám a sötétben, amint puskájának egyik sárkánya kettőt kattant.

A szekér csendesen ment előttünk a falu hosszú utcáján végig.

A helységháza felől mintegy hat vasvillás ember jött szemközt.

Bátyám azt mondá, hogy vonuljunk be egy sövény mögé, s rám parancsolt, hogy a kutyánk száját fogjam össze, nehogy ugatni találjon, mikor azok elhaladnak.

A vasvillás örök elmentek a szekér mellett, elhaladtak előttünk is; hallottam, amint az egyik azt mondta a másiknak:

— Lám, ez az átkozott szél is azért fúj most ilyen nagyon! Miért? De hát miért?

Amint azok elhaladtak, bátyám megfogta kezemet, s azt mondta:

— No mármost siessünk, hogy előbb otthon legyünk, mint a szekér!

Azzal végigfutott velem a zsellérház hosszú udvarán, egy sövényen keresztülemelt, maga is utánam mászott; azután még egypár idegen kerten mentünk keresztül, mindenütt a sövényt áthágva, míg végre saját kertünkbe jutottunk.

De hát, istenem, vétettünk mi valamit, hogy így futunk, hogy így bujdoklunk?

Mire az udvarra értünk, a szekér is éppen beért. Három béres várt rá az udvaron, azok mindjárt betették utána a kaput.

Nagyanyánk kinn állt a folyosón, s megcsókolt bennünket, mikor megérkeztünk.

Azután megünt rövid suttogás támadt bátyám és a cselédek között, mire azok villáikat fogták, s elkezdték a szénát lehányni a szekérről.

Nem érnének-e erre nappal?

Nagyanyám leült egy padra a folyosón, s fejemet ölébe fogta; Loránd lekönyökölt a folyosó párkányára, s a munkát nézte.

A szénát egyre hányták, a nagy szél a folyosóig hordta a polyvát, senki sem mondta nekik, hogy vigyázzanak jobban.

Olyan rejtélyes volt nekem ez az éjszakai munka.

Egyszer csak azt láttam, hogy Loránd bátyám megfordult álló helyéből, s elkezdtett sírni; arra nagyanyám felugrott, egymás keblére borultak; én odafogóztam mindkettőnek a ruhájába, és rettegve néztem fel rájuk. — Még csak egy lámpa sem égett a folyosón.

— Csitt! — súgá nagyanyám. — Ne sírj oly hangosan! — Ő maga is elfojtá zokogását. — Jertünk!

Azzal megfogta kezemet, s bátyám vállára támaszkodva, lejött velünk együtt az udvarra, a szekérig, mely a kertajtó előtt állt.

Kétfelől nagy halom széna takarta azt el szem elől; csak akkor lehetett rálátni, mikor a hátuljához értünk.

Azon a szekéren volt apám koporsója.

Tehát ez volt az, amit mi éjnek éjszakáján a faluba beloptunk, amit bujdokolva kísértünk, amit rejtegettünk, amiről suttogva beszéltünk, amit titokban sirattunk. Apám koporsója.

A négy béres leemelte azt a szekérről, s azután vállra véve vitte a kert felé. Mi mentünk utána fedetlen fővel és hallgatva.

Kertünkön kis patak folyt keresztül; e patak mellett volt egy kis gömbölyű épület, melynek cifra vasajtáját én sohasem láttam nyitva.

Kicsiny gyermek koromtól fogva, mikor még nem bírtam felkelni a földről, ha egyszer leültem, emlékemben van ez a kis kerek épület.

Mindig úgy szerettem, úgy félttem közelében; úgy akartam tudni, mi lehet abban belül. Zubbonyos kisfiú voltam, mikor a színes kavicsokat kiszedtem vakolatából, s játszottam velük a porban, s ha egy kavicsal meghajítottam a vasajtót, elfutottam a zengéstől, amit az ütésre adott.

A vadborostyán körös-körül befutotta az épületet, lehajlott már az ajtajára is, belefonta magát a kilincskébe, s az ajtófélbe kapaszkodott; és én úgy elgondolkoztam rajta, hogy micsoda csendes ház lehet az, aminek az ajtaját így elszőheti a repkényinda, hogy abba nem járnak soha.

Nagyobb gyermek koromban megint csak ez épület körül játszottam sokat, s észrevettem, hogy ennek a homlokára nagybetűk vannak írva, amiket a repkényinda csak félig-meddig fődött el, s ekkor úgy óhajtottam megtudni, hogy mit tesznek azok a betűk.

Amint a legelső ünnep jött, mikor én már a betűket ismerem, s ismét kivittek jószágunkra, egymás után raktam a rejtelmes házikó feliratának öreg betűit, s kiszótagoltam magamban.

Nem juthattam az értelmükhöz, idegen nyelven szóltak.

De annyiszor leírtam e szókat a porba, míg nem értetem is:

„NE NOS INDUCAS IN TENTATIONEM”

Egy évvel hamarább, mint iskolatársaim, iparkodtam feljutni az akkor úgy hítt „diák osztályba”, ahol latinul tanítanak.

A legelső elemi ismereteimnél a latin nyelvtanban arra indultam el, hogy ez ismeretlen mondat értelmét fölfedezzem.

„*Ne vígy minket a kísértetbe!*”

Az Úr imájának egy mondata ez, amit ezerszer elmondtam én is, és most még kevésbé értettem, hogy mit tesz az, mint eddig.

Hanem annál inkább kezdett bennem valami babonás irtózat támadni azon épület iránt, mely ajtaja fölött azt a mondatot viselé, hogy őrizzen bennünket az Isten a kísértetektől.

Talán éppen itt laknak a kísértetek?

Tudjuk, hogy a gyermekek mit értenek a kísértetek alatt.

Ma azután nyitva láttam ezt az ajtót, megtudtam, hogy ez az épület családunk sírboltja.

Ez az ajtó, amit én eddig csak repkénytől benőve láttam, most nyitva volt, s föltárt gádorából lámpavilág fénylett elő. A két nagy virginiai borókafa, mely a kriptá elé volt ültetve, eltakarta a fényt, hogy nem látszhatott ki a kertből. Csak a mi számunkra világított az.

A négy férfi levitte a lépcsőköön a koporsót; mi utána mentünk.

Ez hát az a ház, ahol a kísértetek laknak, és mi hiába imádkoztunk: „*Ne vígy minket a kísértetbe!*”, íme hozzájuk kell leszállnunk.

Néhány lépcső vezet alá, ott alacsony, apró kavicsal vakolt boltozat alá jutunk, mely a föld alatti nyiroktól zöldes fényben ragyog.

A falba mély fülkék voltak építve kétfelől, négy-négy mindenik oldalon; és hat fülke már be volt töltve. Eléjük állított márványlapok aranyzott feliratokkal beszéltek azokról, akik már nyugosznak.

A négy cseléd a vállán hozott koporsót elhelyezé a hetedik fülkébe; mire aztán az öreg béres összekulcsolá kezeit, s egyszerű áhítattal elmondá a miatyánkot; a másik három férfi utána dönögte azt csendesen . . . — Amen, amen . . .

Azzal magunkra hagytak bennünket.

Nagyanánk mindaddig egy szó, egy indulatkifejezés nélkül állt a kriptá mélyében, kezeinket tartva kezeiben; hanem midőn egyedül maradtunk, őriöngve rohant a koporsó fülkéjéhez, s leveté magát előtte a földre.

Óh, én el nem tudom mondani, miket beszélt ott magánkívül!

Sírt, könyörgött, szemrehányásokat tett — a halottnak. Dorgálta, mint mikor gyermeket szidnak, ki megvágta késsel a kezét. Kérdte, hogy miért tette ezt. Megint elhalmozta nehéz vádakkal, gyávának, nyomorultnak nevezte el, fenyegette Istennel, Isten haragjával, örök kárhozattal; — azután bocsánatot kért tőle, engesztelő szóval rebegett hozzá, hita vissza, kedvesnek, szépnek, jónak mondta; elbeszélte neki, milyen hű, kedves, szerető neje van itthon, milyen két szép fia! Hogy tudja azokat elfeledni? Majd kegyes, istenfélő szóval feddé, hogy legyen keresztyén, forduljon Istenhez; tanuljon hinni, remélni, szeretni; az átmérhetlen irgalomban bízni; ég csapásaiban megnyugodni . . . És azután felsikoltott, szét-szórtá galambfehér hajfűrteit, hogy csakúgy repkedtek szilajon megrázott feje körül — és átkozta az Istent.

Azt hittem, a végítélet éjszakája ez.

Mit nekem a Jelenések könyvének minden tűzokádó szörnye; mit nekem a meghasadó föld kiokádott halottai mind azon rémülethez, amit ez óra kitöltött fejemre!

Ide hoztuk apámat, ki meghalt rögtön, erőszakosan, ide

hoztuk lopva, bujdokolva: itt elrejtettük minden keresztyéni szertartás, énekszó, harangszó nélkül; még az utolsó papi áldás sem szállt utána, ami az utolsó koldust is elkíséri, s most itt, a halottak házában, nagyanyám megátkozza a halottat, és megátkozza a túlvilágot, melynek küszöbén állunk, s őrült kétségbeeséssel dörömböz ama rejtelmes ország ajtaján, ököllel ütve a koporsó födelét.

Most már érett ésszel, midőn nálam is közelgő tél hava fedi a tetőt, átlátom, hogy szükséges volt nekünk ott lennünk: hogy cseppről csepre kellett kiürítenünk e legkeserűbb pohárt, mely bár ne töltetett volna ki számunkra soha!

Nagyanyánk összeroskadt a fülke előtt, s homlokát a koporsó párkányára fektetvé; hosszú, fehér haja végigomlott rajta.

Nagy sokára fölemelkedék; már akkor arca nem volt eltorzulva, szemei nem könnyeztek; hozzánk fordult, s azt mondta, hogy maradjunk még itten.

Ő maga leült a kőlépcsőzet legalsó fokára, a lámpát maga elé tette, mi ketten előtte álltunk.

Nem nézett ránk, folyvást a lámpa fényébe mélyedt nagy fekete szemével, mintha abból idézne vissza valamit, ami régen elmúlt.

Egyszerre megfogta kezeinket, s odavont maga mellé a kőlépcsőre.

— Ti egy szerencsétlen család ivadékai vagytok, melynek minden tagja öngyilkosul hal meg.

Íme ez volt a titok, mely mint gyászfátyol állt családunk minden érett eszű tagjának arca előtt. Mi szüntelen úgy láttuk öregeinket, mintha valami búskomor köd járna közöttünk. Ez volt az a köd.

— Isten balja, ember átka volt ez rajtunk! — folytatá öreganyánk most már meg nem rezzenő szóval, s ezentúl oly nyugodtan beszélt folyvást, mintha csak egy idegen család történetét mondaná el előttünk. — Szépapátok, Áronffy Jób,

az, aki a legelső fülkében nyugszik, hagyta ezt a rettentő örökséget utódaira, s testvérkéz volt, mely ez átkot fejére dobta.

Mert szerencsétlen föld ez, amelyen mi lakunk. Más boldog országban is van gyűlölet az emberek között; testvérek haraggal válnak meg egymástól; az enyim és tied, a féltés, a büszkeség, az irigység konkolyt hint közéjük; de nálunk még ez az átkozott föld is megtermi a gyűlöletet; ez a megátkozott föld, amit úgy hívunk, hogy „édes hazánk”, s aminek tiszta búzáját nevezzük hazaszeretetnek, konkolyát hazaárulásnak, s mindegyik azt hiszi, hogy az ő vetése a tiszta, a másiké a gaz, és gyűlöli érte a testvér a testvért! Nem értitek ti ezt még.

Jób szépapátok azon időben élt, midőn nagy emberek azt hitték, hogy ami félig rom, azt újra kell építeni. Nagy vizsály támadt ebből, sok csalódás, sok kiábrándulás; utoljára le kellett törölni az egészet.

Jóbot németországi akadémiákon neveltetik szülői; ott idegen szabadelvűséggel töltötte el lelkét; a közös emberi szabadság rajongója lett; mikor visszajött, éppen e nagy eszmét találta küzdelemben egy hasonló naggyal, a nemzeti érzülettel. Ő az elsőbbséget adott igazat; ahhoz csatlakozott. Amit a honfiak ősi ereklyéknek neveztek, abban ő nem látott mást, mint a múltak bűnét. Bátyja homlokellenében állt vele. Találkoztak a közös küzdőterén, s elkezdődött közöttük a végtelen villongás. Olyan jó testvérek voltak, soha egymást bajban el nem hagyták, s ezen a tövistermő mezőn örök ellenséggé kellett esküdniök. Szépapátok a diadalmas sereghez tartozott, testvére a vert hadakhoz. Hanem a diadal nem volt édes.

Jób hatalmas, magas állást nyert, fürdött a napfényben; hanem elveszté azt, ami — semmi: régi ismerősei mosolygását. Úr volt, félték, messziről üdvözlék, de közel nem siettek hozzá, s akik hajdan a találkozásuk jobbról-balról megcsókolták arcát, úrszíneváltoztával félreálltak előle, s hideg alázattal süvegették meg féloldalról. S azután volt egy ember,

aki meg sem süvegelte, hanem csak azért kereste találkozását, hogy dacosan felnyomott kalpaggal mehessen rá szemközt, s szűrő tekintettel nézhessen végig rajta: tulajdon testvére. És ők mind a ketten becsületes, jó emberek voltak, igaz keresztyének, szegények jóltevői, családjuk kedvencei, és valaha úgy szerették egymást!

Óh, ez a fájdalmas föld itt alattunk!

Egyszer aztán összeomlott a tíz évig épített új rendszer, II. József halálos ágyán végighúzta a veres vonalt egész élete munkáján; ami addig történt, álommá lett.

A föld rengett az örömszajtól, ez a föld, ez a keserű föld. Jób pedig elment a budai török fürdőbe, s hogy testvérével ne találkozzék többet, felvágta életereit, s ott elvérzett, meghalt.

És ők mind a ketten jó keresztyének voltak: igaz emberek az életben, hívek a becsülethez, nem gonoszok, nem istentelenek; szívben és tettekben Istent imádók; és mégis az egyik testvér megölte magát, hogy a másikkal ne találkozzék többet, és a másik azt mondta rá: „Úgy kellett neki!”

Óh, ez a könnyhullatásainktól beteg föld!

Itt nagyanyám elhallgatott, mintha egy nagyobb, nehezebb csapás emlékeit gyűjtené össze lelkében. Semmi nesz nem hangzott ideleinn, még a kriptaajtó is be volt téve; a szélzúgás nem hangzott idáig; semmi egyéb nesz, mint három élő ember szívdobogása.

Nagyanyám a boltozatra írt évszámot kereste szemeivel, mit olvashatlanná tett a keresztlüszadt mész.

— Ebben az évben építettük e szomorú házat. Jób volt benne az első lakó. Éppen így, mint most, pap nélkül, harangszó nélkül, más alakú deszkaládába rejtve, hozták őt ide; s megkezdték vele azon szomorú áldozatok sorát, akikre hagyományul maradt, hogy egyik a másikat vonja maga után.

Mert rettenetes hagyomány az önkéz ontotta vér! Befecskendi az a fiakat és a testvéreket. Ama gúnyos kísértő,

aki az apa kezét vezette az éles késsel önszíve felé, ott áll leskelődve örökké az utódok háta mögött; szüntelen suttogja nekik: „Apád öngyilkos volt, testvéred maga kereste fel a halált; a te fejedén is rajta az ítélet, akárhová futsz előle, meg nem menekülsz, gyilkosodat magaddal hordozod saját jobb kezeden!” Az kínálja, az kecsegteti a tétovázót fényesre köszörült vasakkal, felvont sárkányú fegyverekkel, borzasztó színű mérgegitalokkal, mély folyóvizekkel; azok játszanak vele, keresik, mitől iszonyodnak; és csak arról gondolkoznak mindig.

Óh, az iszonyatos!

Hogy semmi sem tartja vissza őket, hogy nem gondolnak azok szerelmére, örök bánatára, kiket itthagynak szomorú halálukon kesergeni, hogy nem gondolnak arra, akit amott túl találni fognak, s aki számon fogja tőlük kérni: „Miért jöttetek, míg én nem híttalak?”

E szomorú ház homlokára hiába volt felírva: „Ne vígy minket a kísértetbe!”. Láthatjátok. Heten foglalták el már helyeiket. Mind a heten odadobták a gondviselés lábaihoz azt a kincset, amiről számot kérnek az égben.

Jóbnak három fia maradt: Ákos, Gerő és Kálmán.

Ákos volt a legidősebb, ki legkorábban megházasodott. Jó ember volt, de könnyelmű és szenvedélyes. Egy nyáron minden vagyonát elkártyázta, és tönkrejutott. De még a szegénység nem ejtje kétségbe. Azt mondá feleségének s gyermekeinek: „Eddig magunk urai voltunk, ezután más szolgálai leszünk; a munka nem szegyen; elmegyek gazdatisztnek valamelyik urasághoz.”

A másik két testvér, amint bátyja balsorsát megtudta, összebeszélt, odamentek, felkeresték, s azt mondták neki: „Bátya, még kétharmada megvan apánk vagyonának, jer, osztozzunk újra!”

S mindegyik odaadta neki vagyona harmadát, hogy legyenek ismét egyenlők.

S Ákos azon az éjszakán főbe lőtte magát.

A balsors csapását el tudta tűrni, s testvéreinek jósága annyira meggyűlölteté vele önmagát, hogy mikor az élet gondjaitól megszabadult, az élet örömeit sem akarta tovább látni.

Ákosnak két gyermeke maradt, egy fiú és egy leány.

A leány tizenhat éves volt, igen szép, igen jó. — Nézzétek, ott van a sírköve! *Letörtetett 16 esztendő's korbán! Szeretett. Boldogtalan lett. Meghalt.*

Nem értitek ti ezt még!

Már akkor hárman voltak a magányos sírboltban.

Gerő volt a ti nagyatyátok, az én örökké feledhetlen jó férjem. Nem hull ki könnyem, midőn rágondolok, mert édes nekem minden gondolat, mely őhöz visszavezet, s mert tudom, hogy ő tökéletes ember volt, s amit tett, még az utolsó tette is, az helyes volt, annak úgy kelle lenni; ez szemem előtt történt, és én meg nem fogtam a kezét, hogy ne tegye!

Öreganyánk szemei úgy villogtak e pillanatban; rajtam valami ismeretlen hőség áradt el; valami sejtelemszerű lelkesülés; én nem tudom, miért. Hogyan lelkesítenek a halottak?

— Nagyapátok éppen ellentéte volt apjának, mint százszor és ezerszer történik az, hogy a fiak a hírt, mely apjuk nevét nyugatnak ragadta, keletre térítik vissza. Nem értitek ti ezt még.

Gerő összeköttetésben volt azokkal, kik a múlt század végén egy főpap vezetése alatt más századot akartak előkészíteni. Nem adatott meg a siker törekvéseiknek; elbuktak vele — s fej nélkül buktak el. Egy délután nagyapátok családi körében ült, ebéd végénél, midőn egy idegen hivatalos úr lépett közénk, s sajnálatát rejteni nem tudó arccal mondá neki, hogy parancsa van őt őrizet alá venni. Gerő nyugodt arcot mutatott; csupán arra kérte vendégét, hogy engedje feketekávéját meginnia. Kérése minden kifogás nélkül megadatott. Férjem csendesen kavargatta kávéját, s beszélgetésbe eredt közönyös dolgok felett a vendég úrral, ki nem látszott haragos embernek lenni;

még biztatta is férjemet, hogy nem lesz e történetből semmi baj. Férjem nyugodtan szürcsölgeté kávéját.

Mikor aztán készen volt vele, letette csészéjét, megtörülte szép hosszú bajuszát, odafordult hozzám, odavont keblére, megcsókolt kétfelől, szájamat kikerülve: „Neveld jól fiunkat!” — rebegé; s azzal az idegen úrhoz fordult: „Uram, ne fárassza ön magát miattam tovább; én halott vagyok: szívesen látom a temetési toromra.”

Két perc múlva meghalt.

És én láttam jól, mert mellette ültem, mint nyitá ki hüvelykujjával a kisujján viselt gyűrű címeres szelencéjét, mint hullatott abból valami fehér port az előtte álló csészébe, mint kavargatta el azt lassan, s mint szürcsölé fel apródonkint, és nem ragadhattam meg kezét, nem kiálthattam rá: „Ne tedd azt! Maradj élve!”

Nagyanyánk az örülés felmagasztalt mosolyával bámult maga elé. Oh, én úgy féltem, hogy nekem is meg kell itt tébolyodnom. Ez az örült mosoly oly ragadós!

Lassan bölíngatva ősz fejével, ismét összeroskadt aztán. Látszott, hogy idő kell arra, míg ez emlék, ha egyszer felzavartatott, újra elpihen lelkében.

— Ő volt már a negyedik lakója e kísértetek házának.

Holta után testvére, Kálmán odaköltözött házunkhoz. Ő mindvégig nőtelen volt; igen korán csalódott, s azután egészen világgyűlölővé lett.

Búskomorsága évről évre gyógyíthatlanabbá lett; került minden szórakozást, minden társaságot, legkedvencebb tanyája volt ez a kert, ez a hely itt. Ő ültette a szép borókafákat az ajtó előtt, mik akkor még nagy ritkaságok voltak.

Nem titkolta előlünk, sokszor nyíltan kimondá, hogy neki nem lehet más vége, mint testvéreinek volt.

Azon pisztolyt, mellyel Ákos meglőtte magát, erekyéül tartogatta magánál, s szomorú tréfával mondá, hogy ez az ő öröksége.

Itt járkált óra hosszat e kertben ábrándozva, évelődve, egy nap úgy, mint más nap, míg csak a leeső hó a szobába nem szorítá. A telet gyűlölte nagyon. Mikor az első hó leesett, kedvetlensége a türelmetlenségig fajult; gyűlölte a szobai levegőt, s mindent, amit négy fal között találni. Mi annyira biztattuk, hogy menjen el télire Olaszországba, míg végre rá hagyta magát venni; szépen elkészítettük úti poggyászát, megrendeltük postalovait; reggel, mikor már indulóképpen állt minden, azt mondá, hogy mielőtt e hosszú útra elmenne, még egyszer búcsút vesz testvéreitől. Úti ruhájában lejött ide a sírboltba, becsukta maga után a vasajtót, meghagyva, hogy senki se háborítsa itt. Mi azután vártuk vissza, s hogy egyik óra múlt a másik után, s ő mégsem jött elő, utána jöttünk; a zárt ajtót kifeszítettük, s itt találtuk őt a középben fekvé; — megtért oda, ahol soha sincs többé nyár.

Ugyanazzal a pisztollyal lőtte magát szíven, mellyel testvére, mint ezt előre megmondá.

Csak két figyermek volt még hátra a családból: Ákos fia és az enyim.

Lőrincet, ez volt Ákos fiának a neve, szegény jó édesanya túlságos szeretettel növelte, nagyon is szerette őt, azzal rontotta el; a gyermek nagyon kényes lett, érzékeny szívű; tizenegy éves volt már, mikor anyja észrevehé, hogy nem tud neki parancsolni. Egyszer a gyermek valami csínytet követett el, valami csekélységet; mit tud véteni egy tizenegy éves gyermek oly nagyot? — Anyja azt hitte, hogy meg kell őt dorgálnia, a fiú nevetett a dorgáláson; nem bírta elhinni, hogy anyja haragszik; ekkor aztán az történt, hogy anyja arcul találta legyinteni. — A fiú kiment a szobából, a kert hátulján volt egy halastó, abba beleölte magát...

De hát érdemes-e valakinek azért megölni magát? Egy ütésért, amit az anyai puha kéz ad, azt a rettenetes bosszúállást venni egy kicsiny gyermeknek! Elszakítani az életet, melyet még nem is ismer! Hány gyermeket megver az anyja, és más-

nap újra keblére öleli azt, megbocsátanak egymásnak, szeretik egymást; hisz az anya ütése egyik jele az anyai szeretetnek! És az meg tudta magát ölni!

Rajtam a hideg veríték csorgott végig.

Óh, azt a keserűséget én is éreztem magamban; én is gyermek vagyok, annyi idős, mint az a másik volt; engem sem ütöttek még meg soha; pajkosságomért egyszer meg kellett fenytíteniök szülőimnek, és én tetőtől talpig egy ádáz gondolattól voltam átmérgesülve: ha engem megütnek, előlöm magamat! — Tehát bennem is el van már terjedve az örökölt kór, rajtam is kezét tartja a rettentő démon; megfogott, átkarolt, magával visz: el vagyok neki árulva! Csak azon múlt, hogy verés helyett börtöléssel fenytítettek meg, különben már itt volnék én is ebben a házban.

Nagyanyám összekulcsolta térdein kezeit, s tovább regélt.

— Atyátok idősebb volt akkor, amidőn ez történt: tizenhat éves. Az ő születésétől kezdve mind ez ideig háborgó, felfordult világ volt; az egész világ minden nemzete keserű harcot folytatott egymás ellen; — én alig vártam, hogy egyetlen fiam olyan nagy legyen, hogy elmechessen katonának. Oda, oda, ahol a halál két kézre fogott kaszával vág rendet a fegyveres vitézek soraiból; oda, ahol a síró anyák gyermekeit összetapossák a lovak patkói; oda, ahol a kedvenc elsőszülötteket megcsonkított testtel hányják a közös sírba; csak ne ide, ne e rettenetes házba; ez iszonyú kísértő rémek soraiba! — Igen, én örültem, midőn azt tudtam, hogy ő az ellenség ágyú elött áll; s midőn egy-egy nagy ütközet híre, mint sötét felhő, terjedt el az ország fölött, én fájó nyugalommal lestem a villámot belőle, mely szívemre le fog csapni azzal a hírrel: „Fiad meghalt! Megölték mint egy hőst!”

Nem történt így. A csatáknak vége lett. Fiam viszatért.

Óh, nem igaz! Ne higgyétek, mikor azt mondtam, bár csak halálhíre jött volna inkább!

De bizony örültem, de bizony sírtam örömömben, mikor újra karjaim közé szoríthatám, s áldtam az Istent, hogy nem vette őt el.

Pedig hát minek örültem? Miért dicsekedtem vele a világnak, hogy „Nézzétek, milyen derék szép fiam van! Vitéz, délceg fiú! Hírt, becsületet hozott haza magával. Dicsőségem, örömöm!” Most itt van! Mit nyertem vele, ő is eljött a többi után. Ő is, ő is! Akit valamennyinél jobban szerettek; akinek minden mennyországa itt volt a földön.

Bátyám sírt, engemet a hideg rázott.

Ekkor nagyanyánk hirtelen, mint egy őrült, ragadta meg kezeinket, s felugrott ültéből.

— Odanézzetek! Ott még „egy” üres fülke van egy koporsó számára. Nézzétek meg jól azt a helyet, s aztán menjetek a világba, s emlékezzetek rá, hogy mit mondott ez a fekete üreg szája!

Azt gondoltam, hogy megesküdtetek benneteket itt, hogy Istentől el nem távoztok soha, hogy nem folytatjátok e család szerencsétlenségeit; de minek az eskü? Hogy egy bűnnel többet vigyen valaki magával a másvilágra, melyet halála óráján megtagad? Mi eskü kötné azt, aki így szól: „Nem kell az Isten kegyelme nékem!”

De elhoztalak benneteket ide, s elmondtam családotok történetét.

Sokat fogtok még abból később megtudni, mi eddig titok és homály elóttetek.

Most nézzetek még egyszer körül, s aztán — menjünk tovább!

Most már tudjátok, hogy mit jelent ez a szomorú ház, aminek ajtaját egy-egy emberélet-időn át befutja a repkény. Tudjátok, hogy ide temeti öngyilkosait a család, mert másutt nem adnak nekik helyet. De azt is tudjátok, hogy e borzasztó hálóteremben csak egy ember számára van még üres nyoszolya, s a másiknak már nem jut más, mint a temetőárok! . . .

Nagyanyánk e szóval indulatosan eltaszított mindkettőnket magától; mi borzadva bújtunk egymás keblére őrült tekintete elől.

Azután felsikoltott, odarohant hozzánk, átölelt mindkettőnket a téboly erejével; sírt, fuldoklott, míg végre eszméletlenül rogyott össze.

Úgy hoztuk ki őt, karjainkra véve, a kriptából.

Odafenn már virradt; a hajnali harangszó ringott a szellőtlen légben.

.. Óh, áldott égi levegő; óh, áldott napsugáros, madárdalos lég idefenn!

II. A CSERELEÁNY

Egy kedves ősi jó szokás dívott akkor városunkban, (talán még most is megvan) — a gyermekcsere.

Soknyelvű hazánknak egyik városa német, másik magyar ajkú; aztán pedig hát testvérek volnánk, meg kellene egymást értenünk; a németnek meg kell tanulni magyarul, a magyaroknak németül. S szent a béke.

A jámbor hazafiak efelől így tesznek.

A német városban is vannak iskolák, a magyarban is. A német szülők írnak a magyar városban levő tanodák igazgatóinak, s a magyar szülők a német város tanárainak, hogy vannak-e kezeik alatt levő iskolásfiúk, leányok, akik innen oda, onnan ide cserébe kaphatók lennének.

Azokat azután egymásért kicserélik.

Kedves, gyöngéd, asszonyszív-szülte gondolat!

A gyermek elmegy hazulról, elhagy apát, anyát, testvért, s ismét otthont talál; anya helyett anyát, testvér helyett testvért; — s eltávoztával nem marad üres a ház, gyermek helyébe gyermek jön, s ha a fogadott anya a gyermekének szánt gyöngédséggel elhalmozza a jövevényt, arra gondol: éppen így bánnak most az enyimmel is a messze távolban; mert az anyaszerelem semmi fizetésért megvenni nem, csak cserében megnyerni lehet.

Ezt az intézményt csak asszonyok gondolhatták ki; ellentétben azzal a rideg rendszerrel, melyet a férfiak találtak

fel, mely a fogékony ifjú szívek számára zárdákat, konviktusokat, zárt kollégiumokat alapított, ahol korán letörülje róluk az élet minden emlékét a családi létnek.

Ama szerencsétlen nap óta, mely, mint az álló csillag, sohasem távozzhatik el oly messze, hogy láthatatlanná legyen, nagyanyánk többször mondá előttünk anyánk jelenlétében, hogy nekünk nem jó ebben a városban maradnunk: el kell bennünket küldeni máshová.

Anyánk sokáig ellenzette azt. Nem akart tőlünk megválni. Pedig az orvosok is azt tanácsolák. Mikor görcsös rohamai rájöttek, napokig nem volt szabad hozzá bemennünk, mert annál rosszabbul lett.

Végre ő is engedett, s el lőn határozva, hogy mindkettőnk-et elküldenek Pozsonyba. Bátyám, ki már abban a korban van, amiben nem szokás a fiúkat cserébe venni, egy királyi tanácsos házához jut, ahol fizetnek érte: helyettem pedig cserébe hoznak egy kis német leányt, Fromm Henrik sütőmester Fanny leányát, aki valamivel gyermekebb még, mint én. Öreganyánk fog bennünket elvinni kocsin (még akkor gőzhajónak csak híre volt Magyarországon), s ő fogja magával hozni a csereleányt is.

Egy hétig az egész háznál minden ember ránk varrott, mosott, vasalt és málházott; télre-nyárra való ruhával elláttak bennünket, rajtam jó bőre szabva mindent, minthogy erősen növésben voltam; az utolsó nap útravalót sütöttek, mintha a világ végére lettünk volna utazandók, s este jobbkor vacsoráltunk, hogy korán kelhessünk, mert hajnal előtt kell indulni.

Nekem ez volt első eltávozásom a szülői háztól.

Azóta is sokszor kellett búcsút vennem olyantól, ami legkedvesebb volt, azóta is sok bánat ért, amit ki nem bírtam mondani, de hogy e legelső válás legjobban fáj, bizonyítja az, hogy oly messze idő óta is oly jól emlékezem rá.

Mikor nem láttak, mikor magamra maradtam szobámban, minden aprólékos tárgytól külön elbúcsúztam, ami itthon

körülvett: Isten áldjon meg, jó öreg falióra, aki reggel felköltöttél, délben ebédre hívtál! Isten áldjon meg, szép rajzolóasztalom! Fog-e téged úgy szeretni az, aki utánam jó, mint én szerettelek? Isten hozzátok, játékszereim! Mire én visszajövök, akkor már nem fogunk egymásra ismerni többé. Szép hollómadaram, akit már megtanítottam beszélni, hogy azt is ki tudtad mondani: „Loránd”, kinek fogsz te bohó ugrásokat tenni eztán? Öreg kutyánk, tán nem is élsz addig, míg újra láthatnál? Lám, az öreg Zsuzsi maga is azt mondja: „Nem látom én magát, Dezsó úrfi, többet.” És én eddig azt hittem, hogy az öreg Zsuzsira haragszom, s csak most veszem észre, hogy még azt is nehéz itthagynom!

Hát édesanyám, ki folyton beteg, hát öreganyám, aki olyan ősz már!

És amint így ment fokozatosan a keserv végig lelkem húrjain, a csendes tárgyokról az élőkre, a megszokott állatokról az ismerős emberekre vezetve, azután azokra, akiknél még lélek lélekkel össze vagyunk növe, végre odarántott magával a megholtakhoz, az eltemetettekhez, és akkor úgy háborgatott, hogy nem bocsátanak bennünket legalább egy percre ahhoz a magányos házhoz, melynek ajtaját újra keresztülszövi a repkény, hogy besuttoghatnám rajta: „Isten hozzád! Isten hozzád! Eljöttem hozzád!” — El kell innen távoznom anélkül, hogy őneki egy szóval megsúghatnám, hogy most is szeretem; — pedig ő talán vár arra. A nyomorult léleknek, ki beszenteletlen szobájában nem nyughatik, ki nem talál utat a kietlen égbe, mert nem várta meg, míg a kalauz angyal érte eljön; s most ott gunnyaszt a szomorú boróka-ágak között, mik sírboltjára hajlanak, talán egyedüli öröme az, ha látja, hogy fiai még most is szeretik.

— Óh, Loránd, én nem tudok elaludni, mert nem búcsúzhattam el attól a háztól ott a pataknál.

Bátyám felsóhajtott, s megfordult ágyában.

— Egy gondolaton tűnődünk, öcsém! . . .

Teljes életemben mindig jó alvó voltam (melyik gyermek nem az?), de soha a fölébredés olyan igen terhemre nem esett, mint elindulásunk reggelén.

Már holnapután ebben az ágyban egy idegen gyermek fog alunni!

Még egyszer összegyűltünk a reggelinél, amit még gyertyavilágnál kellett elköltenünk, mert virradat előtt volt az idő.

Édesanyánk sokszor fölkelt helyéből, s bátyámat megcsókolgatá, megölelgeté; minden hízélgéssel elhalmozta, megfogadtatá vele, hogy írni fog sokat, ha valami baja lesz, azt rögtön tudatja, és gondolni fog rá, hogy a rossz hír itthon két szívet repesztene meg.

Hozzám azonban csak annyi szava volt, hogy siessek melegen meginni kávémat, mert a reggeli lég hűvös lesz odakinn.

Nagyanyám is egészen bátyámmal volt elfoglalva; az után tudakozódott: ez és amaz, amire neki szüksége lesz, el van-e csomagolva, bizonyítványait magához vette-e. Mindezen én inkább csodálkoztam, mint irigykedtem. Hiszen szokás szerint a kisebb fiút szükség dédelgetni.

Mikor aztán a hintó előállt, felvettük úti köpenyeinket, elbúcsúztunk sorba a háziaktól; édesanyánk akkor is Loránd nyakába borulva jött ki a kapuig, őhöz á suttogott mindenféle gyöngéd szavakat; háromszor is megölelé, megcsókolá, míg énrám került a sor.

Akkor aztán, mikor engem megölelt, és arcomat megcsókolta, e szókat rebegé fülembé suttogva:

— Édes fiacskám, *vigyázz Loránd bátyádra!*

Én vigyázok Loránd bátyámra? A gyermek az ifjúra? A gyöngö az erőse? Az utóbb szülött az öregebbre?

Messze út jártán eltöprengtem e gondolaton, s nem tudtam azt magamnak megmagyarázni.

Az út benyomásaira nemigen emlékezem már; úgy

hiszem, nagyon sokat aludtam a kocsin. Kora reggeltől késő estig eltartott az utazás Pozsonyig, s csak alkonyat felé kezdett valami új, nyugtalan gondolat ébren tartani, amivel még addig nem foglalkoztam: „Vajon milyen lehet az a gyerek, akiért most engemet kicserélnék, aki helyemet pótolni fogja az asztalnál, hálószobámban és anyám ölén? Kicsi-e, nagy-e, szép-e vagy csúnya, engedelmes-e vagy pajkos? Vannak-e neki testvérci, akik azután az én testvéreim lesznek? Fél-e az is úgy éntőlem, mint én félek őtőle?”

Mert én nagyon félttem tőle!

Hogyné! Egy gyermektől, aki azzal a föltett szándékkal találkozik velem a keresztúton, hogy elmenjen helyettem az én anyám gyermekének, s nekem adja át a saját szülőit!

Ha uralkodó hercegek volnának is azok, mégiscsak az enyim lenne a veszteség.

Megvallom, hogy valami kedves keserűséget ízleltem abban a gondolatban, hogy a cseregyermek vásott, rossz teremtés lehet. Anyám sokszor meg fog érte emlegetni. — De hátha az ellenkező talál lenni? Valami szelíd, angyali lélek, aki anyám szerelmét tőlem majd elrabolja.

Mindenképpen rettegtem attól a teremtéstől, aki azért született, hogy velem kicseréltessék.

Estefelé nagyanyám mondá, hogy már látszik a város, ahova megyünk.

Én háttal ültem a cél felé, s vissza kellett fordulnom, hogy meglássam a várost.

A távolban látszik egy hegytetőn valami négyoszlopos fehér épületváz; az tűnik a közeledő szemébe legelőbb.

— Milyen óriási *vesztőhely*! — mondám én nagyanyámnak.

— Az nem vesztőhely, fiam — felelt ő —, hanem a pozsonyi vár romja.

Különös várrom. Bennem megmaradt az első benyomás. Én vesztőhelynek néztem.

Jó késő volt, mire a városba beértünk; a mi székvárosunkhoz képest ez nagy város volt nekem; az utcákon kirakatokat én még sohasem láttam, csak itt, s bámultam rajta, hogy a gyalogjárók számára járdák vannak rakva. Itt ugyan nagy urak lakhatnak.

Fromm úr, a pékmester, akihez engem kellett vinni, kikötötte, hogy vendégfogadóba ne szálljunk, mert ő mindnyájunkat szívesen lát magánál, úgyis a mi terhünk az útiköltség. Írott címzete után rátaláltunk lakására. A Fürstenallée-n volt szép emeletes háza; elől nyitott bolttal, melynek táblájára békeszerető arany oroszlánok voltak festve, zsemlyéket és pereceket tartva fogaik közt.

Fromm úr maga kinn várt bennünket a boltajtóban, s a kocsiajtót maga sietett kinyitni. Alacson, gömbölyű arcú, köpcös férfi volt, kurtára nyírt fekete bajusszal, fekete szemöldökkel és hasonlóan kurtára nyírt sűrű, lisztfehér hajjal.

A jó úr lesegítette nagyanyámat a kocsiból; bátyámmal is kezét szorított, s németül szólt hozzájuk; mikor pedig én leszálltam, sajtáságos nevetéssel fejemre tette a kezét:

— Iste puer?

Azután megveregette arcámat.

— Bonus, bonus!

Ennek pedig az a kettős haszna volt, hogy miután én még németül nem tudtam, ő pedig magyarul definitíve nem, tehát interim közegül egy neutrális nyelvet segítségül híhatánk, mely azt a gyanút levegye rólunk, mintha mind a ketten siketnémák volnánk; — második vonalban pedig ezáltal bennem is illő respektus támadhatott a derék férfiú iránt, hogy ő is foglalkozott a tudományokkal, s mestersége technikai ismeretein túl Cicero nyelvében is jártas.

Nagyanyámat és Lorándot maga elé bocsátá Fromm úr, egy szűk kőlépcsőn fölvezetve az emeletbe; engemet pedig folyvást a fejemnél fogva tartott, mintha az volna az én fogantyúm, aminél fogva megmarkolni lehet.

— Veni puer. Hic puer secundus. Filius meus.
Tehát fiú is van a háznál. Új ijedség rám nézve.

— Est studiosus.

Hogy az is diák! Még ez jó. Együtt járhatunk iskolába.

— Meus filius magnus asinus.

Ez bizony szép elismerés egy apától.

— Nescit pensum, nunquam scit.

Azután kifogyott a diák szóból, s pantomímiával mutatott valamit, amiből én olyasmit vettem ki, mintha a meus filius a mai ünnepélyes napon arra volna elítélve, hogy ne kapjon enni, míg meg nem tanulja a leckéjét, s addig be legyen zárva a szobájába.

Ez nem nevelte bennem a kedves előérzetet.

Hát még a „mea filia” milyen fog aztán lenni!

Olyan házat, mint Fromm úré, én még sohasem láttam belülről. Mienk otthon földszinti volt, tágas szobákkal, széles folyosókkal, udvarral, kerttel; ebbe legelőször is egy szűk folyosón kellett bemenni; onnan egy — magányos emberek számára készült — csigalépcsőn fellépegetni; azután meg annyi ajtó, kisebb, nagyobb következett egymásra, hogy mikor egyszer a rácsos folyosóra kijutottunk, s én a mély, szűk udvarba letekintettem, sehogy sem tudtam elképzelni magamban, hogy jutottam én ide fel, s még kevésbé azt, hogy találok le innen valaha.

A folyosóról aztán egyenesen a vizitszobába vezetett bennünket Fromm táti.

Így fogom híni ezután, mint megszoktam, s igen szívesen is teszem.

A szobában gyertya égett már, tiszteletünkre kettő, s ozsonnához volt terítve az asztal; úgy látszott, hogy korábbra vártak bennünket.

A pamlagon két asszonyság ült; az egyik Fromm mama, a másik a nagymama.

Fromm mama sovány, magas termetű asszonyság volt, elől szőke hajcsigácskákat viselt (én nem tudom, miért ne nevezném „schnecklik”-nek, mikor azok), nagy kék szemei voltak, éles, német szabású orra, hegyes álla, és egy lencseszemölcs a szája alatt.

A *grószmama* tökéletesen hasonlított Fromm mamához, csakhogy harminc év formán idősebb volt nála, még soványabb, még élesebb arcú; ő is szőke schneckliket viselt, mint tízévvvel későbbben megtudtam, azok már nem voltak a saját hajából; hanem a szemölcs nála is megvolt, csakhogy az álla hegyén.

Egy kis alacsony karszéken ült az a bizonyos, akivel engemet ki akarnak cserélni.

A Fanny egy évvel fiatalabb volt, mint én; — ez már nem hasonlított sem anyjához, sem nagyanyjához, kivéve, hogy a családi szemölcs, kis barna lencse alakjában, a bal orcája közepére volt nyomva.

Már egész idejöttünkig el voltam telve iránta való rossz elővéleménnyel; látása még jobban megijesztett.

Szüntelen nevető fehér-piros arca, átkozott hamis kék szemei, furcsa pisze orra volt; orcáin, mikor nevetett, kicsiny gödröcskék támadtak; szája, két tréfás szegletével, mindig kacagásra állt, s fehér két fogsora tündöklött olyankor; — szóval csúnya volt, mint az ördög.

Mind a hárman kötéssel voltak elfoglalva, mikor beléptünk; az ajtónyílásra aztán letették a kötést mind a hárman; Fanny úgy letette, hogy a pamlag alá gurult a gyapotgombolyagja; s megelőzőleg jöttek elénk.

Én kezét csókoltam a két asszonyságnak, kik viszont anyailag összecsókoltak; de minden figyelmem azon a kis eleven boszorkányon veszett, aki nem várta, mint én, hogy fogadott anyja gallérjánál fogva húzza magához, hanem odafutott nagyanyám elé, nyakába kapaszkodott, megcsókolta, aztán pukedlit csinált előtte. Lorándot éppen kétszer is megcsókolta, és ugyan a szemébe nézett.

Rajtam a hideg borzongott végig. Ha ez a kis pisze ördög annyira találja vinni a vakmerőséget, hogy még engem is megcsókoljon, én nem tudom, hova leszek ijedtemben.

Azt pedig semmiképpen ki nem kerülhetém. A rettentő kis boszorkány, a többiekkel végezve számadását, engemet is megrohant, átnyalábolta a fejemet, s olyanokat csókol rajtam, hogy csakúgy szédelegtem bele; azután belecsimpajkózott a karomba, s odahúzott ahhoz a kicsi karszékhez, amelyről az imént felkelt, s kényszerített maga mellé leülnöm, hogy alig fértünk el benne, s beszélt hozzám azon az ismeretlen nyelven sok mindenfélét, amiből én csak annyit bírtam elméletileg elvonni, hogy no iszen szegény jó anyám kap most egy lármázó ördögöt a csendes, hallgatag kislia helyett; tudom, hogy megkeseríti ez a napjait! Egy percig nem áll be a szája, pedig olyan hangja van, mint a csengettyű.

Ez ismét családi tulajdon volt. Fromm mama is kifogyhatatlan forrásával bírt annak a kincsnek, amit ékesenszólásnak neveznek, s éles, erős hangja volt hozzá, melytől senki más nem juthatott szóhoz. Folyt az nála, mint a csergedező patak. Hasonló adománnyal bírt a grószmama is, csakhogy neki már nem volt hangja; csak minden második szótag volt hallható beszédéből, mint vannak olyan ócska sípládák, amikben némely síp már nem szól, csak fúj.

A mi dolgunk volt hallgatni szépen.

Rám nézve ez annál könnyebb volt, mert nem is sejtettem, hogy miről foly az értekezés ez idegen nyelven, csupán annyit vehettem ki, hogy mikor hozzám szólnak az asszonyságok, mindig Istóknak neveznek; amit én egészen helyén kívül levő tréfának tartottam, nem tudva, hogy ez németül annyit tesz, hogy „egyél hát”.

Mert tudniillik, hogy rögtön hozták a kávé, igen finom szarvacsokkal, amiket Fromm papa saját felügyelete alatt készített számunkra.

Még az a kis pisze démon is azt mondta, hogy „isz doch”, s fogta a szarvacst, kávémba mártotta, s erővel a számba tömte, mikor nem akartam elérteni a szavát.

De meg nem is voltam éhes.

Hoztak mindenfélét az asztalra, de énnekem nem kellett semmi. Fromm papa pedig váltig kínált diákul: „comedi! comedi!”, amiért mama és grószmama eleget is pöröltek rá, hogy meri az ő drága kugelhupfjukat „komedie”-nek nevezni.

Fánnynak bezzeg nem kellett a kínálás. Első tekintetre kivehető volt, hogy ő a család kényeztetett gyermeke, akinek minden szabad. Ő mindenhez hozzányúlt, mindemből kettős adagot szedett, s csak azután, hogy kivett valamit, kérdezte, hogy „darf i?”, amit én akkor mindjárt megértettem a hangjáról és a feje biccentéséről, hogy annyit tehet, mintha kérdené, hogy szabad-e.

Aztán pedig nemhogy maga megette volna, hanem még olyan vakmerő volt, hogy az én tányéromra rakta, amiért a grószmama eleget is pörölt rá. Én nem értettem, hogy mit beszélt; de erősen gyanítom, hogy azért dorgálta, minék akarja az „új gyereket” nagy ehetőségre szoktatni. Átalában azt a gyanút hoztam magammal még onnét hazulról, hogy mikor két ember előttem németül beszél, az okvetlen felőlem tervez valami titkos komplottot, s annak az a vége, hogy én vagy nem kapok valamit, vagy nem visznek el valahová, ahová készültem.

Csak azért sem nyúltam volna semmihez, amit a kis pisze adott, mert ő adta. Hogy is mer ő ilyen csúf pici kezekkel, amik akkorák, mint egy macskaláb, az én tányéromra nyúlkálni?

Akkor aztán mindent a kiscicának osztogatott, hogy én nem akartam elfogadni. De annak is csak az lett a vége, hogy megint belém kötött, a kis fehér cicát fölültette az asztalra, csemegés kendőből sált kötött a nyakába, a gyertyatartóra

tett cifra papirost feltette neki spanyol inggallérnak, s még azt kívánta tőlem, hogy fogjam addig az első lábát, míg valamiből fejkötőt csinál neki.

Hallatlan vakmerőség! Tőlem, aki már diákiskolába járok, azt kívánni, hogy a kismacskával játsszam.

— Sicc! — mondék a gonosz fenevadnak, amit az, dacára idegen ajkú nemzetiségének, úgy látszik, elértett, mert egyszerre leugrott az asztalról, s elszaladt.

Erre aztán a kis pisze is megharagudott rám, s azt az érzékeny bosszút állta rajtam, hogy átment nagyanyámhoz, nyájasan odasimult hozzá, kezét csókolgatta, később az ölébe dült, nekem hátat fordítva, egyszer-egyszer visszanezített rám, s ha akkor én is odanézttem, durcásan kapta el a fejét, mintha én azt nagyon bántam volna.

Pisze ördög!

Még elfoglalja a helyemet nagyanyámnál — szemem láttára.

Hogy hát én minek nézegettem rá, ha olyan igen haragudtam rá?

Igazán mondom, egyedül csak azért, hogy lássam, mennyire viszi még a vakmerőséget.

Sokkal inkább el voltam foglalva azzal a gyümölcstelen küzdelemmel, hogy egy társalgásból, mely előttem idegen nyelven folyik, valami érthető tartalmat kivegyek; mely törekvés minden emberrel közös, akinek a vérébe egy szemernyi emberi kíváncsiság vegyült, s mely, mint tudva van, mindenkor sikertelen marad.

Hanem egy kombinációm mégis sikerült.

Ez a név: „Henrik”, sokszor megütötte a fületem. Fromm papát is Henriknek hívták, de ő maga is kiejté e nevet; az tehát nem lehet más, mint a fia. Nagyanyám sajnálkozó hangon beszélt róla, Fromm papa ellenben kérlelhetlen szigort öltött arcára, midőn e tárgyról felvilágosítást adott; s beszéde közül sűrűen szedegethém fel a „prosodia”, — „pensum”, —

„labor”, — „vocabulary” — s a konyhalatin más ismert kifejezéseit, mik között a „secunda”, — „tertia”, — „carcer” elég irányadó delejtűképpen szolgált, hogy a következő tényállásra jussak el az *adatok* nyomán: Henrik barátomnak nem szabad ma a vacsoránál megjelenni, mert a leckéjét nem tudja, s mindaddig házi fogságban marad, amíg magát jobb sorsra érdemessé nem teszi azáltal, hogy egy nagy csomag nem megenni való tárgynak a nevét egy rég nem élő nemzet nyelvén kimondani megtanulja.

Szegény Henrik!

Az mindig túrhetetlen gondolat volt rám nézve, hogy valaki éhezzeék. És még hozzá: büntetésből éhezzeék. Hiszen az felfogható, ha valakit első felindulásban megütlelnek, de hidegvérrel arra ítélni, hogy éhezzeék, küzdjön a saját testével, bánkódjék egyszerre a szívével is meg a gyomrával is, azt mindig felette nagy kegyetlenségnek tartottam.

Úgy véltem ez összeállítás nyomán, hogy ha én egyet azokból a jó perecekből, miket az a vakmerő leány erővel eléem rakott, a zsebembe csúsztatnék, az nem veszne kárba.

Kilestem, mikor egyszer nem nézett senki oda, s a peracet szerencsésen a zsebembe csúsztattam.

Dehogy szerencsésen! Csak akkor vettem észre, mikor az a kis pisze ördög elnevette magát. Éppen akkor sandított oda. Hanem aztán egyszerre eltakarta a száját a kezével, s csak a markába kuncogott, de gonosz hamis szemével akkor is a szemem közé nevetett.

Mit fog ez gondolni? Tán azt fogja hinni, hogy én elég gyáva vagyok az asztalnál nem merni enni, s elég telhetetlen nem éni be azzal, amit kapok.

Óh be szégyenlettem magamat előtte! Képes lettem volna akárminő áldozatra, hogy ez titokban maradjon, képes lettem volna őt azért, hogy ne mondja azt senkinek, még tán meg is csókolni . . . annyira meg voltam rettenve.

Rettegésemet még növelte a grószmama, aki szemével először a pereces tálát nézte körül, azután sorba járta a terítéken levő táányérokat, azután megint visszatért tekintetével a pereces tálra; azután felnézett a plafondra, mintha fejből számítana valamit; azután nagyon csóválta a fejét.

Ki ne értené ezt a néma beszédet? Most megszámlálta, hány a perec? Ki hányat fogyasztott el? Hány volt feladva a tálban? Összeadás, kivonás. Kisül, hogy egy perec hiányzik. Hova lett? Ebből inkvizíció lesz: rajtakapnak, nálam találják, soha semmi víz le nem mossa rólam ezt a szégyent.

Minden percben azt vártam, hogy az a kis ördögös furcsaság rám fog mutatni azzal a soha meg nem álló kezével, s kikiáltja: „Ott van az új gyerek zsebében a perec!”

Már oda is jött hozzám, s láttam, hogy Fromm papa, mama és grószmama mind kérdő tekintettel fordulnak felém, s valami rettentő interpellációt intéznek hozzám, amit én még nem értek, de gyanítom, hogy mi. És bátyám meg nagyanyám nem jönnek segítségemre, hogy megmagyaráznák, mi az.

Ahelyett az a kis démon hajlik oda elé, s ugyanazt a kérdést ismételve, pantomímiával is magyarázza, olyképpen, hogy egyik tenyerét a másikra összefektetve, fél arcával ráborul, s a szemeit csendesen lehunyja.

Áh, ez azt kérdi, hogy nem vagyok-e álmos?

Csodálatos, hogy ez a kiállhatatlan teremtés mindent meg tud velem értetni.

Soha jobbkor nem jött ez a kérdés. Nagyot lélegzettem.

Ezentúl, felfogadtam magamban, hogy nem fogom őt többé pisze ördögnek nevezni.

Nagyanyám megengedte, hogy elmehetek, Fánnyka el fog vezetni hálószobámig; Henrikkel aluszunk együtt. Én aztán kezet csókoltam sorba mindenkinek, s olyan nagy volt elfogulásom, hogy még a Fánnyak is kezet csókoltam. S a gonosztevő nem gátolta azt meg, csak azután nevetett ki érte.

Ez a leány mégis csak azért született, hogy engemet bosszantson.

Kezébe vette a gyertyát, s beszélt, hogy csak menjek utána, majd ő elvezet.

Rászántam magamat.

De alig haladtunk végig a folyosón, midőn egyszerre elfújta a légvonat a gyertyát.

Egészen sötétben maradtunk, mert itt este nem ég a lépcsőn lámpás, csak egy föld alatti odúból vereslett elő valami világosság, alkalmasint a sütőkemence visszfénye, de annak is vége lett, amint a folyosót elhagytuk.

Fánnny nevetett, hogy a gyertya elaludt, iparkodott egy ideig ismét lángra fújni a kanócot, s hogy az nem sikerült, letette a tartót a márványra, s karomba kapaszkodva biztatott, hogy majd elvezet ő így is.

Azzal, észrevételeimet be sem várva, vitt magával a szörnyű sötétségben.

Eleinte beszélt, úgy biztatott, azután dalolni kezdett, hogy tán azt majd jobban megértem, s kezével tapogatózva kereste az ajtókat és lábaival a lépcsők fokait.

Én pedig folyvást arra gondoltam: no most ez, milyen maliciózus csintevő, megteszi, hogy bevezet valami lisztartó hombárba, rám zárja az ajtaját, s otthágy reggelig; — vagy lelépet a sötétben valami kürtőbe, ahonnan nyakig esem a dagasztott zsemlyetésztába; — mert ettől minden kitelik!

Szegény, kedves, jó Fánnny! Így haragudtam én terád, így gyűlöltelek én téged, mikor legelőször megláttalak! . . . pedig hát — mire megvénülünk? . . .

— — — — —
Sohasem hittem volna, hogy azon a tekervényes tömkelegyen keresztül, ahol én nappal is elvesztettem minden tájékozódásomat, valaki ily földalatti sötétségben is el bírjon vezetni.

Csak azon csodálkoztam, hogy ez a rendkívül vakmerő leány, amíg ebben a sötétségben karonfogva vezetett, bár ilyen

kínálkozó alkalmá volt hozzá, megállhatta, hogy egyszer se húzta meg a hajamat.

Ezt pedig vártam tőle.

Vége ráakadunk egy ajtóra, mely előtt nem volt szükség lámpásnak égni, hogy a keresett numero felől bizonyossá legyen az ember. Az ajtón keresztültört az a minden emberi hang legszomorúbbika, mikor valami gyerek fennhangon hadar valami értelmetlen sort, s azt hússzor, ötvenszer, ezerszer elhordarja újra meg újra, s a hadart sornak még akkor sincs értelme, s a gyerek fejében még akkor sincs otthon a sor.

Az ajtón keresztül messze hangzott, mint valami kacskaringós latin teremtette:

„His atacem, panacem, phylacem, coracemque, facemque!”

Aztán megint: „His atacem, panacem, phylacem, coracemque, facemque!”

Újra meg újra ugyanaz.

Fánnny odatartotta a fülét az ajtóra, s megfogta kezemet, hogy csendesen legyek. Azután nagyot nevetett.

Mikor olyan kacagásra méltó tárgy egy szegény, vastagagyú studiosus, aki nem tudja felfogni azt a minden életpályán nélkülözhetetlen szabályt, mely szerint a dropax, antrax, climax et cetera Graeca második szótagja első ejtésben hosszú, a másodikban rövid. Ennek sok hasznát veheti az ember, mikor később valami nagy bajba kerül.

Hanem hát Fánnny ezt nagyon nevetségesnek találta.

Azután kinyitotta az ajtót, s rám hagyta, hogy menjek utána.

Kicsiny szoba volt az a lépcső alatt; benne két ágy egymással szemközt fordítva, az egyikben otthoni vánkösaimra ismertem; az tehát az én fekhelyem lesz. Az ablaknál volt az íróasztal, azon égett egy szál faggyúgyertya, aminek gombává nőtt már az izzó kanóca, annak a jeléül, hogy akinek el kellene koppantania, valami rettenetes munkába úgy bele van bódulva,

hogy nem veszi észre, setétség van-e körülötte, vagy világosság.

Arra az asztalra lekönyökölve s két kezével hajába markolva ült az én barátom, Henrik, és magolt, kegyetlenül nekivetemedve, egy könyvből, melynek minden lapja fel volt kunkorodva a sok használastól.

Az ajtó nyíltára felvette fejét az átkozott könyvből.

Nagyon hasonlított az anyjához meg a nagyanyjához, éppen olyan prononciált orra volt neki is, hanem hogy mellett olyan sertekemény haja volt, mint Fromm papának, de fekete; s nem lévén oly rövidre nyírva, állt egyenesen a feje búbján, s nagy ereszt formált elől, mint egy kaskéta ernyője. Különben a családi szemölcs nála is megvolt: esetleg éppen az orra közepén.

Amint feltekintett a könyvből, egy perc alatt ijedség, öröm, gyanakodás váltakozott arcán, nagy hirtelenséggel követve egymást.

Szegény fiú azt hitte, hogy amnesziát kapott, s jön a hírnök a fehér asztalkendővel, hogy felhíja vacsorálni; Fánnyra kérelemmel és szánalomért esdve mosolygott, hanem azután, mikor engem meglátott, azon egészen zavarba jött.

Fánny követelő arccal lépett eléje, egyik kezét csípejére tette, másikkal a kitért könyvre mutatott; valószínűleg azt kérdezte, hogy tudja-e már a leckéjét.

A nagy szál gyerek engedelmesen állt föl a kis vallató előtt, aki alig ért a nyakkendője csokráig, s elkezdte magát rendbe szedni. Odanyújtá a könyvet Fánnynak, még egy búcsúpillantást vetve a fertelmes, megemészthetlen sorokba, s nagyot nyelt utána, mintha mindent el akarna hártani a kiadandó szavak útjából; egypárt köhintett, szemeivel sebesen pillogott, s aztán rákezdé:

— His atacem, phylacem . . .

Fanny megcsóválta fejét. Nem jól van.

Henrik megijedt. Újra kezdte:

— His atacem, coracem . . .

Megint nem jól van. Szegény fiú ötször-hatszor hozzákezdett, de nem bírta glédába hozni azokat a pogány szavakat, s amint ez a gonosz leány fejét mindannyiszor megrázta, ahányszor Henrik hibát ejtett, utoljára annyira zavarba jött, hogy el se tudta kezdeni; mire aztán vörösre pirult dühvel, fogcsikorgatva kapta ki Fanny kezéből az áldástalan könyvet, s levágva azt maga elé az asztalra, nekiacsarkodott újra a pogány szavaknak, s kidülledt szemekkel olvasá a milliószor elmondott ördögűző formulát: „His atacem, panacem, coracem, phylacemque, facemque”, minden szónál egyet ütve öklével a saját feje hátuljára.

Fanny féktelenül nevetett ezen a jeleneten.

Én azonban nagyon sajnáltam a bajtárst. Nálam a tanulás könnyen ment; úgy néztem le rá, mint nagyúr üveges hintóból a mezítláb járóra.

Fanny kegyetlen volt hozzá.

Henrik felnézett rá, s aki nem értettem is szavát, értettem szeméből, hogy valamit kér enni.

A kegyetlen, kőszívű testvér meg tudta azt tőle tagadni.

Én ki akartam tenni jó szívemért, — a hiúság is bántott, hogy minél előbb tudassam ezzel a gonosz teremtéssel, hogy nem magam számára dugtam el tányéromról a peracet, — odaléptem Henrikhez, s leereszkedő barátsággal vállára téve kezemet, odanyomtam a markába a számára elhozott süteményt.

Henrik rám veté szemeit, mint valami vadállat, mely a cirógatás ellen tiltakozik, s azzal úgy vágta a peracet az asztal alá, hogy szertesét szakadt.

— Dummer Kerl!

Jól emlékezem rá, ez volt a megtisztelő cím, amit legelőször kaptam tőle.

Azzal fölállt, lenézett, s hüvelykujját fejem búbjára bökve, hirtelen lebicaklott ökle bötykeivel végigkormányozta a fejemen.

Ezt úgy híják iskolai műnyelven, hogy „Holzbirn”.

Akik emlékeznek e tény szimbolisztikus jelentőségére, azok tudni fogják, hogy a Holzbirn a nagyobb diáknak a kisebb irányában való végtelen lenézését szokta kifejezni, s annál fogva azon megbántások közé tartozik, amiket még tán a diplomaták sem fognának megtorlatlanul zsebre dugni.

S még hozzá ez előtt a leány előtt!

Henrik egy fejjel magasabb volt, mint én; de én azt nem néztem, hanem derékon kaptam, s birokra keltem vele. Ő engemet az én ágyam felé akart tolni, hogy majd abba bele-tör; hanem én egyet fordítottam rajta, s belevágtam a saját ágyába; akkor aztán leszorítottam a két kezét a mellére, s rárivalltam:

— Felveszed mindjárt a perecet? Felszeded mindjárt azt a perecet?

Henrik barátom egy darabig rúgott, harapott; azután elkezdett kacagni, s bámulatomra diákul kezdett el kérni, hogy ereszem el, jó pajtások leszünk. Feleresztettem: kezet szorítottunk. Egészen jó kedve lett a fiúnak.

Azon bámultam csak legjobban, hogy Fanny azalatt, míg bátyját legyűrtem, nem jött neki segítségére, nem karmolta ki a szememet, hanem inkább kacagott, sikoltozva tapsolt; nagyon jól látszott magát mulatni.

Azután összekerestük mind a hárman Henriknek a szét-tört süteményt, mit a jó fiú elégült arccal bocsáta természetes útjára, s ekkor Fanny is előadott neki egypár eldugott almát, amit ő csempészett ki számára. Olyan csodálatosnak találtam, hogy ennek az impertinens gyermeknek is ott járt a gondolatja, ahol az enyim.

Ez órától fogva mindig jó barátok maradtunk Henrikkel. Még most is azok vagyunk.

Mikor lefeküdtünk, arra voltam kíváncsi, mit fogok álmodni ebben az idegen házban. Azt tartják, hogy amit

az ember olyan helyen álmodik, ahol először alszik, az be szokott teljesülni.

Én a kis piszéről álmodtam.

Angyal volt, szárnyai voltak, olyan szép tarka szárnyai, aminőkről Vörösmarty legendájában olvastam nem régen. Azután mindig mellettem repkedett; én pedig menni sem tudtam, olyan nehezek voltak a lábaim, pedig valami elől menekülnöm kellett volna; végre ő megfogta a kezemet, s akkor én is úgy tudtam futni, hogy a lábam hegye sem érte a földet.

Hogy bosszankodtam magamra ezért az álomért! Pisze angyal! Milyen tréfás álmai vannak az embernek.

Másnap korán reggel keltünk, ami nekem annyival korábbnak tetszett, mert kis szobánk ablaka a szűk udvarra nyílt, s abban olyan későn virradt. Hanem ahelyett az első legénynek, Mártonnak volt meghagyva, hogy rendesen, mikor a reggeli sütéshez készül, ordítson be a diákajtón: „Surgendum, discipule!”

Én el nem tudtam gondolni, miféle attentátum az, mely álmamból felzavar, mikor legelőször hallottam ez erélyes serkentést; hanem Henrik egyszerre talpra pattant, s engemet is felrángigált ágyamból, s félig diák beszéddel, félig kézmozdulatokkal megmagyarázta, hogy most menjünk le a pékműhelybe, nézzük meg, hogy sütik a szarvacskát, pereceket.

Nem kell oda felöltözni, mehetünk gyolcs ruhánkban: ahogy a sütők szoktak jární.

Kíváncsi voltam s mindenre könnyen rábeszélhető; papucsot húztunk, s együtt lementünk a sütődébe.

Valami kedves hely az: már messziről elárulja magát azzal az édes süteményillattal, melyről azt képzei az ember, hogy ha sokáig belélegzené, talán jól is laknék vele.

Az egész műhelyben minden oly fehér, mint a hó, tiszta minden zezzug: nagy hombárok tele liszttel; roppant teknők dagadó tésztaival, amiből fehér ruhás, fehér kötényes hat legény szaggat darabokat, azokat fehér deszkákon kinyújtják, per-

ceket, kalácsokat fonnak, szarvacskokat csavargatnak belőle, az óriási fehér kemence párkányán sorba rakva pirul már az előcsapat, s kellemes illatával eltölti az egész műhelyt.

Márton legény, amint engemet meglátott, valami tört magyarsággal beneventálni kezdett: — Jó reggelt, jó reggelt! — Henriket pedig megtaszítá könyökkel: — Bonum manum pergo! — Lássá, én többet tudok diákul, mint maga.

Ezen végtelen jót nevetett. S azután rám hunyorított.

S azzal a különös adománnyal bírt, hogy mikor a szemöldökét fel- vagy letolta, az egész fejbőrét sipkástul együtt mozgatta vele; s ezt a tréfás sajátságát mindannyiszor használatba is vevé, mikor valakit meg akart nevetetni, s úgy látta, hogy szavainak nem volt eléggé nevetető hatása.

Henrik nekigyürkőzött, s versenyt dolgozott a legényekkel. Olyan szépen ki tudta sodrani a kalácstészát, s ismét szép tekerccsé fonní, mint akárki más. Az elégtelenség ragyogott arcáról, mikor az öreg legény megdicsérte, hogy jól van.

— No lássa — szölt hozzám Márton —, milyen kész pék-legény lenne belőle. Két esztendő múlva felszabadítanók. Hanem az öregúr erőnek erejével azt akarja, hogy tanuljon diákul. Ratsherrt akar belőle csinálni.

Ennél a szónál szemöldökének egy intésével felküldte a feje tetejére Márton az egész fejbőrét sipkástól, mintha az csak egy rugókon járó páróka lett volna.

— Ratsherr hát! Tanácsos úr, aki tollat rág, mikor éhezí. Kisztihand! Én nem lennék az, ha a Szent Mihály-tornyot nekem adnák sem: — Ratsherr, aki a hóna alá csapja a papírost, a füle mellé a kalamust, úgy megy a pékeket sorba vizítálni, s méri serpenyővel a zsemlyéket, hogy elég nehezek-e.

Úgy látszott, Márton nem vette figyelembe más hivatását egy Ratsherrnek, mint azt, hogy a zsemlyéket meglátolja, — s az nemigen nyerte meg helybehagyását.

— Pedig ha az ember nem restelli a fáradságot értük, olyan nyájasaknak találhatja őket, amint akarja. Bizony, ha

az ember a lelkét akarná terhelni, akár pogácsát árulhatna miattuk cipó helyett. Egy heilige stricli mindszentnapkor, az is megteszi. Az ilyen Herr Dintenklex!

Itt azután nem állhatta meg Márton, hogy rá ne gyújtson egy melódiátlan Gassenhauerre, melynek refrénje az volt: „O jó, Herr Dintenklex!”

Két-három legény szekundált a nótának, amiből én semmit sem értettem. Hanem amint Márton e végsort: „O jó, Herr Dintenklex!” kimondta, a szája fél végét a bal szeme szegletéhez felhúzva s a bal szemöldökét lerántva, hogy a hálósipkájának a bojtja csak úgy fityegett bele, akkor mégis gyanítottam, hogy az a Herr Dintenklex valami nagyon tréfás alak lehet a péklegények szeme előtt.

— Hja, persze, a Henriknek törvényt kell tanulni! Az öregúr azt mondja, hogy ő is Ratsherr lehetne, ha végigjárta volna az iskolákat. Szerencséje, hogy nem tette. Így is majd megöl bennünket a tudományával. Mindig mutogatja, hogy ő is tud lateint. Az öregúr lateinja!

Itt alig győzte a fejbőrét megállítani Márton, annyi szemöldökrángatásba került neki afölötti véleményét kifejezni, hogy mit tart ő a mester diákoskodása felől.

Egyszer azonban gyanakodva fordult hozzám:

— Maga talán csak nem akar Ratsherr lenni?

Én komolyan biztosítottam, hogy nem: én a vármegeyéhez készülök.

— Aha! Vicekspan? Az már respekt! Az egészen más; az már valami. Hüntön jár, teringettét! Nem húz sárcipőt, mikor sár van. Ezt már megengedem.

S hogy megmutassa, mennyire tiszteli jövődöbéli pre-zumptív állásomat, oly magosra felhúzta szemöldökeit, hogy a sipkája a nyakáig hanyatlott vissza.

— Hanem hát mármost, Henrik, elég lesz a perecfonás, menjen vissza a szobába, s írja a penzumot, mert majd megint nem kap reggelit, ha nem lesz készen.

Henrik rá sem hallgatott, mintha nem is neki beszélnének. Márton eközben metélgette a tésztából a szarvacskoknak való egyenlő darabokat. Jó szemmérték kell ahhoz, hogy se a gazdát, se a közönséget meg ne csalja, eltalálja, hogy mind egyforma legyen.

— Lásna, nem kell neki, csak itt szeret. Hiszen nincs is ennél a mi mesterségünknel szebb, gyönyörűsegebb, háládatosabb. Az Isten áldásával bánunk, a mindennapi kenyeret készítjük. A miatyánkba a pékek is bele vannak foglalva: „Add meg minékünk a mi mindennapi kenyereket!” Van szó még valahol a mészárosokról, a szabókról, a vargákról? No? Imádkozik valaki a húsért, a kabátért, a csizmáért? Hadd halljam! De a mindennapi kenyérért, ugye, imádkoznak? Hát a Ratsherrekről szól-e valahol az imádság? No, mi? Ki tud róla?

Valamely fiatal legény odavágott:

— Igenis: „De szabadíts meg minket a gonosztól!” Ezen aztán mindenki nevetett.

E nevetés alatt Henrik minden perectésztát elrontott, azt újra kellett dagasztani. Öldökölte az a gondolat, hogy valaha azért tanuljon össze annyi sok diák szót, hogy őt is így kacagják majd a pékműhelyekben.

— Hja, ja — szólt elkomolyodva Márton legény —, nagy baj az, hogy az embertől nem kérdik, hogyan akar meghalni; de még nagyobb baj az, hogy nem kérdik, hogyan akar megélni. Engem is mészárosnak adott az apám elébb. Kitanultam az egész mesterséget. Egyszer aztán meguntam a sok birkanyak- elvágást, tehénbőrlefejtést; addig-addig édesgettek ezek a szép pirosahátú zsemlyék itt a boltablakban, valahányszor a sütő ablaka előtt elmentem, úgy hívogatott a kellemes meleg kenyérillat, míg egyszer otthagytam a mesterségemet, beállítottam Fromm táfához; már akkor ütögetett a bajuszom, szakállam. „Kell-e pékinas?” Az öreg felcsapott rá, s azóta mindig itt vagyok, a vándorló éveket kivéve. Nem bántam

meg soha. Valahányszor tiszta fehér ingemre nézek, olyan jól-
esik, hogy nem kell mindjárt összefecskendeznem vérrel, s úgy
járni benne napestig. Kinek mihez kedve van. Ugyebár,
Henrik!

— Az ám! — dörmögé a fiú mérgesen.

— Pedig hát még a mészáros mesterség annyira van a
magasban a Ratsherr fölött, mint a Szent Mihály tornyán levő
kakas a mi kappanyunkhoz. A vért sem szerettem a kezemen,
de legalább le tudtam róla mosni, hanem ha egy tintacsepp
ráragadt a tollról, három napig se bírtam róla lezsurolni sem-
mi kőporral. Hej, szép dolog péklegénynek lenni!

Márton legény most ahhoz fogott, hogy a sütőlapáttal
nehány tucat tejes kenyeret toljon be a fűtött kemencébe.

Ezalatt az egész műhely legénysége egyhangúlag rákezdett
valami sajtáságos nótára, amit már máskor is hallottam pék-
műhelyek ablakain áthangzani. Ilyenforma a nóta:

Óh be szép, jaj be szép!
Ez a szép dagasztószték.

Egyenes, görbe, kerékre
Hosszú, vékony, háromláb.
Ez az óra, ez a gólya,
Ez pediglen koppantó.

Gólya, óra, koppantó.
Ez a klázli, ez a flaska,
Ez pediglen részeg Miska.

Klázli, flaska, részeg Miska,
Óra, gólya, koppantó,
Hosszú, vékony, háromláb,
Egyenes, görbe, kerékre.

Óh be szép, jaj be szép
Ez a szép dagasztószték.

Ezt a nótát pedig mindannyian oly komoly buzgósággal
énekeltek, miszerint maig is azt kell hinnem, hogy ennek nem

a vers szépsége az oka, sem az annak megfelelő melódia, mint inkább talán valami sajtóságos babonás ráéneklés, hogy a kenyér záklyás ne legyen a sütés közben; vagy talán valami időmérték, hogy mikor e nótának vége van, akkor ki lehet szedni a kenyeret; mint ahogy szokták tojásfőzéshez használni — uram bocsá! — a miatyánkot.

Henrik is együtt énekelt velük. Én láttam, hogy ez ma nem fogja már megírni az iskolai feladványát, s mikor még egyszer újrakezdték az „Ó be szép” kardalt, odahagytam a műhelyt, s fölmentem szobánkba.

Az asztalon kiterítve feküdt Henrik szerencsétlen dolgozati naplója, tele más tintával berótt igazításokkal: megannyi sebhelyeivel bűnhődéstermő professzori vizsgáknak; a legújabb feladványnak csak az első sora volt megkezdve.

Én hirtelen kiszedegettem számára a szótárból a szükséges szavakat, s leírtam egy darabka papírra a lefordítandó feladványt.

Ő csak egy óra múlva jött vissza a műhelyből, s akkor azt sem tudta, mihez kapjon előbb. Nagy volt aztán az öröme, mikor a kész dolgotat meglátta diáriumába téve: neki csak le kellett azt másolni.

Olyan furcsa mogorvasággal nézett rám, s azt mondta, hogy „guter Kerl”.

Arcáról nem vehettem ki, mit mondott, a „Kerl”-ből ítélve a tegnapi veszekedést véltem megújítandónak, amihez pedig semmi kedvem sem volt ma.

Alig volt a lemásolással készen, midőn Fromm táti lépései hangzottak a lépcsőn. Henrik dugta az én írásomat hirtelen a zsebébe, s nekivetette magát a kitárt könyvnek, mikor az öreg megállt az ajtó előtt; úgyhogy mikor az benyitott, oly hadarás volt már idebenn, mintha Henrik egy sáskatábort akarna kiexorcizálni a határból: „His atacem!”

— Ergo, ergo; quomodo? — szólt az öregúr, körüldörzölve a fejem tetejét tenyerével. Úgy láttam, hogy ez a nyájasság nyilatkozata volt tőle.

Én megkísértettem az első német szót kiadni a számon, egy „guter Morgen”-nel felelve a kérdésre; amire az öreg nagyon rázta a fejét, és nevetett; én meg nem tudtam elgondolni, hogy miért tesz így, rosszul mondtam-e, vagy bámulásra gerjesztettem gyors előmenetelemmel.

Efelől azonban nem adott felvilágosítást; ehelyett szigorú, vallató arccal fordult Henrik felé.

— No ergo! Quid ergo? Quid scis? Habes pensum? Nebulo!

Henrik azt próbálgatta, hogy meg tudná-e a fejbőrét úgy mozgatni a szemöldöke felhúzásával, mint Márton legény, mikor Fromm táti „latein”-járól beszél. Nagyobb biztosság kedvéért legelébb is az írott gyakorlatot mutatta be apjának, gondolva, hogy jobb lesz a gyöngébb oldalt hátulra hagyni.

Fromm táti nagy műértéssel nézte végig a szörnyű tudományt, s kegyesen ráadta jóváhagyását:

— Bonus, bonus!

De hát a könyv nélkül való?

Ez a keserű falat!

A diák verseket már tegnap sem tudta Henrik, pedig csak a kis piszének kellett volna felmondani; hát még ma, mikor az öreg vette a kezébe a könyvet!

S ha még csak a könyvet vette volna a kezébe, de a másik kezével meg nyúlt a linea után, s azt marokra fogá, azzal a világosan látható szándékkal, hogy amint a gyerek hibát ejt, hevenyében ráhúzogasson vele.

Szegény Henrik, persze, hogy egy szónak sem volt ura. Fél szemével mindig Fromm táti lineáját tartotta figyelemben, s amint az első akadályhoz ért, amint Fromm táti felemelte a lineát, meglehet pedig, hogy csak azon szándékban, hogy egy üdvös ráijesztéssel Henrik lelki tehetségeit fokozott tevékenységre serkentse, de már akkor Henrik nem volt sehol sem, hanem az ágy alatt, ahova hosszú termetével a legbámulatraméltóbb fürgeséggel bírta magát elrejtetni, s onnan elő sem is jött

mindaddig, míg Fromm táti meg nem ígérte, hogy nem fogja bántani, s a reggelizéshez felviszi magával.

Fromm táti híven meg is tartotta a fegyverszüneti föltételeket, csupán szóval dorgálta meg az erősségből előmászó fiút, amit én ugyan nem értettem, de arc- és kézmozdulataiból kivehettem, hogy restelli a dolgot — énelőttem.

A délelőtt eltelt a tanárok látogatásával.

Az igazgatótanár erős, csontos képű, bajszos ember volt, nyílt, magas homlokkal, széles mellel, s mikor beszélt, nem kímélte a hangot, mintha mindig prelekióon lett volna.

Iskolai bizonyítványainkkal igen meg volt elégedve, s azt nem is titkolta. Nagyanyámat biztosítá afelől, hogy gondja lesz ránk, és szigorúan fog velünk bánni. Meg nem engedi, hogy ebben a városban elkanászodjunk. Szállásainkon is meg fog bennünket látogatni gyakran: ez neki szokása; s amely diákat rendetlenségén kap, az megbűnhődik.

— Tudnak-e a gyerekek muzsikálni? — kérdé nyers hangon nagyanyámtól.

Nagyanyám ajánlatos hangon válaszolt:

— Oh igen, egyik zongoráz, másik hegedül.

Direktor úr erre az asztal közepére helyezé öklét.

— A hegedülést pedig semmiképpen meg nem engedem!

Loránd bátorzkodott e kérdést tenni: „Miért?”

— Miért? Miért? Azért, mert az minden gonoszszágnak a kútfeje; a diáknak könyv való, nem hegedű. Mi akarsz te lenni? Cigány akarsz-e lenni vagy tudós? A hegedű minden gonoszra csábítja a diákot. Tudom én, hogyan van az. Látom a mindennapi példákból. A diák veszi a hegedűt a köpönyeg alá, s megy vele a kocsmába, ott muzsikál a többi diákoknak, akik ott táncolnak reggelig a könnyelmű leányokkal. Azért én, akinél hegedűt kapok, azt összetöröm. Nem kérdem, hogy volt, drága volt, csapom a földhöz. Törtem össze már ötforintos hegedűket is.

Nagyanyám jónak látta nem engedni át Lorándnak a válaszolást, sietett eléje vágni:

— Hiszen, igazgató úr, nem a nagy fiam hegedül, hanem ez a kicsiny; s egyébiránt egyik sincs úgy nevelve, hogy magához méltatlan helyre kívánkozzék mulatni.

— Az mindegy. A kicsinynek még kevesebb szüksége van a cincogásra. Aztán ismerem én már a diákokat; otthon mind olyan szent képet csinál, mintha vizet se tudna zavarni, mikor aztán egyszer szabad szárnyára kerül, datum kocsmá, datum kávéház; ott ülnek a sör mellett, s azon versenyeznek, hogy ki tud több stiblivel megvédelni. Ott ordítanak, énekelnek: „Gaudeamus igitur!” Azért én semmiképpen meg nem engedem, hogy a diákok köpönyeg alatt hegedűt hordjanak a kocsmába. A hegedűt összetöröm, a köpönyeget pedig felszabom kabátnak. Diáknak köpönyeg! Az csak katonatisztnak való! Aztán a táncra készült kecsegeorrú csizmákat sem tűröm senkinek a lábán, tisztességes ember csonka orrú csizmát hord; nekem senki hegyes orrú csizmában az iskolába ne jöjjön, mert én felteszem a lábát a padra, s a csizmája orrát levágom.

Nagyanyám sietett a látogatást befejezni, nehogy Loránd valamit találjon válaszolni e jeles férfiúnak, ki buzgalmát az erkölcs védelmében odáig terjeszti, hogy a hegedűket összetöri, a köpönyegeket felszabdálja, s a csizmák hegyes orrait levágdalja.

Nekem az a jó szokásom volt (régén: gyermekkoromban), hogy amit olyan ember mondott, akinek a sors jogot adott arra, hogy nekem parancsoljon, az rám nézve szentírás volt.

Mikor kijöttünk a direktortól, aggódva sűgám Lorándnak:

— Nekem úgy tetszik, hogy a te csizmádnak az orra is hegyes egy kissé.

— Ezentúl még hegyesebbre csináltatom! — felelt rá Loránd; mely válasszal én sehogy sem voltam megelégedve.

Előtte még minden komoly férfit a csallhatlanság nimbusza vett körül; engem még senki sem világosított fel arról, hogy a szigorú tekintetű emberek maguk is voltak valaha fiatalok, s a heidelbergi diák-zsargont tapasztalásból tanulták meg; hogy a direktor úr maga is zajos ifjúság után jutott arra a tézisre, hogy a fiatalember mind gonosz, s ami jó látszik rajta, az csak tettetés, azért hát katonásan kell vele elbánni.

Innen elmentünk az én osztálytanítómhoz.

Ez tökéletes ellentéte volt az igazgatótanárnak. Szinte tartok tőle, hogy azt a szemrehányást vonom magamra, mintha szándékosan rajzolnék egymásra kiáltó színekkel.

Alacsony, sovány, sokszegletű emberke, hátraférsült hosszú hajjal, simára borotvált arccal s oly vékony, mézédés hanggal, hogy szinte könnyögrésnek lehetett venni minden szavát; amellet egészen családias környezettel. Hálóköntösben fogadott bennünket, amit, meglátva, hogy női társaság jön velünk, hirtelen fekete kabáttal váltott fel, s bocsánatot kért — nem tudom, miért.

Az után egy sereg apró gyermeket iparkodott kiteszkolni szobájából, ami ahogy sem sikerült. Belefogóztak lábszáraiba, kezeibe; nem bírta lerázni magáról; valami női nevet kiáltozott, hogy jöjjön segítségére: egy hálófőkötős arc be is tekintett az ajtón, s azután annál hirtelenebben visszakapta magát, bennünket meglátva. Utoljára is, nagyanyám kértére, a gyermekek társaságában fogadta bejelentésünket.

Schmuck úr igen jó családapa, és sokat elnéz a gyermekeknek.

Dolgozószobája egészen tele van gyermekjátékokkal; bennünket is igen nyájasan fogadott, s jól emlékezem rá, hogy az orcámat is megveregette.

Nagyanyámnak mindjárt több bizodalma is volt e derék férfiúhoz, mint elébbeni kollégájához. Ez úgy szereti itthon is a gyermekeket.

Ez előtt feltárta szíve fájó titkát; elmondá neki, miért viselünk gyászt, hogy atyánk szerencsétlenül meghalt, hogy beteges anyáknak egyedüli reményei vagyunk; hogy eddig jól viseltük magunkat; kérte, hogy rám, a kisebbre, ügyeljen ezután is.

A jó úr odaszorított karjai közé, s biztosítá nagyanyámat, hogy igen nagy embert fog belőlem nevelni, kivált ha odajárok hozzá privátára, hogy még külön is köszörülhesse talentumaimat.

Amiért nem jár havonkint több hét váltó forintnál.

Ami nem is sok a szellem köszörüléseért, ennyit olló-köszörülésért is adhatnak.

Nagyanyám a megelőző fogadtatástól még nyomasztott kedéllyel, félnken bátorzkodott előhozni, hogy én némi hajlamot érzek magamban a hegedüléshez, de nem tudja, hogy szabad-e.

A jó úr nem is engedte tovább beszélni.

— Óh, hogyne! Óh, hogyne! A zene nemesíti a lelkeket, a zene szelídíti az indulatokat, már Pythagoras idejében zenével végezték a görög filozófok előadásait, a legmakacsabb indulatú ifjakat, kiket semmi fegyelem meg nem bírt zabolázni, kiken nem fogott a virga, skutika és a pálca, mi javította meg? A hegedűvonó. Aki zenélni tud, az mindig jó szellemekkel társalkodik. Egyébiránt nagyon olcsón is juthatni hozzá nálunk. Az én gyermekeimhez úgyszólván jár zenemester, együtt azokkal nem kerül többé a tanítás havonkint hat váltó forintnál.

Jó nagyanyám, minthogy ily engedékenységet tapasztalt, jónak látta még tovább menni kívánalmaiban. (Így tesz az elégtelen nép mindig, ha engedékeny felsőbbbségre talál!) Megemlíté, hogy talán még — táncolni is szabad lenne tanulnom.

— Annál semmi sem természetesebb! — volt rá az engedékeny férfiú válasza. — A tánc együtt jár a zenével; már a görögök idejében a tibicenek kísérték a choreákat. A klasz-

szikusok sokat emlegetik a táncot. A rómaiaknál a kultuszhoz tartozott az, sőt az írás szerint maga Szent Dávid is táncolt. Mai világban pedig éppen nélkülözhetetlen a tánc, kivált fiatalembernek. Ártatlan egy mulatság! Egy neme a testgyakorlatnak. A test ügyességére okvetlenül megkívántatik, hogy az ifjú lépni, járni, helyesen megállni, köszönni, bókolni és táncolni tudjon; ne árulja el mindjárt megjelenésével, hogy valami pedáns tanodából került elő. Óh, én e tekintetben hallgatók a kor kívánalmaira. Az én gyermekeim mind tanulnak táncolni, s minthogy már őhozzájuk úgyis jár a táncmester, ifjú barátomnak, együtt a többiekkel, nem fog az többre kerülni öt váltó forintnál.

Nagyanyám rendkívül meg volt elégedve az alkuval. Szinte olcsónak találta a tanítást.

— Óh, az asszociáció elve szerint minden igen olcsóba kerül. Valódi szellemi menázs! Sokan keveset összeadnak, s mégis mindent megtanulnak. Ha kívánja kegyed, hogy ifjú barátom rajzolni is tanuljon, az meg éppen nem kerül többre négy forintnál, minden váltóban. Hetenkint négy óra, együtt a többiekkel. Sőt ha nem találja kegyed fölöslegesnek, hogy ifjú barátom a művelt európai nyelvek előkelőbbjeivel megismerkedjék, egy angol és francia mester fáradsága, együtt a többiekkel, nem kerülend többre, hetenkint három órára, három forintnál. S ha néhány órai időköze marad ifjú barátomnak, azt betölteni ajánlhatom a gimnasztikát, a nemes tornászatot, mely a test kifejlődését a lélek gyarapodása mellett üdvösen mozdítja elő; s ez éppen nem kerül semmibe. Csupán a beíratási díj tesz tíz forintot.

Kedves nagyanyám el volt ragadtatva cnyi gondoskodástól; mindent helybehagyott, és előre fizetett, ámbár a tornászatot öröme est elengedte volna; kérdezte is nagyon, hogy nem jár-e az valami nyaktöréssel. Pártfogóm megnyugtatta felőle, hogy ott sohasem történhetik baj; sőt még eszmérokonságnál fogva az úszás megtanulását is indítványba hozta;

mely pontnál azonban már határozott ellenállásra talált nagyanyámnál, ki semmiképpen meg nem engedte, hogy okos, tanult emberhez illő legyen nagyobb vízbe belemenni, mint amekkorának a két partját a két kezével megfoghatja, s a fenekét ugyanakkor a lábával eléri. Ezt tehát el kellett engedni.

Nehogy azonban valaki arra a félelmes gondolatra jöjjön az előadottakból, hogy én majd a történet folyamában mentül többet fogok dicsekedni azzal, hogy a hegedűben milyen Paganini, a nyelvtudásban milyen Mezzofanti, a festészetben milyen Buonarrotti, a táncban milyen Vestris s a vívásban milyen Toldi Miklós lettem időjártával, — sietek elmondani, hogy bizony most sem értek én mindezekhez semmit; csak a híre van, hogy tanítottak rá.

Mikor privátára mentem — együtt a többiekkel —, akkor a tanár nem volt otthon; mi aztán egy óra hosszat birkóztunk.

Mikor a táncleckére mentem, együtt a többiekkel —, akkor a táncmester maradt el; — azután megint birkóztunk.

A francia lecke alatt szintén birkóztunk, a rajzlecke és hegedűlecke alatt pedig éppen azt tettük, amit a többiek alatt; úgy hogy a tornászati leckére már egy csepp birkózási kedvünk sem maradt.

Éppen csak úszni tanultam meg, titokban, minthogy meg volt tiltva, ezt pedig ingyen; — ha csak bündíjnak nem számítom azt a megivott víztömeget, amit egyszer elnyeltem, midőn majd befulladtam a Dunába. Sohasem merete ezt senki tudatni otthon a családukkal. Loránd húzott ki, de ő sem dicsekedett vele soha.

Mikor e nagyon kedves és előzékeny férfiú lakását elhagytuk, ki nagyanyámat, velem együtt, egészen elbájolta nyájas, szeretetreméltó modorával, bátyám, Loránd azt mondta:

— Azt a másik tanárt kezdem ez órától fogva nagyra becsülni: az egy derék, egyenes lelkű ember.

Én nem értettem, hogy hova céloz vele, azaz hogy nem akartam elérteni. Talán az „én” tanáromat akarja ócsárolni vele?

Az én etikám szerint pedig az egészen természetes jogszempont volt, hogy minden diák tartozik bámulni és szeretni azt a tanárt, aki az ő osztályát igazgatja, s ha egyik osztály a másikkal csendes háborút visel, az nem történhetik más indokokból, mint hogy a másik osztálynak a tanára ennek az egyiknek ellensége. Az én uralkodóm ellensége a te uralkodódnak, azért az én katonám ellensége az ő katonájának.

Kezdtem Lorándot ilyen ellenséges katonának tekinteni.

Szerencsénkre a következő órák története kiverte mindezt a fejből.

III. AZ ÉN NAGYSÁGOS URAMBÁTYÁM

Ebédre az udvari tanácsos Bálnokházyhoz voltunk híva, akinél bátyám fog lakni.

Valami nagyon messziről rokonunk, egyébiránt bátyám tartásáért hétszáz forintot fizettek nála, ami azon időkbén szép összeg volt.

Én voltam arra a legbüszkébb, hogy bátyám udvari tanácsosnál lakik. Nem is mulasztottam el soha, ha iskola-társaim kérdezték, hol lakom, előrebocsítani: a bátyám Bálnokházy udvari tanácsos úrnál lakik, én magam azonban *csak* Fromm pékmesternél.

Fromm pékmester igazán nagyon sajnálta, hogy nem ebédelünk „itthon”. Legalább engemet magamat hagyhatnának ott. Hogy e szónál kővé nem vált, nem az én hibám, legalább én olyan baziliszk-szemeket vetettem rá, amelyeneket csak tudtam. Hova gondol? Én az udvari tanácsos bácsi ebédjét elmulasszam az ő kedvéért!

Nagyanyám is úgy találta, hogy engemet is szükség lesz ott bemutatni.

Félkettőre bérkocsit hozattunk; mert az udvari tanácsos bácsihoz gyalog menni nem illik.

Nagyanyám hímezett előingemet kötötte fel mellényem alá, s én elég hiú voltam megengedni, hogy a kis pisze kösse fel a nyakkendőmet. Igazán szép csokrot tudott kötni, amint megnéztem magamat a tükörben. Úgy találtam, hogy szép

fiú volnék, mikor az ezüstgombos atillámat felveszem. Hát még ha a hajam is fel volna sütvé!

De azért mégis meg voltam felőle győződve, hogy ebben a nagy városban több olyan ezüstgombos atilla nincsen, mint az enyim.

Csak az bosszantott, hogy a kis pisze mit enyeleg ott körülöttem. Hogy körüljárt, hogy nem csinált titkot belőle, mennyire tetszem neki, s hogy sértette ez az én büszkeségemet!

A lépcső alján meg a bohókás Henrik várt rám egy nagy kefével kezében. Erővel rám fogta, hogy lisztes lett az atillám, bizonyosan a Fanny köténytétől, mert az mindig lisztes, s azt neki le kell kefélni. Én csak arra kértem, hogy a galléromat ne érintse a szőrkefével, annak selyemkefe kell, mert az bársony.

Úgy gondolom, tartottam arra valamit, hogy az atillám gallérja bársony.

A boltajtóból még a vén Márton is utánam kiáltott, mikor kocsiba ültünk:

— Jó ápitust, Herr Vicekspán!

S ötször-hatszor megmozdította a fejbőrével a sipkáját.

Hogy szerettem volna érte az orrát betörni! Mit kompromittál itt a bátyám előtt? Tudhatná, hogy mikor fel vagyok öltözve, egészen más tiszteletet érdemlek, mint mikor alsó ruhában lát maga előtt. — De így jár, aki muntliszt közé keveredik.

Azonban ne beszéljünk már ez én gazdáimról; szálljunk a magasabb régiókba.

A bérkocsi valahol az Országház környékén állt meg velünk, ott volt egy kétemeletes ház, abban lakott az udvari tanácsos.

Az inas — pardon! — a komornyik lent várt bennünket a kapuban (meglehet, hogy nem is minket várt), s megmutatá bátyám szállását, földszint, a kapu alatt. Egészen olyan szállás, amilyent nagy diák kívánhat magának, aki nem szereti, ha felügyelnek rá.

Innen felvezetett bennünket a lépcsőkön; a lépcsőről a pitvarba, a pitvarból az előszobába, az előszobából a szalonba, ahol az uraság várt elfogadásunkra.

Én azt hittem, hogy mi otthon elegáns emberek vagyunk, hogy úriasan lakunk és élünk; de milyen vert szegénynek éreztem magunkat, amint Bálnokházyék szobáin keresztülmentem. A mi díszszobánk nagyon szép volt előttem valaha, nagyvirágú gyapotszövet bútoraival, szép sárga cseresnyefa szekrényeivel s tiszta fehér függönyeivel; de hová esett az hátra reputáciomban, mikor ezt a termet megláttam, ahol tarka eres fából volt minden bútor, a szövetek kelméje metszett virágos bársony, s a függönyök széles csipkével szegélyezett nehéz selyemből! Nálunk is voltak szép rézmetszetek üveg alatt; de itt pompás olajfestmények aranyrámákban, s míg nálunk csak anyám hálószobájában volt egy darab szőnyeg, itt minden szobában mintha szőtt virágos mezőn járnának.

Ez engem nem vert le, inkább ösztönzött; miért nincs nálunk is így? Hiszen mi is megszerezhetnők mindezt; elég birtokunk van hozzá, s az ember mindjárt egészen más embernek érzi magát, ha tudja, hogy otthon virágos szőnyegen jár.

Bámulatomat a háziak megjelenése befejezte.

Három külön ajtón jöttek elénk. A szemközti urambátyám, az udvari tanácsos, dolgozószobájából, a baloldalin nagyszagos nénikém nappali szobájából, a jobboldalin a kis kisasszony, Melanie húgom, a gouvernante-nével a tanulószobából.

Az udvari tanácsos magas, délceg termetű férfi volt, széles válla, fekete szemöldöke, piros orcája, szénfekete bajusza egyformán felfelé kunkorítva s félhold formán bekanyaruló arcszakálla tökéletesen azt az ideált állíták elém, akit én képzeltem magamnak egy udvari tanácsosban. Haja is szép fekete volt, s üstökén szabályos csigába volt kanyarítva.

Szép, őszintén csengő, sztentori hangon üdvözölt bennünket; nagyanyámat megcsókolá, bátyámnak kezét nyújtá, mit

az megszorított, nekem pedig megengedte, hogy kezet csókoljak neki.

Milyen nagy türkázos gyűrű volt az ujján!

Azután jött elénk a nagyságos néni.

Mondhatom, hogy szebb asszonyt azóta sem láttam még soha. Akkor volt huszonhárom éves: bizonyosan tudom. Szép hosszúdad arca ifjú zománcával csaknem leánynak tünteté föl, körüllebegve hosszú szőke fürteivel; ajkai parányiak voltak és mosolyra állók, szemei nagyok, sötétkék, mélylázók, hosszú szempilláktól beárnyalva; az egész alak nem látszott járnivaló, de lengett, hajlott, simult, s a kéz, mit csókra nyújtott élelem, átlátszó volt, mint az alabástrom.

Melanie húgom valóságos kis angyal volt. Első megjelenése tünemény volt rám nézve. Nem hiszem, hogy képzelni lehessen valami szebbet, valami eszményibbet az ő egész alakjánál.

Nem volt még több nyolcévesnél, de növése nézve pár évvel nagyobbak látszott. Karcsú volt, s csakugyan kellett valami rejtett szárnyának lenni, mert különben lehetetlen, hogy azokon a parányi lábakon libeghetett volna. Arca finom volt s előkelő, szemei okosak, ragyogók, s ajkai annyit tudtak már; nemcsak négy-öt nyelven beszélni, de hallgatva is annyit, ami engem magamon kívül hozott: ez a gyermekszáj tudott nyájasan mosolyogni biztató szelídséggel; tudott büszkén megvetni, tudott neheztelően duzzogni, tudott szótlanul kérni, tudott elmélázva merengeni, tudott lelkesülni; — szeretni és gyűlölni.

Óh, mennyit álmódtam én erről a szép szájról, mennyit láttam én ezt ébren, mennyi irtóztató görög szót megtanultam én erről ábrándozva.

Le nem tudnám írni azt az ebédet, amit Bálnokházyéknál végignézni segítettem: Melanie húgom melletttem ült, s egész figyelmem ökördüle összpontosult.

Mily finomsággal tudta ő magát viselni; mennyi elegancia

volt minden mozdulatában! Én nem győztem tőle eleget tanulni. Mikor a kanalat vagy az ezüstvillát fogta, a kisujját egészen s a gyűrűs ujját félig felemelve tartotta kimondhatatlan gráciával; s mikor evés után ajkát megtörülte az asztalkendővel, az olyan volt, mintha szellemek csókolóznának a köddel.

S óh be véghetetlen buta és ügyetlen voltam én mellette! A kezem reszketett, ha valami tálhoz kellett nyúlnom. Irtóztató volt az a gondolat, hogy ha a kanalat ki találnám ejteni a kezemből, s a mártással leönteném az ő fehér muszlinruháját.

Ő pedig engem éppen észre sem látszott venni. Vagyis – ellenkezőleg – inkább nagyon is teljes tudatával bírt annak, hogy most mellette egy olyan élő teremtés ül, akit megnémített, meghódított, elváltotatott. Ha kínáltam valamivel, olyan kecsesen tudta azt elutasítani, s ha poharát teletöltöttem, olyan udvarias volt, mikor megköszönte.

Velem különben nem sokat foglalkozott senki. Ezekben az években a férfiember a leghasznavehetőbb tárgy; nem elég kicsiny arra, hogy vele játszani, s nem elég nagy, hogy vele komolyan foglalkozni lehessen. S legnagyobb baj, hogy az ember ezt maga is érzi. Innen az a minden tizenkét éves gyermekkel közös vágy: „Bárcsak öregebb volnék már!”

Most pedig azt mondom: Bárcsak tizenkét éves volnék még!

Hanem akkor nagyon terhemre volt az. Mennyi van még hátra!

Csupán ebéd vége felé, mikor a gyermekvilágnak is megengedték, hogy apró gyűszűnyi pohárkákból valami édes bort szabad szürcsölniök, kétszersültet mártogatva bele, akkor találtam a figyelmet magamra vonni; ami igen furcsa eset volt.

Nekem is töltött a komornyik az aszúból. A tiszta arany-szín nedv a metszett üvegcsében oly csábítóan szikrázott elem; kis szomszédném olyan búbájosan tudta ajkait még pirosabbra nedvesíteni a maga poharából, hogy nekem valami rendkívül vakmerő gondolatom támadt.

Arra az eszmére vetemedtem, hogy én most ezt a poharat felemelem, hozzákocintom Melanie poharához, s azt mondom neki: „Az ön egészségére, kedves Melanie húgom!”

A vér fejem tetejéig lüktetett bennem, mikor ezt kigondoltam.

Már nyúlni akartam a pohár felé, midőn egy pillantást veték Melanie arcára, s e percben oly leverő büszkeséggel tekintte rám Melanie húgom, hogy én ijedten kaptam vissza kezemet a pohártól.

E kétkedő mozdulatom tán magára vonta az udvari tanácsos nagybácsi figyelmét, mert e leereszkedő észrevétellel (tán kínálásnak is lehetett volna venni) kegyeskedett hozzám fordulni:

— Hát te, öcsém, nem kóstolod meg azt az aszút?

Én rendületlen elhatározással felelek rá:

— Nem!

— Tán nem akarsz bort inni?

Cato nem mondta nagyobb elszántsággal e frázist: „*Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*”, mint én azt, hogy:

— Sohasem.

— Ah! Sohasem fogsz bort inni! No, majd meglássuk, hogy állsz szavadnak idővel!

Csak azért is szavamnak álltam. Maig sem iszom bort. Talán ez az első dac okozta bennem ez elhatározást. Egy szóval, az első pohárnál így megbukva, sohasem nyúltam többet semmiféle préselt, főtt vagy égetett italhoz.

Így vesztett el bennem a haza tán egy tósztmondó celebritást.

— Ne szégyelld magad, öcsém — biztatott az udvari tanácsos, aki nagyon szeretett volna azon egy ülőhelyemben aposztatává tenni, ahol fogadást tettem. — Szabad ahhoz nyúlni az ifjakkak is, kivált pozsonyi kétszersülttel mártogatva: ez igen híres kétszersült, Fromm mester készítménye.

Nekem minden vérem arcom felé tartott. Fromm mester! Az én gazdám! Most mindjárt rákerül a beszéd, hogy én éppen őnála vagyok szállva; még azt is elmondják, hogy annak van egy pisze kisleánya, engemet azzal fognak kicserélni! A föld alá süllyedek szégyenletemben Melanie húgom előtt.

S valóban! Csak félni kell az embernek valamitől, hogy beteljesedjék. Nagyanyám elég gondatlan volt e szónál mindjárt felfedezni, amit én titkolni akartam.

— Dezső éppen annál az úrnál fog lenni cserében.

— Ah, haha! — nevetett jókedvűen urambátyám (nekem a velőmön hasogatott keresztül a nevetése) — a híres cvibak-sütőnél! Még megtanítja az öcsémet pozsonyi kétszersültet sütni.

Hogy le voltam forrázva, hogy semmivé voltam téve! Melanie előtt így megpirítva! Én megtanulok Fromm mestertől kétszersültet sütni! Soha nem fogom e gyanút magamról lemoshatni!

Kétségbeesésemben bátyámra találtam nézni. Ő is rám nézett. Tekintete igen élénken maradt emlékemben. Így szokott rám nézni, mikor közel járt hozzá, hogy az üstökőmet megtépássa. Elértettem, amit szemeivel mondott. Gyávának, nyomorult finnyáskodónak nevezett, ki a nagyurak gúnnya által meg engedi magát piríttatni. Ő demokrata volt mindig!

Amint látta, hogy én elpirulok, dacosan fordult Bálnokházy felé, hogy helyettem megfeleljen neki.

De nemcsak én voltam az, ki szemeiből kiolvastam gondolatját; más is olvasott azokban, s mielőtt megszólalhatott volna, szép nagynéném kivette szájából a szót, s magasztos méltósággal felelt meg férjének:

— Úgy hiszem, hogy a pékmester is csakolyan ember, mint az udvari tanácsos.

Én elhültem e vakmerő mondásra! Azt hittem, e szóért most az egész társaságot befogják, és börtönre vetik.

Bálnokházy mosolygó nyájassággal hajolt le neje kezéhez, s azt megcsókolva monda:

— Mint ember valóban csakolyan ember; — sőt mint pék még jobb pék is nálamnál.

Most már aztán Loránd arca égett. Szemeit szép nagynéném arcán feledé.

Azonban nagyságos urambátyám rögtön sietett, egy hódoló kézcsókkal szép nagynéném hófehér kezére, a vitát befejezni, amiből én arról győződtem meg, hogy ők egymást végtelenül szeretik.

Egyáltalában én kitérő tisztelettel viselkedtem azon úri rokonunk iránt, aki ilyen szép szállásban lakik, s akinek a címe nem fér le három sorban.

At voltam hatva azon hittől, hogy Bálnokházy nagybátyámnál nevezetesebb ember kevesebb van a földön; szép embernek is — tán Loránd bátyámat kivéve — a legelső; adomái, amiket asztal felett elmond, mind egytől egyig megtörtént dolgok; felesége a legszebb és a legboldogabb asszony a nap alatt; s Melanie húgom elvégre olyan angyal, aki ha engem a mennyországba nem emel valaha, hát sohase fogok odajutni.

S ha énnekem valaki akkor azt mondta volna:

Kezdjük legfelyül!

Bálnokházy fején az a dús hajlombozat csak paróka . . .

Bocsánatot kérek, hogy közbeszólók: én a parókaviselésben legkisebb megszólalni valót sem találok. Viselhetik azt, akiknek szükségük van rá; akik fejüket meghűtenék anélkül, s könnyen csúzt kapnak fedetlen fővel. Utoljára is az nem egyéb, mint egy esztétikai ízléssel alkotott füveg; egy hajból készült sipka.

Ez mind igaz, mind komoly valóság; de már engemet mégis nagyon megkeserített az a valaki, aki azt legelőször felfedezte előttem, hogy Bálnokházy nagybátyám parókát visel, s a bajuszát festi. (Az is persze csak színes kenőcs volt,

semmi más.) És én annak a valakinek, aki azt előttem kifecsegte, még most is ellensége vagyok. Hagyott volna meg engemet az én boldog hitemben.

Hát még ha azt mondta volna valaki, hogy ez a cifra jólét, mely úri bőséget hirdet, — szinte csak olyan paróka mint a másik; takarója valami nagyon kopasz vagyoni állásnak!

Hátha még azt mondta volna: ezek az egymás kezét csókoló házastársak, akiknek dallam van minden szavában, mikor egymáshoz beszélnek, nem szeretik, gyűlölik, megvetik egymást!

Hátha még azt mondta volna, hogy ez az én szép ideál angyalom valaha . . . de ne tovább, ne ilyen sokat egyszerre!

Az ebéd végeztével nagyságos rokonaink olyan kegyesek voltak, hogy Melanie húgomnak megengedték előttünk zongorázni.

Melanie húgom csak nyolcesztendő volt még, de már oly szépen tudott zongorázni, mint más leány kilencéves korában.

Én igen ritkán hallottam zongorát; odahaza anyám játszott néha, nemigen szerette. Loránd pedig csak a hanglépcsőzetet verte mindig, s az engem nem mulattatott.

Melanie húgom már operarészeket is vert, sőt egy francia négyest is eljátszott, ami engemet a legszélső bámulatra indított. Szép nagynéném erősen állítá, hogy még csak két éve, hogy tanul.

Bennem egy messzevágó terv kezdett fejledzni.

Melanie zongorázik, én hegedülök. Semmi sem természetesebb, mint hogy én eljárjak ide a hegedűmmel Melanie húgom zongorajátékát kísérni, s ha mi azután így állhatatosan nyolc-kilenc évig együtt hegedülünk és zongorázunk, lehetetlen, hogy utoljára az élet célját el ne érijük ezen az úton.

Ezúttal is iparkodtam kitüntetni hasznavehetőségemet azáltal, hogy én fordítottam a hangjegyek lapjait előtte,

s erősen sértette önszeretetemet, hogy nagyságos rokonaim nem kérdezték nagyanyámtól, vaion én honnan értek a hangjegyekhez.

Mint minden jónak, utolára ennek is vége lett; Melanie húgom a további műdarabokban még nem volt egészen betanulva, pedig én elhallgattam volna félig betanultan is, nagyanyám pedig készülődött visszatérni Frommékhoz. Bálnokházyék ugyan váltig maraszták, hogy jöjjön át hozzájuk éjszakára; de ő azt felelte, hogy oda szállt elébb, ott vagyok én is, s *ő a kisebbel* marad.

Úgy gyűlölöm érte magamat: ha eszembe jut, hogy én azért is nagyanyámról még nehezteltem; pedig lábai porát kellett volna csókolnom azért a szaváért: én már csak a kisebbel maradok.

Bátyámat irigyeltem, akire nézve már otthon volt az udvari tanácsos háza.

Mikor búcsúzóban nagyságos rokonainknak kezét csókoltam, Bálnokházy egy ezüst lázsiás tallért nyomott a markomba, ragyogó munificenciával téve hozzá:

— Nesze, kisöcsém, egy kis mákos kalácsra való.

Hiszen az igaz, hogy Pozsonyban igen jó mákos süteményeket készítenek, az is igaz, hogy egy lázsiásért sok mákos szarvacst lehetett apródonkint venni; valamint azt sem tagadhatom, hogy énnekem még soha ennyi pénz a kezemben nem volt mint sajátom, amivel rendelkezhettem, de mégis nem adtam volna két tallérért, ha azt az egyet nem kapom Melanie előtt.

Éreztem, hogy ez engemet megaláz az ő szemeiben. Nem bírtam kitalálni, hogy mit tegyek most azzal a tallérral.

Alig mertem eltávoztunkkor Melanie felé pillantani. Annnyit mégis vettem észre, hogy ráin se néz, mikor elmegyek.

Az ajtóban Loránd megfogta a kezemet.

— Te — szólt hozzám keményen —, azt, amit Bálnokházy a kezembe nyomott, mikor az inas kinyitja a kocsiajtót, ajándékozod oda neki!

Ez nekem is tetszett! Arról meg fogják tudni, hogy ki vagyok. S nem sűtöm többet le a szememet Melanie hűgom előtt.

Hanem mikor a tallért az inas kezébe nyomtam, úgy el voltam fogulva e tény nagyságától, hogy aki ránk nézett, bizton azt hihette, hogy az inas ajándékozott nekem valamit.

Vaion nagybátyám nem fog-e ezért kitiltani a házából?

Nekem még azután is a quadrille hangzott a fülemben; az a zongorázó tünemény kísért tova: óh, milyen messze elkísért!

Ő volt ambíciómnak kitűzött zászlója. Egy hosszú futtatás pályadíja, melyet meg kell érdemelni.

Képzetelemben egész világ népesült meg általa. Láttam az utakat, amelyen át őhozzáig el lehet majd jutni.

Én is olyan úr akarok lenni, amilyenek ők.

Fogok tanulni szorgalmasan; első eminens leszek az iskolában, tanárim dicsekedni fognak velem, s a közvizsgákon mondani fogják: ebből valaha nagy férfiú lesz! Prék-lárummal fogom az ügyvédi vizsgát letenni: alispánhoz megyek joggyakorlatra, jurátusnak a királyi személynökhöz; ismeretsegeket kötök előkelő nagy urakkal, nyájas, alázatos magamviselte által megnyerem jóakarataikat; szolgálatkész leszek; amit rám bíznak, végrehajtom pontosan: nem vegyülök rossz társaságokba, feljelentem, ha valahol valami rossz érzelmű tervet koholnak az előljáróság iránvában tartozott tisztelet megcsorbítására; ragyogtatni fogom talentumaimat; frok dicsőítő ódákat, panegirikonokat főispán, nádorispán, országbíró beiktatása, jubileuma, születésnapja alkalmával; — míg lassan én is szekretárius, asszesszor, szeptemvir, végre konziliárius fogok lenni, mint nagybátyám.

Hahaha!

Mikor Frommékhoz visszaérkeztünk, valóban terhemre volt a kis piszének a nyájaskodása. Mindenféle hiábavalóságot összevissza fecsegett. Azt kérdezte, hogy miből állt az úri ebéd. Meg hogy igaz-e, hogy a konziliárius kisasszonyának olyan játékbabája van, mely táncol, gitárt ver, és a fejét hajtogatja hozzá. Nevetséges! Mintha olyan korbelti embereket, mint én és Melanic, még érdekelnének a babák. Mondtam Henriknek, hogy ezt tolmácsolja meg neki; láttam, hogy erre rossz kedve lett, s örültem, hogy lerázhattam a nyakamról.

Azt mondtam, hogy tanulni kell mennem, mert sok a lecke. Azután szobámba mentem, s elkezdtem tanulni. Két óra múlva azon vettem észre, hogy semmi sem maradt a fejemben abból, amit tanultam, minden hely tele volt abban a konziliárius leányával.

Este ismét összejöttünk az ebédlőben a Fromm családdal. Fanny ismét mellém ült, ismét jókedvű volt; olyan bizalmasan bánt velem, mintha nem tudom, milyen régi ismerősök volnánk; most már rettegetem tőle. Borzasztó volna abban a gyanúban állni a Bálnokházy család előtt, hogy az embernek van egy pékleány ismerőse, aki minden percben a nyakába ugrik, amikor meglátja.

No de szerencsére holnap már elviszik a háztól, s aztán ameddig én itt vagyok, addig ő távol van; olyanok leszünk, miútt két ellenkező pólus, akik kergetik egymást.

Lefekvés előtt még egyszer jó nagyanyám lejött a szobámba. Kezemre adta holmicimet, fehérneműmet átszámllalta, amit mind magamnak kell ezentúl rendben tartanom. Zsebpenzt is adott, megígérve, hogy azt minden hónapban a Lorándéval együtt küldeni fogják.

— Aztán arra kérlek — szólt füleembe súgva —, *bátyádra vigyázz!*

Ismét e szó!

Ismét az intés, hogy én, a gyermek, vigyázzak bátyámra, az ifjúra!

De amit az első mondáskor meg nem értettem, azt egyszerre felderíté előttem e második; először azt hittem: talán valami elcsereált bölcsesség, s komoly magaviseletem érdemlé azt a kitüntetést, hogy én vigyázzak bátyámrá; most aztán kitaláltam: — a legjobb ő a végzetlen szeretet, s anyám és nagyanyám jól tudták azt már, hogy én Lorándot jobban szeretem, — mint ő saját magát.

Egyébiránt mitől félhetik őt, s mitől védhetném meg én őt?

Nem lakik-e ő a legjobb helyen a világon, s nem lakom én tőle távol?

Nagyanyám megígérteté velem, hogy naplót fogok írni mindenről, ami körülöttünk történik, s azt neki minden hónap végén elküldöm. Lorándról is felírok mindent, mert ő maga igen rossz levélíró.

Megígértem.

És azután megcsókoltuk egymást, búcsút véve. Nekik korán hajnalban kellett útnak indulniok. Még akkor a Csallóközön át kellett Pozsonyig tengelyen utazni, hosszú volt egy napi út.

De én azért korán reggel, mikor a kocsi előállt, már felöltözve vártam rájuk.

Henrik még aludt, s azt mondta, mikor költöttem, hogy megvárja, míg a kemencét fűtik, s Márton legény jó diákul jó reggelt kívánni.

Az egész Fromm család lejött a kocsihoz búcsút venni az utazóktól.

Az a leány, ki helyemet elfoglalni ment, maga is szomorú volt. Nekem úgy tetszett, mintha ilyenkor, mikor szomorúan lesüti szemeit, sokkal kedvesebb volna.

Látszott szemein, hogy ki vannak sírva, s most erőtetni magát, hogy ne sírjon.

Nagyon röviden szólt hozzám valamit, azután felszökött nagyanyám után a hintóba.

Az ostor csördült, a lovak megindultak, s az én csereképmásom elindult az én kedves otthonom felé; én magam pedig itt maradtam az ő helyén.

És amint ezt a nagy egyedül maradáást először meggondoltam, ahol mindenki idegen rám nézve, s még csak szavamat sem érti: egyszerre elveszett bennem a nagy férfiú, a hegedűvirtuóz, az első eminens, az udvari tanácsos, a hősszerelmes; neki támasztottam a fejemet a falnak, és szerettem volna sírni, ha — tudtam volna.

IV. AZ ATEISTA ÉS A KEGYESKEDŐ

Hagyjuk el egy időre a bölcselkedő gyermek naplóját, s világosítsuk a tért a család környezete körül, melynek eseményeiről beszélünk.

Élt Lankadombon egy öreg istentagadó, Topándy Samu, ki a Bálnokházy és Áronffy családokkal egyformán közel rokonságban állt, anélkül, hogy ezek őt kitűnő rossz szokásai miatt valaha látogatták volna. Elátkozott háztáj volt az övé. Messze földön elhíresztelték róla, hogy az öreg a leggonoszabb ateista.

Nehogy pedig azt higgye valaki, mintha Topándyt tán az újabb kor szabadelműsége ragadta volna meg időnek előtte, s elméleti racionalizmusból, mint bölcsész iparkodók vala lelkét a látható vallás tanain túltenni. Nem volt ő másért ateista, mint a maga mulatságáért. Azért az átkozott mulatságért, hogy istentagadásával a vele érintkező embereket, a papokat és néha a hatóságokat is — bosszantsa.

Mert valakit bosszantani és sikerrel bosszantani, mindig mulatságnak tartatott e gyarló emberi nemzetnél. S mivel lehetne valakit sikeresebben bosszantani, mint gúnyt űzni abból, amit imád?

Éppen nála találjuk a vármegyei egzekúciót most is, melyet a tekintetes törvényszék egy alszolgabíró, egy esküdt és karhatalomnak mellékelt tizenkét puskás pandúr összességében Lankadombra azon célból rendelt ki, hogy egyszer valahára már azon botrányoknak vége vessék, amikkel Topándy

évek óta a hívek lelkeit háborítja, hogy azok panaszt panaszra halmoznak a megyeház asztalára, s folytonos csendes zenedülésben vannak tartva emiatt.

Topányi pipával kínálja az érkező hivatalos végrehajtót. Gyűjtsanak rá.

Az alszolgabíró, Daruszegi Miklós, fiatal, harmincéves férfi, de szőke arca miatt még ifjabbnak tetszik. Azért küldték ellene a vicét és nem a főbíró, mert ez még új fűrés, jobban fog. Fiatal emberben több az erély, s arra nagy szükség van az istentagadóval szemközt.

— Nem pipázni jöttünk ide, tekintetes úr — szól szárazon az ifjú tisztviselő, gallérijába vetve hátra a nyakát tekintélyesen. — Hivatalos küldetésünk vagy.

— Ejh, vigye az ördög a küldetéseket; ne tekintetesurazz engem, öcsém, gyere, igyunk egy kis papramorgót, aztán mondasd el az esküdteddél az ispánomnak, hogy mit izen a vármegye! Ha valami pénz kell, tőresd fel a magtárt, vitess el annyi búzát, amennyiből a sportula kitelik, aztán ebédelj nálam, lesz még egypár cimbora, aki átjön a muzsikaszóra. Aztán majd reggel felé feltegyük a protokollumot!

Eközben folyvást fogta a végrehajtó hatalom kézcsuklóját, s erőttel befelé a belső szobába, s termetre sokkal erősebb levén amannál, közel állt hozzá, hogy az ostromló sereg vezérét foglyul ejtse.

— Kérem! Protestálok! Megtiltok minden konfidenciát! Ez komoly ügy!

A szolgabíró hasztalanul protestált a kényszerített menetelés közben.

Majdan segélyére érkezett a legale testimonium második része, az esküdt, Buczkay Ferenc úr, kurta, rövidtagú termetével, ki egy ideig passzív inerciával nézte principális hasztalan küzdelmét az in causam vocatussal.

— Ne izéljen a tekintetes úr, mert úgy segéljen, úgy megvasaltatjuk kezét-lábát, hogy jobban se kell!

Ezt mondván, esküdt úr gömbölyű orcája folyvást nyugalmisan mosolygott hosszú két bajuszával, mint a hold, mikor egy hosszú felhő akad előtte keresztül.

— Megvasaltatnak? Hahaha! — kacagott fel Topándy.
— Ezt már csakugyan szeretném megérni! Ugyan kérem, veresék rám azt a vasat, már csak az újság kedvéért is; hogy elmondhassam, hogy rajtam is volt már lánc; csak legalább az egyik lábomra vagy az egyik kezemre! Átkozottul mulattatna!

— Uram! — szólt kezét kiszabadítva a szolgabíró. — Tanulja ön meg bennünk a hatóságot tisztelni! Mi önnek bírái vagyunk, a tekintetes vármegye által kiküldve azon megbízással, hogy az ön által okozott botrányoknak, melyek minden keresztyén lelket méltó felindulással töltenek el, valahára véget vessünk, és azokat gyökeresen meggyógyítsuk.

Topándy bámulva mereszté szemeit a hatóság érdemes kiküldöttére.

— Tehát nem osztályigazítási végrehajtásról van szó?

— Koránsem. Sokkal magasabb ügy forog itt fenn. A nemes vármegye megsokallta az istentagadó, vallástalan merényleteket, s avégett küldött ki bennünket . . .

— Hogy nekem prédikációt tartsanak? Nem, szolgabíró úr, most már hozzák igazán azt a vasat, verjenek láncra, kötözzenek meg, mert én kötözetlen nem hallgatok prédikációt! Fogjanak le, ha áitatatos beszédet akarnak hozzám tartani, mert én különben harapok, mint a veszett állat.

Szolgabíró úr megretirált ifjú bátorsága dacára; hanem esküdt úr most is csak mosolygott, s a kezét sem vette elő a háta mögül.

— Ugyan, tekintetes úr, ne bolondozzék, mert úgy segíljen, elvisszük a Rókus-kórházba, s ráadjuk a cvangszialkit.

— Ördög bújjék belétek! — mérgelődött Topándy, neki-nekiindulva a két bírónak, s megint visszahátrálva az esküdt zavartalan mosolygó képe előtt. — Hát mi baja a vármegyének

velem? Loptam én el valakitől valamit? Gyűjtogattam? Gyilkoltam? Hogy ilyen nagy erőszakkal jöttök rám.

Szolgabíró úr kész szónok volt: egyszerre a mondott szóra felelt:

— Igenis, rabolt ön: mások lelke üdvét rabolta el! Igenis, gyűjtogatott ön! Igaz hívek lelki békességét gyűjtogatta fel! Igenis, gyilkolt ön! A gondjai alá bízottak lelkét gyilkolta meg.

Topándy úr látva, hogy nincs menekülése, kérőleg fordult a szolgabíró kiséző pandúrokhoz:

— Fiaim, ti szárnyatlan kérubinok, jöjjen ide hozzám kettő közületek, s fogjon meg, hogy el ne szaladhassak!

Azok csakugyan szót fogadtak neki, s rátették a kezeiket.

— No, szolgabíró öcsém, most már papolj!

Szolgabíró urat bosszantá, hogy semmiképpen nem tud komoly színezetre válni e szomorú jelenés.

— Legelsőbben is azon ítélet végrehajtása végett jövök, melyet a tekintetes vármegye karhatalommal kénytelen ön ellenében foganatosítani!

— Meghajtom fejemet — hörgé szarkasztikus megalázással Topándy.

— Ön többrendbeli felserdült ifjakat és leányzókat tart udvari cselédsége között, kik itt levén születve, önnek vétkes hanyagsága miatt mindekkorig meg sincsenek keresztelve.

— Kérem alássan, a kutak általános kiapadása . . .

— Ne szóljon közbe! — rivallt rá a szolgabíró. — Adta volna elő védokait ott és akkor, ahol és amikor vádoltatva volt; de ön az idézésre meg sem jelent, s makacsságilag elmarasztaltatván, most már hallgassa az ítéletet. Legelőbb is azon ifjak és leányok, kik az ön portáján belül pogány módon tartatnak, a székvárosba fel fognak kísértetni s vallás szertartásai szerint megkereszteltetni.

— Vajon itt a kútnál nem lehetne mindjárt elvégezni velük?

A szolgabíró magánkívül jött dühében.

Esküdt úr azonban most is csak mosolygott:

— Ugyan, tekintetes úr, legyen esze. Hiszen nem kényszerít a vármegye senkit akarata ellen, hogy keresztyénné legyen. De valami valláshoz csak kell tartozni, no. Azért ha nem akar a tekintetes úr a cselédjeivel együtt a páterhez fáradni, hát elvisszük a rabbinushoz, s úgy is jó lesz.

Topándy úr nevetve fenyegeté meg ököllel az esküdtet.

— Csak nagy akasztófa vagy te! Mindig ki tudsz rajtam fogni. Már csak hát inkább a páterhez, mint a rabbihoz. De legalább a régi neveiket hagyjátok meg a cselédeknek.

— Az sem engedhető meg! — viszonzá szigorúan a szolgabíró. — Ön szolgáltnak olyan neveket adott, aminőket emberek viselni nem szoktak. Egyiket híják Piróknak, másikat Cinkének; egy leányzónak neve, pláne, isten bocsá', Belzebub! Ki fogná e neveket kanonizálni! Ezek mindnyájan tisztességes, keresztyén naptárban megtalálható neveket fognak kapni; s aki őket eddig használt gúnyneveiken fogná nevezni, olyan bírságot fizet, mint aki felebarátját szándékosan szidalmazza. Hányan vannak, akiket ön ekképpen visszatartóztatott a keresztyénektől?

— Négy szolgálégény, három szolgáló meg két papagáj.

— Istenkáromló! Ön minden szavával arcul köpi az igaz hívőket.

— Peckeltesse fel, kérem, a számat, hogy ne káromolhassak!

— Valóban rákerülhet még a sor.

— Hívassa ön elő az illetőket!

Topándy hátrakiáltott mögötte álló hajdújának:

— Tereld ide a Pirókot, az Esztergályost, a Seprűnyelet, aztán meg a Kakukfüvet meg a Macskalábat; örvendeztesd meg őket, hogy bemennek a mennyországba, kapnak egy szűrt meg egy pár fejelés csizmát meg egy kulacsot, amiből sohasem fogy ki a bor. Mind a tekintetes vármegye adja.

— Én azonban komolyan fölkérem önt — szólta az ifjú bíró lábhegyére emelkedve —, hogy feleljen előttünk illő mérséklettel, nem titkolt-e ön el valakit.

— Hogy nem loptam-e el a pokol számára valakit? Nem, édes öcsém; én biz az ördög barátságát sem keresem; fogjon magának embert, ha tud.

— Nekem mandátumom van önt megesküdtetni.

— Csak tartsa zsebében azt a mandátumot. Méressen ki nyolcvan forint ára zabot a magtáramból, az a bírság, mert én nem esküszöm.

— Nem esküszik?

— Nem én. Ha parancsolja, káromkodom; igen szépen tudok; félóráig elkáromkodom anélkül, hogy ismételném magamat.

Ismét a mosolygó esküdt interveniált.

— Mondja hát becsületszávara a tekintetes úr, hogy a kiadottakon kívül nincs senki a cselédsége között, aki meg ne volna keresztelve.

— No hát becsületszavamra mondom, hogy nincs a „cselédségem között” többé egy teremtet pár sem, aki pogány volna.

S e mentális reservata mellett, úgy ahogy, kissé szürkén, csakugyan kimenekült ezúttal Topányi becsületszáva, mert az a cigányleány, akit hatéves korában sátorozó cigányoktól vett meg két márváson meg egy süldő malacon, most már, kilenc év után, nem tartozott a cselédsége közé, hanem ott elnökölt az asztalnál, mikor úri vendégek voltak. Az pedig még most is azt a pogány nevet viselte, amit a ponyva alatt kapott a nádas berekben. Most is Ciprának hítták.

Ezt tehát csakugyan eltagadta a kereszt víz alól az istentelen.

— Van-e még valami panasza ellenem a tekintetes vármegyének?

— Igenis van. Ön nem éri be azzal, hogy környezetét kényszeríti pogányul élni, hanem még arra is vetemedik,

hogy másokat, kik ájtatos érzelmeikből nem csinálnak titkot, sőt azokat nyíltan bevallják, e tisztelettételeikben botrányosan megháborítja.

— Már példának okáért?

— Itt átellenben van az udvartelke tekintetes Sársvölgyi Nepomuk János úrnak, aki igen kegyes ember.

— Ellenkezőleg tudom: mindig imádkozik, ami arra mutat, hogy nagyon sok bűnének kell lenni.

— Azt megítélni nem önre bízott. Közönyös világunkban az is érdem, ha valaki a nyilvánosság előtt meri mutatni, hogy még tiszteli a vallást, s a törvény tartozik annak védelmet szerezni.

— No hát hogyan botránykoztattam meg e jó urat?

— Sársvölgyi úr nemrég egy szép nagy szent Nepomukot festetett a háza homlokára, olajfestéssel, rézlapra, kinek alakja előtt ő maga van lefestve, térden állva.

— Tudom. Láttam.

— Szent Nepomuk ajkairól ez a mondat folyt alá latin lapidáris betűkkel a térdeplő alak felé: „Mi fili, ego te nunquam deseram”.

— Azt is olvastam.

— A kép elé vasrostély volt alkalmazva, mely az egész fülkét eltakarta, hogy csúfondáros kezek hozzá ne férhessenek.

— Az nagyon okosan volt téve.

— Egy viharos éjszaka utáni reggelen azonban közbámulatra eltűnt a latin mondat a képről, s helyette ez állt ott: „Majd elmégy előlem, te vén képmutató!”

— Hát arról én nem tehetek, ha az illető megváltoztatta a nézeteit.

— Igenis, hogy csak ön tehet róla. A piktor, aki a képet készíté, kérdőre fogatván, kivallá, és hivatalosan konstatáltatott, miszerint ön fizetett neki bizonyos összeg pénz, hogy az alapfestésen olajban ez utóbbi mondatot írja a képre, s annak tetejébe fesse azután vízfestéssel a másik mondatot, hogy

így a legelső zápor lemosván a felső festést a képről, a derék buzgó férfiú saját házában undokul és nevetségesül meg legyen gyaláztatva. Hiszi ön, uram, hogy az ilyen tréfák a törvény keze által meg nem toroltnak?

— Én nem szoktam semmit hinni.

— Egyebek között pedig hinnie kell önnek azt, hogy a törvényszék önt először is a becstelentési bírságban, másodszer pedig az okozott kijavítási költségekben, amik a kép levétele s ismét föltevése, közben történt kitataroztatása által támadtak, elmarasztalta.

— Egy csepp felperesi ügyvédet sem látok itten.

— Miután felperes az őt illető részt a törvényszék rendelkezésére hagyta, hogy jótékony célokra fordíttassék.

— Jól van. Tessék a granáriumot feltöretetni.

— Nem tessük azt — szólt bele az esküdt. — Majd szépen elhúzzuk a regálékából, mikor kiosztják.

Topányi nevetett.

— Szolgabíró uramöcsém, ugyan, hiszi ön azt, ami a bibliában van, mind?

— Igaz keresztyén vagyok.

— Akkor hát apellálok a hitére. Egy helyen az áll, hogy valamely láthatlan kéz valamely pogány király — ha jól mondták, hát Belzázár — szobájában egyszer ezeket a szavakat írta fel: „méne, tekel, fáesz”. Ha akkor írhatta, mért ne írhatta volna most is azt a másik mondást? S ha záport volt, aki lemosta a kegyes diák szavakat, tessék beperelni a záport, ő a hibás.

— Ezek mind igen nyomatékos ellenvetések, s megtehetette volna ön mindezeket a törvényszék előtt, ahova idézve volt; apellálhatott volna is egész a szeptemvirátusig; de miután meg nem jelent, mármint tessék elviselni makacssága következményeit.

— Jól van. Megadom az árát — szólt nevetve Topányi.

— De ugyebár, mégiscsak jó *vice* volt ez tőlem?

A szolgabíró haragos arcot mutatott.

— Még egyéb jó viccekre is rá fogunk térni, csak tessék végigvárni a dolgot.

— Tehát még hosszabb is a bűnrovás?

— Ha szigorúan kutatók, nem lenne vége. A legsúlyosabb vád, ami önt terheli, a szent helyek profanálása.

— Hogy én profanálnék valami szent helyet? Hiszen negyven év óta még csak harangláb közelében sem voltam.

— Ön egy hajdan kegyes szertartásokra használt helyet most tivornyatanyává alakított át.

— Ah, arról van szó? Disztingváljunk, kérem. Hely és hely között nagy a különbség. A vörös barátok klastromát tetszik érteni? Az nem templom. Boldogult emlékezetű József császáruk törölte el őket, s államfelügyelet alatt lőnek jószágaik kótyavetyére bocsátva, minden rajta levő épületekkel egyetemben. Így jutottam én is a kolostor kertjéhez; ott voltam a kótyavetyén, ráigértem, s rajtam maradt. Voltak rajta épületek is, de hogy valamelyik templom lett volna, azt én nem tudom, mert már akkor minden tárgyat, ami megmozdítható volt, elvittek onnan, én csak a puszta falakat találtam. Nem is volt az adásvevési szerződésben kikörve semmi servitus, hogy mire használjam az épületet. Ebben, úgy tudom, mások sem voltak skrupulózusok. Mária-Eichban tudok egy kolostort, ahol a hajdani oltár helyén áll a boglyakemence, s a kórusban tartja a sváb a kukoricáját, akinek e tisztes régiség tulajdonába ment át, sőt egy Duna melléki városban látható az a volt kolostor, melyet az aerarium maga kórházzá alakított át.

— A példák nem szolgálnak önnek mentségére. Ha a sváb paraszt az isten áldását azon helyen tartja, ahonnan egykor azt kérték, ez nem szentségtörés; az aerarium is kegyes dolgot követ el, midőn a testi szenvedőket ápoltatja ott, hol egykor a lelki szenvedések nyertek vigasztalást; de ön a birtokába jutott falakat bemázoltatta ocsmányi képekkel.

— Kérem, kérem. Azok mind a classica litteraturából vannak válogatva. Illusztrációk Béranger és La Fontaine költeményeihez: „Mon curé, — Les clefs du paradis, — Le scapulier, — Les cordeliers du Catalogne” et cetera. Mind igen kegyes tárgyak.

— Tudom. Ismerem őket eredetiben. Magányszobáját körülrakhatja velük kegyed, hanem ezúttal hozék magammal négy kőművest, akik azokat, ítélet szerint, ama falakról levakarják.

— Valóságos iconomachia! — kiálta fel kacagva Topándy, ki igen nagy örömét találta abban, hogy balgaságaival egy egész vármegyét így magára tudott lázítani. — Iconoclasterek! Képostrómlók!

— Még egyebet is fogunk ostromolni — folytatá a szolgabíró. — Azon helynek kriptája is volt. Hát a kriptából mi lett?

— Az most is kriptá.

— Mi van benne?

— Ami kriptában szokott lenni: áldott emlékű halottak, akik nyugosznak fakoporsókban, s várják a feltámadást.

A szolgabíró kételkedő arcot csinált: nem tudta, higgye-e ezt, vagy ne.

— Hát mikor ön és dévaj cimborái bacchanáliákat tartják ottan?

— Tiltakozom a bacchanál szó ellen.

— Igaz: még több! Erősebben kellett volna bélyegeznem azt a mulatságot, ahol botrányosan nekivetközve, elől egy nyársra szúrt pecsenyét hordozván, az egész társaság olyan gúnydalokat énekel, minők a „Megálljon kend!” — és a „Hetes, nyolcas . . .”, s úgy tart botrányos körjáratot a kastélytól a kolostorig.

— A hatóság nagyon el lehet ellenem kesertülve, ha botrányt lát abban, hogy egy csoport jókedvű ember pőrére vetközik, mikor melege van; ami pedig a gúnydaloknak

nevezett nótákat illeti, azoknak olyan ártatlan szövegük van, hogy akár nyomtatásban olvassák, melódiáik pedig éppen nagyon kegyesek.

— Hisz éppen az a botrány, hogy kegyes dallamokat paródiáznak, triviális szövegre alkalmazva. Már mire való a kártya nyolc lapját mint himnuszt végigénekelni? S ha jókedvük van önöknek, miért mennek vele a kriptába?

— Tetszik tudni, egy kis torra.

— Igen — *bakatorra!* — vágott közbe az esküdt.

— Én is azt értettem — monda nevetve az ateista.

— Micsoda? — pattant fel a szolgabíró, ki most kezdte érteni a fakoporsókban nyugvó halottak enigmáját; tehát az — pince?

— Persze, hogy pince; soha jobb pincém nem volt, mint az.

— S a halottak és a koporsók?

— Huszonöt akós gömbölyű koporsók, tele borral. Jöjjön, uramöcsém, kóstoljuk végig, bizony nem bánja meg.

A szolgabíró most már igazán dühbe jött; a düh oroszlanynyá tette, úgyhogy képes volt a hatalmaskodó kezéből másodsor saját erejével kirántani keze csuklóját.

— Vége legyen minden enyelgésnek! Ön itt törvényhatósága előtt áll, akivel nem lehet komázni. Adja át a kolostor kulcsait, hogy a profanált helyet letisztíttassam!

— Tessék betöretni az ajtaját.

— Ugyan már nem sajnálna egy ép závárt elrontani? — szólt közbe esküdt úr.

— No hát ígérjék meg, hogy legalább egy hordóból fognak kóstolni egy gyűszűnyival: akkor kinyitom az ajtót; mert én sub titulo „klastrom” ki nem nyitok semmi ajtót, hanem sub titulo „pince” szívesen akárhányat, s abban az esetben még fizetek is készpénzzel.

Esküdt úr megrántá szolgabíró úr kabátját: az okosabb enged, a szigornak is van határa.

— Jól van, esküdt úr meg fogja kóstolni, én bornemissza vagyok.

Topány néhány szót súgott hajdúja fülébe, mire az hirtelen eltávozott.

— No lássa, tekintetes öcsémuram, utoljára mégis csak megegyezünk; mármost tehát lássam a kontót; mivel tartozom a vármegyének, amért a barátokat megsértettem?

— Itt a felszámítás: az „aktus” díja 200 forint, a perkölt-ségek mennek három forint harminc krajcárra.

(Ezelőtt harminc évvel történt.)

— Továbbá?

— Továbbá az elmarasztalt kárára történt reparatúra s a mostani utazás, asszisztencia, forspont, a falmeszelő kőművesek napszáma és diurnumok; együtt összességgel tesznek kétszáz-negyvenhárom forintot és negyven krajcárt.

— Nagy pénz, de csak kikerül valahonnan.

E szóknál Topány úr kihúzott egy kétfogantyús fiókot a szekrényéből, s azt mindenestül odacepelvén, letevén a nagy diófa asztalra, a végrehajtó hatalom elé.

— Itt van!

A hatóság érdemes tagjai elébb elszörnyedve hökkentek vissza, azután elkezdtek kacagni.

Az a szekrényfiók tele volt — nem tudom *egy szóval* kifejezni, hogy mivel — tulajdonképpen, szoros értelemben véve — papirossal.

Volt abban nagy mennyiségű ócska bankó, egy része a devalváció előtti, más későbbi idejű, még forgalomban levő: hosszú bankó, fekete bankó, veresfoltos bankó; — azután: elviselt kártyák, tarokk, svájci, francia, régi teátrumcédulák, vásári képek, utcai humor ismert szüleményei: a szabó, ki kecskén lovagol, az ördög, ki a rossz asszonyokat elviszi, szimándli-oklevél új házas férfi számára, ahol az asszony seprűvel veri térdeplő urát, a nagybajuszú nürnbergi polgármester képe meg egy csomó levélboríték, aztán ismét bankjegyek, és

mindez összevissza hányva, dúlva aszerint, amint hol egy tucát kártyát kellett benne megtalálni, hol egy cimboranevetetettő képet előturkálni, hol egy forintnak nevezett bankjegyet kellemetlen adakozás lerovására kivadászni.

Topándynak ez volt a takarékpénztára.

Az ezüst- és aranypénzt el szokta költeni, hanem amit bankóban fizettek neki, s amit múlhatlanul el kellett fogadnia, évről évre begyúrta ide, kártyák, bolond képek, színlapok gyűjteménye közé, s a felsokasodott értékhalmozta csak olyankor szellőzteté, amikor, mint most is, valami kényszerű vendéglátáson kelle átesnie, amit úgy hínak, hogy egzekúció.

— Tessék, kérem alássan.

— Micsoda? — riadt fel a szolgabíró. — Mi válogassuk ki ebből a kazalból, hogy melyik a pénz, melyik nem az?

— No, mert én nem vagyok olyan jártas a megítélésben, hogy a sok közül melyik kelendő még, melyik esik forgalmon kívül. Egyébiránt igaza van uramöcsémnek; én tartozom leszámllálni, uraságtok átvenni.

Azzal belemarkolta a kincshalmazba, s amint a markából kimaradt az összegyűrt papírok füle-farka, egyenkint előhúzogatta őket.

— E jó, e nem jó. E még új; e biz szakadt. Hát ennek melyik a képes fele? Ez öt forint, ez tíz forint. Ez a makk alsó.

Közbe-közbe aztán egy kis vitája is támadt, mikor holmi pezsgőspalackról lehánlott bor-etikettet is odaszámllált: hogy ez tíz forint.

Az urak kifogást tettek ellene; azt csak dobja félre.

— Micsoda, hát ez nem pénz? Ennek pénznek kell lenni. Ez francia bankó. Rá van írva: 10 frt., fizeti Cliquot, csak oda kell neki vinni.

Majd meg egy-egy tréfás képet kezdett el magyarázni, s alkudozotta a hatósággal, hogy hát azt mennyiben veszik el; ő nagy pénzen szerezte meg.

Végre esküdt úrnak kelle ismét interveniálni, mert

különben a likvidációnak holnap estig se lett volna vége, ő aztán sok kereséssel, mint műértő ember, kifogdosott a kazalból kétszáz és negyvenhárom forintokat.

— Kérek egy kis vizet, szeretném a kezeimet megmosni — szóló esküdt úr e munka után, úgy érezvén magát, mint aki szemetes bűzát szemelgetett.

— Mint Pilátus az ítélet után! — csúfolódék Topándy. — Mindjárt lesz minden. Most már vége a törvényes manipulációnak; most nem legale testimonium és incattus, hanem vendég és gazda vagyunk.

— Isten mentsen! — tiltakozék az ajtó felé hátrálva szolgabíró úr. — Nem akként jöttünk. Semmi alkalmatlanságára sem akarunk tovább lenni.

— Alkalmatlanságomra? — szóló felkacagva a bűnhődött. — Hát azt hiszi uralomcsém, hogy ez nekem alkalmatlanság volt. Sőt a legválogatottabb multság! Nem adnám ezer forintért, hogy a vármegyét így magamra bőszihtessem. Ez pompás volt. Egzekúció! Brachium! Törvényesen kiirtandó festett képek! Inkvizíció az én nótáim felett! Egy esztendeig fogok élödni ezen a tréfán. S majd meglássák uralomcsém, teszek én még olyat, gondolok én ki majd valamit, hogy vason kísérnek be a vármegye házához; egy bataillon katona jön ki értem, s megtesznek a porkolóba fiává! Hahaha! Vesszek meg, ha még ezt ki nem csinálom. Ha úgy egy esztendőre betennének a kóterbe! Aztán fűrészeltetnék velem a fát a vármegyeház udvarán, s tisztíttatnák velem a vicispán csizmáit! Klasszikus gondolat! Nem halok meg, amíg ezt meg nem érem.

Eközben előjött a hajdú a parancsolt mosdóvízzel; a másik ajtón pedig benyitott a másik hajdú, s egész barátságosan meginvitálá a vendég urakat.

— A nagyságos asszony kéreti a tekintetes urakat, szívesen látja egy kis villásreggelire.

A szolgabíró kétkedve nézett az esküdtre, az elfordult mosdani, és a tenyerébe takarta el nevető arcát.

— Kegyed nős? — kérde a szolgabíró Topándytól.
— Óh nem — felelt az —, nem feleségem. Testvérem.
— Azonban mi ebédre vagyunk híva a szomszédba.
— Sár völgyihez? Óh, ez nem tesz semmit; mikor az ember Sár völgyinél akar ebédelni, igen jól teszi, ha előbb nálam reggelizik. Különbén egy ital bor ígéretét mint conditio sine qua nont már bírom; aztán meg egy hölgy meghívását gavallér embernek nem is lehet visszautasítani.

E legutóbbi indok csakugyan döntő volt: egy hölgy meghívását lehetetlen visszautasítani, még azon esetben is, ha az ember fegyveres erővel rendelkezik. Ennek az erőszaknak engedni kell.

Szolgabíró úr engedé a harmadszori merényletet sikerülni, hogy karjánál fogva az ebédlőterembe bevonassék.

Topándy fennhangon parancsolá a hajdúknak, hogy a pandúrokról és kőművesekről gondoskodjanak, legyen nekik enni-inni való elég, s midőn a szolgabíró ellenvetéshez készült, bevágta az útját a szóhoz:

— Kérem, most már vége az ezekúciónak, tessék meggondolni, hogy azok a jámbor fiúk a kolostor falairól kaparják a meszet, a festékpor a mellükre száll; az én bűnöm miatt kár ne essék a közbátorság óreibe. Tessék: itt jön a húgom.

A szemközti ajtón jött a fent nevezett nagyságos asszony.

A nagyságos asszonyt alig lehetett többre becsülni tizenöt évesnél; tiszta fehér ruha volt rajta; akkori divat szerint bokáig érő, s körül csipkével fodrozva, karcsú derekán széles rózsaszín szalaggal átszorítva; arcszíne kissé barna volt és halavány, de annál pirosabbak gömbölyű ajkai, amik ha beszédre hasadtak, a leggyönyörűbb gyöngysor fogat engedték elévillogni bársonyuk közül; két sűrű szemölte csaknem összeért homlokán, s hosszú szempillái alól két nyugtalan fekete szem villogott elő: olyan, mint a szén, melynek fele még izzó parázs.

Szolgabíró úr csodálkozott rajta, hogy ilyen fiatal testvére van Topándynak.

— Az én kedves vendégeim! — szólt Topándy, bemutatva a törvénytevő urakat őnagyságának.

— Ah! Tudom! — szólt az ifjú asszonyság vidám, csevegő hangon. — *Maguk* őkelméhez egzekúcióra jöttek. Nagyon jól tették: úgy kell neki. Maguk még századrészt sem tudják, hogy micsoda istentelenségeket követ el ez az ember, mert ha tudnák, régen háromszor is fejét vették volna.

Szolgabíró úr igen csodálatosnak találta a testvéri elismerésnek ez őszinte nyilatkozatát; hanem azért csak helyet foglalt az asztalnál őnagysága mellett.

Az asztal meg volt rakva hideg süttekkel és aszúborokkal.

Őnagysága tartotta beszéddel és izletes falatokkal a szolgabíró; az esküdt a háziúrral poharazott csendesen, azt nem kellett kínálni.

— Higgye el — szólt őnagysága a szolgabíróhoz —, hogyha ez az ember valaha a pokolra jut, ennek extra szobát nyitnak ottan, annyira megérdemli. Én már kifáradtam a megjavításában.

— Nagyságod régóta itt mulat a tekintetes úr házánál? — kérdező szolgabíró úr.

— Óh, már tíz esztendő óta.

(Vajon hány esztendő lehet akkor ez az asszonyság? — gondolá magában a szolgabíró, és nem tudott rá magának megfelelni.)

— Képzelve csak, miket tesz még! A minap egy régi szentet kiállított a szőlőbe madárijesztőnek, egy rossz kalappal a fejében.

Szolgabíró úr szemrehányó fejcsóválással fordult a vádlotthoz. Ebből megint nem jó lesz, ha a vármegye elé kerül.

— Ne beszélj, hugám, ha nem értesz hozzá — magyarázá Topándy. — Az egy ócska Pilátus-szobor volt, ki a hajdani kálváriáról maradt itten.

— No hát az is csak szent volt! — bizonyozék a villogó szemű hölgy.

Szolgabíró úr kezdett emelkedni a székéről. (Furcsa nevelésben részesülhetett őnagysága, ha még azt sem tudja, hogy ki volt Pilátus.)

Topándy mértéktelen hahotában tört ki. Azután, mint aki a bántalmat, melyet nevetésével okozott, egy komoly szóval helyre akarja hozni, jámbor ábrázattal mondá a hölgynek:

— És ha neked igazad van, nem kegyes tett volt-e tőlem, hogy egy olyan derék férfiúnak, ki állomásától meg lett fosztva, állandó alkalmaztatást szereztem, s minthogy hajadon fővel járt, még fel is kalapoztam az idők viszontagságai ellen? De ne traktáld te szolgabíró urat mostan kegyes kriminalitásokkal, hanem inkább azzal az özpeccenyével; látod, hogy nem mer hozzányúlni.

Őnagysága aztán úgy tett, ahogy mondva volt.

Szolgabíró úrnak enni kellett; először, mert szép asszony kínálta, másodszor, mert valóban igen jó volt minden, amivel kínálta, sőt nemcsak enni, de inni is kellett, mert poharába töltött, s koccintásra szólította fel, s ő maga ment példával legelő. Őnagysága csak úgy hajtotta fel a villogó nedvet a pohárból, mintha tiszta víz lett volna. És azok a borok valóban igen erősek voltak. Szolgabíró úr nem tagadhatta meg őnagysága szép szeméitől, hogy részt vegyen bennük.

A tiltott gyümölcs édes. Ezt szolgabíró úr erősen tapasztalá, amennyiben a tiltott gyümölcsök közé sorozhatni azon villásreggelit, melyet az ember egy istentelen házánál vesz magához, ellopva az étvágyat az utána következő ebédttől, melyre egy jámbor férfiúhoz hivatalos.

Az étkefogatoknak pedig nem akart vége lenni. A hideg étek után következtek a friss sülték, s a szép ifjú hölgy oly szívesen tudott kínálkozni, hogy szolgabíró úr nem állhatott ellent.

— Még ebből a friss majoránnás kolbászból! Én magam készítettem tegnap este.

Szolgabíró úr bámult. Őnagysága ilyenekkel is foglalkozik? Mikor elfogyott a kolbász, szót is tett emiatt.

— Az ember pedig azt hinné, hogy e szép kezek egyébbel sem foglalkoznak, mint hímzéssel, zongorázással és arany-szegélyű lapok forgatásával. Nagysád olvasta már az országgyűlési almanachot?

Erre a kérdésre Topándy hahotával felkacagott, az esküdt eltakarta a száját az asztalkendővel, a nevetés a torkán akadt; a szolgabíró el nem tudta képzelni, hogy mi neveltséges lehetett a kérdésében.

Őnagysága egészen elfogulatlanul válaszolt:

— Óh, annak igen szép *nótája* van; ismerem. Ha meghallgatják, hát eldanolom.

Szolgabíró úr gondolá, hogy itt egy kis félreértésnek kell lenni; hanem ha őnagysága dalolni akar, azt azért nagyon örömet el lehet hallgatni.

— Melyiket kívánják, a „Bécs város”-t vagy a „Rózsabimbó”-t?

— Mind a kettőt! — szólt a háziúr — s ráadásul még a legújabb országgyűlési nótát: „Szállj le csak a keresztről, repülj a jegenyére”. Hanem gyerünk innen az ebédlőből éneket hallgatni, itt villákkal, tányérokkal zörögnek, menjünk át a húgom szobájába. Ott fog ő magyar zongora mellett énekelni. Látott már magyar zongorát, uramöcsém?

— Nem emlékezem rá.

— No, az nagyon szép. Azt meghallgassa! A hugám remekül játszik rajta.

Szolgabíró úr karját nyújtá őnagyságának, s a társaság átment a benyúlóba. Az volt őnagyságának a szobája.

Igen díszes, elegáns szoba volt, a bútortat mahagóni és ébenfa, gazdag faragványokkal és aranyozással; roppant üveges szekrények s nehéz selyemfüggönyök; hanem az a lényeges különbség volt mégis közte és más úrhölgyek szobája között, hogy ezek a drága kelméjű tárgyak mind nem hasonlítottak

alakjaikra és rendeltetésükre nézve a pipereszobák megszokott alkatrészeihez.

Az egyik szegletben állt egy szövőszék — mahagóni fából, elefántcsonttal kirakott osztóvátával; most is egy félbenhagyott szövet volt még rajta, melybe virágok, pillangók, madarak voltak szöve csodálatos finomsággal.

— Lássá — szólt a fiatal hölgy —, ez az én himzőasztalom. Azt az abroszt is én szőttem, amiről ma reggeliztünk.

Csakugyan különös nevelést kapott!

Mellette állt egy kerekas rokka és egy orsós guzsaly, amarra len, erre tépett selyem kötve, az elefántcsont orsó oda volt dugva a selyem közé.

— Ez pedig az én könyvtáram — szólt a hölgy a faliszekrényekre mutatva.

A faliszekrények üvegajtain keresztül sorba állított tékája látszott mindennemű konyhászati palackoknak. Legalul a nagy fóliánsok, a gyümölcságyon érő mindenféle ecetek; másik sorban télire eltett ugorkák, azután fel egész a plafondig minden néven nevezhető gyümölcsök befőttei ragyogó ép-ségben, befejezve egy sor gyümölcsszesszel, amely ahány üveg, annyiféle színű volt.

— Pompás könyvtár! — monda rá esküdt úr, míg a szolgabíró még most sem bírt tisztába jönni afelől, hogy miféle úrhölgy lehet az, aki az ilyesmit könyvtárnak nevezi.

A nehéz brokát függönyök, mik az alkovenben rudakra kifeszített sátort képeztek, szinte föltárták titkukat; a fiatal hölgy fölemelé a függönyt, s naivul mondá:

— Ez az én alvóhelyem.

Egy cifra gyékény a padlóra leterítve, aztán semmi egyéb. Különös neveltetés, nagyon különös.

Az ágy mellett állt egy nagy rézkalitka.

— Ez az én kedves madaram — szólt a szép hölgy a benne lakó állatra mutatva.

Az volt egy nagy fekete kakas, mely egyszerre berzen-

kedve állt fel, amint az idegenek közelébe léptek, s aggodalmas kotkodával ütött lármát, veres sisakos fejét rázva haragosan.

— Lásza, ez az én öreg pajtásom, aki rám vigyáz, s egyúttal órám is, aki hajnalban fölkel.

És a hölgy tekintete egészen érzékennyé vált, midőn kezét benyújtá a haragos állathoz, melyhez az gyöngéd enyelgéssel vagdalt, ismerős tréfás gógatását hallatva.

— Mikor kinn járok, akkor szabadon jár, és kísér, mint a kutya.

A fekete szörny addig, míg az idegeneket látta, csak a csendesebb hangokon jelenté, hogy tudomást vett ittlétükről, hanem amint Topándy is előlépett, egyszerre oly hadilármát csapott, mintha az egész puszta tyúktelepeit mind fel akarná lármáztatni, hogy róka jár a kertben. A nyakán fel volt borzolva minden toll, mint egy spanyol inggallér.

— Majd mindjárt el fog ez hallgatni — biztatá a vendégeket az ifjú hölgy —, mihelyt a muzsikát meghallja.

Lássuk hát azt a magyar zongorát!

Az pedig egy cimbalom volt. Az igaz, hogy remekmű, ébenfából, gyöngyházzal kirakva; a húrszorító szegei ezüstműből, a feneke színes famozaik, a húrokra fektetett két cimbalomverő fogantyúja piros koráll; az állvány, melyen a cimbalom nyugszik, remekbe dolgozott asztalosmű, mely erős hangfeneket képez a hangszer alatt, s előtte a kis gömbölyű karatlan szék piros bársony, arany tigriskörmű lábakkal.

Hanem az mégis különös, hogy egy fiatal hölgy a cimbalmot verje!

Azt a faluvégi hangszert, amit rongyos köpönyeg alá takarva szoktak hordani, csárdaasztalokra, felfordított hordók tetejére letenni, amibe konfidens parasztlelencnyek széles talpú rézgarasokat szoktak hányni fizetésül; hogy az most itt mahagóni bútorok között jelenjen meg, s kíséretül szolgáljon egy fiatal hölgy éneke mellé, ki mintha zongora mellett ülne, saját aranykösöntyűs kezeivel veri ki a dallamot a panaszos

hangszerből; aminek művészet megszoktuk torzonborz szakállal képzelni, nem is másképp, mint a dohánytalan pipával szájában, amit már csak keserű utóízeért színek.

S az egész cimbalomjáték olyan tréfás, olyan groteszk. A játszó karjai szüntelen rángatózásban; egész válla, feje mozog bele; nem olyan, mint azongora, ahol az öt ujj elvégez mindent; a zongora viszonya a művészhez az, ami a nagyságos úré a gyermekéhez, kivel messze kézből beszél; de a cimbalmos „pertu” van a hangszerével.

A fiatal hölgynek olyan jól illett ez is.

Amint a cimbalomverőket kezébe vette, amint végigütögetett velük a kifeszített húrokon, arca valami új kifejezést vett föl; eddig, valljuk meg, sok együgyűség volt abban; most otthon érezte magát: ez az ő világa.

Két dalt énekelt el a vendéгурaknak, mind a kettőt azok közé sorozzák, amiket nálunk „országgyűlési nóták” név alatt ismerünk; ott szoktak keletkezni a jurátus-kávéházakban országgyűlések alatt, mikor még az ifjúságban több volt a kedély.

Az egyiknek szép bús dallama van: „Bécs várostól nyugatról keletre hidegen fúj a szél”. Vége az, hogy a Duna vize keserű, mert Pozsonynál sok keserű könnyű hullott bele, „Melyet a hon nagyjai pergetnek, hogy Ragályi nem ment fel követnek.”

Most a patrióták takarékosabbak a könnyeikkel; hanem akkor nagyon sokat keseregtek a „Bécs város nótáján”.

Másik nóta volt a „Rózsabimbó, borostyán”, ennek is csinos dallama van; a szövege is ragyog szabadság oltáraitól, angyalaitól, szabadság koszorúitól s más efféle mitológiai tárgyaktól.

A fiatal hölgy keze alatt úgy zengett a húr, ajkán úgy csengett a dal, mintha azt a sok szép flosculust ő érzené legjobban, s neki kellene érte leginkább keseregni.

Még azután egy harmadik országgyűlési dalt is bocsátott közre, aminek már szatirikus tartalma van; de aminek szarkaz-

musa annyira lokalizált és személyekhez kötött, hogy mai világban nagyon kevesen tudnák már megmondani, mi az élc a *keresztre repült varjúban* s a példává lett *taligás lóban*.

Topándynak hallatlanul tetszett ez. El is daloltatta újra. Alkalmasint a papokat gúnyolta benne valaki, de úgy, hogy azt senki se értse, csak akinek meg van már magyarulva.

Szolgabíró úr egészen el volt bájolva ez egyszerű hangszer által. Sohasem hitte volna, hogy ezen ily virtuozitással lehessen játszani.

— De ugyan mondja meg, nagysád, hol tanult ezen a hangszeren játszani? — kérde őnagyságától, csudálkozását nem bírva tovább rejteni.

E szóra őnagysága egyszerre oly kacagásba tört ki, hogy ha hirtelen meg nem kapja magát a lábával a cimbalom állványában, székestül együtt hanyatt esik. Így is, amint hajtekercsei akkori divat szerint „à la girafe” egy magas teknőncfésűre voltak feltűzve, a fésű mindenestül kiesett a fejből, s hosszú, hollófekeete két hajfonadéka egész a padlóra omlott alá.

Ere a fiatal hölgy abbahagyta a nevetést, s miután szétbomlott haját sehogy sem sikerült többé a fésű körül elhelyeznie, hirtelen összezsavarta azt a fején, s a guzsalyából kirántott orsóval keresztültűzte. Pompásabb koronát nem lehet képzelni, mint ez volt.

S hogy elébbi dévajságát helyrehozza, ismét fölvette a cimbalomverőket, s elkezdett a cimbalmon valami hallgató nótát játszani.

Nem volt az dallam, nem változatok ismert áriákra; valami név nélküli ábránd volt az; ráma nélküli kép, láthatatlan táj. Valaki panaszol olyan hangon, amely inkább tréfa, valamit, ami nagyon komoly, ami elmúlt, nem is térhet vissza soha; amit nem vall meg senkinek szóban, beszédben, csak a zengő húrokra bíz, hogy adják tovább, unokáról unokára; — egy koldusdala, aki eltagadja, hogy király volt; — egy csavargó dala, aki eltagadja, hogy hazája volt, de mégis visszaemlékszik

rá, s az emlék végigsajg a dalon: nem érti, nem tudja senki; tán az sem, aki játssza, csak sejti, és elborong rajta. A pusztai szél az, melyről senki nem tudja, honnan jó, hová megy, az úzótt felhő, melyről senki nem tudja: hol támad, hovávész. Egy otthontalan, tárgyaltalan, alaktalan keserv... egy virágtalan, visszhangtalan, úttalan pusztá... tele délibábbal.

Szolgabíró úr is elhallgatta volna azt napestig, akárhová lett volna tőle a szomszéd ház ebédje, ha Topányi azzal a szkeptikus észrevétellel föl nem zavarja, hogy íme egy hosszúra kinyújtott acélban mennyivel több lélek van, mint egy kétlábú állatban, mely azt állítja, hogy ő az Isten képe.

Ez ismét figyelmezteté, hogy a mindent tagadó házában van.

Odakinn is megkondult a déli harangszó, s vele egyszerre rákezdé a fekete kakas is szárnyacsattogtatva egyhangú órszavát, mintha valami őrtorony trombitása volna, akinek a harangszóra kúrtriadással jelt kell adni a lakosoknak.

Erre rögtön elmúlt a hölgy arcáról a méla búsongó kifejezés, letette a cimbalompengetőket, felugrott székéről, s természetes őszinteséggel kérdezé:

- Ugye, hogy szép dal volt ez?
- Valóban. Micsoda dal ez?
- Csitt! Azt nem szabad kérdezni.

Esküdt úrnak kelle figyelmeztetni szolgabíró urat, hogy ideje lesz már az elmenésnek, mert még egy „multság” várakozik rájuk.

Erre azután mind a négyen nevettek.

— Én nagyon sajnálom, hogy ilyen alkalommal volt legelőször szerencsém önnel megismerkedhetni — mondá búcsúzólag az ifjú tisztviselő, házigazdájával kezét szorítva.

— Én pedig örülök, hogy szerencsém volt: ajánlom magamat a viszontlátásig; azaz a legközelebbi egzekúcióig.

Most önagységához fordult a szolgabíró megköszönni a szíves fogadtatást.

E tisztelegésnél az ifjú hölgy keze után nyúlt, azon szándékkal, hogy kezét csókoljon neki; mielőtt azonban e szándékát kivihette volna, őnagysága egyszerre átkarolta a nyakát mind a két kezével, s olyan egészséges csókot nyomott az arcára, amilyet csak kívánhat valaki véletlen fejében.

Szolgabíró úr inkább megijedt, mint megörült e váratlan ajándékon. Őnagyságának csakugyan sajátos szokásai vannak. Alig tudott felőle valamit, hogyan jutott ki az utcára ebből a házból. Az igaz, hogy a bor is a fejébe ment kissé, nem volt hozzá szokva.

Topányi kastélyától Sárvölgyi lakáig egy hosszú lóherés kerten kellett keresztülmenni.

E kert ajtaiáig karonfogva vezette tisztitársát az esküdt, és csendesén ballagott mellette, hanem amint a kert árkan belül voltak, Buczkay uram azt mondta a szolgabírónak:

— Csak tessék előremenni, majd én utolérem; egy kicsit hátramaradok magamat kikacagni.

Azzal leült a földre, gyomrára feszítette a két öklét, s elkezdett hahotával kacagni, ahogy a torkán kifért; hanyatt vetette magát a fűre, a lábaival rugdalta a földet, és egyre kacagott.

Az ifjú tisztviselő aggódva gondoló magában: ez ugyan csúnyául becsípett a magyarádiból; mármost hogy menjek én egy ilyen részeg emberrel egy olyan kegyes férfiú házához?

Mikor aztán Buczkay eleget tett a természet azon kíváncsi-mának, mely szerint a túlterhelt jókedv magnetizmusa illőmenynységű kacagásban kénytelen magát kiüríteni, ismét fölkel szépen a földről, leporozta ruháit, s a legkomolyabb képpel a nap alatt mondá:

— No, most már mehetünk.

Sárvölgyi háza abban nem hasonlított a magyar falusi lakokhoz, hogy míg azoknak a kapuja éjjel-nappal tárva áll, legfeljebb egypár szelindek őrzi az udvart, az is csak inkább azért, hogy a vendégek kabátjára sáros talpai nyomát nyájasko-

dása jeléül odatenyerelje: addig Sárvölgyi lakása, mint valami városi épület, körül volt kerítve kőfallal, kapuja, kis ajtaja mindig zárva, s a falkerítés végig vasszegekkel feltüskézve; még — ami hallatlan a falusi házaknál — csengettyű is volt alkalmazva az ajtóféltre, azzal kellett jelt adnia, aki be akart jutni.

A tekintetes urak jó egy óranegyedig csongették ott az ajtón, már esküdt úr arra fakadt, hogy bárcsak senki se nyitná ki, míg végre csoszogó léptek hangzottak a folyosóról, s valami rekedt, sikongó asszonyi hang elkezdé viallatni a kívül levőket.

— No, ki a?

— Hát mink vagyunk.

— Kik azok a mink?

— A vendégek.

— Miféle vendégek?

— A szolgabíró meg az esküdt.

Erre aztán nagy nehezen félretolták a tolózárt, s megjelent a kérdezgető: egy asszonyság, aki életkorára nézve úgy egy kissé „szüret után” van. Egy piszkos fehér konyhakötény volt eléje kötve, azon alul egy másik kék konyhakötény, az alatt meg egy harmadik tarka kötény. Ennek az asszonyságnak az volt a luxusa, hogy mentül több szennyes kötényt kössön fel maga elé.

— Jó napot, Boris asszony! — üdvözlé őt ismerősül az esküdt — bizony majd alig akart bennünket beereszteni.

— Engedelmet kérek, hallottam, hogy csengetnek, de nem jöhettém mindjárt, mert a rántott hal a serpenyőben volt, azt meg kellett várnom, míg kiszül, aztán annyi rossz ember jár ám itten, koldus, csavargó, armer Reischer, hogy az embernek mindig zárva kell tartani az ajtót, s meg kell kérdezni, hogy ki van odakinn.

— Jól van, Boriska lelkem, hát csak nézzen utána annak a sült halnak, hogy meg ne égjen, majd rátalálunk mi valahol a tens úrra. Elvégezte-e már az imádságát?

— De bizony megint újakezdte. Halottra harangoznak, s ilyenkor egyet szokott még imádkozni a megboldogult

lelkeért. Ne verjék ki belőle, kérem, mert akkor egész nap morog!

Boris asszony bevezette az urakat egy nagy szobába, mely a terített asztalról sejtve, ebédlőül szolgált; különben valami kegyes votív-teremnek nézhetne volna a belépő, annyira fel volt ékesítve azon megdicsőültek képeivel, kiket, mert hozzájuk felemelkedni fáradságosabb, szeretünk magunkhoz levonni.

És abban van is sok magasztos! *Egy Krisztus-kép, ki a Golgotára vitt kereszt terhe alatt lerogyik, a bánatos özvegy szobájában; egy „mater dolorosa” képe az aggódó anya lakában; egy szent szűz haut-relief, oly szeplőtlen fehér, mint maga a dicső eszme, a hajadon ágya fölött; egy báránycsókás gyermekkép, a Keresztelő János és a kis Jézuska, mit az alvó gyermek maga mellé fektet vánkosára, hogy angyalokkal álmodják, bizony megragadó, szívemelő, tiszteletre méltó jelenetek; az emlék, mely hozzájuk vezet, szent és örökkévaló, az áhítat, mely előttük térdepel, ihlett, tiszteletre méltó; — de visszataszító látvány a farizeus lakása, ki körülakja magát szentek képeivel, — azért, hogy azt az emberek lássák.*

Sárvölgyi sokáig hagyta várakozni vendégeit, akik egyébiránt nem voltak türelmetlenek.

Jövetelét nagy csengetés előzte meg, azzal szokott jelt adni a konyhában, hogy a tálaláshoz lehet készülni. Nemsokára benyitott maga.

Magas, száraz ember volt, természetére keskeny, s még e szűk termethez oly kicsiny feje volt, hogy alig lehetett elhinni, hogy az a fej arra mind használható, amire más emberé. Simára borotvált arca nem árulá el életkorát, arcbőre olajsárga volt, közepett mozdulatlan rézveres foltokkal, szája kicsiny, álla összenyomott, orra aránytalanul nagy és kellemetlenül görbe.

Igen nyájasan szorított kezét a vendég urakkal: esküdt urat már régebben volt szerencséje ismerni, hanem szolgabíró urat láthatni most éri először a különösen megtisztelő szerencse.

Hanem bármilyen nyájas volt, arcának egy vonása sem mozdult soha.

Szolgabíró úr arra látszott fogadást tenni, hogy ma egy szót sem fog szólani. A társalgás egész terhe esküdt úrra jutott.

— Szerencsésen bevégeztük az egzekúciót.

Ez volt természetesen a társalgás megkezdésére legalkalmasabb téma.

— Óh, én eléggé sajnálom azt, hogy ennek így kelle lenni — sóhajtja Sárkölyi. — Én különben Topándyt, bár engem szüntelen üldöz, nagyon tisztetem, szeretem. Óhajtanám, hogy megtérne. Igen jeles, kitűnő férfiú volna. Elismerem, hogy én igen nagyon hibáztam, midőn e férfiút saját sérelme-mért bevádolám. Bánom, hogy ezt cselekedtem. Azt kellett volna tennem, hogy aki téged megüt jobb felől, tartsd neki az arcodat bal felől is.

— Akkor nagyon kevés kriminális processzus kerülne a bíróság elé.

— Megvallom, hogy ma reggel, midőn a végrehajtó bíróság kijött, örültem. Magamban vígságot éreztem afölött, hogy íme ellenségem elbukott, lábam alá van gázolva. Gondoltam arra, hogy ő most fogcsikorgatva harapdálja a fejére taposó igazságnak sarkait. És örültem rajta: ez pedig bűnös öröm volt, mert nem szabad az elbukottak romlásán vigadni senkinek, és felebarátja veszedelmén az igaz nem örülhet. Ez bűn volt, amiért meg kell vezeklenem.

— Legegyszerűbb vezeklés volna — gondolá esküdt úr —, ha az egzekvált összeget visszatérítené neki.

— Azért én bűnhődést szabtam magamra — szólta Sárkölyi félrefordítva nyakát kegyesen. — Óh, én meg szoktam magamat büntetni, ha valami vétekben kapom. Egynapi böjtre büntettem magamat. Az lesz a büntetésem, hogy itt fogok ülni az asztalnál, végignézem az egész vendégséget, és semmihez hozzá nem nyúlok.

No, az szép lesz! — hüledezék az esküdt. — Ez fogadásból

böjtől, mi teleettük magunkat a szomszédban, végig fogjuk nézni az egész ebédet, meg sem ízlelünk semmit; Boris asszony kiseprűz bennünket a házból.

— Szolgabíró úrnak bizonyosan a nagy hivatalos fáradtságban fájdula meg a feje? — ekként találgatá a szeget a fején Sárkölygyi.

— Valósággal ott — bizonyítá esküdt úr.

Az ifjú hivatalnoknak csakugyan inkább nyugalomra volt szüksége, mint vendégségre. Vannak áldott jó természetű emberek, akiket egypár pohár bor mindjárt elálmosít, s akikre nézve valódi kínai leleményességű tortúra, ha ébren lenni kényszerítetnek.

— Nagy küzdelmekkel jár a hivatal — erősíté a felvett álláspontot Sárkölygyi. — A buzgalom és serénység sokakat idejekorán elemészt. Ez a világ nem méltányolja azt, hanem a túlvilág bizonyára meghozza az elismerést.

— Én azt indítványoznám — szólt esküdt úr —, hogy szolgabíró úrnak jó volna ledűlni a pamlagra, s kipihenni magát, míg a brachium a kolostortisztogatásból előkerül, s ismét kocsira ülhetünk.

— Az álom az ég adománya — monda a kegyes férfiú —, vétkeznek, aki azt felebarátjától elragadná; csak tessék magát mindjárt itt ebben a szobában kényelembe tenni.

Kényelembe tenni magát ugyan nehéz tudomány volt azon a náddal fonott karos lócán, amit a házigazda pamlagnak titulált; úgy látszik, az is aszkéták és testüket kínzók számára készült fekhelyül; hanem szolgabíró úr azért csak lefeküdt oda, bocsánatot kért és elaludt. És aztán azt álmodta, hogy maga előtt látja ismét azt a megterített asztalt, ahol egyik vendég egy ölnyire ül a másiktól, körös-körül a szentképek mind ott függenek a falakon, de mind félrefordították arcaikat, mintha nem akarnának idenézni. A padlat közepéről függött az imént alá egy nehéz tizenkét karos csillár, annak a helyén lóg maga a házigazda.

Átkozott bolond egy álom!

Pedig hát a házigazda ott ül szemközt az esküdttel, a hosszú asztal két végén, mert Borcsa asszonynak úgy tetszett teríteni. S minthogy a szolgabíró terítéke közbül üresen maradt, a gazda és a vendég olyan távol estek egymástól, hogy egyik sem volt képes a másikat kínálkozással elérni.

Végre nyílt az ajtó, olyan cifra nyikorgással, hogy esküdt úr azt hitte, valaki énekel, hogy eresszék be; — Borcsa asszony hozta a levest.

Esküdt úr el volt szánva arra az áldozatra, hogy a legale testimonium hitelének fenntartásáért — még egyszer ebédel ma. Képesnek hitte magát e feladattal megküzdni.

Csalatkozott.

Van egy sajátsága a magyarnak, amit még nem énekeltek meg; az, hogy a gyomra nem vesz be bizonyos tárgyakat.

Ezt nem érti külföldi ember: ez specifikum.

Valamelyik jeles politikai kapacitásunkat megrótták azért, hogy országgyűlési maiden-speechébe minék keverte bele a — spinótot. Pedig ez volt a legerősebb indok, amit csak azon országgyűlési szak alatt fel lehetett „super eo” hozni, hogy mi itthon akarunk maradni.

És mikor Vörösmarty azt énekelte, hogy „A nagy világon e kívül nincsen számodra hely”, szükségtelennek találta az indokot is hozzátenni, miután azt úgyis minden ember tudja: — „mert az egész külföldön mindenütt vajjal főznek”.

A magyar gyomor gyűlöli a vajast. Undorodik, megcsömörlik, halálra betegszik tőle, elfut az emlegetésétől, s ha valami furfangos gazdasszony álnokul, alattomosan megeteti vele a vajast, azt mint élete elleni attentátumot fogadja, s az ilyen méregkeverőnek az asztalához többet le nem ül.

Akármilyen úrrá tegyék külföldön, visszakívánczik az átkozott vajszerű világból, s ha nem jöhet, lesóványkodik, elvész, s mint a tevépárduc az európai klíma alatt, nem szaporítja fajtát az idegen országban. Körös-körül minden szomszédja

vajjal, olajjal, faggyúval főz, s ennélfogva „áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell”.

Esküdt úr is ez őseredeti vágásból való magyar ember volt. Amint a ráklevesen megérezte, hogy vajjal van készítve, letette a kanalat a tányéra mellé, s azt mondta, hogy nem cheti a rákot. Amióta megtudta, hogy a rák nem egyéb, mint vízben élő bogár, s amióta Németországban társulat keletkezett, mely a cserebogaraknak csemegévé emeltetését tűzte ki feladatául, azóta nem nézheti jó szemmel e retrográd irányú szörnyetegeket.

— Tehát csak vigye el, Borcsa asszony — monda sóhajtozva a háziúr. Ő maga sem evett, mert vezeklést tartott: arra büntette magát.

Borcsa asszony mérges dohogással vitte el a tálát.

Képzelsen magának valaki egy gazdasszonyt, akinek minden ambíciója, uralkodása a konyha, mikor mindjárt az első tál főztét érintetlenül adják vissza az asztalról.

A másikkal pedig éppen úgy járt. Az töltött tojás volt szárdellával.

Esküdt úr becsületére állítá, hogy az öregapját attól temették el, hogy a szárdellát megkóstolta, s valamennyi asszonyféle a családjában rögtön görcsöket kapott a szagától. Ő később volna egy cethalat megenni, mint egy szárdellát.

— Borcsa asszony, vigye ki ezt is. Nem eszik belőle senki.

Borcsa asszony már itt elkezdett csendesen morogni, hogy már az csak mégis szörnyűség, hogy az disznó finnyáskodás, így turkapiszkálni a tisztességes ételben, hogy biz ennél jobbat az öregapjuk házában sem ettek. Ez utóbbi morgást kissé mérsékelte az ajtó csikorgása, amint kiment rajta. Ott kinn aztán hangzott a csetépaté a konyhaszolgálóval, s volt tányérdobálás, lábascsrömpölés — bevett szokás szerint.

Azután következett valami salátaféle — főve, kirántott zsemlyével a hátán.

Ettől esküdt úrnak még kollégiumi diák korában egyszer oly veszedelmes hideglelése támadt, hogy azóta élte kockázatásával járó vállalatnak tartaná vele közelebb érintkezésbe jönni.

Itt már beleveszett a gazdasszony Sárvölgyi úrba.

— Mondtam ugye, hogy ma ne főzessen böjtöst! Nem mondtam? Azt gondolja, minden ember ilyen áhítatos, mint maga, hogy megtartja a pénzeket? Mármost itt van la, engemet ér a szégyen, gyalázat.

— Ez is hozzátartozik azon bűnhődéshez, melyet magamra szabtam — felelt kegyes megnyugvással Sárvölgyi úr.

— Üssön a kő a maga bűnhődéséhez; most engemet megesz a méreg, ha odaát ezt megtudják. Maga napról napra nagyobb bolond lesz.

— Csak mondd, jámbor asszony, ami nyelvedre akad, hisz az ég téged is penitenciának rendele mellém.

Boris asszony bevágta maga után az ajtót, s odakinn sírt mérgében.

Esküdt úr fogadásokat tett magában, hogy de már akármi fog következni, abból bizonyára enni fog, ha méreg lesz is.

Annál is több volt: — hal volt.

Már itt pedig orvosi bizonyítvánnyal is erősíthetjük, hogy valahányszor halat evett esküdt úr, mindannyiszor megfeküdt az ágyat. Ki kellett mondania, hogy ha mindjárt forró vízzel kergetik is ki a házból, de ő ehhez hozzáharapni nem mer.

Boris asszony most már nem szólt. Annyira jutott, hogy elhallgatott. Mint tudjuk, az asszonyi haragban ez az utolsó előtti stádium. Mikor hallgat, és nem lehet szavát venni. Még azon túl van egy, majd azt is meglátjuk mindjárt.

Esküdt úr azt hitte, hogy már átestek az ebéden, s igen őszintén kérte Boriskát, hogy csak egy kis feketekávét készítsen az ő és szolgabíró úr számára.

Boriska kiment szóltanul, Sárvölgyi úr maga vevé elő a kávéfőzőt, ezt nem bírta soha másra, s ott spirituszlágnál megfőzte a kávét, míg Boris visszatért.

Szolgabíró úr éppen azt álmodta, mintha az a plafondról lelógó ember odafordulna hozzá, s azt mondaná: „Tessék ez a csésze kávé” S ugyan jólesett a szívének, mikor felriadván a pamlagról, nem a csillár helyén, hanem a széken látta őt maga előtt ülni:

— Tessék ez a csésze kávé.

Szolgabíró úr sietett hozzáülni, hogy az álmot kiverje szeméből, az esküdt is töltött magának.

Íme ekkor lép be Borcsa asszony egy tál túrós galuskával.

A világ minden regényírója rajong a maga nemzeti eledelei mellett; miért ne mondanók ki mi is őszintén, minden hipokrizis nélkül, bárha ellenfeleink programjaiba ütközünk is vele, hogy van egy kérdés, melyben minden honához és történelmi hagyományaihoz hű magyar egyetért, legyen az bár történelmi-konzervatív vagy demokrat-centralista; s e kérdés az, hogy a túrós galuskának múlhatatlan *conditio sine qua non*ja a zsíros tepertő: ellenben hagyományos szokásainkkal és a nemzeti közérzülettel összeütköző kísérlet azt különösen vajjal megbecsteleníteni.

Nem tagadható pedig, hogy a jelen esetben is nagy gravamenre adatott ok e kellék figyelembe nem vétele által.

Borcsa asszony a női harag legvégső stádiumának vészjelenségével arcán közelíte esküdt úrhoz; — mosolygott, és nyájas volt.

Aza legrettenetesebb látvány, mikor egy delnő, kezében egy tál túrós metélttel, mosolyog és nyájaskodik, míg az ellenfél jól tudja, hogy csak egy hajszál választja el attól a katasztróftól, hogy most mindjárt az egész tál galuska a fejéhez repüljön.

— Tessék, kérem alássan.

Esküdt úr hátán a hideg veríték folyott végig.

— De már ebből csak tetszeni fog? — Galuska.

— Látom, lelkem, hogy galuska — mondogatá esküdt úr, azt nézván, hogy merre lesz tágabb a világ —, de nekem

semmiféle nemzetségem sem lakozott túrós galuskával — a feketekává után.

A katasztróf még nem ütött. Esküdt úr a szemét is behunyta már, várván az elkerülhetlent, hanem a zivatar, csudára, elvonult feje felől.

Volt még tárgy, mely a mennyköveket magához vonta.

A szolgabíró visszaült már az asztalhoz, s még ő most rakta a cukrot a kávéjába; ennek még nem lehet az a kifogása.

— Tessék, kérem alássan . . .

A szolgabírónak a hajaszálai álltak fel a borzasztó tekintettől. Láttá, hogy az a kegyetlen sárkánya az apokalipszisnek mindjárt őt magát eszi meg, ha társai bűneért ő maga agyon nem eszi magát a túrós étkekből. Az pedig teljes lehetetlen. A pallossal vagy a máglyával szemben sem lehet egy falatot sem elfogadni.

— Bocsánat, ezer bocsánat, tisztelt asszonyság — hebegé, székevel odább húzódozva a fenyegető rémtől —, de én annyira nem jól érzem magamat, hogy nem vagyok képes ebédelni.

Ekkor aztán kitört a zivatar.

Letette Borcsa asszony a galuskás tálat az asztal szélére, két csípőjére nyomta a két kezét, s ilyen kifakadásban tört ki:

— Nem bizony, lélekáldotta! Nem tudnak minálunk ebédelni, mert jól tartotta magukat odaát — a *cigányledény*.

A forró kávé mindkét vendég férfiúnak a torkán akadt e szóra. Esküdt úrnak a nagy nevetéstől, szolgabíró úrnak a még nagyobb réműlettől.

Ez az asszony csakugyan szörnyű bosszút állt!

A jámbor szolgabíró olyannak érzi magát, mint akit megverték az iskolában, s attól fél, hogy ezt még majd meg is tudják odahaza.

Szerencséjére a pandúrkáplár jött azzal a hírrel, hogy a szentségtelen képek levakartatása végrehajtatott, s a kocsik előálltak. Ő is kikapta azonban már odakinn a magáét, mert a konyhában kérdezősködvén az urak után, Borcsa asszony

keményen lehordá, hogy menjen a mélységes poklokra, hisz kend is olyan borszagú, kendet is leitatta odaát a cigányleány!

Az a cigányleány!

Szolgabíró úr soha olyan könnyű szívvel nem ült fel szekérre, mint most, hogy ettől a háztól, ettől a lankadombi elátkozott teleptől megszabadulhatott.

Csak mikor már jó messze kinn poroltak az országúton, szólítá meg útitársát:

— Hát, urambátyám, az a nagyságos asszony csakugyan cigányleány volt?

— A biz a volt, uramöcsém!

— Hát mért nem mondta ezt nékem, urambátyám?

— Hát nem kérdezte tőlem, uramöcsém.

— Ezért feküdt hanyatt nevetni, urambátyám?

— Ezért hát, uramöcsém.

Szolgabíró úr nagyot fohászzkodott.

— Csak legalább a feleségemnek meg ne mondja aztán, urambátyám, hogy a cigányleány megcsókolt.

V. A FENEVAD TANYÁJA

Még akkoriban a Tisza-szabályozás a pium desideriumok közt sem létezett; azt a rónát, hol most Lankadomb körül burgundi répát kapálnak négylapátú vonógéppel, akkor még beláthatlan mocsár fedte, mely éppen csak a Topándy kertje alatt végződött, melytől széles vízárók választá el; ugyanaz a vízárók keskenyen, kanyarogva bement a nagy nádrengetegbe, s száraz nyáron valami érformát képezett, melyen át a Tiszába folyott le a mocsár vize. Mikor esős, áradásos idő volt, akkor meg természetesen a Tiszából folyott vissza a patak ugyanazon az úton fölfelé.

Az egész mocsár Topándy birtoka volt a szomszéd falu határaig, s egy területben a szomszéd lankaságokkal együtt képezhetett tíz-tizenkét négyszögmérföldet. Itt erős fagyok után nádat szoktak vágni; nagy hajtóvadászatok alkalmával tömérdék rókát és farkast fölverték, s az egész környék vadásza leshette a szélében a szárcsát napestig, s ha tetszett neki, járhattott keresztül-kasul egy szál lélekvesztőn, s irthatta az éktelen sok vízi szárnyast, senki sem szólt bele a dolgába.

Topándynak valamelyik őse tőzeget is engedett vágatni az ingoványban, hanem a mostani úr betiltotta ezt a nemét a nemzetgazdászati iparnak, mert egészen elundokította a helyet; a régi vágások gödrei megteltek posvánnyal, úgyhogy sem embernek, sem állatnak nem lehetett feléje közelíteni világos életveszedelem nélkül.

Pedig még jó szemmel ki lehet venni a kastély tornácáról azt a roppant szénakazlat, amit tán tíz vagy tizenkét év előtt ott a mocsár közepén összehordtak; akkor éppen száraz nyár volt, a mocsár dombosain kaszáltak; rá azután lágy tél következett, nem lehetett se szekerrel, se szánnal hozzáférni; a széna ottveszett, azóta bizonyosan összefüledt, nem volt érdemes többé érte fáradni: otthagyták, meg is barnult már egészen, s a tetejét belepte a moh meg a fű.

Topány gyakra mondá ismerős vadász cimboráinak, kik a távol eső mocsári szénakazlat észrevették:

— Lássátok, abban a kazalban lakni kell valakinek. Sokszor látom esténként, hogy a kazalból füst jön ki. S az ott jó hely lehet. Az eső nem ver be; télen meleget, nyáron hűsöt tart. Magam is ellaknám benne.

Cimborái vállalkoztak rá egyszer-másszor, hogy vadászva elmennek odáig, de mindannyiszor megjárták, mert a kazal környéke úgy el volt zombékosodva, hogy csónakkal éppen nem lehetett nekimenni, aki pedig a zombékokra bízta magát, olyan életveszélyes helyekre jutott, hogy társai alig bírták kötéllel kihúzgálni a dágványból.

Utoljára aztán megnyugodtak benne, hogy biz itt a kastély láttávolában rendes tanyát ütött a farkasok és vidrák között egy embertől született fenevad; de akit kár volna háborgatni, miután ő sem bánt soha senkit.

A gyanús kazal tájkát tehát a legvállalkozóbb vadászok fényes nappal sem kerülgették; ki lehet az a merész, aki azt éjszaka meri fölkeresni?

Mikor a holdvilág esőt jósoló udvara közepéből ezüst ködfényt áraszt a mocsárvidékre, még elriasztóbbá téve a táj arcát; mikor a mocsár kigőzölgése lomha köddé nehezül a lapályra; mikor az ingovány őslakói, miknek nappal van az alvó idő, éjszaka az ébrenlét, az unok, békák millió kiáltása felzendül, hirdetve, hogy itt a sár és a bűzhödő lé az úr; mikor a bölömbika huhogva felelget nádi fészkeről egymásnak;

mikor a hímfarkas társait híja üvöltve; s mikor egyszerre valami kísértet arcú felhő húzódik el a hold előtt, s valamit suttog neki, amitől megborzad az egész természet, a nádason zizegve csap végig a szél, s egy percre elhallgat minden, halotti csend lesz, még ijesztőbb, mint az éj minden rémhangja együtt: kinek a léptei hangzanak akkor a mocsár sömlyéjében?

Egy lovas halad a holdvilágnál egyes-egyedül.

A paripa csülökig dagaszt a söppedékben, mely semmi utat nem mutat: a nyomot, mi utána marad, egyszerre átfutja az iszap; — ami előtte utat jelöl, semmi egyéb, mint a kettétört nádszálak: jelei a korábbi ittjárásnak.

Az okos mén figyelmesen vigyáz a jelekre, néhol szét-tágult orrcimpákkal szaglász, hogy dúvad törte csapák tévútra ne vezessék; majd olyan helyekre akad, ahol megszűnik a nádás, helyette a tőzegföld növényzete állja el az utat, összekuszált fűnyúggal, gazfolyondárokkal belepve az ösvényt a megtérő előtt, mit holdújságnál eltávoztakor hagyott maga után. A paripa éles szeme segít ilyen helyen. Ügyesen tudja kiválogatni a helyet, ahol még szilárd a föld; néhol egyik zombékról a másikra ugrik. A hely, amit átszökött, zöld fűvel van benőve, közben sárga virágok is vannak; hanem az okos állat tudja, érzi, tán tapasztalta is, hogy az ott csalóka mélység: a tőzegvágás helye, melyet megtöltött az iszap, s a vízimoh zöld pázsittal vont be: a rálépőt elnyeli a hínár. Aztán üget ismét tovább, kanyarogva, kerülgetve a veszélyes ösvényen.

Hát a lovas?

Az pedig aluszik!

Aluszik a ló hátán, akkor, midőn az egy elátkozott helyen jár vele keresztül-kasul; ahol jobbról is sír, balról is sír, alant a pokol, körül a kiterített éjszaka. A lovas aluszik, feje és dereka lóg előre-hátra, dülöng, bólintgat; néha fel-felkapja fejét, mint kocsin utazók szokták, mikor nagyot zökken a szekér, s aztán megint szundikál tovább; és azalatt, mintha hozzá volna nőve

paripájához, oly bizton ül a nyeregben. Csak a fejével alszik; keze, lába ébren van, két lába a kengyelben, egyik kezében a kantár, másikban a felvont kétcsövű puska.

A holdfénynél sötét arca még sötétebbé válik; hosszú csigás göndör haja mélyen szemére nyomott kalapja alól körös-körül zilátan csüng alá, fekete szakállá, bajusza, erős saszorra rávallanak cigány eredetére. Öltönye kopottas kék dolmány, általvető zsinórokkal, amik összevissza vannak gombolva rendetlenül, azon felül egy darabja van átkötve valami szétszakadt báránybőr bundának, melynek hiányzó darabja „valahol” fennakadhatott.

A lovas jóízűn aluszik; bizonyosan olyan helyen járt, s olyan sietős utakon, ahol nem volt idő és tanács az alváásra; most aztán, hogy „itthon” érzi magát, ahová nem kísérheti senki, bizton hajtja le fejét — lova nyakára.

S a ló is tudni látszik, hogy gazdája most alszik, mert egyszer se rázkódik meg, hogy a tömérdek maró, szívó bogarat elhajtja magáról, amik bőrét meglepték, tudja, hogy azzal fölébresztené gazdáját, pedig most erre nincs szükség.

Amint egy törpe, mocsári füzesen keresztültörtet a paripa, a fűzerdő sötétjében apró táncoló lángocskák jönnek eléje, egész csapattal, mik fűről fűre, fáról fára ugrálnak, a levegőben himbálgják magukat, mintha láthatatlan mécsék lángjai volnának, nagyokat szöknek, egymásba olvadnak, megint szétválnak, s külön táncolnak; lángjuk nem vet semmi fényt a sötétben, csak rémképe az a lángnak. Bolygófény az, korhadt testek villó gőze.

A paripa mégiscsak meghorkan e libegő éjjeli lángok láttára; pedig bizonyosan sokszor találkozhatott velük, mikor ezen keresztül járt; ismeri már szokásukat: hogy leskelődnek az élő állatra, hogy futnak utána, ha előlük szalad, hogy repkedik körül, hogy libegnek mellette folyvást, hogy ugrálnak át a feje fölött, hogy iparkodnak félrevezetni az ismert útról.

Ott repkednek már ló és lovas feje körül, mintha égő éji lepkék volnának; egy rászállt a lovas kalapjára, s együtt libeg vele, amint a fejével bólogat.

A paripa tüszkölve fújt a bolygó lángok felé, mire azok szétrepültek előle. Hanem a tüszkölésre a lovas is fölébredt. Szétnézett a fényes manó-kísérők közt, egy éppen a kalapja karimáján libegett akkor, mikor hozzákapott, nagyot libbent, s a kezére szállt. A lovas sarkantyúba kapta paripáját, hogy hamarább kijussanak innen az ingerkedő koboldok közül. Azok csoportostul repültek utána.

Egy kanyarulatnál a temetői rémfény-csapat kétfelé szakadt; nagyobb része a légáramlással eltért, hanem néhány vigyázó őrszem megmaradt állhatatosan a lovas körül, s majd előtte, majd utána repkedett.

A lovas meghúzta a kantárszárat, s halkán léptetve, elkezdte csendesén számlálni a körüle repkedő rémfényeket.

„Egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét. — Már a hetedik is itt van? — Pedig még csak tegnap jött a többihez.”

A fűzesből kiérve, hideg szellő csapott végig a síkon; az elül minden rémfény visszafutott a sötétbe, s táncolta kísértettáncát tovább. Ki tudja, minő multság ez nekik?

A lovas aludt tovább.

A rejtélyes kazal olyan közel volt már, hogy egyenesen neki lehetett menni. A paripa nem tette azt, hanem félkörben megkerülte a tért, míg egyszer egy kerek tó elé ért, mely a kazaltól elválasztá. Itt a tóparton megállt, s fejét elkezdte felhányni, hogy a lovast csendesén fölébressze álmából.

Az feltekintett; leszállt a kengyelből, leszedte lováról a nyerget és kantárt, s azzal ráütött tenyerével a hátára.

A paripa erre belegázolt a tóba, mely egyszerre nyakáig ért, s átúszott a túlsó partig

Miért nem ment a száraz felől? Miért éppen a vízen keresztül?

A lovag azalatt leguggolt a rekettye közé, térdére fektette puskáját, megnézte, rajt vannak-e a kovák a sárkányokon, nem hullott-e ki a por a serpenyőből, s nesztelenül meghúzta magát, a távozó paripa után tekintve.

A paripa előre volt küldve — kémlelőnek.

Amint a partra kiért, farkát magához húzta, serényét felborzolta, füleit hegyesen fölmereszté; szemei villogtak, orrlyukai kitágultak; lassan, óvakodva lépegetett előre, hogy zajt ne üssön, fejét lesunyta a földig, mint a szimatoló vadászeb, s meg-megállt hallgatózni.

A kazal déli oldalában, mely a falutól el volt fordulva, ott volt a kazalba vágott üreg bejárása: fűzveszőből fonott ajtó takarta azt be, s az ismét sással volt úgy összetűzködve, hogy a kazal színével egészen összhangzó legyen; még ha közlől nézné is valaki, ne gyaníthasson semmit.

Amint a paripa az ajtó közelébe ért, figyelmesen tekintte oda, sörénye a homlokára vágódott, mint mikor haragos ember homlokát leráncolja, ínyét felhúzta fogairól, mintha harapni készülne: — a vesszőajtó alján nyílás volt, azon betörték.

A paripa azt is tudta már, hogy ki a betörő: érezte szagáról. Nőstényfarkas telepedett le oda távollétük alatt, s ott meg is kölykezett, most szoptat bizonyosan, mert különben ő is észrevette volna a ló közeledtét. A farkaskölykek nyifogása hangzik a kazalból.

A paripa megfogta fogával a sövényajtót, s hirtelen kiszakította azt helyéből.

Azzal hátratorpant a mén, mind a négy lábát előrefeszítve, fejét magasra felemelve, sörénye repkedett jobbra-balra, mintha a szél lebegtetné.

A kazal odújából pedig előkészott az ellenség: a sovány, kiéhezett csikas. Először bámulva mereszté szemeit, mik zöld fényben villogtak, az álmát zavaróra, s tanakodni látszott magában, hogy édes álmainak folytatása-e ez, a kész pecsenye, mely helyébe jön a végínségre jutott hét gyermek anyjának:

kettő-három most is lelógó tölgyein csüngött, s engedte anyjától hurcoltatni magát. A vén ordas csak nagyokat ásított, embernél nevetésnek mondanók az ilyen hangot, melyben a káröröm nyilatkozik, s csendesen veregette lompos farkával sovány horpaszait.

A mén látta, hogy ellensége nem siet a támadásra. Akkor aztán ő ment hozzá közelebb, fejét lehajtá a földre, úgy lépettet csendesen előre, odaszagolva ellenfeléhez, s vakmerőn farkaszemet nézve vele; mikor aztán az ordas már éppen azon volt, hogy a nyakára ugorjék, akkor hirtelen megfordult, s úgy rúgta fel az állkapcáját a farkasnak, hogy annak az agyara kitörött bele.

Most aztán hörgő üvöltéssel rohant a dühödt fenevad a paripára; hanem az a második rohamnál úgy rúgta fel mind a két hátulsó lábával, hogy a toportyán bukfencet vetett a levegőben. Ez még dühösebbé tette; fogait csattogatva, véres tajtékot turo szájjal szökött harmadszor is a ménnek, ezúttal aztán olyan oldalrúgást kapott, hogy az éles patkó hosszú sebet hasított a szügyén, s ez nem volt még elég; a paripa, míg a földről fel sem szedte magát, még egyet rúgott rajta, s azzal egyik első lábát összezúzta.

A farkas ezzel feladta a harcot.

Meggyalázva, foga, lába törötteen elbaktatott a csatatérről, s nemsokára a kazal tetején jelent meg. A gyáva! A győztes ellenség elől oda menekült, ahova az nem követhető.

A paripa viháncolva nyargalta körül a kazlat: le akarta csalni ellenfelét. Az csak ült a kazal tetején; tört lábát, hasított oldalát, agyara helyét nyalogatva.

Egyszerre megállt az állat legbüszkébbike, a mén, kevésbé tekintettel, mint aminőre ember képes. Mintha mondta volna: „Nem jössz?”

Azzal hirtelen felkapott a fogával egyet a farkaskölykek közül, mik világtalan szemeikkel életéferegtek az odúból, anyjuk után nyivácsolva; megrázta azt kegyetlenül a levegő-

ben, s azzal lecsapta a földre, hogy annak egyszerre vége lett.

Az anyafarkas fájdalmas dühvel üvöltött a kazal tetején.

A mén újra felkapott egyet a kölykek közül, s a levegőbe hajította.

Mikor a harmadikat is felkapta nyakánál fogva, az ordas elkeperedett dühvel ugrott le rá a kazal tetejéről, s végső erejével oly szökést tett, hogy körmével elérte a paripa nyakát, de zúzott lába nem fogott már, odarogyott le alája; a diadalmas ellenfél aztán ott agyontaposta, elébb a vénet, azután a kölykeket mind.

Azzal büszkén fölnyerített, még egyszer hánykódva, ficánkolva körülnyargalta a kazlat, s azután szép csendesen megint visszauszott oda, ahol gazdáját elhagyta.

— Nos, Fáraó, nincs semmi baj? — szólt a lovas, megcsókolva lova fejét, mit az szinte viszonzni látszott.

A mén ismerős röhögéssel felelt a kérdésre, s fejét oda-dörzsölte gazdája csípejéhez.

A lovas azzal csomóba kötött nyerget, kantárt, úgy kapott fel a ló hátára szőrén, szerszámtalanul, a paripa vígan kaptatott át vele a megjárt helyre, s a kazal odúja előtt megállt, ott gazdája leszökött a hátáról; a paripa aztán hanyatt vágta magát, s meghengergőzött a fűben, ihogva, röhögve, azután felugrott, megrázta a bőrét, s nekiállt jóízűen legelészni a kövér, süppedő fűben.

A cigányt meg sem lepték a megelőzött harc véres tanújelei. Sokszor találhatott már ő legelésző lova nyomában agyontiport farkast.

— E bizony jó lesz bundának. Úgyis elszakadt már a régi. Itt valami jutott eszébe.

— Ez nőstény volt; akkor a hímnek is itt kell lenni valahol — biztos helyen.

A kazal körös-körül volt véve farkasvermekkel kettős sorban, mégpedig úgy, hogy a két külső közt maradt hézag-

nak megfelelt a belső farkasverem, ami a kettő közt véletlenül átjött, beleesett a harmadikba; az egész furfangos védmű felül be volt takarva vékony rőzsével és náddal, amit időjárástól belepött a moha, úgyhogy az embert is képes lett volna megcsalni.

Tehát ezért nem vágott a paripa egyenesen a kazalnak. Erődített vármű volt ez, s az a tó előtte, az volt egyedüli bejárat e várba: az volt a kapu.

A nőstényfarkas is bizonyosan a vízen keresztül jutott ide; a hímje nem volt oly okos, s megfogta magát egyik veremben.

A cigány mindjárt észrevette, hogy egy verem be van szakadva, s amint letekintett a mélységbe, két villogó veres szem tudatá vele, hogy akit keres, az itt van.

— No, itt jó helyen vagy, pajtás; majd reggel eljövök érted, s elkérem a bőrdet, ha idadod. Ha adod, adod, ha nem adod, veszem. Ez a rend a világon. Nekem nincs, neked van; nekem kell, neked nem. Egyikünknek meg kell döglöni a másikért; légy az te.

Még azután ráért, hogy a nőstényfarkasról hevenyében leránta a bőrt, mert ha meghül, nehezebb a munka. A lefejett bundát kifeszíté karókra, s kitámasztá száradni a holdvilágra; a hullákat elhurcolta a kazal végeig, s ott elásta; azután kicsiholt, tüzet rakott nádkévékből, elővette zsíros tarisznyájából hetednapos kenyérét, avas szalonnáját, és evett.

Amint a lobogó tűz így odavilágított az arcába, semmivel sem volt az szelídebb annál a fenevadnál, aki odúját az imént bitorolta.

Egy okos, bátor, ravasz és elszánt — állat arca volt az.

„Vagy te eszel meg engem, vagy én eszlek meg téged.” Ez a jelszó. „Neked van, nekem nincs, nekem kell, neked nem; — ha adod, adod, ha nem adod, elveszem.”

Minden harapásnál, amit fényes fehér fogaival a kenyéren,

szalonnán ejtett, ez látszott meg arcán, ezt mondták összecsatogó fogai, felfaló szemei.

Az a szalonna, kenyér: az bizonyosan került valamibe; ha nem is pénzbe.

Pénzbe? Hogy vásároljon a cigány pénzért? Hisz amint azt a fényes tallért kioldaná iszákjából, mindjárt azt kérdenék tőle, hol vette; amint egyet előmutatna azok közül a piros-szemű bankók közül, mindjárt megfognák, megkötöznék: kit ölt meg érte?

Pedig tallér és bankjegy van elég.

Kiszedi bőszeredásából marokkal, s szétteríti maga körül a fűvön.

Fényes ezüst-, aranypénzek csillognak körülötte a tűz fényében. Elnézegeti azokat a furcsa jegyeket a császár bankóin, s úgy töprenkedik magában, hogy nem tudja kitalálni, vajon melyik mennyit érhet.

Azután összesöpri megint marokkal valamennyit egy halomra, csigahéjjal, nádmaggal vegyest.

Bemegy a kazal odújába, s kihúz a széna belsejéből egy nagy kormos rézfazikat. Az félig van már penészes, zöldrozsdás pénzneművel; — a többit is hozzáméri két tele marokkal. Azután megemeli az üstöt: mennyivel lett megint nehezebb?

Meg van elégedve a munkával?

A kincset újra eldugja a kazal mélyébe; maga sem tudja, mennyi lehet az.

És azután újra nekiáll a hetednapos kenyérnek, az avas szalonnának, elfogyasztja az utolsó morzsáig. Tán itt már kész lakoma vár rá holnap? Vagy tán ahhoz van szokva, hogy csak minden harmadnap falatozzék?

S azután végignyújtózik a gyepen, odaszólitja Fáraót.

— Gyere ide, legeléssz a fejem körül, hadd hallom, hogy ropogtatod a fűvet!

És csendesen elalszik mellette, mint akinek ágya a legpuhább, s lelkiismerete a legnyugodtabb.

VI. KORÁN ÉRŐ GYŰMÖLCSÖK

Eleinte minden vasárnap meghíttak nagyságos urambátyámhoz ebédre; később hívatlanul is eljártam hozzájuk. Amint az iskolából szabadultam, siettem oda.

Ráfogtam magamra, hogy a bátyámat látogatni járok.

Abban is találtam mentséget, hogy a művészetben szükséges előmenetelt tennem, s az mindenesetre igen célszerű beosztása az időnek és nagyon jó előcsarnoka a művészetnek, ha én délután öt órától nyolcig Melanie húgom zongorázása mellett keringő és francia négyes dallamokat hegedülök, amihez aztán a társaság többi része táncol.

Mert Bálnokházyéknál majd mindennap volt társaság. Igen változékony arcú társaság, alig tartottam meg emlékemben, kik és mik voltak. Jókedvű fiatalemberek és hölgyek, akik szerettek mulatni. Ott mindennap tánc volt.

Néha aztán még az a szerencse is kijutott részemre, hogy valaki felváltotta Melanie-t a zongoránál, s akkor aztán neki is lehetett egyet táncolni — velem.

Sohasem láttam szebben táncolni, mint ő tudott. Csak úgy libegett a föld felett, s a valcert annyi kellemmel tudta lejteni, ahogy sem előtte, sem utána senki. Nekem ez volt a kedvenc táncom. Ekkor kizárólagosan én voltam mellette; még csak nem is tekinthettünk máshova, mint egymás szemébe. A francia négyest nem szerettem annyira; ott minduntalan

másnak meg másnak nyújtja az ember kezét, táncosnét cserél, s mi közöm nekem ezekhez a többi kisasszonyokhoz.

Azt hittem, Melanie húgom szintén nagyon örül annak, aminek én örülök.

Ha pedig, nagy ritkaságból, egy-egy nap nem volt semmi társaság az udvari tanácsoséknál, azért mégis táncnak kellett lenni. Két táncosné, két táncos mindig kitelt a háztól. A szép udvari tanácsosné és Fräulein Matild, a nevelőnő; azután meg Loránd és Gyáli Pepi.

Ez a Gyáli Pepi bécsi udvari ágens fia volt, kinek atyja igen jó barátja volt Bálnokháznak; anyja valaha a bécsi operaszínháznál volt balett-táncosnő, amit én csak később tudtam meg.

Ez a Pepi igen szép fiú volt „en miniature”, a bátyámmal járt egy osztályba, első évi jogász volt, hanem azért nálamnál nem volt magasabb. Minden arcvonása finom és gyermeteg, szája piciny, mint egy kisleányé; — soha életemben ennél a szép szájnál mosdatlanabb rágalmazóval nem találkoztam.

Mennyire irigylettem én e kicsiny ember ügyes társalgását, merész élceit, szabad taglejtését, azt az otthoniasságot, azt az elbizakodást, amivel nők körül tudott forgolódni; én csupa szeglet voltam, az csupa kígyóvonal, akármíhez nyúlt, az ügyesen volt téve, akárhol állt meg, az plasztikai szépség volt.

Éreztem magamban, hogy ilyennek kell lenni az embernek az életben, hogy boldog legyen.

Csak azt nem szerettem benne, hogy Melanie-nak is bókákat mondott. Ezt már elhagyhatta volna.

Hiszen vehette észre, hogy én hányadán vagyok vele.

Shokása volt neki, hogy a francia négyesben, mikor a szólót táncoló férfias rész az otthon hagyott nőnemű társhoz visszakérül, ő megelőzzön engem, s a körfordulót Melanie-val ő tegye meg. Ezt ő igen jó tréfának tartotta, s én egypárszor elnéztem neki. Hanem egyszer, mikor ugyanezt akarta tenni, megfogtam a karját, s ellődítettem onnan; én csak szintaxista

voltam, ő pedig első évi jogász, hanem azért mégis ellődítotтам.

Ezzel a hőstettemmel nemcsak magam, de Melanie húgom is meg volt elégedve. Ez este egész kilenc óráig táncoltunk; én mindig Melanie-val, Loránd mindig az anyjával.

Mikor a társaság eloszlott, még lementünk együtt Loránd szobájába a földszintre, Pepi is velünk jött.

Azt gondoltam, hogy itt most verekedést kezd velem. Megverem!

Nem azt tette, hanem kinevetett.

— Képzeld — szólt végigvetve magát Loránd ágyán —, ez a fiú féltékeny rám!

Bátyám is nevetett.

Nevetnivaló is az: egy gyerek, aki féltékeny egy másik gyerek miatt.

Én pedig nemcsak féltékeny voltam, hanem egyúttal lovasias is. Úgy hiszem, olvastam már valami regényben, hogy hasonló gúnyolódásokra így szokás felelni:

— Uram, megtiltom önnek azon hölgy nevét gúnyolódva szájára venni.

Ezen aztán még nagyobbat nevettek.

— Úgy segéljen, kedves fiú ez a Dezső — szólt Pepi. — Meglásd, Loránd, ezzel még sok bajod fog lenni. Ha ez pipázni megtanul, egész Othello lesz belőle.

Ez a célzás elevenre talált. Én még nem élveztem azt a nemes ambróziát, melytől egész emberré lesz az ember; tudják azt igen sokan, hogy a pipaszár az, mi a gyermekkor és férfikor között az elválasztó vonal. Aki már azt az agyarába foghatta, az férfi. Emiatt már engemet sokat csúfoltak.

Purifikálnom kellett magamat.

A bátyám asztalán állt a dohányos dőböz, tele török dohánnyal; én minden válasz helyett odamentem, megtöltöttem egy csibukot, meggyújtottam, s elkezdtem azt színi.

— Nono, gyerek, az erős lesz! — gúnyolódék Pepi. — Vedd el tőle, Loránd, nézd, hogy halaványul; most mindjárt elszédül tőle.

Én pedig csak azért is szíttam, a füst elkábított, leette nyelvemről a bőrt, de azért ki nem adtam a fogam közül a csibukot, míg fenéig ki nem égett a dohány.

Ez volt első és utolsó dohányzásom.

— Legalább igyál rá egy pohár vizet — monda Loránd.

— Nem kell.

— Eredj hát haza, mert sötét lesz.

— Nem félek az utcán.

Pedig úgy éreztem magamat, mint aki egy kissé részeg.

— Van-e még étvágyad? — kérdezé Pepi csúfondárosan.

— Éppen elég arra, hogy egy ilyen mézeskalács-huszárt, mint te vagy, megegyem.

Loránd féktelenül felkacagott erre a szavamra.

— Mézeskalács-huszár! Ettől ugyan kikaptad.

Én egészen fölmelekedtem arra a büszkeségre, hogy a bátyámat meg tudtam nevettemi.

Pepi pedig ellenkezőleg most már komoly lett.

— Ejh, öreg! (Mikor komolyan szólt hozzám, akkor az volt a címem, hogy „öreg”, máskor „gyerek”.) Sohase félj „te” éntőlem! Ha még Loránd volna rám féltékeny! Nekünk az kell, ami kész. Nem a te kisleányodnak udvarlunk mi, hanem az anyjának. Ha a vén parókás udvari tanácsos a festett bajuszával nem féltékeny ránk, te ne légy az.

Én azt vártam, hogy e gyalázatos rágalomért Loránd legalábbis arra a szép szájára fog ütni.

Ahelyett Loránd csak úgy féldörmögve monda neki:

— Ugyan! A gyerek előtt...

Pepi nem hagyta magát rendre utasíttatni.

— Bizony, Dezső pajtás, neked is azt mondom én, hogy sokkal háládatosabb szereped lesz Melanie körül, ha majd elébb férjhez megy valakihez máshoz.

Most már aztán igazán hazamentem.

Egészen idegen volt ez a cinizmus az én lelkem előtt.

Nemcsak a gyomrom, de az egész lelkem föl volt háborodva.

Hogy tudtam volna annak a gondolatnak végtelen súlyát megmérni, hogy Loránd egy nőnek udvaroljon, akinek férje van? Ezt nem láthatta abban a körben, ahol mi nevelkedtünk, soha. Egész városunkban, mint százados botrányt, emlegettek hasonló esetet talán, csak titokban suttogva felőle, hogy szűz lelkek meg ne hallják; — nem is maradhatott volna az meg utcaíkon, se a férfi, se a nő; hiszen senki sem szólt volna többet hozzájuk.

És Loránd olyan zavarba jött, mikor ezt szemébe mondták előttem! Nem tiltakozott, nem haragudott érte. Őh be végtelenül fájt nekem ez a gondolat!

Nagy szédelegve hazataláltam. Az utcaajtó már zárva volt; a pékbolt ajtajára kellett kerülnöm. Lassan akartam benyitni, hogy a csengettyű el ne árulja jöttömet, de Fromm papa az ajtóban várt.

Nagyon haragos volt. Elállta az utamat.

— Discipulus negligens! Tudod-e, hogy quota hora? Decem! Mindennap kilenc óra utánig kinn csavarogni, hoc non pergit. Scio, scio, hogy mit akarsz mondani. A konziliáriuséknál voltál. Az nekem unum et idem. Nekem itthon tartozol lenni és a leckédet tanulni. A „másik asinus” már dél óta *büfflál* odabenn, annyi a leckéje, te meg még bele sem néztél; még nagyobb asinus akarsz lenni, mint az? Most semel propter semper megmondom, hogy a karneválnak finis! Nekem táncolni többet ne járj; mert ha még egyszer kimaradsz, majd ego tibi musicabo! Most pergas. Dixi!

Az öreg Márton e megérdemlett leckézés alatt helybenhagyólag mozgatta előre-hátra a bóbítáját, s azután a gyertyával utánam jött, hogy a sötét folyosón szobám ajtajáig világítson, s utánam énekelte ezt a tréfás verset:

„Hab i ti nid gszagt,
Komm um halber Acht?
Und du kumszt mir jetzt um halbe nájni:
Jetzt ist der Vater z'haus, kannst nimmer ájni!”

S még utánam kiáltott:

— Prosit, Herr Vicekspan!

Nem volt kedvem haragudni rá. Sokkal nyomorultabbnak éreztem magamat, mint hogy ma valakivel összevesszek.

Henrik csakugyan ott *büfflált* az asztal mellett, s hogy régóta tehetette, bizonyítá a csonkig leégett gyertya.

— Szervusz, Dezső — monda jószívűleg. — Ugyan későn jössz, pedig iszonyú sok „labor” vár holnapra. Én már elvégeztem a magamét; aztán, hogy nem jöttél, azt gondoltam, majd el fogsz késni a tanulással, s az írásbeli *labort* megírtam helyetted. Nézd át, hogy jól van-e!

Meg voltam alázva.

Az a nehézfejű fiú, akire én oly magas lóról szoktam lenézni, akinek játszva készítém el munkáját, melyen ő fejtörve nem bírt végighatolni, most helyettem végzi azt el, amit én elmulasztottam. Mi lett belőlem?

— Pedig valami kedves meglepetéssel is vártalak — szólt Henrik fiókjából valamit kivéve, amit előlem elrejtett a markába. — Nos, találd ki, mi ez!

— Bánom is én, akármi.

Nagyon rossz kedvem volt, fejem az ágynak húzott.

— Már ugyan hogy ne bánád? Fanny írt hazulról levelet. Neked is írt benne magyarul, édesanyádról ír benne. E szóra egyszerre magamhoz tértem kábulatomból.

— Mutasd! Add ide; hadd olvasom!

— No, ugye, hogy mégis csak örülsz neki!

Én elragadtam tőle a levelet.

Elöl szüleinek írt Fanny németül, a levél tulsó lapján nekem magyarul. Már olyan előmenetelt tett.

Vajon mit írhatott?

Azt írta, hogy sokat emlegetnek otthon, és én olyan rossz vagyok, hogy nem írok anyámnak levelet, pedig ő most is beteg, s csak az az egy öröme, hogy rólam beszélhet. Valahányszor Fánynak szülői, testvére levelet írnak, ő azt szokta tenni, hogy néhány sort beleír a felbontott levélbe az *én nevében*, s azt odaviszi a kedves jó mamának, s elolvassa neki, mintha én írtam volna: hogy örülnek neki! Nem ismerik még német írásomat, könnyen elhiszik, hogy az enyim. De legyen már egyszer olyan jó, hogy írjak magam is, mert majd egyszer rájönnek a kegyes csalásra, s mind a kettőnkre megharagusznak érte.

Óh, majd a szívem szakadt meg!

Leborultam az elolvasott levélre, és zokogtam keservesen, mint még soha életemben.

Óh, én kedves, egyetlen anyám! Te szent, te mártír, ki annyit szenvedsz, annyit sírsz, annyit aggódsz miattam, míg én olyan helyeken járok, ahol a nőket, az anyákat kigúnyolják! Megbocsátasz-e valaha nekem?

Hogy kisírhattam magamat, egészen megkönnyebbült a fejem. Henrik felemelt a földről, mert ott feküdtem a földön.

— Add nekem ezt a levelet — rebegegem, és megcsókoltam érte, mikor ideadta.

Sok nagy történelmi okmányt széttépett azóta az idő: de ez a levél még most is megvan nálam.

— Most már nem fekszem le. Fennmaradok reggelig, és elvégzem, amit mulasztottam. Köszönöm, amit helyettem írtál, de nem fogadom el, majd megírom magam. Megtanulok mindent, amiben elmaradtam.

— Jó volna, Dezső pajtás, de látod, a gyertyánk leégett; nagymama pedig már alszik, nem kérhetünk tőle másik szálát. Hanem tudod mit, ha csakugyan fenn akarsz maradni, eredj le a műhelybe, ott egész éjjel dolgoznak, mert holnap szombat van: vidd oda a tintát, papírost, könyvet; ott írhatasz és tanulhatsz.

Úgy tettem. Kimentem az udvarra; a kútnál megmostam a fejemet; azután fogtam könyveimet, írásomat, lementem a pékműhelybe, megkértem Mártont, hogy engedjen ott a lámpánál írnom és tanulnom. Márton egész éjjel bosszantott gúnyos ötleteivel, a péklegények taszigáltak, el-elhajtottak a helyemből; dalolták a „dagasztószek” nótáját és egyéb utcavágó dalokat, s én ennyi bosszantás, taszigálás és nótálás mellett reggelig írtam és tanultam. El is készültem mindennel.

Ez az éj, nagyon jól tudom, egyik fordulópontja volt életemnek.

Két nap múlva vasárnap volt; Pepivel találkoztam az utcán.

— No, öreg. Eljössz ma a kis Melanie-hoz? Nagy táncpróba lesz.

— Nem mehetek. Sok tanulnivalóm van.

Pepi nagyot nevetett.

— Jól van, öreg.

Nevetése még csak nem is fájt.

— De hát azután, ha megtanultad az egész világot, csak eljössz?

— Nem. Mert akkor meg anyámnak írok levelet.

Valami jó szelleme megsúghatta ennek az embernek, hogy e szónál el ne nevesse magát, mert olyan pofoncsapást még nem anticipáltak neki jövőendő bűneiért, mint amelyet én szántam neki, azért, hogy én csak szintaxista voltam, ő pedig első évi jogász.

VII. A TILTOTT IRATOK

Egy este Loránd jött el hozzám, s egy csomag apró betűs írást tett elém e szókkal:

— Ezt itt másold le holnap reggelig szép tisztán, az eredetit ne mutasd senkinek, s ha készen vagy vele, a másolattal együtt zárd el ládádba, míg érte jövök.

Rögtön nekiültem, és föl sem keltem mellőle, míg le nem írtam. Lehetett az egy sűrűn írott ív.

Másnap reggel eljött érte Loránd, átolvasta, azt mondta: jól van, s adott két húszast.

— Mit akarsz?

— Csak vedd el — monda ő. — Nem én adom, valaki más; nem is ajándék, hanem szerződött díj. Tisztességes munkáért tisztességes fizetés. Minden ívért, amit lemásolsz, kapsz két húszast. Nemcsak magad teszed, sokan benne vannak iskolatársaid közül.

Most már örültem a két húszasnak.

Amilyen nyomasztó volt rám nézve mindig, ha valaki ajándékot akart adni, az erre egyedül jogosult szülőimet kivéve, éppoly jólesett az első keresmény birtoka.

Az a tudat, hogy képes vagyok már valamit megérde-
melni, hogy van már olyan gyümölcs az élet fáján, amit én
elérek, és magam leszakíthatok.

Elfogadtam a munkát és ajánlatot.

Azontúl Loránd minden másodnap este hét órakor

pontban eljött hozzám, átadta a lemásolandó iratot, melyben saját kézirataira ismertem, s másnap reggel eljött a másolatért.

Éjszaka írtam, mikor már Henrik aludt; de ha ébren lett volna is, nem tudhatta volna meg, mit írok, mert magyarul volt.

S mik voltak e titokban írt, rejtve szaporított iratok?

Az országgyűlési napló.

1836 volt az év. Az országgyűlésen tartott beszédeket még akkor nem lehetett nyomtatásban olvasni; előleges cenzúra volt, s az egypár tengődő hazai hírlap Zummalacarregui viselt dolgaival táplálta olvasóközönségét.

A közönség aztán segített magán.

Minthogy még a gyorsírászat nem volt nálunk ismeretes, négy-öt gyorskezü fiatalember elfoglalt egy padot az országgyűlési karzaton, s akkori műszó szerint „rápiálta” a hallott beszédeket. Gyűlés végével összetették ragadományaikat; az egyikben megvolt az, ami a másikkól kimaradt: így kiegészítették a beszédeket; akkor maguk leírták azt négyszer, azután mindegyik külön gondoskodott róla, hogy saját példányát leírassa még negyvenszer. Az ilyen írott országgyűlési naplókat az akkor összegyűlt honatyák tartották — s tán még most is tartogatják.

A mai kor embere, aki a boldog múlt idők után sóhajtoz, nem fogja azt érteni, minő veszélyes vállalat volt „nemesi szabadságunk dicső korszakában” az a merénylete néhány ifjú embernek, hogy az országgyűlési beszédeket kéziratos alakban megismertette a közönséggel.

Rám újjáalakító hatásuk volt ez iratoknak.

Egészen új világ nyílt meg előttem; új fogalmak, új ösztönök támadtak bennem.

Annak a világnak, ami előttem megnyílt, az volt a neve, hogy „haza”

Csodálatos azt hallgatni, hogy mit beszél a haza!

Eddig fogalmam sem volt felőle, most mindennap azzal töltöttem éjszakáimat; — a sorok, miket éjjelenként leírtam,

éppen úgy lettek felírva azokra a fehér lapokra, amik egy gyermek lelkében üresen vannak hagyva. S nemcsak magam voltam így.

Még most is mélyen emlékembe van vésve az a gerjesztő hatás, mely ez írott lapok által az akkori ifjúság szellemét átalakítá.

Az országgyűlési ifjúságot nem leheté tivornyákon látni, ahelyett komoly arcokkal, komoly tárgyakról vitatkoztak, s ez ragadt a nagyobbakról a kisebbekre; a labdázó helyekről elszoktunk, társulatokat alakítottunk, ahol parlamenti rend szerint vitattuk meg a nap eseményeit, írtunk verseket, azokat megbíráltuk, s törtünk pálcát az ingadozó hazafiak fölött; szavaltunk napvilág-nem-látta költeményeket, eljártunk éljenezni a fáklászenékre, s viseltünk gyászt kalapjaink mellett a többi fiatal-sággal, mikor Kölcsey azt mondta, hogy ideje van a gyásznak.

Egy hónap múlva már nem álmodoztam arról, hogy valaha udvari tanácsos lesz belőlem; — s akkor nem is tudom, hogy fogom Melanie húgomat megközelíthetni.

Egyszer aztán az iskolai hatóságok rájöttek arra, hogy az országgyűlési szónoklatokat hol nyomtatják. Maga az iskolai fiatalság a százkezü tipográfia.

A veszély messze el volt már harapózva: íme le a tizenkét éves gyermekig elszivárgott már az, ami rendes útján nem folyhatott le; a gyermekek kezei pótolták a sajtót.

Nagy volt az ijedelem.

Nehánynak az írására ráismertek, azok között voltam én magam is.

Az iskolai törvényszék elé lettünk idézve.

Már én akkor annyira voltam, hogy meg sem tudtam ijedni. A nagyobbakat nagyobb dolgokkal ijeszték, s azok mégsem hagyják el helyeiket; rosszabb én sem fogok lenni.

Mint azt gyermekésszel is képes voltam felfogni: ránk, kik egyszerűen lemásoltuk pénzért, amit élénk adtak, nem nagy bűnhődés hárulhatott. Talán nem is értettük, mi lehet

az előttünk fekvő iratokban, csak raktunk betűt betű után; de a veszély neheze azokat fenyegeté, kik ez iratokat elénk tették.

Huszonketten voltunk idézve a líceum növendékei közül.

Azon a napon fegyveres katonaság zárta el a tanodához vezető utcákat, mert az a híre járt, hogy az országgyűlési fiatalság ki akarja szabadítani, akiket netán el fognak ítélni.

Ezen a napon nem is volt előadás. Csupán a vádlottak és bírások voltak jelen az iskolaépületben.

Különös, hogy én még akkor sem féltem, mikor a pedellus őrizete alatt az iskolai törvényszék előszobájában kellett várakoznom. Pedig jól fel tudtam fogni, hogy mi fenyeget. Vagy engem, vagy Lorándot ki fognak tiltani az iskolából.

Ez eszme rettenetes volt előttem valaha.

Hallottam rémes történeteket iskolából *kicsapott* diákokról. Hogy húzták meg olyankor a repedt harangot, mely egyedül arra a célra szolgált, hogy mikor azt kongatják, tudja meg az egész város: most egy kicsapott diákot kísérnek ki társai a városból penitenciás énekszóval. Hogy lett azután abból teljes életére csavargó, peregrinus, kit semmi iskola be nem fogad, ki szülői házába visszatérni nem mer.

Most vállat vontam rá, ha eszembe jutott.

Máskor a legkisebb dorgálás levert, kétségbeejtett; most — el voltam szánva nem kérni kegyelmet.

Az előszobában várva, találkoztam egyenkint a tanárokkal, amint a tanácsterembe szállingóztak. Illedelmesen üdvözöltem őket. Némelyik rám se nézett. Mikor Schmuck úr ment keresztül, az meglátott, nagy nyájasan odajött hozzám, megcirógatta az orcámat.

— Ej, ej no, kislíam, hát te is ide jutottál. No, ne félj semmit: csak énrám nézz mindig! Én minden kitelhetőt el fogok érted követni, ahogy megígértem kedves jó nagymamának. Óh, az áldott jó nagymama, ha tudná, hogy minő helyzetben vagy, hogy megsíratna. No, no, de ne sírj; ne

félj semmit! Én úgy fogok veled bánni, mintha atyád volnék, csak én rá nézz mindig.

Szerettem, hogy elment. Bosszús voltam érte, hogy el akart érzékenyíteni. Nekem ma erősnek kell lennem.

A direktor is észrevett, amint végigment a szobán. Rám kiáltott nyers hangon:

— No, te híres hegedűs; aztán majd most megmutasd, hogy milyen cigány vagy!

Ez jobban esett.

Nem leszek cigány!

A vizsgálat megkezdődött; társaimat, kiket nagyjából nem is ismertem, mert felsőbb osztályok hallgatói voltak, egyenként szólógnak be a törvényterembe, s egyenként eregették őket ismét vissza; de már akkor mindegyiket a pedellus vezette más szobába, nehogy a kinnlevőknek elmondhassák, miket kérdeztek tőlük, s miket vallottak ők odabenn.

Nekem elég időm volt a kijövőök arcát tanulmányoznom.

Mindenik szokatlanul fel volt hevülve, s azt a benyomást hozta ki magával, amit odabenn felvett. Egyik dacos volt, másik csüggeteg. Némelyik keserűen nevetett, másik nem merte szeméit társaihoz felemelni. És valamennyin volt valami ideges izgatottság, ami oly kirívóvá tette arcát a kinn ácsorgó fagyos képek között.

Hogy Lorándot nem láttam a vádlottak között, az nagyon megviasztalt. A titkos iratok egyik fő indítóját nem ismerik.

Hanem azután, hogy engemet utoljára hagytak, arra a gondolatra hozott, hogy mégis nyomon vannak: a leírók egymás után vallottak, ki kitől kapta a lemásolandót, a lánc utolsó szeme én vagyok, s mögöttem áll azután Loránd.

Hanem a lánc itt ketté fog szakadni, s énutánam nem találhatnak rá Lorándra.

Erre az egyre voltam készen.

Végre, hosszú várakozás után rám is került a sor.

Oly fásult voltam, mintha én már mindezen egyszer keresztülestem volna.

Nem jutott eszembe sem anyám, sem nagyanyám, csak az az egy, hogy nekem Lorándot kell testemmel, lelkemmel fedeznem; s akkor úgy éreztem, hogy testem, lelkem közbül van. Tessék ráütni!

— Desiderius Áronffy! — szólt a direktor — mondsza, kinek az írása ez?

— Az enyim — feleltem rá nyugodtan.

— No, azt szeretem, hogy mindjárt bevallottad, nem kellett még a kézírataiddal utánad bizonyítgatni, meghazudtolgatni, mint a többieknél. — Miért írtad ezt?

— Pénzért.

Egyik tanárbíró elnevette magát, a másik bosszúsan csapott öklével az asztalra, egy harmadik tollat faragott; Schmuck úr édeskés mosollyal ült székében, s kezeit összetéve, a két hüvelykujjával malmot játszott.

— Nem látszottál érteni a kérdést, fiam — szólt a direktor nyers, száraz hangon. — Nem azt akartam megtudni, hogy mennyiért írtad ezt a firkát, hanem hogy mi oknál fogva.

— Jól értettem, és úgy feleltem. Lemásolni való iratokat adtak élém, megfizettek érte; én elfogadtam az ajánlatot, mert tisztességes kereset volt.

— Nem tudtad, hogy ezek tilalmas iratok?

— Nem tudhattam, hogy azt leírni tiltott dolog, amit a nádor és a királyi személynök jelenlétében az egész közönség hallatára elmondani szabad volt.

E válaszomra egyike a fiatalabb tanároknak olyan hangot hallatott, mely nagyon hasonlít az elfojtott nevetéshez. Az igazgató szigorúan nézett rá, tekintetével leszidva a rokon-szenvű nyilatkozatért, azután mérgesen rám rivallt:

— Ne okoskodjál!

Ezzel aztán azt nyerte, hogy még jobban a szeme közé néztem, s most már elszántam magamat, hogy ha négylovas szekérrel hajat is nekem, nem térek ki neki. Ki előtt remegve álltam, mikor a hegedülésért megszidott, most, mikor igazi baj volt a fejemen, nem sütöttem le a szememet előtte.

— Arra felelj, hogy ki adta a kezedbe azt az írást, amiről ezt lemásoltad!

Összeszorítottam a fogamat. Nem fogok felelni; kettévághat, de akkor se találja meg bennem, amit keres.

— Nos, fogsz-e kérdésemre felelni?

Hát hiszen mi lett volna könnyebb, mint elmesélnem, hogy egy úr járt oda, akit nem ismerek, térdig érő szakálla volt, pápaszemet viselt és zöld köpönyeget; keressenek aztán ilyen embert, ha találtnak; — de akkor — nem nézhettem volna többé a kérdező szemébe.

Nem! Nem fogok hazudni. De nem is árulkodom.

— Felelsz-e? — kiálta rám harmadszor is az igazgató.

— Nem felelhetek.

— No, ez szép szó! Nem ismered tán azt az embert?

— Ismerem; de nem árulom el.

Azt hittem, hogy a direktor e szónál nem fog kevesebbet tenni, mint felkapja a kalamárist, s úgy vágja a fejemhez, hogy csupa szerencseny leszek tőle.

Nem azt tette: a burnótszelencéjéhez nyúlt; nagyot szipantott belőle, s félrenézett a mellette ülő Schmuck úrra, mintha azt mondaná: „Ezt vártam tőle”.

Erre Schmuck úr abbahagyta a malomjátzást, s nyájas orcával fordult felém, kenetteljes hangon intézve hozzám jóakarató mondatait:

— Kedves Dezidér, ne légy megrémülve oktanul! Ne gondold azt, hogy akár reád, akár arra, kitől az iratot kaptad, valami szigorú büntetés vár. Tévedés volt, az igaz, de nem bűn, amit elkövettetek, s bűnné fogna válni csak azáltal, ha dacosan eltagadnátok belőle valamit. Hidd el, hogy én

mindent elkövetek, hogy semmi baj ne érjen benneteket, de arra nézve szükséges, hogy te is szelíden felelj kérdéseinkre.

Ez a biztató szó szinte eltántorított. Olyan édesdeden volt mondva, hogy szinte hinni kezdtem benne.

Azonban a direktor hirtelen közbevágott:

— Sőt ellenkezőleg! Kénytelen vagyok tisztelt tanár úrnak ellentmondani, és tagadni azt, amit e bűnös ifjak *védelmére* felhozott. Súlyos és nagy hatású a vétek, melyet elkövettek, s azoknak fő okozói a törvény teljes szigorával fognak sújtatni!

A harag, a kérlelhetlen szigor hangján voltak e szavak mondva; de nálam egyszerre világosság támadt: ez a szigorú ember az, aki minket ki akar segíteni a partra, s amaz a biztató, nyájas pater familias éppen, aki el akar meríteni.

Schmuck úr folytatta a malmot.

A direktor aztán újra hozzám fordult.

— Miért nem akarod megnevezni, aki ez iratokat rád bízta lemásolás végett?

Csak ez az egy válaszom lehetett:

— Mikor ez iratokat lemásoltam, nem tudhattam, hogy tiltott munkát végzek. Most már tudomra van adva, hogy az súlyos vétség volt. Még most sem értem, miért, de úgy kell hinnem. Azért nem fogom megnevezni a leíratás megbízóját, mert sokkal könnyebb nekem bűnhődnöm, ki nem tudtam a célt, mint annak, aki azt ismerte.

— De gondold meg, édes fiam, minő veszélyt vállalsz el saját fejedre — szólalt fel kegyes hangon Schmuck úr —, gondold meg, hogy megátalkodásoddal bűnrészessé teszed magadat abban, amiben eddig ártatlan voltál.

— Tanár úr! — mondék felé fordulva — nem ön maga tanított-e meg engem Mucius Scaevola hőstörténetére, nem ön maga tanítá-e szavalnom a „Romanus sum civis”-t? Tessék velem tenni akármit, én nem árulkodom; s ha volt bátorsága

a rómainak elmondani, el merem mondani én is: „Longus post me ordo idem petentium decus!”

— Takarodjál innen! — rivallt rám az igazgató. A pedellus azután elvezetett.

Két óra múlva tudtomra adták, hogy hazamehetek; fel vagyok mentve. Éppen az a kegyetlen, haragos igazgató tette ki magát legjobban amellett, hogy fölmentsenek bennünket. Egypár primánust, aki nagyon vastag hazugságokkal mulattatta az iskolai törvényszéket, néhány napi karcerre büntettek. Ez volt az egész.

Én azt hittem, hogy most ezzel vége van a tréfának.

Amint szabadulhattam, siettem Lorándhoz.

Büszke voltam abban az öntudatban, hogy ezúttal bátyámat nekem sikerült megmentenem.

VIII. A KEZDETNEK A VÉGE

Őnagysága, a szép Bálnokházné, éppen papagájával játszik, midőn őnagysága, az udvari tanácsos úr belépett szobájába.

Ez igen kedves állatja volt az asszonyságnak: tudniillik a papagáj.

— Nos, kedves — szólt Bálnokházy úr —, hát megtanulta-e már a Kokó Loránd nevét kimondani?

— Még nem.

— No, majd megtanulja. Hát, kedves, tudja-e már, hogy az országgyűlés eloszlik? — Bálnokházy úr bizalmasan bocsátkozék le neje mellé a pamlagra.

— Miattam eloszolhatik.

— De talán önt is fogja annyiban érdekelni, kedves, hogy a sok jó táncos hazamegy. Az országgyűlési fiatalság hazaszéled.

— Én nem tartóztatom fel őket.

— Ugye, nem? Hiszen itt marad Loránd. Hanem Loránd is bajosan fog itt maradhatni, kedves. Neki ugrani kell.

— Mit beszél ön?

— Amit nem volna szabad kibeszélnem. Nem is mondanám másnak, csupán kegyednek, kedves. Ahogy egymással megegyeztünk. Érti, ugye?

— Félig-meddig. A titkos hírlapírás ügyére céloz ön?

— Arra, kedves, és még egyebekre is, amiket szinte öntől hallottam.

— Igen, tölem. Én elmondtam önnek, amit nekem Loránd bizalmasan tudtul adott, azt vélve, hogy lelkesült eszméit osztom. Azért mondtam el önnek, hogy amiket megtudott, saját emelkedésére használja fel. Önre nézve ezek becses adatok voltak, de kikötöttem amellett, hogy viszont ön azt, akitől ezt tudom, semmi bajba ne keverje, s ha valami veszély fenyegetné, azt tudassa velem. Van ilyen veszély Lorándra nézve?

Bálnokházy közelebb hajolt nejehez, s fülébe súgá:

— Az éjjel elfogatások fognak történni.

— Kikre vonatkozik ez?

— Több vezetőjére az országgyűlési ifjúságnak. Különösen az írott hírlap terjesztőire.

— Mi baja lehetne ebben Lorándnak? Ő minden írását elégette, semmi papírdarab szobájában nem található. A hírlap-töredékek, ha idegen kézbe jutottak, kéziratával össze nem hasonlíthatók. Ha eddig előre döntött betűkkel írt, ezután hátrafelé fogja azokat dönteni; senki a kéziratok ugyanazonságát rá nem bizonyíthatja. Öccse, ki lemásolta, nem vallott ellene semmit.

— Ez mind igaz; de nekem mégis úgy tetszik, hogy nem mindent semmisített meg, amit ebben a városban írt. Valami jó barátjának az albumába jegyzett valaha néhány sort. Egy verset vagy valami ilyes fadaise-t; s az az album valahogy a hatóság kezébe jutott.

— S ki adta azt oda? — kérdé indulatosan a hölgy.

— Alkalmasint maga az album tulajdonosa.

— Gyáli?!

— Kitalálta kedvesem. Ez is gondolt arra, hogy az embernek szüksége van a jó barátja vállaira, hogy magát föl-emelje.

Bálnokházy né szép ajkait vérig harapdálta.

— Nem tud ön segíteni Lorándon többé? — kérde hirtelen odafordulva férjéhez.

— Sőt inkább éppen abban fáradok.

— Ki fogja őt menteni?

— Azt nem, hanem meg hagyom őt szökni.

— Szökni?

— Bizony nincs egyéb választása, mint vagy elfogatni magát, vagy szökve menekülni.

— De hiszen mi nem így egyeztünk egymással. Ön nem ezt ígérte nekem.

— Kedvesem, a nagy urak ígéreteire ne adjon semmit. Az egész világon csalásból áll a diplomácia: ön megcsal engem, én megcsalom önt, ön megcsalta Loránd bizalmát, s Lorándnak úgy kell, minek volt önhöz oly bizalmas. Azt csak nem tagadhatja ön el, hogy én a legudvariasabb férj vagyok a világon. Egy fiatalember udvarol a nőmnek; én látom, tudom; és nem dühösködöm érte; nem ugratom ki az ablakon, nem állítom pisztoly végére, csupán adott alkalommal ráveregetek a vállára, s azt mondom neki: „Uramöcsém, önt az éjjel az ágyában elfogják, „illa berek, nádak, erek’!” De hát hiszi-e azt valaki, hogy én azon nevetni tudok, mikor azt látom, hogy valaki megszökik innen, anélkül, hogy „én” kergetném?

Bálnokházy olyan jovialiter tudott nevetni az ilyen tréfas ötleten. Egész szép fehér fogsora meglátszott kacagás közben (még az aranyodronyok is a fogakon).

Hermine nagysád pedig fölkelte mellőle, és igen bosszúnak látszott.

— Ön csak előttem játssza itt az ártatlant, de bizonyosan tudom, hogy ön biztatta fel Gyálit, hogy adja át a fiskusnak azt az albumot.

— Ön ezt csak azért akarja most magával elhíttetni, kedves, hogy ne Gyálira legyen kénytelen haragudni, ha Loránd eltűnik a háztól, hanem énrám; mert hiszen valakinek csak kell maradni a háznál.

— Ön képtelen engemet megsérteni.

— Nem is szándékom. Nekem minden törekvésem az volt és lesz mindig, hogy kegyed életét, kedves, mentül kellemebbé tegyem. Féltekenykedtem-e valaha? Nem úgy viseltem-e magamat kegyed irányában, mint egy apa, akinek férjhez menendő leánya van?

— Óh, uram, ezt ne emlegesse! Ez önben a legkegyetlenebb vonás. Igaz, hogy ön maga vezetett be házunkhoz ifjakat a társaság minden osztályából. Igaz, hogy nem őrzött tőlük; — hanem azután egy kis idő múlva, mikor kezdte észrevenni, hogy valamelyik iránt becsülést érzek, akkor talált ön mindig válogatott módokat, hogy azokat meggyűlöltesse, megutáltassa velem. Ha bezárt volna ön, ha kolostori szigorral őriz, nagyobb irgalmat mutatott volna hozzám. De veszélyes játékot űz ön, uram; jöhet egyszer, hogy azt, akit meggyűlölttem, nem dobom el!

— Hát az is az ön dolga lesz, kedvesem. Most azonban legelsz az, hogy tudassa Loránd rokonunkkal, hogy az esteli tíz óra öt itthon ne találja, mert akkor elfogják.

Hermine haragosan járt fel s alá szobájában.

— Ez mégis az ön műve, hiába menti magát — szólt végre, lehajítva férje kalapját a karszékről, s azután kedvetlenül belevetve magát.

— Hiszen éppen nem mentem magamat — szólt Bálnokházy, kedélyesen fogva el messze guruló kalapját. — Persze, hogy volt benne egy kis részem; de hisz azt kegyed nagyon jól tudja, kedves. Az embernek első dolga karriert csinálni. Nekem emelkednem szükséges; ezt ön maga is helyesli; az ember tartozik felhasználni minden körülményt, ami keze ügyébe akad. Ha ezt nem tettem volna, most sem lennék egyéb, mint egyszerű szolgabíró valahol Szabolcsban, aki minden három esztendő végén sorba csókolja a tekintetes rendeket, hogy el ne csapják a hivatalából. A mostani kancellár, Reviczky Ádám, egy osztállyal tanult előttem az iskolában. Ő is mindig

első eminense volt az osztálynak, mint én. Minden évben az ő helyére kerültem; minden padban, ahol az első helyre ültem, az ő nevét találtam befaragva, mindig kifaragtam azt onnan, s a magamét vágtam helyébe. Ő odáig eljutott, ahol a parabola legmagasabb, s kezd hirtelen aláhajlani. Ki tudja, mi történhetik még? Ilyenkor nem törődünk azzal, hogy egy vagy két éretlen eszű suhancot, akit máskor észre se vettünk volna, a magunk hasznáért nevezetes emberekké tegyünk.

— De gondolja meg ön, hogy Loránd rokonunk.

— Csak nekem az. Önnek nem.

— Az mégis iszonyú, egy fiatalember életpályáját így összetépni.

— Hiszen mi történik vele? Elfut falura valamelyik rokonához, ahol senki se fogja keresni. Legfeljebb az ügyvédi vizsga letételétől lesz eltiltva. Hanem ez nem fogja akadályozni, hogy azért a legelső tisztújításkor megválaszthatassák esküdtnek a vármegyén. Egyébként: Loránd szép fiú; amit a férfiak üldözése elrontott nála, majd helyrehozza a nők pártfogása.

— Jól van, uram, hagyjon magamra, majd gondoskodni fogok róla.

— Igen lekötelez vele. De kérem, az esti tíz óra itthon ne találja a — kedves rokont.

Hermine nagy tünetéssel sietett ékszeres szekrényéhez. Bálnokházy az ajtóban visszafordulva még láthatta, mily hevesen nyitotta fel annak ajtaját, s hányt-vetett ékszerei között.

A férj mosolyogva távozott. Az mégis szép konstelláció a sorstól, mikor egy nő abba a helyzetbe jön, hogy tulajdon ékszereit küldje zálogba, azért, hogy valakit, akit nagyon szeretett és szeretne még ezután is maga körül látni, minél előbb megszöktesse — száz mérföldnyi távolba magától.

Hermine csakugyan ékszereit szedte össze, s tokjaikból kihányva, egy útitáskába dobálta bele.

Azután leült íróasztalához, s finom lilaszín levélpapírra, melyben nevének első betűi voltak vízjeggyel beírva, nagy se-

besen írt valamit, azt összehajtogatá, lepecsételte, s leküldte a komornyiktól Loránd szobájába.

Loránd még ez nap nem volt ki a házból; nem tudott felőle semmit, hogy az országgyűlési ifjak egy része, ki az elfogatásokról neszt fogott, sietett elutazni.

Midőn az udvari tanácsosné levelét elolvasta, arra kérte a komornyikot, hogy menjen el Gyáli úrhoz, s kérje fel nevében, hogy látogassa meg rögtön; ő maga gátolva van a kimenettelben, pedig okvetlen szólnia kell vele.

Ahogy a komornyik elment, Loránd elkezdte sebesen fel s alá járni szobájában. Valamit keresett, amire nem tudott rátalálni: egy gondolatot.

Meg ismét leült, fejét tenyerébe hajtá; újra felugrott, az ablakhoz sietett, mintha nyugtalanul várná az érkezőt.

Egyszer azután mégis kigondolt valamit: elkezdett kesztyűt húzni. Mind a két kezére kesztyűt húzott, szép fehér bái kesztyűt. Azután megpróbálta benne összeszorítani az ökleit, nem reped-e szét.

Tán nem akar pusztá kézzel nyúlni ahhoz, akit vár?

Most az utcaajtó nyílik, s a léptek egyenesen az ő ajtajához közelítenek.

Jer csak! Azonban nem egyedül az jött, akit várt; legelől is nem Gyáli Pepi nyitott be hozzá, hanem az öccse, Dezső. Véletlenül találkoztak össze.

Loránd nagyon kedvetlenül fogadta öccsét. Nem őt akarta most látni. Az pedig diadaltól ragyogó arccal sietett őt átölelni.

— Nos hát, mi történt, amiért úgy ragyogsz?

— Az iskolai szék elbocsátott; pedig mindent magamra vallottam, rád semmit.

— Remélem, sértésnek vennéd, ha ezért megdicsérnélek. Minden közönséges becsületes ember ezt tette volna. Árulónak nem lenni éppen olyan kicsiny erény, mint amilyen nagy gyalázat annak lenni. Nemde, Pepi— barátom?

Gyáli Pepi még akkor azt hitte, hogy árulását nem fogja Loránd hamarabb megtudhatni, mint mikor már nagyon biztos helyre lesz eltéve, s természetesen azt felelte rá, hogy bizony annál egy-egy nagyobb gonoszság nem terem a föld színén.

— Különbén miért hivattál oly sietve? — kérde, bizalmasan nyújtva kezét Lorándnak. Az engedte kezét megszorítani: — kesztyű volt rajta.

— Azt akartam tőled kérdezni, hogy ma este a búcsúlakomát követő bálban akarsz-e lenni vizavim?

— Igen szívesen. Ezt kérdezned sem kellett volna. Ahol te vagy, ott énnekem is ott kell lennem.

— Eredj fel, Dezső, kérlek, a nevelőnőhöz, és kérdezd meg tőle, hogy ő is el fog-e jöni a mai táncvigalomba, vagy az udvari tanácsosné egyedül megy.

Dezső kedvetlenül sompolygott ki a szobából. Azt gondolta magában, hogy tán ez a mai nap mégsem egészen alkalmas arra, hogy táncvigalommal végződjék, hanem azért csak felment a nevelőnőhöz.

A kisasszony azt válaszolta neki, hogy ő nem megy, mert éppen egy nagy cavatinát kell betanulnia Melanie kisasszonnyal az este; de a nagyságos asszony készülődik, s a kövér tante fog vele menni.

Ezt a kövér tante-ot csak olyankor emlegették, mikor Hermine meg volt szorulva női kíséző dolgában.

Amint Dezső becsukta maga után Loránd ajtaját, Loránd odaállt összefont karokkal a piperkőc elé, s azt mondá neki:

— Tudod-e, micsoda táncra híttalak mostan átellenesemnek?

— Nos, micsodára — kérdezé az enyelgő arccal.

— Olyan táncra, ahol az egyik meghal!

Azzal odatartá elé a lilaszín levelkét, amit Hermine írt neki:

— Olvasd!

Gyáli e sorokat olvasá:

„Gyáli kézbe adta az albumlevelet, melyet ön írt neki. El van áruva minden.”

A piperkőc mosolygott, és hátratette a kezét.

— Nos, hát mit akarsz mármost velem? — kérde hideg elbizottsággal.

— Mit gondolsz, hogy mit akarok?

— Össze akarsz szidni? Ketten vagyunk, nem hallja senki. Ha gorombáskodni akarsz velem, lármát csapok, hogy összecsődül a nép az utcáról, s az is neked lesz baj.

— Óh, egyiket sem teszem. Látod, kesztyűt húztam, hogy még csak be se szennyezhessem magamat veled. Hanem azt csak elképezeled, hogy az ilyen tartozást odaajándékozni nem szokás.

— Párbajt akarsz velem víni?

— Mégpedig rögtön; el sem bocsátlak szemem elől, nehogy ezt is feljelenthesd.

— Óh, azt ne várd. Azért, hogy te egy Herkules vagy, aki túlteszesz Rappón, én pedig egy cinege, azért ne hidd, hogy visszajedek hunyorgató szemöldöködtől. Ha neked úgy tetszik, én készen vagyok.

— Ezt szeretem.

— Hanem azt tudod, hogy mint kihívottnak nekem van jogom a fegyver és vívás nemét meghatároznom.

— Tedd!

— S azt is igen természetesnek fogod találni, hogy én veled, ki képes volnál olyanforma emberkét, mint én, kenyérre kenni és úgy felfalni, egy szál fringiára kimenni nem fogok.

— Ahogy kívánod. Lőhetsz kendővégről, ha tetszik.

— Még azt sem teszem. Én amerikai párbajt ajánlok. Kalapba vetjük neveinket, amelyiké ki lesz húzva, az kötelezi magát főbe löni.

Loránd visszarettent. Eszébe jutott az az éjszaka a családi sírboltban.

— Egyikünknek meg kell halni; azt mondtad — szólt Gyáli. — Jó, én nem ijedek meg tőle. Húzzunk sorsot, s aztán haljon meg, akit végzete ér.

Loránd maga elé mereszté szemeit, mintha mérföldeken túl eső tárgyakat nézne.

— Én értem habozásodat; vannak mások, akiket kímélsz. Tehát szabjunk határidőt a meghalásra. Meddig élhetnek azok, akikre gondolsz? Mondjuk: tíz esztendeig. Akinek a neve ki lesz húzva, főbe lövi magát — mához tíz esztendőre.

— Ejh — kiálta fel Loránd bosszúsán —, ez csak gyáva egérút tőled, amelyen menekülni akarsz.

— Te, bátor oroszlány, éppen csak akkorát esel, ha meghalsz, mint az egér. Egész vitézséged abból áll, hogy egy ilyen apró kis pillét, mint én, gombostűvel oda tudnál tűzni egy skatulya fenekéhez, de ha olyan ellenségre találsz, mint saját magad, az elől kitérsz.

— Jól van, nem térek ki! — szólt ingerülten Loránd, s eltűntek lelke elől mindazok az alakok, amik ujjaitat fenyegetőleg feltartva a föld mélyéből fölemelkedtek előtte. Fej nélküli rémek megtértek a hét hideg ágyba. A nyolcadik is vetve.

— Legyen úgy — monda Loránd —, írjuk fel neveinket.

És azzal elkezdett papírt keresni. Egy szelet sem volt szobájában: mindent elégetett, még a tiszta papírt is, hogy a gyárjegy árulója ne lehessen.

Utoljára Hermine levelkéje akadt kezébe. Nem volt más. Azt kétfelére repeszté; felét odadobta Gyálinak, másik felére saját nevét jegyezte fel.

Azután összesodrották a papírokat, s belevetették egy kalapba.

— Ki húzzon sorsot?

— Te vagy a kihívó!

— De te ajánlottad a vívásmodot.

— Megállj! Bizzuk a sorshúzást egy harmadikra!

— Kire?

— Itt van az öcséd, Dezső.

— Dezső? — Lorándnak a szíve elfacsarodott; — tehát még ez is, hogy tulajdon testvére húzza ki a halálsorsot!

— Neki ártatlan keze van még. Nem is fogja tudni, mire húz? Majd én mesélek neki valamit. Így mindegyikünk meg leend nyugodva a sorshúzásban.

Éppen nyitotta az ajtót Dezső.

Elmondta, hogy a nevelőnő nem megy, hanem a vastag tante kíséri el a nagynénit a bálba. Még egyebet is izent a kisasszony, leküldte Lorándnak az írott táncrendet; hanem azt Dezső az úton eltépte. Eltépte azért, mert haragudott érte, hogy mit léháskodnak ilyenkor más emberek, mikor ő maga ily ünnepestes hangulatban van. Csak azért sem adja oda neki a táncrendet.

A vastag tante hírére felkacagott Pepi, s aztán szörnyűkődni kezdett.

— Hüh! Loránd; ott lesz a banyakemence; az ótestamentomi hét kövér tehén egy személyben, s ezzel a földglóbuszsal egyikünknek táncolni kell. Egyikünknek vállalkozni kell rá, hogy kimozdítsa helyéből azt a hegyet, amit Mohamed sem bírt megmozdítani, s keringőt táncoljon vele. Kérlek, vállald magadra az én barátságomért.

— Ejh! — Lorándot bosszantá a helytelen tréfa, melyet nem értett.

— Hát bizony én csak magam nem lehetek az áldozat, vagy te, vagy én. Nem bánom, húzzunk rá sorsot, hogy melyikünk táncoljon ma este a Szent István tornyával!

— Úgy? Jó. — Most már értette Loránd, hogy mit akar a másik.

— Dezső lesz oly szíves, hogy számunkra sorsot húz.

— Igen. Lépj ki, öcsém, egy percre az ajtón, hogy ne láthasd, melyikünk neve melyik papírra lesz írva.

Dezső kilépett.

— Nem szabad neki észrevenni, hogy a névjegyek már készen vannak — dörmögé Loránd. — Bejöhetsz.

— Itt a kalapban mind a két név — szólta Gyáli, Dezső elé tartva a kalapot. — Húzz ki egyet belőle; bontsd fel, olvasd fel, s azután mind a két nevet vedd a kandallóba. Amelyiket kihúztad, azé lesz a kokinkínai császár fehér elefántja.

A két ellenfél félrevonult az ablakba. Loránd kibámult az ablakon; Gyáli az óraláncával volt elfoglalva.

A gyermek gyanútlanul lépett a sors urnáját képező kalaphoz, s kihúzott egyet a papírdarabok közül.

Szétbontá azt, és olvasá a nevet.

„Áronffy Loránd”.

— Vesd a tűzbe! — monda neki Gyáli.

Dezső a két lilaszín papírdarabot a kandallóba veté. Hideg májusi napok voltak, ott kinn megbomlott a természet tisztos rendje: fagyott; Loránd kandallójában égett a tűz. A két papírdarab egyszerre lobbott vetett.

Csakhogy e papírdarabok nem azok voltak, amikre a két fiatalember neveit felírta. Dezső észrevétlenül felcserélte azokat a kettéhasított táncrenddel, és azt veté a tűzbe. A két végzetes névalírást megtartá magánál.

Nagyon jó oka volt rá, hogy ezt tegye; s még jobb oka volt, hogy ezt elhallgassa.

Loránd azt mondá neki:

— Köszönöm, Dezső.

Megköszönte neki ezt a sorshúzást.

Gyáli Pepi pedig vette kalapját, s tréfás enyelgéssel monda Lorándnak:

— Tiéd a fehér elefánt. Jó éjszakát.

S továbbment szárazon maradt bőrrel.

— No, kedves Dezső, most már te is eredj haza — monda Loránd, öccse kezét gyöngéden megszorítva.

— Hiszen csak most jöttem.

— Nekem sok dolgom van, amit még ma el kell végeznem.

— Hát végezd, én leülök egy szögletbe, s nem szólok egy szót sem. Azért jöttem, hogy lássalak. Hallgatok és nézlek.

Loránd megölelé öccsét és megcsókolá.

— Nekem valami látogatást kell tennem, ahová te nem jönnél velem.

Dezső kedvetlenül nyúlt siphája után.

— Pedig én ma este együtt akartam veled lenni.

— Majd holnap.

Loránd attul félt, hogy minden percben jöhetnek érte, akik elfogják. Magáról nem aggódott már; de öccsét el akarta távolítani.

Dezső szomorúan kullogott haza.

Loránd magára maradt.

Magára? Óh nem. Ott voltak körülé a többiek — heten; azok a halottak, akiknek nincs fejük.

Tehát a végzet kikerülhetetlen.

A családi baj öröklő. Egyiket megöli a családi kór, másikat az átkos hagyomány.

És ismét ez a „fájdalmas föld itt alattunk” az oka.

Nincs menekülés előle.

Rettenetes hagyomány az önkéz ontotta vér, mely a fiak és unokák fejére szertefeccsen!

Ez az ő örökségük. A pisztoly, mellyel az apa magát megölte.

Hiába volna itt az egész mennyország a földön, itt kell hagyni, oda kell menni, ahová a többiek mentek.

A nyolcadik fülke még üres, de már le van foglalva.

A később jövőnek már csak a temetőárokban van helye.

És még tíz év van hátra ezt végiggondolni.

De tíz év hosszú idő. Jöhet ezalatt, hogy megnyílik a mező, ahol a becsületes halál két kézre fogott kaszával vág rendet a fegyveres vitézek soraiból; — ahol a síró anyák gyermekeit

összetapossák a lovak patkói; — ahol az elsőszülötteket meg-
csonkított testtel hányják a közös sírba. Ott! ott talán megtalálja
a fiú, amit az apa hiába keresett: — a menedéket az elől a
szomorú ház hálósobája elől, melynek homlokán minden
emberöltő-időn befutja a folyondár ezt a mondást:

„Ne nos inducas in tentationem”.

IX. A TIZENHÉT ÉVES AGG

Óh, milyen szép ifjúnak lenni! Óh, milyen szép a tavasz!
Tietek az élet, az öröm, a remény; tinektek virággal
kedveskedik a mező, titeket glóriával vesz körül a föld szép
sugára, a szerelem; tirátok bízza jövőjét egy nemzet, egy hon,
az emberiség; tirátok büszkék az öregek; titeket szeretnek a nők;
tietek az ég minden derült napja.

Óh, mint szeretem én a tavaszt, óh, mint szeretem én
a fiatalságot!

Amabban újra látom élni Isten legszebb művét, a földet;
emebben újra látom élni ember legszebb művét, — a hazát.

Még „akkor” magam nem is tartoztam a fiatalsághoz
gyermek voltam.

Soha szebben induló tavaszra nem emlékezem, mint azon
évben; soha lelkesebb fiatalságban nem gyönyörködtek az
öregek szemei, mint az akkori volt.

A tavasz igen korán kinyílt; már február végén zöld
volt a mező, ligetek siettek felölteni lombos szárnyaikat,
virág sietett nyílni és lehullni; május elején már diónyi gyü-
mölcsök voltak az almafákon, s az utcákon korán ért cseres-
nyéket árulgattak elkéssett ibolyabokréták mellett.

Azon év ifjúságáról pedig ezt mondja a történetíró:
*„Ezen ifjúság általában igen komoly, a hazafiság érzelmeitől túl-
áradó, szabadságért, népségért lángoló, lelkesedett vala. Az új
irány, mely nemzetünkben oly élénken nyilatkozott, minden nemes*

sóvárgásaival, minden erényeivel s túlságaival hatványozva tükrözött vissza fogékony, heves kedélyéről. Az elébb divatos könnyelmű időtöltést, hiú vagy kicsapongó mulatságokat általában szorgalmas olvasás, ismeretgyűjtés, a külesemények tanulmányozása váltá fel köztök. Magoknak is volt már véleményük, mely nem ritkán meglepő merészséggel nyilatkozott.” — Én ez arany sorokat csak irigyelhetem; rám egy parány sem esik azokból, még gyermek voltam.

Egy szép májusi napra következő éjjel azután egyszerre megfordult az idők rende; a tél, aki elnézte uralkodása napjaiban, hogy játszanak a meleg szellők a fák virágcsengettyűivel, egyszerre visszatért teljes bosszúálló szigorral, s három nap elpusztított mindent, amiben ember örömét lelte; az utolsó falevél is lefagyott a fákról.

E három májusi téli est legzordonabbikán egyedül állt ablakánál Loránd, s az ablak jégvirágain keresztül az utcára kibámult.

Éppen ilyen jégvirágok voltak fagyva lelke elé is.

A végzetes sorshúzás kiszabta eléje: tíz évig tart az élet; akkor meg kell halni.

Tizenhétől huszonhétig éppen legszebb az élet. Sokan egész életpályát befutottak már ez idő alatt. Hát öreá mi vár?

Túláradó szabadságvágya, vakmerő kezdeményezései s azok mellett rosszul őrzött bizalma, a baráti árulás s a rákövetkezett fagyasztó szigor hová juttaták? . . .

Minden levél lehullt a fáról!

Tíz éve van csak élni. Ez meg nem másítható. Ellenségtől, akit megvetünk, ajándékba sem lehet elfogadni azt, amihez egyszer jogot adott neki a sors. És ez a tíz év mivel fog kezdődni?

Talán egy hosszú fogsággal?

Az idő, mely oly rövid — (könnyű tíz év!), hosszúra fog nyúlhatni ott — (nehéz tíz év!).

Nem jobb volna-e be sem várni belőle az első napot?

Azt mondani: ha tied lett, vedd el; haszonbérbe ne bírjam tőled a napokat.

Az utált, fagyos napokat!

Hiszen mikor a természet így meghal, az ember maga is szeretne utánahalni.

Csak ne volna az a síró arc otthon! Az a fehér hajú fő otthon! Az anya és nagyanya.

Hiába! A végzet kikerülhetetlen. A nyolcadik ágy is vetve van már; — de azt ne tudja meg tíz évig senki. Ha megtudná valaki, még megtehetné azt a bosszút, hogy elfoglalná előle a családi sírbolt nyolcadik üregét, s az utóbb következőnek már nem marad más, mint a temetőárok.

Minő eszme, egy ifjú tavasz ily elfagyott lombokkal!

Nem gondolt a következő percre.

Akármi jön, jöhet. Érdemes-e a végzetet kerülgetni, mely úgyszólván lecsap? Hadd csapjon! A boltozat zárköve ki van véve, utána fog omlani az egész.

Szobája besötétült már, s ő még nem gyújtott világot. A kandalló táncoló lángja a parázs fölött nézett ki néha kíváncsian, mintha tudni akarná, hogy él-e még valaki itt, s meg-meg elaludt.

E félhomályban az előtte elmentekről gondolkozott Loránd.

Az a csontarcú alak, akinek a halál angyalát festik, rendes arculatával is elég rémületes; az üres szemgödrök, mikbe félelem nézni; — hát még ha e két odú között egy harmadik is sötétlik: a homlokot talált golyó helye!

Loránd most tudta meg, mily iszonyút kellett szenvedniök azoknak, kikről e szomorú hagyomány rá maradt, míg elhatározták magukat arra, hogy önkezüket életük ellen fölemeljék, minő erős Istennel kell akkor harcolni, minő erős démonnal kell akkor szövetkezni!

Óh, bár jönnének már-érte!

Kik?

Azok, akik leszedik a gyümölcsöt, hogy mert ilyen korán megérni.

Inkább azokat lássa jönni, mint e csendes, vértelen arcokat, véres ruháikban. Inkább azokat, akik csörömpölve jönnek, fegyverrel zúzva be az ajtót, mint akik hallhatlan léptekkel lopóznak elő, csendesen nyitják az ajtót, suttogva beszélnek, és nevét reszketve mondják.

„Loránd!”

— Hah! Ki az?

Nem egy a halottak közül, bár ruhája fehér; azoknál sokkal rosszabb: — egy szép asszony.

Hermine volt az, aki oly csendesen, nem hallott léptekkel nyitott be Lorándhoz. Bálruha volt rajta; táncvivalomnak öltözött odafenn, úgy jött le.

— Készen van-e már ön, Loránd?

— Ah, jó estét. Bocsánat. Rögtön gyertyát gyújtok.

— Hagyja el, hagyja — suttogá a nő. — Elég világos van így. Ma nem szabad e szobában gyertyának égni.

— Kegyed a bálba indul — szólt Loránd, jókedvvel álarcozva lelke borúját —, s kívánja, hogy elkísérjem?

— Óh, dehogyan, hogy jutna most eszembe táncvivalom? — szólt Hermine oly közel lépve Lorándhoz, hogy fülébe suttoghasson. — Kapta ön leveletem?

— Köszönöm. Legyen nyugodt, nincs semmi veszély.

— Óh, van; én jól tudom. A veszély Bálnokházy kezében van; tehát bizonyos.

— De hát mi nagy dolog történhetik velem?

Hermine odatette kezét Loránd vállára, s reszketve súgá:

— Önt elfogják az éjjel.

— Azt megtehetik.

— De nem tehetik! Az égre! Azt nem fogják megtenni. Önnek menekülnie kell. Rögtön, még ez órában.

— Bizonyos, hogy elfognak?

— Higgyen nekem!

— Akkor éppen nem mozdulok helyemből.

— Mit mond ön? Miért? Miért nem?

— Mert szégyenleném, ha az, kinek szüksége van rám, az anyám házában elbújva az ágy alól húzna elő, mint valami kárt tett gyereket.

— Ki szól itt anyja házáról? Önnek messze kell futnia; ki a külföldre.

Loránd igen fagyosan kérdezé:

— Minek?

— Minck? Óh, istenem, milyen kérdéseket tesz ön? Azt sem tudom, hogyan feleljek. Hát nem látja, hogy kétségbe vagyok esve, hogy reszket minden tagom a félelemtől ön miatt? Hiszen csak nem engedhetem, hogy önt szemem láttára elvigyék, hogy évekig elzárják, hogy soha ne lássam többet?

És hogy annál inkább érezhesse Loránd, mennyire reszketnek kezei, letépte szép báli kesztyűit, s két kezébe szorítá Loránd kezét, úgy könyörgött előtte.

Loránd e kémszorításra kezdte az eddigi síri hidegség helyett valami észháborító hőséget érezni agyában, mintha a halál hideg csontkeze egy másik ismeretlen démonnak adta volna át kezét.

— Mit keressek én külföldön? Senkim, semnim, semmi utam oda. Minden, amit szeretek, itt van ezen a földön. Odakinn meg kellene őrülnöm.

— Nem fogsz egyedül lenni ott, mert az, aki legjobban szeret a földön, aki mindene fölött imád, aki üdvénél, lelkénél, a mennyországnál jobban szeret, az veled megy, és nem távozik el tőled soha.

S hogy semmi kétsége ne lehessen az ifjúnak afelől, kit értett az alatt, Hermine átfonta karjaival az ifjú nyakát, és arcát elhalmozta csókjaival.

Loránd nem volt magáé többé. Egy óra alatt elveszté hazáját, jövőjét és szívét.

X. ÉN ÉS A DÉMON

Késő este volt már, midőn Bálnokházyék komornyikja egy levelet hozott hozzám, s azután sietve eltávozott, mielőtt a levelet elolvastam volna.

Bátyám írása volt. Rövid volt, ennyiből állt:

„Kedves Öcsém!

El vagyok árulva, menekülnöm kell; vigasztald meg kedves szülőinket! Isten veled.”

Én felugrottam ágyamból — már lefeküdtem, hogy holnap korán keljek —, s hirtelen felöltöztem.

Első gondolatom az volt, hogy elmegyek Bálnokházyhoz. Ő urambátyám, rokonunk, bennünket igen szeret, aztán nagy befolyású ember, mindent kivihet, ha akar; elmondok előtte mindent őszintén, s megkérem, hogy tegyen meg bátyámért, amit tenni képes; — eszközölje ki, hogy ne üldözzék, ne fogják el; ha vétett, adjanak neki kegyelmet. Hisz ilyen nagy úrnak mi volna lehetetlen?

Kértem az öreg Mártont, hogy bocsásson ki az ajtón.

— Nono! Discipulus negligens! Már meg éjszaka is elkószálni a háztól; az nem járja. Aki éjszaka jár, az nem vicekspan, az ha hivatalos ember, legfeljebb bakter.

— Óh, ne tréfáljon most; a bátyámat üldözik, neki kell segítségére mennem.

— Ah, hát mért nem mondja ma indjárt? Üldözik? Hát ezt kellett volna mondani. Kik? Tán a mészároslegények?

Akkor megyünk mind a hatan dorongokkal a segítségére

— Óh, nem mészároslegények. Hova gondol?

— No, mert a múlt esztendőkből sokat verekedtek a jurátusok a mészároslegényekkel, tudja: hát azt gondoltam.

— El akarják fogni — súgtam neki. — Börtönre akarják vetni, mert az országgyűlési ifjak társaságában volt.

— Ahá! — monda Márton, s nagyon sokszor köszöngött, az egész skalpját előre-hátra tolva. — Így vagyunk? No, már ezen én nem segíthetek. Hát maga mit tehet?

— Bálnokházy urambátyámhoz akarok menni megkérni, hogy vesse közbe magát.

— No, az bizony okosan lesz. Már így én is magával megyek. Nem azért, mintha maga éjszaka félne magában járni, hanem azért, hogy elmondhassam majd az öregúrnak, hogy maga jó helyen járt.

Az öreg legény hirtelen kabátot öltött magára, csizmát húzott, s eljött velem Bálnokházyékig.

Oda nem akart bejönni, azt mondta, hogy majd ha visszatérek, kocogtassak be a szegleti lebujkocsma ajtaján, ott fog rám várni.

Siettem fel Bálnokházyékhoz.

Olyan rosszul esett, hogy bátyám ajtaja most zárva van; máskor ide szoktam mindig elébb betérni.

A tereméből zongorahang ütötte meg füleimet: oda nyitottam be.

Melanie húgom zongorázott a nevelőnővel.

Nem látszottak csodálkozni rajta, hogy ilyen késő órában jövök; csak annyit vettem észre, hogy kissé feszesebben viseltek magukat irántam, mint máskor.

Melanie húgom igen el volt merülve a hangjegyek tanulmányában.

Kérdeztem, hogy nem beszélhetnék-e nagyságos urambátyámmal.

— Még nem jött haza a kaszinóból — válaszolt a nevelőnő.

– Hát kedves asszonynéném?

– Ő elment a bálba.

Ez bántott egy kissé.

– S mikor jönnek haza?

– Az udvari tanácsos úr tizenegy órakor, addig szokott whistezni, a nagyságos asszony pedig valószínűleg éjfél után. Meg akarja várni?

– Míg urambátyám visszatér.

– Akkor velünk vacsorálhat.

– Köszönöm, én már elvégeztem.

– Olyan korán vacsorálnak a péknél?

– Ilyen korán.

Én aztán leültem a zongora végéhez, s egy óra hosszat gondolkodtam azon, hogy milyen ostoba műszer ez a zongora; az embernek ha tele van is a feje gondolattal, mind kiveri belőle.

Pedig olyan sok végiggondolni valóm volt. Mit mondjak majd urambátyámnak, ha megjön? Min kezdjem? Hogyan adjam elő, amit tudok? Mire kérjem tulajdonképpen?

De hogy is lehet az, hogy ilyen válságos időben egyik sincs itthon a háznál? Hisz az ilyen balesetről csak lehetnének előre értesülve.

A nevelőnő előtt nem mertem Lorándot előhozni. Ki tudja, kiben mi lakik?

Aztán nem is volt hozzá semmi hajlandóságom. Nekem igen csélcsap volt egy nevelőnőben.

A teremben volt egy nagy óra; ezzel volt legtöbb bajom. Ez is milyen lassan tud közeledni a tíz órához. Aztán mikor üt, ez is olyan arisztokratikus orrhangokon szól, mintha neki is meg kellett volna már azt szokni.

Néha a nevelőnő elnevette magát, ha Melanie valami furcsa hibát követett el; olyankor Melanie is nevetett, s kikapcsintott a hangjegytámla mögül, hogy hát én nevetek-e. Volt eszemben!

Azután szép húgom ajkpittyesztve vont a vissza fejét, s hátravetette fürtös haját, mintha bosszankodnék rajta, hogy most már én kezdem irányában a közönyöst játszani.

Végre valahára csöngettek az utcaajtón. Hallottam a léptekről, hogy urambátyám érkezett meg. Oly méltóságos hangzású léptei voltak!

Nemsokára benyitott a terembe a komornyik, s mondá, hogy beszélhetek már a nagyságos úrral, ha akarok.

Én egész testemben remegve, vettem kalapomat, és jójczakát kívántam a hölgyeknek.

— Hát nem jön vissza a cavatinát végighallgatni? — kérdezé Melanie húgom.

— Nem lehet — mondám, és otthagytam őket.

Urambátyám dolgozószobája a folyosó túlsó oldalán volt; a komornyik lámpával vezetett odáig. A lámpát letette a szekrényre, hogy vissza is találjak.

— Nos hát, kisöcsém, mi kell? — kérdezé urambátyám azon a vidám, enyelgő hangon, amivel gyermekek irányában szoktuk kifejezni, hogy még velük nem sokat törődünk.

Én elfogultan, mintha egy sírkő fekünnék mellemen, válaszolék:

— Kedves urambátyám, Loránd elhagyott bennünket.

— Hát már tudod? — kérdezé tőlem, s hálókabátot vett magára; tarka virágos kelméjű hálókabátot.

— Szinte tetszik tudni? — kérdezém én, elámultan.

— Hogy Loránd megszökött? — monda urambátyám, hidegvérrel csombókolva össze hálókabátja selyemzsinórait. — De bizony még többet is tudok; — azt is tudom hogy vele szökött a feleségem is, és a feleségem ékszerai mind, s ami párezer forintom volt a háznál, azok is mind Loránd bátyáddal együtt szöktek.

Hogy én ezen szavak után hogy jutottam ki az utcára, nyitottak-e előttem ajtót, vezettek-e, kergettek-e, azt bizony

nem tudom; csak arra neszeltem föl, mikor Márton legény kinn az utcán megfogta a karomat, s rám kiáltott:

— No, Herr Vicekspán! Hát úgy elmegey előttem, hogy meg se lát. Eluntam várni a kocsmában; már azt hittem, hogy magát is becsípték. No, mi baja? De támolyog!

— Óh, Márton — rebegém én —, nagyon rosszul vagyok.

— Hát mi történt?

— Óh, azt meg nem mondhatom senkinek!

— Senkinek? Senkinek! Nem ám a Herr „Brodresser”-nek (így hitta a professzort) meg a Herr „Komiszer”-nek: de a Mártonnak, az öreg Mártonnak! Hát beszélt ki valaha valamit az öreg Márton? Az öreg Márton sokat tud, amit érdemes volna elmondani; hát hallotta maga, hogy az öreg Márton valaha pletykázott volna? Árulkodott magára vagy másra vagy a legényekre az öreg Márton? Hátha „én” tudnék valamiben segíteni?

Annyi őszinte jószív volt a szemrehányásában; s nekem csakugyan a legelső szalmaszál után is kellett kapnom, hogy menekülést találjak.

— Nos, hát mit mondott a vén kolléga? Tudja, csak azért hívom kollégának, mert az én hajam úgy tesz, mintha paróka volna, az ő parókája pedig úgy tesz, mintha haj volna.

— Azt mondta — rebegtem én a péklegény karjába fogózva —, hogy többet tud, mint én. Loránd nemcsak elsőkött, de elrabolta nagybátyám nejét.

Erre a szóra Márton elkezdett kacagni; kétrét görnyedt, a hasára nyomta két kezét, úgy kacagott, azután a másik oldalra fordult, mintha az utca túlsó felét is meg akarná nevettetni: áhhahhahá! s azután azt mondta, hogy ez nagyon jó tréfa volt tőle; amin én eléggé megbotránykoztam.

— De még azonfelyül azt is mondta, hogy elrabolta a pénzét.

Erre a szóra aztán kiegyenesedett Márton, s nagyon komolyan emelte föl a fejét.

— No, ez már rossz. Ez már „malom”, mondaná Fromm papa diákul. Hát mármost mit gondol, úrfi?

— Azt gondolom, hogy ez nem lehet igaz, és föl akarom keresni bátyámat, akárhová lett a világban.

— És azután, ha megtalálta?

— Azután — ha az a nő fogja az egyik kezét, én megfogom a másikat. s akkor majd meglátjuk, hogy melyikünk lesz erősebb!

Márton legény nagyot ütött a hátamra kettőt:

— „Teufelskerl!” — mondá. — Mik jutnak eszébe? Bánná más gyerek, a bátyját akárhová viszi is egy szép asszony! Ez meg közéjük akar állni! Nagyon jól van. Hát fölkeressük a Loránd úrfit, ugye? Hogyan fog hozzákezdeni?

— Azt nem tudom.

— No, hadd látom: mit tanult az iskolában? Mit tud csinálni, ha hirtelen segíteni kell magán? Merre indul el? Jobbra, vagy balra? Kiabálni fog-e az utcán, hogy „ki látta a bátyámat?”

Én igazán nem tudtam, hogy mit fogok kezdeni.

— No hát — lássa, hogy az öreg Márton legénynek is lehet néha-néha hasznát venni. Bizza csak magát rám! Idehallgasson most, mintha én volnék a Brodfresser. Ha ketten szöktek, ugyebár kocsin szöktek? A kocsi fiáker volt. A madame-nak egy bizonyos bérkocsisa van, a nro 7. Azt pedig én jól ismerem. Hát legelőször is felkeressük a Móclit: az a hetes fiáker. Lakik a Zuckermandelen. Átkozott messze van; de mire odaérünk, annál bizonyosabban otthon találjuk.

— Ha őket vitte?

— Csak ne okoskodjék most, studiosus úr! A fiáker lovát én ismerem; az nem visz el senkit az Óperenciáig. Az elvitte őket legfeljebb valamelyik vendégszállásig, ahol gyorsparasztok szoktak szállásolni, s a szökevények most ott várnak rá, míg a fiáker megint visszatér.

Én bámulva kérdezém, hogy miből gyanítja mindezt,

hiszen a gyorsparasztokkal azóta elvágthattak már túl a határon.

— Herr Vicekspan! Herr Vicekspan! — dorgálózott Márton legény. — Hogy beszélhet ilyeneket? Vicekspan akar lenni, s még annyit sem tud, hogy aki a határon át akar menni, annak passzusának kell lenni. Pozsonyból Bécsbe útlevel nélkül nem mehet az ember, ha mégúgy kergeti is a szeretőjének a férje. A madame bizonyosan visszaküldte már azóta a Móclit, hogy vigye el hozzá azt az urat, akinek az útlevelével majd odább szöknek.

— Micsoda urat?

— Hát egy színészt innen a teátrumtól, aki aztán majd úgy elmaszkírozza az úrfit, hogy az ő passzusával keresztül-mehet a vámon.

— De hát honnan számíthatja ezt ki mind ilyen pontosan?

Márton legény egy percre megállt, csúnyául félrehúzta száját, összehúzta a bal szemét, egyet szítt a fogán, mintha mindezzel azt akarná kifejezni, hogy vannak dolgok, amiket gyerekeknek nem lehet az orrukra kötni.

— No de utoljára is! Hát maga vármegye ura akar lenni, bíró vagy afféle. Tudnia kell az ilyesmit, mikor majd vallatni fog. Hát megmondom. Onnan tudom, mert már egyszer Mócli egy ilyen történetet mesélt el nekem a madame-ről.

— Már egyszer!

— Bizony már egyszer — szólt hamisan kuncogva magában Márton. — Hohó! A nagyságos asszony hamis menyecske. Hanem ezt nem tudja senki: — csak én, meg Mócli, meg a madame férje. A férje megbocsátott neki érte, Móclit jól megfizették érte, s az öreg Mártonnak mi köze hozzá? Tehát mind a hárman hallgatunk, mint a sült hal. Hanem biz ez nem először történik már így.

Nem tudom, miért, de ez a felfedezés valamit könnyített nagy keserűségemen. Kezdtém azt sejteni, hogy nem Loránd viseli a bűn súlyosabb felét.

— Hát csak menjünk most legelébb is a Móclihoz — biztatott Márton. — Hanem egyet kötök ki csak az úrfitól. Maga ne szóljon egy szót se, csak hagyjon engemet beszélni. Mert átkozott furfangos legény ám az a Mócli. Ha észreveszi, hogy vallatni akarják, úgy fog hazudni, mint az írás; hanem én csak egyszerre megrohanom, ráhajtok, hogy azt se fogja tudni, jobbra térjen-e ki, vagy balra. Ráfogok valamit, mintha bizonyosan tudnám; mikor meg lesz ijedve, lélegzethez se hagyom jönni, kigyomrozom belőle az utolsó cseppig a titkát. Majd maga csak vigyázzon rám, valaha még hasznát veheti, ha vicekspan lesz, hogyan kell a gyanús fickókból kicsavargatni az igazságot.

Azzal folyvást sietve vitt magával a Duna-parton végig, a hideg szél ellen kabátja szárnyával takaragatva, és iparkodott velem elhíttetni, hogy milyen válogatott nevetséges tréfa az, amiben mi most fáradozunk, mennyit fogunk még azon valaha mulatni.

A Várhegy tövében, a Duna-part mentén, van egy csoport roskadozott házsor. Hogy is ne lennének roskadozottak, mikor nünden tavasszal, jégzajlaskor kicsap közéjük a Duna! Itt laknak a bérkocsisok. A rozzant istállókat, miket szedettvetett deszkákból tákoltak össze, a bérkocsis lovak lakják; hajdan paripák, úri hintók előfogatai, most az állatkínzás elleni egyletek távoli védencei, kik ott a sovány abrak mellett ábrándoznak boldog ifjúkorról, s tünődnek azon a mérhetlen súlyú eszmén: „mire megvénülünk”.

Bál éjszakája volt; a rozzant házak ablakaiban gyertyavilág égett; a bérkocsisok várják az éjfélt, hogy újra felszerszámozzanak, s ismét visszatérjenek a megrendelő uraságokért a bálterembe.

Egy ilyen kivilágított ablakon betekintett Márton; még pedig kapaszkodnia kellett hozzá, mert a földszint magasan esett, hogy a víz ne járjon be mindig az ablakon.

— Itthon van — mondá ismét leszállva —, de nyakában van a köpönyeg, nyilván útra készül.

A kapu nyitva volt, a kocsi az udvaron, s a lovak pokróccal betérítve, a hintóba fogottan lógatták alá fejüket, amiken még rajt voltak az üres abrakos tarisznyák.

Ezek le sem voltak szerszámozva; most érkezhettek, s tovább kell menniök.

Márton intett, hogy csak maradjak a sarkában, mikor ő a házba beront.

Egy olyan ajtónak mentünk neki, melyet ha ki akart valaki nyitni, elébb a kilincset le kellett nyomni, azután az egészet fölemelni, a vállat nekifeszíteni, s végre a térddel egyet taszítani rajta, különben nem nyílt ki. Márton legény már ismerni látszott az ajtózávárnak ezeket az angol sajátságait, mert egy rúgásra szerencsésen kinyitotta a boszorkányos ajtót, s azzal benn voltunk egy rémítő kulimászszagú, kicsiny, szűk szobácskában.

Egy asztalon, mely törött lábával a falnak volt támasztva, volt egy üres sereskorsó, melynek szűk torkába egy égő gyertya volt belefojtva, emellett ült a Mócli, és vacsorázott, nagy mohósággal tömve szájába váltogatva egy nagy darab veres hurkát meg egy még nagyobb darab sós kenyeret, melyet diák műnyelven „biklá”-nak neveztek a contempora-neusok.

Hétgallérú tubákszín köpönyege fel volt öltve széles termetére, s nagy karimájú kalapja azon módon volt szemébe nyomva, ahogy a szép májusi éjszakán ráfagyott a zúzmaráz. A hideg, nedves szobában semmi oka sem volt annak leolvadni. Inkább még a falak is úgy csillogtak, mint valami cseppkő-barlang oldala.

Mócli jól táplált, húsos képű legény volt, erősen kiülő szemekkel, amiket még jobban ránk meresztett, amint így kocogtatás nélkül berohantunk hozzá.

— Nos, hol „ég”? — Ez volt az első szava Mártonhoz.

— Lassan, öreg, ne csörömpölj! Más baj van! El van árulva minden! Az úrfit elcsípi a vámnál!

Mócli egy percre nagyon megrettent. A szájába dugott háromszegletű nagy darab kenyér megállt a fél képében, s az is ijedten meredt ránk, mintha még egy orra akarna nőni az arcán; hanem azután csak magához tért megint Mócli; folytatta a rágás műtételét, s nagyot nyelt utána, arra megint nagyot ivott egy öblös pohárból, miközben meredt szemével folyvást rám nézett.

— Én biz azt hittem, hogy valahol tűz van, s megint kell a lovaimmal menni fecskendőért. Mindig nekem kell menni fecskendőért, ha tűz üt ki valahol. Még ha a Malomligetben van is a tűz, csak engem hajtanak el. Minek nem tart a város maga lovakat?

— Hallod-e, Mócli — vágott szavába Márton —, ne beszélj te nekem most a város tűzifecskendőiről, a torkodat se nagyon fecskendezd, mert nem ott ég, hanem a hátad ég mindjárt, ha rám nem hallgatsz. Az asszonyosság férje mindent megtudott! Az úrfinak elejbe kerültek, a határon feltartóztatják, és visszahozzák.

Mócli még nyugodt képet iparkodott mutatni, egyébiránt a szemei nagyon elárulták.

— Micsoda úrfiról beszélsz nekem meg micsoda asszonyoságról?

Márton odahajolt a füléhez.

— Mócli, csak nem akarod előttem bolondnak tettetni magadat? Nem te hoztad el hazulról a nagyságos Bálnokházy úr feleségét egy ifjú úrral együtt? A hátadon van a numeród, azt gondolod, azt senki sem látja?

— No, ha elvittem, hát hova vittem? A bálba vittem.

— Szép kis bálba. Hiszen tudod, hogy a jurátust el akarják fogni! Majd keresi az most neked, hogy hol muzsikálnak jobban! Itt van az öccse, ni, most jön a nagyságos úrtól. Az megmondta neki, hogy a felesége elszökött az úrfival, most aztán kerestetik mindenfelé.

Móclira nagyon ráérkezett eközben a fogpiszkálás. Először a nyelvével, azután a körmeivel segített magán, míg csakugyan talált egy szalmaszálat, amelyikkel a fogát bosszantsa, s melybe egyúttal mint végső menedékbe kapaszkodjék.

— Hát aztán? Bánom is én; keressen akárki akárkit! Én nem láttam senkit, én nem vittem senkit. Ha vittem volna is valakit, mit tartozom én tudni, hogy annak mi dolga volt a másikkal; s ha éppen tudnám is, hogy szökteti valaki a más ember feleségét, mi közöm nekem hozzá? Nem vagyok én szindikus, hogy erről kérdezősködjem; én a tarifa szerint szállítok asszonyt, férfit, aki fizet. Egyébiránt nem tudok semmiről semmit.

— No, úgy hát áldjon meg az isten, Mócli — szólt Márton sietséges cihelődéssel —, ha te nem tudsz róla, akkor másnak kell róla tudni. Mi pedig nem azért jöttünk ide a ti fertelmes barakkjaitok közé, hogy a te kalapácshal-szemeid közé nézzünk, hanem hogy ennek az úrfinak a bátyját megszabadítsuk; hát majd végigkopogtatunk itt a többi fiákeréken, amíg az igazira ráakadunk, mert főben járó dolog ám ez, s ha azt a fiákert megkapják, aki ebbe beleártotta magát, s ha az úrfit másfelé el nem szöktethetjük, nem szeretnék annak a bőrében lenni.

— Kinek nem? — kérdé rémüldözve Mócli.

— Az úrfinak a bőrében éppen nem, de a fiákerében még inkább nem. No, szervusz, Mócli.

Erre a szóra Mócli felugrott a lócáról, utána ugrott Mártonnak.

— Halt! Megállj! Ne bolondulj! Jertek velem! Üljetek fel! Hanem aztán az ördög engemet vigyen el, ha láttam, hallottam vagy szóltam valamit.

Azzal sebbel-lobbal lekapkodta lovai fejről az abrakos tarisznyákat, engem betuszkolt a hintóba, Mártont felvette maga mellé a bakra, s hajtott lóhalálában a Duna-parton végig.

Én sokáig láttam a hajóhíd lámpásait a víz tükrén fényleni,

egyszer aztán félrekanyarodott az út, s a fedett kocsi szertelen hánykódásairól s a mély sötétségről azt kelle következtetnem, hogy valami olyan sikátorba térhettünk be, melyben még az utcakövezést a civilizáció átkai közé számítják, az utcai lámpásokat pedig a jövő nemzedék gondjaira bízták.

A kocsi egyre nehezebben haladt: tán hegynek föl mentünk; az ostor mindig sűrűbben működött a lovak hátain; egyszer aztán megállt a kocsi velünk.

Mócli elkezdett füttyörészni, mint ahogy szoktak a fuvarosok, kocsisok lovaik magánymulattatása végett alkalmilag füttyölgetni; erre valami kapunyikorgás hallatszott, s egy udvarra hajtottunk be.

Mikor megállt a kocsi, a bérkocsis leugrott a bakról, s beszolt hozzám a kocsiablakon.

— Itt volnánk. Az udvar végén van egy kis szoba. Gyertya ég az ablakban. Ott van az úrfi.

— A nő is vele van? — kérdezém én halkán.

— Nincs. Az a „Fehér Farkas”-ban vár a gyors parasztfogattal, míg azt az urat elhozom, akivel elébb beszélnie kell.

— De az még nem jöhet, mert az előadásnak nincs vége. Mócli még jobban kimereszté szemeit.

— Hát már azt is tudja?

Én siettem a hosszú, sötét udvaron végig, s benyitottam a mondott kis szobába. Egy fej látszott a világított ablakban. Loránd állt ott, leheletével melengetve föl az ablak jegét, hogy kilásson rajta, mikor az érkezik, akire vár.

Óh, mint kell neki őt szeretni! Óh, mily nehéz küzdés vár itt reám!

Amint engem meglátott az ablakból, eltűnt onnan: élém sietett.

Az ajtónál szemközt találkozott velem, s bámulva kérdezé:

— Hogy jutottál te ide?

Én nem szóltam semmit, hanem átöleltem, s azt fogadtam magamban, hogy most már, ha darabokra vágnak, sem válok el tőle.

— Miért jöttél utánam? Hogy találtál ide?

Láttam jól, hogy bosszús. Nem tetszik neki, hogy itt vagyok.

— Utánad igazítottak, akik láttak kocsira ülni.

Láthatólag összerendezte.

— Ki látott?

— Ne félj! Az, aki el nem árul.

— De hát mit akarsz? Miért jöttél utánam?

— Tudod, kedves Loránd, mikor hazulról eljöttünk, édesanyánk azt súgta fülembe: „Vigyázz Lorándra!” Mikor öreganyánk itt hagyott bennünket, azt súgta fülembe: „Vigyázz bátyádra!” Ők számon fogják tőlem kérni, hogyan szerettelek. S mit mondjak nekik, ha azt kérdik, hol voltál, mikor Loránd legnagyobb veszélyben forgott?

Loránd meg volt hatva. Magához szorított.

— De hát mit segíthetsz te most rajtam?

— Nem tudom. Én csak annyit tudok, hogy ahová te mégy, oda én is megyek.

Enagyonegyügyűnek látszó válasz Lorándot haragba hozta.

— Jössz a pokolba velem! Kell énnekem ilyenkor a nyakamra még cölönk, amit cepeljek, mikor magam sem tudom, merre fussak. Magamat sem tudom oltalmazni, s még téged is oltalmazalak!

Loránd erősen pattogott, s iparkodott lerázni magáról. Én azonban nem tágitottam tőle.

— Hátha én foglak oltalmazni téged?

— Te? — szólt ő, végignézve rajtam, ökleit mély zsebeibe dugva. — Ugyan mit védelmezhetnél te énrajtam?

— A becsületedet, kedves bátyám.

Loránd megdöbbsent e szóra.

— Az én becsületedemet?

— És a magamét. Tudod, hogy egyet hagyott ránk apánk, amin nem osztozhatunk meg: tiszta nevét. Ez az enyim egészen, úgy, mint egészen a tiéd.

Loránd egykedvűleg vállat vont.

— Hát legyen egészen a tiéd, átengedem.

E közöny a legszentebb eszmék irányában engem egészen elkésérített. Magamon kívül jöttem. Ki kelle törnöm.

— Igen! Mert vándorszínész nevet akarsz felvenni, s szökni akarsz egy asszonnyal, akinek férje van!

— Ki mondta ezt neked? — kiálta rám Loránd, s elém állt összeszorított ököllel.

Távol voltam attól, hogy most valakitől megijedjek; hidegen feleltem neki:

— Annak a nőnek a férje.

Loránd erre elhallgatott, s hevesen kezdett alá s fel jár-kálni a szűk, rövid szobácskában. Egyszer megállt, s félvállról odaszólt hozzám, még mindig indulat zaklatta hangon.

— Dezső! Te még gyerek vagy.

— Tudom.

— Vannak olyan dolgok, amiket még neked nem lehet megmagyarázni.

— Azokat hallgasd el!

— Te beszéltél annak a nőnek a férjével?

— Ő mondta, hogy feleségét elszöktetted.

— S te azért jöttél utánam?

— Egyenesen azért.

— És most mit akarsz?

— Azt akarom, hogy hagyj el ezt a nőt.

— Elment az eszed?

— Az *enyim*? Még nem.

— Azt akarod vele mondani, hogy talán az enyim ment el. Az meglehet. Az nagyon meglehet.

Azzal leült az asztal mellé, s arcát két tenyerébe fektetve, elkezdte a gyertyavilágba bámulni, mint egy valódi örült.

Én odaléptem hozzá, s vállára hajtottam fejemet.
— Kedves Loránd, te megharagudtál énám.
— Nem. Csak beszélj! Mit tudsz még?
— Ha kívánod, itthagylak, és visszamegyek.
— Tedd, amit akarsz!
— S mit mondjak édesanyánknak, ha felőled kérdezősködik?

Loránd kedvetlenül fordította el tőlem fejét.
— Azt írtad nekem, hogy vigasztaljam meg anyáinkat;
— mondd hát, mit írjak nekik, ha kérdezősködnek rólad!

Loránd dacosan felelt:
— Írd azt, hogy Loránd meghalt!
E szóra felforrst bennem a vér. Megragadtam bátyám kezét, s azt kiáltottam neki:

— Loránd! Eddig az apák voltak öngyilkosok családuknban; azt akarod, hogy most már az anyák is elkezdjék a sort?
Ez kegyetlen mondás volt tőlem, jól tudom. Loránd elkezdett reszketni: éreztem. Felállt előttem, és olyan halavány lett.

Szelídebben akartam volna szólni.

— Kedves Lorándom, kedves bátyám! El tudnád te felejteni egy anyáért, aki gyermekét elhagyja, azt az anyát, aki gyermekéért meghal?

Loránd kezeit csüggedten kulcsolta össze, és lehajtá fejét.

— Óh, ha tudnád, hogy miket mondasz most nekem? — szólt olyan fájdalmas szemrehányással, hogy azt soha nem felejttem el.

— Pedig még nem mondtam el mindent, amit tudok.

— Mit tudsz te? Te még boldog vagy; játék az életed; szenvedély nem bánt. Én pedig már el vagyok veszve. Amiről neked fogalmad nincsen; ne is legyen soha.

Nagyon szereti ezt az asszonyt!

Kevés szavamba kerülne, hogy meggyűlöltessem őt velem, de nem akartam összetörni a szívét. Volt más eszközőm,

amivel megacélozzam szívét, hogy mint mámoros álombul, más életre ébredjen.

Hisz nekem is volt ábrándom zongorázó szépemrűl; de azt az ideált, aki zongorázni tudott, midőn tudta már, hogy anyja megszökött, az örökkévalóságig elfelejtettem már. Hanem ez hát gyermekszerelem, gyermekgondolat; —ámde van valami a szívben, ami korábban ébred, s későbben hal meg, mint a szenvedély: ez a becsvágy; s ez nekem is annyi volt már, mint Lorándnak; hadd beszéljenek ezek egymással!

— Loránd! Én nem tudom, minő bűbáj volt, amivel ez a nő maga után tudott vonni, de azt tudom, hogy nálam is van egy varázsszó, mely tőle elszakaszt.

— A te varázsszó? Anyánkról akarsz beszélni? Az ő nevével akarsz utamban megállítani? Teheted. Annyit elérhetsz vele, hogy ha nagyon kínzasz, itt előtted lövöm magamat főbe, de attól a nőtől el nem szakíthatsz.

— Nem fogok szegény anyánkról beszélni. Más az.

— Mi és ki?

— Bálnokházy az, aki miatt el fogod hagyni e nőt.

Loránd vállat vont.

— Azt hiszed, hogy félek Bálnokházy üldözésétől?

— Ő nem fog téged üldözni. Ő igen elnéző neje iránt hasonló esetekben. No, ne ráncold össze szemöldöködöt, nem szólok én nejéről egy szót sem. Asszonyra nem árulkodom. Bálnokházy nem üldöz téged, csak elmondja a világnak azt, ami vele történt.

Loránd némi zománcával a gúnymosolynak kérdé tőlem:

— Mit fog elbeszélni a világnak?

— Azt, hogy neje feltörte szekrényeit, meglopta ékszerait, készpénzét, s egy fiatalemberrel megszökött.

Loránd, mint akit a kígyó csípett meg, fordult hirtelen felém:

— Mit mondott?

— Azt, hogy hűtlen neje egy ifjúval, kit ő mint gyermekét tartott házában, megrabolta pénzét, és elszökött mint tolvaj — tolvaj-cinkosával!

Loránd tántorogva kereste az asztalt kezével, hogy rátámaszkodjék.

— Ne mondd! Ne mondd tovább!

— Mondom tovább! Láttam a feltört üvegszekrényeket üresen, amikbe máskor családi kincsek voltak kirakva. Halottam a bérkocsistól, ki az útításkát utána emelte: „Annak tele kellett lenni arannyal, olyan nehéz volt”.

Loránd arca most már égett, mint az alkonyi viharos ég felhői.

— Volt-e kezében ez az útításka? — kérdezém tőle.

— Egy szót se szólj többet! — kiálta rám, s úgy megszorította karomat, hogy fájt. — Nem fog engem ez az asszony látni soha!

Azzal leborult az asztalra és zokogott.

Óh, milyen jól esett nekem, hogy így megríkáthattam.

Nemsokára fölemelte könnyes arcát, fölkel, odajött hozzám, megölelt, megcsókolt.

— Győztél! — Most már mondd, hogy mit akarsz velem tovább!

Én nem voltam egy szónak ura, úgy elfogult a szívem örömemben, fájdalomamban. Hisz ez nem gyermeknek való munka volt. Ilyen harcot nem szokott bízni a sors egy gyermek kezére.

— Kedves bátyám! — Többet nem bírtam mondani; úgy voltam, mint egykor ő, mikor a Duna fenekéről felhúzott mint vízbe halót.

— Te nem fogod engedni — suttogá ő —, hogy felőlem ezt a rágalmat mondja valaki.

— Bizonyos lehetsz felőle!

— Anyánk előtt nem engeded, hogy gyalázzanak.

— Oltalmazni foglak. Látod, hogy mégis oltalmazhatlak

én! — Hanem most már drága az idő; téged másért is üldöznek, tudod. Itt már a menekülés kötelesség. Nincs elveszteni való pillanatod. Siess!

— Hová? Anyánk házához nem vihetek új szerencsétlenséget.

— Én gondoltam valamit. Nekünk van egy sokat emlegetett rokonunk messze, az ország belsejében, akinél senki sem fog keresni, mert mi nem szerettük őt soha: Topányd bátyánk.

— Az istentagadó? — kiálta fel Loránd, s aztán keserűen mondá: — Ez jó ötlet volt tőled; nekem most igen jó helyem lesz egy ateista házánál, aki az egész földdel, azonfelül még az éggel is meghasonlva él.

— Ott jól fogsz rejtve lenni.

— Jól és örökre.

— No, ne mondd ezt! Ez a veszély valaha csak el fog vonulni.

— Hallgass rám, Dezső — szólott Loránd elfásultan. — Én ráállok arra, amit mondtál; elmegyek, nem nézek többet vissza; eltemetem magamat, de egy feltétel alatt, amit vagy megígérj, vagy ha nem, akkor megyek a legelső kaszárnyába, s följelentem magamat.

— Mit kívánsz?

— Azt, hogy anyáknak és nagyanaknak meg ne mondd, hova lettem.

— Sohasem? — kérdezém én megrettenve.

— Nem. Csak tíz esztendeig ne! E mai naptól számítsd a tíz esztendőt!

— Miért?

— Azt ne kérdd, csak add szavadat arra, amit kértem tőled! Ha ezt nem tennéd, mind rám, mind családunkra nagy-nagy gyászt hoznál vele.

— De ha változnak a körülmények?

— Mondtam, hogy tíz évig nem. S ha az egész világ táncolna örömeiben, te akkor is hallgass, és engem elő ne híj,

és nyomomba anyámat ne utasítsd. Nagy okom van ezt kívánni, s azt neked meg nem mondhatom.

— De ha ők kívánni fogják; ha sírni fognak előttem?

— Mondd nekik, hogy semmi bajom, jó helyen vagyok. Én más nevet veszek fel; nevem lesz Tátray Bálint. E név alatt fog ismerni Topándy is. Beszegődöm hozzá ispánnak, cselédnek, aminek elfogad, s aztán neked minden hónapban írni fogok. Te elmondod az én kedveseimnek is otthon, mit tudsz felőlem, s tégedet azok kétszeresen fognak azért szeretni. Helyettem is téged.

Én tétováztam. Ez nehéz ígéret volt.

— Ha engemet szeretsz, ezt meg kell fogadnod értem.

Én ölébe dőltem, s azt mondtam, hogy elvállalom a titoktartást. Tíz évig nem fogom anyám és nagyanyám előtt kimondani, hova lett legkedvesebb fiuk!

Érik-e ők e tíz évnek végét!?

— Fogadod ezt — becsületszavadra? — szólta Loránd, merőn szemembe nézve. — Arra a becsületre, amire az imént olyan büszkén hivatkoztál? Nézd, most az egész Áronffy nevet egymagad viseled. Az egész név tisztaságára fogadod-e nekem, hogy anyám és nagyanyám előtt soha el nem mondod e titkot?

— Fogadom — — becsületemre.

Ő megszorította kezemet. Olyan sokat adott erre a szóra!

— Mostan tehát siess! A bérkocsi vár.

— Bérkocsi? Azzal én nem utazhatom messzire. Szükségtelen is. Van két jó lábam, az elvisz, ha kell, a világ közepéig is, aztán fizetést se kér.

Én egy kis tárcát vontam elő zsebemből, aminek lapját édesanyánk hímzette, s észrevétlenül akartam Loránd oldalzsebébe csúsztatni.

Rajtakapott.

— Mi ez?

— Egy kevés pénz. Gondoltam, hogy szükséged lesz rá az úton.

— Hol jutottál te pénzhez? — kérde ő bámulva.

— Hiszen tudod, te magad adtad, két húszast ívenkint, mikor azokat a bizonyos iratokat lemásoltuk.

— S te azt megtartogattad? — Loránd kibontotta a tárcát, s látott benne vagy húsz forintot. Ezen elkezdett nevetni.

Amilyen jólesett nekem az, hogy ő most nevet, azt én ki nem mondhatom. Nevetése rám is ragadt, nem tudom, miért. Aztán együtt kacagtunk, nagyon jóízűen. Még most is, hogy ezt leírom, szememben a könny: úgy nevettem.

— Hiszen te most engem milliommossá tettél.

Azzal jókedvűen zsebébe tette tárcámat. És én nem tudtam hová lenni örömemben, hogy Loránd elfogadta a pénzemet.

— Most már, bajtárs, a világ végeig is el tudnék menni. Nem kell az útban „armer Reisender”-t játszanom.

Mikor az alacsony ajtón ismét kiléptünk a szűk, sötét udvarra, Márton legény és Mócli bámulva álltak előttünk. Látszott rajtuk, hogy nem tudják megfogni azt, amit az ablakon keresztül leskelődve kivehettek.

— Én vagyok itt, ifjúúr — szólt Mócli, kalapja karimájához nyúlva. — Hová hajtsak?

— Te csak hajts oda, ahová küldtek — szólt Loránd. — Vidd el azt, akiért küldtek, ahhoz, aki érte küldött. Én másfelé megyek.

E szónál Márton legény olyat csípett a karomon, majd elordítottam magam. Ez nála sajtóságaos neme volt a tetszésnyilvánításnak.

— Jól van, ifjúúr — monda Mócli, s nem kérdezősködött többet, hanem kapaszkodott fel a bakra.

— Megállj! — kiálta rá Loránd, s elővette erszényét. — Ne mondja azt senki, hogy olyan szolgálatért, amit nekem tettel más pénzével fizettek ki.

Mi-it? — hőrögetett alá gorombán Mócli. — Nekem fizetn :Hanák fuvaros vagyok-e én, hogy nekem fizessen valaki, mikor jurátust szöktetek? Ez még nem volt a világon. Agyó!

Azzal lovai közé vagdalt, s kihintőzött az udvarból.

— Ez aztán a fickó! — szólt röhögve Márton. — A Mócli! Ismerem én a Móclit. Mennykű gyerek. Nála nélkül soha ide nem találtunk volna. Hanem hát most már, úrfi, merre?

Ez a szó Lorádnak volt mondvá.

Bátyám ismerte a tréfás öreg legényt, sokat hallgatta bohó adomáit, mikor hozzám eljött.

— Legelőbb is ki Pozsonyból, öreg.

— No, de melyik úton? Én azt hiszem, legjobb volna a hídon meg a ligeten keresztül.

— Arra még nagyon sok ember jár. Valaki felismerhetne.

— Hát akkor csak egyenesen a Duna mentében lefelé; reggelre a mühlauai révhez ér az úrfi, ott átszállítják két garasért. Van-e aprópénze? Az mindig legyen! Gyalogjáró ember mindig rézpénzzel fizessen, különben gyanúba veszik. Kár, hogy hamarább nem tudtam! Vándorkönyvet adhattam volna kölcsön. Mehetett volna vele mint péklegény.

— Majd utazom mint légátus.

— Az is jó lesz.

Eközben kiértünk az utca végére. Loránd búcsút akart tőlünk venni.

— Ohó! — monda Márton — de bizony elkísérjük a város végeig. Magában nem eresztjük, amíg biztos helyen nincsen . . . az országúton. Tudják mit? Maguk ketten menjenek előre, én egy kicsit hátrább maradok, s úgy teszek, mintha egy kicsit részeg volnék. Patrolok járnak az utcán. Ha nagyon fogok dalolni, majd rajtam vesz a figyelmük, s magukat nem veszik észre. Ha kell, majd egy kicsit beléjük is veszek, s amíg engemet bevisznek, addig maguk továbbmehetnek. Magának pedig, Loránd úrfi, odaadom a botomat az útra? Jó derék bot, egész Németországot bejárta velem. No, is' n áldja meg!

Az öreg legény megszorongatá Lorán kezét kéréses tenyereivel.

— Tudja. Mondanék én valamit. De nem mondok semmit. Hanem nagyon jól van. Így van jól, ahogy van. Nem szölok semmit. Isten áldja meg, úrfi!

Azzal hátramaradt az öreg, s elkezdett torokszakadtából valami jódlírózó nótát énekelni végig az utcán, s hozzá a kapukat döngetni öklével, mint valami igazi részeg ember, aki okvetetlen azzal akarja a napot bevégezni, hogy megveresse magát.

„Hai-dia-dő!”

Mi egymás kezét fogva siettünk előre. Itt már nagyon sötétek az utcák.

A város vége felé kaszárnyák vannak, mik előtt el kell haladni; az ór kiáltása hangzott a távolból: „Ki vagy? Órjárat el!” S nemsokára hátunk mögött hallottuk a lovas cirkáló csapat kopogását a kövezeten.

Márton csakugyan megtette, amit megmondott. Belevesztett az órjáratba. Nemsokára hallottuk álomverő ordítózását, amint a fegyveres hatalommal szóbeli vitába ereszkedett.

— Én polgár vagyok! Csendes, békességes polgár! Fugias Mathias! — (Ez a műszó nekünk volt mondva.) — Tíz kancsó sör még nem a világ. Én polgár vagyok. A nevem Fugias Mathias! Megfizetek én mindenért. Ha palackot törtem, megadom az árát. Ki mondja azt, hogy én ordítok? Én éneklek. Hai-dia-dő! Akinek nem tetszik, énekeljen szebben!

Már a városon kívül voltunk, s még mindig hallottuk retentő lármáját, amit irántunk való önfeláldozásból követett el.

Hogy a szabadba kijutottunk, könnyebben lélegzettünk mind a ketten; jó oltalom a csillagos ég!

A hideg is kényszerített rá, hogy siessünk. Jó félórát gyalogoltunk már a szőlőskertek között.

Egyszer Lorándnak valami jutott eszébe.

— De hát te meddig akarsz engemet kísérni?

— Amíg megvirrad. Ebben a sötétben nem mernék egyedül a városba visszatérni.

Most ő is megijedt. Mit tegyen velem? Éjféλι időben e rosszhírű külvárosi háztömkelegen keresztül egyedül bocsásson-e haza, vagy magával vigyen mérföldnyi útra? Onnan megint csak egyedül kell visszaeresztenie.

Loránd tétovázva állt meg az útfélen.

Ekkor egy hintó közelített sebes vágatva, s amint előtünk elhaladt, a hátulsó bakról valaki lehömpörödött élénk, s kacagva jött oda, ahol mi álltunk a kerítés mellett.

Az öreg Mártont ismertük meg benne.

— Mégiscsak rájuk találtam — szólt az öreg nevetve. — Jaj be jó mulatságom volt! Csakugyan elhitték, hogy részeg vagyok. Össeveszttem velük. Az volt a gaudé! Húztak, vontak, még jól a hátamra is húztak a kardlappal; az valami dicső volt!

— Hát aztán, hogy szabadult meg? — kérdezém én, ki nem találtam olyan dicsőnek azt a kardlappal készült mulatságot.

— Hát amint egy hintót látok közelíteni, egyszer csak kiugrom közülök, a bakra felkapaszzkodom; azok se kergettek tovább; magukat is utolértem nagy hamar; tudtam én azt.

A jó öreg egészen meg volt elégedve azzal a jó mulatsággal, amit magának szerzett.

— Hanem mármost igazán búcsúzzunk ám el egymástól, Loránd úrfi. Aztán maga ne menjen arrafelé, amerre az a hintó ment, hanem vágjon neki itt a hegyeknek a mély úton; a bimbóháznál reggelizhetik, akkorra odaér, mire megvirrad, aztán csak mindig arra, ahonnan a nap kél.

Mi összeölelekeztünk. El kelle válni. S ki tudja, mennyi időre?

Márton rángatott már. Menjünk, menjünk, Loránd is hadd siessen a maga útjára!

Óh, hiszen tíz év elég hosszú út még. Akkorra meg is vénülünk.

— Szeresd helyettem is anyánkat! Aztán adott szavadra emlékezzél! — Loránd e szót súgta még. Aztán megcsókolt, és néhány perc múlva a mély hegyi útban eltűnt előlem.

Ki tudja, mikor látom őt újra?

Mélázásomból Márton legény kuncogása vert föl. Az öregnek valami fúrta az oldalát, amin szörnyen nevetetnékje volt.

— Tudja, hogy — kérdezé tőlem nevetésre hajló hangnyomattal — tudja maga, hogy — hahaha! tudja maga azt, hogy miért mondtam Loránd úrfinak, hogy ne menjen arra, amerre az a hintó ment?

— Nem én.

— Hát nem ismert rá a kocsisra? Az volt a Mócli.

— A Mócli?

— Hát azt tudja, hogy ki ült a hintóban? — Találja ki! — Hát a madame.

— Bálnokházyné?

— A bizony. — Meg az a bizonyos akter.

— Akinek az útlevelével Lorándnak kellett volna szökni?

— Hát ha az ember szökésben van — mindegy: útitársának csak kell lenni. Ha egynek nem, hát másnak.

Mese volt ez előttem. De olyan rémes mese, hogy a hideg borzongatott tőle végig.

— De hát hová mehetnének?

— Hová? No, az Óperenciáig talán nem, legfeljebb odáig, ameddig az a táska üres lesz, amit a Mócli a nagyságos asszony után emelt a kocsiba. — Hai-dia-dő!

Most már a vén Márton igazán jókedvéből kezdett el jódlírozni: „Hai-hai-dia-hia-dő!”

Még táncolt is a poros úton — galoppot.

De hát lehetséges-e ez? Azzal a madonna-arccal, aminél én szebbet, bájolóbbat nem láttam soha, — sem azelőtt, sem azóta!

XI. AZ ADOTT SZÓ

Két nap múlva Loránd eltűnése után útihintó állt meg Frommék háza előtt. Az ablakból ráismertem kocsira, lovakra és kocsisra: a mieink voltak.

Valaki érkezett tőlünk!

Futottam le az utcára, hol már akkor, midőn én leérkeztem, Fromm papa nagy igyekezettel iparkodott felcsatolni a hintónak körül lekapcsolt bőrfüggönyeit.

Óh, nem „valaki”: az egész család volt itt! Amennyi még otthon maradt, mind. Anyám és nagyanyám és Frommék Fannyja.

Még anyám is eljött. Szegény anyám!

Úgy kellett leemelni a kocsiról; nagyon össze volt törődve. Tíz évvel idősebbnek látszott, mint mikor utoljára láttam.

Mikor leszállt, Fannyra támaszkodott egyfelől, másfelől énrám.

— Csak be, be a házba! — sürgetett bennünket nagyanyám, attól tartva, hogy szegény anyám az utcán talál össze-rokadni.

Nagyon csendesek voltak mind, akik érkeztek, alig váltottak velem szót, midőn üdvözlém őket. Anyámat felvettük a terembe, ahol legelőször fogadtak bennünket.

Fromm mama és nagymama ez alkalommal nem kötöttek harisnyát; úgy tetszett, mintha erre a jelenésre vártak volna. Ők is igen csendesesen, ünnepélyesen fogadták szülőimet;

mintha minden ember attól tartott volna, hogy a legelső szó, melyet e roskadozó, kézen vezetett alakhoz intéz valaki, azt rögtön hamuvá fogja omlasztani, mint az ó-sírboltokban talált alakokról regélik.

És ő mégis eljött erre a hosszú útra! Nem várta. míg az idő átmelegszik. A zord, fagyos tavaszi szélnek szembeindult arra a hírre, hogy Loránd elveszett.

Óh, ha volna mérték, mely az anyai szeretet mélységét ki tudná fejezni!

Szegény anyám pedig úgy iparkodott erőt mutatni! Úgy meglátszott rajta, hogy törekszik visszatartani ideges rohamait, éppen e percben, mely minden emléket földidéz lelke előtt.

— No, csak csendesen, leányom; csendesen — szólt nagyanyám. — Tudod, mit fogadtál, hogy erős fogsz lenni. Tudod, hogy arra szükséged van. Ne engedd át magadat az indulatnak! Ül le!

Anyám le is ült az asztal mellé, ahová vezették, és ott lefektette fejét két karjára, és mivel megígérte, hogy nem sír, — tehát nem sírt.

Óh, mily keserves volt ez alakot látni, aki idejött ez idegen házhoz, s itt leborult némán, hogy ne sírjon, mert úgy ígérte.

Mindenki távol állt tőle: a nagy fájdalom nagy tisztelet! Csak egy alak mert közelében maradni, akire én eddig nem is ügyeltem, akit észre se vettem: Fanny.

Mikor úti gúnyját leveté, egészen kék ruhában maradt. Valaha szegény anyámnak volt ez kedvenc színe, apám is nagyon szerette azt.

Ő állt anyám mellett, s valamit suttogott fülébe, mire anyám felemelte fejét, s mint ki a túlvilágról tér vissza, nagyot sóhajtott, magához jönni látszott, s nyugodt mosolygással megszólalt, a háziakhoz fordulva:

— Bocsánat! Nagyon el voltam fogulva.

Csakhogy beszél már! Ez a hallgatás kínoz engemet nagyon.

Azután Fannyhoz fordult, az megölelte, megcsókolta kétszer is a fejét, s azt mondta Fromméknak:

— Ugyebár megengedik, hogy Fanny tovább is nálam maradjon? Ő már olyan, mintha az én gyermekem volna.

Én nem voltam többé Fannyra irigy. Láttam, hogy anyám mennyire boldog azáltal, hogy őt ölelheti.

Fanny ismét sűgött valamit anyám fülébe, mire ő fölkel, egészen erőhöz látszott jönni; Frommnéhoz közelített szilárd, nem ingadozó léptekkel, megszorítá mindkét kezét, és azt mondá neki: „Köszönöm” Még egyszer ismétlé sottogva: „Köszönöm”.

Mindezt én némán néztem egy szegletből. Úgy féltem anyám tekintetétől.

Ekkor nagyanyám közbeszólt:

— Nekünk sietős útunk van, leányom. Ha képes vagy rögtön jönni, jér.

Anyám helyeslőleg inte fejével, s folyvást Fannyra nézett.

— Fanny azalatt itt marad — monda nagyanyám —, Dezső pedig velünk jó.

Anyám e szóra rám tekintett, mintha most jutott volna eszébe, hogy hiszen én is itt vagyok még, hanem azért csak Fanny szőke hajfürteit simogató.

Fromm papa sietve küldé Henriket bérkocsiért. Senki sem kérdezte tőlünk, hová megyünk. Mindenki gondolta azt, hová, miért, mi járatban. Hanem azt, hogy mi lesz ennek a mai járatnak a vége, azt csak egyedül én tudtam.

Nem tolakodtam vele. Vártam, míg rám kerül a sor. Tudtam, hogy nem történhetik az nálam nélkül meg.

A bérkocsi előállt, Frommék levezették anyámat a lépcsőn. Őt ültették fel legelőbb, s mikor mind benn ültünk, Fromm papa azt kiáltá a bérkocsisnak:

— A Bálnokházy-házhoz!

Tudta jól, hogy oda kell most mennünk.

Egész odáig nem váltottunk egy szót sem; mit mondhattak volna ők ketten énnekem?

Mikor Bálnokházy lakása előtt megálltunk, úgy tetszett nekem, mintha anyám egész ifjúi erővel lett volna megáldva: elől ment, arca égett, léptei ruganyossággal bírtak, és fejét fenn hordozta.

Nem tudom, szerencsénk volt-e, vagy előre tudatva volt szülőim jövetele, az udvari tanácsos éppen otthon volt, midőn kerestük.

Kíváncsi voltam rá, vajon milyen arccal fogad bennünket.

Sokat tudtam már felőle, amit nem kellett volna soha megtudnom.

Midőn szobájába léptünk, élénk jött, több udvariasság, mint szívesség látszott arcán, némi neheztelés is iparkodott azon kitűnni, de az olyan volt, mintha óra hosszat tanulta volna tükörből: mesterkélt, ráfogott, kiszámított neheztelés.

Anyám egyenesen odasietett hozzám, s megfogva mind a két kezét, e szóval köszönte be indulatosan:

— Hol van Loránd fiam?

Nagyságos urambátyám hátraszegte az állát magas nyakravalójába, s nagyot szíva fogain, kegyes elnézéssel válaszolt ez anyai kitörésre:

— Kedves asszonyhúgom, e kérdést nekem kellene legjobban erőtetnem; mert nekem feladatom kegyed fiát üldözni. S ha azt felelem: nem tudom, hol van, úgy hiszem, legtöbb atyafiúságot tanúsítottam irányában.

— Miért üldözni fiamat? — szólt anyám reszketve. — Egy ifjúkori botlás miatt lehet valakit örökre semmivé tenni?

— Engem nem egy, de több ifjúkori botlás jogosít föl erre; nem mint hivatalnok csupán tartozom őt üldözni.

Bálnokházy e szónál élesen reám szegzé szemeit. Nem sütöttem le előtte az enyéimet; tudtam, hogy jogom és hatalmam van kiállni tekintetét. Majd rám is kerül a sor.

— Hogyan? — kérdezé anyám. — Mi oka lehetne még üldözni?

Bálnokházy nagyon vonogatta a vállát, keserű mosolyra vonta félre fél száját, fél bajuszát.

— Alig tudom valóban, hogyan adjam ezt kegyeteknek tudtukra, ha még nem tudják. Én azt hittem, mindenről értesülve vannak. Aki tudatta kegyetekkel az úrfi eltűntét, talán megírta annak okait is.

— Igen — szólt anyám —, tudok mindent. A szerencsétlenség nagy, de gyalázat nincs vele összekötve.

— Nincs-c? — szólt Bálnokházy, vállait gúnyosan felhúzva, s fejét féloldalt alákonyítva. — Ah, azt nem tudtam, hogy ezt nem tartják a provincián gyalázatnak. Ezt igazán nem tudtam. Hogy egy fiatalember, egy jurista, alig több, mint suhanc, egy rangbeli férfinak, ki őt, mint rokona, házába fogadta, családjá tagjává tette, atyai gondjait azzal hálálja meg, hogy nejét elcsábítja, elszökteti, pénztárát feltörni, ékszereit elrabolni segít, s a becstelen nővel együtt az ország határán túlszökik. Valóban nem tudtam, hogy ezt nem tartják üldözésre méltó bűntettnek!

Szegény anyám, mintha ismételt villanyütés érte volna, úgy rázkódott össze a kétszeres vádra, s sápadtan kapott nagyanyám keze után, ki maga is oly fehér lett e pillanatban, mint ősz haja. Ő fogta fel a szót anyám helyett, ki nem volt arra többé képes.

— Mit mond ön? Loránd nőcsábító?

— Fájdalom, hogy az. Elszökteté nőmet.

— És tolvaj?

— Keserű szó, de nem tudok neki más nevet adni.

— Az istenért! Csendesen, uram!

— Hiszen láthatják, hogy egész eddig igen csendesen viseltem magamat; még csak zajt sem ütöttem a kárból. Pedig a becsstelenségen kívül károm is van. E hűtlen tett engem és leányomat ötezer forintig megkárosított. Ha csak

magamrul volna a szó, megvetéssel hallgatnék róla; de ez összeg kisleánykám takarékpénztára volt.

— Uram, ez meg lesz önnek térítve — szólt nagyanyám —, de kérem, ne szóljon ez asszony előtt tovább e tárgyról. Láthatja, hogy megöli őt vele.

Bálnokházy e beszéd alatt egyre engemet nézett, s nézésében sok kérdés volt, amire én mind igen jól tudtam volna felelni.

— Azon bámulok — szólt végre —, hogy ezek a fölfedezések kegyetekre nézve mind újak. Én azt hittem, hogy ugyanaz, ki kegyetekkel Loránd eltűnését tudatta, egyúttal azon kényes körülményeket is fölfedezte, amik között az eltűnés végbement, miután én azt vele magam tudattam.

Most azután anyám és nagyanyám is reám fordíták tekintetüket.

— Te erről nekünk nem írtál semmit — szólt hozzám nagyanyám.

— Nem.

— És itt sem említél semmit, míg jöttünk!

— Pedig én megmondtam azt az öcsémnek magam.

— Miért hallgattad ezt el? — kérdé most nagyanyám indulatosan. Anyám nem tudott szólni, csak a kezét tördelte.

— Azért, mert bizonyos tudomásom volt róla, hogy ez a vád alaptalan.

— Ohó, fráter! — szólt büszke, döllyős hangon Bálnokházy.

— Elejétől végig alaptalan — ismételtém én nyugodtan, bár minden ízem reszketett az izgalomtól.

Hanem azt kellett volna látni, mint fogtak egyszerre körül, hogy rohant hozzám anyám és nagyanyám, hogy fogta meg egyik jobb, másik bal felül kezemet, mint megfogják a vízbe-fúlók a mentő kezét; s hogy állt elém villogó szemekkel a büszke, haragos úr. Mind a hármat elhagyta minden józansága, egyszerre kiáltottak hozzám minden hangján az indulatnak, a

dühnek, az örülségnek, a reménynek, az örömnök: — „Beszélj! Mit tudsz? Beszélj!”

— Hát beszélek. Amint önagysága tudtomra adá e két rettenetes vádat Loránd ellen, én rögtön elindultam, hogy bátyámat fölkeressem. Akadt két becsületes szegény ember, aki segítségemre jött, hogy őt feltalálhassam; két szegény iparos, ki munkáját hagyta abba azért, hogy egy elveszett életet megmentsen. Ugyanezek lesznek tanúim arra, hogy amit mondok, mind igaz, és úgy történt; az egyik Braun Márton péklegény, a másik Fleck Mátvás.

— Az nőm bérkocsisa — szólt közbe Bálnokházy.

— Igen. Ő vitt el oda, ahol Loránd ideiglenesen el volt rejtve. Ő tudatta velem, hogy a nagyságos asszony másutt van. Ő vitte keresztül a határon a nagyságos asszonyt — testvérem nélkül. Bátyám pedig elindult ugyanakkor gyalog, pénz nélkül Magyarország belseje felé; én és Márton kísértük el a hegyekig, az én zsebpénzem volt egyedüli útiköltsége, mit tőlem elfogadott, s Márton legény vándorbotja egyedüli útítársa, aki őt tovább kísérte.

Azon vettem észre, hogy anyám mellettem térdepel, és megcsókol.

Ezt a csókot Lorándért kaptam.

— Ez nem igaz! — ordíta Bálnokházy. — Ő nőmmel szökött. Nekem bizonyos tudósításaim vannak róla, hogy e nő a határszélen egy fiatal, sima arcú férfival kelt át, s azzal együtt Bécsbe is megérkezett. Az Loránd volt!

— Az nem volt Loránd, hanem más.

— Ki lett volna?

— S nem tudná azt nagyságod? Hát én megmondhatom. Az a sima arcú férfi volt Bleinberg német színész, ki önagyságát Bécsig elkísérte — s nem ezúttal először.

Hah! A szívéig döftem neki; a mája közepéig, ahol a dolyf lakik. Olyan nyilat törtem bele, amit sohasem fog onnan kihúzhatsz. Nem bánom, ha agyonüt is mármost.

Azt hiszem, ehhez lett volna is kedve; de próbálta volna most meg! Mikor egyfelől anyám, másfelől nagyanyám álltak mellettem. Nem két asszony volt az; — két nőoroslány. Széttépték volna értem!

— Jerünk — szól nagyanyám, megragadva kezemet. — Semmi dolgunk itt többet. — Azzal anyám előresietett, engem közrefogtak, nagyanyám hátrafordultában egy kategorikus „alászolgájá”-t mondott Bálnokháznak, s azzal otthagytuk magára.

Melanie húgom most is játszotta a cavatinát, amit akkor nem akartam végighallgatni; mégis okos gondolat az a zongora: nem hallatszik ki tőle az utcára, mikor pörpatvar van a háznál.

Amint ismét benn ültünk a kocsiban, anyám szenvedélyesen magához ölelt, és csókjaival elhalmozott.

Óh, mint féltem én az ő csókjaitól! Most mindjárt Loránd felől fog kérdezősködni, azért csókol így. És én nem fogok neki felelhetni rá.

— Szót fogadtál. Vigyáztál szegény bátyádra. Segítettél neki. Kedves fiam. — Így suttogott folyvást hozzám.

Nem merem elérzékenyülni.

— Mondd meg hát most, hogy hol van Loránd!

Tudtam, hogy azt fogja kérdezni. Szorongva húzódtam el tőle, és tekintettem magam körül.

— Hol van Loránd?

Nagyanyám észrevette szorongásomat.

— Hagyd ezt most! — inté anyámat. — Nem vagyunk még elég biztos helyen; a bérkocsis meghallhatná. Várj velem, míg hazaérünk!

Tchát addig van csak időm, míg hazaérünk. Mi fog történni ottan? Hogyan tagadjam meg a választ erre a kérdésekre?

Alig érkezünk vissza Frommékhoz, alig vezetett Fanny azon szobába bennünket, mely szülőim számára volt beren-

dezve, midőn szegény anyám újólág nyakamba borult, és bánatos örömmel kérdezé tőlem:

— Te tehát tudod, hol van Loránd?

Milyen könnyű lett volna azt felelnem, hogy „nem tudom”. De mit értem volna el vele? Így sohasem mondhattam volna el neki, hogy Loránd mit ír a távolból, hogy üdvözli, hogy csókolja őket ezerszer.

— Tudom, kedves anyám.

— Óh, mondd sietve, hol van!

— Jó helyen van, kedves anyám — vígasztalám én, és siettem elmondani mindazt, amit tudatnom szabad volt. — Loránd benn van a hazában, biztos helyen, hol nincs mitől tartania; rokonunknál, aki őt szeretni és oltalmazni fogja.

— De hát mikor fogod már megmondani, hogy hol?

— Majd egyszer megmondom, édesanyám.

— De mikor? Mikor? Miért nem mindjárt? Mikor?

— Majd — tíz év múlva. — Alig mertem e szót kimondani.

Mindketten elszörnyedtek e szavamra.

— Dezső! Tréfát akarsz-e velünk űzni?

— Óh, bár tréfa volna! Ez való; nagyon nehéz való. Én Lorándnak megfogadtam, hogy tíz évig nem mondok meg sem anyámnak, sem nagyanyámnak, hogy ő hol tartózkodik.

Nagyanyám érteni látszott a dolgot; szemével inte Fánnyaknak, hagyjon bennünket magunkra; azt hitte, őelötte nem akarom e fölfedezést tenni.

— Ne menj ki, jó Fanny — szóltam én hozzá. — Én távollétedben sem fogok többet mondhatni, mint eddig mondtam.

— De hát eszeden vagy-e? — förmedt rám nagyanyám, ki azt hitte, hogy kemény szóval velem sokra lehet menni. — Elöttünk akarsz-e titkolózni? Azt csak nem hiszed, hogy mi fogjuk őt elárulni?

— Dezső! — szólt anyám azon szelíd, mindig édes hangon. — Légy hát jó!

Hm. Mennyire csatlakoztak bennem. Én már nem voltam az a jó gyermek, akit erős szóval meg lehet ijeszteni és édes szóval megszéldíteni. Kemény, érzést el nem áruló, gonosz fiúvá lettem; — engem kivallatni nem lehet.

— Azt nem mondhatom meg.

— Miért nem? Nekünk sem? — kérdezek kétfelől.

— Miért nem? Azt magam sem tudom. De tinektek sem.

Loránd becsületszavamat adatta velem, hogy hollétét éppen anyánk és nagyanyánk előtt el nem árulom. Azt mondta, nagy oka van ezt kívánni, azt mondta, nagy szerencsétlenség lenne belőle, ha ezt meg nem tartanám. Én szavamat adtam neki rá, s szavamat meg kell tartanom.

Szegény anyám odatérdelt le elé, átölelt, összecsókol, úgy kért, mondjam meg neki, hol van Loránd. Kedves „egyetlen” fiának nevezett; ezen azután sírva fakadt, és én elég kegyetlen tudtam lenni, hogy minden szavára azt feleljem: „nem — nem — nem”.

Képtelen vagyok e jelenetet végig leírni, képtelen vagyok végiggondolni rajta. Utoljára anyám elájult, nagyanyám megátkozott, s én kimentem az ajtón, és azután odatámaszkodtam a másik szobában az ajtófélfához.

E leírhatlan jelenet alatt a háziak mind összefutottak anyám ápolására, ki iszonyú kínokat szenvedett, s onnan egyenkint jöttek ki hozzám, ki folyvást az ajtófélen álltam, s ott próbálgatták rajtam sorban rábeszélési tehetségeiket. Először kijött Fromm mama igen szépen kérlelni, hogy mondjam ki azt az egy szót, ami anyámat rögtön meggyógyítja; azután jött Fromm nagymama, iszonyú fenyegetőzésekkel veszekedni; majd megint Fromm papa, ki igen bölcs okoskodásokkal iparkodott rám beszélni, hogy akkor volnék tulajdonképpen a legbecsületesebb ember, ha most a szavamat megszegném.

Beszélhettek nekem!

Hiszen úgy kérni csak nem tudott senki, mint előttem térdelő anyám kért, úgy átkozódni nem tudott senki, mint

rettenetes nagyanyám tevé, s oly jól nem tudta azt senki, hogy milyen rossz ember vagyok én, mint saját magam.

Hagyjanak nekem békét! Nem mondhatom meg.

Utoljára kijött hozzám Fanny; odahajolt vállamra, s elkezdte fejemet simogatni.

— Kedves Dezső.

Egyet rántottam a vállamon, hogy eltávolítsam magamtól.

— Dehogyan vagyok én „kedves Dezső”. Nevezd „infámis, rossz, átkozott Dezsőnek”! Az vagyok.

— De hát miért vagy az?

— Mert nem lehetek más. Megígértem, mert meg *kell*ettem ígérnem; s mármost megtartom, mert megígértem.

— Szegény anyád azt mondta, hogy meghal, ha nem tudatod vele, hol van Loránd.

— Loránd pedig azt mondta, hogy meghal, ha tudatom vele azt. Azt mondta, hogy amint anyámnak vagy nagyanyámnak fölfedezem hollétét, ő vagy följelenti magát a legközelebbi hadparancsnoknál, vagy főbelövi, amint éppen kedvében lesz. S a mi családunkban az ilyen ígéretnek nem szoktak a levegőben eloszlni.

— De hát mi oka lehetett rá, hogy tőled ilyen ígéretet csikarjon ki?

— Azt én nem tudom. Hanem azt tudom, hogy ok nélkül nem tette volna. Kérlek, eredj innen!

— Megállj, Dezső! — szólt ekkor Fanny élém állva. — Te azt mondtad: Loránd megfogadtatá veled, hogy sem anyádnak, sem nagyanyádnak meg nem mondod: hova lett. Másnak nem tiltotta meg, hogy elmondd?

— Az természetes — feleltem rá ingerült dölyffel. — Mert azt anélkül is jól tudta, hogy még az a másvalaki nem született a világra, aki ezt tüzes harapófogókkal is ki bírja csikarni tőlem.

— De igenis, hogy született — szólt Fanny dévaj komolysággal. — Mégpedig éppen tizenkét év, nyolc hónap és öt nap előtt született.

Ránéztem.

— „Tenedek” mondanám meg, azt gondolod?

Bámultam ezen a vakmerőségen.

— Igenis, nekem. Minthogy adott szavad csak anyádnak és nagyanyádnak tilt nyilatkoznod. Megmondhatod nekem; én megmondom őnekik. Te nem szóltál senkinek semmit, és ők mégis megtudták mindent.

— De hát „senki” vagy-e te?

Fánnny szemembe nézett, elkomolyodott, s reszkető szóval ezt mondá:

— Ha te kívánod, — hát senki vagyok. Olyan senki, mint aki rád nézve nem született.

E pillanattól fogva kezdett rám nézve Fánnny „valaki” lenni.

Ez az ő szofizmája tetszett nekem. Megálljunk! Ezen az alapon talán ki lehetne alkudni.

— Nehéz dolgot kívántál tőlem, Fánnny; de nem lehetetlen. Hanem hát várj egy kissé, hadd gondolkozzam rajta! Addig is légy közbenjáró közöttünk! Eredj be, és mondd meg nagyanyámnak, hogy mit ajánlottál nekem, s hogy én arra azt mondtam: „Jól van”.

Ravasz voltam. Alattomoskodtam. Arra gondoltam e percben, hogy ha Fánnny gyermekes örömmel fog berontani a szomszéd szobába, s diadalmas hangon mondja el, amit tőlem engedélyül kicsikart, akkor majd ha visszajön, mondok neki valami helynevet, ami nem az igazi, s ezzel lerázom a nyakamról.

De nem azt tette. Csendesen ment vissza, és sokára tért meg, mikor szülői a túlsó ajtón eltávoztak; akkor is sűgva mondá:

— Sokáig késtem. Nem akartam anyám előtt beszélni. Most a tиеid egyedül vannak, szólj!

— Még valamit elébb. Eredj vissza, Fánnny, és mondd meg, hogy csak azon feltétel alatt mondom meg neked a valót, ha

anyám és nagyanyám megígérik, hogy amíg én nekik Loránd írását nem mutatom, amelyben őket magához hívja, őt sem maguk fölkeresni, sem mással fölkerestetni nem fogják, s ha levelet akarnak hozzá intézni, azt elébb nekem adják, hogy én küldjem el neki, és senkinek még csak egy tekintettel sem fogják mutatni, hogy tudnak Loránd hollétéről valamit.

Fánnny helybenhagyólag inte fejével, s visszament a mellékszobába.

Néhány perc múlva ismét kijött, s feltárta előttem az ajtót.

— Gyere be!

Én beléptem, ő becsukta utánam az ajtót, s azután kézen fogva odavezetett anyám ágyához.

Szegény jó anyám most már nyugodt volt, és olyan halovány. Szemeivel szinte vonni látszott magához. Én odamentem hozzá, és megcsókoltam a kezét.

Fánnny odahajolt hozzám, és arcát közel tartotta ajkamhoz, hogy súgjam fülébe azt, amit tudok.

Mindent megmondtam neki röviden.

Ő viszont odahajolt anyám vánkosára, s fülébe súgta, amit tőlem hallott.

Anyám felsóhajtott, és meg látszott rajta nyugodni.

Azután nagyanyám hajolt oda édesanyámhoz, hogy megtudja tőle a mondottat.

Mikor meghallotta azt, az ősz alak fölegyenesedett, s két kezét feje fölé kulcsolva, rebege izgatott, látnoki elragadtatással:

— Óh én Uram, Istenem! ki gyermekekre bízod a te akaratodat; legyen meg, amit elvégeztél!

Azután odajött hozzám, és megölelt.

— Te tanácsoltad Lorándnak, hogy odamenjen?

— Én.

— Nem tudad, hogy mit cselekszel! Isten akarta így. Most már mindennap imádkozzál testvéredért!

— Ti pedig hallgassatok érte! Mert amint fölfedezitek őt: elvész bátyám, és én nem élem őt túl.

A vihar elcsendesült, ismét kibékültek velem. Szegény anyám néhány perc múlva elaludt, és szunnyadt édesdeden.

Nagyanyám inte Fánnynak és nekem, hogy hagyjuk őt most magára.

Mi leeresztettük az ablakfüggönyöket, s kimentünk a szobából.

Mikor kiléptünk, azt mondtam Fánnynak:

— Most már becsületesen a te kezébe van letéve: úgy viseld gondját!

A leány égő lelkesüléssel nézett szemembe, és azt mondá:

— Ott fogom azt őrizni, ahol a magamét.

Ezt már nem a gyermek mondta —, hanem a szűz.

XII. EGY PILLANTÁS A PISZTOLY SZÁJÁBA

Mintha két elkárhozott démon harcolt volna a föld felett, egyik tűz-, másik jégfegyverrel, oly gyorsan változott az időjárás. Május közepén már olyan rekkenő meleg lett, hogy a múlt héten még csonttá fagyott föld most már repedezni kezdett.

A szemünk elől elveszett vándort megtaláljuk azon az alföldi rónán, ahol még ahány kocsinyom, annyi országot.

A sík rónán este van már, a nap nemrég áldozott le, felhőtlen piros eget hagyva maga után; a láthatáron két-három helység tornya látszik, mind sokkal távolabb, mint hogy az a vándor, ki előttünk siet, éjszakára gyalog beérhetne valamelyikbe.

A por nem lepte még annyira be, a nap nem sütötte el annyira arcát, hogy e szép, nemes vonásokban a pozsonyi ifjúság büszkeségét, Lorándot fel ne ismerhetnők.

A hosszú út, amit idáig tett, nem lankasztotta el izmai erejét: ugyancsak iparkodni kell annak a lovasnak, ki háta mögött jön, hogy kocogva beérje.

A lovas kurtára húzott kengyelben ül, huszárok módjára, öltözete ezüsgombos mente, zsíros kalap, rongyos veres nadrág s félvállra vetett, kopott farkasbőr kacagány; oldalán széles tüszőt visel, s abból két pisztoly agya látszik elő, csizmaszárába ezüstveretes kés van dugva. Lovas szerszámán is úgy csillog az ezüst, mint gazdája rongyos, foltos ruháján.

A lovas rég közelít már ügetve a gyalog utazó felé, aki még csak arra sem méltatta eddig, hogy visszanézzen, ki jön a háta mögött.

Mikor aztán utolérte, odarugtatott mellé.

— Szervusz, diák!

Loránd feltekintett rá, s hasonló kötekedő hangon fogadta a szót.

— Szervusz, cigány!

A lovas e szónál ellökte melléről a féloldalt fityegő kacagányt, hogy a két pisztoly agyát láthassa a diák, s gondolhassa felőle, hogy ha cigány is, de valamivel több, mint muzsikus.

Loránd pedig annyi megszeppenést sem tanúsított, hogy görcsös botját levette volna a válláról, melyre csizmái voltak felakasztva. Mezítláb utazott. Így még olcsóbb.

— Ejha! De kevély vagy a piros csizmáidra — gúnyolódék a lovas, Loránd mezítelen lábaira kacsintva.

— Könnyű neked onnan a *deresről* — vágott vissza Loránd.

Jelent pedig a „deres” olyan négylábú állatot is, amit ez a lovas nem örömezt hallott emlegetni.

— Magam nevelése! — szólt büszkén s némileg mentegetőzve e vágásra.

— Tudom. Ismertem még kis kutyakölyök korában.

— Hát aztán hová baktatsz most, diák?

— Megyek Csegére papolni, cigány.

— Aztán mit kapsz a légációból, diák?

— Húsz ezüstforintot, cigány.

— Hát tudod mit, diák; mondok valamit. Ne menj te most Csegére; térj ki ide a juhászhoz, ahol azt a cserényt látod, aztán várj rám ott holnapig, akkor én visszajövök, ott aztán mondd el nekem a prédikációd; én még sohasem hallottam olyat. Én adok neked érte negyven forintot.

— Nem úgy lesz a, cigány; hanem térj te be ide a cserénybe, ne menj most a pusztára, várj reám ott egy hétig;

akkor én visszajövök; aztán majd ott húzd el az én nótámat, adok érte tíz forintot.

— Nem vagyok én muzsikus! — felelt a lovas, mellét előre feszítve.

— Hát az a furulya minek az oldaladon?

A cigány röhögött az ötletnek. Az ő puskáját furulyának nevezni! Hej, sokan megfizettek már azért, hogy annak a szavát ne hallják!

— Te diák, te fránya fickó vagy. Nesze, húzz egyet a kulacsomból.

— Nem iszom belőle, cigány; hátha olyan van benne, ami „utánam kajabajál!”

A cigány még jobban nevetett a népmesei idézetnek.

— No hát jójcsakát, diák!

Azzal sarkantyúba kapta a lovát, s vágatva porzott végig a pusztai úton.

Ezután csendesen beesteledett. Loránd egy gyöpös domboldalhoz ért, melyet borókabokrok árnyaztak be. Ezt a helyet választá éjszakai tanyául. Sokkal jobb szeretett a bokor alatt keresni tanyát, mint az útféli csárdák bűzös, ronda borivó szobáiban.

Ott felhúzta a csizmáit, elővette tarisznyájából a kenyeret, szalonnát, s hozzáfogott a falatozáshoz. Jólesett neki; éhes volt és fiatal.

Alig végezte el lakomáját, midőn ugyanazon az úton, melyen a lovas előkerült, öt lóval vágatató hintó közeledett felé. A három előlfogott lovon csengettyű volt; messziről lehetett közeledésüket hallani.

Loránd jónak látta rákiáltani a kocsisra.

— Héj! Álljon meg egy kicsit, földi!

A kocsis megállítá a lovakat.

— No, csak frissen — szólt Lorándhoz rekedt hangon —, kapjon fel, légatus uram, ide mellém! A lovak nem tudnak várni.

— Nem azt akartam én mondani — szólt Loránd —, hogy vegyenek fel, hanem hogy vigyázzanak magukra, mert az elébb ment ezen egy lovas betyár, akivel jó lesz nem találkozni.

— Van légátus urammal sok pénz?

— Nincs.

— Velem sincs. Hát mit félünk a zsványtól?

— Talán akik a hintóban ülnek?

— Ott a nagyságos asszony ül, s ilyenkor aluszik. Ha fölkeltem és megijesztem, aztán nem találunk zsványt, összetöri a hátamon az ostor nyelet. Nem gondolok én vele. Üljön fel, no! Lankadombig is jó lesz kocsin menni, az ebugattát!

— Kendtek Lankadombon laknak? — kérde Loránd meglepetve.

— Ott hát. Én nagyságos Topándy urat szolgálom. Igen derék ember, az úgyis nagyon szereti az olyan embereket, akik prédikálnak.

— Tudom, híréből.

— No, ha híréből ismeri, hát ismerje meg személyéből is. Üljön fel hát, no!

Loránd szerencsés véletlennek vette a találkozást. Topándynak ez gyöngé oldala volt, papos embereket elfogdosni, magánál tartani és bosszantani. Neki éppen erre volt most szüksége. A találkozás ürügye megvolt már.

Felkapaszkodott hát a kocsis mellé, s a csillagos ég derűje mellett az öt paripa vígan csengve ragadta a hintót tovább a gyepes úton.

A kocsis elmondá, hogy Debrecenből jönnek; még reggelre be akarnak jutni Lankadombra, útközben esik egy csárda, ott egy abrakot kapnak a lovak, a nagyságos asszony krampampulit fog égetni és sonkát falatozni, úgy mennek azután tovább. A nagyságos asszony mindig éjszaka szeret utazni, mert akkor nincs olyan meleg; aztán nem fél az semmitől.

Éjfél tájon járhatott az idő, midőn az emlegetett csárda elé megérkezett a hintó.

Loránd leugrott a bakról, s előre besietett a csárdába, nem akarva a kocsi úrnőjével találkozni. Nagyot dobant a szíve, midőn a csárda udvarán megpillantotta azt az ezüstös szer számú lovat, felnyergelve, felszerszámozva. A paripa nem volt megkötve sehova, szabadon járt; a hintó érkeztere valami sajtószerű nyertést hallatott, amire egy sötét ajtóból kilépett a lovak, kívül már Loránd a pusztán találkozott.

Egészen meg volt lepetve, hogy Lorándot meglátta.

- Hát te már itt vagy, diák?
- Látod szemekkel, cigány.
- Hogy jöttél ilyen sebesen?
- Tudod, hogy sárkányon járok, garaboncás vagyok.

De már ekkor a hintó lakosai is érkeztek. A nagyságos asszony és egy pirosposzsgás szolgáló. Az első sűrűgombos gyöngyösi mentébe volt burkolva, feje selyemkendővel be kötve, a másik kurta piros rokokóját viselt, derékon átkötött tarka kendővel, hosszú haja szalagokba volt fonva. Mind a két keze tele volt pincetokkal, hideg konyhával.

— Vagy úgy? — szólt ezeket látva a lovak. — Hát kocsin hoztak! — Azzal engedte a jövevényeket a vendégszobába nyugodtan bemenni, maga pedig fogta a lovát, s odavezette a kúthoz, vizet húzott neki a válúba, hogy megítassa.

Loránd azt kezdé hinni, hogy talán nem is olyan ember ez, mint aminek tartá. Azzal ő is bement a vendégszobába.

A hosszú vendégszobán kívül volt még egy benyúló is a csárdában, de ez annyira tele volt a csapláros apró gyerekeivel, akik már vacskaikban henteregtek, hogy a hintóbéli uraság jobbnak találta a vendégszoba hosszú, keresztlábú asztalánál helyet foglalni, melyen a parasztseléd nagyhamar kiteregette a hideg sültféléket, a cintányérokat és az ezüst éteszközt, amikkel a nagyságos asszony falatozni fog.

A nagyságos asszony hátravette gyöngyösi mentéjét, letette fejről a selyemkendőt, s két gyertyát tétetett maga

elé: mind a kettőt meg is koppantotta, mint aki „szereti a szépet”.

Igaza is volt: arcát igen szépnek lehetett nevezni; eleven élettüzű szemei, barna, erőteljes arcszíne, piros, élveteg ajkai, sugár szemöldei voltak: úgy illett, hogy ami világosság van a házban, az mind őelőtte égjen.

Hátul, a sötétben, az asztal túlsó végénél ült Loránd a hosszú lócán, s egy palack bort adatott magának, inkább azért, hogy ne üljön ott hiába, mint hogy megigya a keserves alföldi szűredéket.

A söntés mellett, kiterített zsúpszalmán aludt egy szentkép-áruoló tót s egy vándor mesterlegény; a söntésben szolgált nagy álmosan a borzas fejű csaplár, kinek tetszetek végtelenül az ilyen vendégek, akik magukkal hordják az enni-inni valót, s csak parancsolgatni jönnek.

Lorándnak elég ideje volt nyugodtan elnézni ezt a nagyságos asszonyt, akinek a kocsiján idáig jött, s akivel valószínűleg egy földel alatt fog lakni ezután.

Víg kedvű, jó természetű teremtés lehet; minden falatját megosztja a szolgálóval; a kocsisnak is küld ki általa a maradékból. Talán ha tudná, hogy más névtelen útítársa is van, azt is odahíná a lakomázáshoz. Nincs is egyébre gondja, mint az étvágyára; olyan szép fehér fogsorai vannak. A falatozás alatt kitölti a finom gabonapálinkát a cintányérba; fűgét, mazsolát, cukrot hány bele, s azután meggyújtja. Ezt a forró italt híják nálunk krámpámpulinak. Éjszakai útban egészséges gyomornak jó lehet.

Amint a falatozásnak éppen vége van, nyílik az udvarra vezető ajtó, s belép rajta a künn hagyott betyár; kalapja szemére lenyomva, kezében az övéből kivont egyik pisztoly.

— Asztal alá, ágy alá, akinek az élete kedves! — kiált az ajtóban megállva; mely haragos szóra a földön alvó képes tót és vándorlegény menten feliramodnak a kandalló kéményébe; a csaplár eltűnik a pincébe, s magára csapja az ajtót,

a szolgáló pedig elrejtí magát a pad alá: mire a betyár odalép az asztalhoz, s kalapjával mind a két égő gyertyát leüti, hogy nem marad egyéb világosság az asztalon, mint a cintányérban égő borszesz.

Ez pedig valami kísérteti világítást ad. Mikor cukornemű ég a borszeszben, sírfény dereng minden tárgyon; az élő arcok mintha halottak volnának; minden szín elmúlik benne: az arc pírja, az ajkak ragyogása, a szemek fénye, mind zöldre válik; mintha sírból fölkelt rémek néznének egymásra.

Loránd borzadva nézte e jelenetet.

Az imént oly vidám, oly mosolygó hölgy arca olyan volt egyszerre, mint akit a koporsóból költenek fel; s ez a másik, aki szemközt áll vele felvont fegyverrel, mintha maga volna a halál, fekete szakállal, fekete szemöldökkel.

Egy percben pedig úgy tetszett Lorándnak, mintha mind a ketten elnevetnék magukat: a halottarc is meg a halálarc is; hanem ez csak egy percig tartott: az is meglehet, hogy talán csak káprázat volt.

Azután erős, hatalmaskodó hangon megszólalt a rabló:

— No, csak ide gyorsan a pénzzel!

A nő elővette tárcáját, s szó nélkül odadobta neki az asztalra.

A rabló felkapta mohón, s a szeszvilágnál vizsgálni kezdé a tárcá tartalmát.

— Hát aztán mi ez? — kérdezé mérgesen.

— Pénz — felelt a hölgy röviden, s elkezdett ezüstös nyelű antik késével a csirkecsontból fogpiszkálót faragni.

— Pénz! Pénz! De mennyi pénz? — riadt rá a rabló.

— Négy száz forint.

— Négy száz forint! — ordított a rabló, a tárcát minde-
nestül az asztalhoz vágva. — Hát négy száz forintért jöttem én
ide? Négy száz forintért ácsorgok én itten egy hét óta? Hol van
a többi?

— Többi? — szólt a hölgy. — Azt most csinálják Bécsben.

— Nono; nem kell tréfálni; én tudom, hogy ebben a tárcában kétezer forint volt.

— Hiszen ha az mind benne volna, ami benne volt valaha, kettőnknek is elég lenne.

— Ördög teringette! — ordított a rabló, öklével az asztalt ütve, hogy a borszesz láng magasra lobogott a cintányérban. — Én nem értem a tréfát! Ebben a tárcában most volt kétezer forint, tegnapelőtt, debreceni vásáron eladott gyapjúnak az ára. Hova lett a többi?

— Hát gyere ide, majd elszámolom — szólt a nő, az evőkés hegyével mutogatva ujjain: — Kétszázat odaadtam a szűcsnek; négyszázat a főkötőcsinálónak; kétszázat a szíjjártónak; háromszázat a boltosnak; háromszázat a szabónak; kétszázat elköltöttem vásárfiára; számold ki, mennyi marad hát!

— Nem kell nekem a számadás, nekem a pénz kell, sok pénz! Hol van a sok pénz?

— Mondtam már, hogy Körmöcön van, a pénzverdében.

— Aztán vége legyen már a tréfának! — fenyegetőzék a zsvivány. — Mert ha kutatni kezdek, abban majd nem lesz köszönet.

— Hát kutasd ki az egész hintót; amit találsz benne, az mind a tied lehet.

— De majd nemcsak a hintót kutatom ki, hanem tégedet is a bőrdőig!

— Mit? — kiálta fel e szóra dühösen a nő, s e percben olyan lett az arca összevont szemöldekével, mint egy mítoszi fúriác. — Azt próbáld meg! — s e szónál úgy ütötte a kés hegyét az asztalba, hogy az egy hüvelyknyire hatolt be.

A rabló egy hanggal alább kezdett beszélni.

— Hát mit adsz még?

— Mit adnék? — szólt a nő, durcásan vetve magát hanyatt a széken. — Az ördögöt meg a fiát.

— Karperec is van a kezeden.

— Nesze! — szólt a nő, lekapcsolva kezéről a smaragdos ékszert, s odahajítva az asztalra.

A rabló elkezdte azt műértőleg nézegetni.

— Mennyit érhet ez?

— Én kaptam ajándékba, neked is adnak érte egy ital bort a legelső kocsmában, ahova betérsz.

— Még egy szép gyűrű is ragyog az ujjadon.

— Csak hadd ragyogjon!

— Nem hiszem, hogy le ne jönne onnan.

— De nem megy le, mert nem adom.

Ebben a pillanatban a rabló hirtelen elkapta a nő kezét, melyben a kést tartá, csuklóján keresztül kapva, s míg ez erősen küszködve vonaglott acélszorítása alatt, a másik kezében tartott pisztoly végét a sikoltó szájába dugta bele.

Ez a rémjelenet mindeddig csak úgy tűnt fel Loránd előtt, mintha egy részeges férj civódnék durcás feleségével, ki annak minden követelésére tromffal tud válaszolni: az utasnő nem bírt eleget megijedni, s a rabló nem bírt eléggé ijeszteni; valami természetellen közöny látszott maghazudtolni azt a jelenetet, amiről ifjú képzelem egészen más képeket alkot. Egy rabló találkozása egy védtelen hölgygel, éjszaka, a pusztai csárdában! Lehetetlen, hogy azok így beszéljenek egymással.

Hanem amint a zsvány megragadta a hölgy kezét, s az asztalon keresztülhajolva, azt erőszakosan levonta maga elé, a pisztollyal folyvást fenyegetve a sikoltozót, akkor egyszerre felforrt az ifjúban a vér, előugrott a sötétből, hol eddig a rablótól észre nem véve ült, egy szökéssel ott termett mellette, fél kezével megragadta annak jobbját, melyben a pisztolyt tartotta, másikkal pedig kirántá a rabló öve mellől a másik pisztolyt.

A rabló, mint a megriadt fenevad, fordult egyszerre megtámadója felé, s kezét ki akarta azéből szakítani.

Érzé, hogy az övével egyenlő rangú vaskézzel van dolga.

— Te diák! — acsarkodék rá, farkasok módjára felhúzott ajakkal, összecsikorgatott fehér fogait villogtatva elő.

— Ne moccanj! — szólt Loránd, a rabló homlokának irányozva a pisztolyt.

A rabló azonban jól látta, hogy a pisztoly sárkánya nincs felhúzva; nem is lehetett volna azt felhúzni e rövid tusa alatt. Lorándnak ez az izgalomban eszébe sem jutott.

A rabló tehát hirtelen lekapta a fejét, s a koponyájával, mint a faltörő kossal, olyat taszított Lorándon, hogy az hátraesett a padra, s míg eközben baljával önkénytelen elbocsátá a zsvány kezét, fegyveres jobbával kénytelen volt a továbbésés meggátlására maga elé kapni.

Ekkor a zsvány fordítá a másik pisztoly csövét az ő homlokának.

— Most aztán én mondom, hogy ne moccanj, diák!

Azon rövid pillanat alatt, amíg Loránd a homlokának szegezett pisztoly öblébe nézett, ez a gondolat villámlott át lelkén:

„Íme itt van az alkalom, melyben a sors átkát ki lehet játszani: a saját kéz fenyegető fegyverétől megmenekülni. Aki elvész becsületes tusában, üldözött gyöngék, utasok védelmében, az mint derék ember halt meg. Lássuk meg ezt a halált!”.

Hirtelen fölemelkedék a rászegett pisztoly előtt.

— Ne mozdulj, mert meghalsz! — rivallt rá ismét a rabló.

Loránd pedig folyvást a fejének szegzett pisztoly szája előtt egy lábnyomnyira rátette nyugodtan hüvelykujját a kezében tartott pisztoly sárkányára, s felhúzta azt.

Erre a rabló hirtelen hátraugrott, az ajtónak rohant, s annyira meg volt rettenve, hogy a befelé nyíló ajtót egyelőre kifelé akarta tolni.

Most aztán Loránd vette őt célba.

Hanem amint kinyújtotta felé a karját, az úrhölgy onnan

az asztal mellől egyszerre felugrott, odaszökött eléje, elfogta Loránd karját, s rémült arccal sikolta:

— Ne ölje meg! Ne ölje meg! Ne ölje meg!

Loránd bámulva tekintte rá.

A szép asszonynak minden izma vonaglott a görcsös iszonyattól; szép szemei kerekre felnyíltan delejes zsibbadást terjesztettek el az ifjú idegein. Amint erővel odaveté magát keblére, s leszorítá karjait, ez ölelés egészen megbénítá azokat.

A zsvány látva, hogy menekülhet, nagy kaparászás után meglelte az ajtó kilincset, s mikor aztán végre ki tudta azt nyitni, a halálos rémület helyébe ismét visszatért nála a cigányos humor. Visszadugta bozontos fejét a félig nyitott ajtón, s beszólt azon a göröngyözta hangon, ami az ijedt embereké.

— Hiszen, verjen meg a devla, cudar, ördögjárta diákja! te diák, te tintásujjú diák! lett volna csak megtöltve ez a pisztolyom is, mint a másik, amelyik a kezében van; majd adtam volna én neked passzust a pokolba! De kerülj még egyszer a kezembe: tudom, hogy . . .

Azzal hirtelen visszarántotta a fejét, ami nagyon tréfás illusztrációja volt a nagy hangon kezdett fenyegetésnek; s mint akit kergetnek, futott ki az udvarra, s néhány perc múlva paripa-robogás hangzott: a rabló menekült. Mikor aztán kiért az utcára, ott elkezdett istentelenül káromkodni, szidva, átkozva minden diákot, légátust és kölyökpapot, akik ahelyett, hogy az Istent otthon dicsérnék, az országúton ögyelegnek, s a szegénylegények mesterségit elrontják. Mikor már messze járt is, hangzott még nagyhangú káromkodása. Hetekig fog ez a káromkodás hangzani a lankadombi ingoványban, ahol a fenevad megközelíthetetlen tanyáját felütötte, egész csendes éjszakán át; a farkasok fognak rá felelgetni, kiket a ménló megrugdalt, mikor csikót orozni jártak.

Lorándnak oly megfoghatatlan volt mindez.

A negédes, csaknem tréfás beszélgetés a rémes tűzfénynél egy rablójilkos és megtámadott áldozata között; az érthetet-

len talány, hogy egy éjjeli ortámadó üres pisztollyal jöjjön be egy házba, midőn övében egy másik pisztoly van golyóra töltve; s azután ez a nő: ez az érthetetlen alak, aki szemébe nevet a rablónak; aki öklébe szorított késsel szegül ellene, s aki ha kiszabadíthatja kezét amazéból, bizonyosan úgy fúrja a kést annak oldalába, mint ahogy az asztalba ütötte; s ugyanaz, midőn megszabadítója a rablót le akarja löni, az ijedelem görcsös erejével rohan ennek karjai közé, félrerántja a kezét, s bántalmazóját saját testével védi.

Mi nyitja lehet e talánynak?

Eközben az asszonyoság újra meggyújtotta a gyertyákat: ismét nyájas fény áradt szét a tárgyakon. Loránd ránézett a nőre. Az iménti zöldeskék arc helyett, mely a zilált őrülség vad tekintetével meredt reá, egy mosolygó, jókedvű, deli képet látott maga előtt, ki tréfás hangon kérdi tőle:

— Hát maga diák? Miféle diák? Honnan került ide?

— Nagysádtokkal együtt jöttem ide, a kocsis mellett ülve.

— Lankadombra akar jönni?

— Éppen oda.

— Talán Sárvölgyiekhez. Az szereti az imádkozókat.

— Nem ahhoz. Topándy úrhoz.

— No, azt nem tanácslom; az igen goromba ember az ilyenfélékhez. Maga prédikálni is szokott? Ne menjen oda!

— Pedig odamegyek; s ha nem tetszik megengedni, hogy a bakon üljek, megyek gyalog, mint mai napig jöttem.

— Tudja mit, lelkem? Amit ott kapna, az nem sok lenne. Ezt a pénzt, amit az az ember itthagytott, úgyis maga vette el tőle; tartsa meg magának, én odaadom, és menjen vissza a kollégiumba.

— Asszonyom, én nem szoktam ajándékok után élni! — szól Loránd, visszautasítva büszkén a nyújtott tárcát.

A nő rábámult és gondolá: ez furcsa légátus, nem él az ajándékkal.

A nagyságos asszonynak csak ennél a szónál tűnt fel, hogy ennek a fiatalembernek porlepte arcvonásaiban van valami, ami különbséget tesz az emberek között. Most kezdte még csak meglepni e nemes, büszke tekintet.

Talán gondolkozott is rajta, hogy micsoda tünemény lehet az, aki pusztá kézzel meg mer támadni egy fegyveres rablót, hogy megszabadítson kezéből egy idegen nőt, kihez semmi köze, s aztán nem akarja elfogadni az ajándékot, mit olyan jól megérdemelt.

Loránd észrevette, hogy szükségtelen rést engedett szívében nyílni, amin könnyen jelleme titkai közé láthatna valaki s sietett betakarni hibáját.

— Nem fogadhatom el ajándékát, nagyságos asszonyom, minthogy ennél sokkal többet kívánok. Én nem vagyok prédikációval járó légátus; hanem iskolából kitaszított tanuló. Helyet keresek, ahol két kezem munkája után megéljek; midőn nagyságodat védelmeztem, az jutott eszembe, ez asszonyságnak szüksége lehet valami gazdatisztre, férjének ajánlhat; én híven fogok szolgálni; hűségemnek élő bizonyosságát adtam, mert papirosra írott bizonyágom nincsen.

— Hát maga ispán akarna lenni Topándynál? Hja, lelkem, tudja-e, hogy az milyen istentelen ember?

— Hisz éppen azért keresem fel; egyenesen hozzá indultam; magamat is istentelenségeimért zártak ki az iskolából. Nem vethetünk egymásnak semmit szemére.

— Tehát maga valami vétket tett, azért kerüli a világ szemét? Vallja meg, mit vétett! Gyilkolt? Vallja meg! Én azért magától meg nem ijedek, s el nem mondom senkinek. Megígérem, hogy oda lesz fogadva a házhoz, akármilyen vétkes van. Ezt már megmondtam. Hát gyilkolt?

— Azt nem tettem.

— Megverte az atyját, anyját?

— Nem, nagyságos asszony; — az a bűnöm, hogy lázítottam az ifjúságot a felsőbbek ellen.

— Micsoda? A szolgabíró ellen?
— De bizony még annál is felsőbbek ellen.
— Tán éppen a papok ellen? No, akkor aranyba foglaltatja magát Topándy. Az nagy bolond ebben a dologban.

A nő nevetve mondá e szavakat; azután egyszerre sötét méclázásba ment át arca. Majd tétova tekintettel lépett az ifjúhoz, s kezét annak karjára téve gyöngéden, azt kérde tőle súgva:

— Tud maga imádkozni?

Loránd megütközve tekintte rá.

— Úgy, könyvből imádkozni? Meg tudna maga valakit tanítani könyvből imádkozni? — Sok idő kellene ahhoz? Mi?

Loránd mindig jobban bámult a kérdezőre.

— Jól van, jól, no; nem mondtam semmit! Jöjjen velünk! A kocsis már pattog az ostorral. Akar benn ülni velünk a hintóban? Vagy jobb szeret kinn ülni a kocsis mellett, a szabad levegőn? Jobb is az! Én is inkább ott szeretnék. No hát menjünk!

A szolgáló, ki előkuperodott a pad alól, összetakarította ezalatt az éteszközöket, a nagyságos asszony kifizette a kocsmárost, s nemsokára ismét fenn ültek a hintóban, és gondolkoztak egymásról az egész úton. Az ifjú arról a nőről, ki a rablóval enyelgve dacol, gyűrüjéért küzd; aztán a rablóról, ki üres pisztollyal jön fosztogatni, és ismét a nőről, ki hatóság alatt nem ért mást, mint szolgabírót, s arról kérdezősködik, hogy tud-e más ember könyvből imádkozni, és amellet arany karperecet visel, ezüstről étkezik, selyemben öltözik, s az ifjúság tüzét hordja szemében; — a hölgy pedig arról az ifjúról, ki tud küzdeni, mint egy hős, kész dolgozni, mint egy napszámos; pénzt eldobni, mint egy nemes; asszonyokat elbűvölni, mint egy angyal, s hatalmasokat káromolni, mint egy ördög!

XIII. MELYIK TÉRÍTI EL A MÁSIKAT?

Reggel felé gördült be a hintó a lankadombi kastély udvarára.

Topándy a folyosón állva várta az érkezőt, s eléje sietve, lesegíté a fiatal hölgyet a hintóból, nagy tisztességgel kezét csókolva neki. Lorándra pedig, ki a kocsis mellől szállt le, kérdő bámulattal tekintte.

A hölgy felelt helyette.

— Egy kicsapott diákot hoztam, aki ispán akar lenni magánál. Meg kell őtet fogadni.

Azzal az elé siető cselédekre bízva, hogy úti lomjait hordják utána, ő maga minden további szóvesztegetés nélkül felment a kastélyba, Lorándot magára hagyva Topándyval.

Topándy szokott gunyoros kedvében fordult az ifjúhoz.

— No, fráter, téged jól berekommendáltak! Kicsapott diák; ezzel sok van mondva. Hát, öcsém: ispán akarsz-e nálam lenni, vagy tisztartó, vagy prefektus? Mert az mindegy. Válassz olyan titulust, amilyen tetszik. Konyítasz-e valamit ehhez a mesterséghez?

— Gazdaság körül nőttem fel. Nem szentírás biz az.

— Jól van, fráter! Hát megismertedek velem, mi nálam az ispánnak a dolga. Tudsz-e négyesben szántani? Tudsz-e asztagot rakni, fenn állva a kévék tetején? Tudsz-e elől rendet vágni tizenkét kaszással a sarkadban? Tudsz-e ágyást csinálni nyolc szérfűre, mind a nyolcat kinyomtatni, bemérni, szekérre rakni?

Loránd nem volt meglepetve a kérdésektől.

Az felelte mindenre, hogy tud hozzá.

— No, azt szeretem — szólta Topándy. — Hozzám sokan jöttek már híres, kitanult ökonómusok, csatos cipőkben gazdatisztnek ajánlkozni, de amint azt kérdeztem tőlük, hogy tudnak-e trágyát rakni a szekérre, mindannyia megfuttott. Szeretem, hogy te még itt állsz. Hát a konvenció, tudod-e, mi lesz?

— Tudom.

— Már hogy tudnád?

— Addig, ameddig hasznossá nem tudom magamat tenni, semmi; azontúl pedig annyi, amennyi egyik napról a másikra kell.

— Ez okos beszéd. Hát valami tisztí lakás, iroda vagy mi felől nincsenek igényeid? Mert az egészen szabad tetszésedre lesz bízva. Nálam az ispán ott lakhatik, ahol akarja: — akár a birkaakolban, akár a tehénistállóban, akár a bivalyosban. Nekem mindegy: szabad választásra bízom.

Topándy hamis szemszúrással kacintott Lorándra, hogy mit mond erre.

Loránd pedig a legkomolyabb arccal válaszolá, hogy legszükségesebb lesz jelenléte a birkaakolban, ott fog megtelepedni.

— No, eszerint hát megalkudtunk — szólta nagyot nevetve Topándy. — Majd meglátjuk, hogyan álljuk ki egymás barátságát. A szegődést elfogadom; mikor meg tetszik unnod, meg se tessék mondanod: ott a kapufélfa.

— Nem fogok hozzáfordulni.

— Brávó! Becsülöm az elszántságot. Most hát gyere fel, öcsém: az asszony majd kiadja számodra az öt napra való cselédkenyeret, szalonnát, lebbencset, levesbe főzni valót és az átalag vinkót; — vedd át, majd a juhász megtanít rá, hogyan kell sütni, főzni.

Loránd az arcát sem fintorította félre a sajátságos ispánfogadási feltételekre; mindenbe belenyugodott, mint aki mindezt leghelyesebbnek találja.

— No hát gyere utánam, fráter ispán!

Azzal bevezette őt Topány a kastélyba, még azt se kérdezte tőle, hogy híják. Gondolta, úgylis odább szokik holnapután.

A nagyságos asszony éppen az előteremben volt, ahol reggelizni szoktak.

Míg Topány mutogatta Lorándnak az aklokat, amikből hálósobát választhat magának tetszése szerint, azalatt őnagysága elkészítteté a kávé, villásreggelit, szilvapalinkát a szép sávolyos abrosszal terített kerek asztalra, melyre három csésze s ugyanannyi éteszköz és asztalkendő volt föltéve.

Mikor Topány belépett, maga után eresztve Lorándot, őnagysága éppen azzal volt elfoglalva, hogy az ezüst főzőgép-ből az illatos mokkanedvet a csészékbe öntögesse, míg a kövér bivalytej a fehér mázos lábasokban párologott előtte. Topány levetette magát a legközelebb talált székre, s hagyta Lorándot állva várni, míg őnagysága ráér a lebbencs- és tarhonyailletményt kimérni a számára.

— Maga nem oda ül! — riadt rá a szép hölgy.

Topány felugrott hirtelen.

— Bocsánat, hát kinek a helye ez?

— Azé az úré ott! — mutatott Lorándra fejével a hölgy, mindkét keze el levén foglalva az ibrikkel.

— Tessék, kérem alássan — szólt Topány, helyet csinálva Loránd előtt.

— Maga ott fog mindig ülni — szólt a hölgy, letéve a kávé üstöt, s ujjával a helyre mutatva, mely bal felől az övé mellett volt megterítve. — Reggelinél, ebédnél, vacsoránál.

Ez másképp hangzik, mint a háziúr biztatása: a lebbencs, tarhonya és cselédkenyér.

— Ez lesz a szobája itten jobbra! — intézkedett a hölgy tovább. — Györgynek híják az inast, aki ki fogja szolgálni; a kocsisok közül a János fog állni rendelkezésére.

Loránd egyik bámulatból a másikba esett. Valami észrevételt akart tenni; de maga sem tudta, mit.

Topándy azonban homéri hahotára fakadt. Szinte elfuladt bele.

— Hiszen, öcsém, mért nem mondtad, hogy az asszonyal már elvégezted a szerződést? Akkor nem vesződtem volna veled. Ha így van, aludjál a pamlagomon, s igyál a poharamból!

Loránd akarta játszani a kevély szegényt. Megrázta fejét dacosan.

— Alunni fogok a szénában, s iszom a vederből.

— Tanácslom önnek, hogy tegye azt, amit én mondok — szólt a hölgy, agyonsújtva villogó tekintetével a két férfit.

— Bizony, öcsém — monda Topándy —, annál okosabb tanácsot én sem adhatok neked. Ülünk le tehát, és igyunk legalább Bruderschaftot egy pohár papramorgóban.

Loránd jónak látta a hölgy parancsoló tekintete előtt meghunyászkodni s elfoglalni a mutatott helyet, mire aztán az végtelen jókedvvel elnevette magát. Olyan kedves volt, olyan természetes, olyan szeretetreméltó, mikor így nevetett.

Topándy nem állhatá meg, hogy meg ne csókolja a kezét.

Az úrhölgy nevetve, tréfás negéddel nyújtá Loránd felé a másik kezét.

— No hát maga is! No? Hát micsoda?

Loránd is megcsókolta a másik kezét.

Mire aztán mind a két kezét összecsapta a feje fölött, úgy kacagott — az úrhölgy — a cigányleány.

— Nini! Magának én egy levelet is hoztam a városból — szólt a hölgy, elővéve tárcáját. — Ugyan jó, hogy az a zsvány pugillárisostul el nem vette tőlem; a maga levele is odaveszett volna.

— Zsvány? — szólt elkomolyodva Topándy. — Micsoda zsvány?

— No hát, itt a Fejbetörő csárdában, mikor megálltunk itatni, egy zsvány rajtunk rontott, aztán ki akart rabolni. A pénzt már odadtam neki, meg a karperecemet, hanem még ezt a gyűrűt is le akarta húzni az ujjamról; de én nem

engedtem. Aztán megfogta a kezemet, s hogy ne sikolthassak, a számba dugta a pisztoly végét — a bolond.

A hölgy olyan könnyűvérű negéddel adta ezt elő, hogy Topándy nem tudta, tréfál-e ez most, vagy valót beszél.

— Micsoda mese ez?

— Mese? — kiáltottak rá egyszerre két oldalról, egyfelől a nagyságos asszony, másfelől a kis szobaleány; ez telelármázta fülét, hogy ő mennyire meg volt ijedve, még most is reszket, amaz pedig feltúrta karjáról a ruha hímzett szegélyét, s odatartá Topándy elé a karját.

— Nézze, hogy lement a bőr a kezemről, amint megszorította a rablót; s nézzen ide: az ínyem egészen fel van hasadozva, ahogy a pisztoly végét a számba dugta — szólt szétnyitva korallpiros ajkait, mik közül a leggyönyörűbb fehér fogsor ragyogott elő. — Jó, hogy ki nem ütötte egypár fogamat!

Bizony azért nagy kár lett volna.

— De hát hogy szabadultatok meg? — sürgölé Topándy aggodalommal.

— Bizony nem tudom én, hogy látott volna-e maga engemet még valaha, vagy sohasem, ha ez a fiatalember ott nincs, és segítségünkre nem jön. Hanem aztán amint ez odaugrott, kikapta a zsvány kezéből a pisztolyt; az is egyszerre fogta magát, és elszaladt.

Topándy még egyre rázta a fejét. Nagy sor ezt elhinni.

— Még tán most is itt van a zsebében a pisztoly, amit a zsványtól elvett. Adja ide; de ne bolondozzanak itt velem, mert elsül, s még valakit meglő.

Loránd átadta Topándynak a rablótól elvett pisztolyt.

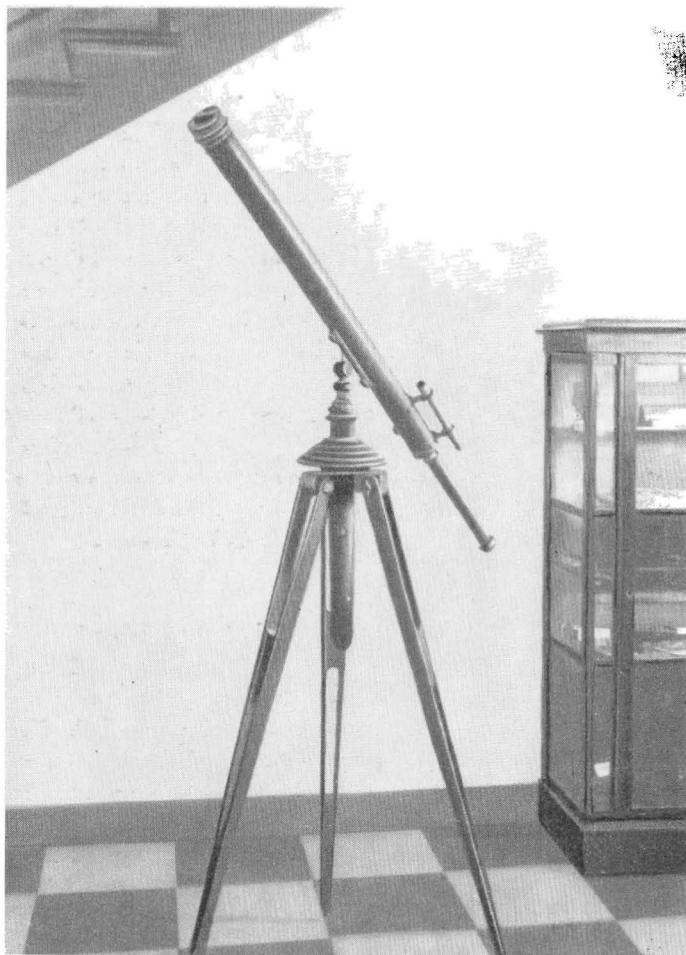
A fegyver csöve bronzbul volt; agya ezüst cifrákkal kiverve.

— Csodálatos! — szólt Topándy, szemügyre véve a pisztoly cirádáit. — Ezen a pisztolyon a Sárkölyiek címere van.

A régi pozsonyi líceum

II.

Jókai csillagászati távcsöve

Azonban nem folytatta tovább. Eltette a pisztolyt a zsebébe. Lorándnak pedig kezét nyújtá az asztalon keresztül.

— Öcsém, derék gyerek vagy; becsüllek érte, hogy ilyen bátran védelmezted az enyéimet, s annyiival több okom van beleegyezni, hogy velem egy földél alatt lakjál ezentúl, hacsak te magad nem félsz, hogy ez a földél miattam rád szakad. — Milyen volt az a rabló? — szólt ismét a nőkhöz fordulva.

— Nem láhattuk, mert eloltotta a gyertyát, s azután meg nagyhamar elfutott.

Lorándnak feltűnt, hogy az asszony nem akar emlékezni a rabló arcvonásaira, amiket pedig jól kivehetett a szeszláng mellett; s különösen, hogy egy szóval sem említette azt, hogy a rabló cigány volt.

— Nem tudom, milyen volt — ismételé, kifejezéssel tekintve Lorándra. — Egyikünk sem láthatta, mert sötét volt. Azért is nem lőhetett rá az elvett pisztollyal szabadítónk, mert a sötétben bajos volt célozni. Ha nem talál, a zsvány mindnyájunkat megölhetett volna.

— Ez szép kaland! — dörmögé Topándy. — Máskor nem engedem, hogy éjszaka utazzatok.

— Majd fegyvert hordok én is magammal máskor.

— Ezt a mocsári tanyát pedig nem tűröm itt a közelben tovább; ott végtére is olyan embernek kell lakni, aki miránk leskelődik. Mihelyt a Tisza árja jön, felgyújtatom körülötte a nádast, s akkor aztán a kazal is ottég.

Ezalatt megtalálta az asszony a levelet.

— Itt van — szólt odanyújtva azt Topándynak.

— Nőírás — szólt rátekintve a címzetre Topándy.

— Hát még azt is meg lehet ismerni a betűkről, hogy asszony írta-e vagy férfi? — kérdezé naiv kíváncsisággal kandikálva az írásba a szép asszony.

Loránd is odatekintett, s úgy tetszék neki, mintha ezt az írást már látta volna valahol. De sehogy sem jutott eszébe,

hogy hol. Idegen kéz írása; semmi nőismerőse kézvonásaihoz nem hasonlítanak a betűk; pedig mégis látta azt valahol!

Töprenghetel, gondolkozhatol azon, jó fiú, sokáig: sohasem fogod te azt kitalálni. Nem gondoltál te arról soha, aki azt írta, észre se vetted, hogy a világon van: Fanny írása az, a bohókás csereléánykéé; valaha Dezső mutatott neked hasonló írást egy pillanatra, mikor anyád csókját tudatta veled a gyermektárs leveléből. Most pedig azt írta ez ismeretlen kéz Topándynak, hogy ha e napokban egy fiatalember fog hozzá vetődni, sárosan, rongyosan, ne kérdeje tőle, honnan jön, miért fut, nézzen jól nemes arcába, s abból meg fogja tudni, hogy ez ifjú nem aljas bűn miatt kénytelen kerülni az üldözésére kiindult világot.

Topándy hosszasan nézett az előtte ülő ifjú arcába: vajon ez-e az igazi?

Ő is jól ismerte már akkor az országgyűlési ifjúság társulatának történetét.

Nem kérdezősködött.

Az első naptól fogva egészen otthon volt Topándy házában Loránd.

Topándy úgy bánt vele, mint egy herceg az egyetlen fiával, kibem trónörököszt nevel; Loránd pedig úgy viselte magát irányában, mint egy szegény ember fia, ki az apja házában tanulja a szolgálatot.

Mind a ketten sok rendkívüliséget találtak egymásban, s mindkettő szerette volna e rendkívüliségek okát kifürkészni a másikban.

Loránd megjegyzé nagybátyjában, hogy ez istentagadó kérgen belül valami mély érzés rejlik ott, aminek nyitására senki sem akadt még; Topándy pedig ismeretlen unokaöccsében azt sejté, hogy e nagy léleknyugalom tengertükre alatt egy korán feldúlt élet örvénye sötétlik.

Sokat próbáltak egymás lelkébe behatolni — és hasztalan.

A nagyságos asszony élettikával mindjárt az első nap megismerkedett Loránd. Mikor este vacsora után kezét akart neki csókolni, eldugta a háta mögé a kezét, s nem engedte neki e tisztességtételt.

— Hallja maga, édes lelkem; nekem többet ne csókoljon kezét, és engemet ne is nagyságo!ljon. Én csak egy szegény cigányleány vagyok; apám, anyám, minden pereputtyom sátoros cigány. A nevem Cipra. Cseléd vagyok a háznál, akit a nagyságos úr tréfából selyemben, csipkében járat, s nagyságotat a cselédekkel; amiért azok aztán kinevetnek. Persze csak a hátam mögött, mert ha szembe tennék, felfofoznám őket. De maga ne nevéssen a hátam mögött. Árva cigányleány vagyok. A nagyságos úr a szemé!tről szedett fel; a nagyságos úr igen jó hozzám, s én meghalnék érte, ha rákerülne a sor. Ez az egész állapot, látja.

A cigányleány nedves szemekkel tekintte Topándyra, ki mosolyogva hallgatta őszinte vallomását, mintha helyeselné azt. Azután, mintha nagyságos ura helybenhagyását elérte volna, fordult ismét Lorándhoz.

— Azért csak híjon maga engemet Ciprának!

— Jól van, Cipra húgom — szólt Loránd kezét nyújtva eléje.

— „Húgom?” — No, látja, ez szép magától, hogy ezt is hozzáteszi.

Azzal megszorítá Loránd kezét, s magukra hagyta a férfiakat.

Topándy azonban más tárgyra vitte át a beszédet, s nem beszélt Lorándnak Cipráról többet.

Előbb meg akarta figyelni, mi hatást fog az ifjúra tenni e felfedezés?

Az első napok elárulák azt.

Loránd ettől fogva nemhogy bizalmasabbá, sőt tartózkodóbbá lett a vélt háziasszony irányában, mióta az kivallá neki, hogy ő nem háziasszony, hanem csak cigányleány.

Amellett oly kímélettel bánt vele, mint aki tudja jól, hogy a legkisebb sértés kétszeresen fáj annak, aki azért nem panaszolhat. Előzékeny, figyelmes volt irányában, mint aki a *boldog nő* álarca alatt látja a mélyen eltitkolt boldogtalanságot és ártatlanságot. Ciprát az ismeretlenek a ház asszonyának hitték, az ismerősök a háziúr kedvesének; pedig az nem volt más, — mint egy asszonynak öltöztetett szűz.

És ezt a titkot Loránd meg tudta sejteni.

Ha Topándy figyelt őrá, ő is figyelt Topándyra. Ő észrevette, hogy Topándy nem őrzi, nem félti ezt a leányt; egyedül hagyja utazni, rábízta vagyona nagy részét, elhalmozza ajándékaival, és azontúl nem törődik vele. Pedig van valami ragaszkodása hozzá, ami több a megszokásnál; a leányon esett legkisebb bántalmat bárkin is megtorol, amiért az egész cselédség jobban fél Ciprától, mint magától az uraságtól, s ha véletlenül a kettőjük akarata összeütközik, mindig a Cipráé jön foganatba.

Topándy viszont észrevette Lorándon, hogy az nem fut a szép arc után, méghozzá egy olyan hölgy arca után, akit megnyerni nem nehéz, mert senki sem őrzi, s eldobni megint könnyű, mert csak cigányleány. Valami tárgynak kell e szívben lenni, mely azt betölti, vagy egy végtelen űrnek, amit be nem képes tölteni semmi.

Topándy zajos életet élt, mikor cimborái akadtak hozzá; hanem mikor egyedül maradt, egészen más ember volt; amilyennek csak maga előtt szeretett látszani.

A természetbúvárlat volt szenvedélye.

A kastély egyik földszinti zugában vegytani laboratóriuma volt; természettudományi kísérletekkel töltötte az időt, gépekkel vesződött, csillagokban búvárkodott, a föld mélyének titkait tanulmányozta.

Ilyenkor csak Lorándot szívelte maga körül. Benne fölhalálta azt, ki tudományos szenvedélyét osztani képes volt, bár kételyeit nem vette is föl.

Az anyag minden! A természetbúvárok nagy részének régi jelszava ez, s azért olyan rokon elem a természetbúvárlat a mindent tagadással.

Gyakran meglepte Cipra is a két férfit e csendes mulatságok közepette, s úgy el tudta őket bámulni óra hosszat, s ha nem értette is, ami e magas tudományban fogalmain túl ment, el tudta magát mulattatni Cartesius elmerülő ördögöcskéin, rá mert ülni a villanyos szigetre, s öröme határtalan volt, ha ilyenkor Loránd, ujjával közel érve hozzá, villanyszikrákat csalt ki ruhájából, kezeiből. Sőt abban is tudott élvezetet találni, ha a nagy távcsöveken az ég csodáit óra hosszat elnézegetheté.

Loránd szívesen felelt neki minden kérdésre; pedig szegény leány annyira az elejétől kezdve nem értett mindezekhez.

Pedig milyen bűbajos gondolat: mindent tudni!

Egyszer, mikor nagyon jól megmagyarázta neki Loránd a nap-spektrum elméletét, a leány felsóhajtott, s hirtelen odahajolva Lorándhoz, azt súgá neki, elpirulva:

— Tanítson meg engemet olvasni!

Loránd rábámult; Topándy pedig félvállról azt kérdezé tőle:

— Ugyan már minek volna neked az olvasni tudás?

A leány összetette keblén kezeit, és áhítattal rebegé:

— Szeretnék imádkozni tudni.

— Imádkozni-e? Hát aztán miért imádkoznál? Van valami, ami nélkül nem lehetsz el?

— Van.

— Vajon mi lehet az?

— Azt szeretném éppen megtudni az imádkozás által.

— Hát magad sem tudod, hogy mi?

— Nem tudom kimondani, hogy mi.

— S ismersz valakit, aki azt meg tudja neked adni?

A leány felmutatott az égre.

Topándy vállat vont rá.

— Eredj, bohó, nem leánynak való az olvasás. Az aszszonyféle úgy jó, ha nem tud semmit.

Azzal a szemé közé kacagott a leánynak; Cipra sírva kelt föl, és elment.

Loránd megszánta ezt az árva teremtest, aki selyemben, finom kesztyűben jár, és a betűket nem ismeri — és az Istenhez nem bír emelkedni.

Loránd kedélye annyira elsekélyült már e pusztai magányban, hogy tudott másokat szánni.

Idegen név alatt, senkitől nem ismerve, jól elrejtve a világ elől, feledni tudta a magas ábrándokat, mik egykor töretlen pályát mutogattak előtte, s melyen a sors mindjárt az első lépésnél kikacagta. Letett arról a gondolatról, hogy ez a cím is legyen a világon: nagy hazafi. Nagy hazafi az, akinek nagy hivatala van. Akinek ez nem kell, maradjon az ekeszarvánál. Az ambíciónak csak rendes vonalozott útjai lehetnek, s a sikert kell kezdeni az esküdségen vagy a tiszteletbeli aljegyzőségen, ha az ember nemesember; a városi írnokságon, ha az ember csak honorácior; tertia non dantur! Nagy emberek sine titulo? Azokra szűk szállások várnak.

Hanem hiszen akinek duzzogni tetszik, arra nézve igen szép pálya a mezei gazdaság; s aki el akarja temetni magát, annak élve is szolgál temetővel a föld: igen szép, regényes, virágos, búzakalászos temetővel; melynek közepéből az élet boldog halottjai vígan kinevetik azokat, akik lótnak-futnak, fáradsznak, lármáznak, firkálnak, azt hiszik, hogy tesznek valamit, s aztán ők is csak odajutnak, ahova a többi.

Loránd már aziránt is kezdett elfásulni, hogy minő szomorú kötelezettség áll előtte az évek határidejének leteltén. Még az messzeidő. Az ember szép csendesen is meghalhat odáig; tán az a másik is elveszhet addig, aki e titkot őrzi. És talán az ember lelkén is megvastagszik a bőr tíz évi földtúró munka után, miként arcán és tenyerén, hogy akkor nevetni fog egy olyan fogadáson, melyet ifjú, túlfeszült kedéllyel teljesített volna; s

amit ha nevetve elutasított magától, senki sem lesz, aki azt ne mondja rá, hogy okos ember volt; s ha ellenkezőt mondhatna is valaki, hol találhatná meg őt, hogy ezt szemébe mondja? Saját magával pedig talán megalkuszik akkorra az ember. Otthon maradt családja iránt is meg volt nyugtatva félig-meddig. Dezsőtől gyakran kapott levelet, álcímzete alatt; otthon egészségesek, s az elbukott fiú sorsát jó szívvel viselik. Megtudta azt is, hogy Bálnokházné nem tért vissza férjéhez, külföldre ment azzal a színésszel, kivel korábbi ismeretsége volt már. Ez is ki volt hát törülve emlékéből. — Fehér lap volt az egész kedélye, amelyen a más ember bajának is volt helye.

Lehetetlen volt észre nem vennie, hogy ez a szegény leány mennyire ragaszkodik hozzá együgyűségében; mit azelőtt nem tudott, szégyenleni tudja magát, ha Loránd előtt éri valami csintalan tréfa Topándy vendégei részéről. Szánta ezt az elveszett lelket.

Egyszer, mikor hosszabban mulattak együtt Topándyval optikai észleletek mellett a magányos műtevő szobában, Loránd bátorságot vett magának, hogy előhozza e tárgyat.

— Igazán úgy nőtt fel ez a leány minden ismeret nélkül?

— Bizony nem ismer ez se Istent, se ábécét.

— S miért nem engedi ön, hogy megismerje, szegény?

— Az ábécét? Mert ez rá nézve egészen fölösleges dolog. Nekem bolond kedvem jött egyszer az utcáról fölszedni egy meztelen cigánygyereket azzal a fogadással, hogy ebből boldog embert fogok csinálni. Mi a boldogság a világban? A kényelem és az ismeretlenség. Ha saját gyermekem van, azzal is így teszek. Az az életnek a titka, hogy az embernek jó gyomra, jó álma és jó szíve legyen. Ha végiggondolok rajta, hogy egész életemben mi keserűségek értek, annak az alapja mind az volt, amit tanultam. Sokszor éjszakákon át elkínzott valami eszme, amíg cselédeim boldogul horkoltak. Akartam egy olyan boldog embert látni magam előtt, amilyen az én ideálom; akit nem kínoznak azok a cifra válogatott tortúrák, amiket a civilizált

világ sub titulo „jó erkölcs” egymás üldözésére feltalált. Tehát — azon kezdtem, hogy Ciprával nem ismertettem meg az ábécét.

— De hát az Istent?

Topándy elvette szemét a távcsőtől, mellyel éppen a csillagos égre kinézett.

— Magam sem ismerem.

Loránd bántott kedéllyel fordult el tőle. Topándy észrevette azt.

— Édes fiam, húszéves gyermekem; te talán többet tudsz, mint én; kérlek, ha te ismered, taníts meg engemet is rá.

Loránd vállat vont. Azután elkezdett a kéz alatt levő tárgyakról beszélni.

— Mutat-e ez a Dollond-féle teleszkóp csillagokat a tejútban?

— Igen: az egész tejutat millió csillagképletre osztja szét, minden egyes csillag egy nap.

— Hát az „Éjszaki Vadászkutya” fejében levő ködöt felderíti-e?

— Az köd marad előtte. Gömbölyű köd; körülötte egy gyűrű ködből.

— Talán a Gregory-féle távcső, mit most küldtek Bécsből, jobban nagyít?

— Igaz. Hozd elő! Még azóta, hogy ez megjött, nem volt tiszta idő, hogy kísérletet tehattünk volna.

Topándy nagy érdekléssel nézett fel az új távcsövön az égbe.

— Áh! — szólt meglepetve. — Ez igen jó cső. A csillagköd ritkul, néhány apró csillag kiválik a gyűrűből.

— Hát a tömeg maga?

— Az köd marad. Atomjait még ez sem bonthatja szét.

— Hát a Chevalier-féle mikroszkópot nem kísértjük-e most meg?

— Jó lesz, készítsd el!

— Mit tegyünk alá? Egy rhinchitest?

— Nem bánom.

Loránd meggyújtá a légszeszt, mely fényt vetett a górcső tárgyaira, s elébb maga nézett bele, hogy eltalálja a helyes gyúponot. Azután elragadtatva szólt:

— Nézze ön! Nincs az a mesebeli vért Homér Iliászából, mely e kicsi rovar szárnypaizsához fogható legyen. Csupa smaragd és zománczott arany.

— Valóban az.

— És most figyeljen ön oda: e kis rovar két szárnya között van egy kis élődi féreg, és annak is van két szeme, élete, életének célja, a vér lüktet ereiben, s e féreg gyomrában megint más férgek élnek; és azokat már e mikroszkóp nem mutatja meg.

— Értem — szólt az ateista, Loránd szemébe tekintve. — Te most megmutattad nekem, hogy amilyen végtelen a teremtés eszméje a rettenetes mindenségig, olyan végtelen az lefelé a képtelen semmiségig: és ez az Isten!

Loránd arcán a magasztos megnyugvás mutatá, hogy ez volt célja.

— Kedves öcsém — szólt Topándy, két kezét Loránd vállára téve. — Ezt az eszmét én régóta ismerem. A végtelenség előtt én is leroskadok, s azt is felfogom, hogy mi is egy osztályt képezünk felfelé a csillagokhoz, s egy fokozatot lefelé az ázalékféreghez. Hanem azután eddig van. S tán ez a féreg, akit én megöltem, hogy a szárnyában gyönyörködjem, éppen úgy hitte azt, hogy ő a mindenség közepe, aki körül a világ forog, mint Plato tollatlan kétlábú állatai, s midőn haldokolva utolsó zöngését hallatta, tán éppen úgy követelte, hogy e bosszúra hívó hangot feljegyezze valaki, mint mikor Varsóban négyezer mártír énekelte utoljára, hogy „Nincs még oda!”

— Nem az a hitem, uram. Az efemer rovar története: az egy nap; az ember története: az egy élet; a nemzetek története a századok, és a világok története az öröklét; s az örök igazság eljön mindenkire az elmaradhatlan egymásutánban.

— Megengedem, öcsém; még azt is neked hagyom, hogy

az üstökös csillagok bizonyosan ilyen hosszú igazságra elbocsátott pörkeresői a makrokozmosznak, akik egyszer valamikor mind meglelik apai örökségüket, amiből őket valami zsarnok nap kilódította; hanem azt viszont te engedd meg nekem, hogy ránk, gondolkozó, gondolataikat elmés káromkodásokban kifejezni tudó férgekre, vagy ha akarod, csillagokra, a gondviselésnek éppen semmi gondja. Mindennek, mindennek van gondviselése: legyen úgy, elhiszem; de ennek az élődi fajnak nincs; ha csak annak nem vesszük, hogy egyszer-egyszer egy dögvész nekiindul, mikor már nagyon el van népesülve ez a faj a földön, s megritkítja azt.

— Uram, engemet sok csapás ért a földön. Nagyon sok: és olyan, amit válogatva oszt a sors; de azért egyet meg nem ingatott bennem: a hitet.

— Engem nem ért soha semmi csapás. Nem tett szkeptikussá a szenvedés. Mindig kedvem szerint tölt az élet. Ha imádságért osztaná valaki a jót, nekem nem volna betevő falatom. Az álszenteskedők hajtottak erővel ez útra. Talán ha azokkal nem lennék körülfogva, elhallgatnám hitetlenségemet; nem csinálnék másoknak botrányt vele; nem keresném, hogyan bosszanthatom a világ hipokritáit azzal, amit ők káromlásnak neveznek. Hidd el, öcsém, hogy egymillió ember közül egy híján mind csak egy gazdag hitelezőnek nézi a gondviselést, akitől mindig lehet kölcsönt kapni; de mikor kamatfizetésről van szó, akkor csak az az egy emlékezik meg róla.

— És az az egy elég arra, hogy megdicsőüljön benne az eszme!

— Az az „egy”? — Hanem az az egy te nem fogsz lenni, öcsém.

Loránd bámulva kérdezé:

— Miért nem?

— Azért nem, hogy ha sokáig itt maradsz az én közelemben, teneked is múlhatatlanul olyan mindent tagadóvá kell válnod, mint én vagyok.

Loránd magában mosolygott.

— Óh, kegyes öcsém, nem *énrólam* fog az rád ragadni, aki gúnyt űzők, botránnyt csinálók, hanem arról a másiktól, aki harangszóra imádkozik.

— Ön Sárvölgyit érti?

— Hát kit értenék mást? Te azzal az emberrel naponként érintkezni fogsz, s utoljára is azt fogod mondani, amit én: „Ha így kell a mennyországba jutni, akkor én inkább itthon maradok.”

— De hát mi ez a Sárvölgyi?

— Egy álszenteskedő, aki valamennyi szentnek sorba hazudik, s kicsálná az arkangyalok szemeit, ha nem vigyáznának magukra.

— Ön nagyon gyűlöli azt az embert.

— Hogy gyűlölöm-e? Ez az egy jó tulajdonsága van a szívemnek, hogy ezt az embert gyűlölöm.

— Azért, mert kegyeskedő? Mai világban pedig az is egy neme a bátorságnak, ha valaki a pietásokat külsőleg is ki meri mutatni a szkeptikus, a közönyös világ előtt. Nekem kedvem volna ez embert védelmezni ön ellenében.

— Volna kedved? Jól van. Fogjunk akár most mindjárt hozzá! Húzz magadnak ide egy széket, és hallgass rám! Én leszek az „advocatus diaboli”. Elmondok neked egy történetet erről az emberről. Ez ismét nem velem történt; én csak egyszerű tanúja voltam a történetnek. Engem nem bántott ez ember soha; engem nem bántott soha senki. Még egyszer mondom neked, hogy nekem semmi panaszom, sem az emberekre, sem az alattuk vagy felettük lehető lényekre. Ül mellém, öcsém!

Loránd előbb föléleszté a tüzet a kandallóban, eloltá a mikroszkóp légszuszvilágát, hogy a szobában csupán a pattogó hasábok veres fénye s a láthatáron emelkedő hold az ablakon át vetett derengő világot. Azután leült egy karos szalmaszékre Topándyval szemközt.

— Volt nekem fiatal koromban egy igen kedves barátom, rokonom, akivel eleitől fogva együtt jártuk az iskolákat; mégpedig annyira együtt, hogy a klasszisban is egymás mellett ültünk mindig. Az én pajtásom volt az osztályban a megingathatlan első, én mindigjárt utána; néha kettőnk közé jutott válaszfalnak ez a Sárvölgyi, aki már akkor is nagy hízelgő és áruklodó volt, s ezen az úton nehányszor kitolt a helyemből, amire a kisdíákok olyan sokat tartanak. Én persze már akkor is olyan istentelen voltam, akire nem győztek eleget panaszkodni. Később, hogy a francia háború alatt idebenn az iskolák rende is sokat szenvedett, kiküldtek bennünket együtt Heidelbergbe. Az ördög ezt a Sárvölgyit oda is utánunk hozta. Szülői pöffeszkedő emberek voltak; amit a mi szülőink tettek, azt nekik is utánozni kellett. Hisz küldhették volna fiukat Jénába, Berlinbe vagy Ninivébe; de éppen oda kellett neki jönni, ahol mi is ott vagyunk.

— Még nem mondta ön meg barátja nevét — szólt Loránd, ki aggódva figyelt a történet kezdetére.

— Vagy úgy? Hisz a névre nincsen semmi szükség. Barátom volt. A történetre nézve mindegy, akárhogy hítták; egyébiránt nehogy azt hidd, hogy mesét mondok, a nevét is tudathatom veled: Áronffy Lőrincnek hítták.

Loránd minden idegén delejes zsibbadás futott végig, midőn atyja nevét hallá kimondatni. Azután egyszerre elkezdett a szíve sebesen dobogni. Érzé, hogy itt áll a kripta ajtaja előtt, melynek titkát annyiszor kísérté megfejteni.

— Soha délcegebb alakot, nemesebb kedélyt, melegebb szívet nem ismertem nálánál — folytató Topándy. — Nemcsak mint rokonomat, de mint ideálját az akkori ifjúságnak, bámultam és szerettem. Mindenféle apró titkokskák közössége, miket csak az ifjak értenek egymás között, azt a bizalmas összetartást szilárdítá meg közöttünk, ami a késő vénségre ki szokott hatni. Akkor keletkeztek Európa-szerte azok a szabadelvű világnézetek, miknek olyan varázsló hatása szokott

lenni a fiatalságra; akkor ébredezett itthon is valami, amit most már nemzeti önérzetnek neveznek; maga a világbölcsészet egészen új átalakulásának ment eléje, s a régi és az új kor ellentétekben fordultak egymás ellen a közéletben úgy, mint a magánéletben. Mindez bensővé tette a viszonyt, mely közöttünk gyermeki megszokás volt az ideig.

Két évig voltunk az akadémiákon; elég zajban, kedvben tölt le a két év. Ha pénzünk volt, azt elköltöttük együtt; ha nem volt, együtt koplaltunk. Egymásért nélkülöztünk, egymásért verekedtünk, egymásért becsukattuk magunkat. Itt már nagyon keveset találkoztunk Sárkölygyivel; az akadémia nagy erdő, nincs az ember úgy összeszorítva benne, mint a gimnázium padain.

Éppen a francia háború legnagyobb hevében az az ötletünk támadt, hogy egy írott újságot szerkesztettünk magunk között.

(Loránd még nagyobb érdeklődéssel kezdte figyelni.)

— No, ez nem volt valami országháborító kérdés, mindössze is annyiból állt, hogy mi a hírlapban mindazt, amit az Augsburger nagy pátozzsal adott elő, tréfás gúnnyal travesztáltuk; akik olvasták, nevettek rajta.

Hanem a vége mégis az lett a mulatságnak, hogy egy szép napon mi ketten megkaptuk a consilium abeundit.

Engemet bizony nagyon keserített az: annyi transzcendentális tudományt, annyi világismeretet belém vertek már, hogy szinte vágytam haza a falusi kántor társaságába, aki még azt hiszi, hogy az anekdotamondás a legelső tudomány a világon.

Csak két napunk maradt Heidelbergában, hogy holmieinket összeszedjük, filisztereinkkel megalkudjunk, s úgynevezett „kincseink”-től búcsút vegyünk. E két nap alatt csak kétszer láttam Áronffyt. Egyszer az első nap reggelén, midőn igen izgatottan jött hozzám, s azt mondá: „Fogom a fülét annak, ki bennünket elárult; — ha nem térek vissza, lépj nyomomba, és bosszulj meg!” Én kérdeztem tőle, miért nem választ engem

segédének. Arra azt felelte: „Mert te is érdekelve vagy, s utánam kell következned.” — És azután másnap este, midőn ismét hazajött, egészen fásult, lelankadt kedéllyel: — beszéltem hozzá: alig adott választ; s midőn végre azt kérdezém tőle: „Talán megöltél valakit?”, azt felelte rá határozottan: „Igen”.

— Ki volt azon ember? — kérde Loránd szorongva.

— Ugyan ne vágj a szavamba! Majd megtudod! — förmedt rá Topándy, s folytatá a történetet:

— E naptól fogva egészen megváltozott Áronffy. A kedélyes, jókedvű fiúból egyszerre hallgatag, komoly, fás ember lett, akivel nem lehetett többé mulatni. Kerülte a világot, s úgy vettem észre, hogy az egész világban legjobban került engem.

Azt hittem, hogy én tudom, miért van ez.

. Azt hittem, hogy én tudom komolyságának titkát. Megölt egy embert, akit párbajra ő hívott ki. Ez nyomja lelkét. Nem tud elég hidegvérű lenni, hogy egy ilyen bagatellt kiverjen a fejéből. Más ember bravúrnak számítja azt, s legfeljebb is a mások üldözésétől tart miatta, de saját maga nem üldözi érte magát. Majd elfelejti, mire megvénül.

Az én atyámfia azonban csak évről évre komoly kedélyű maradt, s ha később találkoztam is vele, oly fanyar, oly élvezhetlen volt rám nézve a társasága, hogy biz én nem is igen örömet kerestem aztán fel.

Pedig amint hazaérkezett, azonnal megházasodott. Még Heidelbergbe menetele előtt jegyzette el mátkáját, ki igen kedves, szép, szelíd leányka volt. Szerették egymást. Hanem azért Áronffy borult kedélyű maradt. Házassága első évében fia született, később ismét egy másik. Mondják, hogy szép, okos fiú volt mind a kettő. Ez sem derítette őt fel soha. Mindjárt a mézeshetek után elment a hadjáratba, s ott úgy viselte magát, mint aki azt akarja, hogy minél előbb levágják. Később minden hír, amit felőle kaptam, azt erősítette, hogy Áronffy gyógyíthatlan kedélybetegségben szenved. — Érdemes-e erre egy ember, akinek elkoppantottuk az élete gyertyáját?

— Hogy hívták azt, akit megölt? — sürgeté megújult nyugtalansággal Loránd.

— Mondtam már, hogy majd megtudod; nem fut el előled a história! Hallgasd tovább!

Egy napon, lehetett már tizenkét éve annak, hogy a heidelbergi iskola porát levertük csizmáinkról, én egy csomagot kapok Heidelbergából, az ottani helyhatóság komitívájával, melyben tudtomra adatik, hogy bizonyos Stoppelfeld doktor ezt a lepecsételt csomagot hagyta nekem végrendeletileg.

Stoppelfeld? Stoppelfeld? Törtem rajta a fejemet, ki lehet az, aki az Óperencián túlról még nekem testálhat valamit; végre eszembe jutott, hogy járt velünk együtt a tanórákra egy hosszú szőke hajú medikus, aki híres legény volt a maga idejében minden *Keilereinál* és *Kneipereinál*. Ha nem csalódom, *Schmollist* is ittunk egymással, s valami *Paukereinál* két rossz kardot fűrészé duelláltunk egymás kezében.

Felbontom a csomagot, s abban találok egy levelet, mely hozzám volt intézve.

A levél még most is megvan nálam, de tudom könyv nélkül minden szavát, annyiszor elolvastam azt. Ez volt a tartalma:

„Bajtárs Uram! Emlékezhetel rá, hogy Heidelbergből elutazástok előtti napon egyik fiatal kollégánk, Áronffy Lőrinc, valamely becsületbeli ügy elintézése végett segédeket keresett az ismerősök között. Történetesen engem talált legelőször megszólítani. Én természetesen elfogadtam a felhívást, és kérdezém okát és tárgyát. Minthogy azt te is ismered, ő megmondta azt nekem, tehát nem írom ide. Azt is közölte velem, miért nem választott téged segédjének, és egyúttal lelkemre köté, hogy ha ő el találna esni a párbajban, tudassam azt veled, s te folytasd azt. Én elfogadtam a cartell-megvivést, s elmentem vele a kihívandóhoz. Előadtam neki, hogy ilyen esetben verekedni szokás és verekedni kell; ha ki akar alóla bújni, kénytelen lesz megszökni az akadémiáról.

A kihívott nem utasította vissza a kihívást, hanem azt mondá, hogy miután ő gyöngé testalkatú, közellátó és mindennemű fegyverben gyakorlatlan, az amerikai párbajt választja.”

Topándy véletlenül Loránd arcára pillantott; azt hitte, a színváltozás, mit ez arcon lát, a kandallóban fellobbanó s meg elalvó láng tétova visszfénye.

— A levél ezt mondja tovább:

„Akadémiánkon nagyban divatozott akkor az az ostoba neme a párbajnak, hogy két ember sorsot húzzon, s amelyiknek a neve kijön, az löje magát föbe bizonyos idő múlva. Ostobaság! Már akkor is volt annyi eszem, hogy hasonló eseteknél, ha segédül hittak, iparkodtam a feleket rábírní, hogy mentül hosszabb határidőt szabjanak, igen helyesen számítva, hogy tíz, tizenkét év alatt a legkeserűbb ellenségek kibékülhetnek, jó barátokká lehetnek; a győztes fél lehet nagylelkű, elengedheti ellenének a meghalást; vagy a vesztesnek nőhet meg ezalatt a hája, s elfelejtethi commode az ilyen bolond kötelezettséget.

Ennél az esetnél tizenhat évi haladéket eszközöltem ki a felek között. Ismertem az embereimet: míg az árulkodó Schulfuchsból tisztességes ember válik, míg a büszke, délceg fiú kellő flegmához jut, hogy egymással valahogy kiegyenlíthessék különbségeiket, arra kell tizenhat év.

Áronffy pattogott eleinte; vagy mindjárt, vagy sohasem, de végre is segédei szavát meg kellett fogadnia, s mi sorsot húztunk fölöttük.

Áronffy neve jött ki.”

Loránd merev szemekkel bámult az elbeszélőre, s már nem érzett semmit a külvilágból, minden idegével a regére hallgatott.

„A kihúzott nevet átadtuk a nyertes félnek, annak áll jogában e névjegyvet a tizenhat év leteltével, ha ellenfele elmulasztaná kötelezettsége végrehajtás át, neki megküldeni, eszébe juttatva tartozását.

Azzal szétmentünk, ti hazautaztatok, s én azt hittem, hogy el fogjuk felejteni a dolgot, mint annyi sok mást.

Azonban csalódtam. Ez az egy halálom órájáig mindig emlékemben marad, mindig kínoz, mindig üldöz. Tudakoztam magyarországi ismerőseimtől a két ellenfél felől, s amit megtudtam, csak növeli aggodalmamat. Áronffy büszke és komoly férfi. Ostobaság ugyan az embernek megölni magát, mikor boldog, mikor jó dolga van; hanem egy büszke ember mégis inkább engedi testén, mint lelkén rágódni a férgeket, s nem fogja viselhetni azt a gondolatot, hogy egy embernek, kit tegnap még neki volt joga megvetni, holnap e megvetés jogát saját maga ellen engedje át. Meghal, de meg nem szégyenül. Bolond érte, de következetes.”

. . . Loránd minden tagján a hideg veríték csorgott végig.

„Én a halál küszöbén állok — folytató Stoppelfeld levele —, a szíverem kövesül meg; a napot, az órát tudom, melyben elvégzek mindent, s e gondolat nem nyugtalanít annyira, mint az, hogy most nem mehetek magam, hogy nem keressem fel magam azt az embert, aki Áronffyt kezében tartja, hogy megmondanám neki: íme, uram, tizenkét év letelt. Önnek ellensége tizenkét év óta szenvedett már egy rettentő fogadás miatt, neki az élet minden öröme meg volt keserítve, előtte a jövődő örök homállyal volt borítva; elégelje meg ön az áldozatot, ne kívánja a legnagyobbat is. Adja vissza az élet verőfényének ez örökké borult egű végzetet; adjon vissza egy embert családjának, hazájának, az Istennek! — De én nem mehetek. Itt kell ülnöm mozdulatlanul s számlálnom érutéseimet, s számíthatnom, hogy mennyi van még hátra az utolsóig.

Azért fordultam tehozzád, te ismerős vagy mind a kettővel; barátja voltál az egyiknek; menj, szólj, tégy érte! Lehet, hogy én nevétséges bolond vagyok, árnyék elől irtózom; de ez engem kínoz, gyötör, meghalni nem enged. Vedd át tőlem e hagyományt, hadd pihenjek csendesen poraimban! Úgy áldjon meg téged az Isten!

Azon férfi, ki Áronffy szavát bírja, mint tudom, igen kegyes ember, könnyű lesz rábeszélned — a neve Sárkölygyi.”

... E szóknál felkelt Topándy székéről, s az ablakhoz ment, kitárva annak mindkét szárnyát: olyan nehéz a levegő idebenn. A hideg holdvilág odasütött Loránd homlokára.

Topándy ott az ablakban állva folytatá a kezdett rémregét. Nem volt nyugalma ülve beszélni ezt el. Nem is úgy beszélt, mintha csak Lorándhoz szólna csupán, akarta, hogy hallja meg azt a néma ég is és a bámuló hold és a reszkető csillagok és a lehulló meteorok, s cáfoljanak meg egy földi férget, aki beszél.

— Én rögtön magam átsiettem ez emberhez. Kinek köszöbét át nem léptem soha, kinek soha nem köszöntem, ha találkoztunk; most elmentem hozzá nyájjas, békeajánló arccal. Én nyújtottam neki előbb a kezemet, hogy legyen közöttünk béke ezentúl. Én kezdtem el magasztalni kegyességét, érényeit. Én kértem tőle bocsánatot azon bántalmakért, miket eddig rajta elkövettem; kívánjon tőlem bármi vezeklést, én alája vetem magamat.

Az ember kegyes alázattal fogadott: megszorítá kezemet. Lelkére mondá, hogy semmi bántalomra nem emlékezik, mely tőlem érte volna valaha. Ellenkezőleg elszámlálta, mennyi jót tettem vele életében, kicsiny iskolás diákkorától fogva. Mennyi javammal élt, milyen sok szívességet tapasztalt részemről, amire én csak azt mondhattam, hogy bizony nem emlékezem rá.

Siettem egyenesen látogatásom céljára térni.

Mondám neki, hogy ami ezúttal házához vezérelt, olyan ügy, mellyel egy régi jó barátomnak tartozom, s kértem, hogy olvassa végig ezt a levelet, melyet éppen ma kaptam.

Sárkölygyi végigolvasá a levelet; én folyvást arcára figyeltem, míg olvasott. Egy percre sem hagyta el azt ama sztereotip édeskés mosolygás, amitől engem a hideg lel, ha látom.

Mikor készen volt a levéllel, csendesen összehajtá azt, és visszaadta.

Nem jöttél rá — szólt hozzám jámbor arccal —, hogy az az ember, ki e levelet írta — örült?

Örült? — kérdezém én megütközve.

Kétségen kívül — felelt Sárvölgyi —, ő maga is azt írja, hogy idegbaja van, rémeket lát, árnyéktól irtózik. Ez az egész történet: mese. Nekem nem volt soha semmi összezördülésem Áronffy barátunkkal, ami akár amerikai, akár kínai párbajra adott volna alkalmat; ez elejétől végig: költemény.

Én tudtam, hogy nem költemény; valami párbaja volt Áronffynak, de sohasem tudtam meg, hogy kivel; nem is kérdezősködtem nála efelől tovább, miután arra a kérdésemre: talán embert öltél, azt felelte: igen. Értette: saját magát. Tovább hatoltam ez ember szívébe.

Uram, szomszédom, felebarátom! Légy ember! Légy keresztyén, amivel kérkedel, aminek tartatni akarod magadat; tekintsd, hogy e felebarátunknak kedves, szerető családja van: ha nálad van az a névjegy, amit tizenkét év előtt párbajsegéde átadott, ne kínozd, ne gyötörd vele tovább: írd rá, hogy „ki van egyenlítő”, s add át nekem e rettentő kötlevelet! Holtomig tisztelni foglak érte. Úgyis tudom, hogy a határidő előtt egy nappal ezt fognád tenni. Nem használnád azt a rettentő hatalmat, mit a vaksors kezébe adott, hogy névjegyét üresen küldd meg hozzá, figyelmeztetve, hogy az idő letelt. Te megbocsátanál neki *akkor*. De tedd azt *most*! Ez ember élete nyarán keresztül borult volt e kínos tartozás miatt, mely szüntelen boldogsága felett függött; engedd az őszi napsugárt fejére sütni! Nyújtsd ki feloldó kezedet felé most mindjárt!

Sárvölgyi bizonynyal állítá, hogy nála semmiféle *cartelle* nem volt és most sincs Áronffynak, hogy is tehetem fel órála, hogy az ő lelkéhez férne a bosszúállást éveken keresztül tartogatni? Az ő múltja, az ő jelen élete megcáfol minden ilyen vádat. Neki nem volt soha semmi ellenkezése Áronffyval, s ha lett volna, rég megbocsátott volna neki érte.

Én még mindig nem eresztettem ez embert a kezemből.

Azt mondtam neki, hogy gondolja meg, mit cselekszik. Áronffy egykor azt hagyta rám, hogy ha ő ez ügyben elvész, folytassam én tovább, s én is tudom egy nemét a párharcnak, ami tútesz még az amerikaiin is, mert gombostűszúrásokkal gyilkolja az embert agyon. Tehát gondoljon rá, hogy a jámbor, szelíd és távollevő Áronffy után a szomszéd pogányt ne szerezz meg cserébe örökké lerázhatlan ellenségül.

Sárvölgyi esküdött, hogy nem tud e tárgyról semmit. Megesküdött Istenre és minden szenteire, hogy legkisebb részre sincsen Áronffynak semminemű veszedelmében.

Miért van hát Áronffynak oly borult kedélye?

S te ezt nem tudnád? — szólt a farizeus, meglepetést mutató arccal. — Nem tudnál felőle semmit? Hát megsúgom neked bizalmasan. Áronffy családi életében nem boldog. Hiszen tudod, amint hazajött, megházasodott, rögtön rá elment a fölkelő sereggel, onnan egy önkéntes csapattal tovább, az egész háborút végigharcolta, úgy tért vissza, úgy került ismét családjához; de most is azt a férget hordja még szívében.

Jó, hogy a tűz már elhamvadt; — jó, hogy a hold elé sötét felhő vonult; — jó, hogy az elbeszélő nem láthatta hallgatója arcát, mikor ezeket elmondá.

— És én oly bolond voltam, hogy azt elhittem neki! Hitelt adtam a rágalomnak, amivel egy becsületes ember angyaltüsztá neijének jó hírért leköpték. Meg hagytam magamat ilyen otromba módon csalni. Meg hagytam magamat nyugtatni azzal az ámitással, hogy sok szomorú ember van a világon, akinek a felesége szép.

Hanem egyszer mégis, véletlenül összetalálkozva Áronffy anyjával, előhoztam neki a mesének tartott levelet; s az öreg asszonyosság ezt nagyon köszönte, de kért, hogy Áronffynak ne szóljak efelől.

Azt hiszem, hogy azóta mindig vigyázott fia magaviseletére.

Négy évig megálltam, hogy Sárvölgyi személye iránt tiszteletteljes távolban tartsam magamat.

Hanem volt egy napja az évnek, mely vörössel jegyezve állt naptáramban: a Heidelbergából elutazásunk előtti évforduló.

Mikor aztán az a tizenhatodik évforduló is eljött, utána harmadnapra levelet kaptam, melyben tudtomra adták, hogy Áronffy azon a veresjegyű napon családja körében megölte magát.

Az elbeszélő itt elhallgatott, s kezeit leeresztve, nézett ki a világos éjszakába, a szobában mély hallgatás volt, csak a nagy percinga számlálta a múltat és jövőt.

— Nem tudom, mit tettem volna, ha akkor a hipokritát megkapom; de ő akkor éppen elutazott: számomra egy levelet hagyott hátra, melyben még ő sajnálkozik, hogy szerencsétlen barátunk (barátunk!) ily szomorú véget ért; bizonyosan családi viszályok vitték erre. Megrója érte, hogy oly kevés lélekerővel bírt, s ígéri, hogy lelkéért imádkozni fog.

Ha-ha-ha-ha!

Megöl egy embert hidegvérrel, miután tizenhat évig gyötörte! Megküldi neki a halálintést levélben! Kényszeríti a kegyes, szelíd, becsületes családapát önkezeivel szakítani el életét. Hideg, mosolygó arccal használja fel a pokoli hatalmat, mit a vaksors s egy magas lélek túlcsigázott becsületérzete, a katonai rang tisztasága kezébe adott; s azután vállat von, kezét dörzsöli, szeméit ég felé forgatja, s azt mondja: „Az öngyilkosok számára Istennél sincsen irgalom”.

Ki hát az, aki az igaz embert az álnoknak két kezébe adja, hogy amíg a jobbal a testét, ballal a lelkét fojthassa meg?

Nos, bölcs ifjú, hát jer, védelmezd ellenemben ezt a jámbor férfit! Mondd el, mit tanultál!

De a bölcs ifjú nem mondta el, hogy mit tanult! Aléltan, eszméletlenül hevert a széken, hátradúlt arcára teljes fényében süttött a hold.

XIV. KÉT LEÁNY

Nyolc év telt le az időből.

A pusztába eltemetett ifjúból férfi lett, arca megnyúlt, a szakáll körülőtte; régi ismerősei közül kevesen ismertek volna már rá. Igazi nevétől maga is elszokott régen.

Topándy házánál folyvást megvolt a régi házirend; Cipra a háziasszony, ki az asztalfőn elnököl; Loránd a külgazdasági mindenes, ki a háznál lakik, az asztalnál ül, s a jövő-menő cimborákkal pertu van, velük együtt iszik és mulat.

Iszik és mulat!

Mit is tegyen egy ifjú ember egyebet, aki előtt az életnek nincsen semmi célja?

Négyszemközt Ciprával is pertu van; mások előtt ténnyel asszonyozza.

Egy estebédnél Topándy azt mondá Ciprának és Lorándnak:

— Gyerekek, a napokban még egy új gyerek jön a házhoz. Egy igen kedves rokonomat, akivel olyan nagyon szeretttük egymást, hogy sohase szóltunk egymáshoz, elvitte az ördög. Én ugyan nem hiszem, hogy volna ördög a világon; de arra a rövid időre, míg ezt elvitte, mégis megengedem, hogy legyen. Ma kaptam a leányától egy lamentábilis levelet; igen szépen, fáinul van írva, nincs az a kancellista a vármegyén, aki szebben kalligráfiazzon és rendesebben koncipiáljon. Tehát azt írja szegényke, hogy a papa halála után mindjárt megrohanták a

házat azok a minden pietást lábbal taposó szadduceusok, akiket hitelezőknek neveznek; mindent lepecsételtek, elfoglaltak; még az ő zongoráját is; még a saját kezével rajzolt képeit is ellicitálták, sőt a Gedenkebuchot, amibe annyi okos és nevezetes ember annyi ostobaságot sajátkezüleg összeírt, azt is eladták; a táblája végett megvette egy dohánykereskedő egy tízesen. A szegény leánykát eddig az apácáknál nevelték, azoknak is tartozik háromnegyed évi salláriummal, s jelenleg úgy áll a nap alatt, hogy a parázolján kívül nincsen egyéb fődél, mely alá magát meghúzhassa. Volna ugyan még valami anyja is, hanem annak a társaságát bizonyos okoknál fogva nem keresheti fel; egyéb rokonait és ismerőseit már mind sorra próbálgatta, de azoknak mind alapos kifogásaik vannak családjuknak ezútoni szaporodására nem vállalkozni; szolgálni nem mehet, mert arra nem tanították; ő tehát eszébe juttatta magának, hogy van még valahol Ázsia határán egy félbolond rokona (az én vagyok); jó lesz egyenesen azt fölkeresni, s beállni hozzá princesznek. — Én egészen helyeslem a húgomasszony argumentációját, s már el is küldtem neki a szükséges útiköltséget, kifizettem a zárdái tartozását, s arra is küldtem neki pénzt, hogy rangjához illő dekórummal jelenhessen meg közöttünk.

Topányi nagyot nevetett saját előadásán.

Csak maga nevetett, a többiek nem osztottak benne.

— Tehát már ezután kisasszony lesz a háznál: fájn, művelt, szentimentális fehérszemély; aki előtt meg kell nézni az embernek elébb, hogy milyen szót ad ki, s aki valószínűleg mindnyájunk magaviseletét ráncba fogja szedni.

Cipra bosszúsán taszította el magát székestül az asztaltól.

— Nonno, te ne félj semmit! Téged nem fog ő ráncba szedni, arról biztosítva vagy. Neked korlátlan uralkodásod van a házon, azt már tudod; amit te rendelsz, parancsolsz, az történik, és akarod ellen egy árva malac sem jut az asztalunkra. Maradsz, ami voltál: életnek és halálnak ura a háznál. Mikor akarod, mosás van a háznál, s minden ember tartozik beszá-

molni az utolsó ingeről is; ami nem tetszik a háznál, azt kidobhatod az ablakon, s amit megkívánsz, bevásárolhatod. Az új kisasszony egyetlen egy kulcsot sem fog elvenni tőled, ami most azon az ezüst lanton, piros övedre akasztva függ; s ha csak az öcsémet meg nem hódítja, ellened pártot nem fog üthetni. Még akkor is én foglak védelmezni.

Cipra durcásan vállat vont.

— Tegye, amit neki tetszik.

— Mi is tesszük, ami nekünk tetszik, ugyebár?

— Maguk? — szólta Cipra, fekete szemével élesen nézve Topándyra. — Maguk azt teszik majd, ami annak a kisasszonynak fog tetszeni. Óh, előre látom én azt. Amint be fogja tenni a lábát, minden ember azt fogja csinálni, amit ő csinál. Ahogy ő fog mosolyogni, úgy fog rá visszamosolyogni minden. Ha ő németül beszél, úgy fog beszélni az egész ház; ha ő lábujjhegyen jár, úgy fog járni az egész ház, ha neki a feje fáj, sutogva fog beszélni mindenki a háznál; nem úgy, mint mikor a szegény Ciprát a forró hideg lelte, s aztán kilenc férfi odajött az ágyához cirkumdedérumot énekelni, s paprikás pálinkával kínálták.

Topándy még jobban nevetett ez invektívákra; a szegény cigányleány égő két szemét Loránd arcán feledé, és azután addig feledé ott, míg a két égő szemből két vízben úszó szem lett. Akkor felugrott, feltaszította a székét, és elfutott az asztaltól.

Topándy csendes vérrel emelte föl a felfordított széket, s ismét helyére tette; azután utánament Ciprának, s egy perc múlva karjára öltve hozta vissza az étterembe, szerfelett tréfás prozopopeával és spanyol grandhoz illő udvariassággal, amit a szegény bolond cigányleány nem értett el.

Olyan könnyen meg tudott haragudni, s aztán olyan könnyen ki hagyta magát engesztelni. Megint leült a helyére, és tréfált, kacagott — mindig és folyvást a finom nevelésű jövevény rovására.

Loránd kíváncsi volt megtudni az új családtag nevét.

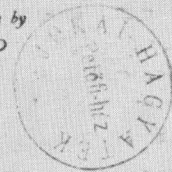
DEBTS OF HONOR

By

MAURUS JÓKAI

AUTHOR OF A HUNGARIAN NABOB, THE NAMELESS CASTLE, EYES
LIKE THE SEA, THE GREEN BOOK, THE LION
OF JANINA, ETC.

Translated from the Hungarian by
ARTHUR B. YOLLAND

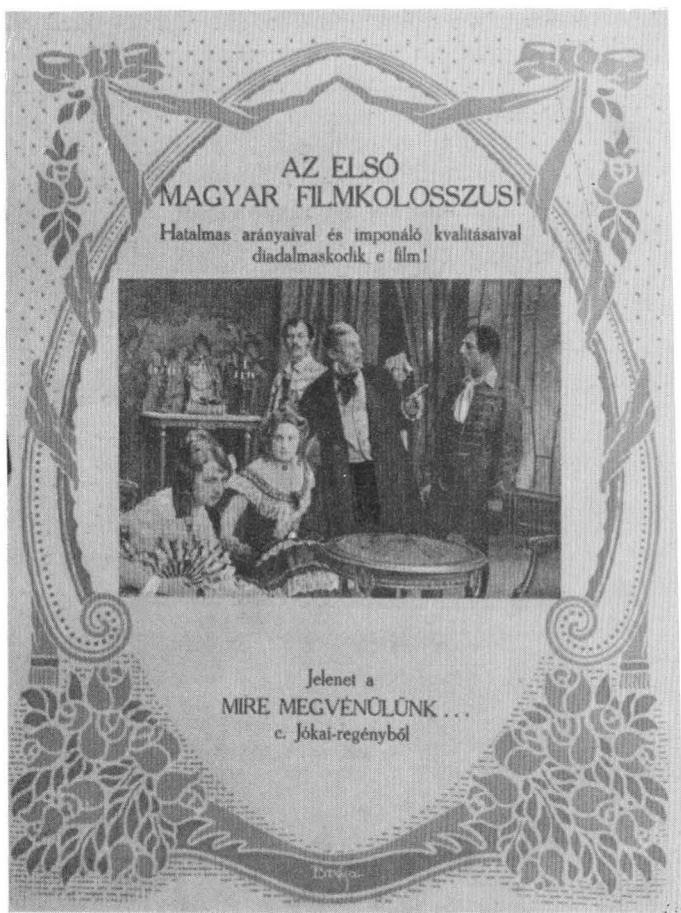

New York
Doubleday & McClure Co.

1900

A regény New York-i kiadásának címlapja

IV.

Kép a filmváltozatból

— Valami Bálnokházy udvari tanácsosnak a leánya —
szólt Topándy —, ha jól megtanultam: Melánia.

Loránd megdöbbsent. Egy arc a múltból!

Különös, hogy itt kell vele találkoznia.

Egyébiránt olyan régen volt az, hogy látták egymást.
Bizonyosan egyik sem fog a másikra ismerni többé.

Melanie-nak másnap este kellett megérkeznie.

Reggel jókor felkereste Cipra Lorándot saját szobájában.

A fiatalembert éppen tükre előtt találta.

— Ahá! — szólt hozzá nevetve — maga éppen tanácsot
tart a tükrével, hogy elég szép-e. Szép, szép, no; hányszor mond-
jam már? Higgye el egyszer!

Pedig Loránd nem azon tanácskozott a tükrével, hanem
hogy eléggé elváltozott-e már az arca.

— Jöjjön, no — szólt Cipra, bizalmas lanyhasággal. —
Majd én fölcicomázom, legyen még szebb; hadd akadjon meg
a szeme rajta annak a nagyságos kisasszonynak! Üljön le, majd
én felbodorítom a haját!

Lorándnak pompás gesztenyeszínű hajfürtjei voltak, oly
simák, mint a selyem, és tömötten kétfelé omlók. Ezekbe a szép
hajfürtökbe bolondult úgy bele Bálnokházyné valaha; ezeket a
szép hajfürtöket szokta Cipra sajátkezűleg felbodorítani min-
dennap, minden reggel; ez az ő szabadalmi közé tartozott.
És úgy értett hozzá!

Loránd pedig olyan bölcs volt, hogy engedte magát
szolgálatni, s átengedé Cipra finom ujjainak azt az előjogot,
hogy hajfürtjeiben babráljanak.

— Ne féljen, na! Ma nagyon szép fog lenni — szólt Cipra
együgyű szemrehányással az ifjúnak.

Loránd pedig tréfásan átkarolta derekát, s azt mondta neki:

— Abból pedig ma semmi se lesz, kedves Cipra, mert
ma gabonát kell szellettetni, a hajam mind tele lesz porral.
Inkább, ha jó akarsz hozzám lenni, tedd meg, hogy vágd le a
hajamat.

Cipra arra is készen volt. Ő volt Loránd frizőrje és Topányi borbélyja. Ezt ő egészen természetesnek találta.

— Hát hogyan parancsolja a haját? Kerekre vagy rövide? Elöl meghagyjam fürtöknek? Micsoda?

— Adsza az ollót, majd megmutatom — szólta Loránd; s azzal kivevé Cipra kezéből az ollót, egyik markával homlokán összefogta az egész üstökét, s a másik kezével azt tőből levágta; a lenyírt hajcsomagot elhajítva a földre. — Csak így a többit is.

Cipra az ijedség hűledésével rebbent vissza e gyilkos tetre, olyat sikoltva, mintha saját testébe vágta volna azzal az ollóval. Ez a szép selyem hajcsomag a földön!

Mármost a többit is ilyen rövide kell vágni, az természetes.

Loránd leült előtte egy székre, ahonnan a tükörbe láthatott, s intett neki, hogy fogjon hozzá.

Cipra alig tudott erőt venni magán, hogy azt megtegye. Ezt a szép főt, melyen lopva annyiszor elmerengett, úgy élékteleníteni! Ezt a sűrű hajsátort, melynek villanyos tömkelegébe ha ujjai elmerültek, úgy érzi mindannyiszor, mintha saját lelke amazéval vegyülne össze; a mindennapi ábrándos ölelkezésnek e delejes tárgyát most levágni tőből, simára, mint egy vármegyereb fejét!

Hanem azután elégtétele volt abban a gondolatban, hogy így majd nem fogja más oly hamar észrevenni az elcsúfítottat; nem ragadja meg így oly hirtelen a jövevény hölgy szívét; tehát csak le azzal a sámsoni bűverővel az utolsó szálig! Ez a gondolat kegyetlen erőt kölcsönzött ollójának.

Mikor aztán egészen simára volt lenyírva Loránd feje, olyan furcsa volt ránézni. Oly tréfásan esetlennek látszott, hogy ő maga is elnevette rá magát, mikor a tükör felé fordult.

A leány is együtt nevetett vele. Nem állhatta meg, hogy a szemébe ne kacagjon; azután meg elfordult tőle, kihajolt az ablakba, úgy kacagott. Tulajdonképpen nehéz lett volna megkülönböztetni, hogy kacag-e, vagy sír.

— Köszönöm, Cipra húgom — szólta Loránd, megölelve a tőle elfordult leány derekát. — Ma az ebédrel ne várjatok, mert kinn leszek a szérűn.

Azzal kiment a szobából.

Cipra pedig, amint egyedül maradt, mielőtt valaki meglephette volna, letérdelt a padlóra, összeseperte kezeivel a levágott hajfürtöket a földről, mind, mind, egy szál se maradjon belőle másnak, s az egész búbájós csomagot elrejté keblébe. Talán sohasem is fogja azt onnan elvetni.

Cipra azzal az ösztönnel, amit a természet csak a nőknek adott, előre érezé, hogy az, aki most érkezik a házhoz, neki mindenben ellentéte, mindenben vetélytársnéja lesz, hogy ebből harc fog lenni életre és kárhozatra.

Egész nap azon töprengett, milyen lesz az új ellenség megjelenése.

Tán valami finnyás, büszke, előkelő archordáshoz szokott báb? No, így jöjjön csak! Ezt szép lesz megalázni. Könnyű munka. A tönkrejutott kevélyt elgázolni. Szökni fog a háztól, vagy sárgaságba esik a sok bosszantás miatt, s megvénül idejekorán.

Vagy tán valami kényeskedő, érzékeny nebánsvirág, aki múltját siratni jó ide, aki minden szóban célzást lát, aki helyzetét mindennap át- meg átérzi? Óh, ennek is jól meg lesz vetve a fejealja, hogy minden reggel nedves legyen a vánkosa a könnyektől. Mert irgalomra ne számítsen!

Vagy talán éppen annak ellenkezője lesz? Vidám, könnyelmű, csapongó madár, aki minden helyzetbe beletalálja magát; csak a mai nap legyen derült, a tegnapot nem siratja, a holnapért nem aggódik? Lesz rá gond, hogy jókedve szárnyait megnyírják! Annál nagyobb diadal lesz a mosolygó arcból síró arcot csinálni.

Vagy tán léha, rest, semmivel sem törődő házi cifraság, aki csak piperézkedni szeret, óra hosszat elül a tükör előtt, s este

lámpánál regényt olvas? Óh, minő tréfa lesz azt űzni, hajtani a falusi munka után, drága kezeit beleártatni a bőrkéregesítő gazdasszonykodásba, s nevetni ügyetlenségein.

Vagy pedig hízelgő, alattomos, mindenkinek kedvét kereső macska? Nem fog messze menni vele! Le lesz álarcozva, mielőtt bársony kacsóinak körmeit mutogathatná.

Vagy tán rideg, minden megbántáson tülelmedni akaró, senkitől nem érdekelt, senkivel nem törődő ércbálvány akar lenni? Annál jobb! Így is lesz, aki meg fogja találni azt az érző részét, amin meg lehet sérteni, porrá törni, megolvasztani.

Mert akármilyen, akármekkora legyen, arról bizonyos lehet, hogy itt egy ellenségére talál, akivel semmi kegyelemre ki nem alkudhatik.

Óh, Ciprától őrizkedni jó! Ciprának két szíve van, egy jó meg egy rossz! Az egyikkel szeret, a másikkal gyűlöl. S mentül jobban szeret az egyikkel, annál jobban gyűlöl a másikkal. Óbelőle lehetne igen jó, szelíd, áldott teremtés, akinek nagyító üvegen keresztül kellene keresni a hibáit, hogy megláthassa valaki; de ha fölébresztik azt a másikat, akkor nem fognak a régire találni többé.

Ciprának minden csepp vére azt kívánta, hogy annak a másíknak minden csepp vére annyi könnycseppé változzék át.

Így vártak Melanie-ra Lankadombon.

Még nem volt este, hogy a hintó megérkezett, mely Melanie elé volt a tiszafüredi állomásig küldve.

Melanie nem várt, míg elfogadására érkezik valaki, le tudott szállni maga a hintóból, s feltalált maga a verandára: az eléje jövő Topándyval már az ajtóban találkozott össze. Ő kezét csókolt nagybátyjának, az megcsókolta unokahúga homlokát, s bevezette a tornácba.

Ott várt reá Cipra.

A cigányleány tiszta fehér ruhát viselt, fehér kötényt és semmi ékszert magán. Keresve kereste, hogy egyszerű legyen;

azt a városi kisasszonyt azzal lepje meg. Hiszen öltözhetett volna csipkés selyembe is, mert van elég.

Pedig tudnia kellett volna, hogy a jövevény nem lehet cifra, mert — gúszol.

Melanie-n pedig a legegyszerűbb fekete ruha volt, minden díszítmény nélkül, csak nyaka körül és kezefejénél volt egy-egy csinos horgacsolt csipke körék.

Ez is éppen olyan egyszerű volt, mint ő. Szép halavány, megnyúlt arca, még gyermeteg vonásokkal, nyugodt, szelíd tekintete rokonszenvet sugárzott maga körül.

— Fogadott leányom, Cipra — szólt Topándy, bemutatva őket egymásnak.

Melanie azzal a nevelt hölgyekkel közös nyájassággal, mely mindenki irányában eltalálja a simaság mértékét, nyújtá kezét a leánynak, s szelíden üdvözölte:

— Jó estét, Cipra.

Cipra keserű gúnnyal monda rá:

— Ugye, bolond egy név?

— Sőt inkább egy istennő neve: Cypria.

— Micsoda istennő? Pogány? — Ez nem tetszett Ciprának; összevonta sötét szemöldeit, s fejét ingatta elutasítólag.

— És egy bibliai szent nőt is úgy hínak: Cippora, Mózes neje.

— Bibliai? — kapott e szón a cigányleány, s felvillanó szemekkel tekintte Topándyra, mintha mondaná neki: hallod ezt? Csak akkor fogadta el Melanie kezét, hanem aztán nem is eresztette el többet. Erről a bibliai szent asszonyról sokat kell még megtudni!

— Jöjjön velem! Megmutatom szobáját.

— Legyünk te és te — monda Melanie, Cipra vállára hajolva szelíden.

Cipra azon vette észre, hogy megcsókolták egymást.

Topándy vállat vont, nevetett, s hagyta őket együtt elmenni.

Az újon érkezett leány semmi elfogultságot sem mutatott Cipra irányában; úgy viselte magát, mintha gyermekkori ismerősök volnának.

Mindjárt a legnagyobb bizalommal szólt hozzá, amint Cipra a számára rendelt lakszobába átvezette.

— Sok bajod lesz velem eleinte, kedves Ciprim, mert én oly ügyetlen vagyok. Most veszem észre, hogy semmit sem tanultam eddig, amivel magamnak vagy másnak hasznot tehetnék. Olyan gyámoltalan vagyok! De te annál ügyesebb vagy, tudom; majd tőled tanulok. Óh, te nagyon sokat meg fogsz engem szidni, mikor valamit elkontárkodom; de mikor leány leányt szid, az még jólesik. Ugyebár, megtanítasz engem, hogyan kell gazdasszonynak lenni?

— S te meg akarnád azt tanulni?

— Természetesen. Örökké nem maradhat az ember rokonainak a terhe; akár valami szegény ember vesz el valaha, akár valami idegennél kell szolgálnom, mindegyik csak úgy veheti hasznomat.

Magában e szavak értelmében annyi keserű volt, de a tönkrejutott nagy úr árvája annyi megnyugvással, oly kibékült kedéllyel mondta el azt, hogy Cipra szívében minden húr lehangolódtott bele, mint mikor a hárfán nedves köd vonul keresztül.

Ezalatt behozták Melanie útibőröndjét, csak egy volt, és semmi skatulya hozzá; — csaknem hihetetlen!

— Jól van; tehát kezd el legelőbb is azon, hogy saját holmieidet szedd rendbe. Itt vannak a szekrények ruháid, fehérneműid számára. Ezeket tartsd magad kéz alatt. Aki után a fél harisnyát az egyik szobából, a másik felet a másiktól kell összehozgatni a szobaleánynak, az olyan kisasszonyból nem lesz jó gazdasszony.

Melanie lehajolt egyetlen útibőröndje mellé, s azt felnyitva, kiszedegeté belőle legelőbb is, ami legfelyül volt, felső ruháit.

Csak két darab volt, egy perkál, egy batiszt: egy hétköznap s egy ünneplő.

— Kissé gyűröttek lettek a bemálházás miatt; légy szíves majd egy vasalót adatni, ki kell vasalnom, mielőtt helyeikre akasztanám.

— Magad akarod kivasalni?

— Természetesen. Kevés van, azt meg kell becsülnöm; cseléd kiegészítené, pedig ennek soká el kell tartani.

— Mért nem hoztál magaddal többet?

Melanie arcát egy percre halvány rózsaszín pír futotta be, azután ismét nyugodtan felelt ez indiszkrét tudakozásra:

— Csak azért nem, kedves Ciprim, mert a többit lefoglalták hitelezőink, akiknek tartoztunk.

— S nem tehetted volna el hamarább előlük?

Melanie kezét mellére szorítva, az erkölcsi iszony bámulataival monda:

— Hogyan? Hisz akkor megcsaltam volna őket.

Cipra észrevette magát.

— Igaz. Igazad van.

Cipra segített Melanie holmieit elrakosgatni a szekrénybe. Megbírálta asszonyi műértő szemmel mindent. A fehérneműket nem találta elég finomaknak, ellenben a hímzés rajtuk egészen kielégítette. Ez Melanie saját kézimunkája. Könyvféle csak egyetlenegy volt a bőröndben: egy imádságos könyv. Cipra kinyitotta, belenézett. Voltak benne acélmetszetek. Egy szép hölgy mellképe, hét csillaggal a feje körül, ki könnyező szemét égnek emeli, s egy térdeplő ifjú férfi képe, kinek szép, lehajtott feje az égi világosság ömlik alá. Sokáig elnézegette a képeket. Vajon kik lehetnek azok?

Semmi ékszer sem volt az érkezett hozománya között.

Ciprának feltűnt, hogy még a függő is hiányzik Melanie fülgombjaiból.

— Függőid is ott hagytad? — kérde, hogy a kérdésben ami gyöngédtelen van, azt eltakarja, csak suttogetva.

— Az ügyvéd azt mondta — szólta Melanie lesütött szemmel —, hogy ezek a függők is a hitelezők pénzéből vannak véve; és igaza volt; odadtam neki azokat.

— De így be fog füleiden a fúrás forrni — szólta Cipra. — Adok neked egyet az enyéimből.

Azzal elfutott szobájába, s perc múlva visszatért egy pár fülbevalóval.

Melanie éppen nem titkolta örömét az adományon.

— Nézd, az enyim is ilyen zafírköves volt, csakhogy a kövei nem voltak ilyen nagyok.

És megcsókolta Cipra arcát, s engedte általa a függőket fülébe berakadni.

A függőkkel a melleszt is együtt jár. Cipra azt is felkapcsolá Melanie hímezett nyakkörékére, s itt megakadt a tekintete magán a csinos köréken, ujjaival megtapogatótá azt; közelről megnézte, s nem találhatta ki, hogy készült ez. Nincs hímezve, nincs kötve, nincs szöve.

— Nem ismered még? Ez horgacsolva van; nem régi mesterség, de igen könnyű. Jer, mindjárt megmutatom.

Azzal hirtelen elővett tárcájából egy pár horgacsoló tűt, gyapotcérnát, s elkezdte a műtételt Ciprának magyarázni, azután kezébe adta, hogy próbálja meg. Rögtön sikerült a kísérlet; Cipra is tanult valamit a jövevénytől, s úgy vette észre, hogy még sokat fog ettől tanulni.

Cipra egy óráig volt együtt a jövevénnel, s egy óra múlva arra a gondolatra jött, hogy ő még csak most kezd el — leány lenni.

Vacsorakor már úgy jelentek meg, hogy egyiknek a karja a másiknak a nyaka körül vont fonva, és viszont.

Az első est Ciprának teljes örömére folyt le.

A jövevény lyánka egyik sem volt azon gyűlölt képek közül, amiket ő képzelme boszorkányüstjéből előidézett; nem volt vetélytársné, nem volt úrhölgy; társné volt. Egy tizenhét éves gyermek, akivel együtt lehet fecsegni, eltölteni az időt, s

nem kell előtte válogatni a szót, mert még nem sértékeny. S úgy látszott, hogy Melanie is szereti azt, hogy van egy leány a háznál, kinek jelenléte népe ssé teszi a magányt.

Cipra azzal is meg lehetett elégedve, amint Loránd irányában viselte magát Melanie. Szemei sohasem keresték ez ifjú arcát, bár nem is kerülték tekintetét. Közönyösen találkozott vele, s egész napi szóváltása vele annyiból állt, hogy megköszönte neki az asztalnál, ha vizet töltött a poharába.

És valósággal Loránd oly szigorú egyszerűsége redukálta külső előnyeit azáltal, hogy ily rövidre nyírt koponyával járt, s azzal a semmivel nem törődő taglejtéssel élt minden mozdulatában, amit a mezei munkával foglalkozók szoktak elsajátítani, hogy Melanie szemecinek nem is volt okuk rajta miért különösen megakadni.

Óh, ahhoz nem értenek még egy tizenhét éves lányka szemei, hogy egy porlepte, elhanyagolt, ellazult külső alatt meg tudják érteni, mi az a férfiszépség.

Loránd is meg lehetett afelől nyugodva, hogy Melanie nem ismerte fel. Egyetlen csilláma a meglepetésnek nem mutatkozott arcán, egyetlen vizsgáló tekintet nem árulá el, hogy ő e messze földön véletlenül vele találkozó férfiban régi ismerős arc eredetijére gondol. Idegen volt rá nézve Lorándnak arca, járása, hangja. Az arc megférfiásodott, a járás parlagi modort vett fel, s a hajdani szép diszkant hang alámélyedt erőteljes baritonná.

Nem is igen találkoztak egyébkor, mint ebédnél, vacsoránál, reggelinél. Melanie a nap egyéb részét szüntelen Cipra mellett tölté.

Cipra idősebb volt nálánál hat évvel, jól illett neki a protektori szerep, az a nyers, rövid elbánású utasítgatás, ami mégis tele volt kedéllyel, az a folytonos asszonyi zsémbelés, amiről maga Topándy azt mondta, hogy ha egy óráig nem hallaná Ciprát zsémbelni, azt hinné, halottak országába jutott; az ember megszereti azt. És ez ügyes, gyors kezű, gyors nyelvű

lyán mellett, kinek minden tagja csupa villany és ruganyosság, olyan kiegészítő ellentét volt a tanonc neofit búbjáros ügyetlensége: mennyit nevettek együtt, mikor Melanie jött jelenteni, hogy elfeledett élesztőt tenni a már meg is dagasztott kalács-tészta, mindkét keze tele ragadós kovással, mintha téli kesztyű volna rajtuk; vagy mikor köténybe szedte a kis sárga pelyhes mai csirkét Cipra parancsára, hogy meleg szobába vigye őket a hideg udvarról, s közben élénk párharcba elegyedett a féltékeny kotlóval, mely harc utoljára is Melanie futásával végződött.

Ezer ilyen bohó semmisségen mennyit tud két leány nevetni együtt!

S ezer még bohóbb semmisségről mennyit el tudnak csevegni, mikor este holdvilágnál kinyitják a kertre nyíló ablakot, s a hímzett ablakvánkosra dűlve, éjfélig elbeszélgetnek; mindenről, ami senkit mást nem érdekel.

Melanie sok új dolgot tudott mondani Ciprának, amit az öröme hallgatott.

Cipra különösen egy tárgyat szeretett volna tőle kivenni, amit tréfás célszatokkal érintgetett egyszer-másszor.

Mikor egyszer-egyszer Melanie, önmagától észre nem véve, nagyot sóhajtott.

— Valami távollevőnek szolt e sóhaj?

Vagy mikor ebédnél legkedvesebb falatját tányérján feledte.

— Valami távollevőre gondolt most valaki, aki talán éhezik?

— Óh, „az” nem éhezik — sűgá vissza Melanie.

Tehát valaki mégis van!

Ez Ciprát megörvendezteté.

Az esti beszélgetéskor fölvette e tárgyat:

— És ki az az „Az”?

Melanie pedig elérte, hogy a három „az” közül az egyik mit jelent.

— Óh, az egy igen kitűnő ifjú. Több külföldi fejedelem megbízottja. Rövid idő alatt nagy hírt, nevet szerzett már magának. Mindenki magasztalja. Sokat járt a házukhoz papa életében, s engem még kicsiny koromban neki szántak.

— Szép ember? — kérde mohón Cipra. Ez volt a fő megtudni való.

Melanie e kérdésre csak szemjátékkal felelt. De Cipra meg lehetett elégedve a válasszal. Legalábbis olyan szép ember Melanie szemeiben, mint az övében Loránd!

— Hozzá fogsz menni?

E kérdésre Melanie finom bal kezét odatartá Cipra elé, negyedik ujját magasabbra emelve, mint a többit. Azon volt egy karikagyűrű.

Cipra lehúzta ujjáról a gyűrűt, s belenézett. Betűket látott benne. Ha ismerné azokat!

— Ez az ő neve?

— Nevének előbetűi.

— Hogy híják?

— Gyáli József.

Cipra visszahúzta Melanie ujjára a gyűrűt. Nagyon meg volt elégedve ezzel a felfedezéssel. Egy régi kedves, aki szép ember, kitűnő, nevezetes férfi, gyűrűje ott az ujján! Szent a béke.

Most már egészen hitt Melanie-nak; hitte, hogy az a közöny, melyet Loránd irányában tanúsít, nem tettetés. El van már az a hely foglalva mástól.

Hanem ha Melanie felől megnyugodott is, annál kevésbé lehetne csalódásban Loránd szeméinek békés intenciói felől.

Ahogy ezek a szemek Melanie arcával vétkeztek minden nap!

Hiszen ki vehetné rossz néven, ha férfiszemnek tetszik a „szép”? Örök kiváltság. A szép arcot szembenézni, még utána is nézni; ki róhatná azt meg?

Ah, de az asszonyi szemnek megvan az a csodás adománya, hogy különbséget tud tenni tekintet és tekintet között. A féltés

prizmáján keresztül színekre törik a szemsugár, s ez a csodálatos optikai elemző megmondja: ez itt a kíváncsi pislogás, ez itt a kacér kacsintás, ez itt a sárga féltés, ez itt az égő szerelem, ez itt a sötétkék elmerengés.

Cipra nem tanulta az optikát, hanem ezt, ezt nagyon jól értette.

Nem is látszott rá figyelni, mintha nem is venné észre, nem is járnának ott a szemei, mégis mindent látott, tudott.

Loránd szemei elemészték a szép hajadon alakját. Minden látáskor megteltek vele, mint megtelik a méh a virág láthatatlan mézével, s lassankint sejtet tölt vele. Minden pillantása egy ilyen hazatérő méh volt, mely szerelem mézét hordja haza a zúgó, rajzó szívbe.

Vehette azt észre különben Cipra abból is, hogy Loránd azóta sokkal tartózkodóbban viselte magát irányában, mióta Melanie a házhoz került. Nagyon szorgosnak találta jelenlétét minden mezei munkánál, hogy mentül kevesebbet legyen otthon.

Cipra nem állhatta sokáig e kínt.

Egyszer négyszemközt találva Lorándot, dévaj gúnnyal fordult neki:

— Bizony pedig, barátom Bálint (Loránd álneve ez volt), arra a kisleányra hiába pislogunk, — mert annak már vőlegénye van.

— Igazán? — szólt Loránd, megsimogatva a leány gömbölyű állát, mintha egy kényes virágbimbóhoz nyúlna.

— Nono, minek az a nagy nyájasság egyszerre? Ha én, lelkem, annyit néznék egy leányra, azt is régen megláttam volna, hogy karikagyűrű van a kezén; az pedig jegygyűrű szokott lenni.

— Hát sokat nézek én erre a leányra? — kérde Loránd tréfás hangulattal.

— Valahányszor én önre nézek.

Ez szemrehányás is volt és vallomás is.

Cipra iparkodott e gyöngéd mondás lehető hatását rögtön eltörölni azzal, hogy mértéktelenül felkacagott.

— Barátom, Bálint! Annak a kisasszonynak a vőlegénye igen nagy úr! Külső országi fejedelmek fiskálisa; hintóban jár, nagyságos úrnak híják; mihelyt Melanie-nak egy nagy pörét megnyeri, ami őket megint úrrá teszi, azonnal el fogja venni. És igen szép ember ám: nem olyan, mint maga. Fáin, csinos gavallér.

— Gratulálok hozzá! — szólt nevetve Loránd.

— De igen. Nekem Melanie mondta: — a nevét is megmondta. Gyáli Józsefnek hívják.

— Haha!

Loránd nevetett, s jókedvűen megcsípve Cipra csattanó orcáját, odább ment.

Nevetett, de a mérges nyíl szúrásával szívében!

Óh be rossz szolgálatot tett magának Cipra, mikor ezt a nevet kimondta Loránd előtt!

XV. HA SZERETI, HÁT SZERESSE!

Loránd egész lényét kifordítá alapjaiból, amit Cipra mondott neki.

A halálos ellenség mátkája ez a leány! Azé az emberé, aki miatt neki meg kell halni. És ez az ember kacagni fog, midőn őt, a túlzott becsületérzés áldozatját, a kriptába lopva elszállítják, s ugyanakkor tán nászóján világos virradtig fog táncolni, s gyönyörködik azon arc mosolyában, mely az elveszettet még csak meg sem sirathatja.

Óh, ez kárhozatra vivő gondolat!

Nem, nem! Nem a kárhozatra: még annál is odább, még onnan is vissza: bele abba a mondhatatlan körbe, ahol a becsvágy hátramarad, s az erkölcsi érzéketlenség az úr. Loránd szívéből ez a gondolat képes volt kiszorítani azt a meggyőződést, hogy ha egy becsületes ember ellenségének kezébe adta az életét vagy a becsületét, kettő közül csak a másodikat válthatja ki.

Ez órától fogva egészen más életrendet követett.

Most már a mezei munkák megtörténhettek az ő felügyelete nélkül is; nem volt jelenlétére olyan minden órai szükség. Sokkal több ideje jutott az otthon maradásra.

Nem is tartotta magát többé távol a házi leányoktól; utánuk járt, fölkereste őket; elmés volt a társalgásban, válogatós az öltözékben, s hogy ügyességével remekeljen, mind a két leánynak egyszerre udvarolt; kinek színből, kinek szívből.

Topándy nevetve nézte őket. Nem bánta, akármi fordulatot vesz ez ügy. Ciprát éppúgy szerette, mint Melanie-t, s az ifjút mindkettőnél jobban. A három közül csak egy pár válhatik; amelyik összetalál, arra ő is ráadja az áldást. Lottéria ez! Idegen kéz ne húzzon benne más számára sorsot.

Hanem Cipra egészen tisztában volt már mindennel. Loránd nem érte maradoz otthon.

Ő maga is kénytelen volt elismerni azt a fölényt, amit Melanie gyakorol a háznál átgondolt, finom, szerény magaviseletével. Ő mindenben oly okos, oly eszes. A legkényesebb helyzetben úgy fenn tudja tartani női méltóságát, amin még rajta van a hajadoni ártatlanság hamva. Ha víg cimborák ülnek az asztalnál, s Topándy cinikus jókedvében kétértelmű tréfákkal iparkodik zavarba hozni a lyánkákat, kiknek az asztalnál úrnői szerepet kell játszani, Cipra olyankor lármás negéddel utasítja őt rendre, míg Melanie okosan, szellemdúsan kerüli ki a tréfa nyílhegyét, sem ostoba pruderie-t, sem hideg érzékletlenséget nem vetve ellenében; s hogy uralkodik ezáltal minden szíven!

Óh, bizonyval ő az uralkodónő a háznál; ő a legkedvesebb, a legszebb, a legokosabb; övé minden diadal!

Ilyenkor aztán Cipra kétségbe volt esve, ha erre gondolt.

„Pedig hiába! Azért akármilyen okos és szép és bűbájos az a másik, azért mégis én vagyok az *igazi*; ezt érzem, ezt tudom; de nem tudom bebizonyítani! Téphetnénk csak ki a szíveinket, s hasonlíthatnánk össze; — de hát az nem lehet.”

Ciprának azt kellett mindig látni, hogy övele mindenki *csak* enyeleg, amahhoz pedig komolyan közelít.

Ez egészen megmérgezte lelkét.

Minden szellemi műveltség nélkül, az erkölcsi tartalék kincséből egyedül annyival felruházva, amennyit a természet és az ösztön szívébe oltott, hit és erény magas fogalmait csak álmoképpen sejtve: ez a leány képes volt arra, hogy azt, akit jobban szeretnek, mint őt, megölje.

Megölje, de nem úgy, ahogy a regék királyasszonya megölte a tündér Hófehérkét, amiért a gnómok azt súgták untalan fülébe: „Szép vagy, szép vagy, szép királyné; de Hófehérke még szebb!” Cipra meg akarta őt ölni, de úgy, hogy ne haljon meg, azután is éljen. Csak *annak haljon meg, aminek most látszik.*

Cigányleány volt, pogány leány volt, szerelmes leány volt. Az örökölt hajlam, az elvadító nevelés és a szenvedély vitte odáig, ahol ezt ki tudta gondolni.

Pokoli gondolat volt! A megszelídítetlen ördög tanácsa, ki egy védetlenül hagyott nőszívbe belopta magát.

Egyszer csak eszébe jutott összevissza forgatni a kastélyban a lakási rendet; cselédeket űzött, hajtott rendes laktanyáikból, máshová költöztette őket, a férfiakat kikergette szobáikból; azon ürügy alatt, hogy a falszönyegek nagyon rongyosak már, azokat letépette, a szobákat újra szőnyegetteté; olyan felfordult világot csinált, hogy Topándy megszökött előle a városba, míg a szobákkal ismét rendbe jön.

A kastélynak négy homlokzata volt, s aszerint vonult át rajta két egymást keresztben szelő folyosó; az egyik folyosó főajtaja az udvarra nyílt, a másik a kertre vezetett. E folyosóról nyíltak jobbra-balra a szobák.

A nagy házfelforgatás alatt Cipra átköltözteté Lorándot az átellenes szobák egyikébe. A másikat, mely a folyosóról amazzal szembe nyílt, Melanie ideiglenes szobájaként rendezé be. Hiszen nem sokáig tart; holnapután ismét rendbe jönnek, s akkor mehet ki-ki ismét rendes helyére vissza.

És akkor az a pokolbeli gondolat támadt szívében: „Ha szereti, hát szeresse!”

Estebédnél csak hárman ültek egyedül az asztal mellett. Loránd a szokottnál is szórakozottabb volt, alig beszélt velük valamit; ha Cipra szólott hozzá, válaszában oly valami elfogultság volt, amit lehetetlen volt észre nem venni.

Cipra pedig különösen tréfás kedélyben volt ma.

— Bálint barátom, maga álmos! Pedig jó lesz, ha az éjjel vigyáz ránk, hogy el ne lopjanak bennünket.

— Zárkózzál be jól, kedves Cipra, ha félsz.

— Zárkózhatom — szólta Cipra könnyűvérű nevetéssel —, mikor ezek az átkozott cselédek úgy elrontották ezen az oldalon minden ajtó zárait, hogy egy nyomásra mind kinyílik.

— Jól van, hát majd vigyázok rátok.

Azzal Loránd jó éjt kívánt nekik, vette a gyertyáját, és eltávozott.

Cipra sürgeté Melanie-t is.

— Mi is lenyugodjunk jókor, mert holnap korán talpon kell lennünk.

Ez este a szokott ablaktársalgás is elmaradt.

A két leány kezet szorított, jó éjt kívánt egymásnak, s azzal Melanie eltávozott szobájába.

A mellette való szobában hált Cipra.

Amint Melanie becsukta maga mögött az ajtót, Cipra elfújta a gyertyát saját szobájában, és sötétben maradt. Öltözetestül veté le magát ágyára, s azután könyökére emelkedve hallgatózott.

Egyszer aztán úgy tetszék neki, mintha a folyosó átellenes szobájának ajtaja halkán nyikorogna.

A szívüktetés majd kiszakította keblét.

„Ha szereti, hát szeresse!”

Azután leszállt ágyáról, s lélegzetét visszafojtva odacsúszott az ajtóhoz, s a kulcslyukon átnézett Melanie szobájába.

Ott még gyertya égett.

Hanem Melanie-t nem láthatá e helyről. Öltönysuhogásról gyanítá, hogy Melanie felöltönyét veti le. Most csendes léptekkel közelít az asztalhoz, melyen a gyertya ég. Fehér hálókötösben van, haja félig lebontva; kezében az a kis fekete könyv, amiben azokat a glóriás képeket annyiszor megbámulta Cipra, anélkül, hogy merte volna kérdezni: kik azok.

Melanie az asztalhoz érve, a kis imakönyvet tükre táblájához támasztá, térdre ereszkedett, két kezét összekulcsolva az asztal szélére nyugtatá, és imádkozott.

És e percben a megdicsőülés sugárzott egész alakjáról!

Szép volt, mint egy imádkozó szeráf, mint egyike azon fehér tüneményeknek, kik az örök dicsőség palmaágával a mennyt légi alakjaikkal fölemelkednek.

Cipra megsemmisülten rogyott össze,

Most látta, hogy van egy emberfölötti tünemény, mely előtt minden szenvedély térdre roskad, minden indulat kristállyá jegesül; egy imádkozó szűz alakja! Aki e látománnyt meglopta, az minden bűnös gerjedelmet elvesztett szívéből.

Ismét az áruló júdáslyukhoz hajolt, ismét átnézett. A leány folyvást imádkozott. Mikor szemeit fölemelte, azok úgy ragyogtak: két könnyecsepp ragyogott bennök.

Cipra a mellét verte néma fájdalomában. Ez tud repülni, én pedig csak a földön csúszok!

Mikor aztán elvégezte a leány az imádkozást, rányitott a két dicsfényes képre, s azokat boldog elragadtatással többször megsókolá. Így csókolja a szenvedő jóltevője kezét, az árva atyjának, anyjának arcképét, a nyomorult védtelen ember az Isten arcát, ki védi ködoszlop alakjában azt, aki árnyékába hajtja le fejét.

Cipra a haját tépte kétségbeestében, s homlokával verte a földet, vonagolva, mint egy féreg.

E zajra Melanie felriadt, s odasietett az ajtóhoz, megnézni, mi baja Ciprának.

Cipra, amint észrevette Melanie közeledtét, felszökött helyéből, s mielőtt Melanie benyitott volna hozzá, kirohant a másik ajtón a folyosóra.

Itt új megdöbbenés várt reá.

A folyosó szögletén, ahol a két tornác átszeli egymást, ott találta Lorándot egy asztal mellett ülve. Az asztalon lámpa

égett, Loránd előtt könyv volt, s mellette székéhez támasztva a rézfokos.

— Mit csinál ön itt? — kérde Cipra visszariadva.

— Titeket őrizlek — felelt Loránd. — Miután azt mondtad, hogy szobáitok ajtajai nem záródnak, itt virrasztok reggelig, hogy valaki rátok ne törjön.

Cipra visszaszökött szobájába. Szemben találkozott Melanie-val, ki gyertyáját kezében tartva, sietett ki hozzá, kérdezve, hogy mi baj.

— Semmi, semmi. Zajt hallottam odakinn. Megijedtem tőle.

Nem kellett magát tettetnie, mert minden ízében reszketett.

— Te félsz? — szólt Melanie bámulva. — Lásd, én nem félek. Jó lesz, ha kijövök hozzád, s együtt maradunk az éjjel?

— Igen, jó lesz — felelt Cipra. — Te fekdüjél az én ágyamba!

— Hát te magad?

— Én? — kérdezé szilaj tekintettel Cipra. — Majd csak itt!

Azzal végigvágta magát a földön az ágy előtt.

Melanie ijedten hajolt le hozzá, megfogta karját, emelgette, engesztelé: kérdezgeté tőle: — Ciprim! Mi bajod? Szólj, mi lelt! — Cipra nem felelt, nem mozdult, nem nyitotta fel szemeit.

Mikor aztán Melanie, látva, hogy nem bír bele lelket verni, rémülten felállt, s kezeit összekulcsolva rebegé:

— Jézus, Mária! mi történt? — akkor hirtelen fölemelkedett Cipra fektéből, s elkezdett nevetni.

— Hahaha! hahaha! Most ugyan megijesztettek.

És azután dévajon henteregve a földön, kacagott egyre, mint akinek sikerült társnéját ugyan jól megtréfálni.

— Hogy megrémültem! — rebegé Melanie, két kezét hullámzó keblére nyomva.

— Feküdjél az ágyamba — biztatá őt Cipra. — Én itt hállok a földön. Tudod, hogy megszoktam a földön hálni, pokróccal takarózni.

„Cigányasszony volt az anyám,
Megtanított földön hálni,
Télvízben meztláb jární,
Rongyos sátor volt a tanyám!”

E bizarr dalt sajtáságos bús dallamával kétszer is eléneklé Melanie-nak, s azután hirtelen maga körül göngyölte az ágy elé terített pokrócot, egyik karját feje alá tette, és úgy maradt mozdulatlanul; Melanie-nak semmi szavára nem felelt többet.

Másnap, hogy Topányd hazaérkezett a városból, alig rakta le az úti gúnyát magáról, midőn Cipra rajta rontott.

Megfogta erőszakosan a kezét, és vad tüsszel nézve szemébe, azt mondá:

— Uram! Én nem élhetek így tovább. Én előlöm magamat. Tanítson meg engemet imádkozni!

Topányd bámulva tekintte rá, s gúnyolódva húzta fejét vállai közé.

— Hát tehozzád mi ütközött most, hogy így rám rontasz? Azt gondolod, a bodajki búcsúról jövök, minden zsebem tele Szentek hegedűjével, olvasóval meg mézeskalács-szentekkel? Hát lévita vagyok én, barát vagyok én, hogy rajtam keresed az imádságodat?

— Tanítson meg engemet imádkozni! Elég régen könyörögtem érte, nem várok tovább.

— Eredj! Ne veszekedjél! Magam sem tudok. Hol vegyem a neked valót?

— Az nem igaz. Ön tud olvasni. Önt megtanították mindenre. Ön csak eltagadja, hogy ismeri az Istent, mert szégyenkedik előtte; de én vágyom eléje! Engem tanítson imádságra!

— Nem tudok én egyebet, rózsám, mint a bakancsos imádságát.

— Jól van; megtanulom azt.

— Azt elmondhatom előtted.

— No hát mondja!

Cipra úgy tett, mint Melanie-től látta; térdre ereszkedett az asztal előtt, két kezét áhítattal összetette, s az asztal szélére nyugtatá.

Topándy furcsául rázta a fejét; ez komolyan veszi a dolgot.

Azután odaállt eléje, hátratette a két kezét, s elkezdte előtte mondani a bakancsos imádságát:

„Adjon Isten három ,B'-ét,
Három ,F'-et, három ,P'-ét;
Bort, búzát, békességet,
Fát, füvet, feleséget,
Pipát, puskát, patrontást,
És egy butykos pálínkát!
Ikétum, pikétum, holt! berdo! vivát!”

A szegény nyomorult teremtés az első mondatokat oly mohón kapó áhítattal rebegte az istentelen szája után; — hanem azután, mikor a mondat határozottan tréfás fordulatot kezdett venni, hirtelen dühösen felugrott térdeiről, s mielőtt Topándy ellenőrizhette volna, egy olyan egészséges pofont alkalmazott az orcájára, hogy a füle is megcsendült bele; azzal elfutott, s becsapta maga után az ajtót.

Topándy sóbálvánnyá lett bámulatában. Hogy Ciprának hirtelen keze van, azt tudta; de hogy ezt a gyors kezecskéjét valaha az ő urának és jóltevőjének orcája ellen föl merje emelni egy rövidke tréfa miatt, azt csakugyan nem volt képes megérteni.

Ennek valami nagy bajának kell lenni.

Egyébiránt a kapott pofonról ő sem szólt senkinek, Cipra sem. A legelső találkozásakor ismét azok voltak egymás irányában, akik eddig: az egyik az ingerkedő, csipkelődő, tréfás bohó, a másik a dévaj, durcás, elkényeztetett kópé.

Topándy asztal felett még célozgatni is mert e tréfás jelenetre, Lorádnak mondva ebéd után:

— Bálint öcsém, kérdezd meg Ciprától, hogy nem mondaná el az asztaláldást, amit tőlem tanult; hanem megfogd elébb a két kezét.

— Nono! — fenyegetőzék Cipra, lángvörösre gyulladt arccal. — Csak sokat tréfálózzanak velem! Kezemben az életük. Egyszer farkasalmát főzök az étel közé, s mindnyájukat megmérgezem magammal együtt.

Topándy mosolyogva vonta őt keblére, megsimogatva kondor fejét; Cipra érzékenyen szorítá ajkaihoz az ő ura kezét, csókjaival nedvesítve azt; — azután eltaszítá őt magától mind a két kezével, s kiment a konyhába tányérokat törni, cselédek haját megtépni.

XVI. A Z A G Y Ű R Ű

A tizedik év is eljött. Lefelé is járt már. És Loránd kezdett nem törődni a végzetes határidővel.

Szerelmes volt.

Ez az egy gondolat elűzte szívéből a többbit; életunalom, ateizmus, mizantrópia, mind eltűnt életköréből, mint bolygófény a napsugár elől.

Melanie-nak is *tetszett* az ifjú.

Szenvedélyei nem voltak erősek; okos leány volt; hanem annyit bevallott magának, hogy ez a fiatalember neki tetszik. Arcvonásai nemesek, modora gyöngéd, állása is elég biztos arra, hogy egy asszonyt eltarthasson.

A szép platánfák árnya alatt sokszor sétált Loránnal egyedül, míg Cipra magányosan ült kesergő cimbalma mellett, s verte rajta a régi pusztai emlékeket — maga magának.

Lorándnak nem volt nehéz észrevennie, hogy Melanie is örömet jár ott, ahol ő fel szokta keresni, s szívesen hallgatja a rokonszenvű szív apró vallomásait. Hanem ő maga azért oly zárkózott. És az a karikagyűrű folyvást ott az ujján. Ha ez a bűvzár lepattanhatna onnan!

Pedig már szinte két év elmúlt azóta, hogy az apa halálát meggyászoló, a fekete ruhát rég letette; s az árvaság kenyere ellen sem lehet panasza, Topándy mindennel elhalmozza, ami nőnek kedves, mintha tulajdon leánya volna.

Egy délután Loránd bátorságot vett magának megfogni Melanie kezét. Egy domború hídon álltak, mely a parkon átkanyargó patak fölé volt építve, annak a karfájához dülve nézték a vízfenék úszó virágait; — vagy tán egymás alakját a víz tükrén.

Tehát Loránd megfogta Melanie kezét, s azt kérdezé tőle:

— Miért kegyed örökké oly szomorú? Hová repülnek ezek az örök sóhajok?

Melanie a kérdező arcába nézett nagy, okos szemeivel, s megtudta annak minden vonásából, hogy szív intézte e kérdést a szívhez.

— Lásza ön: már az elég nagy ok a szomorúságra nekem, hogy ezt sohasem kérdezte tőlem senki, és ha kérdezte volna, sohasem mondhattam volna meg senkinek.

— Tehát tiltva van e kérdés?

— Akinek megengedtem, hogy észrevehesse azt, hogy bánatom van, annak megengedtem azt is, hogy megkérdezze tőlem, mi az. Lásza ön, nekem van anyám, és még sincs anyám.

A lyánka itt félrefordítá arcát.

Loránd értette ezt jól; de éppen ez a tárgy volt az, amiről még többet akart megtudni, hiszen saját sorsa volt vele kapcsolatban.

— Mit tesz ez, Melanie?

— Ha ezt elmondom önnek, át fogja látni, hogy semmi titkom sem lehet ön előtt többé a világon.

Loránd szótlantul, kérőleg tette össze két kezét.

— Most körülbelül tíz éve, hogy anyám egy este elhagyta házunkat, s azóta soha vissza nem tért. A mendemonda egy ifjú eltűnésével hozta kapcsolatba az ő eltávozását, ki házunknál lakott, s kinek politikai vétség miatt ugyanazon este szöknie kellett.

— Hogy hitták azt az ifjút? — kérdezé Loránd.

— Áronffy Loránd volt a neve. Távoli rokonunk. Igen szép ifjúnak tartották.

— És azóta nem hallott kegyed anyjáról hírt?

— Sohasem. Azt hiszem, valahol álnév alatt Németországban mint színésznő keresi a világot, hogy eltemesse magát a világ előtt.

— Hát az az ifjú hova lett? Nincs vele többé?

— Úgy tudom, kiment Kelet-Indiába, onnan írt öccsének, Áronffy Dezsőnek, s minden vagyonát ráhagyta, azóta ő sem tudott magáról semmit. Valószínű, hogy meghalt.

Loránd fellélegzett. Nem tudnak felőle semmit. Azt hiszik, Kelet-Indiákra ment.

— Nehány hét múlva ismét itt lesz az évfordulója azon szerencsétlen napnak, melyen anyámat elvesztettem; anyámat, aki még most is él; és ez a nap mindig fátyollal közelít felém: a bánat, a szégyen, az elhagyottság érzete akaratlanul elnyomja kedélyemet. Most már tudja ön legféltettebb titkomat; és nem fog megítélni érte?

Loránd gyöngéden odavoná ajkaihoz e finom kezecskét, s annak rózsás ujjahegyét megcsókolá, mialatt szemeit folyvást kérdőleg szegezé azon karikagyűrűre, ami ez ujjak egyikén volt.

Melanie elérté a kérdést, mely ez ékesen szóló tekintetben oly forrón volt kifejezve.

— Ön azt kérdi tőlem, ugyebár, nincsen-e még ennél is féltettebb titkom.

Loránd némán igenlé a vonatkozást.

Melanie lehúzta ujjáról azt a gyűrűt, s aztán két ujj hegyei közé fogta.

— Igaz. De ez nem élő titok rám nézve többé. Én annak, akihez e titok fűzött, meg vagyok már halva. Mikor eljegyeztem, még gazdag voltam; atyám volt, aki hatalmas befolyással bírt. Most szegény vagyok, árva és elhagyott. Az ilyen gyűrűkről meg szoktak feledkezni.

Abban a percben kipattant kezéből a gyűrű, s a hídról felszökve a vízbe esett, a tulipános nymphaeák levelei között eltűnve.

— Felhozzam a vízből? — kérdezé Loránd.

Melanie ránézett, szelíden, ábrándosan, és azt mondta:

— Hagyja ott . . .

Loránd magánkívül a boldogságtól szorítá ajkaihoz a nála felejtett szép kezét, s forró csókjaival halmozá el először a kezét, azután annak átadóját. A virágos fákról virágkelyhek hullottak le fejükre; olyan koszorús fővel tértek vissza, mint vőlegény és menyasszony.

Loránd még aznap beszélt afelől Topándyval, hogy nagy ideje volna az ispánlakot fölépíttetni, ami oly rég tervben volt.

— Ahá! — szóló Topándy nevetve. — Értem. Úgy jöhet, hogy az ispán megházasodhatik, s akkor kell külön lakának lenni, ahova feleségét vigye. Meglesz három hét alatt.

Loránd egészen boldog volt.

Szerelmét viszonzva látta, s élete sötét rémétől megszabadult.

Melanie nemcsak afelől győzte meg, hogy benne Áronffy Lorándra ismerni nem lehet többé, sőt afelől is megnyugtató, hogy azt a hajdani Áronffy Lorándot rég meghaltak, elpusztultnak hiszi minden ember; senkinek gondja nincs rá többé: vagyonát is elfoglalta a testvér, bár jövedelmének illető részét titkon mindig megküldi testvérének. Ez egy emberen kívül senki sem tud semmit. Az pedig hallgatni fog örökké, ha megtudja, hogy testvérének élete függ a további hallgatásától.

A szerelem ellopta Loránd lelkének acélját!

Égészen megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy egy olyan fogadást, amely valakit Isten és ember és természet törvényei megszegésére kötelez, megtartani bolondság. Ki vetheti szemére, ha meg nem tartotta? Ki ismerhetne rá ezentúl, e helyzetben, ez arccal, e név alatt? Nem született-e ő újra? Nem egészen más ember-e az, akinek életét folytatja most? Nem bevégezte-e már azt az életet, amit eljászott akkor?

Bolond volna, ki a rosszak irányában a végletekig vinné a becsületérzést; és végre, ha volna is ember, aki e szószegésre azt mondaná: bűn! nincs-e Isten, ki ugyanarra azt mondja: „Erény volt!”

Erős bástyát talált ez önvédelemre ama családi sírbolt falaiban is, melynek üregében öreganyja oly rettentő átkot mondott az utolsó lakóra. Hisz neki is tett fogadást. És e fogadás is erős volt. Két ellenkező fogadás egymást eltörli. Inkább tartozik megtartani azt, amit szülőjének, mint azt, amit gyilkosának adott.

Szép szofizmák ezek mind! Loránd bennük kereste menedékét.

És aztán e szép szemekben. Lehet-e meghalni annak, akire e két csillag így mosolyog? Lehet-e a megsemmisülést kívánni a mennyország kapujában?

És aztán az is jólesik, hogy e mennyországot éppen azon ellenségtől vegye el, ki szeretné őt a hideg földre letenni!

Loránd kezdte magát megadni sorsának. Óhajtott élni. Kezdte sejteni, hogy még van boldogság a világon. Csendes, félrevonult, eltitkolt boldogság, amiről csak az a két ember tud, aki azt egymásnak cserében adja.

Sokszor látjuk az életben e tüneményt. Egy-egy délceg gavallér, aki a divatvilág első arslána volt, csak eltűnik a szalonok illatszeres gőzköréből, s évek múlva alig ismerünk rá az elhanyagolt külsejű, durva kabátos falusi gazdában. Boldog családi élet alakította így át. Nem lehetséges-e, hogy ugyanazon boldog érzés, mely ezt kivetkőzteté fényes gombos frakkjából, a büszke jellemet is leöltse az ifjúról, s adjon fel helyette jó kényelmes, tág és vízmentes hétköznapló zubbonyt: a világ iránti közönyt és érdektelenséget? Hadd kiabálja az ellenség gúnyhalotával az ország egyik szélitől a másikig, hogy Áronffy Loránd nem gavallér, nem lovag; a feleség mosolygása kárpótol az elvetett büszkeségért.

Most csupán csak még arra az egyre van szükség, hogy az egyetlen ember, kinek hollétéről tudnia szabad, a testvér, örökre elhallgasson azzal.

Vajon felfedezzen-e neki mindent, a fogadott párbajt és a házasságot, s egészen kezébe adja az élete fölötti uralmat, hogy fenntartsa a fenyegető rejtelmet, mellyel eddig távol tartotta őt és szülőit magától?

Ezt meg kell még gondolni jól. Ezt ki kell főzni jól.

Loránd nagyon mélázó lett néhány nap óta.

Egyszer ebéd után Cipra megfogta kezét, s azt mondá neki enyelegve:

— Maga nagyon eltöprenkedik valamin. Maga igen halavány. Jőjön, majd én mondok magának szerencsét.

— Szerencsét?

— No igen: majd én magának kártyát vetek. Tudja:

„Cigányasszony volt az anyám:
Megtanított kártyát vetni,
Tolvajt rostán kipörgetni.
Túlteszek veled sok banyán!”

— Jól van, Cipra húgom, hát mondj nekem szerencsét!

Cipra úgy örült neki, hogy Lorándot egyszer ismét egyedül láthatja cigányos pompájú szobájában. Leültette őt a bársony tábori székre.

Maga pedig letelepedett a tigrisbőrre, s elővette zsebéből kártyáit. Két év óta mindig magával hordta azokat. Ezek voltak egyedüli tanácsadói, barátjai, tudománya, hite, imádsága: a jövőmondó kártyák.

Valamit csak kell az embernek hinni.

Először megkeverte a kártyákat, azután tenyerére téve, Loránd elé nyújtá.

— Itt van, emelje meg! Annak kell emelni, akinek jövődöt mondanak. Ne bal kézzel: az nem jó. Jobb kézzel maga felé.

Loránd megtette kedveért azt a tréfát.

Cipra kirakta maga elé a kártyákat.

Azután térdére nyugtatva könyökét s tenyerébe fektetve szép nap-aranyozta arcát, nagy figyelemmel vizsgálta végig az ismeretes ábrákat.

A *szívlovag* éppen középre jutott.

— Magának valami utazás áll — kezdé komoly arccal magyarázni a cigányleány. — A *gyászos asszonnyal* fog találkozni. *Nagy öröm*. A virágbokréta az öröm. A *szívleány* egy sorban áll. Jól talál össze. Hanem az *irigy-leány* meg a *gyilkos* közbül állanak és elválasztják. A *kutya* hűséget, a *macska* ravaszságot jelent. A *bús-leány* a kutya mellé jutott. — Vigyázzon magára, mert magát valami nő, aki haragszik, meg akarja ölni.

Loránd oly szánalmas mosollyal nézett Ciprára, hogy annak el kellett érteni az ifjú gondolatát.

Ő is csak úgy némán felelt meg rá. Három ujja hegyét keblére nyomta, s azután csendesen ingatva kezét, mutatá, hogy „az” nem ő! A *sárgaruhás nő*, az *irigy-leány* a kártyában, valaki más. Mutatóujját arra a zöldruhásra tette — az a *bús-leány*. És Loránd most vette észre, hogy Cipra régóta zöld ruhát hord, mint a *bús-leány* ott a szerencsemondó kártyában.

Cipra hirtelen összeseperte a kártyákat.

— Vessük ki meg egyszer! Emelje meg háromszor egymás után! Így!

Újra kirakta a kártyákat.

Loránd észrevevé, hogy amint a kártyák egymás mellé jutottak, Cipra arca egyszerre átpirult, szemei elkezdtek szokatlan tűzben ragyogni.

— Nézze, most a *bús-leány* éppen mellette van, és azon túl van a *gyilkos*. Az *irigység* és a *szívleány* a túlsó szögletben. Másik oldalon az *öregasszony*. Feje fölött az égő ház. Őrizkedjék valami nagy szerencsétlenségtől! Valaki bántani akarja nagyon. De valaki védelmezni fogja.

Loránd nem akarta nagyon megkeseríteni a szegény leányt azzal, hogy együgyűségeért a szemébe ne vessen.

— Kelj fel már, Cipra, elég volt ebből a játékból.

Cipra szomorúan szedte fel kártyáit. De nem fogadta el Loránd kezét, ki fel akarta őt a földről segíteni. Felszökött magától, mint a zerge.

— De hát mit csináljak, mikor egyébhez nem értek?

— Jöjj, játszd el nekem az én kedves nótámat a cimbalmon! Olyan régen nem hallottam már.

Cipra megszokta a szófogadást; rögtön hozzáült hangszeréhez, s elkezdte azt a pusztai ábrándot verni rajta, amit annyian csodálva emlegettek már, akik azt mondták, hogy itten egy művész és egy költő lelke kísért.

A zenehangra előjöttek a szomszéd szobákból is Melanie és Topándy. Melanie Cipra mögött állt meg; Topándy székét húzott melléje, s pipázott erősen.

Cipra verte az érző húrokat, s azalatt vette észre, hogy Loránd folyton folyvást odaszegzi szemeit boldog elragadtatással, ahol ő ül; csak hogy nem az ő arcára, hanem azon túl, azon felyül, a mögötte álló leányéra. Egyszer aztán kiesett kezéből a hangverő toll, eltakarta két kezével arcát, és azt mondá fuldokolva:

— Ah — ez a pipafüst megöl!

Arra Topándy még egy hosszú füstgomolyt fútt tréfásan a leány arcába: hadd szokják hozzá, s inte Lorándnak, hogy menjenek innen oda, ahol korlátlanabb szabadság uralkodik.

Cipra pedig elkezdé hangolókulcsával leajzani a cimbalom húrjait.

— Minek eregeted le a húrokat? — kérdé Melanie.

— Nem játszom én ezen többet.

— Miért ne játszanál?

— Meglásd, hogy úgy lesz, nekem mindig koporsó áll a kártyában; vagy mellette, vagy alatta, vagy fölötte, de mindig: ha nem hiszed, nézzed bár!

S azzal szétteríté ismét az asztalon kártyáit, s szomorú diadallal mutatott a képletre:

— Nézd: most is itt a koporsó a zöld leány alatt.

— Ah, hiszen te nem az vagy — szólt Melanie félig tréfából, félig vigasztalva —, hanem emez.

S a szívleányra mutatott kezével.

Cipra pedig — valamit mást látott meg, mint amit mutattak neki.

Hirtelen megkapta Melanie gyöngé kézcsuklóját acélcrejű jobb kezével, s baljóslatú bal keze mutatóujjával rámutatott a fehér kéz fehér ujján még fehérebbnek maradt üres körvonatra.

— Hová lett innen „az a” gyűrű?

Melanie arca mélyen elpirult e szóra: Cipráé annál jobban elsápadt. A pokol mély sötétsége látszott a cigányleány felnyílt két szemében!

— — — — —

XVII. A SÁRGARUHÁS NŐ A KÁRTYÁBAN

Loránd elodázta, amíg lehetett, az időt, hogy Dezsővel tisztába jöjjön aziránt, mihez tartsák mindketten magukat, ha a végzetes tíz év is letelt.

Anyja és nagyanyja bizonyosan sürgetni fogják, hogy ha letelt a határidő, tudassa velük fiuk hollétét. Ha pedig azok megtudják azt, s őt fölkeresik, akkor a mentő alakoskodásnak vége van; a boldog ember, ki Tátray Bálint személyében él, kénytelen lesz helyet adni Áronffy Lorándnak, aki nem választhat, csak a meghalás és a világ csúfsága között.

Mikor tíz év előtt Dezsővel megfogadtatá, hogy szülőinek ez idő alatt hollétét el nem árulja, az a kiszámított vég-gondolata volt, hogy a napok végeztével, ahogy fogadta, úgy meg is fogja tartani végzetes kötelezettségét. Élete végéről egyedül Dezső fog értesülni, s a két anya előtt azontúl is titkolni fogja bátyja történetét. Azok ez idő alatt hozzászótkak már, hogy őt távol tudják, s a testvér haláluk órájáig fogja őket csalogatni azzal a boldog ámítással, hogy fiuk még valaha ismét bekopogtat az ajtón, s mutogatni fogja a leveleket, miket a testvér írt, mikor az már régen ott lesz, ahonnan nem járnak fel a napvilágra izenettel; s a jó szelíd anyák mindennap meg fogják teríteni a várt fiú számára az asztalt, mikor már az ivópohár is magátul elpattant régen.

E tiszta, hideg, átlátszó ábránd helyén most e forró káosz!

Mit tegyen most, midőn élni, az életnek örülni, boldog napokat látni akar?

Akárhol jár, utcán, mezőn, a háznál, mindenütt e tömkelegben járva érzi magát; mindenütt e végtelen lánc csörömpöl utána, mely ahol elvégződnék, ott újra kezdődik ismét.

Nem is veszi észre, ha mellette elmegy valaki: köszön-e, vagy nem köszön.

Megmenekülni, adott szótól életét megváltani, kizárni az egész világot titkából: ez a fejtörő feladat. Mit mond a büszkeség; mit mond az apa emléke, ki hasonló esetben meghajolt önbüszkesége előtt, s életet, boldogságot martalékul dobott becsületének; mit mond a két anya siralma; s hogy küzd meg ennyi erős ellenséggel a lágykezű szerelem egymaga?

Hogy rázhatná le magáról Tátray Bálint azt az egész világot, mely Áronffy Lorándhoz, mint egy nyúlós iszaptenger, tapad?

Amint elgondolkozva halad a falusi lakok sövénye mellett, kalapját mélyen lenyomva szemébe, észre sem veszi, hogy a túlsó félről egy hölgy vág keresztül a göröngyös utcán, egyenesen feléje tartva, s amint melléje érkezik, negédes vidámsággal megszólítja:

— Jó napot, *Loránd!*

Az ifjú rettegett neve hallatára riadtan tekintte föl, s a megszólító arcára nézett.

Az pedig a kétségtelen felismerés vidor mosolyával ragadta meg kezét.

— Igen, igen! Én ráismertem önre annyi idő óta, ön pedig már nem is ismer tán többé, kedves Loránd?

Óh! Loránd is nagyon jól ráismert! Ez a nő — Bálnokházyné volt . . .

Bálnokházyné arcán most is megvoltak a hajdani szép nemes vonások; csakhogy modorában a régi hajlékony, úrias rátartást bizonyos kellemetlen szabadelműség váltotta fel, amely tulajdonává lesz oly nőknek, kik sokszor kénytelenek magu-

kat mindenféle balhelyzetből tréfás könnyelműséggel keresztülvágni. Útiasan volt öltözve, divatos, bár kissé gyűrődött piperével.

— Kegyed itt? — kérde Loránd elbámulva.

— Itt bizony. Egész véletlenül. Éppen most szálltam le a kocsiról Sárkölygyiéknél. Valami nagy zálogos pörömet nyertem meg, s avégett jöttem az „öreg”-hez, hogy ha eladhatnám neki a megnyert jószágot, amire hajlandónak ígérkezett. Aztán most egyúttal a leányomat is hazaviszem.

— Igen?

— Igen ám. Tudja: szegényke elég sokáig élt már árvaságban egy félbolondnak a házában. De ugyan kérem, nyújtsa a karját, hadd kapaszkodom bele; biz azt hiszem, hogy még most is fél tőlem; pedig ezen az átkozott göröngyös falusi utcán olyan nehéz járni, aki nincs hozzászokva. — Azért is adom el a megnyert jószágot, hogy odafenn kell laknunk Bécsben.

— Igen?

— Minthogy Melanie-mnek a jövőbelije is ott lakik.

— Igen?

— Ön tán ismerni is fogja, valaha jó barátok voltak, Gyáli Pepit?

— Igen.

— Óh, az nagy karriert csinált! Rendkívül híres ember. Iszonyú sokra vitte. Egész csoda az a fiatalember.

— Igen?

— Hanem ön itt csak egyre mondogatja nekem a sok „igen”-t; beszéljen már, hát ön hogy került ide? Hogy találom itten?

— Én itt ispán vagyok Topándy úrnál.

— Ispán? Ah, hahaha! A rokonánál?

— Ó nem tudja azt, hogy rokona vagyok.

— Tehát inkognitó? Azóta mindig? Éppen, mint én: én is azóta hatodik nevem alatt járok a világban. No, ez dicső. És most olyan véletlenül találkozunk együtt. Annál jobb:

legalább elvezet ön Topándy lakásáig; nem húznak le az istentagadó kutyái az ön védelme alatt. — Hanem aztán ezúttal *megvédelmezzem ám!*

Lorándnak az is rosszul esett, hogy ez a nő most tréfára fordítja azokat az emlékeket, amikbe mindkettőjük szégyene van eltemetve.

Egyébként elég udvarias volt hozzá: gondoskodott, hogy útközben a pocsolókat kikerültesse vele, s kezét fogta, míg valami gyaloghídon átment.

Topándy éppen kastélya tornácán volt a két leány társaságában, midőn Loránd az idegen hölgyet bevezeté.

Loránd legelőbb is Melanie-hoz ment vele.

— Tisztelt nagysád, íme, ki után annyit sóhajtott... — azután Topándyhoz fordult: — Bálnokházné önagysága!

Melanie egy percre meg volt lepette; csak bámult az érkezőre, mintha nehéz volna egyszerre ráismernie, míg az színpadi elragadtatással hozzárohant, megölelte, kebléhez szorítá, összecsókolta; zokogott, letérdelt előtte; ájuldozott, ismét öltre fogta; ahogy ezt számtalanszor látni érzékeny nézőjátékok ötödik felvonásának zárjelenetében.

— Milyen szép lett! Milyen angyal! Az én kedves, egyetlen, imádott Melániám! Akiért én mindennap imádkoztam, akiről mindennap álmodtam. — Hát te, szólj, óh, szólj, gondoltál-e néha reám?

Melanie anyja fülbe súgott:

— Majd ha egyedül leszünk.

Az asszonyság jobban tudta ezt („Majd ha egyedül leszünk, akkor beszéljünk hideg, prózai tárgyokról; de mikor látnak, akkor sírjunk, ájuljunk el és ölelkezzünk”). Azért e találkozási szcénának még egyszer elől kelle vala kezdődni, ha Topándy szépen meg nem kéri az asszonyságot, hogy legyen szíves besétálni a szobába, ahol tágasabb tér és alkalmasabb elájuláshoz való előkészületek vannak kézügy alatt.

Itt azután vidám, csevegő lett az asszonyság. Köszönte

ezer milliomszor Topándynak (a vén bolond istentagadónak), hogy gyermekének menhelyet adott, hogy egyetlen kincsét megőrizte. Azután szétnézett, hogy kinek köszönhetne még meg valamit. Meglátta Ciprát.

— Ugyan kérem — szólta Lorándhoz —, még nem mutatott be *tisztelt nejének*.

Általános lett a zavar.

Csak Topándy maradt kivétel, ő felelt nyugodt humorral:

— Az az én leányom; és még hajadon.

— Ah! Bocsánat ügyetlenségemért; én bizony azt hittem, hogy már nő.

Bálnokháznénak volt már ideje észrevenni azt is, hogy Cipra szemei, mikor Lorándra pillant velük, hasonlítanak a hú asszony szemeihez, s édes alkalma volt egyszerre két embert szívig megsérteni, — talán hármat is.

— No de hiszen, ami nincs, az lehet, kedves Loránd, ugyebár?

— „Loránd!” — rebegé egyszerre három hang.

— Itt van ni! Most meg elárultam önt! De hát végre is mire való lehet itt a titkolózás? Merő jó barátok és rokonok között? Igen: ő Áronffy Loránd, kedves rokonunk. S te sem ismertél rá, Melanie, ez ideig?

Melanie fehér lett, mint a fal.

Loránd nem felelt semmit. Válasz helyett közelebb lépett Topándyhoz; az megszorítá kezét, s e kézszorítással ott tartá maga mellett.

Bálnokházné nem engedett mást is szóhoz jutni.

— Nem fogok sokáig terhére lenni, kedves urambátyám. Szállva itt vagyok a szomszédban, Sárvölgyi úrnál, aki jószágunkat meg fogja venni; mert egy nagy zálogos pört nyertünk meg.

— Igen?

Bálnokházné nem magyarázta tovább a zálogos pör geneziséét Topándy előtt, aki most maga esett bele abba a rossz

szokásba, hogy mindenre „igen”-t mondjon, mint az imént Loránd. (Azt pedig mindketten igen jól tudták, hogy a magyar nyelv természete nem tűri kérdésre feleletül az „igen”-t; így például, ha e kérdés négyszeres változatára: „Te voltál ma a kertben?” más nemzet változatlanul „yes”-, „oui”-, „jawohl”-la! válaszol, a magyar, a szórakás szerint, így felel: „Én.” — „Voltam.” — „Ma.” — „Ott”, hanem ezúttal olyan jól esett mindenre e száraz, hideg, folytatásra nem buzdító „igen”-t mondhatni.)

— Evégett néhány napig itt kell mulatnom.

— Igen?

— Remélem, kedves urambátyám, nem fogja tőlem megtagadni azon örömet, hogy ez idő alatt Melanie ott lehet- sen mellettem. Én ugyan sokkal illendőbbnek találtam volna, hogy egyenesen kegyed házánál alkalmatlankodjam, ha Sárkölygi elébb igen szívélyesen fel nem ajánlotta volna vendégszeretét.

— Igen? — (Topándy tudott néha igen kacskaringós igeneket mondani.)

— Azért ne nehezteljen azon kérésemért, hogy egyetlen Melániámat azon időre magamhoz viszem. Majd később vissza fogom őt hozni újra, s itt hagyom mindaddig, míg a sors úgy nem kívánja, hogy bennünket elhagyjon végkép- pen.

Itt igen kegyes matrónai arcot csinált Bálnokházync. Kívánta, hogy megértsék, miről van szó.

— Igen természetesnek találom kegyed kívánságát — szólott Topándy röviden, s ismét az asszonyságra nézett, mintha mondaná: „Mit tetszik még tudni a mulattatásunkra?”

— Kegyednek addig is végtelen köszönettel tartozom, hogy pártját fogta szegény elhagyatott árvámnak. Az ég meg fogja jutalmazni érte.

— Nem tettem fizetésért.

Bálnokházync szemérmesen nevetett; mintha akarna is,

nem is tréfát elérteni olyankor, midőn magasabb szférák lakóiról van szó.

— Kegyed, kedves bátyám, még mindig oly tréfás bizonyos tekintetekben.

— Oly istentagadó, akarta mondani, kedves húgom, ugye? Valóban keveset változtam vénségemre.

— Óh, ismerjük mi jól! — szólt malasztteljes hangon az úrhölgy. — Csak kívül mutatja azt, de szívét ismeri mindenki.

— S fut előle, amerre lát, kedves húgom, ugyebár?

— Nem, nem, nem: éppen ellenkezőleg — szabódék önagysága. — Ne értse félre, kedves bátyám, mostani eltávozásunkat; hogy bebizonyítsam, mennyire sokat tartunk mindnyájan azon áldásteljes közellétre, ami a kegyedé: csak egy szót súgok kegyednek, ami meg fogja győzni legőszintébb tiszteletünk felől.

E szót csakugyan súgva mondá Topándynak, kesztyűs kezével annak vállára támaszkodva.

— Kedves urambátyámat akarom fölkérni, hogy midőn az ég felhozza azt a boldog napot, legyen Melániámnak násznagya.

E szóra mégis elmosolyodott Topándy, s Bálnokházyné kezét karja alá húzva, azt mondá:

— Jól van, asszonyhúgom. Még több is leszek, nemcsak az. Ha az égnek azon bizonyos napja úgy fog sütni, ahogy én óhajtom, ez az istentelen kezem két embert boldoggá fog tudni tenni. Ha azonban az ég napjának nem úgy tetszik sütni, ahogy én gondolom, akkor áldást, szeretetet, gratuláló verset, hosszú foháskodást és mindent, ami pénzbe nem kerül, én is, quantum satis, amennyi csak elég. Tehát attól a boldog naptól függ, amit e kérdésre válaszolok.

Bálnokházyné szívéhez szorítá Topándy kezét, s ég felé forgatott szemekkel rebege, hogy ily jó rokonnal csak jókedvében áldja meg választottait a gondviselés; és azután Melanie-t is odavonta, hogy köszönje meg végtelen jóságú

bátyjának azt a kegyes gondoskodását, amivel iránta viselkedik.

Loránd kedvetlenül nézett e csoportozatra, míg Cipra észrevétlenül kilopta magát a szobából.

— És most talán lesz olyan szíves, Loránd öcsénk, hogy elkísér bennünket Sár völgyi úr házához?

— *Házdíig* — igazítja ki Loránd a mondatot.

— Hol van kedves barátnéd, Melanie, az a kedves szép teremtés? Végy tőle rövid búcsút! De hová lett?

Loránd nem mozdult, hogy Ciprát fölkeresni menjen.

— Hiszen majd találkozunk még a kedves gyermekkel — szólt Bálnokházy né, észrevéve, hogy arra hiába várnak.

Nyújtsa karját, Loránd!

Ő maga jobb felül Lorándba kapaszkodott, s inte Melanicnak, hogy foglalja el helyét az ifjú másik oldalán, mit azonban a leány nem tett, hanem anyja karjába fogózott. Így haladtak az utcán végig. Bálnokházy né még onnan is nagy szeretettel visszaintetett Topándynak, ki az ablakból nézett utánuk.

Melanie egy szót sem szólt az egész úton.

Bálnokházy né annál többet csevegett; kérdezősködött, tudakozódott.

— Az öregúr, úgy látszik, rossz harmóniában él Sár völgyivel?

— Igen.

— Még mindig olyan szentségtörő, istentagadó?

— Igen.

— És ön ki tudta őt ennyi ideig állani?

— Igen.

— Pedig ön maga oly kegyes, istenfélő ember volt mindig; és most is az?

— Igen.

— Tehát Topándy és Sár völgyi kijelentett viszálykodásban élnek egymással?

— Igen.

— Hanem azért ön csak meg fog bennünket látogatni többször, amíg itt leszünk?

— Nem.

— No, hála az égnek, hogy valahára egy „nem”-et is hallok öntől. Az a sok „igen” már idegessé kezdett tenni. Tehát ön is az ellenségek közé tartozik?

— Igen.

Ezalatt elég sietve értek Sárvölgyi küszöbéig. Itt megállt Loránd, és nem lépett többet előre.

Bálnokháznéné megfogta Melanie kezét, hogy előtte el ne menjen.

— Nos hát, kedves Loránd, nem fog tőlünk búcsút se venni?

Loránd Melanie-ra nézett, az föl sem emelte szemeit.

— Isten önnel, asszonyom — szólt Loránd röviden; kalapot emelt, köszönt, és eltávozott.

Bálnokháznéné egy tekintetet vetett utána azokkal a szép, kifejezésteljes, mindent mondó szemével. — Azok a szép, mindent mondó szemek teljes tele voltak öldöklő gyűlölettel.

Mikor hazaért Loránd, Cipra a házajtóban várta.

Mutatóujját felemelve, ezt súgá fülébe:

— Ez volt a sárgaruhás asszony!

Pedig nem volt rajta semmi sárga.

XVIII. A HALÁLRA INTŐ

Loránd kimerülten veté magát karszékébe.

Tehát vége minden menekülési kísérletnek.

Fel van ismerve, és éppen azon asszony által, ki őt legkeserűbben tartozik gyűlölni a világon.

A nemezis! A jól megfizető örök igazság keze!

Ezt az asszonyt ő az út közepén hagyta el, melyen szenvedélyesen rohantak együtt a gyalázatba, s most ez asszony állja útját, midőn az életbe vissza akar térni.

Nincs semmi remény az irgalomra! Ki is fogadná el azt: ilyen kezekből, ilyen áron! Üdvösség volna is, el kellene utasítania az ilyen ajándékot.

Isten hozzád, nyugalmas boldog élet! Isten hozzád, mámoros szerelem!

Csak egy út van, és az egyenes: — a nyitott sír felé.

Nevetni fognak az elbukott fölött, de legalább szemébe nem fognak nevetni.

Az apa is elment ezen az úton; pedig annak szerető neje, növendék gyermekei voltak: ő egyedül áll a világban. Nem tartozik senkinek semmivel.

Van ugyan még egypár földön lézengő árny, akihez köti valami gondolat; de hisz azok is nemsokára utána fognak menni, s addig nekik sem olyan hosszú már az út.

A végzetnek teljesülni kell.

Az apának a vére baljóslat a fiakon. Egyik kísértet a

másikat vonja maga után kezénél fogva, míg végre valamennyien otthon lesznek.

Csak néhány nap még az élet.

E néhány nap alatt vígnak, derültnek kell lenni; meg kell csalni minden szemet és szívet, aki figyelve kíséri az útja végéhez közelítőt, hogy senki se gyaníthasson semmit.

Még egy óvatosan elintézni való körülmény volt hátra.

Dezső megteheti azt, hogy a végzetes napnál hamarabb eljő. Legközelebbi levelében ilyesmire példálózott. Ezt meg kell akadályozni. Másként kell elintézni a találkozást.

Rögtön levelet írt öccsének, hogy az utolsó napon, mely az évforduló előtt van, jöjjön eléje Szolnokig, s ott a vendéglőben várjon rá. Topándy cinizmusát veté okul. Nem akar ezzel zúrhangzatot hozni ama gyöngéd jelenetbe. Ott találkozni fognak, s onnan azután együtt meglátogathatják szülőiket.

A terv egészen érthető és természetes volt. E levelet rögtön postára küldé Loránd.

Így hárítja el a gondos útrakészülő az akadályokat, amik elindulásakor visszatartóztathatnák.

Alig küldé el levelét, midőn Topándy belépett szobájába.

Loránd eléje ment, Topándy megölelte, megcsókolá.

— Köszönöm neked, hogy éppen hozzám menekültél, midőn üldöztek, kedves Loránd öcsém; különben nincs szükséged e bujdosást folytatnod többé. Ami tíz év előtt történt, azt rég elmosták a későbbi események, s te újra visszatérhetsz a világba bántatlanul.

— Azt rég tudom, hisz hírlapokat olvasunk; de én szeretek itt maradni, s meg vagyok elégedve ezzel a világgal.

— De neked anyád és testvéred is van, akik előtt nincs okod bujdoskolni.

— Csak akkor kívánok velük találkozni, mikor úgy mutathatom be magamat előttük, mint boldog embert.

— Az csak rajtad függ.

— Néhány nap határozni fog.

— Siess vele minél előbb! Egy dolog jusson eszedbe: Melanie Sárkölyi házában van most. Amilyen nagy lelki örömemre szolgál nekem arra a hippocratesi halálarcra gondolni, amit a farizeus váltani fog, mikor e csacska asszony kifecsegi előtte, hogy az a fiatal férfi, ki itt tőszomszédjában lakik: Áronffy Lőrinc fia, épp olyan aggodalom rád nézve, hogy ő ezt megtudja. Mert bizony hidd el, hogy mindent el fog követni arra, hogy te, aki amaz éjszakára emlékezel, amikor a végtelen nagyokról és parányokról beszéltünk együtt, ebben a földben gyökeret ne verhess. Még lebeszéli Melániát.

Loránd könnyelmű kedéllyel szól, vállat vonva:

— Akkor... Nem Melanie az egyedüli leány a kerek földön.

— Úgy is jó. Nem bánom. Nekem már egyszer te vagy a fiam, s akit te hozasz ide, az a leányom. Csak hozd minél előbb!

— Nem vetek neki egy hetet.

— Úgy még legjobb. Ha akarsz, tedd gyorsan! Az ilyen dolognál vagy rögtön, vagy éppen ne, vagy bátran, vagy sehogy se.

— A bátorságban nem lesz hiány.

Topándy menyegzőről beszélt, Loránd pedig a pisztolyról.

— Tehát egy hét múlva kézfogódon akarok áldomásozni.

— Minden bizonnal!

Topándy nem akart tovább hatolni Loránd titkába. Azt sejté, hogy az ifjú két leány közül válogat, azt nem gyanítá, hogy egy *harmadikat* választott már: azzal a lefelé fordított fáklyával.

Lorándnak pedig a következő napok alatt oly derült kedve volt, mint egy vőlegénynek menyegzője előtti héten; — olyan derült kedve, mint apjának a halála előtti estén.

Az utolsó előtti nap is eljött; ismét május volt, de nem oly rideg, mint tíz év előtt. Virágillatos lég a parkban, tele pacsirtadallal, fülemüleénekekkel.

Cipra lépéket kergetett a pázsiton.

Azóta, hogy Melanie eltávozott a háztól, ismét visszatért csapongó kedve. A játszi dalos madárral együtt játszott a szép tavaszban ő is.

Loránd engedte neki, hogy enyelgősei körébe bevonja.

— Hogy illik nekem ez a jácint a hajamban?

— Nagyon szép vagy velem, Cipra.

A cigányleány levette Loránd fejéről a kalapot, s levélből koszorút font körüle, úgy tette vissza, ide-oda illesztgetve homlokán, míg eltalálta, hogyan fog illeni legjobban.

Azután karja alá fűzte kezét, forró arcát odafekteté vállára, s együtt sétált vele.

Szegény leány! Mindent elfeledett, mindent megbocsátott már!

Hat nap óta nem volt a háznál az az uralkodó vetélytársné; Loránd nem búsult, nem merengett utána, Loránd jókedvű volt, tréfált, enyelgett: mulatott. Cipra azt hitte, hogy talán ismét közelítenek csillagaik egymáshoz.

Loránd pedig nevetve, vigadva gondolt arra, hogy még egy nap az élet, s akkor aztán isten veled, szép illatos mező, isten veled, madárdalos visszhang, isten veled, szép, szerelmes cigányleány!

Karöltve mentek végig a hídon, azon a kis hídon, mely a patak fölött ívlik. Ott megálltak a híd közepén, s a karfának dőlve lenéztek a vízbe; — azon a helyen, ahol Melanie jegygyűrűje a vízbe hullott. Lenéztek a víztükörbe, a sima hab visszatünteté alakjaikat; a cigányleánynak most is zöld ruhája volt rózsaszín szalaggal; — Loránd most is Melanie arcát látta a víz tükörén.

Ezen a helyen volt az ő keze a kezében; ezen a helyen mondá az elvesztett gyűrűre: „Hagyja ott!”; ezen a helyen ölelte őt karjai közé!

És holnap már ez sem fog fájni.

Topándy is csatlakozott hozzájuk.

— Tudod mit, Loránd? — szólt derűlten az öreg manikheus — azt gondoltam, hogy ma délután én is elmegyek veled Szolnokra. Annak a napját, hogy öcséddel találkozol, meg kell ülnünk; csinálunk „magnum áldomás”!

— Engem nem visznek el magukkal? — kérezkodék Cipra fél tréfával.

— Nem!! — volt rá egyszerre mind a két oldalról a felelet.

— Mért nem?

— Mert nem való vagy oda. — Nincs ott helyed.

Ezt is ketten felelték.

Topándy értette alatta: nem vehetsz részt férfitivornyákban; ki tudja, hova jutsz még? Loránd pedig — egészen mást értett.

— Hát aztán mikor jön vissza Loránd? — sürgölő Cipra.

— Előbb hazatér szülőihez — felelt Topándy.

„Valóban oda!” — gondolá Loránd. — Apámhoz, nagyapámhoz.

— De csak nem marad oda örökké?

Erre mind a két férfi nagyot nevetett. Micsoda kifejezés ez a szó: „örökké!” ember szájában! Van az időnek mértéke?

— Mit hoz ön nekem, ha visszajön? — kérdé gyermeken a leány.

Loránd olyan kegyetlen volt, hogy tréfálni tudott; leszakított egy lizinkalevelet, mely olyan gömbölyű, mint egy kis pénz; azt a tenyerére tette, és azt mondá:

— Valamit, ami e levél körületénél nem nagyobb.

Ketten azt értették e példából, hogy „gyűrűt”, ő maga azt értette, hogy „golyót” a homloka közepén.

Milyen kegyetlenek egy halálra kész ember tréfái.

Ez enyelgések közül a hajdú zavarta fel őket, ki jött jelenteni, hogy odafenn egy ifjú úr várakozik, ki Loránd úrival akar beszélni.

Loránd szíve nagyot dobbant. Ez Dezső!

Nem kapta volna a levelet? Nem engedett volna bátyja kívánatának? Csakugyan eléje sietett egy nappal hamarább, mint kimért engedélye volt rá?

Loránd felsietett a kastélyba.

Topándy utána kiáltott:

— Ha jó barátod, fogd itt, és hozd le a parkba magaddal; együtt ebédeljen velünk.

— Itt fogjuk várni a hídnál — egészíté ki a meghívást Cipra, s ott maradt a hídon, s maga sem tudta, miért, úgy el tudta nézegetni azokat a nymphaeákat a víz felett, amik Melanie gyűrűjét elrejték.

Loránd egészen borult kedéllyel sietett a folyosókon végig; ha öccse jött meg, az rá nézve az utolsó órákat kétszeresen kínossá fogja tenni. Az alakoskodás, a cinikus hetykeség komédiája nehéz szerep lesz ővele szemben.

A jövevény a teremben várt reá.

Midőn Loránd benyitott, és szemközt állt vele, egészen új meglepetés fogadta.

Az az ifjú gavallér, ki őt úgy sietett legelőbb fölkeresni, nem az öccse volt, Dezső, hanem — Gyáli.

Gyáli Pepi most sem volt magasabb, most sem látszott férfiasabbnak, mint tíz év előtt; olyan gyermekes arca, olyan apró porcikái, olyan finom mozdulatai voltak most is. A divatról most is oly korrekt fogalmakkal bírt; s ha valami különbséget tett rajta az idő, azt csak bizonyos előkelő úrias modorban lehetett rajta észrevenni, amit megszoknak azok, kiknek sokszor van alkalmuk protektori szerepet játszani hajdani barátaik irányában.

— Jó napot, kedves Loránd! — szólt vidám, kedélyes hangon Gyáli, amazt megelőzve. — Rám ismerse-e még?

(„Ah— gondolá Loránd —, itt vagy halálra intőnek?”)

— Nem akartalak elkerülni; amint megtudtam Bálnokházynétól, hogy itt vagy, siettelek fölkeresni.

Tehát csakugyan „ő” hozta nyomába!

— Nekem itt Bálnokházy né ügyében volt dolgom Sársvölgyivel; holmi törvényes egyezés.

Loránd lelkén egész gondolatrohám vonult azalatt keresztül, amíg Gyáli a bevezető szavakat elmondá: — hogyan viselje most magát ez emberrel szemben?

— Remélem — szólta a vendég, nyájasan nyújtva Loránd elé kezét —, hogy az a tréfás összekoccanás, ami tíz év előtt történt közöttünk, rég feledve van nálad úgy, mint nálam.

(„Ez emlékeztetni akar rá, ha megfélelkeztem volna róla!”)

— S mi ismét hűbéris cimborák leszünk.

Loránd készen volt a perrel, mely mint villám, egy perc alatt támadt és lejárt agyában. „Ha ezt az embert én innen most kirugdalom, ahogy módomban volna, a katasztróf eredetét mindenki világosan érteni fogja, s úgy veszi, mint a megsértettnek adott elégtételt. Nem: ez a diadaluk ne legyen azoknak; lássa meg ez a nyomorult, hogy az, aki saját halálával néz szemközt, semmivel sincs hátrább a derült jókedvben, mint az, ki őt odáig üldözni gyönyörűséggel vágyik.”

Loránd tehát nem dühöngött, nem mutatott se dacot, se bosszús arcot, hanem mint hajdan diákkorában szokta, belescapott a piperkőc tenyerébe, s megrázta azt emberül.

— Szervusz, Pépó! De hogy az ördögbe is ne ismertem volna rád! Csakhogy én azt képzeltem magamban, hogy velem együtt te is megvénültél annyi idő óta, s most elélem állsz mint a hajdani tacska. Csaknem azt kérdeztem tőled, hogy mi lesz a lecke holnap.

— No, látod: ennek örülök! Semmi sem esett rosszul életemben, csak az, hogy tőled haraggal váltam el. Mi, a vidám cimborák! És valaha összeveszni! Aztán miért? Egy rongyos újságért! Az ördög vigye el valamennyit! Összevéve sem érdemlik meg, hogy két jó cimborá egymásnak a hátára másszon miattuk. No de szót se többet erről!

— Ne bizony, fiú, ha jót akarsz. Mi különben is falusi emberek vagyunk, akik sokat felveszünk egymástól. Ma

lehuncutoljuk egymást, s holnap megint együtt filkózunk.

Hahaha!

— De mutass be az öregnél! Hallom, hogy viális bolond az öreg. Nem szereti a papokat. No iszen, tudok én neki annyi anekdotát a papokról, hogy egy hétig kitaratom vele. Jer, ismerkedtess meg! Tudom, hogy be nem áll a szája a nevetéstől, ha én rákezdem.

— Az persze magától értődik, hogy itt fogsz maradni nálunk.

— Természetesen! Az öreg Sárkölyi már úgymint savanyú képeket csinált vendégei szokatlan szaporodásán; s átkozott csúf gazdasszonya van. Az is alkalmatlan, hogy a két dámának örökösen szépeket mondjon az ember. Az ember nem azért jön falura. — Apropos! *Neked* valami szép cigányleányod van itt, azt hallom.

— Már azt is megtudtad?

— Remélem, hogy csak nem vagy rá féltékeny?

— Óh! a patvart! egy cigányleányra?

(„No iszen, csak azzal kezdj! — gondolá Loránd — legalább azt a pofont, amit én nem adhatok neked, megkaphatod ‚per procura’.”)

— Hahaha! Cigányleányért nem duellálunk, ugye pajtás?

— Még más leányért sem.

— Okos ember lettél, velem együtt: ezt szeretem. Az asszony csak asszony. A többek közt, mit szólsz Bálnokháznéhoz? Én úgy találom, hogy most is szebb még, mint a leánya. Ma foi! Becsületemre mondom! Az a tíz esztendei színpadi kurzus csak használt neki. Azt hiszem, hogy most is szerelmes még beléd.

— Az nagyon természetes — szólt Loránd tréfás gúnnyal.

Ezalatt leértek a parkba; Topándyt és Ciprát ott találták a hídnál. Loránd bemutatta Gyáli Pepit mint hajdani iskolatársát.

E névre Cipra egészen átdelejesült. Melanie vőlegénye! A vőlegény tehát utánajött menyasszonyának. Óh, milyen kedves ember ez a Gyáli Pepi! Igazán szeretetreméltó ifjú!

Gyáli egészen félreértette azt a kedvező benyomást, amit neve és megjelenése Cipránál elidézett; hajlandó volt azt ellenállhatlan hódítói szerencsésének betudni.

Az öreggel röviden megismerkedve, nagy hirtelen átvette az udvarló szerepet, amire minden gavallér anélkül is világi szabályok szerint kötelezve van. Aztán: cigányleány. Aztán: Loránd nem féltékeny.

— Nagysád egy perc alatt megtanított engem valamire, amin egy egész nap hiába törtem a fejemet.

— Mi lehet az? — kérdezé Cipra kíváncsian.

— Az, hogy mint szeretheti valaki a rántott halat és a rántott zsemlyét Sárkölygyi házánál jobban, mint Topándy úrnál a toros káposztát.

— Ki lehet az?

— Azt nem tudtam megérteni, hogy Melanie kisasszony mint bírta magát rá, hogy ezt a háztájat *amazsal* felcserélje; de most már tudom: itt nagy üldözést kellett kiállania.

— Üldözést? — szólt Cipra bámulva, a férfiak is megnézték e szóért. — Ugyan ki üldözte volna itt?

— Ki? Hát ezek a szemek! — szólt Gyáli, Cipra szemébe hízve. — Ilyen versenyt nem állhatott ki szegény. Igen természetes, hogy a hold, bármilyen kedves és költői tünevény, a nap elől mindig elszökik.

Ciprának nagyon meglepő volt e beszéd. Sokan vannak, akik nem szeretik a túlterhelten édest.

— Ah, Melanie sokkal szebb, mint én — szólt szeméit lesütve, s nagyon elkomolyodva.

— Hiszen nekem tartozó kötelességem ezt úgy hinnem, mint az apostolok minden csodáit; de mit tehetek róla, ha kegyed eretneket csinál belőlem.

Cipra félrefordította a fejét, s sértett szeméremmel nézett le a vízbe; Loránd pedig, ki Gyáli háta mögött állt, azt gondolá magában:

(„Ha én most téged nyakadnál fogva ebbe a vízbe belefojtanálak, azt te megérdemelnéd, és az az én lelkemnek jól fogna esni; de arról megtudnák, hogy gyűlöltelek, s azzal ne dicsekedhessék soha senki! A te neveddel az enyim még a halálban se keveredjék össze!”)

Mert hogy Gyáli megjelenése ezen a napon nem volt egyébre való, mint Lorándot figyelmeztetni rettentő kötelességre, azt Loránd tudhatta szentül.

— Pajtás! — szólt Loránd, tréfásan ütve Gyáli vállára — most már mégis meg kell mutatnom, hogy milyen hadvezér lett volna belőlem. Nekem ma délután sürgős utam van Szolnokra.

— Óh, csak ereddj! Miattam ne aggódjál! Tégy egészen kedvtelésed szerint!

— Nem úgy van az, Pépó; te nem fogsz azalatt itt maradni.

— Mennykőt! Tán csak kilöksz?

— Óh, hohó! Ma éjjel nagyszerű dáridót csapunk Szolnokban az én újjászületésem ünnepélyére. Valamennyi víg cimborá a környékből mind hivatalos rá. Oda neked is velünk kell jönnöd.

— Áh! A te újjászületésed ünnepélyén! — kiálta fel extaziált hangon Gyáli, s azonközben mentegetőző kacsintással nézett Cipra felé. — Már így bármennyire vonzzanak is egyéb mágnesek e helyre, de oda okvetlenül el kell mennem. A te „újjászületési” ünnepeden nekem tósztoznom kell, Loránd pajtás!

— Az öcsém is ott lesz: a Dezső gyerek.

— Ah! A kis Dezső? Az a kis kuruc fiú? No, annál inkább. Azzal sokat fogunk kötődni. Hajdanonta is nagyon mulatságos fiú volt ő azzal az ő komoly arcával. No, így veletek megyek. Megadom magamat. Kapitulálok. Tehát ma éjjelre Szolnokba megyünk.

Hiszen tudni lehetett ezt jól; nem éppen ezért jött-e ide, *hogy azon az egy napon Loránd agóniájában gyönyörködjék?!*

— Igen, Pépó — biztatta őt Loránd —, ott vígan fogunk lenni, mint voltunk valaha, tíz év előtt. Sok féltetett öröm vár nálunk; azt mind egyszerre ki hagyjuk törni. Tehát velünk jössz te is.

— Okvetetlen, csak az útiköpenyemért légy szíves elküldeni valakit a szomszédba. Veletek megyek. A te „újjászületésed” ünnepére!

És ismét nyájasan megszorítá Loránd kezét, mint aki szavakban nem képes kifejezni mindazt a jókívánatot, amitől szíve túlómleni készül.

— No, látod, hogy mégis lett volna belőlem hadvezér — szólt Loránd nevetve —, milyen szépen elfogtam az ostromló sereget.

— Ah, semmi esetre sem; a blokádnak fenntartatik.

— A kiéheztetés azonban nehezen fog menni a jól táplált helyőrség mellett.

A szegény cigányleány mind nem értette e banális tréfákat, amik az ő rovására mondattak; ha értette volna is, nem ezért volt-e cigányleány, hogy ilyen modorban enyelegjenek vele? Nem így szokott-e vele tréfálni maga Topándy és a többi víg cimborák?

Hanem ezúttal Cipra nem nevetett a tréfákon annyit, mint máskor.

Az valami undorító hatást gyakorolt szívére, mikor az ifjú dandy oly könnyelműen beszélt Melanie-ről, s még ócsárolta azt más leány szeme előtt! Hát mind így beszélnek a térfiak szeretőikről? S minden leányról így beszélnek a férfiak?

Az öreg Topándy azonban más fordulatot adott a társalgásnak. Első tekintetre megismerte ő az emberét. Ennek több gyöngye oldala is van. Elkezdte őt „méltóságod”-nak címezni, s kérdezősködött azon külföldi fejedelmek után, akiknek teljhatalmú megbízottja méltóztatik lenni Gyáli úr.

Ez hatott.

Gyálból egyszerre más alak lett; dignitásának fölemlítésére mintha nyársat nyelt volna, tekintélyes tartást iparkodott fölvenni; addig félrevágott figaróját egyenesen húzta homlokára, kezét hátradugta sötétlilaszín frakkja szárnyai alá, s száját diplomatai lefelé húzott szögletekbe idomítá.

Ez fölséges alkalom volt nagyszerű dicsekedéseket kitalálhatni. Az a másik lássa, hogy hová repült ő, míg a többi a földhöz ragadva elmaradt!

— Éppen egy nagyszerű perét fejezendem most be Hohenelm-Weitbreitstein-i fejedelem őkegyelmességének.

— Uralkodó fejedelem, persze? — kérdezé Topándy naiv csodálkozással.

— Hisz azt tetszik tudni.

— Óh, hogyne, kérem. Ott fekszik a tartománya mindjárt, ahol a Lippe-Detmold-i, Schwarzburg-Sondershausen-i és Reuss-májor nagyfejedelemségek szögletei összeérnek.

Óh be nagyon el kellett telve lenni önhittséggel Gyálinak, hogy a vén táblabíró e sajátságos geográfiai helyhatározására azt felelje, hogy „igen”.

— Méltóságod bizonyosan eddig is kitűnő állást foglal már el e nagyfejedelemségben?

— Kamarási címem és rangom van őkegyelmességétől.

— De bizonyosan még többre is viheti.

— Óh igen. Mihelyt őkegyelmessége dominiuumait, amikre anyai ágon van örökösödési igénye őkegyelmességének, megnyertem, ötezer holknyi birtokot fog számomra inskribálni.

— Hohenelm-Weitbreitsteinban?

— Nem. Itt Magyarországon.

— Azt hittem, Hohenelm-Weitbreitsteinban; mert az igen szép vidék.

Gyáli kezdte észrevenni, hogy mégis több, mint egy-ügyűség mondatja a hitetlennel ezeket az elismerő magasztalásokat, s mikor azt éppen arról kezdett el tudakozódni, hogy a

Corpus Juris hanyadik törvénycikkelyébe van beiktatva ökegyelmességénc magyarországi indigenátusa, melynél fogva oly szabadon inskribálhat itteni uradalmakat, akkor nagyon kényelmetlenül kezdé magát érezni Gyáli, s inkább arra fordította a beszédet, hogy ökegyelmességéről elkezdett pletykázni, hogy az milyen derék, szabadelvű ember; felhordott róla százfék adomát, hogy kergette ki a jezsuitákat birodalmából, hogy bánt el a *muckerekkkel*, minő tréfákat követett el az apácákkal, hogy tudja üldözni a pietistákat, s egyéb ily adatokat, amik mind fölöttébb terhelő körülmények lehetnek ökegyelmességére, a Hohenelm-Weitbreitstein-i nagyfejedelemre nézve, azon esetben, — ha csakugyan létezik ily nevű nagyhercegség és uralkodó valahol a világon.

Ez a téma aztán eltartott az ebéd végeig.

Cipra nagyon ki akart ma tenni magáért. A búcsúebédre mindent kitalált, amit valaha ellesett, hogy azt Loránd szereti: és Loránd olyan háládatlan volt, hogy csak Gyálit engedte komplimentírozni a bevett jókért; ő egy jó szót sem tudott neki adni.

Pedig, ki tudja, mikor ül ennél az asztalnál megint?

Ebéd végeztével Lorándnak néhány percre még szét kellett nézni a háznál; minden cselédnek utasítást adni, hogy két hétig, míg ő ismét visszakerül, mi munkát végezzenek a mezőn, a kertben, az erdőn. Mindenkit jól helybenhagyott, s borralalót osztott ki, hogy azt igyák meg az ő egészségére, ki holnap nagy örömnapját fogja ülni.

Topándy is félrenézett a szükséges útikészületeket megtenni. Cipra volt a háziasszony; az ő feladata volt egyébkor is a magára maradt vendéget mulattatni; Topándy bizony nem törődött azzal, hogy valakit, akinek jóltartásáról gondoskodott, még mulattasson is. Ott van Cipra, hallgassa, amit az beszél.

S még nem volt rá eset annyi víg cimborá megfordultán, hogy ezen valami botrány keletkezett volna. E finom nagyvárosi gavallér még inkább itthon találhatja magát.

Ezalatt visszaérkezett a hajdú, akit Sárkölygyiekhez küldtek, hogy hozza el Gyáli útiköpenyét.

Ugyanaz egy levelet is hozott Loránd számára a kisasszonytól.

„A kisasszonytól?”

Loránd elvette tőle a levelet, s mondta, hogy a köpenyt vigye a vendég úr szobájába fel.

Ő maga sietett saját szobájába.

Amint a termen keresztülhaladt, szemközt jött rá Cipra szobájából Gyáli. Olyan sajátságosan zavarodott arca volt a dandynek, mint mikor valaki véletlenül a meggyújtott szivarral együtt a gyufán levő kén illatát is be találta lélegzeni, s aztán egy ideig álmélkodva kapkod a levegő után.

— Barátom! — szólt Lorándhoz — ez a te cigányleányod valóságos nősténypárduc! És igen jól dresszíroztad, azt mondatom! — Hol itt egy tükör?

— Ugyebár? — monda rá Loránd. Azt se tudta, mire mondja azt; hallotta, de nem eszmélt rá.

Csak az a levél! Melanie levele!

Úgy sietett vele szobájába érni.

Ott egyedül levén, bezárta az ajtót, megcsókolta a finom rózsaszín levelkét, annak azúrkeék betűit, a piros pecsétet rajta; kebléhez szorítá, mintha szívétől akarná megtudni, hogy mi van benne.

De hát mi is lehet benne?

Loránd letette maga elé a levelet, s öklével ránehezkedett.

„De hát okvetetlen meg kell-e nekem tudnom, hogy mi van e levélben írva?”

„Hátha azt írja benne: hogy szeret, hogy boldogságát várja tőlem, hogy szerelmét veti a mérleg másik felébe egy egész elvesztett világért? Hogy kész követni a tengereken túl, az ismerősök gúnyhahotáján túl, s elveszni velem együtt az elfeledett alakok csoportjaiban.”

„Nem töröm fel e levelet.”

„Utolsó lépésem ne legyen ingadozó.”

„És hátha csak ennyi véletlennek látszó találkozás nem egyéb egy jól kifőzött bosszútervnel? Hátha mindezek rég egyetértettek már, s csak azért jöttek össze, hogy odáig vigyenek, ahol majd bevallom, hogy meg vagyok alázva, hogy koldulom a boldogságot, a szerelmet, hogy félek az egy haláltól, mert szerelmes vagyok az élet mosolygó arcaiba, s mikor ezt bevallottam, a szemembe kacagjanak, és otthagynak az egész világ megvetésének — enmagam megvetésének? . . .”

„Csalatkozzanak hát!”

Loránd fogta a szép levelkét, és elzárta azt íróasztala fiókjába feltöretlenül, olvasatlanul.

Hadd legyen az az utolsó gondolatja, hogy *talán* szeretve volt, s hadd tegye ezt az utolsó gondolatot könnyűvé az a kétely, hogy „talán”.

És mármost készüljünk arra az útra!

Loránd két jó öblös pisztolyt szokott magával hordani az úton, azokat most újra gondosan megtöltte; kettős adag löport eresztett beléjük, s mindegyikbe egyet azok közül az acélhegyű golyók közül, amik vadászaton olyan jó szolgálatot tesznek, átfúrják a vadkan koponyáját, s nem lapulnak el rajta, mint a közönséges ólomgolyó. E pisztolyokat saját útításkájába rejté.

Hajdújának meghagyta, hogy annyi tiszta fehérneműt rakjon el számára a bőröndbe, amennyi két hétig elég lesz, mert tovább is fognak utazni.

Topándy két kocsiba fogatott: az utazóhintóba és a bricskába.

Mikor a kocsik eléjártak, Loránd felvette útiköntösét, rágyújtott rövid szárú tajtékipájára, s lement az udvarra.

Cipra a kocsik körül rendezett, ügyelve, hogy kinek-kinek az ülésben legyen a köpönyege; a bőröndök jól felkö-

tözve, s különösen a pincetok, a huszonnégy üveg válogatott borral, biztos helyre juttatva.

— Mégis jó leány vagy te, Cipra! — szólt Loránd, gyöngéden megveregetve a leány hátát.

— „Mégis?”

Aztán már olyan nagyon hozzá van esküdvé ahhoz a pipához, hogy egy percre sem veheti ki a szájából?

Pedig egy búcsúcsókot talán mégis megérdemelt volna.

— Te ülj nagybátyámhoz a hintóba, Pécó! — szólt Loránd a dandyhez — velem kockáztatnád az életedet, hogy valahol felfordítalak az árokba, s kitörök a nyakad. Pedig kár volna ilyen reménydús ifjúért.

Loránd felkapott a kocsisüléscbe, s maga vette kezébe a gyeplőt.

— No hát isten velcd, Cipra! — A hintó előre hajtott, a szekér utána.

Cipra kiállt az utcaajtóba, onnan nézte, míg láthatta az eltávozót, fejét szomorúan a küszöbnek támasztva. Még csak egyszer sem tekintett az vissza!

És mármost hát megy nyargalva a végzet elé.

És mikor majd az est utoléri az utasokat, s az ég millió fénye feltűnik, elsőrendű csillagaival és csillagködeivel, s az árokpartokon felcsillámlanak az apró szentjánosbogárkák, akkor elég ideje lesz végiggondolni az ifjúnak azon a témán, hogy a végtelen nagyoknak és a végtelen parányoknak örök törvénye van; de mi a közbeeső férgek története: az egynapos légyé, a nagyravágyó emberé s a lételükért küzdő nemzeteké? „Íme két kezébe adja a sors az igazat a gonosznak, hogy míg jobbajával életét oltja ki, baljával lelkét fojthassa meg.”

XIX. FÁNNY

Valami bölcs, aki amellettt költő is volt, azt mondá: legjobb hír az egy nőről, ha semmi híre sincs. Én még hozzáteszem: legjobb élettörténet az, amelynek nincsen története.

Ilyen élettregény Fánnyé és az enyim.

Nyolc éve múlt már annak, hogy a Fürstenallée-i pékházból helyettem cserébe elhoztak egy kisleányt; a kisleányból azóta nagyleány lett, — és még mindig az én helyemet foglalta el.

Mennyire irigykedtem rá az első napokon, hogy e helyet át kellett neki engednem: e szentelt emlékezettel körül fátyolozott helyet családunk gyászos lakában, anyáim fájót szívében; s mennyire áldottam érte később a sorsot, hogy e helyet betöltve tudtam általa.

Engem az életpálya messze vidékekre vezetett magával, évenként egypár hónapot tölthettem csak otthon; anyám megöszült volna, nagyanyám megőrült volna a rettentő magányban, ha az ég egy oltalmazó nemtőt nem küld le közéjük.

Óh, mennyit köszönhetek én Fánnyak!

Anyám arcának minden mosolygását, nagyanyám éltének minden újabb napját — neki kell köszönnöm.

Minden évben, midőn az iskolai szünidőkre hazatértem, a derült, hosszútűrő békét találtam hajlékunkban.

Ahol annyi joga volt mindenkinek naponkint örjögve

átkozni a sorsot, az embereket, az egész világot, ahol fájdalomnak kellett uralkodni minden gondolatban, nem találtam mást, mint békét, türelmet és reményt.

Ő volt, aki biztatta őket, hogy határideje van a szenvedésnek; ő vigasztalta őket közelebb hozott reményekkel; ő csalogatta őket ezer lehetséges változatával a véletlen örömeinek; ami eljöhet talán holnap, talán holnapután.

És ő saját magáról mintha nem is eszmélt volna.

Mennyi lemondás kell ahhoz, hogy egy szép, életvidám gyermek ifjúsága legragyogóbb éveit két fájdalomtörte nő ápolásának áldozza föl, hogy velük együtt szenvedjen, hogy nehéz kedélyüket tűrje, hogy kínos eszmejárásukat naponkinti tanulmányává tenni ne irtózzék.

És ő mindezzel nem volt nekünk adós. Hiszen csak csereleány volt a háznál.

S mikor én Pozsonyból eljöttem, Frommék házat elhagytam, szülői haza akarták őt is vinni; s akkor Fánny könyörgött nekik, hogy hagyják ott még egy évig; ő úgy szereti azt a szegény szenvedő anyát.

És azután minden évben még egy évet, megint újra egy évet kért, s ott maradt kis lakunkban, míg felnőtt hajadon lett.

Pedig Pozsony víg, zajos főváros. Frommék háza nyitva a világ előtt, s a virág nyílani akar tavaszkor; az ifjú leánynak joga van élni s az életnek örülni.

Fánny önkényet kizárta magát az életből. A mi házunknál nem volt vigalom.

Szülőim ugyan sokszor biztatták, hogy el fogják vinni mulatságokba, ők is vele mennek.

— Az én kedvemért? Azért, hogy én mulassak, ti is odajönnétek a vigalomba? S mulatság volna nekem az? Maradjunk itthon! — Majd lesz még rá idő.

És midőn így áldozott, tudta azt akként tenni, hogy ez ne lássék áldozatnak.

Vannak sokan, jó, türelmes kedélyű leánykák, kiknek ajka nem panaszol; de panaszkodnak némán a tört szemek, a sápadt arc, a lankadt kedély, s tanúbizonyságot tesznek az eltemetett vágyakról.

De Fanny arca piros volt és mosolygó; szemei elevenek és tüzesek, kedélye mindig vidám, nyílt, elégtűl; minden vonása azt vallotta, hogy amit tesz, az szívéből jó, s szívének jólesik. Derült, örökvidám jelensége megvilágítja körüle az egész borongós kört; mint mikor angyal jár a sötétben dicsfényvel alakja körül.

Évről évre így találtam őt otthon, midőn szünnapiaimra hazakerültem, s évről évre egy elhatározott gondolat kezdett közöttünk megállapodni.

Nem beszélünk mi arról soha; de azért tudtuk mindannyian.

Tudta ő, tudtam én, tudták az ő szülői és az enyéim; nem is gondoltunk rá, hogy az másképp lehessen. Csak idő kérdése volt köztünk e gondolat. Anyyra nem kételkedünk benne, hogy nem is beszélünk róla soha.

Mi nem adtunk egymásnak hajfürtöket emlékül, mi nem esküdtünk egymásnak holdra, csillagokra, minden istenekre; mi gyűrűt sem váltottunk egymással; olyan jól tudtuk azt, amit tudtunk.

Mikor aztán én elvégeztem a pálya előkészületeit, ügyvéd lettem, mikor a legelső ágenciát kaptam, uradalmi fiskalátus állomásában, akkor egy napon karom alá vontam Fanny kezét, és azt mondtam neki:

— Kedves Fanny, emlékezel-e Jákob történetére a szent históriából?

— Emlékezem.

— Nem gondolod-e, hogy Jákob igen jeles fiú volt, mert hét évig tudott szolgálni, hogy a feleségét megkapja?

— Nem tagadom, hogy az volt.

— Akkor el kell ismerned, hogy én még derekabb fiú vagyok; mert én már nyolc esztendeje szolgállok — érted.

Fanny felnézett rám azokkal a nyári hajnal mosolygású szemeivel, s gyermeteg derültséggel felelt:

— És hogy még derekabb ember légy, tehát még két esztendeig kell várnod.

— Miért? — kérdeztem én tőle neheztelve.

— Miért? — szólt ő szelíd komolysággal. — Hát nem tudod-e, hogy egy üres hely van asztalunknál, amely míg be nincs töltve, addig nem lehet itthon az öröm ennél a háznál. Tudnál-e boldog lenni, ha anyád szemeiből mindennap azt kellene olvasnod: hát a másik hol van? Minden örömöd sértené ezt a szenvedő szívet, s annak minden néma tekintetében szemrehányás volna, hogy mi örülni tudunk. Óh, Dezső, itt nem lehet menyegző addig, amíg a gyász tart!

És amidőn azt mondta, hogy ne szeressem még, — akkor kényszerített, hogy még jobban szeressem.

— Mennyivel magasabb vagy nálamnál!

— Hiszen elfut az a rövid két év is, mint a többi. Nem tegnaptól fogva gondolunk mi egymásra, s amíg megvénülünk, elég időnk lesz boldognak lenni. Én várok, s e várásban nekem elég örömem van.

Óh, mint szerettem volna e szóért megcsókolni; de sokkal szentebb volt előttem ez arc, mint hogy szentségtörésnek ne tartottam volna azt ajkaimmal érinteni.

— Mi tehát maradunk, ahogy voltunk.

— Jól van.

— Semmi szó erről még két esztendeig, amikor Loránd tilalma alól becsületszavad felszabadul, s te felfedezheted, hogy ő hol van. Miért e hosszas titkolózás, azt én nem értem; titkaitokba sohasem igyekeztem mélyebben behatni, mint amennyire magatok hívtatok; de ha fogadást tettél rá, tartsd meg; s ha e fogadással tíz évig tartó gyászt öltettél fel családdal, magaddal és velem, viseljük azt, míg le nem szakad rólunk.

Én megszorítám a kedves lýán kezét; elismertem, mily

szörnyű igaza van; ő aztán vidor, játszi kedéllyel sietett anyámhoz vissza, és soha senki sem vette volna észre arcáról, hogy ő néhány percig komoly is tudott lenni.

Én még egy merész kísérletet kockáztattam e tárgyban.

Lorándnak írtam, eléje terjesztve, hogy bizony már olyan tiszta a láthatár körös-körül, hogy ő akár trombitaszóval járhatja körül az országot, hirdetve, hogy ő ez és ez, s nem fog senkire találni, aki őt elfogja; minthogy tehát úgyis mindegy, akár tíz év, akár nyolc, engedje el már azt az utolsó két évet, s bocsásson bennünket magához.

Erre aztán Loránd ezt a rövid sort írta vissza:

„Amire becsületszavunkat adtuk, arra nem szoktunk alkudozni.”

Ez rövid elutasítás volt.

Többször aztán nem alkalmatlankodtam neki ezzel a kéréssel. Vártam és tűrtem, míg a napok letelnek . . .

. . . Óh, Loránd! Én teérted két évet adtam oda a mennyországból e földön!

XX. A VÉGZETES NAP!

Végre tehát eljött ez is!

A napokat számláltuk már, amik még hátra vannak.

Egy héttel a határnap előtt levelet kaptam Lorándtól, melyben arra kér, hogy ne menjek eléje Lankadombra, hanem inkább adjunk találkozót egymásnak Szolnokon; nem akarja ez érzékeny jelenetet Topányi szarkazmusai által megrontatni.

Nekem így is jó volt.

Napok óta minden készen állt már az útra. Előkeresgettem mindent, ami emlékül maradt rám a tíz év előtti időkből, midőn Lorándtól elváltam, az utolsó emléklapig. Ez foglalta el most minden gondolatomat.

Nagyon hasztalan fáradság lett volna tőlem a nők előtt arról beszélnem, hogy az út milyen rossz ilyenkor az Alföldön, hogy egy nappal később Loránd úgylis hozzájuk jön. Nem is kísérltettem meg, hogy őket lebeszéljem az útról. Ki maradt volna közülök ilyenkor otthon; ki engedte volna el egy percét is annak a napnak, amikor már Lorándot ölelni szabad? Mind eljöttek velem.

Egy nappal hamarább érkeztünk Szolnokra, mint Loránd; csak arra kértem őket, hogy addig maradjanak szobájukban, míg én beszéltem Loránddal.

Megfogadták, és benn maradtak egész nap a fogadó egyik szobájában, míg én egész álló nap az udvaron ácsorogtam, lesve minden érkező kocsit.

Pedig ezúttal szokatlanul sok vendége jött e fogadónak; Topándy víg cimborái a környékből, kiknek Loránd itt adott találkozót. Nehányat ismertem személyesen, a többit hírből. Azokkal is hamar megvolt az ismeretség.

Mindannyian azzal a tudomással jöttek, hogy ma egy víg éjszakát fogunk tölteni annak az örömeire, hogy Loránd ismét visszatér a nagyvilágba, honnan mint nemzeti mártír eddigelé száműzve volt.

Nekem csak az tűnt fel különösen, hogy minek írta hát nekem Loránd azt, hogy nem akarja első vizonttalálkozásunk elégiai hangulatát a lankadombi sztoikusok lármája által zavarattatni, ha az egész epikuri szövetséget mind idecsődíti; ami összejövetelünknek majd nagyon is ditirambi hangulatot fog adni.

No de hát legyen multság! Én a mulató embereket is szeretem.

Késő este volt már, midőn egy ötlovos hintó hajtattot be a fogadó udvarára; a legelső kiszállóban Gyálit ismertem fel.

Hát ez mit keres itt köztünk?

Utána egy virgonc öregúr szállt ki a kocsiból; fölfelé fésült bajuszára, nekihegyesedő szemöldökeire a régi időkből emlékeztem. Ez nagybátyám, Topándy.

Csodálatos! Loránd azt írta, hogy éppen őmiatta keres egy közönyös találkozó helyet.

Topándy egyenesen felém jött.

Oly komoly volt az arca, midőn hozzám érve, kezemet megfogta, hogy szinte megzavart vele.

— Te Áronffy Dezső vagy? — monda, s két kezével megfogta vállamat, hogy szemembe nézzen. — Ha nem mondom is, rád ismerek. Mintha csak boldogult atyádat látnám magam előtt. Oly szakasztott hasonlatosság!

Ezt már sokan mondták, hogy atyám ifjúkori arcához nagyon hasonlítok.

Topándy azzal érzékenyen megölelt.

— Hol van Loránd? — kérdezém én tőle. — Nem jött el?

— Más szekéren jön utánunk — felelt ő, s egész hangján felismerhető volt a legnagyobb meghatottság. — Mindjárt itt lesz. Ő nem szeret hintóban ülni. Maradj itt, és várj reá!

Azzal a körül lézengő cimborákhoz fordult:

— Mi meg, pajtások, menjünk addig a terembe! Hagyjuk ezeket a fiúkat magukra, mikor találkoznak! Tudjátok, hogy az ilyen jelenethez nem kell publikum. Tehát előre, mars, nemes galéria!

Ezzel betelerelte valamennyi pajtást a folyosóról; Gyálinak arra sem adott időt, hogy elmondhassa, mennyire örül találkozásunknak.

Egyre talányosabb lett előttem ez összejövétel.

Hisz Topányi maga érzi azt legjobban, hogy mi ebben az órában az átérzeni való. Mi szükség volt őt kerülnünk?

Most zörgött a szekér; a két paripa vágatva nyargalt be az udvarra a könnyű útikocsival. Ő maga hajtotta a lovakat.

Alig ismertem rá. Nagy körszakálla, rövidre nyírt haja, portól lepett arca egészen más alakot állítottak elé, mint amilyennek én szoktam Lorándot albumomba lerajzolni képezet után, ahogy én hittem őt magam előtt látni, s ahogy anyám és nagyanyám igazítottak rajta, hogy de biz ilyen, meg olyan: ez hiányzik, ez a vonása más, ez több, ez kevesebb, ez másként van; számtalanszor mulattunk mi ezzel.

Loránd egyik képhez sem hasonlított, amit én rajzoltam. Izmos, erős, nyers falusi gavallér volt.

Amint leugrott szekeréről, egymás elé siettünk.

A fogadói udvar közepe nem volt arravaló, hogy itt egymással valami érzékeny jelenetet játszunk el. Különben sem szerette egyikünk is a komédiázást.

— Jó estét, öreg!

— Jó estét, bátyám!

Ez volt mindössze, amit egymáshoz szóltunk, kezet szorítottunk, megcsókoltuk egymás arcát, s siettünk be az udvarról, egyenesen a cimborákkal telt terembe.

Azok falrengető éljennel fogadták Lorándot, Loránd mindannyival sorba csókolózott.

Valami elkeserült megyei szónok dikciót is akart hozzá tartani, de Loránd azt mondta, hogy tartsa ezt akkorra, majd ha bor lesz az asztalon, a száraz tósztokat nem kedveli.

Azután ismét visszakerült hozzám, s megfogta két kezével az arcomat.

— Teringettét, öreg, hiszen te egészen megtollasodtál! Mi a mennykő? Én azt hittem, hogy most is olyan kisgyerek vagy, s iskolába jársz. Hiszen fél fejjel magasabb vagy, mint én. Még megérem, hogy meg is házasodtál tudtom, hírem nélkül? Micsoda?

Loránd úgy hányivetiskedett előttem, mintha azt akarná velem éreztetni, hogy ámbár én már férfi vagyok, azért ő nekem mégis bátyám.

Jó, jó.

Hanem én azért karonfogtam, s félrevontam őt egy szögletbe.

— Kedves bátyám. Anyánk és nagyanyánk is itt van. Erre szilajon kirántotta a karját kezemből.

— Ki mondta neked, hogy ezt tedd? — dörmögött rám ingerülten.

— Csak csendesen, kedves Loránd! Nem követtem el semmi hibát, még alakhibát sem. Te, holnap lesz tíz esztendeje, azt mondtad, hogy tíz év múlva mondhatom meg anyámnak, hol vagy. Azután te magad írtad, hogy a mai napon legyek Szolnokban. A holnap adandó válasszal tartoztam anyámnak, a mai megjelenéssel neked. Szolnok a mi lakóhelyünkhöz két napi járóföld; tehát — hogy mind a két kötelezettségemnek eleget tegyek, magammal kellett őket hoznom ide.

Loránd éktelenül dühös lett.

— A kaszakó üssön meg minden prókátort, ahány a világon van! Most, ihol van, kileguléjuskodol a legvilágosabb igazságomból.

— De hát, kedves Loránd, bánt tégedet az, hogy ők, szegények, egy nappal hamarább lássanak meg téged?

— Jól van. Kezdd rá! — Bolond beszéd. — Itt mi most egy jó napot akartunk magunknak csinálni, s te most elrontod vele.

— Hát hisz azért mulathattok, ameddig tetszik.

— Igen? Ameddig tetszik! S aztán akkor azon részeg disznó módra menjek az anyámnak magamat bemutatni, ugye?

— Nem szoktál te részeg lenni soha, Loránd.

— Ejh, mit tudod te? Én nagyon garázda vagyok, mikor bekaptam. Bolond gondolat volt ez tőled, öreg.

— Hát, tudod mit? Tedd a találkozást elébbre, s azután a mulatságot.

Loránd kicsinyben múlt, hogy birokra nem kelt velem ezért a szóért.

— Mondtam már egyszer mindenkorra, fiskális úr, hogy nem alkuszunk! Itt nincs tranzakció — fiskális úr!

— Már azért csak ne fiskálisurazz!

— Megállj hát! Ha te olyan átkozottul pontos tudtál lenni a napok kiszámításában, hát még én majd tökéletesítem az asztronómiai és kronológiai tanulmányaidat. Vedd elő az órádat, s igazítsd az enyimhez! Mikor szavadat adad, Pozsonyban a barátoknál éppen háromnegyedet ütött tizenkettőre. Holnap este háromnegyed tizenkettőre szabadul fel a becsület-szavad, akkor aztán tehetsz velem, amit akarsz.

Én nagyon rossznak találtam ezt a hangot, s kedvetlenül fordultam félre.

— Nono, ne neheztelj, öreg — szólta aztán Loránd, s odahúzott magához, megölelt. — Ne haragudjunk mi még ma egymásra, ha eddig nem haragudtunk. De azt látod, hogy micsoda helyzetben vagyok. Ennyi korhely pajtást, ennyi istentagadót összecsődítettem, nem tudva, hogy te anyámmal együtt jössz. És ezek nekem tíz évig hű bajtársaim voltak, sok rossz, sok jó napot megosztottam velük, nem mondhatom

most azt nekik, menjetek isten hírével, mert az anyám itt van. Én sem tehetem, hogy fancsali pofával üljek itt közöttük reggelig. Reggel tehát el leszünk mindnyájan ázva. Én ha győzöm is a bort, de a fejem nehéz lesz utána. Szükségem van arra a néhány órára, amit kértem tőled, hogy kiheverjem magamat, s azután tisztult fővel léphessek szegény kedveseim elé. Magyarázd meg ezt nekik!

— Ők tudják azt már, s holnapnál előbb nem is kérdezősködnek utánad.

— No, így hát szent a béke közöttünk, öreg.

Mikor aztán a társaság látta, hogy már kimagyaráztuk magunkat, s parolázni kezdünk, odacsődült mindenki körénk, s azután lett olyan lárma, hogy én most sem tudom, ki miről beszélt benne. Annyit tudok, hogy Gyáli Pepi egypárszor belém akart kötni, hogy valami beszélgetést kezdjen, s hogy én olyankor mindig a hozzám legközelebb esőtől kérdeztem azt, hogy „Meddig szándékozik itt mulatni?“, „Hogy érzi magát?“ s más ilyen meglepő bárgyúságot.

Ezalatt megteríték a hosszú asztalt a terem közepén, felrakták a borokat, előhozták a párolgó, illatos ételeket, kinn a folyosón rárántotta a mezőtúri banda a hallgató nótát, s ki-ki iparkodott helyet foglalni.

Nekem oda kellett az asztalfőre ülnöm Loránd mellé. Balról Loránd mellett ült Topány, jobbról én, mellettem Gyáli Pepi.

— No, öreg, ma te is velünk iszol, ugye? — szólt hozzám dévánkodva Loránd, s pajtásosan átölelte a nyakamat.

— Nem, bátyám, tudod, hogy én sohasem iszom bort.

— Sohasem? Még ma sem? Még az én egészségemért sem? Mi?

Ránéztem. Miért akar ez ma engemet különösen leitatni?

— Nem, bátyám. Tudod, hogy fogadásom tartja, hogy nem iszom bort, s becsületes ember megtartja azt, amit fogadott, akármilyen abszurdum is.

Sohasem felejttem el azt a tekintetet, amit e szónál Loránd vetett rám.

— Igazad van, öreg. — Azzal megrázta a kezemet. — Becsületes ember megtartja a fogadását, akármilyen abszurdum is . . .

És amíg ezt mondta, oly komoly volt, oly riasztó hidegséggel nézett a melléte ülő Gyáli szemébe. Az pedig mosolygott. Azokkal a szép, leányos, gömbölyű ajkaival olyan nyájasan tudott mosolyogni.

Loránd vállára ütött.

— Hallod-e ezt, Pépó? Az én öcsém megállja, hogy nem iszik bort, mert a becsületes ember megtartja a fogadását. Jól teszed, Dezső! Ki mit kimondott, legyen ura a szavának!

Aztán rövideden hozzáfogtak a dáridóhoz.

Sajátságos tanulmány egy bornemisszára nézve végignézni egy egész éjszakai férfitivornyát egészen józan fővel, s e divina komédiában, hol tudtán kívül mindenkü szerepel, egyedül lenni publikum és kritikus.

Az első felvonást megkezdik a tósztok. Kinek az Isten hazánkban szónoki tehetségeket adott (s kinek ne adott volna?), főlemeli poharát, csendet kér, eleinte kap is, később szentori hangerőfeszítéssel eszközöl — ha nem kap; s igen komoly arccal igen komoly frázisokat mond; egyik tudja cifrázni, a másik győzi pátosszal, harmadik a klasszikusokból idéz, negyedik humorizál, s maga elneveti a javát, s valamennyi végzi nagy pohárcsörgéssel, ölelkezéssel, csókolózással, a trombitatusban elvesző élen harsogása mellett.

Később tüzesebb szónoklatok jönnek: hazafikeservek általános kifakadásai. Az agyak mind jobban áthevülnek, mindenki ráül kedvenc pálclovára, s ugratja azt maga alatt; a nemzetgazdász, a művész, a gazda, a mienyecskék lovagja, mind saját élményeiről kezd beszélni, minden szokásos megtartása nélkül a konverzációnális tempóknak, hogy egyik ember várja ki, míg a másik elvégezte, sőt inkább egyszerre valamennyi beszél, egyik a másik szavába, míg utoljára az, aki egy bús nótára

rágyújt, valamennyi elől elveszi a vezetést; a dal általános lesz, s ki-ki magáért meg van afelől győződve, hogy szebben a világon schol sem énekelnek.

S eközben az asztal megtelik üres palackokkal.

Azután a paroxizmus egyre fokozatosan halad fölfelé. Aki eleinte szónokolt, most már dadog, belesül, s káromkodással vágja ki a kudarcot; amott ül egy, ki már harmadszor kezdett valami beszédhez, de a múltakért gyászoló keserv annyira elfojtotta érzelenitől túlaradó keblét, hogy mindannyiszor könnyekben tört ki az általános hahota közepett. Másik, ki már az egész cimboraságot végigcsókolta, most a cigányok közé tör, s azokkal csokolózik rendre, testvériséget esküdve brúgós-nak, klarinétosnak. Az asztal túlsó végén egy kolerikus természetű cimbora, ki minden tort verekedéssel szokott végezni, már kezd garázdálkodni, s öklével veri az asztalt, s esküszik, hogy azt, aki őt megbántotta, még ma meg fogja ölni. Szerencséje, hogy nem tudja, kire haragszik. A víg danoló nem tartja már elégnak a jókedvre, hogy torkát nekieresse, tenycreivel tapsoljon és lábaival tomboljon; most már az üres palackokat, tányérokot kezdi a falhoz csapkodni, s gyönyörködik benne, hogy ennyi cserép tanúsítja diadalát. Egy félrecepott kalappal a szoba közepén táncol nagy magában, abban a boldog meggyőződésben, hogy mindenki őt nézi, míg egy áldott természetű cimbora már odajutott, hogy feje hátrahanyatlik a szék támlájára, s csak olyankor neszel föl, mikor pohárkoccintásra szólongatják, akkor sem tudja már, hogy mit iszik: bort-e vagy tímárcsávéát.

Hanem azután később nem megy ily fokozatban a láz lefolyása.

Ennek is, mint más lázrohamnak, megvan a krízise, melyen túl fordulat áll be.

Éjfél után már a zürzavaros lárma lecsendesül. A bor első hevítő hatása már elcsillapult. Egy-kettő, aki nem bírt vele megküzdeni, megadta magát, s azt lefektették alunni, a többi helyben maradt, s most már folytatják az ivást; nem azért,

hogy mámort adjon, hanem virtuozitásból: mutassa meg ki-ki, hogy nem hagyja magát megverni a bortól.

Ekkor kezdődik azután csak az igazi hősök szerepe. Akiknek az első pohár nem oldotta fel mindjárt, s a tizedik nem kötötte le nyelvét.

Most kezdenek el aztán csendesen inni s ivás közt anekdotázni.

Egyik ember nem vág már a másik szavába, hanem mikor amaz elvégezte a magáét, azt mondja: „Tudok én annál sokkal jobbat”, s rákezd, hogy „Itt meg itt történt, magam is ott voltam”

Az adomák néha a trágárságokig mennek, s olyankor nekem rosszul esik Loránd kacagását hallanom oly tréfák fölött, amikben a nők megvetése van kifejezve.

Csak az nyugtatott meg, hogy ily késő éjjél utáni órában a „mieink” rég elnyugodtak már, *nem lehetséges*, hogy anyám vagy valaki más közülök kegyelendő kíváncsiságból a mellékajtón hallgatóztek, Loránd szavára lesve.

Egyszer aztán Loránd vette át a társalgás vezetését. Azt hozta fel, hogy vajon a világ minden nemzete közül melyik a leghíresebb ivó.

Ő mindjárt a maga részéről előre kimondta, hogy a németet tartja a leghíresebb ivónak.

Ez állítása természetesen nagy nemzeti ellenszegüléssel találkozott.

A magyar elsőbbségét e téren sem engedék át.

Akad egy pár békülékeny kedély, aki azáltal akart egyezséget létrehozni, hogy elfogadta majd az angolt, majd a rácot elsőnek az ivásban, amivel természetesen egyik vitázó felet sem elégítette ki. Loránd egymaga az egész ország közvéleménye ellen azt merészkedett állítani, hogy a németek a világon a legjobb ivók. Felhozott rá hírhedett példákat.

— Halljátok ezt! Egyszer Batthyány herceg két gönci hordó aszút küldött ajándékba a hyberni konfrátereknek.

A drága magyar borra azonban rettenetes vám volt vetve a Lajtán túl. Az ajándékvevőknek húsz lázsiást kellett volna fizetni a borért, ami nagyon szép pénz. A konfráterek tehát, hogy fizetni ne kelljen, s a bor se vesszen kárba, ott egy álló helyben a vámon kívül megitták a két gönci hordó tartalmát.

Ah, ennél kétszer-háromszorta jobb ivókat tudtak neki felhozni a Lajtán innenről.

Loránd mégsem engedett.

— Hát mikor a te druzsád, Henneberg Pépó — mesélt Loránd Gyálihoz fordulva — azt a szokást hozta be, hogy amint egy hosszú asztalnál együtt ültek, a vendégei fülönfüggőin végig egy zsinórt húzott, s akkor aztán valahányszor ő ivott, valamennyinek fenéig kellett üríteni a kupát, ha azt nem akarta, hogy a füle gombja leszakadjon.

— Ah, az minálunk nem mehet, mert a mi füleink nincsenek kifúrva! — kiálta erre az egyik.

— Mi iszunk kényszerítés nélkül is! — replikázott a másik.

— Mindent megtesz a magyar, amit a német meg tud tenni!

Ez volt az általános felkiáltással elfogadott határozat.

— Még a wartburgi pohárürítést is? — kiálta fel Loránd.

— Mi az ördög az a wartburgi pohárürítés?

— Hát a wartburgi cimborák megtették azt, mikor jókedvük volt, hogy egy pisztolyt megtöltöttek keményen golyóra, akkor a pisztoly öblét megtölték színültig borral, azután felhúzták a pisztoly sárkányát, s ilyenformán sorban kiüríték egymás barátságáért ezt a furcsa poharat.

(*Látlak, Loránd!*)

— Nos, hát melyiteknek van kedve ezt a pohárürítést a német gavallérok után megcsinálni?

Topándy közbeszólt:

— Nekem nincs, de neked se legyen!

— Nekem van.

Ezt a szót pedig nem Loránd mondta, hanem Gyáli.
Ránéztem. Ez az ember józanon maradt. Csak kóstolgatta a bort, amíg mások itták.

— Ha van kedved, hát próbáljuk meg! — legénykedék Loránd.

— Szívesen, csak tedd meg te elébb!

— Én megteszem, de te nem fogod utánam tenni.

— Ha te meg, én is meg. De én meg azt hiszem, hogy te nem fogod előttem megtenni.

Rajtam egy világos gondolat rémlett át, mely egész testemet végigborzongatta. Mindent látok, mindent értek most már; tíz év misztériuma fel van fedve előttem: látom a futót, látom az üldözőt, s kezemben tartom mind a kettőt olyan acélszorítással, mintha Isten kölcsönözte volna ide a percre pallosviselő árkangyala kezét.

Beszéljetek csak!

Loránd arca egész lázasan ki volt pirulva.

— Jól van, fickó! Fogadjunk, ha tetszik!

— Mibe?

— Húsz palack pezsgőbe! Azt itt megisszuk.

— Tartom a fogadást.

— Amelyikünk visszahúzza magát a tréfától, veszi a bánatpénzt.

— Itt van!

Mind a ketten tárcáikba nyúltak, s kivetettek az asztalra egy-egy százpengőt.

Én is a tárcámba nyúltam, s kivettem belőle egy összehajtogatott papírt; de az nem volt bankjegy.

Loránd a hajdúnak kiáltott.

— Vedd elő a táskámból a pisztolyaimat!

A hajdú odatette mind a kettőt eléje.

— De meg vannak-e igazán töltve? — kérdezé Gyáli.

— Nézz bele a csövébe, ott mosolyog rád a golyó acélkegye.

Gyáli jobbnak látta hitelt adni, mint a pisztoly csövébe nézni.

— Tehát áll a fogadás: amelyikünk nem meri kiinni a magáét, fizeti a pezsgőt.

Loránd fogta a poharát, hogy a benne levő veres bort áttöltse a pisztoly öblébe.

Az egész társaság elhallgatott e jelenet alatt; valami kínos feszültség ülte el a mámorkábított idegeket; minden szem odameredt Lorándra, mintha meg akarná gátolni ez őrjöngő tréfa végrehajtásában. Topányd homlokán nehéz verítékcseppek gyöngyöztek.

Én csendesen odatettem kezemet Loránd kezére, melyben a fegyvert tartá, s e nagy csendesség alatt azt kérdeztem:

— Nem jó volna, ha *sorsot húznátok* arra nézve, hogy melyitek tegye meg elébb ezt a tréfát?

Mind a ketten zavarodva néztek rám, mikor a sorshúzást említettem.

Fel volna titkuk fedezve?

— Csakhogy ha sorsot húztok ezúttal — folytatám én csendes hangon —, ne mulasszátok el egymás néviratáról magatoknak meggyőződést szerezni, nehogy az a tréfa ismétlődjék, ami történt tíz év előtt, midőn arra sorsoltatok, hogy melyitek táncoljon a *fehér elefánttal!*

Gyálit olyan fehérré láttam válni, mint a papiros.

— Micsoda tréfa? — hebegé, s kezdett székéről felemelkedni.

— Mindig olyan tréfás gyerek voltál bizony te, Pépó; akkor is velem húzattátok ki a sorsot, s azt mondtátok, hogy vesse a kihúzottat és a bennmaradtat is a kandallóba, én azonban ahelyett a táncrendet dobtam bele, s amazokat eltettem, megtartottam. *Te a saját neved helyett is a bátyámét írtad a papírra*, s így akármelyiket húztam ki: Áronffy Loránd jött ki a kalapból. Nézd, a két sorsjegy most is itt van nálam, ugyanazon kétfelé szakított papír két darabja, ugyanazzal a

névvel mind a két darabján, a levél túlsó oldalán Bálnokházyné írása.

Gyáli, mint a kísértetlátó emelkedett fel e szavaim alatt ülőhelyéből, rám meredve kővé fagyott tekintetével.

Pedig én nem fenyegettem őt. Én tréfásan enyelegtem vele. Én mosolyogva terjesztém ki a két lilaszín papírdarabot, ami szakadékaiknál egymásba illett.

Hanem Loránd villámló szemekkel nézett végig rajta, s amint ez előkelő magatartású alak vele szemben állt, úgy öntötte arcába a kezében tartott pohár tartalmát, hogy a sötétveres bor végigcsorgott hímzett fehér mellényén.

Gyáli letörülte arcáról asztalkendőjével a meggyalázás nyomát, s előkelő hidegséggel mondta:

— Hasonló állapotban levő emberekkel nem lehet vitázni. Ittas emberek bántalmára nem felelünk.

Azzal elkezdett az ajtó felé hátrálni.

Mindenki el volt ámulva e jelenettől, s hagyta őt menni. Mintha mindenki egyszerre ki lett volna jőzanulva, s az első meglepetés pillanatában senki sem tudna magának tanácsot adni, mi történnék itt most.

Hanem én . . . én nem voltam ittas; nem kellett kijőzanodnom.

Felugrottam helyemről, egy szökéssel utolértem a távozót, s megkaptam azt, mielőtt az ajtót elérhette volna, mint ahogy a bőszült tigris megragadja a nyomorult cickányt.

— Én nem vagyok ittas! Én nem ittam bort soha, tudod azt! — ordíték rá, nem ismerve önmagamra többé, s úgy szorítottam az embert fél kezemmel a falhoz, hogy evickélt, mint egy denevér. — Én leszek az hát, aki ezt az átkozott hamisítványt a pofádhoz kenem, nyomorult!

És tudom jól, hogy ez az egy ütés, amit akkor neki szántam, utolsó fejezet lett volna az ő életében; — ami nagy kár lett volna: nem őérte, de énvégettem; — ha az ég egy

nemtőt nem rendelt volna mellém, aki e rossz munkában megátoljon.

Egyszerre csak megfogta valaki hátulról ütésre emelt öklömet, én odatekintettem, s — karom zsibbadva hanyatlott alá.

Fánnny fogta meg kezemet.

— Dezső — kiálta eliszonyodott arccal az én kedvesem. — Ez a kéz az enyím! Ezt a kezet nem szabad beszennyezni neked.

Érzém, hogy igaza van. Le hagytam éktelen dühömet fegyverezni; bal kezemmel kilöktem a reszkető nyomorultat az ajtón; nem tudom, hova esett; s aztán visszafordultam, hogy Fánnyt keblemre öleljem.

Már akkor anyám és nagyanyám is ott voltak a teremben.

Óh, a szegény nők ez egész kínos estét a mellékszobában tölték, csöndesen viselve magukat, hogy ottlétüket el ne árulják, hogy Lorándnak egy szavát elleshessék, s az utolsó rémséges jelenetet, melynek minden szavát hallani lehetett, ők is végigrettegték, s mikor az én dühkiáltásomat hallák, nem tarthaták vissza magukat tovább, előrohantak, odaveték magukat a tivornyázók közé e sikoltással: „Fiam! fiam!”

Mindenki fölállt e tiszteletreméltó jelenet előtt. Két térdeplő asszony egy halálból ébredt ifjú ölen.

Mindenkit józanságra rázott a meglepő elszörnyedés. Elmúlt a mámor, el a borszülte kábulat.

— Loránd! Loránd! — sikolta anyám, görcsösen szorítva keblére bátyámat, míg nagyanyám szótlánul, sem szólni, sem sírni nem tudva, szorongatta kezét.

— Óh, kedves Loránd . . .

Loránd azonban megfogta a két matróna kezét, s odavezeté őket hozzám.

— Ezt öleljétek, ne engem: — ezé a diadal!

Ekkor meglátta azt a vállamra borult jó angyalt, ki kezemet most is kezében tartá. Most eszelt arra a szóra, amivel a

múlt percben Fanny titkunkat elárulá: „Ez a kéz az enyim”
S rám mosolygott.

— Vagy úgy? Hiszen te már kezekben tartod jutalmadat... Hagyd hát ezt a két síró asszonyt nekem!

Azzal arcra veté magát előttük a földre, s lábaikat átkarolva, a port csókolta drága lábnyomaik alatt:

— Óh, én drágáim! Óh, én szeretteim!

XXI. AZ A LEVÉL

Mit beszéltek, mit éltek át azon éjszakán az oly régen epedők, azt ne tegyük papírra. Vannak szent dolgok, amik nem kívánnak közlátvánnyá lenni.

Loránd bevallott mindent, s bocsánatot nyert mindenért.

És azután úgy örült e bocsánatnak, mint egy gyermek, kit újra kegyelembé fogadtak.

Loránd valóban úgy érzé, mintha ott kezdené most az életet, ahol tíz évvel ezelőtt kettészakítá, s ami tíz év alatt történt, az mind csak egy nehéz álom lett volna, melyből csak a férfikor sűrű szakála maradt meg.

Reggel jó későn ébredtek fel Dezsővel együtt. Az álom jólesett egyszer!

Az álom — ezúttal a halál helyett.

— Te, öreg — szólt Loránd öccséhez —, én még egy kalandos tréfát tartogatok számatokra, mivel meg akarlak benneteket lepni.

A fenyegetés olyan jókedvvel volt mondva, hogy Dezsőnek éppen nem volt oka nagyon megijedni.

— Csak ide vele!

Loránd előre nevetett a hatásnak.

— Én nem fogok most veletek menni haza.

— Hát mit csinálsz? — kérde Dezső, éppen úgy elbámulva, ahogy Loránd előre várta tőle.

— Megszököm tőletek — szólt, a fejét rázva jókedvében.

— Ah! Az merész vállalat lesz. De megmondod, hogy hova szököl?

— Haha! Nemcsak megmondom, hogy hova szököm, sőt téged is magammal viszlek, hogy vigyázz rám ezentúl is, ha már eddig vigyáztál.

— Azt nagyon okosan teszed. S szabad megtudnom, hogy hová?

— Vissza Lankadombra.

— Lankadombra? Tán ott felejtettél valamit?

— Igen. Az eszemet. — No, ne nézz rám olyan furcsán, mintha azt akarnád kérdezni, hogy „hát volt?” — Te, ugyebár, tisztában vagy ezzel a kis csereléánnyal? Úgy látom, hogy anyánk és nagyanyánk is eléggé belé vannak szerelmesedve, hogy Fannyt rajtad kívül másnak oda ne adják; hanem még az én áldásom hátra van, öreg; azt még nem kaptad meg.

— Biztat a remény, hogy talán meglágyíthatom kemény szívedet.

— Nem olyan hirtelen. Mondok neked valamit.

— Hallgatom.

— Végrendeletemben minden világi javamról lemondtam a te javadra; a pecsétetes levél ott van nálad. Ahogy ismerlek, úgy hiszem, hogy éktelen örömet fogok neked szerezni veled, ha végrendeletemet tőled visszakérem, s azt mondom, hogy most fele vagyonoddal szegényebb fogsz lenni, mert a másik fele kell nekem.

— Ezt tudom, anélkül, hogy tőled várnám, hogy megtaníts rá; de mi köze a te ó-testamentomodnak az én szívem evangéliumához?

— Óh be vastag a te fejed, öreg, hogy mégsem értesz! Halljad tehát ultimátumomat. Én nem adom beleegyezésemet abba, hogy te házasodni indulj — *énelőttem!*

Dezső Loránd nyakába borult, most értette már.

— Neked van, akit szeretsz?

Loránd mosolyogva igenlé.

— Persze hogy van. Hanem hát, tudod, hogy ez az ostoba fickó (ej, be hatalmasan megszorogtad a torkát!) mennyire összezavarta az egész életre való számításomat. Emiatt nem jöhettem semmivel tisztába, aminek a folytatása a mai napon túl esik. Hanem most már annál jobban sietek. Félóra kell rá, hogy anyáinkat értesítsük; félóra, hogy kocsira üljünk; ők azalatt itt maradnak, mi az öreg Topándyval visszarepülünk Lankadombra; estig elvégezzük mindent, s holnap itt vagyunk, mint két futóbolond, aki abban versenyez, hogy melyik tudja a másikat nagyobb gyorsasággal nyargalvást magával repíteni; — oda, ahol boldogsága vár reá. Lankadombig én hajtom a lovakat, Lankadombrul vissza meg te. — Szegény lovak!

Dezső nem mert ez örömhírrrel maga menni anyjához, Fánnyra bízta, hogy készítse rá elő; hiszen meglehet, hogy az öröm megölte volna.

Azt mondták, hogy Lorándnak hivatalos elintézendői vannak, amik egy napra Lankadombra szólítják, s Topándyval együtt útnak indultak.

Topándy be volt avatva a titokba, s gondolta, hogy neki Loránddal kell menni: násznagyra lehet szükség.

Loránd körül egészen átváltozott a világ; ő azt hitte, hogy „körüle”, pedig „benne” volt az átváltozva.

Valóban újjá volt születve: egészen más emberré lett, mint volt tegnap. A tegnapi zajos jókedv olyan rosszul rejté a halálmegvető elszántságot, mint amilyen jó árulója volt a mai méltázása a szívét eltöltő boldogságnak.

Az egész úton Dezső alig vehette szavát, de arcán olvashatót mindent, amiről gondolkozik; s ha egyszer-egyszer megszólalt, magasztalva a szép májusi mezőt, abból is kitalálható, hogy a szív is tavaszt érez belül.

Milyen szép ismét élni, boldognak, vidámnak lenni, reményleni, a jövőtől jót várni, szeretni és szerelmében büszkélkedni, felemelt homlokkal járni, egynek mindene lehetni!

Délre megérkeztek Lankadombra.

Cipra kifutott elejük, s összecsapta a kezeit.

— Magukat kergették, hogy már itthon vannak! Most ugyan ebédrel nem várta senki.

Loránd volt az első, aki leugrott a szekérről, nyájasan nyújtva a leánynak kezét.

— Megjöttünk, Cipra húgom. Ha nem is vártál ebédrel, jut a tiedből nekünk is.

— Nem abból — szólt a leány suttogva és elpirulva.

— Tudja, hogy én a cselédek ételéből szoktam enni, mikor maguk nincsenek itthon; s még vendéget is hoztak. Kicsoda az az úr?

— Az az öcsém, Dezső, nagyon jó fiú. Csókold meg szépen, Cipra húgom!

Cipra nem parancsoltatott magának kétszer; Dezső megkapta a csókot.

— Most aztán adj neki szobát; ma itt maradunk. Nekem pedig küldj a szobámba mosdóvizet, nagyon porosak lettünk az úton, pedig ma szépek akarunk lenni.

— Igazán? — Cipra azzal kézen fogta Dezsőt, s amíg szobájáig elvezeté, egész élete históriáját kikérdezte: Hol lakik? Miért nem látogatta meg Lorándot hamarább? Van-e már neje? Jön-e még ide vissza valaha?

Dezső már annyit tudott Loránd leveléből Cipra felől, hogy a szegény leány minden kérdésére szívesen felelhetett, s az első látásra szíve minden titkát kibeszélhette előtte. Jaj, hogy örült annak Cipra!

Loránd pedig be sem várta az ezúttal hátul jövő Topándyt, hanem futott szobájába.

Az a levél! Az a levél! — Ez volt eszében az egész úton.

Legelső volt: azt kivenni a zárt fiókból és elolvasni.

Ezúttal nem tanakodott magában hosszasan, feltörje-e, ne törje-e a pecsétet. El is szakadt a boríték a kezében, amint a pecsétet nem akart engedni.

És aztán olvasta a következőket:

„Uram.

Azon perc, melyben önnek nevét meg kelle tudnom, örök választófalat emelt közöttünk. Annak az emlékek, ami önt terheli, folytatása nem lehet a kettőnk közötti szövetség. Ön, ki a szerencsétlenségbe rántá le anyámat, s abban hűtlenül elhagyá, nem ajánlhat nekem boldogságot, s nem követelhet hűséget tőlem. Én Tátray Bálintot meg fogom könnyezni mint halottamat, kinek ábrándjaim adtak éltet, s kit a hideg való eltemetett; de Áronffy Lorándot nem ismerem. Ezt *kötelességem* önnek elmondani, s ha ön, mint hiszem, lovasias ember, úgy ön is tartozásának fogja venni, hogy ha az életben találkozni fogunk, arról, ami Tátray Bálint volt: többé ne emlékezzék.

Isten önnel. — Melanie.”

Loránd vert szívvel rogyott le székére.

Hát ez volt a megcsókolt levél tartalma?

Ez volt abban a levélben, amit a halálország küszöbén nem mert fölnyitni, nehogy a boldogság, ami abból reá sugározik, megrendítse léptei szilárdságát.

„Ah! hisz ezek könnyűvé akarták rám nézve tenni a meghalást.

Ilyen levelet írni énnekem! Ilyen szavakat mondani annak, akit valaha szerettünk!

Hiszen igaza van. Nem voltam a bibliai József Potifárné ellenségben; de a szerelem nem kezdődik-e a bocsánaton? Vádoltam-e én őt a gyűrű birtokáért, amit a vízbe ejtett? S kitől tudhatja ő, hogy az én bűnöm nagyobb volt-e a vízbe dobott gyűrűnél?

És ha hajam száláig elmerült bűnös volnék abban, amivel vádol, lehet-e egy angyalnak, aki semmit sem tudhat arról, mi történik a pokolban: ily hidegvérrel szavakat adni ilyen gondolatnak?

Meg akartak ők engemet ölni!

Be akarták mögöttem zárni az ajtót, mint nápolyi Johanna tett férjével, mikor az gyilkosaival küzdött.

És tisztára akarták mosni az orgyilkost, rám vetve a vádat, hogy megöltem magamat megvetett szerelemért.

Mindent jól tudtak, mindent kiszámítottak hideg kegyetlenül. Megvárták az órát, amikor jönni kell, s kiköszörülték a kést, mielőtt kezembe veszem.

És én mégsem fogom őt soha gyűlölni! Szívembe dőfte a törst, és én csak a csókra emlékezem, amit adott . . .”

Szelíd kéznyomás érinté vállát e percben.

Zavarodtan tekintte föl. Hát Cipra állt a háta mögött. A szegény cigányleány nem engedheté, hogy más szolgáljon Lorándnak; ő maga hozta el neki a mosdóvizet.

A leány arcán látszott a gyöngéd rémület, ő rég szemlélhette Lorándot így, tőle észrevétlenül.

— Mi baja? — kérdezé tőle remegő aggodalommal.

Loránd nem tudott szólni. Csak az elolvasott levélkét mutatta fel neki.

Cipra nem érti az írást. Cipra nem tudja azt, hogyan lehet néma betűkkel valakit megmérgezni, szíve fenekéig megsérteni, megölni, csak azt látja, hogy Loránd a levéltől beteg.

Ismeri azt a rózsaszín papírt, ismeri azokat a finom vonásokat.

— Ezt Melanie írta!

Válasz helyett Loránd egy keserű, mondhatlan fájdalommal teljes tekintetet vet arra a levélre.

És a cigányleány elérte, mi van e tekintetben mondva, mi van abban a levélben írva, s vadállati dühvel kapja ki azt Loránd kezéből, és szikrázó szemekkel, szilajon tépi azt ezer darabra, s a földre vágva, eltápossa annak foszlányait, mint ahogy futó pókokat szoktak eltáposni.

S azután két kezébe rejti arcát, s ő sír Loránd helyett.

Loránd odamegy hozzá, s kezét megfogva, szomorúan mond neki:

— Látod, látod: nem azok a cigányleányok, akiknek az arcuk barna, akik sátor alatt születtek, akik kártyát vetnek, abból imádkoznak.

Azután Cipra kezét kezében tartva, sokáig járt vele alá s fel szobájában szóltanul. Egyik sem tudott a másiknak mit mondani. Csak gondolkoztak egymás felől, hogy lehetne ezt a másik szomorú lényt megvizsgálni, — és nem találták ki *soha*.

E szomorú mélézásból Topány megérkezte veré fel őket.

— Most egyre kérlek, Cipra, ha engemet szeretsz — monda Loránd.

Ha szereti-e?

— Arról, amit most láttál, ne szólj senkinek egy szót se. Velem nem történt semmi. Engemet e pillanaton túl ha szomorúnak látsz, kérdezd meg, mi bajom, meg fogom vallani. De „az” a halovány arc nem lesz azok között, amikért gyászolok.

Cipra örült e szónak.

— Bátyám és öcsém előtt mutassunk derült arcot! Jókedvünk legyen! A fulánkot nem látja senki.

— S ki tudja, még a méh is belehalhat abba.

Cipra baljóslatú arccal távozott, ezt mondva. Az ajtóban még egyszer visszafordult.

— A kártya mind megmondta ezt nekem az éjjel. Éjfélig mindig azt vetettem. Hanem magának még mindig áll a *gyilkos*. A *zöldruhás leány* pedig még mindig védi. — Láss: én ilyen bolond vagyok. De ha nincs más, amiben higgyek.

— Lesz, Cipra, más is — szólt Loránd. — Most öcsémmel elutazom, az ő lakodalmát megülni, akkor visszatérek.

Ekkor aztán nem kellett Ciprát biztatni többet, hogy legyen egész nap jókedvű. Önként is jött neki.

Szegény leány: olyan kevés elég volt neki, hogy boldog legyen.

Loránd pedig, ahogy Cipra eltávozott, felszedegette a földről a széttépett, eltaposott papírrongyokat, nagy gonddal

összeilleszté őket az asztalon, míg szó szóhoz talált, s akkor még egyszer és újra elolvasá azt.

Szobája ajtaja előtt léptek hangzottak, vidám beszéd, nevetéssel vegyest: Topándy és Dezső jöttek hozzá; Loránd szétfújta asztaláról a papírrongyokat: elrepültek szanaszét, s azzal ajtót nyitott, s ő lett a harmadik nevető alak mellettük.

XXII. A TUDTÁN KÍVÜL RÉM

Min nevettek hát olyan nagyon?

— Hallod-e, mi tanácsot adott nekünk Cipra? — szólt Topándy. — Minthogy ő bennünket ebéddel nem várt, azt indítványozza, hogy menjünk át Sárvölgyihez, ott nagy trakta lesz ma. Valakit várnak.

— Aki valószínűleg nem fog az ebéd idejére megérkezni — tevé hozzá Dezső.

Cipra a folyosó túlsó végéről beleszólt a társalgásba.

— Itt volt nálam a vén gazdasszony Sárvölgyitől. Tortasütőt kért kölcsön meg jeget, mert ma a Gyáli úr vissza fog érkezni Szolnokból.

— Vivát! — monda rá Topándy.

— S minthogy azt látom, hogy maguk az ifjúurat ott felejtették, hát mármost csak menjenek el maguk Boris asszony süteményét elkölteni, különben megint engemet átkoz össze.

— El is megyünk, Cipra húgom — szólt Loránd. — Igen, igen: ne tessék rajta nevetni. Vedd a kalapot, Dezső, elég szépen kicsípted magad falusi látogatáshoz; megyünk át Sárvölgyiékhez.

— Sárvölgyiékhez? — szólt Cipra, kezeit összecsapva, s már erre ő is közelebb jött Lorándhoz. — Maguk Sárvölgyiékhez akarnak menni?

— Nem éppen Sárvölgyi kedvéért — szólt Loránd igen

komolyan —, aki különben igen kegyes, jámbor férfiú, hanem vendégeiért, akik Dezsőnek régi ismerősei. Nem is mondtam még neked, Dezső. Bálnokházné és leánya itt vannak Sárvölgyinél valami pörös ügyben. Azokat, ha már egy faluban vagyunk, nem kerülheted el.

— El lehetnék ugyan náluk nélkül — viszonzá Dezső közönnyel —, de nem bánom, látogassuk meg őket, nehogy szándékot lássanak a kikerülésben. Te beszéltél már velük?

— Óh igen. Mi jó hangulatban vagyunk egymáshoz.

Loránd áldotta magában egykori óvatosságát, hogy Melanic-ról sohasem írt Dezsőnek egy szót is. Úgy látszik, Dezső sem járt utána, hogy gyermekkori eszményképe hova tűnt el. Más kép foglalta el helyét.

— Azonkívül is, minthogy Gyáli az asszonyságok ügyvédje, ki holmi pörös egyezséget lett volna itt létrehozandó Sárvölgyivel, s minthogy Gyálit te, kedves barátom, manu propria expedialtad ki Szolnokból, s az rögtön postára ült, s azóta Pesten van, ha odább nem futott: tehát egyúttal hivatalos kötelességed is magyarázatot adni az ügyvédjükre várakozóknak, hogy hova tetted az emberüket. Ha van bátorságod hozzá.

Dezső eleinte húzódozott a látogatástól, hanem az utóbbi megbízás és bátorságának kétségbevonatala megejték akaratát.

— Hogy van-e bátorságom? No, azt majd meglátod. És egyúttal azt is meg fogod látni, hogy milyen szóbeli védelmet tudok ügyvédileg hevenyészni. Fogadom, hogy ha én előadom az esetet, ők maguk is nekünk fognak igazat adni.

— Óh, tedd azt, kérlek — szólta Loránd, tréfásan összetett kézzel könyörögve öccsének.

— Meg is teszem.

— Siess hát, hozd a kalapodat, és menjünk!
Dezső elszánt léptekkel indult a kalapjáért.

Cipra utána nevetett. Ő tudta, hogy mi lesz ebben a nevetnivaló. Ez a menyasszony előtt fogja a vőlegényt megyalázni. Hogy mivel, azt ő maga sem tudta; de annyit a férfiak beszédéből már kivehetett, hogy Gyálit valami égrekiáltó gyalázatért ez éjjel a társaságból kivetették. Tegnap óta ő is gyűlölte ezt az embert.

Loránd pedig a bosszúállás kékjéől szikrázó szemekkel nézett távozó öccse után.

Topány megfogta Loránd kezét.

— Ha hinném a kerubimokat, azt mondanám: egy öldöklő angyal szállt beléd, aki ezt a gondolatot sugallta neked. Tudod-e azt, hogy Dezső oly szakasztott mása annak az alaknak, ami atyád volt, midőn az akadémiákról hazakerült; arca, termete, hangjának zengő mélysége, a szemeiben fel-felvillanó tűz s az a megölk szemöldökráncolás. S te most ezt a fiút odaviszed Sárvölgyi elé, hogy végigregéltess vele egy irtóztató történetet egy emberről, ki jó barátját a legördögibb módon akarta megölni, éppen úgy, mint ő.

— Csitt! Dezső nem tud erről semmit.

— Annál jobb. Egy élőlény, aki nem sejtí, hogy ő arra az emberre nézve, akit meglátogat, a legfélelmetesebb túlvilági rém. A megölk apa, ki fiában feltámadt! Ezért a bekövetkező óráért egyet elismerek az eddig tagadott fogalmak közül: — a pokol létezését.

Dezső visszatért.

— Nézz körül bennünket, Cipra húgom — szólt Loránd a mindig közelében tévelygő leányhoz. — Elég szépek leszünk-e? Megakadhat-e rajtunk a szépek szeme?

— Menjenek — monda Cipra, tréfás haraggal megtaszítva Lorándot —, mintha nem jól tudnák azt maguk. Vigyázzanak inkább magukra, hogy ott ne vesszenek! Az ilyen szép legényeket hamar elkapják ám.

— Nem, Cipra, mi visszatérünk hozzád — szólt Loránd, oly gyöngéden szorítva magához Ciprát, hogy Dezsőre nézve

fölösleges maradt minden további kérdezősködés azon tárgy felől, amiért tulajdonképpen Loránd idehozta őt. Helybenhagyta bátyja választását: a leány szép, természetes, jókedélyű, s látszik, hogy szereti. Mi kell több? — Ne félj, Cipra húgom! Nem maraszt ott bennünket senki szép két szeme.

— Ejh, nem is a szép szemektől féltém én magukat — szólt Cipra csintalan fürgeséggel csúszva ki Loránd karjából —, hanem Boris asszony tortájától: — az itt nem lesz.

Ezen aztán mind a hárman nevettek, utoljára még Dezső is; pedig ő nem tudta még, hogy miféle mitológiai ijesztő szörny lehet egy olyan balsorsszülte cukorsütemény, amely Boris asszony kezéből kikerül.

Topándy mind a két fiút megcsókolá. Sajnálta, hogy ő is velük nem mehet, s kérte Lorándot, hogy csak maradjanak ott sokáig.

Cipra a kapuig kikísérte őket. Loránd ott kezét szorított vele, s szép gyöngéden megcsókolta a leány kezét. A leány nem tudta, hogy szégyenelje-e azt, vagy örüljön neki.

Azután háromszor is visszafordult Loránd, míg Sárvölgyi lakáig értek, s kezével köszönetet Cipra felé.

Dezsőnek semmi további felvilágosításra sem volt már szüksége ebben a pontban. Azt hitte, hogy a legjobban van értesülve.

— — — — —
Borcsa asszonynak pedig azalatt volt drága dolga otthon.

— Az is bolond volt, aki azt kitalálta, hogy valami vendégséget bizonytalan időre rendeljen meg. Nem tudni: egy órakor, két órakor, három órakor, este vagy éjjel után lesz-e itt az, akire várakozni kell.

Hússzor is kifutott már az utcaajtóba megnézni, jön-e már, mégsem jön. Minden kocsizörgés, minden kutyaugatás kicsalta az utcára, ahonnan aztán annál mérgesebben tért vissza, dohogva:

— A leves mind elfő már, négyszer is fel van töltve már.

A lepény szilánkká száradt. A kappan olyan már, mint a csontváz. A felfújít kása mind összeesett. Szerencse, hogy a fánkot még tegnap kisütöttem, azt ma csak fel kell melegíteni: úgy nagyon jó lesz. De hol az ördögbe is jár az a pipogya városi gavallér? Verje meg a csoda a nagyvárosi bélét, ha még ennyi időre sem éhezett meg!

Néha egy-egy rémgondolat is felsüstörgött előtte rántásos serpenyőjéből.

— Hátha az a cigányleány megint? Ármányadta cigányleánya! Még kitelik tőle, hogy amint ott önáluk leszálltak az urak, ezt a vendéget is megreggelizteti magánál, s csak úgy ereszti vissza. Ez ugyan képtelenség volna, minthogy a városi úrfi az itteni kisasszonynak mátkája; de a cigányleánynak is átkozott szemei vannak. Aztán sok mesterséget tud: megbabonázza az embert. Az átkozott cigányleány; mikor valami babonát mond, hát attól az ő fánkja mind szép szalagot kap körül, másik babonamondására meg az én fánkom mind úgy összezsugorodik a forró zsírban, mint a furkó; pedig ugyanaból a lisztből való, ugyanazzal az élesztővel. Ez a fertelmes cigányleány sok ilyen megrontásra képes.

Ne is mutatta légyen magát valaki a háziak közül Borcsa asszony láttávolában, mert kikapta tőle a magáét. Mikor Sár-völgyi került eléje:

— No, a nagyságos úr megint hozott a nyakamra olyan vendéget, aki azt hiszi, hogy este harangozzák a delet. Kár volt tegnapi nem invitálni: akkor talán mára csak megérkezett volna. Én mindent akár újból kezdjek el főzni.

Ha meg Melanie-t kaphatta meg:

— Mondhatom, hogy derék vőlegény az ilyen, kisasszony, aki várat magára. Ha én ilyen szép kisasszony vőlegénye volnék, fél nappal hamarabb jönnék az ebédre, nem fél nappal később. No iszen, lesz ezzel kinja, ha valaha otthon főzet. Hanem iszen Bécsben nem főznek otthon. Minden ember vendégfogadóból él. Ott lehet délután hat órakor ebédelni.

Legalább, amit a délben ebédelők meghagytak, azt összevagdalják, s csinálnak belőle új kőferyát a később jövő úri vendégeknek. Köszönöm alássan!

Végre mégis éppen az utolsó kutyaugatásnál, melyre Borcsa asszony már ki sem méltatá tekinteni a konyhából, többszörös férfiléptek hangzanak a folyosón; s midőn e hangra Boris asszony nagy felkészüléssel előrohan, hogy majd mint megmutatja ő most mindjárt annak a bécsi úrnak, mint szokás a vendégszeretetet élőszóval kifejezni itt az Alföldön, nagy bámulatára nem a bécsi gavallért, hanem a szomszéd úrfit látja maga előtt egy másik idegen úrival.

— Lehet az uraságokkal szólni? — kérdi Loránd a fel-tüzelt amazontól.

— Igenis. Odabenn vannak a nagy szobában. Hát azt a bécsi urat nem hozták el?

— Az csak ebéd után fog eljönni — szólta Loránd, ki ráért Borcsa asszonnyal még humorizálni is.

Azzal bementek, Borcsa asszonyt ott hagyva a kétség maró kígyóinak martalékul.

„Vajon való volt-e ez vagy tréfa? Vajon mit akarnak ezek itten? Vajon miért nem hozták el azt, akit elvittek? Vajon soká fognak-e ezek itt maradni? Vajon nem üt már bele a mennydörgő mennykő ebbe az egész vendégségbe?”

Az uraságok mind együtt voltak a nagy teremben.

Ők is azt hitték, hogy az ajtóban hangzó léptek azt hozzák, akire várnak. S nagyon türelmetlenül vártak már. Gyáli azt izente, hogy amint menekülhet a szolnoki tivornyából, azonnal kocsi-ra, ül, és visszatér. Melanie és anyja selyembe voltak öltözve; Melanie hullámzott hajfürtein gondoskodó anyai kéz nyomai látszottak, s Bálnokházy né maga is igen hatásos tünemény volt négy-négy huncutkával a két halántékától a homlokán körül; még Sárköly is előkereste e napra fecskefarkú fekete frakkját, akkori időben a tisztelgési gála kizárólagos jelmezét.

Nagyon nagy ünnepélyre készülhettek itt ma!

Mikor aztán a három udvariasan elősiető alak előtt megnyílt az ajtó, s a két testvér belépett rajta, egy ijedelemmé vált mind a három mosolygó tekintet.

„Hát te még közelíthetsz hozzám?” — Ez volt Melanie ijedelme.

„Hát te még nem haltál meg?” — Ezt kérdezé Bálnokházy-né tekintete Loránd arcától.

„Hát te föltámadtál-e?” — Ez a kérdés volt Sárkölygyi merev tekintetében, melyet Dezső arca igéze meg.

— Testvérem, Dezső — szólta Loránd elfogulatlan bizalmas hangon, bemutatva az öccsét. — Tőlem hallotta meg nagysádtok ittlétét, azért meg fog bocsátani Sárkölygyi úr, ha öcsém kívánatának engedve, néhány percét látogatásunkkal elraboljuk.

— Kérem, tessék helyet foglalni. Örülök a szerencsének — szólta Sárkölygyi oly szorongatott hangon, mintha a torkát fojtogatná valami láthatatlan kéz.

— Ugye nagy fiú lett ebből a Dezsőből, nagysád? — szólta Loránd Bálnokházy-né és Melanie közt foglalva helyet, míg Dezső Sárkölygyivel szemközt ült le, ki folyvást nem bírta róla szeméit levenni.

— Nagy és szép fiú — bizonyítja Bálnokházy-né. — Milyen kicsiny volt még, mikor Melanie-val együtt táncolt!

— S milyen féltékeny volt bizonyos emberekre.

Ennél a szónál hárman is vetettek intő tekintetet Lorándra, hogy „ne tovább!”: Bálnokházy-né, Melanie és Dezső. Milyen indiszkrétek ezek a falusi emberek!

Különösen Dezsőnek igen megnehezült az ilyen bevezetés után kellemetlen mondókájához hozzákezdeni.

Loránd pedig valóban jókedvre volt hangolva. Az a látvány, hogy tegnapelőtti kedvese milyen ünnepélyes piperével készült megülni azt a napot, melyen szegény nyomorult, eldobott szeretője magát föbe löni tartozik, olyan humort kel-

tett szívében, aminek lehetetlen volt szavaiban meg nem érzeni. Csak azért is ezt folytatta.

— Tessék elhinni! A bohó fickó még rám is féltékeny volt. Majd megölt. — Pedig mi nagyon hívek vagyunk az emlékeinkhez.

Dezső meg nem foghatta, micsoda bolondság ütközött a bátyjához, hogy ez most őt Melanie-val együtt ilyen hamis helyzetbe akarja hozni. Talán jó volna a tárgyhoz látni és félbeszakítani ezt a beszédet.

Bálnokháznén arcán felismerhető volt bizonyos megvetéssel határos gúny, midőn Lorándra tekintett; mintha azt akarná mondani: „Tehát csakugyan győzött a próza a becsületérvés poézise felett? Megél az ember halála napján túl is, csak kellő flegmával bírjon hozzá? Szégyen a futás, de hasznos; hanem hát így is csak meg vagy te ölve.”

Ezt a gúnyt majd mindjárt elűzzük erről a szép arcról.

— Tisztelt nagysádtok! — szól Dezső hideg nyugalommal. — Az illendő tisztelegésen kívül is, mely nagysádtok látogatására hozott, van egy indok, mely kötelességemmé tette, hogy idejőjjenek. Számot kell nagysádtoknak arról adnom, hogy nagysádtok ügyvédje miért nem jött ma ide vissza, s miért nem is fog egy ideig visszajönni.

— Az istenért! Csak nem érte valami veszély? — kiálta fel ideges ingerültséggel Bálnokháznén.

— Óh, afelől legyen megnyugodva, nagysád; ő ép, egészséges, csupán az a változása történt, hogy jelenleg kelet helyett nyugat felé utazik nagy sietve.

— No, és mi oka lehet arra?

— Az indok, mely őt innen eltávolítja, meg kell vallanom, hogy én vagyok.

— Ön-c? — csodálkozék Bálnokháznén.

— Ha megengedik nagysádtok, s türelmük van hozzá, messze kell kezdenem a történetet, mely e sajtószertű végzetet felvilágosítja.

Loránd vette észre, hogy Melanie-t nem nagyon érdekli az, hogy Gyáliról mit beszélnek. Közönyös íranta; hiszen már vőlegénye.

Tehát elkezdett neki szépeket mondani; magasztalta szép hajfűrteit, eleven arcszínét s más egyebeket, amiknek magasztalásához ingyen lehet hozzájutni. Míg szeretője volt, addig nem mondta neki, hogy milyen szép. Érthetett belőle. Aki-nek hízelgünk, azt már nem szeretjük.

Dezső pedig folytató az elkezdett történetet.

— Éppen ma tíz esztendeje annak, hogy Pozsonyban az országgyűlési fiatalságot az írott országgyűlési napló terjesztése miatt üldözőbe vették. Csupán egyet nem bírtak megtudni, azt, hogy ki adta át eredetileg a leírandó első példányt a többieknek, míg egyike az illető legközelebbi barátainak azt el nem árulta.

— Régi dolgok már ezek, kedves öcsém — szólt fitymáló hangon Bálnokháznén.

— Következőseik azonban mind e mai napig kihatottak, s én nagyon kérem nagysádtokat, hogy hallgassák végig e történetet, s azután mondjanak ítéletet fölötte. Nagysádtoknak szükséges megismerni az embereiket.

(Őh be ártatlan gyerek ez a Dezső! Egyébiránt nem is sejti, hogy az, akiről ő beszél, Bálnokháznén leendő veje.)

— Az, akit barátja elárult, Loránd bátyám volt, s aki barátját elárulta, az volt Gyáli.

— Az nem bizonyos — szólt Bálnokháznén. — Ilyen eseteknél a látszat és a szenvedély szemüvege gyakran csal. Az is meglehet, hogy Áronffy urat más valaki árulta el, tán *valami könnyelmű asszony*, akinek „uramöcsém” minden titkát kifecsegte, s aki azt megint odább adta nagyravágyó férjének, hogy az saját érdemei szaporítására használja.

— Bizonyosan tudom, hogy állításom helyes — fele-selt Dezső —, miután egy *nagylelkű úrhölgy*, ki nemtő-ként örködött bátyám felett, ez árulásról magas állású férje

által értesülvén, erről Lorándot sajátkezűleg írt levélkében értesíté.

Bálnokházné ajkába harapott. A méltatlan magasztalás is a szívig hat. Ő volt az a nagylelkű nemtő, kinek Dezső nevezte, s az a könnyelmű asszony, kinek maga nevezte magát. A prókátor jól érti a visszavágást.

Melanie szerencsére nem hallá ezt, mert ugyanakkor Loránd azzal a természeti csodával mulattatá, hogy milyen különös az, hogy mikor még a kisasszony Topándynál volt, a jácintok olyan szép tündércsengettyűs virágfüzerek voltak, s egy hét múlva milyen sunda bogyfüzerek vannak azok helyén. Hogy tudnak a *virágok* ilyen hirtelen elváltozni?

— Jó — monda Bálnokházné. — Tehát engedjük meg, hogy mikor Gyáli meg Áronffy urak kisdiakok voltak, akkor egyik a másikra árulkodott. S mi történt azután?

— Én valóban csak ma éjjel óta tudom azt, ami történt. Akkor este éppen látogatóban voltam Lorándnál, s Gyálit is ott találtam nála. Tréfálni látszottak. Arról enyelegtek, hogy a búcsú-táncvigalmon ki legyen a táncosa annak az igen tiszteletreméltó hölgynek, ki nagysád kíséretében gyakran látható volt, s kinek a jó szíve és annak megfelelő áldással halmozott termete mellé azon igen méltánylandó hajlama is vála, hogy igen szeretett táncolni. A két ifjú diák azon vitázott előttem, hogy ki fog a tante-tal táncolni.

— Persze mint „szerencse” fölött.

— Természetesen. Egyik sem akarván a másiknak előnyt engedni, végre azt határozták, hogy a sorsra bízzák az eldöntést; az asztalon hevert egy darabka papír; egyetlen írószer, ami Loránd szobájában található volt, miután a többit, házmozástól tartva, éppen akkor mind elégeté. E darabka lilaszín papírt szakíták kétfelé, s arra írt mindenki egy nevet, azt kalapba veték, s engem szólítottak fel, hogy húzzam ki az egyiket. Én kihúztam, és Loránd nevét olvastam le róla.

— El szándékozik ön még azt is mondani, hogy bátyja

hogy mulatott aztán ezen a táncestélyen? Melanie még nem hallotta.

— Nem szándékozom erről a napról többet beszélni, s egyszerre tíz évet fogok ugrani. Hanem annyit az érdekesítés elve ellen sietek kimondani, hogy a kihúzott névjegy nem a tante-tal való táncra szólt, hanem a Loránd és Gyáli közötti összejövetek által eredményezett *amerikai párbaj* sorsjegye volt.

Dezső nem vette észre, hogy Sárkölyi arcán a rezes foltok hogy kigyulladtak e szóra: „amerikai párbaj”, s azután hogy halaványodott el megint egyszerre.

— Megálljon csak, kedves öcsém — szólt közbe Bálnokháznéné —, mielőtt folytatná, engedjen egy kérdést. Szokás-e társaságban „még meg nem történt” párbajokról beszélni?

— Igenis szokás, ha valamely párbaj az egyik fél gyáva magaviselete miatt lett lehetetlenné.

— Gyáva magaviselet miatt? — szólt Bálnokháznéné, szúró tekintetet vetve oldalvást Lorándra. Ez neked szól.

Loránd pedig éppen akkor azt mesélte Melanie-nak, hogy tegnapelőtt éjjel, ahogy a szép holdvilág rásütött a zongorára, mely azon módon nyitva maradt, ahogy a kisasszony hagyta, egyszerre csak halk tündéri hangok kezdenek el ömledezni a zongorából. Hanem biz az nem volt szellem, aki a billentyűkön játszott, hanem a Cipra fehér házi menyétje, mely éjszakai pillangókat vadászva, végigfutott rajtuk.

— Igenis — szólt Dezső Bálnokháznénének válaszul —, egyike a vívás feltételeit elfogadott feleknek oly magaviseletet tanúsított ez alkalommal, mely őt minden tisztaságból kizárja. Gyáli a saját neve helyett is Lorándét írta utánczott kézírással a cédulára.

Bálnokháznéné hitetlenül pittyeszté ajkát.

— Hogy lehet ezt bebizonyítani?

— Úgy, hogy én nem vettem a tűzbe azt a két sorsjegyet, mint Gyáli hívé, hanem helyette a lehozott táncrendet; a két cédulát pedig eltettem, és megtartogattam mai napig,

sejtve, hogy e kiszámított ravaszágnak tán fontosabb oka is lehet.

— Megbocsát ön. De itt egy igen súlyos vád van emelve egy távollévő, ellen, aki nem védheti magát, s akit eszerint a legelső, legközelebbi embernek kötelessége védeni, bárha a kímélet félretevésének árán is. Van arra valami bizonyosság, valami autentikus tanúság, hogy az ön által tartogatott cédulák, melyek közül az egyik hamisított, valóban azonosak ama sorsjegyekkel, amikből ön éppen a hamisítottat húzta ki?

Bálnokházné nagyon a végtelig ment, midőn egy férfinak igazmondási hitelességét veté a kétség latjára; hanem nagyon megjárta vele. Prókátorral volt dolga.

— Kétségtelen az azonosság, kedves jó rokonom, miután e két cédula nem más, mint két összeillő darabja ugyanannak a levelkének, amiben Loránd jószívű nemtője őt tudósítá Gyáli árulásáról; a cédulák túlsó oldalán most is ott van e nagyon tisztelt hölgy kézírása; dátum és vízjegy rajta.

Bálnokházné keble lihegett a dühtől. Ez a huszonhárom éves ifjú olyan nyugodtan teszi őt semmivé, mint ugyanakkora darab papírt, amilyenről szó van.

Dezső csendesesen vette elő tárcáját, s bontogató ki a végeztes jegyzékeket.

— Jól van, elhiszem — lihegé Bálnokházné, kinek képe a nyolc kacskaringós huncutkával a homloka körül olyan volt e percben, mint egy szép Medúza-fő, melynek kígyói önarca felé fordultak vissza. — Elhiszem, amit mond. Nem kételkedem felőle — s azzal fölkel a pamlagról, s az ablakba vonult.

Dezső is felállt erre székéről, látva, hogy az ülés fel van oszlatva, hanem annak a vágyának mégsem állhatott ellent, hogy szívének összegyűlt keserűségét valaki előtt ki ne öntse, s ha már a nagyságos asszony neheztel, a kisasszony haszontalanságokról fecseg Loránda, tehát egyedüli hallgatójához kénytelen egyenesen szavait intézni: Sárvölgyihez, ki mint egy

megigézett, most is ülve marad, s folyvást Dezső arcán függ tekintete. A félelemmel, iszonyattal itatott tekintet nem bír megválni attól, amitől retteg.

— És ez az ember engedte legkedvesebb barátját tíz évig a halál gondolatával kelni és fekünni; engedte őt idegen házaknál bujdosolni, kerülve anyja ölelését. Nem jutott neki egyszer is eszébe, hogy azt mondja neki: élj tovább, ne üldözd tenmagadat; gyermekek voltunk, játszottunk; tréfát űztem veled . .

Sárvölgyi kékült, zöldült.

— Uram! Ön keresztyén férfi, ki Istent hisz, és bízik azokban, amik szentek; mondja ön, van-e a pokolnak elég kínja, mely egy ily módon lerombolt ifjúságért elég bűnhődés legyen?

Sárvölgyi remegve iparkodott magát felemelni ingadozó kezével. Nem hitt egyebet, mint hogy most végórája ütött.

— Nincs — felelt meg magának Dezső. — Ez ember az utolsó napig tartogatta gyűlöletét, s midőn az utolsó évforduló napja eljött, még fölkereste áldozatát, hogy figyelmeztesse őt iszonyú fogadására. Óh, uram, ön nem tudja talán, mi rettentő végzet ez a mi családunkban. Így halt meg nagyatyám, így hagyott el bennünket szerettett jó atyám, ki oly jó, oly nemes szívű volt, s ki egy keserű pillanatban, családi boldogsága közepette önkezevel oltá ki életét. Éjjel, lopva vittük ki őt a temetőbe. Ima nélkül, áldás nélkül tettük le a kriptába, ahol ő már a hetedik volt; s azon éjjel nagyanyám őrjöngve átkozá meg azt, ki a nyolcadik helyet elfoglalja a véráldozatok sorában.

Sárvölgyi arca úgy vonaglott, mint egy galvanizált halotté. Dezső azt hívé, a nagy részvét hatotta meg a kegyes férfiút, s annál hevületbben folytatá.

— És ez az ember tudta azt jól: ismerte családunk szerencsétlen balvégzetét, és hidegvérrel vezette oda barátját a nyolcadik koporsóhoz, a megátkozott koporsóhoz: „Feküdjél bele!”

Sárvölgyi ajkai úgy rebegtek, mintha azt akarná mondani: „Irgalom! Ne beszélj tovább!”

— Vele jött egész a halál kapujáig; ő volt, aki azt a sötét ajtót kinyitá előtte; ő kérdezte tőle kötekedve: meg van-e töltve a pisztoly, midőn Loránd kezébe fogta azt a vigadók közepett; ő hívta fel fogadásra, fogadásra a hitszegő!, hogy ki meri-e üríteni a töltött fegyverből a baráti áldomást!

Sárvölgyi sápadtan emelkedék föl e rémes jelenet előtt. Mintha Áronffy Lőrinc maga jött volna ide elmondani saját halála történetét gyilkosának.

— Ekkor én egyik kezemmel megfogtam Loránd kezét, másikkal e nyomorult szemébe tartám átkozott hamisítása tanújeleit. A rossz lelkiismeret azt tanácsolá neki, hogy fusson. Én utolértem, torkom ragadtam . . .

Sárvölgyi ijedt hörgéssel rogyott vissza székébe, míg Bálnokházy né előrohanva az ablakmélyedésből, indulatosan kérdezé: „És megölte őt?”

Dezső magas tekintettel nézett rajta végig, s nyugodtan felelt:

— Nem. Csak kivettem a becsületes emberek közül.

Lorándnak kék volt e három arcot nézni, míg testvére beszélt. A néma düh, mely Bálnokházy né arcát hevíté, a vonagló réműlet a halálos ellenség vonásain vetekedtek egymással, hogy melyik töltse el nagyobb gyönyörrel szívét.

Hát Melanie? Mit érzett ő ez elbeszélés alatt, mely azt az embert, kihez sorsát kötendő volt, ily sáros alakban mutatá be?

Loránd szemének az ő arcára is volt figyelme.

Az ifjú lyánkát nem annyira a mese tárgya ragadá meg, mint a mesemondó. Dezső ez indulat hevítette arccal még egyszer oly szép fiú volt, mint különben. Minden vonása nemes szenvedélytől volt megvilágítva. Ki tudja, talán gondolt olyasmit a szép leány, hogy bizony talán Gyálihoz nem is lesz kedves dolog nőül menni ily botrány után, talán visszatért emlékébe egy-egy töredék a pozsonyi szép napokból, mikor Dezső-

vel olyan sokat sóhajtoztak egymás mellett. Az a fiú akkor nagyon szerelmes volt szép hűgába. A bátyjánál szebb és kedélyesebb is. Talán erre gondolt, ki tudja azt?

Annyi bizonyos, hogy mikor Dezső a nagyságos asszony kérdésére nyugodt megvetéssel azt felelte: „Kidobtam őt, nem öltöm meg!”, akkor Melanie arcán bizonyos ragyogás volt észrevehető, s e ragyogás nem abbeli örömeiben támadt, hogy mátkáját nem ölték meg.

Loránd észrevette ezt, s sietett a mosolyt elrontani.

— Bizony megölted volna te azt, Dezső pajtás, ha szerencsédre a te jó őrzőangyalod, a *kedves Fanny*, közbe nem jő, meg nem ragadja kezedet, s azt nem mondja: „Ez a kéz az enyím, ezt be ne szennyezd!”

Melanie arcáról aztán eltűnt a mosoly.

— És most legyen ön ítélő bírám, uram — szólta Dezső, egyenesen Sárkölyihez intézve szavait. — Mit érdemelt tőlem ez az ember, ki ily ravasz csalással, ily hideg kegyetlenséggel akart megölni, kárhazatra vinni, az élő Isten ellen föllázadó tetterre bírni egy olyan szívet, melyben az enyimmal közös vér lüktet? Van-e jogom ez embert kiűzni mindenünnen, ahol a napfényen meg mer jelenni, mindaddig, amíg oda nem kényszerítem, hogy éjszaka járjon, mikor nem látják, s idegenek között, akik nem ismerik; hogy olyan kegyetlenül megöljem őt erkölcsileg, mint ahogy meg akarta ő ölni Lorándot? — Bűnöm-e ez?

— Az istenért, Sárkölyi úrnak valami baja van! — kiálta fel hirtelen Bálnokházné.

És valóban Sárkölyi oly sápadt volt: lábai alig bírták, de azért nem rogyott össze. Kezeit hátradugta, nehogy észrevegyék reszketését, és még mosolyogni törekedett.

— Uraságod — szólta tétova hangon, mely gyakran megtagadta szolgálatát —, ámbár nem mondhatok ellene, mégis igen rossz időben és helyen mondta el kifakadásait. Ez a kisasszony Gyáli úrnak jegyese, — s ma kézfogóra készültünk itt.

— Szívemből örülök, hogy azt megakadályoztam — szólt Dezső, anélkül, hogy megzavarodnék e fölfedezésre. — Azt hiszem, hogy jó szolgálatot teszek rokonaimnak olyankor, midőn azon lépésnél visszatartom, mely őket az örvénybe buktatná.

— Ön ebben remekelni tud — szólt gúnyos keserűséggel Bálnokházné. Gondolt rá, hogy hasonló közbenjárással neki is szolgált — éppen most tíz esztendeje. — Minthogy tehát olyan jól sikerült önnek ezúttal bennünket az örvényből kiszabadítani, tán még azt a szerencsét is remélhetjük, hogy itt maradnak önök velünk ezt a kárba ment kézfogói lakomát barátságosan elkölteni?

Már ezt a cinizmust a vándorélet köszörülte Bálnokházné kedélyén.

Ez egyenes felszólítás volt arra, hogy mehetnek már a látogatók.

— Igen le vagyunk a szíves meghívás által kötelezve — bókolt rá vissza Loránd, hasonló édes hanggal fizetve —, de otthon is várnak reánk.

Dezső helyén találta visszaadni Lorándnak az iménti szolgálatot.

— Mégpedig szívek, akiket nem szabad megbántani.

— Óh, akkor nem kívánjuk elrabolni önöket — folytatá habzó epével Bálnokházné. — Üdvözlőjék nevünkben is a kedves Ciprát és a kedves Fánnyt. Mi e derék lyánkákat igen nagyon szeretjük, s önöknek csak szerencsét kívánhatunk hozzájuk. Az Áronffy-címer is rátalál ezáltal magyarázatára: a félhold alakú jegy az egyiknél fog jelenteni egy patkót, a másiknál egy kiflit. Agyó, kedves Loránd! Agyó, kedves Dezső!

Azok karöltve távoztak el, s siettek Topány házához vissza.

Dezsőt Bálnokházné utóbbi kirontása egészen jókedvre hangolta. Ez volt az első, amin viselt dolgai előadását kezdte Topány előtt. Bálnokházné gratulált az Áronffy-címernek a „patkó”-hoz és a „kifli”-hez; a cigányleányhoz és a pékleányhoz.

Hanem Loránd nem nevetett rajta: — milyen feneketlen mély haragnak kell e nő szívében őiránta lenni, hogy így kitörhetett! És nincs-e igaza a nőnek, aki azt kívánta az ifjútól, hogy ölelje át, s így átölelkezve rohanjon vele az örvénybe, a gyalázatba, a halálba, a kárhozatba, ha tud igazán szeretni; s nincs-e joga annak most kigúnyolni őt, ki a szenvedély regényes bűnei elől megfutamodott, s engedte őt egyedül elbukni?

Asztal fölött azután elregélte Dezső Topándy előtt, miket mondott Sárvölgyiéknel. Úgy ragyogott az arca, mint akár-melyik fiatal suhancé, ki első párbajával eldicsekszik.

Hanem a hatást, melyet meséje előidézett, éppen nem bírta megérteni. Topándy arca egyre meghatottabb lett, elkomolyult, gyakran Lorándra nézett. Egyszer aztán ő is bátyjára nézett, s nagy bámulatára az éppen akkor törlé könnyes szemeit zsebkendőjével.

— Te könnyezesz? — kérde Dezső.

— Hova gondolsz? A homlokom törülgetem. Csak mondd tovább!

Midőn az asztaltól fölkeltek, Topándy félrehívta Lorándot.

— Ez a fiú nem tud arról semmit, amit én neked beszéltem?

— Éppen semmit.

— Tehát nincs is sejtelme arról, hogy ez órában apja gyilkosának a szívében forgatta meg a kést?

— Nincs. Ne is tudja ő ezt meg soha! Kétféle misszió jutott reánk: boldognak lenni és bosszút állni. Együtt egyikünk sem viselheti mind a kettőt. Ő boldognak lenni indult; szíve tele van édességgel: ártatlan, gyanútlan, lelkesült; ő legyen boldog; ne mérgezze meg napjait, olyan kínzó gondolat, mely engem pihenni nem hágy: — a bosszúra elég vagyok én magam, s hozzá tetőtől talpig keserű. A titkot csak mi tudjuk és nagyanyánk s maga a farizeus. Mi majd bevégezzük a számadást a boldog emberek nélkül.

XXIII. AZ ÖRÖMNEK NAPJA

— Most siessünk vissza a *tiedhez* — szólta Loránd másnap reggel öccséhez. — Nálam végeztünk már.

Dezső nem kérdezte, hogyan végeztek, de könnyűnek vélte kitalálni. Ez Loránd és Topándy között könnyen véghez-mehetett; ő a leány fogadott apja, Lorándnak csak őelőtte kellett mindent felfedeznie, amit a várt katasztróf napja előtt elhallgatnia olyan szomorú joga volt.

Nem is sejtethé Dezső, hogy a „végeztünk” szó arra a látogatásra vonatkozik, amit Sár völgyi házánál tettek együtt. Hogy jöhetett volna ő arra az eszmére, hogy Melanie, kit Gyáli menyasszonyául mutattak be neki, még egy hét előtt Loránd egész lelkét oltárfénnyel töltötte be?

Ez a fény bizony kialudt.

És ha nem sikerült is Lorándot megölniök, bizony holt embert csináltak mégis őbelőle. Olyan holt embert, aki jár-ke, beleavatja magát a világ ügyeibe, mulat és nevet: — csak ő maga tudja, hogy mikor halt meg, s mennyi idő múlt el ezóta.

Dezső ejtett ki előtte annyit, hogy: „Mikor?”

Ő mindig Ciprát értette.

Loránd könnyűvérrrel felelt:

— Majd ha visszatérünk.

— Honnan?

— A te menyegződről.

— Hisz azt mondtad, hogy a tiednek meg kell előznie az enyimet.

— Már megint fiskáliskodol! — pattogott rá Loránd. — Én a terminust nem az egzekúcióra tűztem ki, hanem a levátára. Az én incattusom elébb van megidézve, mint a tied; ez volt a kívánságom, mármost a te dolgod, hogy hamarább keresztülvidd a magad ügyét a sokféle fórumon, mint én az enyimet. A te szívügyed liquidum debitum, három nap alatt brachialiter egzekválhatod a jelzálogosodat.

— Ez szépen meg van magyarázva. Hát a te házasságod hosszabb előkészületeket igényel?

— Sokkal hosszabbakat.

— Mi akadály lehet Cipránál?

— Amit te nagyon jól tudsz. Az, hogy Cipra — még pogány. Már pedig a házassághoz legelső dolog, ami nálunk megkívántatik: a keresztlevél. Azt tudod jól, hogy Topándy ezt a szegény leányt mindeddig a vadon gyermekének nevelte. Így őt nem mutathatom be anyámnak. Most már meg kell ismernie a vallás fogalmait meg egy kis a-b-ab-ot, ameny-nyi egy falusi asszonynak kell; — azt pedig tudhatod, hogy ebbe sok hét beletelik. No hát azt be kell várnunk.

Dezsőnek el kellett ismernie, hogy Loránd kifogása alapos.

S talán nem is tréfált Loránd. Talán gondolt arra, hogy ez a szegény leány őt egész lelkével szereti, s boldog fog lenni akkor is, ha e darabokra tört szívet neki ajándékozza. De nem szólt neki ezúttal semmit. Cipra látta őt ama levél fölött kétségbeesni; a hű szerető leányra nézve csak gúny lett volna, ha szívének bálványa a következő pillanatban *csupadából* nyújtja neki kezét, s míg ő forró szerelmét nyújtja, az csak hideg bosszút ad érte vissza.

El kell előbb ennek csillapodni. Hadd térjen minden kedély a régi árapályba vissza.

Aközben igen jó iskola lesz Dezső házassága. Ő elveszi Fánnyt. A fiatal pár mézeshetei alatt Lankadombot megláto-

gatja: a szerelem példája jó tanító; — aztán — a temető is kizöldül tavasszal.

A két ifjú pontosan visszatért délre Szolnokra.

És onnan azután haza.

Óh, az az édes otthon! Az édesanya házánál otthon! Sok víg házat összejár az ember, ahol jól mulatnak; a dicsvágy palotákban is részelteti néha; maga is rak magának fészket, saját házat épít; — de még akkor is valami édes búbáj fogja el szívét, mikor abba a csendes hajlékba belép, ahol az édesanya oltalmazó keze megóvott minden gyermekkori emléket, hogy mindent úgy találjon, ahogy régen-régen elhagyta, és lássa, érezze, hogy amíg ő egy életszak változó eseményeit keresztülélte, addig az a szerető szív annál a percnél maradt el, s a közbeesett idő annak az egy álló percnél örök élvezése volt csak.

Ott vannak még a gyermekkori játékok sorba rakva; az ember úgy szeretne újra leülni közéjük és játszani velük; ott vannak a megviselt gyermekkori könyvek; az ember úgy szeretné azokat újra elolvasni s megtanulni újra, amit régen elfelejtett, s ami akkor olyan nagy tudomány volt.

Loránd egy boldog hetet töltött otthon. Ez idő alatt Fánnyt hazavitte Fromm mama Pozsonyba.

Miután Dezső megkérte Fanny kezét, úgy illett, hogy a menyasszonyt a szülői háztól vigyék el.

Egy hét múlva aztán útnak indult az egész Áronffy család a menyasszonyhozásra, csak az örömanya maradt otthon.

A Fürstenallée-i kis emeletes házban még mind a régi arcok várták őket, csakhogy tíz évvel mind megvéntülve. A hintó ajtaját még mindig az öreg Márton szaladt kinyitni, csakhogy már az ő mozgó bóbítája is fehér volt, mint a kakadué. Fromm papa is ott várt az ajtóban, de már vendégei elé szaladni nem tudott, mert fél karját és lábát megütötte a guta; csak úgy támaszkodott egy hosszú, csontos fiatalemberre, kinek nagy fáradtságába került a nőni sehogy nem akaró néhány

szál szőrt a felső ajkán kegyetlen kenőcsökkel bajuszformába sodorítani. Rá lehetett benne ismerni Henrikre; a jó fiú olyan örömet mosolygott volna, de az az átkozott kifent bajusz nem engedte a száját nagyon széjjelvetemedni.

— Hozta isten! Hozta isten! — hangzott minden oldalról. Fromm papa nyújtotta ép karját az öreg mamának; Henrik ugrott a nyakába Dezsőnek; Márton legény pedig odasomfordált Loránd mellé, s könyökével megtaszítva, tréfás oldal-kacsintással monda neki:

— No, ugye nem lett semmi baj belőle?

— Nem ám, öreg. S azt mind ennek a jó botnak köszönhetem — szólta Loránd, előadva köpenye alól Márton legény vándorbotját, melynek szép ezüsfogantyút csináltatott az eddigi kutyalábszárcsont helyett.

Az öreg magánkívül volt örömeiben, hogy ereklyéjére így rá gondoltak.

— Igaz-e az — kérdező mohó szemhunyorgatással —, hogy az úrfi ezzel a bottal két zsvánnyal küzdött meg? Dezső úrfi írta.

— Nem, öreg, csak eggyel.

— Azt leütötte vele?

— Nem lehetett, mert elszaladt. Most hát kijártam a vándorévet, s visszaadom a botot köszönettel.

De nem az ezüsfogantyú volt az, aminek Márton legény olyan nagyon örült. Vitte a boltba a visszakerült botját, mint valami trófeumot, s mesélte a legényeknek, hogy Loránd úrfi ezzel a pusztán három zsványt vert a földre. Nem adta volna azt az egy botot egy egész Mecklenburgért, tele mindenféle bottal.

Az öreg Fromm nagymama is megvan még, s nagy dicsőségül számítja be, hogy a századik pár harisnyát éppen ma végezte be Fanny stafírunghához.

S akit legutoljára hagyunk, a mindig szebb, a mindig kedvesebb Fanny! Mintha egy örökkévalóság óta nem látták volna egymást Dezső nagyanyjával!

- Tehát mégis a mi leányunk fogsz lenni!
 És valamennyien úgy szeretik Dezsőt, alig lelik helyét.
- Milyen szép férfi lett! — magasztalja Fromm nagymama.
- Milyen jó ember! — dicséri őt Fromm mama.
- Milyen okos ember! Milyen nagytudományú ember! — dicsekszik Fromm papa.
- S milyen izmos fickó! — szörnyűködik Henrik; elbámulva azon, hogy más gyerek is megnőtt azalatt, amíg ő.
- Emlékezel-e még, mikor első este úgy az ágyba vágta? Ej de haragudtam rád akkor!
- Emlékezel-e rá, mikor első este eldugta a peracet Henrik számára? — mond a nagymama. — Ej de elpirultál akkor!
- Emlékezel-e rá — szól közbe Fromm papa, ép kezével kettő helyett is hadonázva —, mikor legelőször németül szóltál hozzám? Ej de nevettem rajta akkor!
- Hát énram emlékezel-e? — szólt Fanny, tréfásan fonva kezét vőlegénye karjába.
- Mikor itt először megcsókoltál — enyelg vele Dezső, ragyogó szemébe tekintve.
- Ej de féltél tőlem akkor!
- Hát arra emlékezel-e — szól érzéstele hangon az ifjú —, mikor itt az ajtófélnék dűlve álltam, s te odajöttél hozzám titkomat kicsalni? Óh be megszerettelek akkor!
- Loránd odalép hozzájuk, s mind a kettőnek vállára téve kezét, sóhajtva mond:
- Bocsássatok meg nekem, hogy ily sokáig utatokban álltam!
- Erre aztán mindenki szeme megtelik könnyel; ki-ki tudja, hogy miért jön az.
- Fromm papa elragadtatva kiált fel:
- Óh, milyen boldog vagyok, én istenem! — s aztán, mintha sokallná ezt a boldogságot magától, nekiförmed

Henriknek. — Csak te volnál már más! De nézze, kedves fiamuram! Nem lett belőle semmi, fuit negligens! Ha most ő is úgy tanult volna, ezóta archivarius volna. Archivarius! Ezt akartam belőle csinálni. Milyen szép titulus! Egy archivarius! Aztán mi lett belőle: maradt asinus! Quantus asinus! Péket kellett belőle csinálnom. Nem akart más lenni, az ostoba, a per versus homo. Most aztán semmi más, mint egy pistor!

Ez alapos vádakra szegény Henrik óhajtott volna szegyenében egyenesen a föld alá süllyedni, mely óhajtása ugyan nemcsak a földszint lakók, de a pinceboltban dolgozó péklegények ellenmondásával is találkozott volna.

Loránd aztán pártul fogta sógorát.

— Ne bánd, Henrik! Így legalább mind a két családban van egy-egy mihaszna ember, aki nem tud egyebet, mint kenyeret produkálni: én vagyok a paraszt, te a pék; én cséplem a búzát, te megsütöd kenyérnek; a magas uraságok hadd lakjanak jól büszkeséggel.

Erre aztán a magas uraságok közös jókedve helyreüté a társalgást. Fróm papa is kibékült lassankint sorsával, hogy bizony Henriknek csak jobb mégis az apja üzletét folytathatni. Hiszen annyiban megvan az öröme, hogy a másik gyermeke mégiscsak tekintetes asszony lesz.

Dezső számára még az öröm is fenn volt tartva, hogy hajdani rektor professzorával találkozzék: ez volt a menyasszony részéről a násznagy. Most is olyan katonás magatartása volt még az öregúrnak, most is oly nyers hangon kiabált, és most is oly őszintén szerette Dezsőt és a két családot, mint hajdan. A divat is utolérte ízlését, amennyiben akkor minden ember olyan csonka orrú csizmákat viselt, hogy még ő is meg lehetett vele elégedve, s bár a serdülő fiatalság kezében még akkor is eltörte a hegedű nyakát, de mindamellett e puritán elve nem akadályozá, hogy Fanny menyegzőjén kivilágos-kivirradtig sort ne táncoljon az érettebb fiatalssággal.

Dezső részéről Loránd volt a násznagy.

E hivatalos állásánál fogva neki kellett a vőlegény balján állani, midőn az menyasszonyának az oltár előtt holtig tartó boldogságot esküszik, s egy hí kezet kap ajándékba, mely az övét még a halálban sem fogja elereszteni. Ő dicsérte meg legelőbb a menyasszonyt, amiért olyan bátran és hangosan elmondta azokat a szavakat a pap után, amiken a leányok hangja úgy meg szokott reszketni. Ő emelt legelső poharat a boldog pár egészségeért; ő nyitotta meg az első táncot a menyasszonnyal; és aztán egy nappal később ő vezette be kézen fogva szülői házába, ő mondta neki:

— Lépj be, kedves ángyom, ebbe a házba, ahonnan a te szelíd képed űzte el az örök gyászt, öleld meg ezt a rád váró jó anyát, ki fekete ruháját ma cserélte fel először azzal a kék színnel, amiben boldognak ismertük! Gazdagabb hozományt még nem vitt ara vőlegénye házához, mint te a mienkhez. Isten áldjon meg érte!

És Loránd nem is tudta azt, hogy mennyit tett titokban éppen érte ez a gyöngéden szorító kéz.

Az ilyen tettek jutalma az, ha sikerülnek, és rejtve maradnak.

— A gyermekek hadd éljék boldog heteiket falun! — Ez volt az öreg asszonyosság véleménye. — Különben is szokjanak hozzá, hogy maguk gazdái legyenek.

Hanem ez indítvány mind Dezső anyja, mind Fanny részéről legélénkebb ellenzésre talált. Azt ugyan helyeslék, hogy a nyarat falusi magányukban töltsék: Dezső onnan is eljáráhat hivatalos teendőiben; hanem az édesanya olyan szépen tudott könyörgeni, hogy hagyják őt gyermekei mellett; ő nem fogja öremeiket zavarni: víg lesz, együtt kacag velük, hiszen lám kék ruháját is felvette már, s e kérése oly forró támogatásban részesült az ellenállhatlan meny részéről, hogy az a másik kettő: a nagyanya és Loránd végre meg hagyták ingattatni magukat, s beleegyeztek, hogy ő maga tehát maradjon Dezsőöcckekkel.

— Hanem mi ketten távozzunk innen — sűgá a nagyanya Lorándnak.

Ő már vette észre, hogy Loránd arca sem illik a csendélet alakjai közé.

Az ő vígsága csak mások számára való; a nagyanya szemeit nem lehet megcsalni.

Mikor azok odabenn el voltak saját boldogságukkal foglalva, az öregasszony megfogta Loránd kezét, s anélkül, hogy mondanák egymásnak, hogy hová, együtt lementek a kertbe, a kert mellett folyó patakhoz, a patak partján épült szomorú házhoz.

A kripta ajtaját tíz év alatt ismét befutotta a folyondár; a jelmondatot nem lehetett már olvasni a zöld levéltől. A két borókafa összehajolt a kupola fölött örökzöld gallyaival.

Itt megálltak, egymás keblére borulva.

Mennyit mondhattak el egymásnak: némán, egy szót nem ejtve! És mennyire megérthették egymás néma gondolatait!

Körül mély csend van; de odabenn, a bezárt, berozdásodott, folyondárral benőtt ajtón belül, mintha valaki kockotatna láthatlan ujjával, figyelmeztetve az öregebb fiút, hogy még egy nagy adósság lefizetve nincsen!

Egy óra múlva visszatértek a házba.

Ott lármás öröm csevegő hangjai fogadták őket. Úr és cseléd örült, vidult.

— Én most sietek odább — szólta Loránd anyjához.

— Hová?

— Lankadombra vissza.

— Új örömet fogsz hozni nekem?

— Igen. Új örömet neked, anyám. — És neked is — szólta öreganyja kezét megszorítva.

Az értette, mi van e kézszorításban.

A gyilkos még él. — A számadás még nincs befejezve! Loránd megcsókolta a boldog rokonokat; kezét csókolt

anyjának, nagyanyjának. Az öregasszony vele ment a kocsig;
ott megcsókolá homlokát.

— Eredj!

És ebben a csókban nehéz, kötelességrovó áldás súlya volt.
Eredj — és állj bosszút!

XXIV. A BOLOND TRÉFA

Hagyjuk a boldogokat örülni!

Kövessük azt a másik ifjút, kiben mindaz az édes tetterő, ami egy viszontszerető szívet a boldogság eksztázisába meríteni képes lett volna, keserű szenvedéllyé változott át, mely képes egy viszontgyűlölő lelket a kárhozatra üldözni.

Este volt, midőn megérkezett Lankadombra.

Topándy nagyon várta már. Ciprát nem is engedte hozzá jutni. Vitte magával abba a laboratóriumba, ahol együtt szoktak és egyedül tanakodni emberek és természet felől.

Az öregúr rendkívül jókedvűnek látszott, ami nála rendszeren az izgatottság jele volt.

— No, öcsém — monda tenyerébe csapva —, most vagyok már benne abban a hínárban, amibe belekívánkoztam. Mindig óhajtottam a vármegye tömlőcével megismerkedni valami érdemtelen ostobaság végett; most végre sikerült valamit elkövetnem, ami céломhoz juttat.

— Ugyan?

— De ugyan ám! Legalábbis két esztendőöt fogok ülni. Hahaha! Olyan bolond tréfát csináltam, hogy magam is tökéletesen meg vagyok vele elégedve. Persze becsuknak érte, de már az mindegy.

— Mit tett, bátyám, megint?

— Hallgasd csak, hosszú krónikája van ennek. Legelőbb is azon kell kezdenem, hogy Melanie hugád már férjhez ment.

— Hát jól van.

— Hiszen csak neki legyen jó, nekem jó. De ezen fordul meg az én fátumom is; azért csak hallgass türelemmel végig minden apró-cseprő mendemondát, amint azt Borcsa asszony Ciprának, Cipra meg énnekem elmesélte, s ami mind hozzátartozik az illusztrációhoz.

— Hallgatom — szól Loránd leülve, s föltette magában, hogy igen közönyös arcot fog mutatni, mikor Melanie térjhezmeneteléről beszélnek előtte.

— Tehát: amint ti elmentetek innen, még nem is tudták eltávozástok hírét, midőn Bálnokházy né azt mondta leányának: csak azért is, most már csak daczból is nőül kell menned Gyálihoz: hadd lássák ezek az emberek, mennyit adunk az ő rodomontádjaira. Azzal levelet írt maga Gyálinak, hogy rögtön térjen vissza Lankadombra, mutassa meg magát; itt tárt karokkal várják. Az Áronffy testvérektől ne ijedjen meg! Merjen a szemük közé nézni, mint illik előkelő úrhoz! Az ellen, hogy inzultálni találják, biztosíthatja magát egypár jó zsebpisztollyal. Olyat hordjon mindig a zsebében, s aki óriás termetével meg akarja riasztani, annak tartsa az orra alá. — Gyáli meg is jelent nemsokára ismét a faluban, s nagy oszontációval kucsírozott itt alá s fel az ablakom előtt, maga hajtván a lovakat, s a dámák ülvén hátul; mintha nekem remélne azzal legnagyobb bosszúságot tehetni. Hát én meg azt mondtam rá, hogy: ha ti meg vagytok vele elégedve, nekem semmi közöm hozzá. Úgy látszik, hogy mai világban a dámáknak az a férfi tetszik, akit leköpnék, kidobnak, kirúgnak! Ők tudják, miért. Én nem rontom a gusztusukat.

Föltettem magamban, hogy csak azért sem teszek semmi bolondot. Okos ember fogok lenni. Kontemplatív bölcsészettel szemlélem a világ bolondságát, s legfeljebb azt az okos tréfát követem el, hogy elébbi végrendeletemet, melyben Melanie hűgomat tettem örökösömül, s mely a megye levéltárában és a káptalanban van letéve, semmivé tesztem egy másik

végrendelet által, melyet itthon tartok magamnál, s melyben a hugámról egy szó említés sincs téve.

A lakodalom nagy ünnepélyességgel ment végbe.

Sárvölgyi nem sajnálta a költséget ezúttal. Azt hitte, hogy engemet fog bosszantani vele. Aki csak kapható ismerős volt a környékből, mind összecsdítette; még én is kaptam könyomatú meghívójegyet a menyegzőre. Tessék.

Topándy előkereste tárcájából a velin nyomtatványt, s odanyújtá Lorándnak.

„Tekintetes Topándy úr kedves öccsével, Áronffy Loránddal együtt szívesen meghívatik Melanie leányom és Gyáli József úr menyegzőjére, tek. Sárvölgyi úr házához. Özv. Bálnokházy Emília udv. tanácsosné.”

— Felét tartsd meg magadnak!

— Köszönöm. Az egész sem kell.

— No, tchát aznap éppen vasárnap volt. Sárvölgyi kiválasztotta, hogyan kerül legolcsóbbra az egész falu népét ünnepélyes köntösbe felöltöztetni. Ő is harangoztatott, a pap is harangoztatott; minden ablak, ajtó tele volt kíváncsi bámulókkal, kerítésen, kútágason leste a sok siheder, hogy mi lesz itt mindjárt. Én is kiültem a tornácra, és onnan néztem.

Megindult aztán a hintók hosszú sora. Elöl a vőlegény Sárvölgyivel, a násznaggyal pompás bársonymentében, hattyúprémmel, kócsagos kalppal; utánuk a menyasszony a nyoszolyólyánnyal; fehér atlaszruha volt rajta, s ha nem csalódom, igen sok színpadi ékszer.

Loránd közbevágott türelmetlenül:

— Bátyám azt hiszi tán, hogy én mindezt meg fogom írni valamely divatlapnak, hogy így tudósít még az öltözetek részleteiről is.

— Angol regényíróktól tanultam: ha az ember meg akar valakit arról győzni, hogy története való, és nem mese, a külsőségeket apróra leírja, hogy arról láthassák, mennyire

szemtanú volt. — No de a lovak sallangjának leírását mégis elengedem.

Tehát amint a hosszú konvoj végigrobog ünnepélyes díszléptetben az utcán, akkor kanyarodik be az utca túlsó végén egy úticésza négy forspontos lóval, elől egy megyei hajdú a kocsis mellett, hátul két úr, egy sovány meg egy köpcös.

Amint ez a fogat a nászmenettel találkozik, a sovány úr megállíttatja a kocsiját, s rákiált Sárvölgyi kocsisára, hogy az is hozza nyugvó helyzetbe a járművét.

Ezzel a sovány úr leugrik a csészából, a kövér úr utána, a hajdú is utánuk, s odamennek a vőlegényhez.

— Ön Gyáli József? — kérdi minden titulálás nélkül a sovány úr.

— Én vagyok — szól az, bosszús negéddel nézve végig a porlepte férfin, s meg nem foghatva, mi joga bátorkodik valaki őt ilyenkor megállítani s ily röviden szólongatni, mikor hatyúprémes mente van a nyakában.

A sovány úr pedig megfogta a hintó ajtaját, s ily szokat mondott a vőlegénynek:

— Ugyan, uram, van önnek lelke?!

A mi kedves barátunk meg nem foghatta, hogy micsoda újmódi neme ez a jónapkívánásnak, valakitől útközben azt kérdezni, hogy „van-e lelke?”.

A sovány úr pedig mindenáron ezt látszott meg akarni tudni!

— Ugyan! Van az úrnak lelke?

— Micsoda?

— Van az úrnak lelke: egy ártatlan hajadont oltár elé vezetni abban a helyzetben, ami az öné?

— De kicsoda ön, és hogy mer engem megtámadni?

— Én Daruszegi Miklós főszolgabíró vagyok, és jövök önt fel- és letartóztatni a bécsi cs. k. fenyítő törvényszék határozata következtében, mely az udvari kancellária útján megyénk-

hez megküldetett azon utasítással, hogy ön több rendbeli hamisítás és csalás miatt, in flagranti, ott, ahol találattik, elfogattassék; semmi jótállás el nem fogadtatván.

— De, uram!

— Semmi ellenvetésnek hely nem adatik. Ön már Bécsben tudta jól, hogy minő vád alá van helyezve, s egyenesen azért jött le Magyarországba, hogy ha hirtelen egy birtokos hölgygel összekelhet, majd tán a primae nonus becses személyét megvédelmezi, amiben egyébiránt csalódott volna. És most újra kérdem öntől, volt önnek lelke a börtönajtóban magával akarni rántani egy ártatlan hajadont?

— Szegény Melanie! — suttogá Loránd.

— A szegény Melanie persze elájult, a szegény udvari tanácsosné magánkívül volt dühében, a szegény Sárvoölgyi sírt, mint egy gyermek, a szegény vendégek szaladtak vissza a házhoz, s a szegény vőlegénynek le kellett szállni a felkendőzött lakodalmas hintóból, s ugyanabban a hattyúprémes kosztümben átszállásolni a szolgabíró sáros csészájára; ott ugyan adtak rá egy porköponyeget, hogy eltakarhassa magát, hanem azért a kócsagtollas kalpag csak a fején maradt közbámulatra.

Én igazán megsajnálтам szegényeket! Fájt a szívem értük. Hanem azért úgy látszik, hogy túléltem ezt a fájdalmat is. Csak már az utcán ne történt volna! Ennyi ember szeme láttára! Csak már legalább én ne láttam volna! Hogy lehetne valami regényes verzióját adni a katasztrófának. De milyen prózai kimenetel! Egy vőlegény, kit elfognak oklevélhamisításért, stellionatusért, filoutériáért a templomajtóban, a bársonyjelmezben! — Azóta aztán roppant sok tréfa sült ki a mi kedves barátunkra, amit a Hohenstein, Weitenau stb. fejedelmek rovására elkövetett, s még inkább néhány könnyen hívő tőkepezésére, kikkel e magas urak nevében üzleteket kötögetett. Ennek a tragédiája bizony be van fejezve.

— Eszerint Melanie mégsem lett az ő neje? — szölt Loránd. — És eszerint Melanie nem ment férjhez?

Topányd megcsóválta a fejét.

— Türelmetlen publikum vagy, öcsém. Pedig azért sem sietek az előadással. Be kell várnod, míg egy pohár ürmösszenciát leküldök a torkomon, mert arra, amit most fogok elmondani, ha rá gondolok is, felkeveredik a gyomrom.

Csakugyan nem tréfált: a sok kemikália közül előkereste azt a palackot, melyben az ürömlél állt, s egy pohárával megivott belőle. Azután Lorándnak is töltött.

— Igyál te is!

— Nem ihatnám én, bátyám — szólt Loránd más gondolatokkal eltelve.

— De igyad ki e poharat, ha mondom; mert addig nem beszélek tovább! Amit mondani fogok: erős mérég. Ez az antidotum.

Loránd ivott hát, csak hogy hallja, mi történt tovább.

— Tehát, kedves öcsém, attól a gondolattól válj meg, hogy Melanie még nem nő; mert Melanie igenis két napra rá férjhez ment, és megesküdött — Sárkölygyivel.

— Ah! Ez tréfa! — kiálta Loránd hitetlenül.

— Persze, hogy tréfa: csak hogy nagyon bolond. Ki is venné az ilyesmit komolyan? Sárkölygyi tréfált, mikor azt mondta Bálnokházy nénak: „Asszonyom, a botrány megvan. A kisasszony se nem leány, se nem asszony. A kárral még a gúny is együtt jár. Kegyetek a világ előtt meg nem fognak jelenhetni többet ilyen skandalum után. Nekem van egy jó gondolatom: mi úgyis egyezkedésben vagyunk egy jószág felől, csapjunk fel egymásnak, s akkor megvan az egyezés; együtt marad a jószág is, a vételár is.” — Bálnokházy né is tréfált, mikor azt mondta leányának: „Kedves Melanie, nyakig estünk az iszapba, ne válogassunk nagyon a kézben, mely bennünket onnan ki akar húzni. Loránd vissza nem jön többet, Gyáli megcsalt bennünket, de az csak cserébe esett; mert viszont mi is megcsaltuk őt ezzel a mesével a megnyert uradalomról, amelyben csak egy ember hisz még: ez a becsület

Sárvölgyi. Ha hozzámégy, úriasszony fogsz lenni; ha nem mégy, jöhetsz velem vándorszínésznének. Egyúttal amazokon is bosszút állunk, mert ők Sárvölgyit is gyűlölik. Aztán elvégre Sárvölgyi igen kedves ember.” — Aztán bizonyosan Melanie is tréfált, mikor harmadnapra az oltár előtt azt mondta a papnak, hogy az egész világon csak egyetlenegy ember van, akit érdemesnek tartson szerelmére, és az Sárvölgyi. — Én elhiszem, hogy ez mind tréfa volt; — hanem így történt.

Loránd eltakarta arcát kezével.

— Igenis tréfa, ocsmány, émelyítő, vérkeverő tréfa! — tört ki Topándy haraggal. — Az a leány, akit úgy szerettem, kit gyermekemül tartottam, ki bálványa volt előttem annak, amit női tisztaságnak képzelnek: odaveti magát leggyűlöltebb ellenségemnek: egy undok hullának, kinek teste-lelke élve megrohadt már. Hiszen ha megtörve jön hozzám, s azt mondja: „Én hibáztam!”, még mindig tárt karral fogadtam volna vissza, nem kellett volna így befertőztetnie azt az érzést, amivel én gondoskodtam róla. — Óh, barátom, nincs undorítóbb tárgya a kerek világnak, mint egy nő, aki meg tudta magát utáltani!

Loránd hallgatása helyeslé ez ítéletet.

— Most következik aztán az a bolond, amit én elkövettem.

Azt mondtam: „No, ha ti mind tréfáltok, hát hadd tréfáljak én is!” A házam éppen tele volt víg cimborákkal, akik segítettek káromkodni. De hát mit ér a káromkodás? Ekkor nekem egy bolond ötletem támadt. Azt mondtam: ha ti lakodalmat tartatok odaát, én is azt fogok tartani itt. Emlékezel rá, hogy volt kinn a tanyán egy vén, csonkafülű szamaram, amin a juhász szokta az esett birkák bőreit behordani, s amit cselédeim elneveztek csúfondárosságból Sárvölgyinek. Aztán volt egy szép harmadfűre menő telivér csikóm, amit Melanie maga választott ki hajdan, hogy az az ő nevét viselje. A szamarat és a csikót felöltöztettem vőlegénynek és menyasszonynak, egyik

részeg pajtás felöltözött barátoknak, s ugyanakkor, midőn az igazi Sárkölyi és Melanie húgom esküvőre mentek, én az udvaromban e két állat személyében kiparódiáztattam e szertartást.

Loránd elszörnyedve riadt fel.

— Ez bolond gondolat volt, én magam is elismerem — folytatá Topányi. — A vallási szertartásokat kigúnyolni! Ezért ülni fogok legalább két esztendeig a vármegyén; nem is védelmezem magamat; rászolgáltam, kiállom. Tudtam én azt akkor is, amikor ez eszeveszett tréfát végrehajtottam, hogy mi lesz majd annak a jutalma, de ha mindazt, ami jó van az Északi Vadászskutya csillagörvétől le a vincellérbogár szárny-smaragdjáig, nekem ígérték volna is, s viszont mindennel, ami onnan lefelé a föld közepéig pokolnak képzelhető, megfenyegettek volna is, mégis megtettem volna, ha már kigondoltam. Nekem pokolbeli bosszúállás kellett: ez az volt. Hogy mennyire az volt, azt észre lehetett abból is venni, hogy a kortyondi fráterek, amint kijózanodtak, mind szétiramodtak a háztól, s azóta egypártól már levelet is kaptam, hogy ne áruljam el, hogy ő is itt volt akkor. Csak azt szeretem, hogy te nem voltál akkor itten.

— És én sajnálom, hogy nem voltam itt. Akkor ez nem történt volna meg.

— Ne mondd azt, öcsém! Ne állj magadról jót! Nem tudod te, mit éreztél volna akkor te is, ha láttad volna, hogy halad egy szekéren az, akit bálványoztunk, azzal, akit úgy gyűlölünk. Nekem az eszemet forgatta az ki helyéből. És most mégis olyan iszonyú ürességet érzek lelkemben. Ez a leány nagy helyet foglalt el abban. Érzem, hogy nekem magamnak még jobban fáj az, hogy ily triviális tréfát követtem el a nevében, az emlékében. Hanem hát már ez megtörtént, s vissza nem csinálhatjuk. Elkezdjük a gyűlöletet, s magunk sem tudjuk, hol fogjuk azt bevégezni. Most beszéljünk másról! Azalatt, míg én ülni fogok, te átveszed gazdaságom vezetését, és itt maradsz.

- Itt maradok.
- Hanem elébb egy nehéz dolgon kell általesned.
- Tudom.
- Dehogyan tudod. Minek akarsz engemet mindig kitá-
lálni? Nem tudhatod te azt, amire én gondolok.

— Cipra . . .

— Nem egészen ő az. Hiszen az is jutott eszembe, hogy egy fiatalembert és egy fiatal leányt hogyan hagyjak itt ma-
gukra egyedül. Hanem e tekintetben megvannak a magam
szillogizmusai. A fiatalembernek vagy van szíve, vagy nincs.
Ha van szíve, akkor vagy távol tartja magát a leánytól, vagy
ha megszerette, nem kérdi, ki volt apja, anyja, mit hozott
magával, űerte magáért megbecsüli a ritka értéket: a hű
asszonyt. Ha nincs szíve, a leány lássa: legyen neki több!
Őrizze meg magát! Ha egyiknek sincs szíve, hát akkor törté-
nik, ami mindennapi eset a nap alatt. Ugyan ki búsult rajta
valaha? Ebbe én nem szólok bele. Aki elismeri magáról, hogy
állat, semmi más: annak is igaza van; aki feljebbvaló lénynek
tartja magát, embernek, nemesembernek, annak is igazat
adok, s aki angyal akar lenni, az is lehet következetes. Szeretődde
tedd-e a leányt vagy hitessedd, az kettőtök dolga; attól függ,
hogy melyik kategóriájába akarjátok magatokat osztályozni a
természetrajznak. Azt mondja-e az egyik: „Én, ménszamár,
veled akarok a bogácson együtt legelni, óh szép szamárvemhe!”
vagy azt: „Én, férfi, istened akarok lenni, óh asszony, ki téged
üdvözít!” Ez, mint mondtam, ízlés és fogalom dolga. Rátok van
bízva. Hanem sokkal nagyobb aggodalom van itten. Nem
vetted észre, hogy itt Lankadomb körül roppant sok rablás
történik?

— Talán nem több, mint másutt; csak hogy mi a más
bajáról nem tudunk.

— Nem úgy van; ez a mi környékünk valóságos góca
egy messze elágazó rablóbandának, aminek működését én rég
ideje nagy figyelemmel kísérem. Ezek a mocsárok itt körülünk

igen alkalmas menedéket adnak azoknak, akik a világot kerülni szeretik.

— Van az mindenütt. Szökevény cseléd, tolvaj pásztor, szegénylegények, akik belátogatnak a tanyákra egy ital bort, szalonnát, kenyeret kérni; én is elégszer találkoztam velük, tárcámból annyit adtam nekik, amennyit nekem tetszett, s békével odább mentek.

— Itt másokról van szó. Cipra többet tudhatna erről, mint én, ha beszélni akarna. Az a sátoros had, amelytől őt magamhoz váltottam, szüntelen itt lappang körülöttünk, s gonoszabb, mint a híre. Tetteiket nagyon el tudják titkolni, igen ravaszok és vigyázók. Nem szorulnak az emberi társágra, el tudnak telelni a nádasban: éppen azért sokkal nehezebben megejthetők, mint a mi gavallér betyárjaink, akik a rablott jószággal a csárdába sietnek mulatni. Engem sohasem mertek megtámadni lakásomon, mert tudják, hogy elfogadásukra készen állok. Hanem közvetve mégis gyakran megadóztattak. Mikor Cipra egyedül utazott valahová, őt igen sokszor kirabol-
ták. Te magad tanúja voltál ily esetnek. Nekem az a gyanúm van, hogy az a rablóvajda, aki Ciprával ott a csárdában küzdött, Ciprának saját apja volt.

Az bizony meglehet.

— Cipra mindig bedugta a szájukat egymár száz forinttal, s aztán békében maradtak. Lehet, hogy fenyegette is őket arra az esetre, ha engemet bántani találnának. Meglehet, hogy övé-
gette kíméltek bennünket eddig. De az is meglehet, hogy valami más okuk is van Lankadombot üzletük középpontjának tartani, mint amiket eddig elmondtam. Emlékezel rá, hogy azon a pisztolyon, amit akkor attól a rablótól elvettél, Sár-
völgyi címere volt?

— Mit gondol, bátyám?

— Azt gondolom, hogy ez a Sárvölgyi az egész zsvány-
bandának az orgazdája.

— Honnan jön erre az eszmére?

— Onnan, hogy olyan igen kegyes ember. Azonban ne kutassuk most ezt! Egész elmélkedésemnek a vége az, hogy mielőtt azt a hosszú ülést meg kell kezdenem, mely nem portréírózás végett fog velem megtörténni, szeretném a nyakunkról lerázni ezt a gyanús hadat.

— Hogyan?

— Fel kell perzselnünk azt az ó-kazlat, amiről már sokszor mondtam, hogy télen-nyáron laknak benne.

— S hiszi, bátyám, hogy azzal el vannak űzve a környékünkéből?

— Bizonyosan tudom. Ez a faj gyáva. Ha valahol megjelenik neki a háborút, onnan eltakarodik, csak addig mer garázdálkodni, amíg tapasztalja, hogy félnék tőle. Valóságos farkastermészet. Széttép, ha védtelenül kaphat, de egy égő csóvával csapatostól elkergetheted. A kazlat fel kell égetnünk.

— Azt eddig is tehetjük volna, de nehéz a hozzáférhetés a régi tőzegbányák miatt.

— Amiket még farkasvermekkel is szaporítottak veszedelmes szomszédaink, úgyhogy puska- és lövésznyire nem lehet a kazalt megközelíteni.

— Én sokszor akartam odamenni, de ön nem eresztett.

— Ok nélküli vakmerőség lett volna. Azok, akik ott tanyáznak, a közeledőt biztos rejtekből lövöldözhetik le, mielőtt ez nekik valamit árthatna. Egyszerűbb tervem van annál. Mi ketten felülünk a csónakra, végigvezünk a csatornán, s mikor a kazal ellenébe értünk, messzehordó röppentyűkkel felgyújtjuk azt. A kazal az enyim; tovább nem kiadó: tessék kinek-kinek más szállást keresni.

Loránd azt mondta rá, hogy jól lesz; amit Topándy akar, ő beleáll. Izenjék hát meg a háborút a zsványoknak, nem bánja.

Még aznap este csendes holdvilágnál le is csónakáztak a mocsár belsejébe; Loránd maga intézte a löveget, s oly szerencsés volt, hogy a legelső röppentyűje a kazal oldalába fúródott,

s nemsokára, mint egy égő piramid, lobogott fel az ócska szénahalmaz a mocsár közepette. A két ostromló rég haza is érkezett már, míg a lángoló gúla a tájt messze bevilágítja; egyszer aztán szétszapott a láng, millió szikrát lövellve az égbe, s az égő kazal zsarátnakát szétszórta a vizeken a forgószeél. Bizonyosan az elrejtett lőpor vetteté azt fel.

Akkor éppen senki sem volt benne otthon. Egy hang sem hallatszott az égés alatt, csupán a felriasztott farkasok üvöltése körös-körül.

XXV AMÍG A ZENE SZÓL

Lankadombon is megváltozott a világ rende. Amaz elhírült botrány óta Topándy háztája olyan csendes, még vendég se járja; ellenben Sárvölgyi házánál minden este mulatság van: hajnalig szól a zene.

Akarják mutatni, hogy ők vígan vannak.

Sárvölgyi kezd hírre kapni a cigányvilágban. A zene vándorai kezdik a házát azon boldog azilumok közé számítani, amiket a szomszéd város bandái is fölkeresnek, s egyik banda a másik kezébe adja a kilincset.

A fiatalasszony szeret mulatni, s a férj örül, ha kedvét keresheti: — tán egyébre is spekulál amellet? Mindig kész dőzsölő is akad elég, ki nem válogatós benne, hogy kinek a borát issza, csak jó bor legyen.

Maga Sárvölgyi egyébiránt nem hagyja magát életrendszeréből kizavartatni; ő tíz óra után rendesen eltűnik a társaságból, s megy az áhítatnak s aztán az álomnak leróni adóját.

Neje ott marad édesanyjának felügyelete alatt, és így igen jó kézben.

Egyébként is Sárvölgyi nem kiállhatatlan férj; sem gyöngegsége, sem féltése jeleivel nem üldözi fiatal nejét.

Valóban úgy tesz, mint aki e házasság által csupán áldozatot akart hozni, csak egy ártatlanul meggyalázott szerencsétlen leányt kívánt felebarátilag megszabadítani a kétségbeeséstől.

Jótett volt, barátság, semmi egyéb.

Sárvölgyi hálósobáját egy előtornácszerű vakfolyosó választja el a többi lakrészekről, mely téglával levén kirakva, ide szokták a zenészeket elhelyezni, azon tudvalevő ok miatt, minthogy a barna művészek nagyon szenvedélyes kedvelői a bagórágásnak.

E hiányos beosztásból aztán nemcsak az a baj származik, hogy a háziúr egész éjjel hallgathatja ágyában fekvé azokat a szebbnél szebb valcerekét és mazurkákat, amiken a felesége táncol, hanem még az is, hogy kénytelen levén a táncteremből hálósobájáig a cigányokon átlépkedni, azok által annyi hálálkodásban részesítetik, hogy csendes visszavonulásával nagyon is felöltő zajt okoz, ami aztán mind rá, mind nejeére, mind vendégeire nézve nagyon kellemetlen.

Eleget csitítja a barna fiúkat: ne hálálkodjatok, ne csókoljatok kezet, nem utazom sehová; de azok már egyszer nem engedik magukat a gratulálásból kiveretni.

Különösen egy vén, félszemű cimbalmos, kinek a fél szeme be van kötve (éppen csak ma érkezett a bandához), ez nem engedi magát lerázatni; elfogja a háziúr kezét, összeviszza csókolja minden ujját, minden körmét:

— Csókolom azt az aranygyűrűs kisujját! Csókolom azt a parancsolatot osztogató ujját! Csókolom azt a borralalót osztogató tenyerét! Az Isten fizessen meg még azért is, amit nekünk adni szándékozik; sokasítsa el a familiáját, mint a seregélyeket a mezőn; bokáig járjon az aranyban, ezüstben; olyan legyen az élete, mint az eresztett méz; ha pedig meghalálozik . . .

— Jól van, jól, bolond dade — szabódek Sárvölgyi —, elég volt már az áldásod. Eredj, majd Borcsa asszony ád egy pohár bort érte.

De a cigány nem engedte magától így elvonatni a szót, még a hálósobájába is utána tolakodott a nagyságos úrnak, rányitva erőszakosan az ajtót, s bedugva rajta bozontos fejét.

— Ha pedig az Isten elszólítja az árnyékvilágból.

— Eredj a pokolba, ne hálálkodj tovább!

De a cimbalmos csak nyomta befelé az ajtót, s utána furakodott kegyes jóltevőjének.

— Aranyos szárnyú angyalok gyémántos szekérben . .

— Takarodol most mindjárt! — rivallt rá bosszúsan Sárkölygi, s bot után nézett, hogy a tolakodó hízelgőt kiverje a szobájából.

Abban a percben az, mint a párdúc, egy szökéssel odaugrott, egy kezével torkon ragadta, másikkal hegyes kést szegzett a mellének.

— Jaj! — hörgé a megtámadott — ki vagy? Mi kell?

— Ki vagyok? — morgott vissza a fenevad, mint mikor előképe a vadonban a martalék nyakát átfogva tartja fogaival. — Én vagyok a Kandúr, a megveszekedett Kandúr! Láttál-e már veszett kandúrt? Én az vagyok! Hát nem ismersz már?

— Mi kell?

— Mi kell? A te csontod, a te bőröd kell nekem. A te fekete véred kell nekem. Te haramia! Te rabló!

S azzal lerántá szeméről a kötéléket: nem volt a másik szemének sem semmi baja.

— Ismersz-e már, hóhér?

Kiáltani hiába lett volna. Künn a leglármásabb zenét húzták; senki sem hallotta volna a segélyordítást. Más oka is volt a megtámadottnak csendesen viselni magát.

— De hát mi bajod velem? Mit vétettem én neked? Miért támadsz meg engem?

— Mit vétettél? — szólt a támadó, s úgy csikorgatta a fogait, hogy Sárkölygit a reszketés állta el bele. Borzasztó hang ez az emberi fogcsikorgatás. — Mit vétettél? Még azt kérdezed? Még te kérdezed? Hát nem raboltál-e ki, he?

— Én raboltalak ki? Legyen eszed! Bocsásd el a torkomat! Látod, hogy úgyis kezdedben vagyok. Beszélj okosan! Mi történt rajtad?

— Mi történt rajtam? Tedd magadat, no! Mintha nem

láttad volna tegnapelőtt este azt a szép illuminációt. Mikor a berekben leégett a kazal, s aztán a puskapor szétrúgta a tüzet, hogy nem maradt ott egyéb a bolond Kandúr számára, mint egy nagy fekete verem.

— Azt láttam.

— Azt te gyújtottad fel! — kiálta, magasra emelve villogó kését a fenevad.

— Nono, Kandúr! Legyen eszed! Miért gyújtottam volna én fel?

— Azért, mert más senki sem tudhatta, hogy az én pénzem oda van eldugva. Ki tudhatta volna azt, hogy nekem pénzem van, más, mint te, aki a fűzfásban mindig beváltogattad tőlem a bankót aranyra, ezüstre; egy kis bankóért adtál egy ezüstöt, egy nagy bankóért egy aranyat. Mit tudom én, melyik mennyit érhetett. Te tudtad, hogy én pénzt gyűjtök. Te tudtad, hogy hogyan gyűjtöm, azt is tudtad, mire gyűjtöm. Mert megmondtam. Leányom van egy nagyságos úr házában, akiből ott bolondot űznek. Hercegasszonynak nevezik, amíg letéphették a virágát, s akkor eldobják mosogatórongynak. Azt akartam kiváltani! Azt! Volt már egy fazék ezüstöm, egy köcsög aranyam. Azt akartam, hogy elviszem magammal Törökországba, Tatárországba, ahol pogányok laknak, s lesz belőle igazi hercegasszony, cigány hercegasszony! Ölök, rablok, házat török addig, amíg tele nincs fazék ezüsttel, köcsög arannyal. Kell az a cigánykisasszonynak menyasszonyi ajándékra. Nem hagyom itt nektek, fehér pofájú porcelánnemzetség! Elviszem oda, ahol nem mondják azt: „Térj ki, cigány! szaladj, cigány! csókolj kezét, egyél dögöt, cigány! Cigány!”

— Add elő a pénzemet!

— Kandúr!

— Ne tátoj! Ne is fáraszd a szádat! Egy fazék ezüstöm, egy köcsög aranyam add elő!

— Jól van, Kandúr, a pénzed meg fogod kapni. Egy fazék ezüstöt, egy köcsög aranyat. Hanem mármost hagyj

szóhoz jutnom! A pénzedet nem én vittem el; a kazalt nem én gyújtottam fel.

— Hát ki?

— Hanem azok odaát.

— A Topándy meg az úrfi?

— Bizonyosan. Tegnapelőtt este láttam őket csónakkal a csatornán a mocsárnak indulni, s mikor ismét visszatértek, már akkor a kazal lánggal égett. Puska volt mind a kettőnél; de én egy lövést sem hallottam, tehát nem vadászni jártak..

— A devla verje meg pokolvarral mind a kettőt!

— Az úgy van, Kandúr; a leányod utána bolondult annak az úrfinak; bizonyosan kivallotta neki, hogy az apja kincseket gyűjt; az úrfi aztán elvette a leányt is meg a pénzt is; majd az üres fazekat vissza fogja adni.

— Akkor azt megölöm!

— Mit mondtál, Kandúr?

— Megölöm, ha száz lelke van is. Ezt már megígértem neki régen, mikor legelőször találkoztunk. De most inni akarok a véréből. S láttad a vén szelindeket is, hogy ott volt a rablásnál?

— Topándy? Fusson ki a két szemem, ha nem láttam! Ketten voltak, senkit sem vittek magukkal, még kutyát sem; itt eveztek el a kertek alatt. Sokáig néztem utánuk, s megvártam, míg visszajönnek. Minden szentek úgy legyenek hozzám kegyelmesek, ahogy igazat mondok!

— Akkor megölöm mind a kettőt!

— De vigyázz magadra! Azok fogas vadállatok.

— Mit? Ha én akarom, egész csapatom van. Ha akarom, fényes nappal elpusztítom az egész falut. Ti nem tudjátok még, hogy ki az a Kandúr!

— Óh, én jól ismerlek, hogy ki vagy, Kandúr — szolt Sárkölyi, nyájasan cirógatva a rabló barna pofáját. — Hiszen mi régi jó ismerősök vagyunk. Nem te vagy a felelős azokért, amiket tettél, bizonyára, hanem a társadalom. Az emberiség

volt ellenedben a támadó, te csak védted magadat, ahogy védhetted. Azért én mindig is pártfogód voltam, Kandúr.

— Ne bölcsekedjél itt most nekem! — riadt közbe mérgesen a rabló. — Nem bánom én, akármi vagyok is. Zsivány vagyok. Nekem tetszik ez a név.

— De te nem aljas célből raboltál, látod-e, hanem azért, hogy leányodat a bűn örvényéből kiszabadítsd. A cél magasatos volt, Kandúr. Aztán megválogattad, kitől végy el valamit.

— Ne mentegess engem; majd mentsd magadat a pokolban, az ördögök nagyapja előtt; annak hazudd majd ki a két szemét. Én zsivány voltam, öltem, raboltam, — papot is raboltam ki. És most is ölni akarok.

— Imádkozni fogok a lelkedért.

— Bomolj meg! Bánom is én. Terád éppen úgy hallgat az az imádság, mint énrám. Adj inkább egy marék pénzt, hogy a cimborákat összeszedhessem! Azoknak foglaló kell.

— Adok, Kandúr, adok. Ne légy haragos, Kandúr; tudod, hogy én nagyon szeretlek. Én nem vetettelek meg, mint mások. Mindig nyájasan álltam veled szóba, s gyakran megszabadítottalak üldözőidtől. Nálam nem mert volna keresni senki.

— Ugyan ne papolj már, hanem adj pénzt!

— Jól van, Kandúr. Tartsd a süvegedet!

Sárvölgyi egy erősen belakatolt vasszekrényhez lépett, s annak lakatjait egyenkint fölnyitogatva, felemelé nehéz ajtáját, a gyertyát maga mellé helyezve a székre.

A rabló szemei kápráztak. Ott sok fazékra való ezüst volt felhalmozva.

— Hát melyikből adjak? Az ezüsből vagy a bankóból?

Az ezüsből — suttogá a rabló.

— Tartsd hát a süvegedet!

Kandúr két kézre fogta bárányszőrsüvegét, mint egy zsacskót, s azalatt kését fogai közé vette.

Sárvölgyi mélyen belemarkolt az ezüsthalmazba, s midőn visszahúzta abból a kezét, egy kétcsövű pisztolyt tartott a rabló orra elé, felvont sárkányokkal.

Jól volt ez elrendezve hasonló esetekre; a pisztoly a lázsiások alá eltakarva szépen.

A rabló nagyot hördülve tántorodott hátra. Azt is elfeledte, hogy a kést kikapja szájából. Úgy állt hátrahajolva Sárvölgyi előtt, a késsel fogai között, szemeit karikára felnyitva, s két kezét védelmül tartva maga elé.

— Látod — szólt Sárvölgyi nyugodt hangon —, most lelőhetnélek, megtehetném. Egészen hatalmamban vagy. Hanem hát lásd, hogy én neked igazat mondok! Tartsd a süvegedet, és fogd a pénzt!

Azzal letette a pisztolyt maga mellé, s kimarkolt egy csomó tallért.

— Verje meg a csoda a tréfáló szemeidet nyikorgott a rabló a szájába fogott késen keresztül. Mit ijesztgeted az embert? Csapjon beléd az istennyila!

Még most is reszketett, úgy meg volt riadva. A felvont fegyver más kezében kikergetett belőle minden bátorságot. Csak vakmerő tudott lenni a rabló, de nem bátor.

— Tartsd hát a süvegedet!

Sárvölgyi a marék ezüstpénzt odatette a rabló süvegébe.

— Most már aztán elhiheted, hogy nem féltemben biztatlak. Elhiszed-e?

— Verjen meg a! Hogy megijesztettél!

— Mármost hát hallgass ide rám, és szedd össze az eszedet!

A rabló elrakta zsebeibe a pénzt, s felhúzott szemöldökkel figyelt a beszédre.

— Azt láthatod, hogy pénzedet nem én raboltam el; mert ha én tettem volna azt: most keresztüllöttem volna rajtad két golyót, egyet a szívedbe, másikat a koponyádba; még száz aranyat is kaptam volna érte, ami fejedre ki van tűzve.

A rabló szemérmesen mosolygott, mint mikor valakit dicsérnek. Hízelgésnek vette, hogy az ő fejét száz aranyra becsülte a vármegye.

— Bizonyos lehetsz felőle, hogy nem én, hanem azok odaát vitték el a pénzedet.

— A zsványok!

— Igazad van. Zsványok. Még azoknál is rosszabbak. Istentagadók. A föld megtisztul, ha ők ki lesznek irtva. Olyan igazsága van, aki őket megöli, mint aki egy farkast vagy egy karvalyt lő le.

— Igaz, igaz — bólintott rá Kandúr.

— Ez a hetyke fickó, aki leányodat elcsábította, még egy másik ártatlan teremtés ellen is kiveté hálóját. Kettő kellett volna neki, egyik a jobb kezére, másik a bal kezére. Hogy aztán az üldözött ártatlan leányka a csábító elől házamhoz menekült, hogy feleségemmé lett, azok odaát halálos bosszút esküdtek ellenem. Azért, hogy egy ártatlan lelket kiszabadítottam abból a bűnbarlangból, orozva akartak már háromszor megölni. Egyszer mérget öntöttek az ivókutamba. Szerencsére elébb ittak belőle a lovak, s mind megbetegedtek tőle. Mászor veszett kutyákat eregettek el az utcán, mikor én azon jártam, hogy megmarjanak. Leveleket küldözgetnek hozzám, amiket ha fölbontanék, elsülnének a kezemben, és szétszaggatnának. Ezek a gonosz emberek meg akarnak engem ölni.

— Értem. Értem.

— Az a suhanc azt hiszi, hogy akkor az én feleségemet is odaviheti magához, s aztán egy nap ez lesz a szeretője, másik nap Cipra, a te leányod.

— Csak forrald bennem a mérget még jobban, forrald!

— Ők nem ismernek se Istent, se törvényt. Azt teszik, amit akarnak. Mikor láttad a leányodat legutolszor?

— Két hete.

— Nem láttad, hogy el van hervadva? Az az átkozott megigézte és megrontja.

— Megrontom én az ő fejét!

— Mit akarsz vele tenni?

Kandúr mutatta a kezébe fogott késsel, hogy mit akar. Szívébe döfni, és megforgatni azt benne.

— Hogyan akarsz hozzáfogni? Nappal mindig puskával jár. Úgy tesz, mintha vadászni volna. Éjjel pedig jól be van zárva a kastély, s ha észreveszik a betörést, ők is vakmerő emberek.

— Csak bízd azt énrám! Ne félj semmit! Amit a Kandúr megfog, az meg van fogva. Krakk, krakk: így fogom összeropogtatni a nyakát mind a kettőnek.

— Te ügyes fickó vagy. Lám, hozzám is milyen ügyesen be tudtál férközni. Éppen így bemehtnél azokhoz is; a cimborák hegedűsöknek, klarinétosoknak öltözve.

— Óh ho ho! Ne legyen arra gondod! Kétszer egy tréfát nem csinál a Kandúr. Megtalálom én, akit keresek.

— Még egyet mondok. Jó lenne, ha előbb parancsolhatnál velük, mintsem meghaltak.

— Tudom. Hogy kivallassam velük, hová tették elrablott pénzemet.

— Ne azon kezd! Hátha azt nem fogják kivallani.

— Óh, ne félj attól! Tudom én, hogyan kell valakinek szegeket verni a körme alá, szíjjal megszorítani a fejét, hogy még az apja koporsójában eldugott kincsre is rávalljon!

— Hallgass rám! Tedd, amit én mondok! Ne sokat kutasd az elrablott pénzedet! Nem sokat ér az. Egypár ezer forint. Ha meg nem találod is: én kétannyit adok neked. Amennyit a tarisznyádba beletömhetsz. Hanem valami mást kell megkapnod ottan.

— Mit?

— Egy levelet, amelyik öt fekete pecséttel van lezárva.

— Egy levelet? Öt fekete pecséttel?

— S nehogy bolonddá tegyenek, s más valami levéllel szúrják ki a szemedet, amit te elolvasni nem tudsz, hallgass ide,

micsoda címerek vannak a pecséteken! Az egyikén van egy halfarkú hableány, ki félholdat tart a kezében, ez az Áronffy-címer; a másikon van egy gólya, három búzakalással a lábában, ez a főbíró címere; a harmadik címere egy félkerék, amiből egy egyszarvú jön elő, ez a Nyárády-címer, a negyedik egy korona, kardos kézzel, ez az esküdt címere. Az ötödik pedig, melynek középén kell lenni, Topányd címere; ez áll egy koronás kígyóból.

A rabló utána számlálta, ujjaira szedve:

— Hableány félholddal; — gólya búzakalással; — félkerék egyszarvúval; — korona kardos kézzel; — kígyó koronával. Nem felejttem el. — S minek neked ez a levél?

— Azt is megmagyarázom neked, hogy fenéki beeléss a gondolataimba, s onnan ítéld meg, mennyire komolyan akarom azt végrehajtva látni, amit rád bíztam. Ez a levél Topányd újabb végrendelete. Míg a feleségem nála lakott, Topányd, azt vélve, hogy öccséhez fog nőül menni, vagyont unokahúgára s annak leendő férjére hagyta, s e végrendeletét a káptalanhoz be is adá őrizés végett. Amint azonban unokahúga feleségemmé lett, új végrendeletet írt, s ezt azokkal, akiknek a címerét elmondtam, aláíratta, lepecsételteté, de nem küldte el a káptalanba, mint az elébbit, hanem otthon tartja, hogy majd a tréfa annál nagyobb legyen, ha mi az első végrendelettel előállunk, s akkor előkerül az utóbbi, mely amazt semmivé teszi, s a feleségemet mindenből kizárja.

— Ahá! Most látom már, milyen okos ember vagy te!

— Ha tehát mármost ez az ötpecsétetes levél az én kezembe kerülhetne, s az öreg Topányd véletlenül meg találna halni anélkül, hogy másik testamentomot írhatott volna, hát akkor, tudod-e, mit érne az én kezemben az a kis papiros?

— Hogyne tudnám! Kastélyt, uradalmat, egész uraságot! Az mind terád maradna; a régi testamentom neked adná azt. Értem már! Látom már! Most tudom már, milyen bölcs ember vagy te. Óh, milyen okos ember vagy te, hallod-e!

— Tehát hiszed-e mármost, hogy ha énhozzám eljössz azzal a levéllel . . .

A rabló bizalmasan hajolt közelébb, és fülébe súgá:

— És azzal a hírrel, hogy a szomszéd *véletlenül* meghalt, és másikat nem írhatott.

— Akkor nem szükség azon aggódnod, hogy mennyi pénzed legyen ahelyett, amit elraboltak. És azután mehetsz leányostul Tatárországba, ahol senki sem fog üldözni.

— Jól van. Nagyon jól van. Bízd rám a többit! Két napnál többre nincs szüksége a Kandúrnak az ilyen munkához.

Azután elkezdte az ujjaira szedni, mintha magával számolna:

— Tehát először is: kapok pénzt! — másodszor: állok bosszút! — harmadszor: viszem a Ciprát! — negyedszer: jóllakom emberhalállal! — és ötödször — megint kapok pénzt! — A munka meglesz.

A két alkuvó kezét szorította. A rabló eltávozott az ajtón, amelyen jött; Sárkölyi ment aludni, mint ki ügyeit jól rendezé, s a folyosón húzták a cigányok a legújabb keringőt, melyen Melanie és Bálnokházy né hevílt arccal lejtettek a vígan mulató társaság között.

XXVI. A SZERELEM BABONÁJA

Óh, mennyi felfedezésre váró titok van még a nap alatt!

Könyveket írtak már a rég elmúlt népek hitregéről; a két földszark és a napfordítók népfajainak babonáit összegyűjték a tudósok, és egyről még nem beszéltek: arról a végtelen mítoszról, ami a női szívben, a szerelem forró légkörében végtelenül él és újraszülemlik.

Óh, édes babonái a szerelemnek!

„Ha poharadból iszom észrevétlenül, s te utánam kiüríted azt, megiszod benne a szerelmemet, s úgy fogsz utánam epedni, mint én epedek teutánad: — kedvesem.”

„Ha éjjel rólad álmodva fölébredek, s vánkosomat megfordítom fejem alatt, te is oly édeset fogsz álmodni felőlem, mint én tefelőled: — kedvesem.”

„Ha hajdnak egy szálára gyűrűmet, amit adtál, ráköttöm, a pohárba bocsátott gyűrű annyiszor fog ütni annak oldalára, ahány évig te szeretni fogsz engem: — kedvesem.”

„S ha én egy szálát hajamnak gyolcsruhád szegélyébe bevarrhatom, fájni fog a szíved értem, mikor azt felveszed: — kedvesem.”

„Ha a tüvel megszúrom ujjamat, rólad gondolkozva, hűtelen voltál akkor hozzám: — kedvesem.”

„Ha az ajtó kinyílik magától, felőlem gondolkoztál akkor, s sóhajtásod nyitotta ki az ajtót: — kedvesem.”

„Ha csillag fut le az égről, s nevedet hirtelen kimondom.

amíg fut, rám kell akkor gondolnod egyszerre: — kedvesem.”

„Ha a katinkabogár kezem fejről elszáll, arról tudom meg, merre jársz te most: — kedvesem.”

„Ha a meggyújtott csepű tenyeremről a magasra száll, enyim fogsz akkor lenni: — kedvesem.”

„Ha fülem megcsendül, hírt hallok felőled; ha orcám kigyullad, felőlem beszélsz akkor: — kedvesem.”

„Ha ollóm lehull, s hegyével áll meg, meglátlak nemso-kára: — kedvesem.”

„Ha kontyom lehull, te fogsz megverni akkor: — kedvesem.”

„Ha öltönyöm visszajáról vettem fel véletlen, nem csal-hatsz meg akkor: — kedvesem.”

„Ha a gyertya felém fut le, mást szeretsz te akkor: — kedvesem.”

„Ha gyűrűm elpattan ujjamon, te lész akkor az én halá-lom oka: — kedvesem.”

Minden tárgyban, minden gondolatban a szerelem mitol-ógiaja él; mint az ókor istenségei, mikkel a költők fület, fát, patakot, tengert és egeket benépesítettek.

A virág szirma arról beszél: szeret-e, nem szeret-e, a csergő madár a háztetőn, a nehéz böjttel kiérdemelt álomlátás, a megöntött ólom, a mosdó cica, mind a szerelem felől beszél: s melyik leány nem hiszi, amit beszél?

Szegény leányok!

Ha tudnák, mennyire nem érdemeljük mi meg, hogy miattunk a szerelem politeizmusával benépesítsék a prózai világot!

Szegény Cipra!

Mennyire rabnője volt az ő urának!

Nagyobb rabság volt az, mint a szolga kreol lányé, kinek minden tagja ura szolgálatában fárad: — őneki minden gondol-tja szolgált annak.

Reggeltől estig semmi más, mint remény, féltékenység, gyöngéd hízelgés, reszkető aggodalom, az öröm eksztázisa, a lemondás keserve, a szenvedély lángoló őrtjögése és a hideg kétségbeesés, egymással szüntelen küzdve, egymást fölváltva, s az imádott ifjú minden szavából, minden tekintetéből új táplálékot nyerve! És azután alkonytól hajnalig újra ugyanazon küzdés, még az álomban is.

„Ha kutyád volnék, nem kellene velem így bánnod.”
Egyszer ezt mondja Lorándnak.

Pedig mindössze miért? Tán mert elment mellette úgy, hogy kezét meg sem szorítá.

Másszor meg azt:

„Ha égben lehetnék, sem volnék boldogabb!”

Talán egy futó ölelés tette ismét ily boldoggá?

Milyen kevés elég, szegény leányoknak, búra vagy öröme!

Egy napon öreg cigányasszony vetődött az udvarra.

Faluhelyen nem szokás elűzni e szegény csavargókat; adnak nekik lisztet, zsiradékot, darabka szalonnát; hadd éljenek ők is.

Azok aztán mondanak érte szerencsét. Kinek ne kellene a szerencse ilyen olcsó áron?

S a cigányasszony hamis szeme olyan gyorsan észreveszi, kinek miről kell szerencsét mondani.

Hanem Cipra nem örömet állt velük szóba.

Restellte, ha valamelyik barnapiros arcszínéről, égő fekete szemeiről ráismerne, s a cselédek előtt elárulná fáját. Bújt előlük, hogyha jöttek.

Azért a cigányasszony mégis észrevette a szép kisasszonyt, s meg is nagyságolta.

— Csókolom a kicsi lábacskaját a nagyságos kisasszonynak.

— Mit nagyságolsz engem? Nem látod, hogy én is cseléd vagyok, sütök, főzök a konyhában, felgyúrt ingujjam, két szél kötényem?

— De nem bizony. Szolgáló cseléd nem hordja olyan egyenesen a fejét, nem tudja úgy mutatni a haragját. Ha a nagyságos kisasszony rám tekint, úgy ideszorít a sarokba a két szemöldökével, mintha meg volnék vasalva.

— Hát ha ennyit tudsz, akkor azt is kellene tudnod, hogy asszony vagyok, ostoba.

A cigánynő ravaszul hunyorgott.

— Dehogy vagyok én ostoba; dehogy rossz az én szemem. Küismerem én a vadgalambot a szelíd közül. Dehogy asszony maga, nagyságos kisasszony: csak kisasszony maga még. Sok leány szemébe, sok asszony szemébe néztem én már: tudom, milyen az egyik, milyen a másik. A leány szeme bújik, bújik a szempillák alá, mintha mindig lesből nézne, mintha mindig attól félne, hogy észreveszi valaki; az asszony szeme mindig fénylik, mintha keresne valakit. Mikor a leány azt mondja tréfából: én már asszony vagyok, elpirul utána; asszony volna, mosolyogna. Leány bizony maga még, nagyságos kisasszony.

Cipra restellte, hogy szóba állt vele. Érezte, hogy valóban ég az arca. A nyílt tűzhelyhez sietett, ellődítva onnan a szolgáló cselédet, hogy a lángoló tűzre foghassa arca égését.

A cigánynőt még tolakodóbbá tette az, hogy zavarba hozhatta a leányt. Odafurakodott hozzá.

— Mást is látok én még, szép kisasszony. Amely leány hamar pirul, sokat búsul, sokat sóhajt. A nagyságos kisasszonynak együtt van az öröme is meg a bánata is.

— No de mármost takarodjál! — kiálta rá Cipra haragosan.

Nem olyan könnyű a cigányasszonyt lerázni, ha megfogózott.

— Pedig én igen jó szert tudok ám, ami ezen segítene.

— Mondtam már, hogy pusztulj innen!

— Ami oly szelíddé teszi a vőlegényt, mint a kezes bárányt, aki mindenütt a gazdasszonya után szalad.

— Nem kellenek a szereid.

— Hiszen nem beadni való szer, amit mondok, hanem csak egy kis babona.

— Lökjétek ki már innen! — parancsolá Cipra a szolgálóknak.

— Dehogy löktök ki engem innen, leányzók; inkább ti is hallgassátok meg, amit mondok! Melyitek ne akarná azt megadni, hogy mit kell csinálni, hogy a legény úgy meg legyen babonázva, hogy ha minden porcikája tele volna is hamissággal, mégse csaphasson el másfelé? No, te Zsuzsi, látom, hogy nevensz neki. Hát te, Kati? Héj, láttam ám a Jóskádat, mikor a bíró leányával beszélt a kerítésen: annak se ártana ám az igézés.

A sok vihogó leánycseléd, ahelyett, hogy Ciprát megmentette volna a cigányasszonytól, még segített annak az ostromlásban. Körülfogták, elállták Ciprának is az útját, s kíváncsian lesték, mit mond majd a cigányasszony.

— Pedig ártatlan szer ám az egész, aztán nem kerül semmibe.

A cigányasszony még közelebb húzódott Ciprához.

— Mikor éjjel éjfélkor a dalimadár megszólal az ablak alatt, vigyázd meg, melyik ágon szólt; eredj ki mezítláb, törd le azt az ágat, ültess el cserépbe, tedd az ablakodba, öntözd meg szádban hordott vízzel; mire megéled az ág, a szerető visszatér hozzád, s sohasem hagyhat el többet.

A cselédleányok nagyot nevettek a cigányasszony babonájának.

Az pedig hunyász rimánkodással tartá tenyerét Cipra elé.

— Drágalátos, nagyságos, szép kisasszony, ne sajnáljon az isten áldásából nekem is juttatni valamit!

Cipra zsebe mindig tele volt mindenféle aprópénzzel, rézgaras, hatkrajcáros, ezüst hármas, ötös, tízes, húszas, akkori idők divatja szerint; mikor az egyik embert váltóban, a másikat pengőben kellett fizetni. Cipra belemarkolt, s aztán a tenyerébe fogva elkezdett válogatni az érmeiben, hogy meglelje

köztük a rézpénzek legkisebbikét, a váltó krajcárt, koldusnak való alamizsnát.

— Óh, aranyos nagyságos kisasszony — hálálkodott a cigányasszony. — Nekem is van otthon egy ilyen nagy eladó leányom: nem ilyen szép, mint maga; de éppen ilyen magas. Annak is van vőlegénye, el is venné mentül elébb.

Cipra már az ezüstpénzek között kezdett válogatni.

— De nem veheti el, mert nincs annyi pénzünk, hogy a papnak meg tudjunk fizetni.

Cipra meglelte már az ezüstpénzek között a legnagyobbikat, s azt adta a cigányasszonynak.

A cigányasszony úgy eláldotta érte! Fizesse vissza az Isten szép vőlegényel, holtig tartó szerelemmel!

A cigányasszony aztán továbbsertepertélt a háztól.

Cipra pedig elgondolkozva dúdolta magában szöveg nélkül azt a nótát: „Cigányasszony volt az anyám”.

Cipra úgy elgondolkozott magában.

Olyan ékesen szóló a gondolat! Ha a nyelv mind el tudná azt beszélni, amit a néma lélek saját magának elmond!

„Miért vagy olyan, amilyen vagy?”

„Vagy volnál a másé, vagy volnál az enyim, vagy ne láttalak volna soha!”

„Vagy szeretnél te is engem, vagy ne szeretnélek én se téged!”

„Vagy hideg volnál, vagy meleg volnál, csak ilyen langy ne volnál!”

„Ha elmennél mellettem, rám se néznél, elfordulnál: úgy is jó volna; — ha mellém ülnél, magadhoz vonnál, boldoggá tennél; — de te jössz, szemembe mosolyogsz, kezemet megszorítod, szelíden szólsz hozzám, s aztán odább mégy.”

„Százszor elgondolom, hogy ha te nem szólítasz meg engem, én szólítlak meg téged; ha te nem kérdezed meg tőlem, én fogok a szemedbe nézni, s megkérdeszem tőled: szeretsz-e?”

„Ha szeretsz, szeress igazán!”

„Hiszen nem kívánom én tőled, hogy hozd le nekem az égből a holdat; csak azt, hogy szakítsd le az ágról a rózsát.”

„Ha leszakítottad, összetépheted, elszórhatod leveleit a földre, nem kell azt a kalapod mellett viselned, s felelgetned orcapirulással, ha kérdezik, kitől kaptad. Eltépheted, eltaposhatod. A cigányleány adta.”

„Ha szeretsz, mért nem szeretsz igazán? Ha nem szeretsz, mért járatsz magad után?”

„Ha tudtad, hogy nem szeretted, hálódba mért kerítettél?”

„Mennyi ilyen nóta van már, amit a szegény leányok olyan keseregve énekelnek!”

„Százszor ajkamon van, hogy legalább, ha szólni nem merek is, ezt a nótát eléneklek, amikor ő meghallhatja; de valahányszor meglátom, megnémulok, és nincsen erőm.”

„Ő követett el rajtam igézést; pedig én volnék a boszorkány fajzata.”

„Nem tudok én semmit, nem vagyok én varázsló, nincs az én szememnek semmi hatalma.”

„Ha én egyszer megszólalok, megölöm őtet is és magamat is.”

„Vagy talán csak magamat.”

„És tán akkor sem szólok még?”

Szegény leány, míg szíve tele volt ábrándos töprengéssel, szeme, szája, keze a házi munkával volt eltelve; nem ült le a csillagot nézni, a hangszert búslakodtatni, dologhoz látott: azt mondták róla, hogy „tüzes gazdasszony”.

— Jó napot, Cipra!

Ésre sem vette, hogy Loránd jó a háta mögött, mikor ő a folyosón künn a tojáshabot veri, s az üdvözli oly nyájasan.

Azt várta, hogy legalább annyi időre meg fog állni, mint máskor, hogy megkérdezze, mit főesz, s ő arra egy más kérdéssel válaszolhasson:

„Mondja meg már egyszer, hogy ,mit’ szeret?”

De még csak annyit sem tett meg, hogy megállt volna; hiszen csak véletlenül jött ezen, s minthogy nem kerülheté ki, azért mondott egy keserves „jó napot” Aztán odább ment. Topándyt kereste.

Topándy szobájában várt Lorándra, s éppen egy feltört levél olvasásával foglalkozott.

No, öcsém — szólt Lorándnak nyújtva a levelet itt van az operának a nyitánya.

Loránd átvette a levelet, mely így kezdődött: „Ajánlom hivatalbeli szolgálatomat az úrnak.”

— Ez idézés?

— Láthatod a jónapkívánásról. Egyúttal tudatja velem a főbíró, hogy holnap reggel itt lesz a törvényes vizsgálatot a helyszínén megtenni; hát holnapra rendeld be neki a cselédeket, meg a vén csacsit is. Azt is hadd benevolizálja, s aztán vigye el melléketül, sub stria.

— Bátyám folyvást tréfának veszi ezt a dolgot.

— Mégpedig furcsa tréfának. Hogy fogom majd az utcát seperni, hahaha!

— Ah!

— Mégpedig láncon. Mindig nevettem az öreg kondásomat, aki másfél évig volt a tekintetes vármegye lánckoptatója, hogy azóta is olyan kaszáló lépésekkel jár, mintha még mindig kerülgetné egyik lába a másikat a lánccal. Ezután majd ketten fogunk egymáson nevetetni.

— Jó volna, ha ügyvédet vallana, bátyám.

Jobb lesz bizony, ha a porkolábnak küldök egy südőmalacot. Már ez ellen, öcsém, nem lehet rugódozni. Ez olyan, mint a hideg fördő: az ember ha apródonkint megy bele, a foga vacog; ha egyszerre beleugrik, még jól is esik. Beszéljünk komolyabb dolgokról!

— Éppen én is azért jöttem, hogy egy igen komoly tárgyról akarok bátyámmal szólni.

— No, csak ki velem!

— Én nőül veszem Ciprát.

Topándy hosszasan nézett az ifjú arcába, hegyeslő szemöldei egyet-egyét rándultak fölfelé, s azzal nagy hidegen azt mondá:

— Miért veszed nőül?

— Mert derék, jó leány.

Topándy fejét rázta.

— Az még nem ok arra, hogy nőül vedd.

— És olyan hű hozzám. Sok hálával tartozom neki. Mikor beteg voltam, testvérem nem ápolhatott volna jobban; ha bánatom volt, ő jobban búsult rajta, mint magam.

— Ez sem ok arra, hogy nőül vedd.

— És mert felyül vagyok emelkedve a világi előítéleteken.

— Ah, hah! Nagylelkűség! Liberális fitogtatás. Ez sem ok arra, hogy nőül vedd Ciprát. A szomszéd gróf a kályhafűtőjét vette nőül, csak azért, hogy beszéltesen magáról: az eredetiség érdeme sem a tied. Ez mind nem ok arra, hogy nőül vedd Ciprát.

— De elveszem, — mert szeretem . . .

Erre aztán Topándy arca is ellágyult; a szokott szarkasztikus gúny valami szelídebb színezetnek adott helyet.

— Ez már más szó. Ez, csupán ez az egy ok lehet rá, hogy elvedd. S hány napja már, hogy szereted?

— Arról nem tudok számot adni. Mindig jólesett őt látnom, mindig tudtam azt, hogy szeretem őt, mint egy jó testvért. Azt a másikat imádtam, mint egy angyalt, s amint megszűnt rám nézve angyal lenni, mint nő iránt nem érzek szívemben az elmúlt lángból semmit. Semmit, még füstöt, még hamut sem. De ezt a leányt, kinek minden gyarlóságát ismerem, kit ábrándom nem szépített, kit olyannak látok, amilyen valóban, ezt szeretem most, mint egy hű, szerelemért igaz pénzzel fizető nőt; és elveszem — nem hálából, nem szánalomból, de elveszem, mert szívemet betölti.

— Ha csak azt kerested, azt megtalárod. Mit fogsz tenni legelőbb is?

— Legelőbb is írok anyámnak: megírom neki, hogy íme egy köszörületlen gyémántot találtam, fogadja leányának; s azután elviszem hozzá Ciprát, legyen ott, míg megkeresztelek, s míg őt anyámtól ismét el fogom hozni.

— Nagyon köszönöm, hogy leveszed rólam a terhét ennek a cerimóniának. Amit papokkal kell végeznetek, tegyétek úgy, hogy én ne lássam! S mikor tudatod ezt Ciprával?

— Mihelyt anyám válasza megérkezik.

— S ha anyád ellenezné e házasságot?

— Arról én felelek.

— De mégis, lehetséges, hogy úgy történhetnék. Lehetnének más célzatai veled. Mit tennél akkor?

— Akkor? — szólt Loránd elgondolkozva; s hosszú csend után szólt: — Szegény anyámnak annyi bánata volt miattam.

— Azt én is tudom.

— Ő azt nekem mind megbocsátotta.

— Jobban szeret, mint másik fiát.

— És én őt jobban szeretem, mint apámat szerettem.

— Ez nehéz mondás.

— De ha azt mondaná, hogy hagyjam el örökre vagy ezt a leányt, vagy őt, azt felelném rá, és fájna bele a lelkem: „Anyám, szakíts ki szívedből, én nőmmel bujdosom tova”

Topándy most már kezét nyújtá Lorándnak.

— Lásd, ez jól van mondva.

— De efelől nincs semmi aggodalmam. Családunkban nem volt otthonos a nyegle büszkeség: boldogságot kerestünk, nem hiú összeköttetéseket, s Cipra azon leányok közé tartozik, akiket a nők még jobban megszeretnek, mint a férfiak. Egy igaz jó barátom is van otthon: testvérem, s egy csábító előzmény részemre: derék kis ángyom.

— S egy szószólód is van még valahol, aki minden istentelensége dacára emberien érezni tud, s aki azt fogja mondani:

„Nincsen neve ennek a leánynak? Itt az enyim: viselje azt!”

Topándy nem gátolhatá meg, hogy Loránd meg ne csókolja kezét.

Szegény Cipra! Miért nem hallotta ő mindezt?

XXVII. MIKOR A DALIMADÁR MEGSZÓLAL

Ennek a napnak álmatlan éjszakája lett.

Bezártak már minden ajtót a kastélyban; Loránd maga szokta megnézni estenkint, a tolózárak át vannak-e reteszelve, a keresztrudak le vannak-e kapcsolva, a kulcsok a záarakban vannak-e mind, azután bekopogtatott Cipra ajtaján, jó éjt kívánt neki; Cipra is visszakívánta a jó éjt, s Loránd is szobájába tért, s ezzel az utolsó ajtózördülés is elhangzott a házban.

„Jó éjt! Jó éjt! De hát *ki adja* azt a jó éjt?”

Cipra mindennap jobban érezé, hogy milyen véghetetlen üresség lehet egy szívben, ahonnan hiányzik — az Isten.

Ha bánata van, kinek panaszoljon? — ha vágyai vannak, kinek könyörögjön? — ha rémek üldözik, kitől kérjen segílyt, bátorságot? — ha kétségbeesik, kitől kérjen reményt?

Óh, ti bölcs férfiai a mindent előállító anyagnak, legalább a nők számára hagyjátok meg az istenséget!

Mikor a nagy szívdobogástól nem tudja lehunyni szemét, csak hánykódik álmatlan fekhelyén, kínozva ismeretlen sejtelmektől, s nincs lelke előtt senki, akitől megkérdezze: „Óh, uram! Közelgő halálom vagy közelgő üdvösségem előérzete-e ez? Mi bánt, mi borzaszt, mi csábít, mi tölti el édes borzadállyal szívemet? Óh, uram, légy velem!”

A szegény, elhanyagolt leány csak érzi, de nem tudja kimondani ezt.

Föltérdel ágyában, kezeit összekulcsolja keblén; arcát felemeli, és összegyűjti szívének minden gondolatját: hogyan kellene imádkozni? Mi lehet az a szó, mely közel hozza az Istent? Minő mondások, minő varázsigék kellenek ahhoz, hogy az a nagy szellem, aki mindent tehet, alászálljon az égből? Minő bölcsesség az, amit az emberek egymás elől rejtegetnek, egymással csak titokban, betűk alakjában közlenek, ami utat nyit a bolyongónak egy láthatatlan lény ismeretlen lakásáig? Hogyan kezdődik az? Hogyan végződik az? Óh, milyen rettentő szívfájdalom nem tudni imádkozni: csak így térdepelni kiáltó vágyaktól megtelt szívvel és néma ajakkal! Amilyen gyöngye hang egy zokogó sóhajtás, amilyen iszonyú távol a csillagos ég, ki hallja meg azt ott?

Pedig van, aki meghallja azt!

És a némán térdeplőnek ki nem mondott imáját van, aki feljegyzí, és a szót, amely mondva nincs, van, aki meghallja.

Szegény leány! Nem is sejtette azt, hogy ez az érzés, ez a felmagasztulás: *ez az ima*; — nem a szó, nem az elmondott beszéd, nem a megszólítások, nem az ámenek. Az, aki szívekbe lát — a szívekből olvas, s nem mérlegeli a szavak ékességét.

Azon órában, hogy a szenvedő leány ily némán térdepelt a minden vigasztalások ura előtt, az a férfi, kit szívében oly régtől, oly örökké bálványozott, éppoly álmatlanul ült írőasztala mellett, tőle csak két faltól elválasztva, s felőle gondolkozott, róla írt, s gyakran törülte szemeit, miket ellepett aközben a könny.

Anyjához írt levelet jegyeséről.

A szegény cigányleányról.

A szép csillagos éjszaka félhomályában tizenkét lovas léptet egymás nyomában az ingovány nádasai között.

Kandúr vezeti őket.

Mindegyik lovas puskával a vállán, pisztolyokkal az övében.

A tekervényes úton Fáraó könnyeden lejtve vezeti őket; ő is sietni látszik, s néhol csapa nélkül tör keresztül a nádon, rövidítve a kerület, mintha őt is valami bosszú ösztönöznék.

A fűzesnél táncolnak a lidércek.

Körülfogják a lovagot, s mozdulatait követik. Kandúr korbácsával csapkod feléjük.

— Visszajövet majd kettővel többen lesztek! — dörmögi fogai közül.

Mire a Fiastyúk feljön az égre, éppen akkorra érnek el a hajdani tanya helyére.

Ott most csak egy fekete szérű van.

Szerteszét idomtalan égett tömegek hevernek. Amint a széna gyurmává olvadt a lángban, most olyan kemény, likacsos kő támadt belőle, hogy semmi csákánnyal nem lehet széttörni.

Ezek a zsvány palotájának romjai.

Még most is kicsordul a könny szeméből, mikor tanyáját így elpusztítva meglátja.

Mind a tizenketten megérkeznek az égett tanyára.

— Látjátok, mivé tettek a zsványok — szól Kandúr cinkosaihoz. — Amit összegyűjtögettünk, hogy majd elvisszük magunkkal más országba, mind ellopták, s aztán felgyújtották a tanyát. Csónakkal jöttek ideig; kitanulták az útját, hogy kell a zsombikon keresztüljönni a lélekvesztővel a zsvány palotájáig. Most visszaadjuk nekik a látogatást. Mind itt vagytok-e?

— Itt vagyunk — mormogák a cinkosok. — Mind itt vagyunk.

— Szálljatok le lovaitokról! Most a ladikokra kerül a sor.

A rablók leugráltak a nyeregből.

— Nem szükség kipányvázni a lovakat, innen nem lehetnek el sehová. Egy ember itt maradhat az őrzésükre. Ki akar itt maradni?

Mind hallgattak.

— A lovakat is csak kell őrizni valakinek, hogy a farkas le ne vágja azalatt.

Erre egy vén rabló felelt:

— Hoztál volna akkor bojtárt magaddal, mert mi nem jöttünk ide lovakat őrizni.

Jól van, pajtás, csak azt akartam megtudni, nem szeretne-e valaki közülünk hátramaradni, nem „oldzik-e valakinek a bocskorszíja”. Tudja-e mindegyitek a maga dolgát? Jöjjetek sorba! Hadd mondok el még egyszer mindenkinek a kötelességét! Kanyó meg Fosztó!

Két cimborra vállra vetett szúrdolmányban eléállt.

— Ti ketten, amint megérkezünk, a cselédház két ajtaját elálljátok! Aki ajtón vagy ablakon át menekülni akar, halálfia.

— Tudjuk már.

— Csutor meg Disznós! Ti ketten a vadászlak előtt álltok lesbe, s amint onnan valaki segítségül akar jönni, azt lepörkölitek.

Jól van.

— Bogrács! Te az utcaajtót foglalod el, s ha parasztcső-cselék merne közelíteni, belé lövöldözesz: a paraszt ellen magad is elég vagy.

— Elég la! szólt nagy elbizakodottsággal a rabló.

— Korvé meg Pofók! Ti az első tornáccal szemben, a kút mellett foglaltok helyet, s ha valaki az első ajtón akarna kiosontani, csak tüzet neki! Hiába ne puskázzatok! — Ti többiek: Vasgyúró, Hentes, Pióca, Agyaras, velem jöttök a kert felül, s a bokrokban meghúzzátok magatokat, míg jelt adok. Ha egyet füttyentek, az tinektek szól. Ha cseléll bejuthatok, csendesen, anélkül, hogy egy lövést kellene tenni, az legjobb lesz. Én kicsináltam az útját; azt hiszem, hogy megeshetik. Akkor hárman bejöttök velem, egy az ajtóban marad. A pányvák készen legyenek! A nyakába vetni, lerántani a földre, aztán megkötözni! A fekete szakállú erős ember, azzal hirtelen

kell bánni; ha nem megy másképp, puskaagglyal a fejére! Hanem az öreget élve kell megkapni, mert azt vallasni fogjuk.

— Azt majd csak bízd aztán rám — szólt egy ripacsos képű fickó nagyon önelégült vigyorgással.

— Hiszen én is ott leszek — folytatá Kandúr —, ha pedig csellel nem tudánk bejutni csendesen a kastélyba, ha lármát ütne valaki, ha azok odabenn fölébrednének, akkor az első füttyentés nektek szól, négyeteknek. Kettő velem a kert felőli ajtót befeszíteni jó. Itt vannak-e a kecskelábak?

— Itt vannak — szólt egy rabló, szüre alól előmutatva a feszítő vasrudakat.

— Te, Pióca, meg te, Agyaras, arra vigyáztok, hogy ha ők kilőnek az ablakon, a fák mögül az ablakon át visszalövöldözzetek rájuk! — Ha pedig kettőt füttyentek, az azt jelenti, hogy baj van, s akkor minden oldalról fussatok énhozzám segíteni! — Ha nem tudnók betörni az ajtót, vagy azok a rablók nagyon jól védelmeznék magukat, akkor rájuk gyűjtjük a háztetőt, s odaperzseljük őket. Így is jó lesz. A szurokcsóvákat itt ne felejtsetek!

— Hahaha! Melegük lesz az uraknak.

— Hát te, Pofók, talán fázol? No, majd mindjárt felmelegszel. Add ide, Korvé, a csutorát! Igyatok egy kis szíverősítőt elébb! Kezdd el, Hentes! Tor előtt, tudod, hogy jó egy korty papramorgó.

A kulacs sorba járt; csaknem üresen került vissza Kandúrhoz.

— Nézd, neked alig hagytam benne — szólt szemérmes mentegetőzéssel az utolsó ivó.

— Én nem is iszom ma pálinkát. A közlegény igyék, azért, hogy vak legyen, mikor parancsolnak neki, de a vezér ne igyék, hogy lásson parancsolni! Majd iszom én mást, ha vége lesz. Most aztán lássatok a maskarához!

Értették már, hogy mit tesz ez.

Ki-ki leveté ködmenét, mentéjét; belésével kifelé fordította, úgy vette föl ismét. Azután felmarkolva a szétszórt

pernyét, feketére mázoló vele arcát, felismerhetlenné téve magát.

Csak Kandúr nem csinált magából semmi maskarát.

— Engem hadd ismerjenek fel! Még aki nem ismerne is, majd megmondom neki, hogy ki vagyok. Én vagyok a Kandúr, a veszett Kandúr, aki megissza a véredet, kitépi a béledet! Ismerjetek rám! Hogy fogok a szemük közé nézni! Hogy fogom a fogaimat vicsorgatni rájuk, mikor meg lesznek kötözve; hogy kérdezem meg majd az úrfitól nagy nyájasan: „No, fiacskám, kedves purdém, *voltál kertben? láttál farkast? féltél tőle?* — *huss, huss!*”

A Fáraó nyugtalanul kapálta a perzselt szagú gyepet.

— Te is keresed, ami nincs, Fáraó! — monda lova nyakát megveregetve a rabló. — Ne búsulj, holnap térdig állsz az abrakban, s azután urat hordasz a hátadon. Ne búsulj, Fáraó!

A rablók elkészültek a toalettjükkel.

— Most aztán vegyétek fel a ladikokat!

Hat lélekvesztő volt a nádasban elrejtve; könnyű járművek, egy darab faderékből kivágva; csak akkorák, hogy két ember elfér egyben, s ahol elfogy a víz, két ember ismét odább viheti a vállán.

A rablócsapat vízre ereszté a ladikokat, s egymás után útnak indultak velük; ügyesen, merészen tudták kikeresgetni a vízjárást, mely most lefelé tartott a Tiszának, míg végre belejutottak abba a folyásba, mely a nagy csatornához vezet; ezen a csatornán azután egész a lankadombi parkig lehet evezni, ahol a vadásztanya van.

Éjfél lehetett az idő, mire odáig eljutottak.

A lankadombi jobbágytelkeken nyugtalanul üvöltöttek a kutyák, s a Topányd-kastély házórző ebei nem felelgettek ezúttal nekik. Aludtak. Azokat valami kőbor cigányasszony ez éjjel jól megvendégelte farkasalmás malachússal.

A rablók nesztelenül, észrevétlenül érkeztek meg a kastély udvarába, s ahogy Kandúr előre kiosztá szerepeiket, mindegyik

rögtön elfoglalá a neki rendelt helyet, a kútnál, a cselédháznál, az utcaajtónál.

Az előálom csendje uralgott a ház felett.

Mikor aztán mindenki helyén volt, Kandúr odalopózott hason mászva az orgonabokrok közé, mik Cipra kertre nyíló ablakai alatt csoportot képeztek, s egy ákácfalevelet szájába véve, azon elkezdé a csalogány énekét utánozni.

Művészi remeklés volt, amit a puszták vad fia egy falevél segítségével a dalosok legédesebbikének szájából ellopott. Azokat a tündéri csattogásokat, azokat a méla, hívó hangvonalokat, azokat a szeszélyes kanyarulatokat, miket hangjegyre nem szedett még senki, oly híven, oly természetesen tudta utánozni, hogy még elrejtőzött társait is megcsalta vele.

— Átkozott madár! — dörmögék azok — erre is most ért rá az éneklés.

— — — — —

Cipra csendesen aludt már.

Az a láthatlan kéz, melyet keresett, letakarta szemeit, s édes álmokat küldött le szívére. Talán, ha ez álmot végigaludhatta volna, egy boldog napra ébredt volna utána!

Ekkor megzendült ablaka alatt a csalogánydal.

A csalogány! A szerelem énekese! Miért van rábízva, hogy éjszaka énekeljen, mikor minden madár fészken ül, és fejét szárnya alá rejtve alszik? Ki küldi őt: „Kelj és hirdesd, hogy a szerelem mindig ébren van”?

Ki bízta rá, hogy költögesse fel az aluvókat?

Hiszen még a népdal is azt mondja:

„Szerelemnél jobb az álom,
Mert az álom: nyugalom,
A szerelem szívfájdalom.”

Ejh! Eredj innen, dalimadár!

Cipra megpróbálta újra elalunni. A madárdal nem engedte.

Könyökére emelkedék, s aztán úgy hallgatá azt tovább.
És eszébe jutott a vén cigányasszony bőve-bája: a szerelem babonája.

„Ha éjjel, éjfélkor, ablakod alatt megszólal a dalimadár, menj oda mezítláb, törd le azt az ágat, amelyen énekel, ülted el cserépbbe, öntözd meg szádban hordott vízzel; mire megéled, szeretőd megtér hozzád, s el nem hagyhat soha.”

Ah! Ki járna éjszaka a szabadban?

A fülemüle tovább is szólt:

„Eredj ki mezítláb, úgy törd le az ágat!”

Nem. Nem. Milyen nevetség volna az; ha valaki meglátná, továbbmondaná, kigúnyolnák érte.

A csalogány meg újrakezdte a dalt.

Gonosz madár, hogy nem enged alunni!

Pedig milyen könnyű volna megkísérteni: egy ágacskát a virágcserépben. Ki tudhatná meg, hogy mi az? Ártatlan tréfájuk a lyányoknak, amivel nem tesznek senkiben semmirontást. Gyermeteg babonája a szerelemnek.

Könnnyű volna megkísérteni.

Hátha igaz? Hátha van benne valami? Olyan sokszor mondják: ez meg amaz asszony mit adott be a férjének, hogy olyan híven szereti, még a hibáit sem látja! Hátha igaz?

Úgy csodálkoznak sokszor, hogy szerethetett meg valaki valakit, mivel ígérték meg! Hátha igaz?

Hátha vannak olyan szellemek, amiket talizmánnal lehet megfogni, aztán hoznak, tesznek mindent, amit parancsolnak nekik?

Cipra önkénytelenül összeborzadt.

Maga sem tudta, miért, de egész teste reszketett és fázott!

— Nem. Nem kell így! — mondá magában. — Ha cserében nem adja szívét, szívet szívért — orozva ne legyen enyim! Ha nem szerethet azért, hogy megérdemlem, ne szeressen azért, hogy megbabonázom! Ha nem szeret, ne is utáljon! Eredj innen, dalimadár, nekem nem kellesz!

Azzal takaróját fejére húzta, és a fal felé fordult. De az álom csak nem jött vissza; de a reszketés csak nem múlt el; de a dalimadár csak nem hallgatott el a bokorban.

Már egészen az ablak alá jött; ott énekelte: „Jöjj, jöjj, jöjj; ide jöjj; ide jöjj!”

Néha úgy tetszék, mintha a dalimadár szavában világosan ki volna mondva: „Cipra! Cipra! Cipra!”

A szenvedély forró köde elfogta a leány agyát.

Szíve úgy dobogott, majd kiszakítá keblét, és minden tagja úgy reszketett.

Nem volt lelkének ura többé.

Kilépett ágyából, s azzal együtt kilépett abból a bűvkörből, melyet az Úr ihlete képez a hozzá menekülő körül, s melyben az alvilág minden kísértője elől olyan jól van védve. „Menj mezítláb!”

Hiszen csak néhány lépés az ajtótól az orgonabokorig. Ki láthatná meg? Mi történhetnék addig?

Hiszen csak ártatlan óhajtás az egész.

Hiszen nem tesz vele semmi rosszat.

A láz elállta minden idegét.

Csak egy kis gallyacskát letörni indul, és mégis úgy érzi, mintha a legszörnyűbb vétket elkövetni menne, melynek az álmatlan éjszakát kell magára hívni oltalmazóul.

Nagy csendesen nyitotta ki ajtaját, hogy ne nyikorogjon.

Loránd a folyosó átellenes szobájában alszik; meghallhatja valamit.

Mezetlen lábakkal, nesztelenül elsuhant Loránd ajtaja előtt; a kertre vivő házajtóról leemelte óvatosan a keresztvasat; a tolózárt félrehúzta, s a kulcsot oly vigyázva fordítá el, hogy hangot nem adott.

Nesztelenül felnyitá az ajtót, s kitekintett rajta.

Csendes, mélázó éj volt odakünn; a csillagok, mint szokták harmathullás alatt, színeiket váltogatták, zölden, pirosan villogva.

A csalogány most már csak gyügyögve nyögdécselt a bokorban, mint mikor párjára rátalált.

Cipra körültekintett. Mélyen alvó éjszaka van; nem láthatja most meg senki.

Mégis összehúzza keblén patyolatruháját, mégis áttolja mezetlen lábait megmutatni a csillagos éjnek.

Ejh, hiszen csak egy percig tart ez!

A fű szép lány, szép harmatos a bokrokig; nem sérti meg éles kavics lábait, nem árulja el zörgő haraszt lépéseit.

Kilép a szabadba, s nyitva hagyja maga után az ajtót.

Úgy reszket, úgy fél, úgy tekintget maga körül!

Mint aki lopni indul, aki még nem próbálta azt soha.

Csendesen eloson a bokrokig.

A csalogány ott nyögdécsel a sűrűben.

Beljebb kell hatolnia, a lombokat csendesen szétválasztania, hogy meglássa, melyik ágon szólt a madár.

Nem tudja meglátni.

Újra hallgatózik; a zizergés odább csalogatja.

Itt kell neki lenni már közel; itt gyügyög, itt neszel, tán meg is foghatná kezével.

Mikor aztán még egy ágat félrehajt, hirtelen egy marcona alak emelkedik fel előtte, s megragadja előrenyújtott kezét.

XXVIII. AZ ÉJJELI KÜZDÉS

A rémalak, ki Cipra kezét hirtelen megragadta, vérszomjú vigyorgással nézett áldozata szemébe, kinek minden tagját elzsibbasztá a réműlet első pillanata.

— Mit akarsz? — hebegé alig hallható, elfulladt hangon a leány.

— Mit akarok? — suttogá vissza amaz. — El akarom vágni a gúnárodnak a torkát, te liba! Kell-e fülemülemadár? S azzal élesen füttyentett.

A füttyre hirtelen felugráltak leshelyeikből a cinkosok.

E perc egyszerre visszaadta Ciprának a kétségbeesés felmagasztalt idegerezét; hirtelen kiszakítá kezét a rablóból, s három szökéssel, mint a felriadt őz, a nyitva hagyott ajtó küszöbén termett.

Hanem a farkas is a nyomában rohant, s éppen az ajtónál elfogta. Nem volt a leánynak ideje azt becsaphatni előtte.

— Meg ne nyikkanj! — dörmögé Kandúr, egyik kezével a leány karját szorítva, másikkal annak száját iparkodva betapasztani.

De Ciprát szilajjá tette a réműlet: letépte a rabló kezét szájáról, s míg vonagló testével az ajtótól eltaszigálta őt, éles sikoltással verte fel az éjszakát

— Loránd! Segíts! Gyilkosok!

— Hallgatsz, te kutya, vagy lekésellek! — dörmögött rá a rabló, kirántott kését a leány melléne szegezve.

Cipra nem ijedt vissza a hegyes késtől: folyvást kétségbeesetten küzdve a rablóval, kiáltozott: „Loránd! Loránd! Fegyverre! Gyilkos!”

— Vessz meg hát! — ordítá a rabló, kését a leány keblébe döfve.

Cipra hirtelen megkapta mindkét kezével a kést.

Ebben a percben ott termett mellette Loránd.

Az első sikoltásra kirohant szobájából, s fegyvertelenül, ahogy volt, sietett Cipra segélyére.

A leány egyre küzdött a rablóval, visszatartva azt teljes erejével, hogy az ajtón be ne jöhessen.

Loránd odaszökött hozzá, s öklével oly ütést talált a rabló arcára, hogy annak két foga törött ki bele.

Most két lövés hangzott, s rá egy zuhanás és egy káromlat-tal teljes ordítás.

Topándy lőtt ki az ablakon, s egyike a négy rablónak halva esett arca, a másik sebesülten rogyott le az oszlopok mellé.

A két lövés, a háta mögött hangzó ordítás, a váratlan ütés arcára zavarba hozták Kandúrt, hátraszökött az ajtóból, még kését is Cipra kezében hagyva.

E megnyert pillanatot Loránd gyorsan felhasználá arra, hogy becsapja a tölgyajtót, elétolja a reteszt, s azután felvesse rá a nehéz keresztvasat.

Már a másik percben hangzott a rablók erőszakos robaja az ajtón, amint feszítőrudakkal nekiestek, hogy sarkából kivessék.

— Jer, siessünk innen! — szólt Loránd, Cipra kezét megfogva.

A leány elfulladt hangon monda:

— Jaj! Nem bírok lépni. Elszédülök.

— Meg vagy sebesítve? — kérdezé Loránd ijedten. Sötét volt, nem láthatá.

A leány odaroskadt a falhoz.

Loránd hirtelen átfogta karjai közé, s szobájába vitte ölében.

Még égett a lámpa asztalán, most végezte leveleit.

A sebesült leányt letevé ágyára.

Elszörnyedt, midőn látta, hogy azt egészen ellepte a vér.

— Nagyon meg vagy sebesítve?

— Nem nagyon — szólt a leány —, nézze, csak eddig ment be a kés.

És mutatta a rablótól elvett kés lapján, ameddig az keblébe volt döfve.

Loránd vigasztalanul csapta össze kezeit.

— Itt egy kendő, szorítsd a sebre, hogy ne folyjon a vér.

— Menjen! Menjen! — rebegé a leány. — Gondoljon a maga védelmére! Azok meg akarják ölni. Azok magát akarják meggyilkolni.

— Ejh, jöjjenek a nyomorultak! Szemükbe nézek! — monda Loránd, és csak Ciprára volt gondja, egy zsebkendőt hirtelen foszlányokra tépett, hogy azzal a vértől bugyogó sebet a leány keblén betömje. — Feküdjél nyugodtan! Tedd ide fejedet! Ide, ide; ne oly magasra! Fáj-e nagyon?

A leány nyakában egy hajból font lánc volt: ez útjában állt Loránd mentő segélyének, le akarta onnan tépni.

— Ne! Ne! Ne bántsa azt — rebegé a leány —, annak ott kell maradni, amíg élek. Menjen! Ragadjon fegyvert, védje magát!

A fejszecsapások kettőztetve dőngetek az ajtót, s a zárt ablaktáblákon áttörő golyók szikrázva szórták a vakolatport a falakról: lövés lövésre jött.

Lorándnak nem volt másra gondja, mint hogy a sebesült leánynak jól van-e vetve a feje alja.

— Loránd! — szólt a leány lihegve. — Hagyjon engemet! Azok sokan vannak. Meneküljön! A lámpát oltsa el, s ha a lámpa elaludt, — akkor hagyjon magamra!

Még ekkor is eszébe jutott: ha a lámpa el lesz oltva, — akkor hagyjon magamra.

Pedig bizony a lámpát jó lenne eloltani, mert a rablók mind ide irányozzák lövéseiket, észrevéve az ablak résein, hogy itt világosság van.

— Loránd! Hol vagy, Loránd? — hangzék Topány szava a folyosón.

E hangra kezdett eszmélni Loránd a veszély felől, melyben az egész háznép forog.

— Gyere hát! Vedd azt a puskát! — szólt az öregúr, megállva az ajtóban. Arca most is oly gunyoros volt, mint akármikor. Legkisebb felindulás, ijedség vagy düh nem látszott rajta.

Loránd felállt az ágy mellől, hol eddig térdepelt.

— Ne vesződjél most a csizmahúzással! — zsörtölődött az öregúr — vendégeink megjöttek. Tálalni kell! Hol van Cipra? Ő fogja tölteni puskáinkat, míg mi lövöldözünk.

— Cipra nem teheti azt, mert meg van sebesülve.

Topány csak most vette észre, hogy Cipra ott fekszik.

— Lövés? — kérde Lorándtól.

— Késszúrás.

— Csak késszúrás? Az még begyógyul. Cipra kiállja azt! Ugye, leányom? Katonadolog! Majd visszaadjuk az atyafiaknak. Maradj hát, Cipra, veszteg, és ne mozdulj! Mi ketten végezzünk. Hozd a fegyvered és a löszereidet, Loránd! A lámpát hozd ki a folyosóra! Itt egyenesen belénk látnak róla. Szerencse, hogy nem tudnak a gazemberek puskával bánni, csak a port vesztegetik.

— Hát Ciprát itt hagyjuk magára? — kérde aggódva Loránd.

Cipra összetette kezeit, úgy nézett rá.

— Menjen ön — rebegé. — Menjen innen: különben én is felugrom, és elvánszorgok innen, amíg bírom magamat.

— Ne félj! Ide nem fognak ők bejönni — szólta Topándy; s maga elvevő az asztalról a lámpát, s Lorándot kézen fogva erőszakosan elvoná magával.

A keresztfolyosón aztán megálltak haditanácsot tartani.

— A fickók még mindig sokan vannak — monda Topándy —, pedig kettőt már lepörköltem közülök. Körüljártam a szobákat, s úgy látom, hogy minden kijárás el van állva. Be ugyan nem jöhetnek, mert az ajtók éppen az ő számukra vannak készítve, s az ablakokat keresztvasak és táblák védik. Kezem ügyében nyolc lövés: még ha betörnének is, mire valaki a folyosó végéről idáig jut, már akkor nem ember többé. — Hanem más baj lehet. Ha látják a fickók, hogy jól védjük magunkat, ránk gyűjtják a házat, s úgy kényszerítenek bennünket kirohanni a szabadba. Ott azután részükön az előny. Azért most neked ez a feladatod: Vedd a duplédát, és eredj föl a padlásra! A hajdúm úgy elbújt a szakáccsal együtt, hogy mézeskaláccsal sem tudom őket előcsalogatni; különben azt küldeném oda valamelyiket.

Az ajtót dühödten ütötték fejszével.

— Mindjárt, mindjárt! — kiáltott tréfásan Topándy. — Nem várhatnak az akasztófárávalók!

— S mit csináljak a padláson? — sürgeté Loránd.

— Hát várd türelemmel! Majd elmondom. Hiszen nincsen török a hátadon. — Felmegy, és kimászol a padlás csapóajtóján a tetőre: azután körülsétálsz négykézláb a rézcsatornában; nem bántasz senkit, hagyod őket dobolni mind a négy ajtón. Majd én beleszólok a rátóti furulyával a szerenádba, amikor kell. Hanem ha egyszer aztán látod, hogy kezdenek kicsiholni, csövát gyújtani, akkor azt emberestül együtt kioltod. A rézcsatorna megvéd lövéseik ellen, ők nem láthatnak téged, te pedig, mikor ők tüzet gyújtanak, legszebben puskahegyére foghatod egyenkint. Hát csak ezt akartam mondani.

— Jól van — monda Loránd, vadásztáskájából előkeresve töltényeit és lőkupakjait.

— Golyók helyett jó lesz futókat vened — szólta Topándy — ; a futóval jobban talál az ember, mikor sötétben lövöldöz, kivált csoportok közé. Aztán csak hidegvér, öcsém; — tudod: bolondság az egész élet.

Loránd megszorítá az öreg kezét, s gyorsan felfutott a padlásra.

Ott a sötétben csak tapogatózva lehetett haladnia; sokáig tévedezett előre-hátra, tűzkövével csiholva, hogy tájékozhasssa magát, míg rátalált a csapóajtóra, melyet fejével fölemelve, a tetőre kijutott.

Onnan csendesen lecsúszott, hasmánt meglapulva, a vízcsatornáig.

Alatta folyt a tomboló munka. A fejszedőngetés, a deszkák recsegése, a káromkodással biztatott erőfeszítés, aztán egy-egy lövés kívülről, belülről, arra új káromkodás, döngetés, nehéz csákányütések a falon. A rablók nem bírva az ajtót kifeszíteni, az ajtófelek kitöréséhez fogtak.

S a távolban semmi nesz, semmi zaj. A gyáva szomszéd-ság elzárkózva lapult meg saját házaiban, nem is igen lehetett rossz néven venni, hogy fegyvertelenül nem jött segílyre. A lőfegyver félelmes úr!

A cselédház felől is csend van. Azok sem mernek előjönni. A bátorság nem szegény embernek való.

Csak két férfi van az egész udvartelken, akinek szíve van.

A harmadik bátor szív egy leányé; de az már sebzve fekszik.

Erre a gondolatra valami ingerlő düh szállta meg Loránd idegeit. Érzé, hogy szédül; érzé, hogy nem maradhat itt ezen a helyen, mert utóbb is le fog ugrani onnan.

Leugrani!

Egy eszméje támadt. Nehéz merénylet, de ha már ki van gondolva, meg is lesz téve.

Visszakúszott a padlásra; levágott egyet azon hosszú szárítókötelek közül, mik egyik gerendától a másikig vannak

feszítve. Annak egyik végére egy kapcsos ólomgömböt csombókolt, mit a padláson heverő régi óráról vett le, s ismét visszatért vele a háztetőre.

Nem messze a háztól állt egy régi nagy platánfa; szétterjedt ágainak egyike olyan közel nyúlt a háztetőhöz, hogy Loránd biztosan eltalálhatja a kötélvetéssel. Az ólomgömbös kötél mint a „lasszó” csavarodott a fa ágára, s megfogta azt erősen.

Akkor Loránd a kötél másik végét ráhurkolá egy szarufára.

Azután nyakába akasztá fegyverét szíjánál fogva, s két kézzel a kötélbe fogózva, ráncszedék egész terhével, megtudandó, ha erősen tart-e a kötél.

Mikor aztán meggyőződött felőle, hogy a kötél megbírja, elkezdett a háztetőről átkapaszkodni a platánfaig, egy szál kötélén, a levegőben függve.

Azok ott alant a verandától takarva, nem vehették észre; a neszre sem ügyelhetek saját erőlködésük miatt, az ajtórecsegség, a lövöldözés mellett elveszett az a rövid kis zaj, amit egy ágreccsenés s egy fáról lemászó alak surranása okoz.

Loránd a platánfáról szerencsésen lejutott a földre.

A platánfa a kastély szögletén állt, tehát mintegy harminc lépésnyi távolban az ostromlott ajtótól.

Loránd e helyről nem láthatott a rablókra; a veranda északi oldalát belepte a folyondár, s eltakarta az alakokat.

Közelebb kellett hozzájuk mennie.

Az orgonabokor-csalit Cipra ablaka alatt éppen kínálkozó hely volt számára. Ez csak tíz lépésnyire van az ajtótól, s onnan egyenesen odalátni.

Loránd felvonta fegyverét a sárkányokat, megtapogatta a gyutacsokat rajta, s azzal nekiindult egyedül, egy fegyverrel az egész rablócsapatnak.

Az orgonacsaltiba érve, jól ráláthatott az egész csoportra. Négyen voltak.

Kettő a feszítő kecskelábbal iparkodott a nehéz, vassal

burkolt ajtón rést tágítani, míg a harmadik, a sebesült, ki nem bírt már lábán állani, még mindig részt vett égő fájdalmai dacára is az ostromban. Ez a támadt résen bedugva fegyvere csövét, belövöldözött rajta, hogy a belül levőket akadályozza a védelmezésben.

Néha egy-egy lövés belülről felelt neki vissza, anélkül, hogy talált volna valamit.

A negyedik rabló csákánnyal kezében az ajtófél kitörésében fáradt. Ez volt a Vasgyúró.

Az udvar túlsó felén még azután két fegyveres alakot látott Loránd őrt állani a cselédlak előtt. Tehát hatot egymaga ellen.

S még többen is vannak!

Az ajtó nagyon recsegett már: a ragasztó dülőfélben volt. Lorándnak úgy tetszett, mintha nevét hallotta volna kiáltani belülről.

— No, most neki valamennyien! — dörmögék egymást biztatva a rablók, s feszült erővel kapaszkodtak bele a vasrúdba. — No még jobban! No még!

Loránd csendesen arcához emelé fegyverét, s gyorsan egymás után kétszer odalőtt közéjük.

Egy jajkiáltás sem hangzott a két lövés után; — csupán két nehéz test zuhanása. Azok olyan jól meg voltak halva, hogy nem is panaszkodtak róla.

Az, amelyiknek a feszítővas a kezében maradt, azt is messze elhajítá háta mögé, amint hanyatt vágta magát.

Az elébb megsebesült erre segélyért kezdett ordítani.

— Ne ordíts! — riadt rá az ötödik rabló — elrémítéd a többit.

Azzal két ujját szájába dugva, kétszer füttyentett élesen.

E kettős füttyre Loránd látta, hogy a cselédház előtt ácsorgó két rabló hirtelen futva közeledik errefelé, míg a kastély túlsó oldalán támadt dobaj tudatá vele, hogy arról az oldalról is jönnek. Most hármas tűz közé van szorítva.

Nem veszté el lelkét.

Amíg azok ideérnek, éppen elég ideje marad puszkájába mind a két töltényt leverni, a lökupakot felrakni, s aztán egyik lövés jobbra, másik balra: a szemközt álló ellen takarják a bokrok, az nem célozhat.

Sietség! vigyázat! és bátorság!

Loránd sokat olvasott a hírhedett oroszánvadász kalandjairól; nem bírta azokat elhinni. Hogy egy magányos embernek a sivatag közepén, távol minden emberi segélytől, csupán egy bokor által védve, elég bátorsága legyen egy csoport prédára jött oroszán közül célbavenni a legöregebb hímet, s tíz lépésnyi közelből belelőni a szívébe. Ha nem találja éppen a szívét, veszve van. De bizonyos róla, hogy el fogja találni, s arról is bizonyos, hogy az egész csoport futni fog, ha ez elesett.

Mennyi lélekerő kell e merész tethez! Milyen forró szív, milyen hideg kéz!

Most e rémséges pillanatban megtudta, hogy mindez lehet. A férfi akkor érzi, hogy mennyire férfi, mikor a veszély közepén van, egyedül önmagára hagyva.

Ő is vadászaton van, a dúvadak legveszélyesebbike ellen, akit úgy hínak, hogy „ember”.

Kettőt már leterített. Olyan jól találta őket, mint az oroszánvadász a magáét.

A leshelyéhez közeledő fenevadak robaja hangzik két oldalon, s a legvénebb ott áll lesben, a veranda oszlopához bújva, ugrásra készen, tíz lépésnyi távolban előtte. Neki csak két lövése van, s azzal három oldalra kell magát védelmeznie.

Veszélyes sport!

A cselédháztól elősiető rablók egyike már kibukkant a kert fái közül; a másik még hátrább maradt.

Loránd csendesen célbavette az első; alant kellett vennie, nehogy a sötétben fölötte lőjön el.

Csakugyan jó volt megfogadnia nagybátyja tanácsát, hogy futóval lőjön a félhomályban egyes golyó helyett.

A lövés mindkét lábára megsántítá a rablót; futtában elbukott az, s a bokrok közé esett.

A mögötte jövő aztán meghökkenet társa példáján, s a távolban megállva, onnan lövöldözé ki fegyvereit Loránd felé.

Loránd saját lövése után rögtön lebukott térdre, s azt nagyon jól tevé, mert a következő percben Kandúr kettős lövései hangzottak a veranda oszlopa mellől, s hogy jól voltak célozva, azt megtudhatá Loránd az arcába hulló orgonafalevelekről, miket a golyók feje fölött lesodortak.

Most a harmadik oldalra fordult arccal.

Onnan hárman jöttek az összehívó füttyszóra: Korvé, Pofók meg Bogrács, kik az utcaajtót s a kastély másik kijáratát őrizték.

Ezek éppen akkor fordultak be a kertbe, mikor társuk, Fosztó, Kanyót elbukni látva, megállt a túlsó félen, s dupláját és pisztolyait onnan lövöldözé ki Loránd rejthelye felé. Igen természetes volt arra a gondolatra jönniök, hogy az talán a vadászlakból jött segély: a golyók az ő fejeik fölött füttyültek el, mire aztán ők is elkezdtek amarra visszalövöldözni; Fosztó aztán megjedte e nem értett fordulattól, s elfutott.

A vén Kandúr rekedt hangja nem bírt érvényt szerezni magának az eszeveszett lövöldözés közepett:

— Ne lövöldözzetek egymásra, ti marhák!

Azok nem értették, nem hallották.

Loránd sietett őket felvilágosítani.

Célba vevé a három cinkost, kik vaktában lövöldöztek a fekete éjszakába, s ahonnan éppen nem várták a veszedelmet, a húsz lépésnyi közelben levő orgonacsaltiból, a második lövéssel őket üdvözölte.

E lövésnek döntő hatása volt. Talán többen is kaptak sebet; egy nagyon eltántorodott, a másik kettő futásnak eredt, azután, hogy társuk nem bírt velük menni, azt felkapták, és magukkal cipelték, perc alatt eltűnve a park sűrűjében.

Csak a vén oroszán maga volt még hátra. A vén Kandúr.

A dühtől égő rabló, ki a második lövés lobbanásakor megpillantva Loránd arcát, felismeré benne azt, akit keresett, akit gyűlölt, akinek vérért szomjazta; azt az ellenségét, akit átokkal emlegetett, akit széttépni, halálra kínozni ígért, s aki itt van ismét az útjában, s rettenetes hatalommal veri szét egymaga az egész ellene jött tábort, mintha ő volna az árkanalyal.

Kandúr jól tudta, hogy annak nem szabad időt engedni, hogy még egyszer megtölthesse fegyverét.

Nem is lövöldözésre való pillanat ez már, hanem összerohanásra, egymás testének fogakkal szétmarcangolására!

A rabló sem töltögette fegyverét, pusztá kézzel, amint maga előtt látta állani Lorándot, kirohant leshelyéből, s tájékozó dühvel veté magát az ifjúra.

Loránd átlátta, hogy itt a bokrok között fegyverének ütő eszközül sem veheti semmi hasznát többé, s elhajítá azt magától; s ő is pusztá kézzel fogadta ellenét.

Kar kar ellen; arc arc ellenében!

Megragadták egymást, s így néztek egymás szemébe.

— Te ördög! — mormogá Kandúr fogvicsorgatva, mint mikor a berki dúvad ellenével összeharapja magát. — Elraboltad aranyomat, elraboltad leányomat. Most megeszlek.

Loránd most tudta meg, hogy a rabló Ciprának az apja. Saját leányát gyilkolta hát meg!

E gondolat oly dühöt keltett Loránd szívében, hogy a rablót térdre roskasztotta egy taszításával.

Hanem az hirtelen talpon volt ismét.

— Ohó! Te is erős vagy? Jól élnek az urak; van nekik erejük. Hanem a bika is erős, azért a farkas mégis levágja; azért mégis megeszlek.

S újult dühvel veté magát Lorándra.

Hanem Loránd nem ereszté őt magához oly közel, hogy derekát átkarolhassa. Gyakorlott tornázó volt; ellenfelét kartávolságnyira bírta tartani magától.

— Hát nem engedsz magadhoz közel jutni? Nem engeded, hogy megcsókoljalak, he; hogy kiharaphassak egy darabot ebből a te gyönyörűséges szép pofádból?

A fenevad fogvicsorgatva nyújtogatta nyakát, hogy Lorándot megmarhassa.

A tusa kétségbeesett volt. Lorándot segíté az ifjúi erő frissesége, a hidegvér, a gyakorlatban kifejlett ügyesség; a rablónak sokszorozá erejét a düh; izmai szívósak voltak, és támadásai véletlenek, hevesek, meglepők, mint a szilaj fenevadé.

Egyik sem kiáltott. Loránd nem hitt segílyt, attól tartva, hogy kiáltására a rablók is visszatérhetnek, s Kandúr sem, a házbeliék előjvetelétől tartva.

Vagy talán nem is gondolt egyik sem erre: elfoglalta minden eszméjét az, hogy saját kezével törje le ellenfelét.

Kandúr csak fogai közül dörmögött; a düh közepette sem hagyva el pokoli humorát. Loránd nem szólt neki semmit.

A tér is rossz volt e küzdelemre.

Akadályozó bokrok között, mikben előre-hátra botlottak, tört, recsegett dulakodásuktól a cserje; nem mozoghattak szabadon, nem vehetett egyik is nagy fordítást, attól tartva, hogy a lódításban maga bukik el.

— Gyere! Gyere! Gyere ki innen! — morgá Kandúr, kifelé rángatva Lorándot a bokrosból. — Gyere ki a gyepre!

Loránd egytértett vele.

Kihuzakodtak a tisztásra.

Itt veszettül támadt újra Lorándra a rabló.

De most már nem azon törekedett, hogy őt letörje, hanem hogy teljes erejéből magával ráncigálja tovább.

Loránd nem értette, hogy mit akar ellenfele.

Mindig odább, odább vonja magával.

Loránd már kétszer is levágta őt a földre, de a rabló, mintha vasból volnának karmai, úgy csimpajkozott bele, s újra felpattant, újra ráncigálta Lorándot odább.

Egyszer aztán észrevette Loránd, hogy mi szándéka van ellenfelének.

Még néhány hét előtt, midőn azt mondá nagybátyjának, hogy ispánlak kell, Topándy megásatta a mészvermet a kert laposában, ahol útban nem lesz, s azt tegnap töltötték meg színig oltott mésszel.

A rabló ebbe akarta belerántani magával Lorándot.

Az ifjú hirtelen megveté lábát, s egész erejével visszatartózkodott.

Kandúr szemei ragyogtak a düh örömétől, mikor ellene megdöbbsent arcán észrevette, hogy az tudja már, mi szándéka van vele.

— No hát hogy tetszik a tánc, úrfi? Ez lesz most a selyem-tánc! A vőlegény a menyasszonnyal; bele együtt a mészverembe! Gyere no! Gyere hát! Majd ott az oltott mészben lemegy mind a kettőnknek a bőre a testétől; én felveszem a tiedet, te felveszed az enyimet; milyen szépek leszünk mind a ketten!

A rabló kacagott.

Loránd minden erejét összeszedte, hogy az őrzöngőnek ellene szegülhessen.

Akkor aztán Kandúr hirtelen mind a két karjával Loránd jobb karját fonta át; belesimpajkózott lerázhatatlanul, s ördögi nevetéssel monda: „Gyere hát! Gyere hát! Gyere hát!” s ráncigálta Lorándot, közelebb, közelebb a verem széléhez. Egypár ütést, amit Loránd szabadon maradt öklével koponyájára adott, számba sem vett, kemény volt az, mint a vas.

Már a verem széléig értek.

Ekkor Loránd bal karját hirtelen a rabló dereka alá vetve, annál fogva felkapá őt a levegőbe, s jobb karjával egyet csavarintva rajta, átveté a feje fölött.

Ez akrobatai remeklés oly erőfeszítésébe került, hogy maga is hanyatt bukott bele. — Hanem jól sikerült.

A rabló a légben érezve magát, elveszté eszméletét, s míg egy pillanatra elbocsátá Loránd karját, hogy ahelyett hajába

markoljon, már ugyanabban a pillanatban el volt hajítva, egyedül esett bele a mézverembe.

Loránd hirtelen felugrott a földről, s fáradtan, lihegve támaszkodott egy fa derekának, ellenfelét keresve szemeivel és nem találva sehol.

Perc múlva a fehér mézsziszap közül egy rémalak emelkedett elő, a verem túlsó partján kikapaszzkodva, s fagyasztó üvöltéssel rohanva tovább: neki az udvarnak, ki az utcára. Loránd zsibbadtan hallá azt a pokolbeli ordítást mind távolabb haladni az utcán.

XXIX. A PÓK A SZÖGLETBEN

Ennek a napnak a déltáján a vén cigányasszony, ki Ciprának szerencsét mondott, besompolygott Sárvölgyi udvarába, s ott künn találva az urat a folyosón, annak köszönheté, hogy a kutyák meg nem szabdalták.

— Szerencsés jó napot kívánok a tekintetes úrnak; minden áldást, ami csak a földön meg a mennyországban van.

Borcsa asszony kitekintett a konyhából.

— Ejh no, ugyan jó, hogy azt is oda nem kívántad, ami a pokolban van! Hát ami a vízben van, cigány! Hal nélkül ne felejtsd az áldást, mert az itt minden héten kétszer kell!

Ki hallgatna Boris asszony élceire?

— Jó napot, hugám! — szólt nyájasan a háziúr.

— Még hugámnak szólítja a rücskös cigányasszonyt! — pattogott a vén gazdasszony. — De nagy az atyafiság, haj!

— No, mi jót hoztál, Marcsa hugám?

— Csókolom kezét, lábát a nagyságos úrnak, a *Csicsa primás* küldött, hogy estére eljön a *tizenkét muzsikussal*; kéri alázatosan előre a borraivalót, mert a muzsikusoknak fuvarra kell, — aztán meg — folytatá, hangját egészen tréfás hízelgésre lágyítva — egy kis kocmalackát vacsorára, ha lehetne.

— Jól van, Marcsa hugám — szólt Sárvölgyi úri nyájassággal —, meglesz minden. Gyere el érte estefelé. Kapsz borraivalót is, malacot is.

Ez a bőkezű nagylelkűség pedig sehogy sem illett a kegyes-

kedő összekásai közé. A szűkmarkú zsugoriság minden vonásában jogát követelte vissza, s tiltakozott e természetellenes roham miatt.

A cigányasszony kezét csókolt, hálálkodott. Borcsa asszony azonban elvégre eljöttnek látta az időt, melyben kabinetkérdést kell csinálni hasonló oktrojírások ellenében, s előjött a konyhából egyik kezében egy serpenyővel, másikban egy főzőkalánnal.

Kezdé pedig catilinariáját ezen a magyar „quousque tandem!”-en:

— Ugyan, az ördög bujdossék a ti telhetetlen gyomrotokba! Mikor teltek már be egyszer? Mikor hallom már azt egyszer tőletek, hogy: jóllaktam, nem kell több! A tekintetes úrhoz sem tudom, mi ütött, amióta felcsapott fiatal házának, hogy jobb kútba nem tudja hányni a jövedelmét, mint hogy a cigányokat tömi meg vele?

— Ne hallgass rá, Marcsa — szólt csendesesen a kegyes úr. — Már őneki ez a szokása. Gyere el estére, megkapod a malacot is.

— Malacot! — rivallt közbe Borcsa asszony, s reszketett a főkörtőnek minden fodra fején, úgy rázta. — Szeretném tudni, hol vesznek itten ma malacot! Mintha nem mind felvendégeskedték volna már, amit a két emse kocázott.

— Van még egy — szólt Sárvölgyi hideg nyugalommal, hátrafelé fordítva két szemét anélkül, hogy a fejét mozdítaná, úgyhogy a két szemfeketéje szinte eltűnt szempillái alatt. — Akad még egy valahol.

— De isz azt az egyet nem adom! — protestált Borcsa asszony, s most már ököltre fogta a serpenyőt, tele forró rántással. — Valamennyi sátoros cigánynak az apja lelkéért sem adom! Az én bejáró tarka kocámat, aminek a fülét én csipkéztem ki, hogy száz közül is megismerjem; az én kis kezes malacomat, akit én neveltem fel tejen, kenyérmorzsán, de isz abból nem esztek! De isz azt oda nem adom!

— Elég, ha én odaadom — szólt szúrósan Sárköly.

— Mit, a tekintetes úr adja oda? Hát nem nekem ajándékozta egyszer kicsiny korában, mikor még akkora volt, mint egy kesztyű? Most vissza akarja tőlem perelni?

— No, csak ne lármázz: adok helyette másikat, kétakkorát!

— Nem kell nekem se nagyobb, se másik; nem vagyok én se kupec, se csiszár! Nekem a magam kocája kell; az egész csordáért nem adom oda, akit én tejen meg kenyérmorzván neveltem fel; magam szájától vontam meg a tejcsokét, magam szájával rágtam meg neki a kenyeret. Úgy hozzám van már szokva, hogy a hívásomra akárhonnán előjön, s rángatja a kötényemet, úgy játszik velem. Olyan okos, mint egy okos gyerek: mintha nem is malac volna.

Borcsa asszonyt a rívás is elővette. Mindig voltak ilyen kezes állatai, mint szoktak vén cselédeknek, akik senkivel sincsenek már jól az egész világon, aztán egy-egy tyúkot, egy megevésre szánt háziállatot magukhoz szoktatnak, s annak az életét olyan mesterségesen, oly furfangosan védelmezik; nem engedik megölni, rejtegetik, eltüntetik; míg végre a kegyeletket nem ismerő szívtelen gazda kimondja az ítéletet, hogy nyársra kell kerülni a kedvencnek is. Hogy megsiratják akkor! Dehogy tudnának belőle egy falatot megenni a szegény, bohó, vén, házsártos asszonycselédek!

— Ne prézsmítálj, Borcsa! — riadt fel, tekintélyét súlyba vetve, Sárköly úr. — Amit én parancsolok, azt teszed. A malacot meg kell fogni és odaadni a Marcsának.

A malac ott ógyelgett az udvaron, nem sejtve veszedelmét.

— De isz én ugyan meg nem fogom! — pattogott Borcsa asszony.

— Majd megfogja a Marcsa.

A cigányasszony nem mondatta ezt magának kétszer; hanem hirtelen lekapva karjáról füles kosarát, leguggolt,

s elkezdte azt rázogatni, bizonyos igéző mondatot hallatva, mely ilyenformán hangzik: „Poca, poca, neh, neh!”

De Borcsa asszony sem vala rest; amint e merényletet észrevevé, ő is elővette az ellenvarázslat igéjét: „Hüccs ki, te! Hüccs innen, te!”, s serpenyővel, főzőkalánnal iparkodott védencét elriasztani a veszély közeléből; dacára Sár völgy: toporzékolásának, ki az ellenkezésben világos parancsa meg-hiúsítására intézett törekedést látott.

A két vénasszony aztán elkezdte a malacot előre-hátra kergetni az udvarban; egyik csalogatva, másik hussogatva; amiből igen csinos lárma kerekedett.

De ime ilyen az örökbe fogadott malacok hálátlansága! Az ostoba koca, ahelyett, hogy jóltevője szavára hallgatott volna, el-kifutván a kerti paréjbozótok védő tömkelegébe, a csábító hívását fogadta meg, s feltartott orral ügetett a rázott kosár felé, megtudandó, vajon mi lehet abban.

A cigányasszony menten elkapta a hátulsó lábát.

Borcsa asszony visított, Marcsa asszony röhögött, a malac pedig még jobban visított.

— Öld le mindjárt, hogy ne ordítson! — kiálta rá Sár-völgyi úr. — Micsoda csúnya lárma ez egy malac miatt!

— Meg ne öld! Ne rikasd, amíg én hallom! — kiáltott dühtől rekedten Borcsa; s aztán visszafutott a konyhába, ott eldugta a füleit párnájába, hogy ne hallja, mikor kedvenc malacát megölik.

Mikor aztán nem hallotta többé ártatlan pártfogoltja visítását, kijött ismét, végképp feldúlt fejékezettel s féktelen fúriával odaállt Sár völgyi elé; a cigányasszony nevetve mutatott a megölt ártatlanra.

Borcsa asszony pedig azt mondá lihegő dühvel Sár-völgyinek:

— Fukar adta; — fukar visszavette; — fukar ebadománya!

— Ejnye, semmirekellő! — kiálta fel a kegyes úr — hogy mersz te, cseléd létedre, nekem ilyet mondani?

— Mátul fogva nem vagyok az úrnak cselédje, tudja? — szólt indulattól reszketve a vén gazdasszony. — Itt a főzőkanál, itt a serpenyő: főzze meg magának az ebédjét, mert a felesége még annyit sem ért hozzá, mint maga. Nekem a szomszéd faluban lakik az uram, akit elhagytam fiatal korában, mert mindennap megvert kétszer, most visszamegyek ehhez a derék, becsületes emberhez, hadd verjen meg mindennap háromszor.

Borcsa asszony valóban nem tréfált, amit azzal bizonyított be, hogy hirtelen összekötötte az ágyát, előhozta a tulipános ládáját, felrakta mindenét egy talyigára, s tolta kifelé, azt sem mondva, hogy „befellegzett”.

Sárvölgyi úr e tömeges mandátumletevést a tények hatalmával szándékozik meggátolni, megfogván Borcsa asszony karját, hogy visszatartóztassa.

— Itt maradsz, nem mehetsz! Egész évre vagy szegődve. Így krajcárt sem kapsz, ha elmégy.

Hanem Borcsa asszony az első konfliktusnál bebizonyítja, hogy az övé a majoritás, kirántván karját Sárvölgyi kezéből hatalmasan.

— Nem is kell — monda, talyigáját tovább tolván. — Amit a béremből benn akar fogni, tessék! Maradjon az úrnak — koporsószege!

— Mit? Te átkozott boszorkány! — rivallt rá Sárvölgyi. Mit mertél nekem mondani?

Borcsa asszony már kívül volt az utcaajtón. Visszadugta tehát a fejét, s ekként tört ki:

— Nem jól mondtam! Nem azt kellett volna mondanom. Maradjon hát itt, amit elhúz tőlem — egy kötélre!

Sárvölgyi dühösen szaladt be a szobájába botért; de mire kijött a bottal, már akkorra Borcsa asszony messze az utca túlsó oldalán tolt a egykerekes járművét, s nem lett volna ildomos vállalat egy tisztas férfiúnak az egész falu láttára utána iramodni, s az utca közepén kétséges kimenetelű párharcot kezdeni a dühödt amazonnal.

A legközelebbi falu nem volt messzebb egy talyigatoláshoz; hanem azért amíg odáig eltolta a talyigáját Borcsa asszony, elég ideje volt a mérget főzni magában.

Mert hogy az ilyen kudarcot valakinek ingyen odaajándékozzák, az minden emberi lélektanon kívül eső lehetőségnek tekintendő.

Amint szülötte falujába megérkezett, egyenesen behajtott hajdani ura udvarába.

A vén Kólya már a talyiganyikorgásról ráismert a feleségére, s bámulva dugta ki a fejét a konyha rácsajtáján.

— Te vagy az, Borcsa?

— Én hát; látja kee, ha szeme van.

— Hát visszakerültél?

Borcsa asszony minden válasz helyett ráordított az urára:

— Fogja meg kend ezt a láda fülét, aztán segítse becepel-nem. No, fogja meg kee, no! Azt gondolja kee, hogy a kee szép csurgóra álló bajuszát bámulni jöttem ide?

— Hát miért jöttél egyébért, Borcsa? — szólt nagy flegmával az öreg, s még csak a kezét se vette elő a háta mögül.

— No mármost kend megint össze akar veszni velem; látom; hát csak essünk át rajta szaporán, vegye elő kend a csáti botját, verjen végig; aztán beszéljünk okosan!

Erre aztán csak megszánta Kólya uram a feleségét, s segített neki a cőkmókját becipelni.

— Nem vagyok már olyan verekedő, Boris — biztatá aztán odabenn az asszonyt —, amióta belső emberré lettem, nem bántok senkit. Bakter vagyok.

— No, annál jobb; ha hivatalbeli ember kend, hát legalább kendnek is elmondhatom a bajomat, ami idehozott.

— Hát csak baj kergetett ide?

— Az hát. Megloptak, kiraboltak. Elvitték egy sárgavirágú cickendőmet, a tarka zsaliruhámat, egy piros gyerehaza kendőt, amit éppen kendnek szántam, három vég négynyüstös vászنامat, egy honi-rokolyámat, egy ezüstkeresztes olvasó-

mat, tizenkét lázsiás talléromat, tíz darab aranyamat, huszonkét pruszlikra való ezüstgombomat, négy pár ezüstcsatomat meg egy csipkézett fülű tarka nyolchetes malacomat . . .

— Hüh! — förmedt fel ennyi kárvallás hallatára Kólya uram. — Ez nagy sor. Aztán ki lophatta el?

— Nem más, mint az az átkozott Marcsa cigányasszony, aki itt lakik ebben a faluban.

— No, majd kérdőre vonjuk, mihelyt előkerült.

— A bizony. Az járt ott, míg én kinn gyomláltam a kertben; ott ólálkodott, meglopott, kirabolott.

— No iszen majd lefülelem, csak idejőjön.

Abból az egész tolvajlásból ugyan egy szó sem volt igaz, de Borcsa asszony így okoskodott:

„Kerülj elő csak, te cigányasszony, azzal a csipkézett fülű malaccal; kapják meg csak nálad, majd beületnek a hűvösre, majd kikérdezik, hova tetted a többbit. Akár derül ki, akár nem: az ártatlanságod, a malacpecsenye azalatt ehettelenné válik, mégsem jut a ti gyomrotokba. Mondhatod te, hogy így kaptad, úgy kaptad ajándékba, senki sem fogja elhinni, s olyan urat, mint Sárkölyi, nem parancsol ide a szolgabíró azért, hogy temelleted tanúskodjék.”

Kólya uram tehát bele hagyta magát lovaltatni a felesége haragjába, s még maga ment el a szolgabíró hajdúit értesíteni, ki ott a faluban tartá székhelyét.

Alkonytájon Kólya uram a falu végén állván lesben, megsejté a cigányasszonyt, amint Lankadomb felől jött ballagva, s nagy füles kosarát féloldalra görbülve cipelte, mint aki valami nagy terhet visz a karján.

Kólya uram nem szólt neki semmit, csak hagyta elmenni maga előtt, csak úgy kísérte a túlsó oldalán az utcának, amíg a piac közepére nem ért, ahol éppen akkor sok jövőmenő volt, akiket a felesége tartott messze földről hozott friss pletykabeszéddel.

— Állj meg, Marcsa! — kiálta itt Kólya uram, útját állva a cigányasszonynak.

— No hát mi kell? — kérdé az vállat vonítva.

— Mi van a kosaradban?

— No hát mi volna? Egy jámbor malac van benne, amiből te nem fogsz enni.

— Ugyan ugye? Nem csipkés füle van annak a malacnak?

— Ha csipkés, csipkés; ha nem csipkés, akkor se neked nem csipkés.

— De könnyen beszélsz! Hadd lássam azt a malacot!

— Lásd no: aztán vakulj meg! Sohasem láttál még ilyen állatot? Hát nézd meg!

A cigányasszony feltakarta a kosarat, melyben szépen hasra fektetve nyugvék a boldogtalan áldozat, csipkés füleit hegyesen meresztve föl most is.

Ezalatt többen kezdtek a feleselők körül csoportosulni. Borcsa asszony közéjük rontott.

— Ott van! Az az! Ez volt az én malacom!

Tied volt ám a török császár lovának az árnyéka. Elmenj már; ne nézz rá olyan nagyon, mert még rácsudálsz, s olyan lesz a fiad!

Erre hahotázni kezdett a csőcselék, mely a gorombaságra mindig kész nevető.

A nevetés aztán igazán dühbe hozta Kólya uramat; megkapta a sokszor emlegetett malac két hátulsó lábát, s mielőtt a cigányasszony megakadályozhatta volna, ki is rántá azt a kosárból.

De nagyon megjárta vele, mert a malac sokkal nehezebb volt, mint hasonló fajrokonai szoktak lenni ilyen idős korokban; úgyhogy Kólya uram a földhöz koccintá a nemes állat orrát.

És íme e koccanásra — egy lázsiás tallér gurult ki a malac szájából.

— Ohó! — Itt vannak a tallérok is!

A cigányasszony e szóra elveté kosarát, s futni kezdett a tömeg közül. Mikor elfogták, körmölt, harapott, úgy akart menekülni, míg aztán kezeit hátrakötötték.

Kólya uram magánkívül volt bámulatában.

Abba a malacpecsenyébe egész halmaz ezüstpénz volt bevarrva. Sok, sok ezüstpénz.

Ezt már Borcsa asszony maga sem érté.

Hogy ő vaktában ilyen „igazat hazudott”!

Ezt föl kell jelenteni a szolgabírónak!

Kólya uram nagy népkísérettel beszállítá Marcsát a szolgabírói lakba, ahol a hajdúk, amíg a szolgabíró hazaérkezik a határjárásból, megkötözik a vétkest, s becsukták egy sötét kamarába, melynek csak egy szűk, arasznyi ablaka volt a tyúkudvarra.

Mire aztán a szolgabíró éjfél tájon hazaért, akkorra a cigányasszonynak csak hűlt helye volt. Azon a szűk nyíláson ki tudott bújni, és odább állt.

A szolgabíró a corpus delicti láttára maga is abban a véleményben volt, hogy ha ez a malac csakugyan Borcsa asszony jószágja volt, akkor a pénznek, mely annak belsejébe volt rejtve, szinte Sárvölgyi házától kellett előkerülni. Itt valami nagyobb rablási eset foroghat fenn. Mindjárt rendeletet adott, hogy hat pandúr induljon el lóháton Lankadomb felé; ő maga előfogatot rendelt magának, s néhány perccel a pandúrok elindulása után útban volt esküdtjével és hajdújával a nyomukban.

— — — —

A pók ott ült a szögletben már.

Amint az éj leszállt, Sárvölgyi sietteté az asszonyokat, hogy menjenek aludni, holnap utazni fognak Pestre, korán kell ébredniök.

Mikor minden elcsendesült a háznál, maga körüljárta az udvart, bezárta az ajtókat; odabenn is minden szoba ajtaját külön bezárta.

Azután sorba rakta asztalára fegyvereit; két puskát, két pisztolyt és egy vadászkést.

Kötve kell hinni a komának! Hátha Kandúrnak étvágya támad evés közben az áldozat után a feláldozót is felfalni?

Tizenkét rabló közelléte még szövetségesnek sem biztató.

Az éji őr elkiáltotta már a tizenegyet: „Nincsen írva homlokodra, mire virradsz fel holnapra!!!”

Sárvölgyi ablakához ült.

Az ablakokat az utca felől vastáblák védték, egy gömbölyű nyílással középen, amin át ki lehetett az utcára tekinteni; az is elzárható volt.

Sárvölgyi kinyitá az ablakszárnyakat, hogy jobban hallhasson, s várta a szörnyeket, miket ez éjszaka szülni fog.

Csendes, meleg tavaszutói éjszaka volt.

Az egész természet alunni látszott, még a falevél sem mozdult a meleg éjjeli légben; csak néha hallatszott valami elsuhanó hang, mintha álmában végigborzadna erdő, mező, s egy hosszú sóhaj végigzizegetné a nyárfák hegyeit, elenyészve a lankák náderdejében.

Egyszer aztán elkezdtek az ebek faluhosszant rúdul üvöltöni.

Az ebugatás különben olyan altató hang; hanem mikor az éber házőrző állat valami rosszat érez, s hosszú, síró üvöltésre változtatja hangját, az nyugtalanságot, aggályt költ az emberben is.

Csak a pók a szögletben örül e vészhangnak. Most közelitenek!

Az ebvonítás sokáig eltart; míg aztán egészen elcsendesül az is, s ismét oly méla éjszaka lesz, melyet még a szellő sem zavar.

Csak a fülemülék zengnek össze a távol és közel kertek bokraiban, ez édes, ábrándos dalnokai az éjszakának.

Sárvölgyi hosszú ideig hallgatózott, de nem a csalogánydalra; mi fog történni már?

Ekkor az éji csendet egy rémes sikoltás hasítja át.
Mint mikor éjjel egy leány szemközt találkozik a kísértővel.

Perc múlva újra az a sikoltás: még rémesebben, még fájdalmasabban.

Mint mikor egy leány keblébe kést döfnek.

Azután két lövés hangzik, s rá egy káromló ordítás.

Míndez éji hang a Topándy-kastély felől jő.

Erre aztán sűrű lövöldözés támad; zajos káromkodással vegyítve.

A pók a szögletben összerezzen. A hálót megzavarták.
Az orozva támadás nem sikerült.

Hanem hiszen sokan vannak; kettőt le fognak győzni.

A népség nem mer segísége menni, ahol úgy füttyölnék a golyók.

Majd ismét gyérül a lövöldözés, más hangok hallatszanak.

A fejszeütések a nehéz ajtón; a csákány döngése a kőfalon, csak néha-néha szól közbe egy lövés, melynek villanása nem látszik az éjben. Bizonyosan az ajtón be- s az ablakból kilövöldöznek; azért nem látszik a lobbanás.

De milyen hosszan tart ez!

Amíg el tudnak bánni ezzel a két emberrel! Egy egész örökkévalóság!

Sárvölgyi gyér haja hegyéről a forró izzadság csepegett alá.

Mégsem tudtak bejutni? Hogy nem bírják betörni az ajtót?

Most egyszerre két fényes lobbanás világítja meg egy-egy pillanatra az éjt, s rá két hatalmas dördület, aminőket csak a drága damaszkcső ad. Egészen kiismerni a tompa, taszító dörrenést a többi pattogó puskaropogásból, mely rögtön rá következik.

Mi ez? Künn a szabadban verekednének tán? Kijöttek volna az udvarra? Segítséget kaptak volna valahonnan?

A fegyverropogás néhány percig tart még, közbe újra hallani kétszer azt a kiváló dördülést, s azután egészen csendes lesz minden.

Végük volna már?

Sokáig semmi nesz távol és közel.

Sárvölgyi nyugtalan várakozással nézett és hallgatott. Szemeivel az éjszakán keresztül akart hatni, e zibbadt csendből hangokat akart ellesni. Odatartá fülét a vastábla nyílásához.

Valaki megkopogtatta a vastáblát onnan kívülről.

Felriadva tekintte oda.

A vén cigányasszony volt ott; a fal mellé lapulva jött észrevétlenül idáig.

— Sárvölgyi! — szólt a cigányasszony erőszakolt suttozással. — Sárvölgyi! Hallod-e? Megkapták a pénzt. A szolgabírónál van. Vígázz!

Azzal oly észrevétlenül, mint idáig jött, ismét eltűnt.

Sárvölgyi testén egy perc alatt fagygyá lett a veriték. A láz összevacogtató fogait.

Amit a cigánynő mondott, az haláljedség volt rá nézve.

A legközvetlenebb bizonyíték a hatáság kezében; hamarább, mint a rémtett végre volna hajtva, az intéző kéz már el van áruva.

S talán a borzasztó mészárlás éppen e pillanatban megy végbe? Most kínozzák őket! Most töltik rajtuk a sebzett fenek vadak pokoli bosszújokat! Most tépik őket ízenként széjjel! Most keresgélnek vértől csepegő ujjakkal az iratok között, hogy az ötpecsétes levelet megtalálják!

És már e percben minden el van áruva!

A lázhideg rázta minden tagját.

Miért ez a nagy csendesség odakünn?

Mi titka van e szörnyű éjszakának, amit úgy elhallgat? Most egyszerre egy vadállati üvöltés szakítja félbe a csendet.

Nem, nem állat az. Így csak ember tud üvöltöni, kit a

kín veszett fenevaddá változtatott át, s ki fájdalomdühében elfelejtette az emberi hangot.

Az ordítás elébb a távolban hangzik, a kastély kertje felől, de egyre közelít, s az üvöltő hanggal együtt egy rémalak is fut errefelé az utcán végig, hanyatt-homlok rohanva.

Valóban rémalak.

Egy ember, aki tetőtől talpig fehér.

Minden viselő ruhája, kezének minden ujja fehér; minden hajszála, szakálla, bajusza, egész arca fehér, fénylő, világító fehér, s amint fut, minden lábnyoma fehér marad utána.

Lélek ez?

A rém ordítva rohan Sárkölyi ajtajáig, ott a kilincset megragadja, ádáz, dühödten hangon kezd el ordítani, az ajtót rázva:

— Bocsáss be, bocsáss be! Megveszek! Meghalok!

Sárkölyi arcát a rémület görcse az elkárhozottak képeihöz tévé hasonlítóvá.

Ez Kandúr hangja! Ez Kandúr alakja! De ily fehéren! Mezítelen lelke ez talán egy pokolra menőnek?

A rémalak egyre zörgetett az ajtón, s nyavalyogva kiabált:

— Bocsáss be! Bocsáss be! Adj innom! Megégek! Försz meg olajban! Segíts levetköznöm! Meghalok! A pokolban vagyok! Segíts! Húzz ki belőle!

Utcahosszant hallhatják, amit kiáltoz.

Azután elkezdett a kárhozott lélek átkozódni, s öklével verte az ajtót, hogy nem nyitották ki előtte.

— Verjen meg a mirigy, átkozott orgazda, te! Kizársz, nem eresztasz be! Beletaszítottál a pokolsávéba, s benne hagysz! Leég rólam a bőröm! Megvakulok! Verjen meg a fekélyes dögvész!

A kínlódó alak erőszakosan tépte le magáról öltönyét, mely mint a Nessus-ing égette tagjait, s eközben kezébe akadt a rejtett ezüstpénz, mit Sárkölyitől kapott.

— Vessz meg pénzeddel együtt, amit adtál! — hörgé, a kapuhoz vágva marokkal a pengő tallérokat. — Nesze az átkozott pénzed: szedd fel!

Azután odább tántorgott a kerítésbe kapaszkodva, s fájdalmasan üvöltött:

— Segítsetek! Segítsetek rajtam! Egy marék ezüstöt egy pohár vízért! Csak addig hadd éljek, míg ezt a cinkost is magammal ránthatom. Segíts! ember! segíts!

Sárvölgyi minden idegét a halálzsibbadás állta el.

Ha ez a rémalak nem „lélek”, úgy sietni kell, hogy mentül előbb azzá legyen.

Ez mindent elárul. Ez a végveszedelem. Ennek nem szabad élni.

Az ablakból nem láthat reá. Talán, ha kinyitná a táblákat, lelőhetné fegyvereivel.

Zsivány volt: ki vehetné kérdőre, miért lőtte agyon? Önvédelemből tette.

Csak a kezei ne reszketnének olyan nagyon!

Lehetetlen, hogy pisztollyal etalálja őt, ha csak homlokára nem illeszti a csövet.

Kimenjen-e hozzá?

Ki merjen-e menni, hogy szemközt álljon e kísértettel? El merje-e hagyni a pók hálója szögletét?

Amíg magában tétovázik, amíg tusakodva méri át az ajtótól az ablakig és ismét vissza a tért, az utcán új robaj hangzik: három lovas jó vágatva a faluvégről, kikben Sárvölgyi a megye pandúrjait ismeri meg egyenruháikról.

S arra elkezdik a harangokat félrevernii, a kapukból előjön a népség vasvillákkal, dorongokkal fegyverkezve; lármás csoportok támadnak, azok közepett egy-egy megkötözött alak, kit ütlegekkel taszigálnak előre: a rablókat összefogdossák.

A csata végképp el van veszve.

A főbűnös látja magára gördülni az egész nagy, rohanó lavinát, és nincs ideje már hova menekülni előre.

XXX. CREDO...!

Virradni kezdett.

Topándy nem hagyta el Ciprát azóta, hogy megsebesítették. Egyedül ült ágya mellett.

Cselédnek, szolgának mind más tennivalója volt most: szolgabíró előtt álltak, elfogott rablókkal szembesítve, s a bírói vizsgálat igénybe vette őket mind.

Topándy volt egyedül a sebesült leány mellett.

— Hol van Loránd? — suttogá Cipra.

— Ő rögtön befogatott, és áthajtott maga a szomszéd faluba az orvosért — számodra.

— Nem történt baja?

— Hallhattad szavát az ablakon át, mikor mindennek vége volt. Be nem jöhetett, mert zárva volt az ajtó. Az volt első gondja, hogy neked orvost hozzon.

A leány felsóhajtott.

— Ha későn talál jönni . . .

— Ejh, ne epeszd magadat ezzel! Sebed nem halálos, csak légy nyugodt.

— Azt én jobban tudom — szólt a leány sebláztól hevülten. — Én érzem azt.

— Ne búsulj, Cipra, meg fogsz gyógyulni — szólt Topándy, megfogva a leány kezét.

És akkor a leány úgy kulcsolá öt ujját Topándy öt ujja közé, hogy az mint két imádkozó kéz kapcsolódott össze.

— Uram. Én tudom, hogy a sír szélén állok. Most megfogtam az ön kezét. Úgy fogtam meg, ahogy imádkozók szokták azt összetenni. Enged-e ön a sírba lemennem anélkül, hogy az egy imádságra megtanított volna? Ezen az éjszakán a gyilkos kés az én szívemet találta, hogy az önét megszabadítsa. Nem érdemli-e ez a szív, hogy utolsó kívánsága teljesüljön? Nem érdemli-e az az Isten, aki az éjjel mind a kettőnket megszabadított, engem az élettől, önt a haláltól, hogy ezt neki megköszönjük?

Topándy elfogult kebellet szólt:

— Mondd utánam!

S elmondta előtte az Úr imáját.

A leány áhítattal rebegette azt utána.

Óh, milyen szép az! Óh, milyen nagy mondások azok mind!

Először elmondta utána; azután újra elmondatta szakaszonként, megkérdezé: mit jelent e mondás, mit a másik? Miért mondjuk azt, hogy „atyánk!”, mi az a „te országod”? Megbocsát-e ő nekünk, ha mi is megbocsátunk elleneinknek? Minden gonosztól megszabadít-e minket? Micsoda erő az az „ámen”? Óh, milyen szép ez mind! — Harmadszor aztán ő maga mondta el az imát Topándy előtt: egy szót sem hibázott el benne.

— Most könnyebben érzem magamat — szólt boldogságtól sugárzó arccal.

Az ateista félrefordítá arcát, és sírt.

Az ablaktáblák átereszték a napsugarakat a golyóktól áttört lyukakon.

— Naplemente ez? — suttogá a leány.

— Nem, leányom, napfelkölte.

— Én azt hittem, este van már.

Topándy kinyitott egy táblát az ablakon, hogy a besütő napfényt láthassa Cipra.

Azután visszatért a beteg leányhoz, kinek arca lázpírtól égett.

— Mindjárt közel lesz Loránd — biztatá őt gyöngéden.

— Mindjárt „messze” leszek én — sóhajtja a leány égő ajakkal.

Olyan hosszú is volt az az idő, amíg Loránd visszajő.

A lán nem kérdezősködött többet felőle; de minden ajtónyílásra, minden kocszördülésre úgy figyelt, és aztán oly csüggedt lett utána, hogy mégsem az jó.

Milyen soká tud késni!

Pedig amilyen gyorsan négy paripa vágatni tud, oly repülve járta meg az utat Loránd.

A sebláz még izgatottabbá tette a leány képzelődését.

„Hátha valami veszély éri az úton? Hátha összetalálkozik az elriasztott rablókkal? Hátha a rozszant hidak valamelyikéről lefordul?”

Egyik rémkép a másikat váltotta fel hevült agyában. Úgy reszketett Loránd miatt.

Ekkor észbe jutott, hogy hiszen ő már tudja magát védni a rémek ellen. Hiszen már tud imádkozni.

Összetette kezeit keble fölött, és szemeit lehunyta.

Amint az áment kimondá magában, hallatszott a kocsi-zörgés az udvaron s rá az ismerős léptek közeledése a folyosón.

Óh, milyen boldog érzés ez!

Azon érzés, hogy az imának sikere van. Óh, milyen boldogok, akik ebben hisznek!

Az ajtó nyílik, s az imádott ifjú lép be rajta.

Odasiet Cipra ágyához, és megfogja kezét.

— Lásd, szerencsém volt; éppen útban kaptam az orvost. Ez is jót jelent.

Cipra mosolygott rá.

Minden jót jelent már, csakhogy te itt vagy!

Szemei kérdeni látszának tőle: „Hát téged nem ért semmi baj?”

Az orvos megvizsgálta a sebet, bekötözté, és azt mondá a leánynak, hogy csak legyen nyugodtan; ne mozogjon, és ne beszéljen sokat.

— Van-e remény? — kérdé tőle sűgva Loránd.

— Az Isten és a természet segíthetnek.

Az orvosnak távozni kellett, a sebesült rablók ápolására. Loránd és nagybátyja ott maradtak Cipra mellett.

Loránd odaült ágya szélére, s kezében tartá kezét. Az orvos valami csillapító szert hozott számára, azt maga adta be a szenvedőnek.

Cipra hogy áldta azt a kést, mely neki azt a sebet adá!

Ő tudta csak, milyen mélyen hatott be az!

A férfiak azt hitték, hogy az a vékony kis szűrés nem elég egy éltet kettémetszeni.

Topándy levelet írt Loránd íróasztalán; s azon kérdésre, kinek ír, azt felelé: „A papnak”.

Nem szokott pedig levelezésben állani vele.

Cipra azt gondolá, hogy ez is őerte történik.

Hiszen még meg sincs keresztelve.

Csendes borzongást érze testén e gondolatnál.

Mi titokteljes ház ajtaja az, mely meg fog előtte nyílni?

Talán egy egész palotaosztály, melynek fényes teremlein elvakul a szem, amíg végigtekint?

Nemsokára ismét léptek hangzának kívül. Talán már a lelkész jő?

Csalódott.

A belépőben egy rég látott alakot ismert fel: Buczkay esküdtet.

A tisztviselő arcán, szokott gömbölyűsége dacára, meglátszott az izgalom, melybe a jelen szövevényes bűntény vizsgálata helyezte.

Félrehívá Topándyt, s vele kezdett el suttogni.

Cipra nem hallhatá, mit beszélnek; de egy tekintet, amit a két férfi feléje vetett, elárulá előtte a beszéd tárgyát.

A bírák itt vannak, és törvényt tartnak a bűnösök felett.

— Megvizsgálják, hogyan történt elejétől végig; — mindent meg kell nekik tudni. — A többieket kivallatták már; most

óra fog kerülni a sor: — idejönnek kétrét hajtott írásokkal, s fogják kérdezni egymás után: „Hol jártál? Miért jöttél ki éjjel a szobából? Miért nyitottad ki a ház ajtaját? Mit kerestél künn a kertben?”

Mit fog ő felelhetni ez iszonyú kérdésekre?

Hazudságokkal takarja-e be szégyenpiros arcát az Isten színe előtt, akit tanúbizonyságul hí le a mennyekből, akinek irgalmához nyújtja esdő kezét, midőn az elmerülés órája jelen van?

Vagy pedig bevallja az egészet?

Hogyan szeretett? Milyen örült volt? Milyen babona után indult? Mivel akarta meghódítani szíve kedvesét?

Ezt nem lehet kivallani! Inkább szívéből az utolsó csepp vért, mint ezt a titkot.

Vagy hallgasson-e megátalkodottan? Terhelje emlékét azzal a gyanúval, hogy ő, a rabló leánya, ajtót nyitott rabló apja előtt, s egyetértett a gonosztevőkkel?

Óh, milyen iszonyú kétségek ezek!

És azután ismét eszébe jutott, hogy hiszen ő már tudja magát védni a rémek ellen: ő már tud imádkozni. Odamene-kült hát azon hatalmas úrnak zsámolyához, s átkarolva annak trónja oszlopát, imádkozott, imádkozott, imádkozott.

Alig múlt negyedóra az esküdt eltávozása után, midőn ismét jött valaki.

Daruszegi Miklós volt az, a szolgabíró.

A leány megrettent e férfi láttára. Itt jön a vallató!

Topándy felugrott helyéről, és eléje ment.

Cipra jól hallá, mit mondott neki halkan.

— Az orvos megtiltá neki a beszédet; ily állapotban nem lehet tőle kérdezősködni.

Cipra fellélegzett. Védelmeszik!

— Különben én felelhetek helyette, mert szinte elejétől fogva jelen voltam — szólt Loránd a főbíróhoz. — Cipra meghallotta a zajt a kertben, s szokása szerint merész volt

kimenni, hogy megnézzé, mi az. Az ajtóban aztán már szemközt találkozott a rablóval; annak útját állta, s rögtön kiáltva utánam, addig küzdött vele, míg segítségére érkeztem.

Óh, milyen jól esett Ciprának ez a magyarázat. Még jobban az, hogy Loránd arcán azt látta, hogy ő maga is így hiszi azt!

— Nincs mit kérdeznem tovább a kisasszonytól — szólt Daruszegi. — Ez úgy különben is be van már végezve.

— Bevégezve? — kérde Topándy bámulva.

— Igen. Bevégezve, felderítve, elítélve — és végrehajtva.

— Hogyan?

— A rablóvezér, a vén Kandúr, kínhalála előtt, amivel, mellesleg mondva, százszoros mértékben vette ki azt, amit a törvény szabott volna rá, oly nehéz és teljesen összefüggő valamásokat tett, amik más összetaláló körülményekkel egybevetve, a szomszéd közbirtokos urat legnagyobb mértékben kompromittálák.

— Sárvölgyit? — kérde Topándy szikrázó szemekkel.

— Őt. — Annyira, hogy én kénytelen voltam a bírói vizsgát az ő személyére is kiterjeszteni. Tisztársammal rögtön felkeresésére indulánk. A két asszonyságot a legnagyobb felindulásban találtuk. Elénk jöttek, és legnagyobb aggodalmukat fejezik ki afölött, hogy Sárvölgyi urat az egész háznál nem találják; szobája nyitva van feledve, és üres. — Hálószobáját valóban üresen találtuk, fegyverei ott voltak elszórva az asztalon, s pénzes ládjában benne volt a kulcs, és a szobaajtó nyitva volt hagyva. — Hová lehetett? — Ekkor be akartunk lépni a folyosón szemközt nyíló ebédlő ajtaján. Az zárva volt. Az asszonyságok azt állíták, hogy ez a terem rendesen zárva szokott lenni. A kulcs belülről volt a zárban. E teremnek még két ajtaja van, melyek közül az egyik a konyhára, másik a tornácra nyílik. Ezeket is megnéztük. Mind a kettőnél belül volt a kulcs a zárba dugva. Itt tehát benn kell lenni a szobában valakinek! Én felszólítottam a bennlevőt a törvény nevében, hogy nyissa ki előttünk az ajtót. Nem jött semmi válasz. Hogy ismé-

telt parancsomra sem nyitattott fel az ajtó, kénytelen voltam azt végre erőszakkal feltöretetni; s midőn az ajtón át a napvilág behatott a sötét szobába: minő látvány riasztott vissza! A ház ura ott függött a csillár helyén az asztal fölött; a felrúgott szék lába alatt tanúsítá, hogy saját maga végezte ki magát . . .

Topándy felmagasztaltan emelte e szóknál kezeit feje fölé.

— Igazságosztó Úristen az égben! Saját kezével ütötte őt vissza!

S azzal meghatottan kulcsolá össze két kezét, s odaroskadt Cipra ágya fejéhez.

— Jöjji, leányom, most mondd el azt, hogy „Hiszek egy Istenben”! Én mondom előtted.

Ezt nem tilthatta meg az orvos.

Cipra áhítattal lesé a csodamondatokat.

Mennyi nagy, mennyi világgyújtó, mennyi vigasztaló eszme van ott!

Egy Isten, aki atya; egy anya, aki szűz; egy Isten, aki emberré lesz, emberekért, emberektől szenved, meghal, és feltámad; igazságos ítéletet ígér, bűnbocsánat! feltámadás! örökélet!

— Mi az az örökélet?

Ha erre tudott volna neki valaki felelni!

Még ott térdelt az ateista a leány ágya mellett, midőn megérkezett a lelkész.

Nem ugrott fel, nem restellte magát előtte.

— Nézze, tisztelendő atyám, itt egy neofit, ki a kereszt-vízre vár, most tanítottam meg neki a „Credo”-t.

A leány hálataljesen tekintte rá. Óh, mennyi boldogság ragyogott e felmagasztalt erejű szemekből!

— Kik lesznek a keresztgyűzők? — kérdezé a lelkész.

— Az egyik a főbíró úr, lesz oly kegyes? — a másik én.

Cipra esdő tekintettel nézett először Topándyra, azután Lorándra.

Topándy elérté e néma kérdést.

— Loránd nem lehet az. Nehány perc múlva megtudod, miért.

A lelkész végzé a szertartást, azzal a rövidséggel, amit egy sebesült kímélete tanácsolt.

Mikor ennek vége volt, Topándy kezét szorította a lelkésszel.

— Ha e kéz vétett e másik ellen valaha, ez a másik bocsássa meg azt neki.

— A tartozás ebben a kézszorításban le van fizetve — monda a lelkész.

— E kéznek áldásra kell ma megnyílni.

— Mindig nyitva áll az, és mindenkinek.

— Nem számomra kértem: én büntetésemet várom; én bírák elé megyek, és nem zúgolódom ellene. Azoknak kell az áldás, akiket szeretek. Ez ifjú itt tegnap megkérte tőlem e hajadon kezét. Rég szeretik egymást, megérdemlik egymás szerelmét; — adja rájuk a hit áldását, atyám. Cipra, beleegyez-e?

A szegény leány eltakarta mindkét kezével égő arcát, s hogy Loránd odalépett hozzá, és megfogta kezét, elkezdte hevesen zokogni.

— Hát nem szeretsz-e engem? Nem akarsz-e nőm lenni?

Cipra félrefordította fejét.

— Ah, maguk énvelem tréfát űznek. Maguk csúffá akarnak tenni egy nyomorult teremtet, aki semmi más, mint egy szegény cigányleány.

Loránd fájdalmasan szorította kebléhez a leány kezét, midőn ez azzal vádolta őt, hogy tréfát űz vele. Valami azt mondá neki belül, hogy e leánynak joga van azt hinni, hogy most is enyelegnek vele, s e gondolat úgy elszorította szívét.

— Tehetnél föl rólam ilyen kegyetlenséget? Én űznék gúnyt belőled, és most?

Topándy malasztal szolt közbe.

— Hogy űznék én tréfát az Istennel most, midőn jelenléte előtt megrendülök?

— Hogy űznék én tréfát a te szíveddel? — mondá Loránd.
— És egy haldoklóval — rebegé utána Cipra.
— Nem, nem fogsz te meghalni, — meggyógyulsz, és boldogok leszünk.

— Most mondja már, amikor meghalok — szóló szomorú szemrehányással a leány. — Most mondja már, tied ez az egész szép világ, mikor nem kell már más az egész szép világból, mint egy kapa föld, amit rám fog hajtani.

— Nem, leányom — szóló Topány —, Loránd öcsém még tegnap megkérte tőlem kezedet, s csupán anyjának jóváhagyását várta még, hogy neked is elmondja, amit irántad érez.

A leány arcán egy futó villáma vonult át az öröme, azután ismét elborult az.

— Hiszen tudom — szóló szétzilált fürteit arcából elsimítva —, maguk jót akarnak. Úgy tesznek velem, mint beteg gyerekek szokás. Gyógyulj meg csak! Majd veszünk szép ruhát, aranyos játékokat, elviszünk mulatni, utazni, jó kedvünk lesz, sohase bántunk; csak gyógyulj meg! Örömet akarnak csinálni szegénynek, hogy meggyógyítsák vele. — Ezt is köszönöm.

— Te nem akarsz nekem hinni — szóló Loránd —, hinni fogsz hát a lelkész úr szavának. Nézd: az éjjel levelet írtam anyámnak felőled; lepecsételve fekszik már íróasztalomon. Kérem, tisztelendő atyám, törje fel, és olvassa el előtte. Kegyed szavának el fogja hinni, hogy nem ámítjuk őt.

A lelkész feltörte a levelet, míg Cipra Loránd kezét tartva kezében, átszellemülten figyelt a felolvasott szavakra:

„Kedves Anyám!

Annyi bú, annyi fájdalom után, amit a leggyöngédebb anyai szívnek egész életem folytán okoztam, ma egy örömhírt küldhetek neked.

Én nősülök.

Nőt veszek, aki szeretett engemet mint szegény, névtelen,

hontalan ifjút, egyedül magamért, s kit szeretek én hű szívéért, aranyiszta lelkeért, még jobban, mint ő engem.

Kedvesemnek rangja, vagyona nincs; szülői cigányok voltak.

Nem díszítem fel őt költői mondatokkal előtted: ahhoz én nem értek. Én csak érezni tudok, de arról beszélni nem.

Ne legyen előtted más ajánló levele, mint az, hogy én szeretem.

Szerelmünk eddig csak fájdalmat termelt mindkettőnkre nézve; most azt óhajtom, hogy legyen ez mindkettőnk boldogsága.

E boldogság teljes mértékét a te áldásod adja meg.

Te jó vagy, te szeretsz engem, te örülsz az én örömömmnek.

Te ismersz, te tudod, minő iskolát járatott ki velem az élet.

Te tudod, hogy a sors végzései felőlem mindig bölcsek és gondviselésteljesek voltak.

Nem kell csodának történni a földön, hogy te, anyám, az anyák legjobbika, ki engem úgy szeretsz, ki szelíd és Istenben megnyugvó vagy, áldó kezedet, melyet kisgyermek koromtól kezdve soha le nem vettél fejemről, e percben össze ne szorítsd.

Foglald imádba az én nevem mellé hű kedvesem nevét is, Ciprát.

Én úgy hiszek áldásodban, mint vallásom minden mondatában, mint a bűnbocsánatban, mint a túlvilágban.

De ha nem az volnál is, akinek Isten alkotott, szelíd, szerető mindig áldásra kész anyám, homlokod körül az örök szeretet glóriájával; hanem volnál hideg, haragnak élő, bosszúálló úrnő, családi címerek koronáira büszke, ki maga akarja alkotni a sorsot, és e kegyetlen úrhölgy átka terhelné is azt a leányt, akit szeretek, én ez átok hozományával is nőül venném őt: — mert szeretem.

... Isten legyen szíveink között.

Szerető fiad: Loránd.”

Cipra, mentül tovább olvasott a lelkész, annál jobban szorítá szívéhez Loránd kezét. Nem tudott már szólni, nem sírni: ez több volt, mint amennyit lelke elbírhatótt. Minden sor, minden mondat egy mennyországot tárt fel előtte, tele túlvilági kéjjel: lelkének bálványa szereti őt, — szereti szerelemből, — szereti önmagáért, — szereti, mert boldog általa, — fölemeli őt magához, — nem szégyenli nyomorú eredetét, — tudja érteni szívének becsét, — anyja imái közé ajánlja nevét, s anyja átkai között is kész megtartani szerelmét.

Szív nem bírhat meg ily megdicsőülést!

Nem törődött már semmivel: sebével, az étlettel, a halállal; nem érzett mást, mint azt a végtelen üdvöt, mely lelkének minden eszméjét, testének minden idegeit elálta.

— Én hiszek! — szólt felmagasztult arccal, fölemelkedve helyéről, és e szóban benne volt minden: az Isten szerelmétől a férfi szerelméig minden, amiben hinni szoktak.

Nem törődött már semmivel. Emberek szemével, emberek szavával, hanem amint e szót kimondá, hirtelen átkarolta Loránd nyakát, s az örülés erejével odavonta őt keblére, és csókjaival halmozá el.

A seb felszakadt keblén, s ahogy a leány csókjai elboríták a szeretett ifjú arcát, úgy borítá el annak vére az ifjú keblét.

És ahány csókot adott hevült ajka, a seb ajkán annyi vért lüktetett ki az a hű szív, mely csak övele volt mindig tele, mely csak érte dobogott, mely őhelyette fogta fel a gyilkos vasát: — a szegény „zöldruhás” hű leány!

És midőn utolsó csókját nyomta kedvese ajkára . . . már akkor megtudta, hogy mi az az örökkévalóság! . . .

XXXI. A MENYASSZONYVIVÉS

— Szegény Cipra! Azt hittem, hogy te temetsz el mindannyiunkat, aztán most, íme, én adom meg neked az egész szép világból azt az egy kapa földet.

Topándy maga látott a szomorú intézkedések után.

Loránddal nem lehetett szólni, az magánkívül volt fájdalmában.

Annyit mondott, hogy óhajtáná kedvesét bebalzsamozva elvinni családi jószágára, s ott eltemetni.

Teljesüljön ez a kívánsága!

Ez szomorú meglepetés lesz az anyának, kit Topándy egy nappal elébb arról tudósított, hogy fia új menyet hoz a házhoz.

Amint Loránd megkérte tőle Cipra kezét, Topándy rögtön írt Áronffynénak, attól tartva, hogy amit Loránd maga fog írni anyjának, az majd nagyon büszke hangon lesz tartva. Megelőzte öccse levelét; szelíden, okosan tudatott mindent az anyjával, hogy Loránd levele ne legyen ránézve meglepetés.

Most aztán megírhatja neki újra, hogy a menyasszonyt viszik, tartsa készen számiára — a családi sírboltot.

S az volt a különös, hogy Topándy semmi fájdalmat nem érzett lelkeben, mikor ezen végiggondolt.

„Óh, milyen bölcs megoldása az életnek a meghalás!”

Egy könnyet nem hullatott a levélre, melyet megírt; lepecsételé azt, s cselédet keresett, akitől elküldje.

Azután megint mást gondolt.

Fölkereste a szolgabíró.

— Uramöcsém, mikor akarnak engemet becsukni?

— Amikor urambátyám parancsolja.

— Hát nem vinne most be egyúttal engemet is a tömlőcbe, uramöcsém?

— Igen szívesen, urambátyám.

— Hány esztendőre ítélték?

— Csak kettőre.

— Többet vártam. Hát eszerint majd csak magam viszem el ezt a levelet a városba.

— Áronffy úr itt marad?

— Nem. Ő viszi halottját haza a jószágára. Az orvost felkértem már, hogy tegye őt halhatatlanná, s van egy ólomkoporsóm, amit magam számára készíttettem, hogy valamikor abban folytatom az ellenállást az Isten rendeletei ellen; most már nincs szükségem rá. Odadom Ciprának kölcsön. Ez az ő kiházasítási pompája.

Egy óra múlva felkereste Lorándot, ki még mindig halottját őrizte. Ott volt a szolgabíró is.

— Uramöcsém — szólt a tisztviselőhöz —, már nem megyek a börtönbe.

— „Még” nem? — kérdé Daruszegi. — Az is jól van.

— Se most nem, se később. Nagyobb úr parancsol velem, s az máshová rendel.

Most kezdtek rá bámulva nézni.

Arca sokkal sápadtabb volt, mint máskor; de azért most is jókedvű gúny volt rajta és könnyelmű mosoly.

— Loránd öcsém, két temetés lesz a háznál!

— Ki a másik halott? — kérdé Daruszegi.

— Én.

És akkor kivonta kebléből bal kezét, melyet eddig kabátjába dugva tartott.

— Egy órával ezelőtt levelet írtam anyádnak. Mikor

lepecsételém, az égő viasz körmömre cseppent, s azóta, nézd hogy megfeketült a kezem.

Bal kézfeje kék volt és felduzzadt.

— Gyorsan, orvosért! — kiálta Daruszezi hajdújának.

— Hagyjátok! Szükségtelen már — szólta Topándy, fáradtan rogyva le a karszékbe. — Két óra múlva vége van. Két óránál tovább nem élek. Húsz perc múlva e daganat a vállamat eléri, s onnan azután a szívig rövid az út.

Az elősiető orvos igazolta Topándy véleményét.

„Itt nincs segedelem.”

Loránd ijedten ugrott bátyja ápolására, az öreg átölelte a mellé térdelő ifjú nyakát.

— Te bölcs ember, látod, mégis neked volt igazad. Van, aki gondol a kétlábú tollatlan állatokra is. Ha én azt tudom, hogy csak zörgetnem kell, és megnyitják, rég kocogtattam volna az ajtón: „Én uram, bocsáss be!”

Topándy nem engedé magát levetkőztetni, ágyba fektetni.

— Toljátok széketem Cipra mellé! Hadd tanuljam meg tőle, hogyan kell magát viselni egy halottnak! Az én halálom nem lesz olyan szép, mint az övé: én nem lehelem át lelkemet szeretőm lelkébe; hanem azért víg útitárs leszek.

A kín félbeszakítá szavait.

Mikor engedett a fájdalom, elnevette rá magát.

— Hogy protestál az ostoba hústömeg! Nem engedi magát kapacitáltatni. Pedig csak vendégek voltunk itt! „Animula, vagula, blandula! Hospes, comesque corporis. Quae nunc adibis loca? Frigidula, palidula, nudula! Nec, ut soles, dabis jocos.” Bizony extra dominium fogsz lenni mindjárt. És gyomor uram önagysága és szív uram ökegyelmessége és fej uram öexcellenciája, mind kiesnek hivatalaikból.

Az orvos azt állítá, hogy iszonyú kínokat kell neki kiállania azalatt, míg gúnyolódik és mosolyog; s mikor felkacag, olyankor más ember fogcsikorgatva ordítana fel.

— Sokat vitáztunk, Loránd — szólta az öreg minden-

kább elhaló hanggal — azon német tudós felett, aki azt állítá, hogy a más csillagzatok lakói sokkal nemesebb emberek, mint mi itt a földön. Ha kérdik, hová lettem, mondjad, hogy avanszíroztam. Olyan planétába mentem, ahol nincsen paraszt; bárók tisztítják a grófok csizmáját. — Ne nevesetek rajtam, kérlek, ha bolondokat mondok! — De a halál igazán furcsa verseket diktál.

A kézszorítás, mivel Lorándot üdvözlé, bizonyítá, hogy ez az utolsó.

Azontúl keze lankadt, szemei elborultak, arca egyre viaszságább lett.

Még egyszer fölemelte szemeit.

Loránd tekintetével találkozott.

Mosolyogni akart; csak súgva, töredezett hangon mondhatá:

— Most mindjárt — megtudom, — hogy mi van — az Északi Vadászkutya ködfoltjaiban — s a szemnélküli férgek — veséiben. . .

Azzal hirtelen egy erőszakos végső görcsös erőfeszítéssel megragadá széke támláját, s felegyenesedve jobbját felemelé, s a szolgabíróhoz fordult.

— Uram! — kiálta erős teljhangon. — Én apelláltam!

És azzal visszarogyott a karszékbe.

Néhány perc múlva minden redő eltűnt arcáról, sima lett az, mint a márvány, és nyugodt, mint a halottaké szokott lenni.

Loránd ott állt összekulcsolt kézzel két halottja között.

Másnap jó hajnalban útra kelt a szekrénybe zárt ólomkoporsóval, s vitte haza halott menyasszonyát.

A második levél, melyet Topányi írt anyjához, s melynek pecsétjével saját élete végét pecsételte be, nem lett feladva: nem előzheté meg jöttét.

Otthon csak az első levelet kapták.

Azt az örömhírt hozó levelet, mely mámort, diadalt gerjeszte az egész háznál.

Hiába, csak őt szerették legjobban most is. Anyjának, nagyanyjának ő volt a kedvenc fia. Dezsőről szólunk sem kell, mert hisz annak a szíve az övéhez van nőve most is, s a jó Fanny kétszeresen boldog volt abban a gondolatban, hogy nem egyedül lesz azután boldog nő a háznál.

Óh, milyen örömmel várták!

Kételkedhetett-e valaha abban, hogy akit ő szeret, szeretve fog lenni mindenkitől; hogy nem kell annak erényeiről beszélni; mindenki ismeri azokat, mihelyt ő azt mondja: „én szeretem”.

Bizony nagyon jól történt, hogy azt a levelet nem küldé el anyjának, melyben Cipráról írt, s áldását kéri, — hogy nem sértette meg azzal a végsórral a legdrágább anyai szívet: „Ha pedig te megátkoznád azt, akit én szeretek!”

Megátkozni azt, akit ő szeret!

Óh, de hogy tették azt! Ünnepnapp volt ez a levél a háznál. A falusi lakot újra rendezték: Dezső átköltözött a városba, átengedve a legifjabb jogát az apai ősi lakhoz bátyjának.

Még a legöregebb Áronffyné is letette örök gyászát. Ne lásson Loránd menyasszonya semmit, ami szomorú gondokra emlékeztet. El van minden temetve a föld alá.

Dezső annyi kedveset tudott regélni a szép cigányleányról; Loránd levelei az elmúlt tíz hallgató évről mindig megemlékeztek a szegény elvetett gyémántról, kinek hű ragaszkodása képezé Loránd életének napos oldalát. Most ez elrakott levelet újra meg újra elolvasák: a két anyának ez tanulmánya lett. Amit néhol Loránd csak egy futó szóval vetett oda, abból ők nagy magyarázatot tudtak venni, és az mind Cipra javára ütött ki.

A gondviselés is így rendelte azt!

Az első találkozás óta a pusztai csárdában úgy volt az elrendelve, hogy Loránd megszabadítsa Ciprát gyilkos kezéből, hogy azután egykor boldog legyen vele.

... Hiszen a cigányleány már boldog is volt.

Topányd levele azt tudatá, hogy Loránd a levél kelte után azonnal megesküszik Ciprával, s együtt lemennek a szülői házhoz.

Tehát tudva volt már a nap is, ki lehetett számítani az órát is, amikor meg fognak érkezni.

Dezső benn maradt a városban Lorándot várni. Azt ígérte, bármi későn jönnek is, még éjszakára kihozza őket.

A nők tehát fennmaradtak éjfélig. Künn vártak a folyosó alatt. Szép, meleg, holdvilágos éj volt.

A jó öreganya átölelve Fanny vállát elmondá neki, hogy sok-sok év előtt éppen így vártak egy éjjel a két testvér megérkezéére; hanem az nagyon rút éjszaka volt, és az nagyon szomorú várakozás volt. A szél zúgott az ákácok között, a felhők kergették egymást az égen, az ebek vonítottak a faluban: a kapun egy szénásszekér döcögött be — és abba volt elrejtve a koporsó. — Ez a nép nagyon babonás: azt hiszi, a jég elveri a határát, ha halottat visznek át rajta.

Hanem most egészen más világ van. A lég csendes, szellő sem fuvall: ember, állat alszik körül; csak azok vannak még ébren, kik menyasszonyt várnak.

Milyen más az idők járása!

Egyszer aztán szekér áll meg a kapuban: a cselédek sietnek azt kinyitni.

Szénásszekér döcög be rajta, miként akkor.

És a szénásszekér után gyalog, miként akkor, a két testvér, egymás kezét szorítva, jó.

A nők eléjük rohannak, Loránd az első, akit ölel, csókol mindenki.

— Hát nőd? — kérdi minden ajk.

Loránd némán a szekérre mutat, és nem tud szólni.

Dezső válaszol helyette.

— Nejét itt hozzuk a koporsóban.

XXXII. MIKOR MEGVÉNÜLTÜNK!

Tizenhét év múlt el már azóta, hogy Loránd ismét itthon van!

Milyen öreg emberek lettünk azalatt!

Tizenhét év különben is nagy idő; hát még tizenhét ilyen súlyos év!

Sohasem láttam embereket olyan hamar megöszülni, mint akik kortársaink voltak.

Olyan időket élünk, amikor minden elmúló év utolsó napján elcsóhajtunk: csakhogy vége van már! S nem akarjuk hinni, hogy ami utána jó, még mindig rosszabb napokat hoz.

Egyre szállunk alább-alább, hitben, reményben, egymás iránt való szeretetben; vagyonunk pusztul, szellemünk lankad, erőnk fogy, társaséletünk szétbomlik; nem közöny, de undor már az, amivel a napok eseményei elé nézünk.

Egy év múlva azon nap után, melyen szegény Cipra meghalt, Loránd fegyverrel oldalán ment el bizonyos mulatóságba, ahol ingyen lehet kapni a halált.

Nem emlegetem én a múltak dicsőségét, mi hasznom belőle? Úgyis kevesen tudják már azt.

Loránd jó katona volt.

Az lett volna bizonyval bármely esetben is; mindene volt hozzá a természettől: hősi bátorsága, atlétai ereje, heves vére, soha nem csüggedő lelke. A harc különben is gyönyör lett volna rá nézve; — hát még e kedélyállapot mellett!

„Szíve összetörve, zúzva; első szerelme oly csúful sárba taposva; a másik, szenvedélye égő hevében, legyilkolva; lelkén az életunalom terhével s azzal a súlyos végzettel, ami családját terhelé. Mindig az a rém állt előtte, hogy ez úton előbb-utóbb mégiscsak oda kell jutnia, abba a nyolcadik, üresen hagyott ágyba.

Mikor elkezdődtek a harcok, egészen felvillanyozódott roskatag kedélye. Mikor egyenruháját felölté, odajött hozzám, s kezeit megrázva, villogó tekintettel monda:

— Most megnyílt hát a vásár, ahol az ember száz percenttel adhat túl az ütött-kopott életen.

Hanem ő nem adott túl azon.

Vakmerőségéről hírhedt lett, hőstetteit megénekeltek, szerzett hírt, koszorút; csak amit keresett, a dicső halált, azt nem tudta megtalálni.

A zászlóaljából, melynél kezdé, vége felé csak egy tizedrészt volt már meg. Ő azok között volt, akik még csak sebet sem kaptak soha.

Pedig mennyi szép golyó elrepült feje fölött.

Hogy tekintgetett e szomorú zizegő hangon fűtyülő hírnökei után a halálnak; hogy várta azokat a bűgva közelítő öreg fickókat, akiknek egy embert egy perc alatt átszállítani egy más csillagba — semmi! Nagyon jól ismerték már, nem bántották.

Olyan ez a csatatéri zengő méh, mint az igazi méh; aki bátran jár közöttte, elzúg a füle mellett, aki fél tőle, azt megcsípi.

Egyszer a csákóját lyukasztá át a golyó.

Hányszor hallottam tőle:

„Miért nem egy hüvelykkel alább?”

Végre egy csatában egy elpattant gránát darabja megbénítá karját, s mikor egy kardcsapástól elszédítve lebukott lováról, még egy kozák lándzsával keresztülszúrta.

Még abba sem halt bele.

Hetekig feküdt eszméletlenül a közkórházban, sátor alatt,

míg érte mehettem, és hazahoztam. Fánny ápolta. Meggyógyult.

Mire felépült, akkorra már aztán vége is volt minden harcnak.

Mennyszer hallottam tőle:

— Óh, milyen rossz emberek vagytok ti, hogy engem úgy szerettek! Óh, milyen rosszat tettél velem, öcsém, hogy elhoztál a csatatérről. Óh, milyen kegyetlenség volt tőled, Fánny, hogy mellettem virrasztottál! Óh, milyen hiábavaló munka volt tőletek engemet életben tartani! Óh, mint haragszom én tirátok, milyen kiállhatatlan emberek vagytok ti: — azért, hogy engemet úgy szerettek!

Hanem mi azért csak szerettük őt.

És aztán így megvénültünk csendesen.

Eltemettük jó nagyanyánkat, aztán édesanyánkat is; magunk maradtunk, nem osztoztunk meg soha.

Loránd mindig velünk lakott: míg a városban laktunk, néha hetekig sem hagyta el a házat.

Az új idők új rendszere engem is kényszerített, hogy arról a pályáról lemondjak, amit még apáink az élet díszes céljának tartottak. Sutba dobtam a diplomámat, s kimentem szántani, vetni.

Lett belőlem jó parasztember.

Még most is az vagyok.

Itt is együtt maradt velünk Loránd.

Nem volt élet már az övé, hanem csak a napok számlálása.

Siralom volt ezt tudni és őt látni.

Egy délceg alakot, kinek hivatása volt, hogy hőssé legyen!

Egy forró szívet, ki földi mennyországa lehetett volna egy nőnek!

Egy képzett, lángeszű főt, ki vezérszellem lehetett volna egy országban!

És aki tétlenül, szeretetlenül, boldogtalanul hullatott levelet levél után, és nem várt a holnaptól semmit.

Hanem félt a jövő napoktól.

Gyakran előhoztam neki, hogy annak a magányos épületnek ott a patak mellett befalaztatam az ajtaját.

Ne kérdezzék gyermekeim, mi lakhatik azon belül; ne parkodjanak találgatni annak rejtelmes feliratát, mint én találgattam gyermekkoromban.

Loránd nem egyezett bele.

„Még egy üres szállítás van benne.”

És ettől irtóztunk mi valamennyien.

Ő is, mink is.

Minden este úgy váltunk el, mintha végbúcsút mondanánk.

Nem örült már semminek az életben. Nem foglalkozott semmivel, amivel más ember foglalkozik. Nem kártyázott, bort nem ivott; örökké józan volt és egykedvű. Nem olvasott mást, mint matematikai könyveket. Rá nem tudtam venni soha, hogy egy hírlapot kezébe vegyen.

„Hazudság az egész világtörténet!”

Mindennap, akár télen, akár nyáron, korán reggel, mielőtt valaki fölkelne volna a háznál, kísértált a temetőbe; oda, ahol Cipra nyugszik „az illatos fűgyökér alatt”, ott töltött néhány percet, s aztán ismét visszajött: nyáron egy szál eleven, télen egy szál aszú fűvet hozva el a sírról.

Volt egy naplója, abban nem volt írva egyéb, mint a kelet minden napról, s alá tűzve írott sorul az aszú fűszál.

Egy élettörténet, melynek ezernyi ezer aszú fűszál képezi sorait, ahány sor, ahány szál, annyi napról összegyűjtve!

Lehet-e szomorúbb könyv ennél?

Egyetlen tárgy, ami érdekelte, gyümölcsfái voltak és méheik.

Az állatok és a növények nem csalják meg azt, aki őket szereti.

Egész nap őrizte fácskáit, csemetéit, s viselt harcot a rovarok ellen; és tanult naphosszant életbölcészetet e egyszerű alkotmányos monarchistáktól, a méhektől.

Sok ember van, kivált mai nap, hazánkban, aki el tudja ölni az időt, Loránd csak küzdött az idővel, s minden lefolyt nap egy vereség volt rá nézve.

Vadászni sohasem járt; azt mondá, nem jó neki töltött fegyvert vennie kezébe.

Éjjel gyermekeim közül egy mindig ott aludt szobájában.

„Félek magamtól” — vallá meg előttem.

Félt magától, és félt attól a csendes háztól ott a patak mellett.

„Szeretnék ott aludni az illatos fűgyökér alatt!”

Egy elveszett élet!

Egy szép nyári délután kisfiam azzal a hírrel rohant be hozzám, hogy Loránd bátya a szoba közepén a földön fekszik, és nem akar fölkelni.

Én a legrosszabbat sejtve rohantam át hozzá.

Midőn beléptem szobájába, már nem feküdt a földön, hanem az ágyon.

Arca égett, mintha lázban volna.

— Mi bajod? — kérdezém, kezét megfogva.

— Semmi sem; — csak egy kicsit meghalok.

— Az istenért! Mit tettél?

— Ne ijedj meg! Nem az én kezem volt.

— Mi bajod hát?

— Egy méhcsípés. Ne vess ki! Meghalok bele.

Még reggel beszélt róla, hogy méheire orvméhek ütöttek, azokat megy pusztítani. Egy orvméh halántékába ereszté fulánkját.

— Tehát mégsem oda . . . nem oda — rebegé hagymázos lélegzettel —, nem a nyolcadik ágyba. — Kinn az illatos fűgyökér alatt. Ott hevertünk a porban egymás mellett. Falaztasd be azt az ajtót! — Jó éjszakát.

Azzal lehúnyta szemét, és sohasem nyitotta fel többet.

Mire Fánnyt odahívtam hozzá, már halva volt.

A délceg hős, ki egymaga csapatok ellen küzdött, a vasember, kit nem tudott megölni a kard és a dárda, tíz

perc alatt elmúlt egy piciny kis rovar parányi orgyilka által.

Isten jár közöttünk!

Mikor már a kísértés utolsó perce eljött, hogy az élet-unalom az Ősi átokkal felfegyverezze kezét, akkor elküldötte repülő szolgálóinak legeslegkisebbikét, s elszállítá őt egy méhszárnyon, oda, ahol a boldogok laknak.

— — — — —
Mi pedig vénülünk tovább, és ki tudja, hogy mire vénülünk meg?!

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

I. OK	A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei
Erdélyi	Erdélyi János: Magyar népköltési gyűjtemény. Nép- dalok és mondák. 1–3. k. Pest 1846–1848.
Ethn.	Ethnographia (Néplet)
Ethn. 1919.	Szendrey Zsigmond: Népbabonák Jókai műveiben. Ethnographia 1919. 115–117.
H	A Hon
HhM	Jókai Mór hátrahagyott művei. 1–10. k. Bp. 1912.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
Jókai-jubileum	A Jókai-jubileum és a Nemzeti díszkiadás története. Bp. 1898.
K	kézirat (a Mire megvénülünk kézírata)
MBiblSze	Magyar Bibliofil Szemle
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán összes műveinek kritikai kiadása
MNy	Magyar Nyelv
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1–100. k. Bp. 1894–1898. — Mire megvénülünk: 28. k. 1895.
Ny	Nyugat
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
PN	Pesti Napló
sh.	sajtóhiba
SzÁ	Szendrey Ákos: Magyar néphit és népszokás lexikon (kézirat), ill. Szendrey Ákos szóbeli közlése

Szabó L.	Szabó László: Jókai élete és művei. Bp. 1904.
Szinnyei	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1—14. k. Bp. 1891—1914.
ÚMSz	Új Magyar Szemle
VU	Vasárnapi Ujság
<ékszárójelben>	a K-ból Jókai által törölt szöveg
<...>	a K-ból Jókai által törölt, olvashatatlan szöveg
[szögletes zárójelben]	a sajtó alá rendező kiegészítése

Jókai műveinek lapszámaint — ha külön nem jelezzük — az NK-ból idézzük.

KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK, FELDOLGOZÁS

A *Mire megvénülünk* kéziratának mintegy háromnegyed része a szegedi Városi Somogyi Könyvtár tulajdonában van. 1963 nyarán került oda Vasváry Ödön Amerikában élő magyar református lelkész ajándékként. Vasváry közlése szerint a regény akkor még teljes kéziratát az első világháború táján egy Amerikába kivándorolt magyar iparos vásárolta meg. (L. P. L. [Péter László]: *Hazakerült egy Jókai-regény kézírata Amerikából*. Dél-Magyarország 1963. aug. 1.)

Az említett K a regény következő részeit tartalmazza (a lap- és sorszámok a JKK-ra vonatkoznak, ezeket a K-ban megtalálható részek kezdő és záró szavai követik):

- 15 : 2— 16 : 9 s aztán menjünk — *nincs neki feje*, szegénynek.
 44 : 10— 54 : 13 Fannynek bezzeg — nevetető hatása.
 55 : 4— 64 : 11 Itt azután nem — többre kerülni
 65 : 16— 74 : 6 Mikor a táncleckére — arcán feledé.
 76 : 21— 85 : 27 Hiszen az igaz — rákerülhet még a sor.
 88 : 6— 115 : 7 <Mindenek> Egyebek között — ér formát képezett
 133 — 170 : 4 *A tiltott iratok*. — menedékbe kapaszkodjék.
 171 13— 172 : 3 Mikor megállt — válok el tőle.
 173 8— 175 : 26 — Igen! — a mi vele történt.
 181 : 27— 202 : 25 Hogy a szabadba — ő is bement a vendégszobába.
 213 : 9— 220 : 23 — Már hogy tudnád — be nem képes tölteni semmi.
 222 : 5— 226 : 29 Loránd megszánta — nem fogsz lenni öcsém.
 238 — 296 : 29 *Két leány*. — fojthassa meg.
 298 : 24— 310 : 31 nyílni akar tavaszkor — hogy a németek
 313 : 33— 317 : 19 a két <jegy> sorsjegy — Csak ide vele.
 334 : 27— 339 : 1 <e felöl> a sorsra bízzák — egymás mellett.
 351 : 8— 369 : 15 abba a laboratóriumba — egy csomó tallért.
 370 : 33— 377 : 11 Nem láttad — Sok leány
 379 : 17— 393 : 30 Cipra úgy elgondolkozott — hangot nem adott.
 397 : 6— 413 34 — Nagyon meg vagy sebesítve? — a dühödöt amazonnal.

414 : 25—415 17 — Nem vagyok már — Akár derül ki, akár
416 : 12—417 : 4 — Lásd no — volt bámulatában.
418 : 15—421 : 19 Az egész természet — egy pokolra menőnek.
Egy lapnyi kéziratröredék Budapestben magántulajdonban van.
Ehhez hozzáférni nem tudtunk.

Megjelent először a H 1864. júl. 1—1865. jan. 19. számában
száz folytatásban, a 2. l. tárcarovatában. Részletezése a következő:

1. 1864. júl. 1. 148. sz. *I. Dezső naplója* c. fejezet a „Nagyanyám nem is hagyhatta szó nélkül . . .” kezd. szakaszig.
2. júl. 3. 150. sz. Az említett szakasztól az „Én olyan gyermek voltam . . .” kezd. szakaszig.
3. júl. 6. 152. sz. Az eml. szakasztól a „Nem mertem visszatérő bátyámnak megmondani . . .” kezd. szakaszig.
4. júl. 13. 158. sz. Az eml. szakasztól a „Loránd azt mondta az öreg béresnek . . .” kezd. szakaszig.
5. júl. 15. 160. sz. Az eml. szakasztól az „Ez az ajtó, a mit én eddig . . .” kezd. szakaszig.
6. júl. 17. 162. sz. Az eml. szakasztól az „Itt nagyanyám elhallgatott . . .” kezd. szakaszig.
7. júl. 20. 164. sz. Az eml. szakasztól a „Csak két figyermek volt még hátra a családból . . .” kezd. szakaszig.
8. júl. 23. 167. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
9. júl. 28. 171. sz. *Dezső naplója. Második szakasz. A csereléány c.* fejezet a „Teljes életemben mindig jó alvó voltam . . .” kezd. szakaszig.
10. júl. 30. 173. sz. Az eml. szakasztól az „Olyan házat, mint Fromm uré . . .” kezd. szakaszig.
11. júl. 31. 174. sz. Az eml. szakasztól a „Fannynak bezzeg nem kellett a kínálás . . .” kezd. szakaszig.
12. aug. 4. 177. sz. Az eml. szakasztól a „Soha sem hittem volna . . .” kezd. szakaszig.
13. aug. 5. 178. sz. Az eml. szakasztól az „Ez órától fogva mindig . . .” kezd. szakaszig.
14. aug. 9. 181. sz. Az eml. szakasztól a „Hja, ja; szólt elkomolyodva Márton legény . . .” kezd. szakaszig.
15. aug. 11. 183. sz. Az eml. szakasztól az „A délelőtt eltelt a tanárok látogatásával.” kezd. szakaszig.
16. aug. 17. 187. sz. Az eml. szakasztól a „Nagyanyámnak mindjárt több bizodalma is volt . . .” kezd. szakaszig.
17. aug. 18. 188. sz. Az eml. szakasztól az „Ebédre az udvari tanácsos . . .” kezd. szakaszig. (Későbbi kiadásokban: *III. Az én nagyágos urambátyám* c. fejezet.)

18. aug. 20. 190. sz. Az eml. szakasztól a „Melanie hugom valóságos kis angyal volt . . .” kezd. szakaszig.
19. aug. 24. 192. sz. Az eml. szakasztól az „Azonban nagyságos urambátyám rögtön sietett . . .” kezd. szakaszig.
20. aug. 25. 193. sz. Az eml. szakasztól a „Nekem még azután is a quadrille hangzott a fülemben . . .” kezd. szakaszig.
21. aug. 28. 196. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
22. aug. 31. 198. sz. *Dezső naplója. Második szakasz. Az atheista és a kegyeskedő c.* fejezet a „— Hivassa ön elő az illetőket . . .” kezd. szakaszig.
23. szept. 1. 199. sz. Az eml. szakasztól az „— Egyebek között pedig hinnie kell önnek azt . . .” kezd. szakaszig.
24. szept. 3. 201. sz. Az eml. szakasztól az „A szolgabíró most már igazán dühbe jött . . .” kezd. szakaszig.
25. szept. 4. 202. sz. Az eml. szakasztól a „— Kérek egy kis vizet . . .” kezd. szakaszig.
26. szept. 6. 203. sz. Az eml. szakasztól az „A tiltott gyümölcs édes . . .” kezd. szakaszig.
27. szept. 7. 204. sz. Az eml. szakasztól a „Hanem az mégis különös . . .” kezd. szakaszig.
28. szept. 8. 205. sz. Az eml. szakasztól a „Sárvölgyi háza abban nem hasonlított . . .” kezd. szakaszig.
29. szept. 13. 208. sz. Az eml. szakasztól a „Szolgabíró urnak bizonyosan . . .” kezd. szakaszig.
30. szept. 14. 209. sz. Az eml. szakasztól az „A világ minden regényírója rajong . . .” kezd. szakaszig.
31. szept. 15. 210. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és *A fenevad tanyája c.* fejezet az „A gyanus kazal tájékát tehát . . .” kezd. szakaszig.
32. szept. 17. 212. sz. Az eml. szakasztól az „Azzal hátratorpant a mén . . .” kezd. szakaszig.
33. szept. 18. 213. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
34. szept. 22. 216. sz. *Dezső naplója. Harmadik szakasz. Korán érő gyümölcsök c.* fejezet.
35. szept. 24. 218. sz. *Dezső naplója. Harmadik szakasz. A tiltott iratok c.* fejezet a „Huszonketten voltunk idézve . . .” kezd. szakaszig.
36. szept. 25. 219. sz. Az eml. szakasztól a „— Takarodjál innen!” kezd. szakaszig.
37. szept. 27. 220. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és *A kezdetek vége c.* fejezet a „Hermine haragosan járt fel s alá . . .” kezd. szakaszig.

38. szept. 29. 222. sz. Az eml. szakasztól az „A vastag tante híre felkacagott Pepi . . .” kezd. szakaszig.
39. szept. 30. 223. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
40. okt. 6. 228. sz. *Dezső naplója. Harmadik szakasz. A tizenhét éves agg c. fejezet a „Loránd a kézszorításra kezdé . . .” kezd. szakaszig.*
41. okt. 8. 230. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és a *Dezső naplója. Harmadik szakasz. Én és a daemon c. fejezet a „Hogy én ezen szavak után . . .” kezd. szakaszig.*
42. okt. 11. 232. sz. Az eml. szakasztól az „A várhegy tövében, a Dunapart mentén . . .” kezd. szakaszig.
43. okt. 12. 233. sz. Az eml. szakasztól a „Mikor megállt a kocsi . . .” kezd. szakaszig.
44. okt. 14. 235. sz. Az eml. szakasztól az „Erre a szóra felforrt bennem a vér . . .” kezd. szakaszig.
45. okt. 16. 237. sz. Az eml. szakasztól a „— Mostan tehát siess . . .” kezd. szakaszig.
46. okt. 19. 239. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
47. okt. 22. 242. sz. *Dezső naplója. Harmadik szakasz. Az adott szó c. fejezet a „Szegény anyám, mintha ismételt villanyütés érte volna . . .” kezd. szakaszig.*
48. okt. 23. 243. sz. Az eml. szakasztól a „Szegény anyám odatérdelt le elém . . .” kezd. szakaszig.
49. okt. 26. 245. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
50. okt. 28. 247. sz. Az *Egy pillantás a pisztoly szájába c. fejezet az „A hosszú vendégszobán kívül volt még . . .” kezd. szakaszig.*
51. okt. 29. 248. sz. Az eml. szakasztól az „Azon rövid pillanat alatt, a mig Loránd . . .” kezd. szakaszig.
52. okt. 30. 249. sz. Az eml. szakasztól az „A nagyságos asszonynak csak ennél a szónál tünt fel . . .” kezd. szakaszig.
53. nov. 3. 251. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és a *Melyik téríti el a másikat? c. fejezet a „— Nini! Magának én egy levelet is hoztam . . .” kezd. szakaszig.*
54. nov. 4. 252. sz. Az eml. szakasztól az „A nagyságos asszony életitkával mindjárt . . .” kezd. szakaszig.
55. nov. 5. 253. sz. Az eml. szakasztól a „Loránd megszánta ezt az árva teremést . . .” kezd. szakaszig.
56. nov. 8. 255. sz. Az eml. szakasztól a „Loránd bámulva kérdezé: . . .” kezd. szakaszig.
57. nov. 9. 256. sz. Az eml. szakasztól a „Ki volt azon ember? kezd. szakaszig.
58. nov. 10. 257. sz. Az eml. szakasztól az „Őrült? kérdezém én megütközve.” kezd. szakaszig.

59. nov. 11. 258. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
60. nov. 13. 260. sz. A *Két ledny* c. fejezet a „Cipra azzal az ösztönnel, a mit a természet . . .” kezd. szakaszig.
61. nov. 16. 262. sz. Az eml. szakasztól az „Az első est Ciprának teljes öröme . . .” kezd. szakaszig.
62. nov. 17. 263. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és a *Ha szereti, hát szeresse* c. fejezet az „Ilyenkor aztán Cipra kétségbe volt esve, . . .” kezd. szakaszig.
63. nov. 18. 264. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
64. nov. 20. 266. sz. *Az a gyürü* c. fejezet a „Loránd kezdte magát megadni . . .” kezd. szakaszig.
65. nov. 22. 267. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és *A sárgaruhás a kártyában* c. fejezet a „Bálnokháznén arcán most is meg voltak . . .” kezd. szakaszig.
66. nov. 23. 268. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
67. nov. 24. 269. sz. *A halálra intő* c. fejezet a „Gyáli Pepi most sem volt magasabb . . .” kezd. szakaszig.
68. nov. 25. 270. sz. Az eml. szakasztól az „Az öreg Topándy azonban más fordulatot adott . . .” kezd. szakaszig.
69. nov. 26. 271. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
70. nov. 27. 272. sz. *Dezső naplója. Fanny* c. fejezet.
71. nov. 29. 273. sz. *Dezső naplója. A végzetes nap* c. fejezet a „Saját-ságos tanulmány egy bormemisszára nézve . . .” kezd. szakaszig.
72. nov. 30. 274. sz. Az eml. szakasztól a „Mindenki el volt ámulva a jelenettől . . .” kezd. szakaszig.
73. dec. 2. 276. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és az *Az a levél* c. fejezet a „Dezső nem mert ez örömhírrrel maga menni . . .” kezd. szakaszig.
74. dec. 4. 278. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
75. dec. 6. 279. sz. *A tudtán kívül rém* c. fejezet a „— S milyen féltékeny volt bizonyos emberekre . . .” kezd. szakaszig.
76. dec. 10. 282. sz. Az eml. szakasztól a „Dezső csendesén vette elő tárcáját . . .” kezd. szakaszig.
77. dec. 13. 284. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
78. dec. 14. 285. sz. *Az örömmek napja.* c. fejezet az „Erre aztán a magas uraságok . . .” kezd. szakaszig.
79. dec. 15. 286. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és *A bolond tréfa* c. fejezet az „A lakodalom nagy ünnepélyességgel ment végbe.” kezd. szakaszig.
80. dec. 16. 287. sz. Az eml. szakasztól a „Most következik aztán az a bolond, a mit én . . .” kezd. szakaszig.
81. dec. 17. 288. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.

82. dec. 18. 289. sz. Az *A mig a zene szól* c. fejezet az „— Oh én jól ismerlek, . . .” kezd. szakaszig.
83. dec. 20. 290. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
84. dec. 21. 291. sz. *A szerelem babonája* c. fejezet a „Cipra úgy elgondolkozott magában.” kezd. szakaszig.
85. dec. 23. 293. sz. Az eml. szakasztól az „Erre aztán Topándy arca is ellágyult; . . .” kezd. szakaszig.
86. dec. 24. 294. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és a *Mikor a dali-madár megszólal* c. fejezet „A szép csillagos éjszaka félhomályában . . .” kezd. szakaszig.
87. dec. 28. 296. sz. Az eml. szakasztól (helytelenül *A szerelem babonája* fejezetcímmel) a „Mikor aztán mindenki helyén volt . . .” kezd. szakaszig.
88. dec. 29. 297. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
89. dec. 30. 298. sz. *Az éjjeli küzdés* c. fejezet az „A keresztfolyosón aztán megálltak . . .” kezd. szakaszig.
90. dec. 31. 299. sz. Az eml. szakasztól a „Loránd sokat olvasott a hírhedett oroszánvadász kalandjairól; . . .” kezd. szakaszig.
91. 1865. jan. 1. 1. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
92. jan. 2. 2. sz. *A pók a szögletben* c. fejezet az „A legközelebbi falu nem volt messzebb . . .” kezd. szakaszig.
93. jan. 5. 4. sz. Az eml. szakasztól az „Az egész természet alunni látszott, . . .” kezd. szakaszig.
94. jan. 6. 5. sz. Az eml. szakasztól az „A rémalak egyre zörgetett az ajtón, . . .” kezd. szakaszig.
95. jan. 10. 7. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és a *Credo . . . !* c. fejezet a „— Nem leányom; napfölkelte.” kezd. szakaszig.
96. jan. 11. 8. sz. Az eml. szakasztól a „Loránd fájdalomosan szorítá kebléhez . . .” kezd. szakaszig.
97. jan. 12. 9. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
98. jan. 15. 12. sz. *A menyasszony-vivés* c. fejezet a „Bizony nagyon jól történt, hogy azt a levelet . . .” kezd. szakaszig.
99. jan. 18. 14. sz. Az eml. szakasztól a fejezet végéig és a *Mikor megvénülünk !* c. fejezet az „És aztán így megvénültünk csendesen” kezd. szakaszig.
100. jan. 19. 15. sz. Az eml. szakasztól a regény végéig.

KÖTETKIADÁSOK

I. *Mire megvénülünk?* Regény. 1–4. k. Pest 1865. Kiadja Heckenast Gusztáv 1. k. 204 l.; 2. k. 168 l.; 3. k. 178 l.; 4. k. 156 l.

- II. 2. kiad. 1–2. k. Bp. 1874. Franklin-Társulat 1. k. 279 l.; 2. k. 320 l. | Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás 90–93. |
- III. a) 3. kiad. 1–2. k. Bp. 1884. Franklin-Társulat 1. k. 266 l.; 2. k. 303 l. | Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás 90–93. |
- b) 4. kiad. 1892. 567 l.
Az előzővel teljesen azonos kiadás egy kötetben, folyamatos lapszámozással.
- IV. a) *Mire megvénülünk*. Bp. 1895. Révai Testvérek 420 l. | Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 28. |
Ugyanez a kiadás megjelent teljesen azonos, finomabb papírra nyomott „amateur díszkiadás”-ként és nagy 8° alakban, Nemzeti díszkiadás elnevezéssel.
- b) 1904.
Címlapkiadás.
- c) 1906.
Címlapkiadás.
- d) 1909.
Címlapkiadás. Az NK-t jelző lap nélkül, kötésén azonban: Jókai Mór összes művei 28.
- e) 1913.
Címlapkiadás. Kötéséről hiányzik az összes művek jelzése. Megjelent finomabb papíron is.
- V. a) 5. kiad. 1–2. k. Bp. 1901. Franklin-Társulat 1. k. 266 l.; 2. k. 303 l. | Jókai válogatott művei |
A lap- és sorszám egyezik a III. a) kiadásával, de a fejezet-címek és az fvjelzés betűtípusa más, és a szövegben is vannak kisebb változtatások.
- b) 6. kiad. 1901. | Szépirodalmi könyvtár |
Címlapkiadás nagyobb lapszéllel.
- VI. a) 7. kiad. 1–2. k. Bp. 1905. Franklin-Társulat 1. k. 263 l.; 2. k. 295 l.
- b) 8. kiad. 1907. | Jókai Mór válogatott munkái 16–17. |
Címlapkiadás.
- c) 9. kiad. 1907. | Szépirodalmi könyvtár |
Címlapkiadás nagyobb lapszéllel.
- d) 9. [10.?] kiad. 1912. | Jókai Mór válogatott munkái 16–17. |
Címlapkiadás.
- e) 11. kiad. 1913.
Címlapkiadás.
- VII. Pogány Vilmos rajzaival. 1–2. k. Bp. 1909. Franklin-Társulat 1. k. 266 l., 9 t.; 2. k. 298 l., 10 t. | Magyar regényírók képes kiadása 23–24. |

- VIII. Cleveland é. n. Szabadság ny. 448 l.
Az OSzK növedéknaplójába 1910-ben vezették be.
- IX. 12. kiad. 1—2. k. Bp. 1923. Franklin-Társulat 1. k. 288 l.;
2. k. 256 l. | Szépirodalmi könyvtár |
- X. Bp. 1926. Franklin—Révai 336 l. | Jókai Mór művei. Centená-
riumi kiadás 13. |
- XI. a) Sajtó alá rendezte és az utószót írta Szabó József, Szántó
Piroska rajzaival. Bp. 1957. Szépirodalmi Könyvkiadó 444 l.,
8 t. | Jókai Mór válogatott művei |
b) 1957. A Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó részére a
csehszlovák—magyar könyvkiadási egyezmény keretében.

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

A *-gal jelzett idegen nyelvű kiadások példányaihoz nem tudunk hozzáférni. Ezek adatait a következő művekből vettük: Gál János: *Jókai élete és trói jelleme*. Berlin 1925., Ferenczy Zoltán: *Jókai idegen nyelvekre fordított műveinek jegyzéke*. MBiblSzele 1925., Jan Ślaski: *Jókai lengyelül. Jókai lengyel bibliográfiája*. Világirodalmi Figyelő 1958. 38—57. és Demeter Tibor: *Magyar szépirodalom idegen nyelven*. Bp. 1952. Kézirat.

Német :

- I. **Gebrochene Farben*. Blaetter für Unterhaltung 1872.
Folytatásokban.
- II. *Wie wird man grau?* 1—4. vol. Pest 1872. Rautmann. 1. vol. 162 p.; 2. vol. 136 p.; 3. vol. 141 p.; 4. vol. 131 p.
Fordítója ismeretlen.
- III. a) **Gebrochene Farben*. Übers. von einem Landsmann u. Jugendfreund des Dichters. 1—4. vol. Dresden 1874. Baensch.
A fordító Kertbeny Károly lehetett.
b) *Leipzig 1874. Sonnenfels.
Címlapkiadás [?]
- IV. *Nach zehn Jahren*. Übersetzt von Ludwig Wechsler. 1—2. vol. Leipzig 1885. Denicke. 1. vol. 247 p.; 2. vol. 282 p.

Lengyel :

- I. **Mieniące się barwy*. Transl. J. Maykowski. Bluszcz (Warszawa) 1876.
Heti melléklet az 1—21. számhoz.

- II. **Z bożej woli*. 1—4. vol. Lwów 1882. K. Tukaszewicz. 1. vol. 215 p.; 2. vol. 193 p.; 3. vol. 194 p.; 4. vol. 172 p.

Szerb :

- **Када остаримо*. [?] Превео с мађарског У. Топонарски. 1—2. vol. Nagykikinda 1882.

Angol :

- I. a) **Debts of Honor*. Translated by Arthur B. Yolland. London s. anno Jarrold and Sons 417 p.
b) *2. edit.
Címlapkiadás [?]
c) 3. edit. 1900.
Címlapkiadás [?]
d) *4. edit.
Címlapkiadás [?]
II. a) **Debts of Honor*. Translated by Arthur B. Yolland. New York 1900. Doubleday and McClure Co. 417 p.
b) Chicago 1901. Jamieson-Higgins Co.
Címlapkiadás.

Orosz :

- I. **Божья воля*. Перевод с венгерского. Русский Вестник. 1891. № 5—11.
II. **Божья воля*. Свет. 1893. № 3.
III. **Божья воля*. Санкт-Петербург. 1893. В. Комаров. 318 p.
IV. **Божья воля*. Перевод с венгерского. Н. Г. Максимов. Санкт-Петербург, 1895. Соикун. 359 p.
V. *1895. Бесплатное приложение к журналу Звезда.
Címlapkiadás [?]

Fizet :

- I. **Juhala tanteine*. Tõlkinud S. Lind. Rahva Lõbu-leht 1900. No. 3—11.
Rõvidtõtt kiadás.
II. **Murtud värved*. Tõlkinud E. L. T. Paevalehe ja Aia kirjan-dusline lina 1907. No. 25—60.

Olasz :

- **Il vecchio diciassettenne*. Brano del romanzo „*Quando saremo vecchi*”. Traduzione di Filippo Faber. = *Palpiti del cuore magiaro nella sua letteratura*. Torino [1937] 176—81. p.

Szemelvényecs kiadás. *A tizenhét éves agg* c. fejezetet tartalmazza.
(Pálinkás László — Firenze — szíves közlése.)

FILMFELDOLGOZÁS

A regényből 1916-ban némafilm készült. A filmíró Hevesi Sándor, a rendező ifj. Uher Ödön, az operatőr Kovács Gusztáv volt. Szereplők: Beregi Oszkár, Fenyő Emil, Szerémy Zoltán, Hajdu József, Kemenes Lajos, Szőreghy Gyula, Mátrai Erzsi, Étsy Emilia, Benes Ilona, Poór Lili, Sacy von Blonde Hollay Kamilla. 1917. jan. 15-én mutatták be. Vö. Mozihét 1917. jan. 14. — Sikeréről: uo. 1917. jan. 28.)

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

A regényt először 1864. jún. 16-án említi a H előfizetési felhívása: „Julius elejével Jókai Mór új nagyobb regényét: *Mire megvénülünk!* fogjuk tárcánkban megkezdeni, s ugyanaz ez évben lapunkban be lesz fejezve.”

Jókai 1864 első felében nem publikált regényt. A *Mire megvénülünk* előtt írt regénye, a *Politikai divatok* 1863-ban jelent ugyan meg, de — mint Utóhangjából kiderül — ezt is korábban írta. A szintén 1863-ban kiadott *Felfordult világnak* is csak befejező, meglehetősen elnagyolt fejezeteit írta ekkor. Az 1863–64. év átmeneti megtorpanásnak tűnik Jókai regényírói pályáján.

Ez a megtorpanás a politikai viszonyokkal függ össze. 1860–61-ben rövid időre felcsillant a 48-as alapokon való kibontakozás reménye, az országgyűlés feloszlatása után azonban visszatért a provizóriumnak nevezett abszolutizmus, rendőri rendszabályaival, Bach-huszárjaival. A helyzetet súlyosbította, hogy a nemzeti ellenállás korábban szilárdnak látszó egysége megbomlott. Az elszigetelt, eleve sikertelenségre kárhoztatott fegyveres felkeléseket (Almásy, Nedeczky) árulás folytán leplezték le. Ez éppúgy rossz hatással volt a közvéleményre, mint az, hogy sok, korábban ellenálló nemes behódolt a rendszernek, hivatalt vállalt. A köznemesség zömének megtörésében azonban elsősorban a gazdasági helyzet játszott szerepet. „Az 1863–64. évi ínséges esztendő, a nagy szárazságok, a rossz termések a középnemesség jelentékeny részét a gazdasági tönk szélére juttatják. Ez a körülmény a passzivitás amúgy is gyenge politikáját végképp aláássa. A középnemesség zömének nincs már kitartása, hajlandók nagyobb engedményekre is a 61-ben vallott programból, csak hogy végre megnyíljanak előttük a gazdasági és politikai érvényesülés nagyobb lehetőségei.” (*A magyar nép története*. Rövid áttekintés. Írták: Heckenast Gusztáv, Incze Miklós stb. 2., jav. kiad. 11p. 1953. 367.)

Jókai a politikai viszonyok romlását a szó szoros értelmében a saját bőrén is tapasztalta. 1863-ban lapszerkesztőként börtönbüntetést szenvedett Zichy Nándornak a H-ban megjelent cikke miatt. A *Politikai*

divatok, a forradalom és szabadságharc korát először feltámasztó, merész tárgyú regénye elindulásakor csak a cenzorral való állandó hadakozás közben jelenhetett meg. (L. a regény Utóhangját és jegyzeteit a JKK-ban!) Természetes, ha ilyen körülmények között elkedvetlenedett.

Politikai cikkeiben nyomon követhetjük az elkedvetlenedés, reményvesztés folyamatát. Elég, ha néhány újévi cikkét idézzük. 1862-ben ezt írta: „Lehetetlen eltitkolnunk a lehangoltságot, mit az elmúlt év az új esztendőnek ajándékolni hagyott.” De ekkor még bizakodva tette hozzá, visszagondolva az országgyűlésre: „Nyertünk egy kincset, melynek neve: „saját erőnk tudata.” (VU 1862. jan. 5.) 1863-ban így fordult új lapja első olvasóihoz: „Az idők és a körülmények mostohák: anyagi inség, nyomasztott kedély, politikai stagnatio künn és benn.” (H 1863. jan. 1.)

A *Mire megvénülünk* borongós, elégikus hangulata — éles ellentétben korábbi regényei bizakodásával — e cikkek mondanivalóját folytatja. Olyan része is van regényének, amelyben közvetlenül, az idézett cikkekhez hasonlóan, sőt azoknál is keserűbben mond véleményt a korról: „Olyan időket élünk, amikor minden elmúló év utolsó napján felsóhajtunk: csakhogy vége van már! S nem akarjuk hinni, hogy ami utána jó, még mindig rosszabb napokat hoz.

Egyre szállunk alább-alább, hitben, reményben, egymás iránt való szeretetben; vagyonunk pusztul, szellemünk lankad, erőnk fogy, társaséletünk szétbomlik; nem közöny, de undor már az, amivel a napok eseményei elé nézünk.” (JKK 440.)

★

A kor és a szerző borús hangulatából született s borús hangulatával elárastott regény tárgyát tekintve is lírai fogantatású. A *Politikai divatok* után, melyben élete legfontosabb élményeit regényesítette, a *Mire megvénülünk* legmegkapóbb részleteiben is saját élete, gyermek-kora egyes epizódjait elevenítette fel. Bizonyos mértékig távolabb tartotta magát emlékeitől, mint előbbi regényében. Áronffy Dezső, életkörülményei realitását tekintve, sokkal kevésbé Jókai Mór, mint Lávay Béla. De egyéniségét nézve igazibbnak érezzük annál, bár e hitünk felkeltésében bizonyára része van Dezső naplója első személyes előadasmódjának is.

Dezső külső körülményei alig-alig egyeznek a gyermek Jókai körülményeivel. Hogy csak néhányat említsünk: Jókai apja nem lett öngyilkos, Pozsonyban nem péknél lakott, bátyjával nem egy időben volt ott, az ő életéből hiányzik Fanny, Károly bátyja élettörténete nem hasonlít Lorándéra. Mégis számos olyan mozzanat is található a regényben, mely bizonyosan gyermekkori élményeken alapszik.

Ilyen elsősorban az Áronffyak meleg, bensőséges családi élete. Azok a mondatok, amelyekkel Jókai saját családi életüket jellemzi, Dezső naplójának megfelelő részébe szinte változtatás nélkül illenének: „Milyen angyali élet volt annál a mi házunknál! Soha sem hallott ott egy haragos szó. Testvéreim szerették egymást, engemet még jobban.” (*Negyven év visszhangja*. Jókai-jubileum 125.) Dezső megható ragaszkodása bátyjához szintén megtalálja élményi alapját a két Jókai testvér, Károly és Móric egymás iránt érzett, egy életen át tartó szeretetében. Jókai így emlékezik Károly bátyjáról: „Ő nálamnál tíz évvel idősebb s annyira hasonlít arcban hozzám, hogy az idegenek megszólítják helyettem; csak az a különbség, hogy az ő haja és szakála még nem szürkék, mint az enyém s a fogai mind épek, míg az enyéim egy negatív kapítális képviselnek. De azért ő mégis az én jó pajtásaim közé tartozik. Gyerekkoromban az egész komáromi kálvinista tornyot megfaragta a számomra élethű alakban, játékszerűl; férfikoromban, nehéz válságok közt, igaz barátom volt: védett, oltalmazott, még olyanok ellenében is, a kiket szeretett; engem még jobban szeretett. Korán elhunyt apámnak vagyonát, becsületét, hivatalnoki jó hírnevét az ő ifjú bölcsesége, erélye, tudománya tartotta meg a számunkra . . . Az én kedves Károly bátyám mindenféle talentummal meg volt áldva, különösen roppant emlékező tehetséggel: bizonyára híres nagy ember lett volna, ha olyan nagyon jó ember nem lett volna.” (*Az én életem regénye*. HhM 5. k. 167.) Lehet, hogy Károly erős, markáns alakja Loránd külsejének megformálásakor is eszébe jutott. Mikszáth Jókai-életrajzában így jellemzi őt: „Károly edzett, erős ember volt, aki nagy súlyokat tudott fölemelni, egészséges, piros arcszínével, becsületes, nyílt homlokával férfias jelenség volt . . .” (Mikszáth Krk 19. k. 8.) Ez a jellemzés különösen a Topándynál töltött évek utáni, falusias Lorándra illenek.

Az első fejezetek sok-sok apró mozzanatának lehet élményi alapja, ha pontos megfelelőjét a gyermek Jókai életéből nem is tudjuk kinyomozni. Így pl. annak a boldog várakozásnak, amellyel az Áronffy fiúk a falura látogatás hírére fogadják. Mikszáth életrajzában olvassuk, hogy a gyermek Jókai „a legkedvesebb napjait Ógyallán töltötte a nagyszülőknél. A falusi örömeik ezernyi változatosságban tárultak itt eléje . . .” (Mikszáth Krk 18. k. 22.) A regény Zsuzsi néniében a Jókay-ház Vörösnéjét sejtethetjük. A kis Dezső az egyszerűbb lakáshoz szokott gyermek Jókai szemével csodálja a Bálnokházyéknál látott pompát. (JKK 69.) Otthonuk „szép rézmetszeteire” emlékezik, s ez eszünkbe juttatja — Eszter nénie elbeszélése nyomán — az örömet, amelyet a családban a Tell Vilmos történetét ábrázoló színes metszetek birtokolása okozott. (L. Szabó L. 25.) Az apa jóformán csak felvillanó alakja — ha jókedvű, szívesen mesélget a régi időkről — bizonyosan Jókai apjának

vonásait is viseli. Bár nem lett öngyilkos, fiatalon halt meg, s ez csaknem olyan tragikus hatással volt a családra, mint Áronffy halála a regényben. A gyermek Jókai a regénybeli özvegy idegbajához hasonlólt élt át apja halála után. (L. *Negyven év visszhangja*. Jókai-jubileum 126.)

Dezső, ez az ideges, koraérett kisfiú, Jókai legrealisabb gyermekalakja, nagyon hasonlít a gyermek Jókaira. Sokat tételődik korához nem illő problémákon: a végtelenség, örökkévalóságon; sokszor az örüléshez van közel. (JKK 12.) A rémcsékkal, kényeztetéssel rontott gyermek Jókai „képzeltégeit” juttatják eszünkbe ezek a részek. Ha meg Jókai emlékezéseiben arról olvasunk, hogy kertjükben fiúkékre osztott sírboltot épített, s abba feketére és fehérre festett koporsókban bogarakat temetett, úgy érezzük, az Áronffyak titokzatos családi sírboltjának gyermekjáték-elődjére bukkantunk. (*Jókai Mór önmagáról*. Bp. 1904. 63.)

A szülőváros képe ebben a regényben alig-alig tűnik elénk. Csak a „hosszú jegenyefasorok a város végén” s a „mormogó habok a híd alatt” (JKK 16.) villantják fel egy pillanatra Komáromot. Annál gazdagabb az a kép, amelyet Pozsonyról fest. Ámbár itt sem a külső kép a gazdag, hiszen az kimerül néhány utca, városrész nevének említésében, inkább a jellegzetesen pozsonyinak érzett Fromm család, a pékműhely, a Bálnokházy-ház, a péklegény meg a bérkocsis alakja utalnak élményekre. A pozsonyi emlékezések szűkszavúsága miatt azonban nem tudjuk a regényt egyeztetni a valósággal. Megfordult-e valóban a híres pozsonyi pékmesterek és az előkelő udvari tanácsosok valamelyikének házában, vagy csak kívülről csodálta s képzelte el őket — nem tudhatjuk. A Henrikkel való barátság, a nagy tanulások, a latin meg a görög nyelvtan keserveinek emlegetése azonban az emlékezésekből kitetszően is való élményeket elevenítenek fel. A *Negyven év visszhangjában* is emlegeti: „Az akkori tanrendszer mellett már a 11 éves gyermekeknek kellett tanulni a poezist, prosodiát, természetesen latinul, ornata syntaxist! Aztán meg a kegyetlen görög nyelvet.” (Jókai-jubileum 126.) Ugyanitt említi azt is, hogy pozsonyi csereszülei gyermekeivel testvéreknek tekintették egymást. Hogy a pozsonyi professzorokban saját tanárait mintázta-e, nem tudhatjuk. Talán a szigorú direktor s az életrajzírók által szigorúként emlegetett Tobias Godofredus Schröer között akadnak rokon vonások. Mint *A magyar nemzet története* egyik jegyzetében (3. k. Bp. 1904. 177.) írja, pozsonyi kisdíák korában ő is másolta az „Országgyűlési Értesítőt”, mint regényhőse, Dezső. Személyes emlék hevítheti hát azokat a szép mondatokat is, amelyekkel a gyermeki lélekben ébredő hazafiságot festi. (JKK 134–35.)

★

Oláh Gábor, Kardos Albert szóbeli közlésére hivatkozva, Jókai és Debrecen kapcsolatairól szóló cikkében azt állítja, hogy az Áronffy családot Jókai a debreceni Sárközy családról mintázta, amelynek minden tagja öngyilkos lett. (ItK 1906. 278–79.) Erre az állításra a regény legutóbbi, 1957-i kiadásának utószava is hivatkozik (431.), anélkül azonban, hogy megerősíthetné. Az Oláh Gábor, ill. Kardos Albert által mutatott nyomon tovább haladva a következőket sikerült kiderítenem:

A Sárközy család, amely a regény cselekményével kapcsolatban szóba jöhet, eredetileg nem debreceni, hanem kecskeméti. Ennek egyik tagja, Sárközy János (1740–1794. júl. 1.), Pest megyei ügyész, a regénybeli Áronffy Gerőéhez hasonló ok miatt követett el öngyilkosságot: a Martinovics-féle mozgalommal kapcsolatban reá háruló gyanú miatt. Laczkovics kihallgatási jegyzőkönyveiben s vádiratában többször is találkozunk a névvel, Martinovics *Litterae ad Imperatorem* (Levél a császárhoz) c. művének magyarra fordításával kapcsolatban. (A magyar jakobinusok iratai. 2. k. Bp. 1952. 90., 292. és 440.) Laczkovics említi az öngyilkosságát is egyik vallomásában: „Ich habe solche von dem Johann Sárközy erhalten, welcher sich neulich wegen mehrerer gegen ihn errichteten Fiskalaktionen selbst erschossen hat.” (Én olyat a *Litterae ad Imperatorem* magyar fordításáról van szó — Sárközy Jánostól kaptam, aki nemrég több ellene indított ügyészégi eljárás miatt agyonlőtte magát. — I. m. 90.)

Az említett Sárközy János egyik fia, Zsigmond, a századforduló táján Komáromba költözött. Ennek a révén ismerkedhettek meg a Jókayak a Sárközyekkel. Az ismeretségnek írásos dokumentumai is vannak. Jókay József (Mór apja) az 1810-es évek végén, 20-as évek elején a kecskeméti Sárközy András ügyvédjeként jár el a komáromi megyei bíróságon egy hosszúra nyúlt perben. Ezzel kapcsolatosan elég sűrűn váltanak leveleket. Jókay József leveleinek egy része ma is megvan Kecskeméten a Sárközy család leszármazottainak tulajdonában. Hangjuk az ügyvéd és kliens közötti hivatalos viszonynál bensőségebb kapcsolatot árul el. (Vö. Orosz László: *Jókai és Kecskemét*. Tiszatáj 1954. 114.) A Sárközy család leszármazottainak emlékezése szerint az ismeretséget Jókai Mórral is fenntartották az utódok, még a század végén is váltottak vele levelet.

Ifjabb Sárközy András, Jókay József említett ügyfelének fia is öngyilkos lett 1857-ben. A kecskeméti református egyház 1857. évi halotti anyakönyvébe (190. sorszámú bejegyzés, aug. 9.) halálának nemeként ez van beírva: *suspensus*, s a jegyzet rovat magyarul is megismétli, nyilván annak indokolásául, miért csak imával temették: *felakasztotta magát*. 44 éves volt, családapa. Leszármazottai öngyilkosságának okáról

nem tudnak. Érthetően nem szívesen beszéltek erről a családban. Jókai, a fentebb ismertetett kapcsolat révén, egészen bizonyosan tudomást szerzett erről az öngyilkosságról.

Sikerült megtalálni azt a szálat is, amely Debrecenbe vezet, Kardos Albert említett közléséhez. Az 1794-ben meghalt János Gedeon nevű fia az Érmellékre költözött, ennek Ferenc fia pedig 1872-ben Debrecenbe. Ez az adat, amely a Sárközy család ma is Kecskeméten élő leszármazottainak tulajdonában levő családfáról olvasható le, meg-egyezik azzal a Julow Viktortól, a debreceni Déri Múzeum tudományos munkatársától nyert értesüléssel, hogy a Sárközy család a 80-as évek táján került Debrecenbe. Öngyilkosság — mint azt Julow Viktor közvetítésével Kalenda Lóránt, a család rokona közölte — a debreceni Sárközyek között is fordult elő, de már jóval a *Mire megvénülünk* megírása után. Kardos Albert tehát a Debrecenben letelepedett Sárközyektől hallhatott a család öngyilkosairól is, Jókaival való kapcsolatairól is.

Jókai érdeklődését bizonyosan foglalkoztatták azok az öngyilkosságok, amelyek ebben a számára ismerős családban történtek. Az öngyilkosok iránt különben is szenvedélyesen érdeklődött, s az öngyilkosság gondolata őt is megkísértette. Ideges érzékenysége miatt — így emlékezik vissza — már gyermekkorában felvetődött benne, mikor egy társát elnaspángolták: „Én nem élném túl, ha engem úgy megvernének.” (*Írások életemből*. Bp. 1960. 23.) A szabadságharc után főbe akarta magát lőni. Nagy hatással volt rá, hogy volt principálisa, Molnár József ezt meg is tette. (*Életemből*. I. k. 54. és 57.)

Jókai ha hibáztatja is, gyakran adja tanújelét, hogy nagyszerű, bátor dolognak tartja az öngyilkosságot. Regényeiben egy Kárpáthy Abellino, egy Borcz Adorján hitvány voltának mintegy bizonyítéka, hogy nem képesek öngyilkosságot elkövetni. (*Egy magyar nábob* JKK 2. k. 235., *Felfordult világ* JKK 200.) *Utazás egy sírdomb körül* c. művének *Képek és fák* c. fejezetében hosszan foglalkozik vele, hogy azok a férfiak, akiknek képe szobája falát díszíti, valamennyien öngyilkosok lettek: Czakó Zsigmond, Széchenyi István, Teleki László, Nyáry Pál, Vidacs János, egy meg nem nevezett külföldi államférfi és Petőfi, aki Jókai erősen szubjektív véleménye szerint szintén öngyilkosnak tekinthető, mert önként rohant a halálba. Őket sorolja fel újból, számukat még meg is toldva, *Életem* című verses önéletrajzában is. (*Min-dent tudok*. Az Újság könyve. 1925. 20—37.) E regény írása idején a felsoroltak közül egyesek még éltek. Mégsem lehet véletlen, hogy az öngyilkosság témája éppen ekkor, a politikai reménytelenség idején jutott gondolkodása előterébe. Két „nagyszerű halál”, Széchenyi és Teleki Lászlóé, a közelmúltban bizonyította, amit Jókai az Áronffy család öngyilkosainak történetével olyan erősen hangsúlyoz: az önkéz

kioltotta és tönkrement életek oka: „ez a fájdalmas föld itt alattunk.” Teleki László szerencsétlen halála még motívumaiban sem áll messze a regénybeli Loránd amerikai párbajban fogadott öngyilkosságától, hiszen a kortársak tudomása szerint őt is az adott szó kötötte, az kényszerítette a halálra. Jókai is így tudta: „Azt mondják, hogy nagyon sokat szenvedett. Legnagyobb terhe volt életének egy ‚adott szó’, mely ellen szíve küzdött, de melyet becsülete megőrizni parancsolt.” (*Teleki László meghalt.* Életemből. 2. k. 219.)

Kun Andor *Revolver, amelyiket nem fognak többé elsütni...* c. cikkében (Magyar Hírlap 1926. júl. 11.) a regényt a Hegedüs családdal hozza kapcsolatba. „Ezt a gyermekeknek írom — mondta a cikkíró szerint Jókai Hegedüséknek — az idősebb fiúnak Lóránt lesz a neve, a fiatalabbnak Dezső. Az újszülöttet is Dezsőnek kell hát keresztelni.” Kun Andor nyilvánvalóan téves nyomon jár, hiszen Jókai a *Mire megvénülünk*et nem 1875-ben írta, mint cikkében állítja, hanem 1864-ben, tehát hat évvel Hegedüs Lóránt és tizeneggyel öccse, Hegedüs Sándor születése előtt. Kun e történetet valószínűleg attól a hasonlóságtól inspirálva alkotta, amelyet a Hegedüs testvérek életének egy mozzanata a regénybeli Loránd és Dezső történetével mutat. Elmondja ugyanis, hogy az első világháború után Hegedüs Sándor akadályozta meg bátyja, Lóránt öngyilkosságát. Kun szerint 1876-ban Jókai is öngyilkosságot kísérelt meg anyagi nehézségei miatt, mégpedig ugyanazzal a revolverral, amellyel később Hegedüs Lóránt. Az ő kezéből a Hegedüs fiúk apja, Jókay Jolán férje, az idősebb Hegedüs Sándor vette ki a gyilkos szerszámot. Ezt a revolvert ajándékozta 1926-ban ifj. Hegedüs Sándor a Petőfi-háznak a Jókai-múzeum számára.

A regényt létrehozó és színező élmények, érzelmek és gondolatok számbavétele során fel kell figyelniünk arra is, milyen források táplálják Topándy különös egyéniségét, „filozófiáját”. Topándy — felületesen szemlélve — Csollán Bertiehez, Kadarkuthyhoz hasonló különönc. Nagy Miklós Kárpáthy Jánosban is a Topándyéhoz hasonló cinizmus jelentkezését látja. (*Két százéves Jókai-regény.* I. OK 7. k. 75.) Jókai kezdetben hangsúlyozza is különöcködő voltát, felszínességét: „Nehogy pedig azt higgye valaki, mintha Topándyt tán az újabb kor szabadelműsége ragadta volna meg időnek előtte... Nem volt ő másért ateista, mint a maga mulatságáért. Azért az átkozott mulatságért, hogy istentagadásával a vele érintkező embereket, a papokat és néha a hatóságokat is — bosszantsa.” (JKK 81.) A későbbiekben azonban Topándynak nemcsak nemes érzelmait, meleg emberségét ismerjük meg, hanem ateizmusának a természettudományos érdeklődéssel való összefüggését is.

A kérdés megengedhetetlen egyszerűsítése volna, ha Topány nézeteit Jókaiéval azonosítanánk. Topány és Loránd vitájában Jókai az istenhívő Loránd oldalán áll. (Vö. Loránd érveit Jókai nézeteivel *A látható Isten* c. írásában! — *Életemből*. I. k. 20--32.) A megtért, az Isten létezését elfogadó Topány áll közelebb hozzá, s alakjában, nézeteiben a maga világnézeti problémái is tükröződnek.

Az 50-es években a materializmus kezdi a közgondolkodás szélesebb rétegeit is meghódítani. Divattá válik a természettudományokkal való megismerkedés. A természettudományok előretörése azonban egy bizonyos „természettudományos miszticizmus” salakját is magával görgeti. A végtelen nagyot és végtelen kicsit átfogó isteni értelem lép a személyes Isten helyébe, a vallás túlvilágát a távoli csillagokban tovább folytatódó, tökéletesedő lét elképzelése váltja fel. Ezekben az elképzelésekben találkozik a regénybeli Topány Jókaiával. Vallásos Jókai sem volt, s ahogy — családi körben — vallási „nézetein” tréfálkozott, szinte Topány hangját közelíti meg. Feszty Árpádné emlékezése szerint „... kálvinistasága csak abban nyilvánult, hogy nem szerette a spenótot és sárgarépát, mert, mint mesélte, „gyermekkoromban fejembe verték, hogy ezek pápista ételek”, ellenben rajongott a bablevesért disznókörmömmel, amit az apai házban „kálvinista mennyországnak”, „angyalbakancsnak” neveztek.” (*Akik elmentek*. Bp. é. n. 25.) Az istenhitet azonban nem vetette el, de megfelelte némi természettudománnyal, főként csillagászattal. Miként az Istennel kibékült Topány, ő is távoli csillagba készült halála után. „Fanatikusan hitte, akik érdemeket szereztek rá, főként akikben erős volt a szép, jobb, tisztább utáni vágy, haláluk után tökéletesebb csillagba jutnak, ahol intelligensebbek, nemesebbek, légiebbek lesznek.” „A Marsba készült. Emlékszem, svábhegy-i teraszunk ablaka narancssárga és bíborvörös üveglapokból volt összerakva. Órákhosszat néztük rajta keresztül a fákat, virágokat, s próbáltuk elképzelni, ilyen világtás lesz odafenn is, a Marson.” (Feszty Árpádné i. m. 26.) Topándynak nemcsak a nézetei, hanem műkedvelő természetudósodása is közeli rokona a Jókaiénak. Távcsove, mikroszkópja nemcsak egy sor Jókai-regényből ismerős, hanem a balatonfüredi Jókai-múzeumból is. A kísérleteket figyelő, a távcsove bele-belekukkantó Cipra pedig szinte előképe a „papával” együtt csillagászokó Róának, aki — mint írja — fiatalága legszebb óráit köszönhette a távcso mellett együttlétnek. (I. m. 26.) Topándynak a Cipra élete irányításában megnyilvánuló sajátos rousseau-izmusa is igen lényeges vonása Jókai gondolkodásának. Nézetei e téren közel járnak a Senki-szigetén Noémit nevelő Teréza elveihez.

*

A regény keletkezésének történetéhez hozzátartozik az a néhány rövid bejegyzés, amelyet Jókai egyik (XVI.) noteszében találunk: „Amerikai párbaj, tiz év multán kötelezettség. A határidő közeledése.” (47. recto) „Mire megvénülünk.” (63. verso) „Gyermekfogadás, husz év mulva amerikai párbajra.” (64. recto) – Az említett notesz bejegyzései 1860–64 közöttiek.

A regény több apró mozzanata kapcsolatba hozható korabeli hírekkel is. Így pl. az amerikai párbaj ötletét a H egy kis hírből is vehette. Az 1864. ápr. 3-i számban *Mysticus öngyilkos* címen találunk egy kis tudósítást arról, hogy Lembergben egy kapitány főbe lőtte magát. A lap a hírrel kapcsolatban a szebeni német újságot idézi: „Breyer kapitány . . . mint férfi teljesítette az 1854-dik évi mart. 21-én elvállalt kötelezettségét.” Öngyilkosságok s rablások híreivel tele vannak a korabeli újságok. Ezek is befolyásolhatták Jókait a regény ilyen mozzanatainak megalkotásában. Az egyes apróbb részletek megfelelőire, esetleges forrásaira sfőként a regényben felhalmozott gazdag folklorisztikai anyagra vonatkozóan az olvasó tájékoztatást talál a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* c. fejezetben.

IRODALOM

A regényről megjelenése idején a lapokban csak rövid kiadói reklámcikkeket találunk. (PN 1865. márc. 22., Az Ország Tükre 1865. márc. 23., VU 1865. márc. 26.) Később sem fordult felé a kritikusok figyelme. Pedig a közvélemény Jókai jobb regényei között tartotta számon. Egy díjnyertes iskolai pályamű már 1870-ben Jókai öt legjobb műve között említi. (Szombati László: *A magyar regényirodalom vázlatos története*. A Tanuló Ifjuság Lapja 1870. július havi melléklet.) Gárdonyi Géza könyvtárában Jókainak csak három regénye volt meg, s ezek egyike a *Mire megvénülünk* (Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi*. Bp. 1934. 2. k. 5.); Rákosi Viktor legkedvesebb könyvei között is szerepel ez a regény. (*Legkedvesebb könyveim*. Összegyűjtötte és közrebocsátja Gyalui Farkas. Bp. 1904. 126.)

Hosszú ideig a közben gazdagon kibontakozó Jókai-irodalom sem foglalkozik ezzel a regénnyel. Csak példaként, felsorolásokban, más művekkel együtt említik, mint pl. Beöthy Zsolt a reformkort ábrázoló regények között (*Romemlékek*. Bp. 1923. 2. k. 105.), Zsigmond Ferenc a reformkori tárgy mellett az ötvenes évek nyomasztó emlékeinek a regényben való tükröződését is kiemelve. (*Jókai regényeinek korszerűsége*. ÚMSz 1921. szept. 2. évf. 3. k. 248–49.) Néhány tanulmányban a regény egyes alakjairól találunk megállapításokat. Így pl. Fleischmann Gyula *A cigány a magyar irodalomban* (Bp. 1912.) c. tanulmányában jól jellemzett alakként említi Kandurt és Ciprát, noha azt is megállapítja, hogy Jókai cigányai általában „fantáziájának alkotásai, amolyan megstilizált cigányok.” (53.) Bernfeld Magdolna *A némettség Jókai Mór megvilágításában* (Bp. 1927. Német philológiai dolgozatok 33.) c. művében a gyermekkori élmények alapján megrajzolt pozsonyi német filisztereket említi e regénnyel kapcsolatban. (43–45.) Pozsony felemás jellegű iparos életének a *Mire megvénülünk*-ben és az *Egy magyar nábob*-ban való ábrázolására hívja fel a figyelmet Solymossy Sándor is *A nemzetnevelő Jókai* c. tanulmányában. (Néptanítók Lapja 1925. ápr. 6.) Buday Dezső *Jókai lelke* (Ny 1925. márc. 326–43.) c. posztumusz tanulmányában szintén a regény egyes alakjairól tesz figyelemre méltó megállapításokat.

pításokat. Lorándot Jókai passzív hősei csoportjába sorolja, s mint ilyet Jókai másának tartja: „Mindenütt jók ők, mindenütt hősök, mindig halmi tudnának, sohasem élni, mindenkit szeretnek, csak magukat nem. Ime: a kék szemű, szőke komáromi gyerekek, az úri családból a forradalom viharába tévedt csemetének, a korán asszonyi gyámság alá került szelid léleknek ilyenek voltak a hősei.” (329.) — Erre a regény hőisével kapcsolatosan Jókai magatartását ért kritikára azért is fel kell figyelniünk, mert a kommunista Buday Dezső, a Tanácsköztársaság mártírja az elsők közt kísérelte meg a marxizmus szemléletmódját alkalmazni Jókai megítélésében. — A regény többi szereplője közül Ciprát a *Rákóczi fia* Miriklójával, a *Cigánybáró* Szaffijával és a *Kis-királyok* Lisandrájával állítja párhuzamba Buday, Fanny rokonalakjaként pedig Liedenwall Editet (*A köszlű ember fiai*), Trauhold Godivát (*A lélekidomár*) és Ankerschmidt Elizt (*Az új földesúr*) említi. Ezek a német lányok „mind kistermetűek, mind elevenek, piros az arcuk és fekete a hajuk . . .” — írja. „Nem is tudjuk őket németeknek elképzelni, csak Jókai látott valamikor, talán pozsonyi cseregyermek korában, egy ilyen német kislányt.” (338.)

A *Mire megvénülünk* első terjedelmesebb, s tegyük hozzá: teljesen elfogult bírálata Jablonkay Gábor *Jókai tendenciája* c. cikkében (Magyar Kultúra 1924. 392—404.) található. Jablonkay a katolicizmus szemszögéből vizsgálja és ítéli el Jókai egész életművét. A *Mire megvénülünk* c. regényt Jókai liberalizmusa, szabadgondolkodása jellemző termékeknek tartja. Különösen az ateista Topándy és a vallásos Sárvölgyi regénybeli szembeállításán akad fenn. „Sárvölgyiben a kegyes, a vallásos ember karikatúrája szemben a hitetlen Topándy természetességével, jellemességével ezt a gondolatot kényszeríti az olvasóra: Ime ilyen az imádkozó, bűntört tartó férfiú mind; s a nem imádkozó ideális ember.” Topándy megtérését a regény végén nem tartja kielégítőnek, mert vallásossága „csak a meg nem ismerhető mindenséghez fölemelkedő lelkihangulat”. Végző soron a regényben a szabadkőművesség eszméinek propagálását látja.

Jablonkay következtetéseivel éles ellentétben áll Szabó Aladár véleménye, amelyet *Jókai reformátussága* című cikkében (Kálvinista Szemle 1925. febr. 14.) nyilvánít. Szabó a *Mire megvénülünk*ben Jókai vallásosságának bizonyítékát látja. Topándy megtérésére hivatkozik, s idézi a regénynek az Apostoli hitvallásról szóló szavait.

A regény cselekményét részletesen ismerteti, s némi elemző értékelést is ad Zsigmond Ferenc *Jókai* c. (Bp. 1924.) könyvében. Azt írja, hogy a Jókainál szokásos csodás elem köde itt csak halványan és a messze távolban lebeg, „olyanformán, ahogyan elvégre mindnyájunk élete fölött meg-megjelenik” A regény szereplői közül Dezsőt emeli ki,

aki – mint írja – „Jókai összes mellékalakjai között a legkedvesebbek közé tartozik.” Ő hívja fel először a figyelmet Dezső naplója gyermekkori mozzanatainak bájos közvetlenségére, s ezt azzal magyarázza, hogy „Jókai itt igazi élményekre, saját gyermekkorának pozsonyi emlékeire támaszkodik”. Észreveszi azt is, hogy a „napló” megjelölés nem egészen helyes, hiszen az első fejezet valójában nem napló, hanem öregkori emlékezés. (180–83.) Cipra alakjával részletesen foglalkozik a könyv Regény-hősei c. fejezetében. A hárem elzártságában és a Senki-szigetén élő nőalakok rokonának tartja, mert Cipra jelleméből is hiányoznak a modern civilizáció hatásai. Topányi a Rousseau-féle felfogás szerint nevezi. A civilizáció azonban egy ponton mégis utat talál Ciprához: élvezi a kényelmet, nincs elzárva a világtól, a társas élettől. Így aztán nem is maradhat meg abban a tudatlan boldogságban, amelyet Topányi szánt neki, nevelőapjával együtt a tételes valláshoz jut el, s életének nem marad más megoldása, csak a halál. „Cipra és Lóránd legfeljebb a Senki-szigeten tudnának megélni – de az már el van foglalva.” (327–28.)

A Jókai-centenárium könyvei közül részletesebben foglalkozott a regénnyel Nagy Sándor műve is. (Jókai. Brassó 1925.) Jókai kedvelt romantikus ellentéteire talál sok példát a *Mire megvénülünkben*. A fényes életmódot folytató, de eladósodott, erkölcsileg nyomorult Bálnokházy családot a polgári életmódú, gazdag és becsületes Frommékkal, a frivol beszédű, de alapjában derék és emberszerető Topányit a kegyességet színlelő, folyton imádkozó, közben pedig rablókkal cimboráló Sár-völgyivel, a Madonna-arcú, de hideglelkű Melanic-t a ragaszkodó, önfeláldozó Ciprával állítja szembe. Ellentétet talál a két Áronffy testvér között is, „kik közül az idősebb gyámoltalanabb, az ifjabb életrevalóbb”. (68.)

Az 1940-es évek elején több irodalomtörténész figyelme is e regény felé fordult. Féja Géza *A felvilágosodástól a sötétedésig* című könyvében (Bp. 1942.) a legnagyobb elismeréssel ír róla. Kiemeli a nagyszerű realista rajzot, amelyet a Pozsonyról szóló részben „két társadalmi rétegről: a puritán polgárságról és a főhivatalnokká züllött nemesről” ad. Loránd útja során „a romantikus elemekből káprázató színjátékot rendez” az író. Topányiban az Európában igazi helyét nem találó magyar faj reprezentatív képviselőjét látja. „Topányiban, a kifelé garázda és cinikus, befelé pedig tiszta bölcsességgel és határtalan emberi megértéssel felruházott vidéki földbirtokosban megalkotja a magyar fajta ősképét. Kifelé tüskékkel védekezik a világ ellen, mely nem az övé, melyet el kellett hártania belső harmóniája érdekében, de védekezik azért is, mert a magyar férfi jellegzetes szemérme így parancsolja. Az emberek garázda különcöt, humoros ötletek rajongóját és fékezhetetlen cinikust látnak csak benne, de bévül tiszta világot teremt magá-

nak a saját mély emberi hajlamai szerint." Topányi ellenlábásában, Sárkölygyiben, a Topányról adott kép ellentétének megfelelően romlásunk gyökerét, „a belső magyar meghasonlás miazmáinak telepét” látja. Az izgalmas romantika, a dús szövevényű cselekmény mellett „a regény értelme merész szellemi magasságba emelkedik, rájövünk, hogy tulajdonképpen az emberi akarat és számítás felett álló végtet dülésének és megenyhülésének történetét olvastuk.” (235–37.)

Novák Sándor egy vidéki folyóiratban (*Igazságot Jókainak*. Zempléni Fáklya [Szerencs] 1942. szept.) tiltakozik Alszegehy Zsolt véleménye ellen, aki szerint Jókainak nincsenek mély problémái. A *Mire megvénülünk*re hivatkozik: „Hit és tudás ingadozó szerencsésű csatázásai (Topányi), a természetes nevelés és a civilizáció raffinement-jei (Cipra, Melanie), álszenteskedés és lelki megrisztulás (Sárközy és Topányi), a természet, mint a társadalmon kívül állók jogfórrása (Kandur cigány és társai), eszély és szeszély (Dezső és Bálnokházy), női hűség és kacérság (Fanni és Melanie) stb. problémái vetődnek fel a közönségszebb szem elébe is. Kissé mélyebben nézve, Loránd tragikumuma az ifjúság époszi elindulásának s prózai megérkezésének annál fájdalmasabb, mert nagyon is gyakori tragikumuma.” (25–26.)

Sőtér István (*Jókai Mór*. Bp. é. n.) az emlékezés realizmusának fogalmát veti fel a regénnyel kapcsolatban. „A „Mire megvénülünk” színtelen és hamis végtet-dramává silányodnék, ha nem derengene ott mögötte az emlék szelíd fénye s a regény testébe itt-ott beleszótt szálaknak nem volna kapcsolatuk az író gyermekkorával. Realizmus ez ismét, de az emlék sajátos realizmusa: a valóság nem szorul többé az anekdóta támaszára s nem várja a képzelet új életet teremtő érintését. Dezső naplójának hangja azzal a Jókaiával ismertet meg bennünket, aki annyira ura a formának, hogy irigylendő könnyűséggel tudja azt bármikor változtatni, s az archaizálástól a gyermeki stílus egyszerűségéig minden lehetősége felett uralkodik. Pozsony képe már a „Nábob”-ban is az emlék pontosságával rajzolódott elénk, de most a pékmester házának sötét folyosóin vagy a behavazott Dunaparton botorkáló kisdíák történetében olyan valóság elevenedik meg, mely nem tudna kibontakozni a fikció segítségével nélkülül.” (116.) Jókai stílusát elemezvén részletesen foglalkozik Dezső naplójával. Megállapítja, hogy ez „stílusban is engedelmesen símul a serdülő fiú kifejezési készségéhez, a nélkül, hogy ezért szántszándékkal gyermeket vagy éppen kezdetleges akarna lenni. Jókai megszokott stílusa ez, de hiányoznak belőle azok a színek, azok a patetikus szónoki képek, melyek nem volnának összegegyeztethetők Dezső életkorával.” (159.) Sőtér itt nem veszi figyelembe, hogy Dezső naplója voltaképpen nem napló, hanem öregkori emlékezés. (Vö. Zsigmond i. m. 183., *Tárgyi és nyelvi magyarázatok*.) Megállapításá-

ban mégsem téved, mert a regény írása közben Jókai is minduntalan megfélekedzik az emlékezésről, az elbeszélés közben a hős gyermekkori énjével azonosul. Felhívja még Sőtér a figyelmet a regény fejezet-címeinek babonás hangulatára is. (163.)

1954-ben írt *Jókai útja* c. tanulmányában (*Romantika és realizmus*. Bp. 1956. 365–466.) Sőtér nem tért ki részletesebben erre a regényre. Egyetlen vele kapcsolatos megállapítása azonban fontos: „... a heroikus romantikától és a genre-től letérve is tudott egy lírai realizmust kialakítani (*Mire megvénülünk*), melynek sajnos alig akad folytatása életművében.” (436.)

Szabó József utószava a regény 1957-i kiadásában (*Jókai Mór válogatott művei*) megvilágítja a regény keletkezésének a provizórium korával való összefüggését. Megállapítja, hogy Jókai ebben a regényében is biztatást keresve tekint vissza a reformkorra, de hozzáteszi, hogy a jelen lehangoltsága s az Áronffyak tragikus története itt elfojtja a biza-kodó tendenciát. A kritika hallgatását is annak tulajdonítja, hogy ez a regény a diadalmas reformkort és szabadságharcot bemutató Jókai-művek mellett azokétól eltérő irányzata miatt háttérbe szorul. Elutasítja Jablonkay egyoldalú véleményét, s a regény népszerűségének okát Zsigmond Ferenc s főként Sőtér István magyarázatában találja meg, akik költőiségéről, „lírai realizmusáról” beszéltek.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A regény szövege már sajtó alatt volt, mikor kéziratának a *Kiadások, fordítások, feldolgozás* című fejezetben említett jelentős része előkerült. Ez a K, mint lapszámozása és az első kötetkiadás ív-, ill. lapszámaira utaló nyomdai jelzések mutatják, nemcsak a H-beli közlés, hanem a kötetkiadás kéziratául is szolgált. Sok utólagos javítás bizonyítja, hogy Jókai a regénynek a H-ban való megjelenése után is foglalkozott vele, módosított rajta, előkészítette a kötetkiadás számára. Mindez indokoltá tette, hogy ne csupán szövegváltozatnak tekintsük a JKK sajtó alá rendezési elvei szerint alapvető szövegnek tekintendő első kötetkiadás (1865) mellett, hanem attól való eltéréseit indokolt esetben a főszövegben hozzuk. Ezért a K-t követtük minden olyan esetben, amikor tartalmi vagy stílári összefüggések a nyomtatott változatot szövegromlásnak mutatják. A K-t követtük olyankor is, amikor Jókai nyelvhasználatának, stílusának jellemző sajátosságait őrizte meg. Két, Jókai nyelvhasználatára ugyan jellemző sajátosság esetén mégis eltértünk tőle az 1865 javára. Nem vettük fel a főszövegbe a K-ban gyakran előforduló *-bul, -bül, -rul, -rül, -tul, -tül* ragalakokat, mivel ezek már a H-tól kezdve a ma használatos alakoknak adják át a helyüket, s mivel a K-ban is váltakoznak — minden következetesség nélkül — a ma használatos alakokkal, illetve azok rövid magánhangzós (*-bol, -böl* stb.) változatával. Ezek közül az *-u-s* alakokat a szövegváltozatok között egyenként feltüntetjük, a rövid *-o-s* alakokat azonban — a JKK gyakorlatának megfelelően — csak itt, összefoglalóan említjük. Az 1865-ben talált névalakok (*Fánnny, Fánni, Fanny*) döntő többségének megfelelően a JKK-ban *Fánnny* alakot írtunk, jóllehet a K-ban csaknem kizárólagos a *Fanny* változat. Erre egyrészt az észtetett bennünket, hogy a már kiszedett szövegben a lehetőséghez képest minél kevesebbet kelljen változtatni, másrészt az is, hogy az első kötetkiadásnak ez a közhasználatba ugyan át nem ment alakja a név ejtését hívebben őrzi, mint a közhasználatúvá vált s később az ejtést is befolyásoló *Fanny* változat. (A szövegváltozatok szempontjából figyelembe vett többi kiadásban a kérdéses név legtöbbször *Fanny* alakban fordul elő.)

A K fekete tintával írt szövegében elég nagy számban található Jókai kezétől eredő, részben tintával, részben grafitceruzával végrehajtott kisebb-nagyobb javítások, betoldások. Ezek egyik része a H-beli közlés előtti, másik későbbi, az első kiadás előtről való. A betoldásokat — mivel írásformájuk tanúsága szerint Jókai kezétől származnak — a JKK gyakorlatának megfelelően nem tüntettük fel a szövegváltozatok között. A H-ban való megjelenés utániak a szövegváltozatokból így is kitűnnek. (Pl. a 101 : 32 esetében a *leginkább* szó a H-beli közlés utáni betoldás, a 112 : 4 esetében a *lustre* szót a H-beli közlés után javította Jókai *csillár*-ra.) Ha a K-ban szórendi változtatás történt, amelyet Jókai számozással vagy más módon jelölt, az eredeti szórendet [előbb:] szó közbeiktatásával közöljük a szövegváltozatok között.

A változatok összeállításában az említett alapvető szövegeken (K, 1865) kívül a következő kiadásokra voltunk tekintettel: a H-ban megjelent folytatásos közlésre, az NK-t megelőző utolsó, 1892-ben megjelent kiadásra (röv.: 1892) és az NK-ra.

Az 1865-től, ill. a K-tól a mai helyesírás javára a JKK 1. kötet bevezetésében felsorolt általános típusokban térünk el. Az alábbiakban csupán a jelen kötetre jellemző sajátosságokat foglaljuk össze.

A következő szavaknak az alapul vett kiadásban, ill. a K-ban talált rövid *o*-ját változtattuk a mai helyesírásnak megfelelően hosszú *ó*-ra: *bolint, czirogatás, ficzko* (de: *ficzko* is!), *jodliroz, mahagoni, millio, moho, mondoka, oh* (de *óh* is!), *ohajt, olálkodik, operenczia, ovakodik, ovatos, próbálgat sohaj, sohajt, sovárgás, túros* (galuska), *ujolag, zárkozott, zsinor*.

A következő szavakban az eredeti hosszú *ó*-t változtattuk a mai helyesírásnak megfelelő rövid *o*-ra:

ór- (gazda, gyilkos), *órr, utóljára, utólsó*.

A rövid *ö*-t hosszúra változtattuk a következő szavakban:

börönd, bűnhődik, levetkőztet.

Hosszú *ő* helyett rövidet írtunk a következő szavakban:

bőjt, főveg, ördögös.

A mássalhangzók hosszúsága, ill. rövidege tekintetében jóval kevesebb az eltérés a K, ill. az 1865 és a JKK mai helyesírású szövege között, mint a magánhangzónál. Azokat a ritkán előforduló szavakat, amelyekben a betűkettőzés tekintetében eltérés van, a szövegváltozatok között tüntettük fel; a gyakrabban előfordulóknak a JKK-tól eltérő alakját azonban csak itt soroljuk fel. Ezek:

ához, aként, alásan (de *alásan* is!), *amához, attila* (ruhadarab, a JKK-ban: *atilla*), *bornemisza, boszant, boszu, boszus bölcsesség, csatt, csattos, csengetyű, eféle, ehez, eként, eképen, ép, épen, (ő)érte* (de: *érte* is!), *értted, fűty, galy, hijj* (felsz. mód), *hijja* (tárgyas ragozás — de: *hija* is!),

játsza, játszam, játszunk (felsz. mód), jösz, -képen, kevésbbé, kocint, kocintás, köny, könyez, lehell, lehellet, lögg, löggó, ősz- (de: ősz- is!), porcellán, programm, restel, rival (de: rivall is!), rosz, sülyed, szégyel, visz-.

Bár a helyesírási összefoglalóban csak az első kötetkiadásnak és a K-nak a JKK-tól való helyesírási eltéréseire lehettünk figyelemmel, megjegyezzük, hogy az 1892-i kiadásban és az NK-ban a *benn-, femn-, kinn-* igekötőket mássalhangzóval kezdődő igék előtt gyakran egy *n*-nel írták.

A személyrag helytelen kettőzését találtuk a következő felszólító módú igealakokban:

bándd, hozdd, irdd, várd, vesdd.

Több esetben mássalhangzó után is *-tt* alakban fordult elő a múlt idejű melléknévi igenév képzője:

átszellemültt, elmenttekk, fontt, koránértt, tártt, terheltekk, vertt.

A szabályszerű *-tat, -tet* helyett *-at, -et* műveltető képzőt találtunk a következő igéknél:

elkészítet, fölépítet, kényszerítet, megállítat, piritat, utasítat, tisztítat.

A mai helyesírási szokásnak megfelelően írtuk a következő régies írásmódú szavakat:

alugyál, egyesség, eskütt (de esküdt is!), fekügyél, higgye, keztyü, könyje, küzködik, laptázó, lélekket, lélekkzik (de: lélegzik is!), mingyárt, papagály, szakgat, valjon, valyon.

A kis-, ill. nagy kezdőbetű használata terén a következő változtatásokat hajtottuk végre:

Az alapul vett kiadásban, ill. a K-ban általában kis kezdőbetűt találtunk a dal- és verscímekben (pl. „*megálljon kend*”, „*nincs még oda*”, „*mon curé*”, „*les clefs du paradis*”), a csillagnevekben (*éjszaki vadászkutya, fias-tyuk*), városrészek, utcák, fogadók nevében (*várhegy, malomliget, czukkermandel, „fehér farkas*”). Ezeket, valamint az *alföld* és *operencia* földrajzi neveket, továbbá a *gassenhauer, morgen* német és a *graeca* latin szót s levelekben a megszólítást a JKK-ban — a szabályoknak megfelelően — nagy kezdőbetűvel írtuk. Nagy kezdőbetűvel írtuk a tulajdonnévként használt *úr* szót is a következő kifejezésekben: *ur Jézus; én uram, Istenem.*

A nagy kezdőbetűt kicsire változtattuk a következő szavakban: *Cartel, Isten* (szólásokban), *Istennő, Nemesis* (köznévként), *ő Kegyelmesége*. Következésképpen kis kezdőbetűvel írtuk a különféle kártyafigurák neveit (pl. *szólóvag, sárgaruhás nő*), amelyeket az alapul vett kiadás és a K felváltva írt kis és nagy kezdőbetűvel.

Az alapul vett kiadáshoz és a K-hoz híven, de az NK-tól eltérően meghagytuk a nagy kezdőbetűt a többemű földrajzi

nevek -i képzős származékában, de a képzőt nem írjuk egybe a szóval, hanem kötőjellel kapcsoltuk hozzá. (Pl. *Hohenelm-Weitbreitsteini* helyett *Hohenelm-Weitbreitstein-i*). Itt jegyezzük meg, hogy az ún. néma *e*-vel végződő nevekhez is kötőjellel kapcsoltuk a toldalékokat, tehát *Melaniet*, *Melanieval* stb. alakok helyett *Melanie-t*, *Melanie-val* alakokat írtunk.

A tulajdonnevek írásában nem állt módunkban megváltoztatni azt a következetlenséget, hogy Bálnokházinét előbb *Hermine*-nek, később *Emilián*ak nevezte az író. A *Melanie* név néhányszor előforduló *Melánia* alakváltozatát is meghagytuk az első kiadáshoz, ill. a *K*-hoz híven, mert az alakváltozatnak a szövegben stiláris értéke van. A már említett *Fányi* – *Fánni* – *Fanny* és a *Buczka*y – *Butzka*y alakváltozatok közül azonban csak az elsőket tartottuk meg az alapul vett kiadásban való előfordulás gyakorisága alapján, s az említett eltéréseket a szövegváltozatok között egyenként nem soroltuk fel. Az egyenkénti szövegváltozatok között említjük azonban a *Fáraó* lónév *Fáró* alakját. *Kandúr* cigány nevét az alapul vett kiadás két ízben kis kezdőbetűvel írta, ezeket nagyra javítottuk, de a szövegváltozatok közé nem vettük fel. A *Czipra* névből természetesen elhagytuk a *z*-t.

A felsoroltakon kívül a következő nevek írásmódját helyesbítettük mai helyesírásunknak megfelelően:

Bathyányi, *Beranger*, *dunamelléki*, *Keletindia*, *Lajtha*, *Lippedetmoldi*, *Meklenburg*, *Reusz*, *Rókusz-kórház*, *Szólnok*. (Az utolsó csak a *K*-ban.)

Mai helyesírással írtuk az idegen szavakat is. Hogy Jókai korának az idegen szavak írására vonatkozó helyesírási állapotát bemutassuk, a következőkben felsoroljuk azokat az idegen szavakat, amelyek írásmódja az első kiadásban, ill. a *K*-ban más volt, mint a *JKK*-ban.

absurdum, *acrobata*, *actus*, *aesthetica*, *agentia*, *agyiő*, *akademia*, *alcoven*, *ambitió*, *ambrozia*, *americai*, *amnestia*, *apokalypsis*, *apostata*, *appellál*, *apropos*, *argumentatió*, *aristocraticus*, *ascéta*, *assessor*, *assistentia*, *assotiatio*, *astronomiai*, *asylum*, *atheismus*, *atheista*, *athléta*, *attentatum*, *authentikus*, *bacchanal*, *bagatelle*, *ballet*, *batallion*, *bloquade*, *bracchium*, *bravo*, *bravour*, *canonisál*, *capacitás*, *capitulál*, *carcer*, *carnevál*, *carriere* és *carrière*, *Cartel*, *categoria*, *censura*, *cerimonia*, *director* *disként*, *distingvál*, *dressiroz*, *dythirambi*, *elegans*, *elegantia*, *ephemer*, *epicuri*, *ethica*, *etiquette*, *Europa*, *excellencia*, *executió*, *exequál*, *exorcisálni*, *extasiált*, *extasis*, *fiakker* (*fiáker* is!), *fiscalatus*, *fiscus*, *forum*, *frizeur*, *galléria*, *genesis*, *geografia*,

glóbus, gloria (glória is!), granát, gymnasium, gymnastika, harmonia, Hercules, historia, Homer, honoratior, hymnus, hypocrita, hypocrisis, hyppocratesi, Ilias, illusztráció, incognito, indigenatus, indiscret és indiskerét, inertzia, inquisitió, inscribál, insultál, intentio, interpellatio, invectiva, ja wohl, jargon, jubilaem, kalvaria, katastrof (katasztróf is!), katastrofa, kategoria, kherubim, khinai, kholerikus, konfrater, kriminalis, laboratorium, lapidaris, lasso, légatió, liberalis, likvidáció, localisál, lotteria, lycaem, magnetismus, mahagoni, makroszomsz, malitiosus, mandatum, manipuláció, marsch, martyr, mathematica, matrona, melodia, microscóp és mikroszkop, missio, mocca, mousselin, munificentia, mythologia, mythosz, Nemesis, neophit és neophyt, neutralis, nymfea és nympha, octoyroz, oeconomus, optikai, ostentatió, panegyrikon. paroxisemus, passus, pathos, pedans, penitentziás, pensum, perse (persze is!), philosoph, phrásis, plane, plasticai, politicai, polytheismus, portraitrozás, praeclarum, praefectus, praelectio, prisma, processus, professor, programm, protector, prosopopoea, publicum (publikum is!), rationalismus, Rathsherr, reducál, refraine, rekomendál, reputatio, respectus, retrograd, rhodomontád, sadduceus, salon, sarcasmus, sarcasticus, scéna, schweizi, secretarius, sentimentalis, septemvir, septemviratus, serenade, shawl, skeptikus, solo, sopherisma, specificum, spectrum, sphaérák, spiritus, stadium, staffirung, stentori, stereotyp, stoycus, syllogismus, symbolisticus, syndicatus, syntaxista, telescop, theatrum és thedtrum, théka, thema, thesis, toaszt, toilet, tortura, tragoedia, transactio, transcendentalis, travestál, trivialis, tróféum, typographia, ultimum, versió, vialis, vis-a-vis, visit, walzer, whistez.

Összefoglalóan említjük még a következő szövegváltozatokat:

Az első négy kötetkiadásban (1865, 1874, 1884, 1892) a regény címe után kérdőjelet találunk. A kérdőjeles alak nyelviileg nem szabályos. A cím kérdőformája így hangzanék: *Mire vénülünk meg? Jókai is így használja a regény utolsó mondatában és egy későbbi cikkében is.* (HhM 5. k. 308.) A kérdőjeles változat tehát aligha eredhet tőle. Talán a kérdőjellel végződő utolsó mondat hatására került kérdőjel az említett kiadásokban a címbe is.

Az első kötetkiadás 1. k. címlapján az OSzK példányában *Regény* műfaj-megjelölő alcím helyett *Elbeszélések* van; a 2–4. k. címlapján *Regény*; az MTAK példányában az 1. k. címlapján is *Regény*. Tehát még az első kiadás nyomása közben megváltoztatták a helytelen műfaj-megjelölést.

A H-ban megjelent szöveg fejezetcímei előtt — az első fejezet kivételével — nincs római szám. A K-ban egyes fejezetcímek elé Jókai utólag kitette a megfelelő római számot, de a legtöbb elől itt is hiányzik.

A JKK kurzív szedéssel jelzett kiemeléseinek a K-ban aláhúzás, a H-ban és az első kötetkiadásban ritkított szedés felel meg. Az 1892-ben és az NK-ban nincs kiemelés.

Lap: Sor:

- 5 9 fehér *a* haja (1865; fehér haja)
12 megalapítva (H; 1865: megalapítva)
20 értik (1865; 1892: érték)
s csak abban versenyeznek, hogy ki szereti jobban a másikat,
s kit jobban a többi közöl. (H: hiányzik.)
21 közöl (NK: közül)
- 6 1 közöl (H: közül)
4 közölünk (H: közülünk)
el ne váljon (H: hiányzik.)
9 ábécé (H: abécze)
15 örömet (H: örömet)
- 16 kimentett (H: mentett)
21 megríkatott (1865; 1892: megriasztott)
23 nálánál (H; 1892; NK: nálánál)
25 gyöngéd arcú, mint egy leány. (H: *arcza gyöngéd volt, mint egy leánynak.*)
- 7 8 sem (1892; NK: nem)
20 ami *a* szívén (1982; NK: *a* mi szívén)
27 szüntelen *apámat klsérik; asztalnál szüntelen az ő arcán*
(1892: szüntelen az ő arczán NK: szüntelen az *apám*
arczán)
29 *apám talán azért* (1892; NK: *apám azért*)
- 8 5 erre aztán (H: *mire aztán*)
csak most (H: *most, csak most*)
emlékszem (H: emlékezem)
- 10 *támadt* (H: *volt*)
11 volt; Loráddal (H: volt; *anyánkat többször megcsókolta, Loráddal*)
31 – válaszolt rá *apám.* (H: hiányzik.)
- 9 4 lefekünni (1892; NK: lefeküdni)
18 elaludni (1865; 1892; NK: aludni)
19 elszámolásában (1892; NK: elszámolásában)
22 azóta (H: ezóta)
23 cseresnye (1892; NK: cseresznye)
33 elalunni (1892; NK: elaludni)
- 10 34 valami (H: *még valami*)
8 mellettem való (1892; NK: *a* mellettem való)
20 csinálni (H: *csinálnom*)
33 anyám (NK: *az anyám*)
- 11 3 sok (NK: *sokszori*)
23 *a* nyakkendőmet (1892; NK: *nyakkendőmet*)

Lap: Sor:

- 12 : 14 rá (H: *reá*)
19 jöjjenek (1865: *jőjenek* H; 1892; NK: *jőjjenek*)
25 ez a gondolat (H: *az a gondolat*)
26 még azt (H: *még* NK: *azt*)
33 *azt az úrt* (H: *ezt az úrt*)
13 : 11 még megfoghatatlanabb (1892; NK: még *inkább megfoghatatlanabb*)
18 *mondhatatlan* (1892; NK: *mozdulatlan*)
19 torzulatával (NK: *torzultával*)
33 ébred fel (H: *ébred föl*)
14 : 8 atyámhoz (H: *apámhoz*)
27 *sincs* (1892; NK: *nincs*)
29 *s senki* (1892; NK: *és senki*)
15 18 *azonfelül* (H; 1865: *azonfelül* 1892; NK: *ezenfelül*)
28, 17 : 31, 19 : 9, 23 : 31, 131 : 5, 134 : 24, 141 : 9, 183 : 3, 196 : 9, 224 : 27, 268 : 9, 301 : 3, 307 : 5, 407 : 3, 437 : 23, 443 : 21 *nehány* (1892; NK: *néhány*)
29 folyosó ablaka (K; H: *folyosó ablak*)
30 *odabenn* (K; H: *odabent*)
16 : 2 *Jöjjön* (H; 1892; NK: *jöjjön*)
3 *Dezsőcském* (1865; 1892; NK: *Dezsőkém*)
9 *feje, szegénység* (H: *feje*)
10 *mit* (H: *a mit*)
13 *mért* (H: *miért*)
18 *ajtóban* (NK: *udvaron*)
22 *bámultában* (1892; NK: *bámulatában*)
28 *felett* (1892; NK: *fölött*)
17 : 23 *hogyan velem* (H: *hogysé velem*)
18 : 14 *világ* (H: *a világ*)
21 *odaadta* (H: *odadta*)
28, 27 : 9, 100 : 2, 227 : 32 *veres* (1892; NK: *vörös*)
31 *nem bírtam kitalálni* (H: *ki nem bírtam találni*)
19 : 5 *lelkemet* (NK: *fejemet*)
22 : 4 *sirattunk* (H: *siratunk*)
25 *gyermek* (H: *gyerek*)
26 *ennek a homlokára* (NK: *ennek homlokára*)
23 : 23 *feltárt* (1892; NK: *feltárt*)
27 *négy férfi* (1865: *nagy férfi* — sh.)
24 : 2 *és hat* (NK: *hat*)
18 *elhalmozta* (1892; NK: *elhalmozva*)
25 : 25 *egy szerencsétlen* (1892; NK: *egy igen szerencsétlen*)

Lap: Sor:

- 26 6, 31 : 19, 131 : 8, 138 : 9, 173 : 30, 31, 315 : 8 enyím
(H: enyém)
11 a tiszta (NK: tiszta)
16 törölni (1892; NK: törülni)
- 27 : 8 összeomlott (1892: összeromlott)
16 gonoszok (1892; NK: gonoszak)
22 Semmi nesz (NK: új bekezdés.)
33 önkéz ontotta (H: önkéz osztotta)
- 28 : 6 az kecsgetteti (H: ez kecsgetteti)
13 kesergeni (NK: keseregni)
arra, akit (NK: arra az örök Úrra, a kit)
- 29 : 23 ezt még (1892; NK: ezt meg)
34 felett (1892; NK: fölött)
- 30 : 12 fehér port (NK: kék port)
13 szürcsölé (H: szürcsülé)
- 31 5 amit négy fal (1892; NK: a mit a négy fal)
20 fiának a neve (1865; 1892; NK: fiának neve)
26 kell őt (1892; NK: kell)
dorgálnia (H: dorgálni)
31 azért (H: ezért)
- 32 : 3 És az (H: És ez)
5 éreztem (1892; NK: érzem)
- 33 : 1 örömömben, mikor (1892; NK: örömömben és boldogság-
gomban, mikor)
7 örööm (1892; NK: örömem)
15 ez a fekete (H: az a fekete)
22 nekem (1892; NK: nekem)
30 emberélet-időn (H: emberöltő-időn)
- 34 : 4 felsikoltott (H: felsikaltott)
- 35 : efm Dezső naplója II. A csereleány (H: Dezső naplója. Második
szakasz. A csere-leány 1865; 1892; NK: II. A csere-leány.)
20 enyimmal (NK: enyémmel)
- 36 : 5 sohasem (1892; NK: soha nem)
22 varrott (H; 1892: NK: varrt)
32 oly jól (H: ily jól)
- 37 : 2 felköltöttél (1892; NK: felkeltettél)
9 újra láthatnál (1865; 1892; NK: újra látsz)
10 eddig (1865: addig)
- 38 : 5, 309 : 33 aludni (1892; NK: aludni)
11 lesz (1865: lessz)
21 dédelgetni (1865: gédelgetni — sh.—)

Lap: Sor:

- 38 : 23 sorba (1892; NK: sorban)
26 került a sor (NK: került sor)
- 39 : 23 ahova (1892; NK: a hová)
- 40 : 14 Alacson (1892; NK: Alacsony)
15 kurtára nyírt fekete bajusszal, fekete szemöldökkel és hasonlóan kurtára nyírt sűrű (NK: kurtára nyírt, sűrű)
21 arcámat (NK: orczámat)
28 férfiu (NK: férfi)
- 41 : 2 ijedség (H; 1892; NK: ijedtség)
- 4 : 10 a mai (H: e mai)
- 42 : 2 én nem tudom (1892; NK: nem tudom)
miért (H: mért)
- 43 : 31 „egyél hát” (H: egyék hát)
- 44 : 8 kugelhupfjukat (H: kuglhupfjukat)
15 a feje (1865; 1892; NK: feje)
17 nemhogy maga (1892: nem hogy nem NK: nem hogy)
18 az én tányéromra (NK: tányéromra)
amiért a grószmama (1865; 1892; NK: a miért grószmama)
21 Átalában (1892; NK: Általában)
azt a gyanút hoztam magammal (K: azt <hittem> a gyanút hoztam magammal)
24 valami titkos komplottot (K: valami<t> titkos komplót)
s annak az a vége (H; 1865; 1892; NK: s annak a vége)
27 semmihez (K: <vala>semmihez)
31 osztogatott (K: <adott> osztogatott)
33 fölültette (1892; NK: felültette)
34 kendőből (K: kendőből)
- 45 : 11 nyájasan (K: <ahoz> nyájasan)
25 szemernyi (K; H: szemer)
34 közül (1865: közől)
- 46 : 2 mik között (K: mik<et> között)
3 delejtüképpen (K: delejtü<nek>képen)
4 az adatok (K: az <adott> adatok)
5 a leckéjét (K: a leczkéjé<ből>t)
9 megtanulja (K: meg <nem> tanulja)
11 volt rám (1892; NK: rám)
16 felette (1892; NK: fölötte)
26 kuncogott (K: <nevetett> kunczogott)
akkor is (K: akkor <igen> is)
33 azt senkinek (H: ezt senkinek)
- 47 : 2 a terítéken (K: <az asztalon> a terítéken)

Lap: Sor:

- 47 : 8 Kisül (K: <Segély> Kisül)
20 pantomímiával (K; H: pantomiával)
21 egyik tenyerét (K: <két> egyik tenyerét)
22 lehunyja (H: behunyja)
23 Ah (1892; NK: Ah)
24 teremtés (1865: teremtez – sh. –)
27 felfogadtam (1892; NK: fogadtam)
30 aluszunk (H: alszunk)
32 elfogulásom (1892: elfogultságom NK: az elfogultságom)
a Fannyinak (1892; NK: Fannyinak)
33 azután (1892; NK: aztán)
48 3 s beszélt (K: s <intett> beszélt)
9 verslett (1892; NK: vöröslött)
20 fokait (NK: fokát)
22 csfntevő (1892; NK: csinYTEVŐ)
23 otthágy (1892; NK: otthagY)
lelépet (1892: belépet NK: beléptet)
49 3 vártam tőle. (K: vártam tőle. <Ncm is képzeltem>)
4 ráakadunk (NK: ráakadtunk)
8 értelmetlen (NK: érthetetlen)
ötvenszer (1865: ötvenezer – sh. –)
17 ugyanaz (H: ugyanez)
22 nélkülözhetetlen (1892; NK: nélkülözhetlen)
23 climax et cetera Graeca (K: climax <...> etcetera graeca
H; 1865; 1892; NK: climax, etcetera graeca)
második szótagja (K: <az els> második szótagja)
50 : 1 setéség (1892; NK: sötétség)
3 kegyetlenül nekivetemedve (K: kegyetlen<...> <elszántt>
nekivctemed<éssel>ve)
6 az átkozott könyvből (1892; NK: a könyvből)
8 hogy amellet (K: hogy <neki is> a mellett)
10 levén (NK: lévén)
11 kaskéta (K; H: kacsKéta)
14 könyvből (K: könyvbül)
ijedség (1892; NK: ijedtség)
21 egyik kezét (K: <fél> egyik kezét)
csípejére (NK: csipőjére)
23 kérdezte (1892: kérte NK: kérđte)
25 nyakkendője csokráig (NK: nyakkendő-csokráig)
27 fertelmes (1892; NK: förtelmes)
28 mintha mindent (K: <valami> mintha mindent)

Lap : Sor :

- 50 29 pillogatott (1892; NK: pislogatott)
rákezdé (1892: reákezdé)
31 His atacem (K: His <dropax> atacem)
- 51 9 ördögűző (K: <káromkodás> ördögűző)
13 tanulás (K: tanulás <...>)
14 hintóból (K: hintóból)
- 17 s aki nem értettem (1865; 1892; NK: s ha ki nem értettem)
21 elébb (NK: előbb)
22 tányéromról (K: tányéromról)
32 fölállt (1892; NK: felállt)
- 33 végigkomentott (K: végig<kopp>komentott)
- 52 9 de én azt nem néztem (1865; 1892; NK: de én nem néztem azt)
14 rárivalltam (K: <ráki> rárivalltam)
15 a perecet (NK: azt a perecet)
19 Feleresztettem (1892; NK: Föleresztettem)
21 csak legjobban (NK: legjobban)
28 csempészett (K: <lopott> csempészett)
29 gondolatja (1865; 1892; NK: gondolata)
- 53 5 aminőkről (K: a minők<et>ről)
olvastam *nem régen* (NK: olvastam)
6 repkedett (1892; NK: röpködött)
a lábaim (NK: lábaim)
- 10 bosszankodtam (K; H; 1865: boszankodtam 1892; NK:
boszankodtam)
16 sütéshez készül (K: sütés<t>hez <végzi> készül)
19 álmamból (1892; NK: álmomból)
- 54 : 2 az előcsapat (K: <egy> az előcsapat)
7 pergo! (K: <praccor"> pergo!"")
8 végtelen (K: végtelen<ül> H: végtelenül)
azután (H: aztán)
9 adománnyal (H: tudománnyal)
- 10 sipkástul együtt (K: sipkástul, <vel> együtt)
13 hatása (1865; 1892; NK: hatásuk)
23 fejbőrét (1892; NK: fejbőrét)
sipkástól (H: sipkástul)
- 24 lett volna (H: volna)
32 helybehagyását (1892; NK: helybenhagyását)
33, 60 : 6 restelli (1892; NK: röstelli)
- 34 nyájasnak (H: nyájasoknak 1892; NK: nyájasnak)
- 55 5 volt: „O jé (K; H: volt, *hogy* „o jé NK: volt: „no jé)
9 a szája (K: <...> a szája)

Lap : Sor:

- 55 9 fél végét (H: felvégét)
a bal szeme (K: a <. . .> bal szeme)
10 a bal szemöldökét lerántva (K: a balszemöldöké<vel>t lerántva
H: a bal szemöldökét lerántotta 1865; 1892; NK: a bal
szemöldökével lerántva)
hálósípkájának (H: hálósípkájának)
21 a mester (K: a <maj> mester)
27 teringettét (K: terringettét)
30 magosra (1892; NK: magásra)
56 : 1 Henrik (K: <. . .> Henrik)
11 mészárosokról (K: mészárosokról)
szabókról (K: <péke> szabókról)
vargákról (K: vargákról)
12 Imádkozik (K: <Kéri> Imádkozik)
14 Hát a (K: Hát <. . .> a)
17 gonosztól (K: gonosztul)
22 pékműhelyekben (1892; NK: pékműhelyeken)
26, 58 : 18, 76 : 9 elébb (1892; NK: előbb)
28 addig-addig (K: <s ott hagytam a m> addig-addig)
57 : 6 Pedig hát még (1865; 1892; NK: Pedig még)
8 kappanyunkhoz (1865; 1892; NK: kappanunkhoz)
a kezemen (H; 1865; 1892; NK: kezemen)
10 tollról (K; H: tollrul)
lezsurolni (H: lesurolni)
14 egyhangúlag (K: <un> egyhangulag)
25, 26 Miska (H: duska)
58 : 9 Ó, be szép (1892; NK: Oh be szép)
kardalt (K; H: nótát)
15 szótárból (K: szótárbul)
19 neki csak le kellett (K; H; 1865; 1892: neki le kellett -- érte-
lemszerű kiegészítés az NK alapján.)
21 mogorvasággal (K: <nyájass> mogorvasággal)
25 sem volt ma. (K; H: sem volt.)
26 Fromm táti (K: Fromm <p> táti)
32 körülödörzsölve (K: körülödörösölve)
59 : 1 az első (K: <egy> az első)
2 „guter Morgen”-nel (K: „gute<n>r morgen”-nel)
11 felhúzásával (K: <. . .> felhúzásával)
13 legelőbb (NK: legelőbb)
mutatta (K: mutat<i>)ta)
25 gyerek (NK: gyermek)

Lap: Sor:

- 59 : 28 figyelemben (K: figyelem⟨mel⟩ben)
 29 felemelte (1892; NK: fölemelte)
 31 ráijesztéssel (K; H: ijesztéssel)
 32 *de már* (NK: már)
- 60 : 3 feltételeket (1892; NK: feltételeket)
 4 az erősségből (K: ⟨. . .⟩ az erősségből)
 8 eltelt (1865; 1892; NK: eltölt)
 21 az asztal közepére (K: az asztal⟨ra⟩ közepére)
 29 köpönyeg (H: köpenyeg)
 30 kocsmába (1865; 1892; NK: korcsmába)
- 61 : 3 Hiszen, igazgató úr (K: Hiszen, ⟨. . .⟩ igazgató úr)
 7 a diákokat (1865; 1892; NK: a diákat)
 16 kecsgeorrú (K: ⟨he⟩ kecsge *órru*)
 19, 62 : 23, 65 : 6, 76 : 8, 84 : 11, 91 : 17, 243 : 17 jöjjön
 (H: *jöjjön* 1865; *jőjön* 1892; NK: *jőjjön*)
 24 köpönyegeket (NK: köpenyegeket)
 31 csizmádnak (1865; 1892; NK: csizmaídnak)
- 62 : 2 engem még (K: ⟨nekem⟩ engem még)
 5 tanulták meg (K: ⟨talál⟩ tanulták meg)
 a direktor (1892; NK: director)
 8 elbánni (1892; NK: bánni)
 17 hogy női (K: hogy ⟨. . .⟩ női)
 22 női nevet (K: női ⟨han⟩ nevet)
 32 bizodalma (1865: bizadalma)
 e derék (NK: *σ* derék)
 33 előbbeni (1892; NK: előbbeni)
- 63 : 5 ezután (H: *azután*)
 8 talentumaimat (1865; 1892; NK: talentumomat)
 11 a szellem köszöriüléseért (1865; 1892; NK: a szellemköszöriülésért),
 ennyit (H: *annyit*)
 13 a megelőző (K: a ⟨korábbi⟩ megelőző)
 29 elégületlen (K: ⟨engede⟩ elégületlen)
 34 a tibicenek (K: ⟨. . .⟩ a tibicenek)
- 64 : 1 A rómaiaknál a kultuszhoz tartozott az, sőt az írás szerint
 maga Szent Dávid is táncolt. (H: hiányzik.)
 4 fiatal embernek (NK: fiatal embereknek)
 8 *Óh, én* (1865; 1892; NK: *És én*)
 10 a kor (K: ⟨az . . .⟩ a kor)
 11 barátomnak, együtt (K: barátomnak ⟨velük⟩, együtt)
 24 néhány (1892; NK: néhány)
 27 s ez (1892; NK: s *az*)

Lap : Sor :

- 64 : 30 helybehagyott (1892; NK: helybenhagyott)
65 11 *Vestris* (H: *Taglioni*)
16 mentem (K: ment<ünk>em)
28 *Mikor* (H: *Midón*)
előzékeny (K: <eng> előzékeny)
31 órától (K: *órátul*)
66 1 Az én (K: <Még> Az én)
jogszempon (K: <. . .> jogszempon)
7 katonám (K: <had> katonám)
8 tckinteni (K: <nézni> tekinteni)
67 : cím *Dezső naplója* III. Az én nagyságos urambátyám (H: hiányzik.
1865; III. Az én nagyságos uram bátyám. 1892; NK: III.
Az én nagyságos urambátyám.)
4 tartáséért (K; H: tartásaért)
9 csak *Fromm* (1892; NK: csak)
68 : 6 bosszantott (K; H: bosszontott 1865; 1892; NK: bosszantott)
10 lisztes (K: <pelyhes és> lisztes)
13 annak (1865; 1892; NK: ennek)
18 Herr *Viccekspán* (K: Herr <. . .> viccekspán)
19 fejbőrével (1892; NK: fejbőrével)
69 1 lépcsőről (K; H: lépcsőrül)
2 pitvarból (K; H: pitvarbul)
előszobából (K; H: előszobából)
8 cseresnyefa (1892; NK: cseresznyefa)
10 eres fából (H: cressfából — sh.—)
19 más embernek (K: más<nak> embernek)
22 urambátyám, az udvari tanácsos (K: [előbb:] az udvari
tanácsos urambátyám)
24 nappali szobájából (K: <nappali sz> nappali szobájából)
a jobboldalin (H: a jobboldalon)
25 *gouvernante-néval* (H: *gouvernante-tal*)
27 udvari tanácsos (K: udvari tanácsos <. . .>)
33 Szép, *őszintén* csengő (1892, NK: Szépen csengő)
70 : 3 türkázos (H: türkászos)
7 hosszúdad (1865; 1892; NK: hosszdad)
18 *nagyobbnak* (1892; NK: *idősebbnek*)
kellett (1892; NK: kelle)
23 ez a gyermekszáj (K: <tudtak> ez a gyermekszáj)
33 s egész (K: s <az> egész)
71 6 mellette (K: mellette<m>)
28 kétszersültet (K: kétszersültöt)

Lap : Sor :

- 72 : 1 Arra az eszmére (K: <Azt gondol> Arra az eszínére)
26 semmiféle (K: <boros> semmiféle)
31 ahol (K: a<mclen>hol)
73 4 engemet (1865; 1892; NK: engem)
29 szájából (NK: a szájából)
33 e vakmerő (1865; 1892; NK: a vakmerő)
e szóért (K: e <mondásért> szóért)
74 : 2, 108 : 21, 110 : 11, 128 : 8, 247 : 16, 314 : 13, 352 : 12,
396 : 30, 407 : 23, 441 : 9 monda (1892; NK: monda)
11 Egyáltalában (1865; Egyáltalában)
17 egytűl egyig (1865: egyűl egyig — sh. — 1892; NK: egytűl-
egyig)
18 a legboldogabb (NK: legboldogabb)
19 Melanie (H: *Malvina*)
23 legfelyűl (1892; NK: legfelül)
33 felfedezte (1892; NK: fölfedezte)
75 5 jólét (H; 1865; 1892; NK: jóllét)
13 angyalom *valaha* (H: angyalom)
24 *indított* (H: *gerjesztett*)
28 a hegedűmmel (NK: hegedűmmel)
29 ha *mi* (1892; NK: ha)
76 22 készitnek (1865; 1892; NK: készítenek)
26 Melanie előtt (H: Melanie *hugom* előtt)
28 ez engemet (H: az engemet)
34 a kezemet (H: kezemet)
77 2 a kezedbe (K: a <ma> kzedbe)
8 el voltam fogulva (K: <meg voltam rettenvc> el voltam
fogulva)
11 fülemben (H: fülemben)
24 ismeretségeket (1892; NK: ismeretséget)
27 feljelentem (1892; NK: följelentem)
78 5 gitárt ver (K: <lantot> gitárt ver)
9 nyakamról (K: nyakamról)
11 szobámba (K: szobámba<n>)
22 holnap *már* (1865; 1892; NK: holnap)
háztól (K: *háztul*)
24 kergetik (NK: kerülgetik)
25 szobámba (1865; 1892; NK: szobába)
27 amit (K: a mi<ről>t)
29 küldeni fogják (1865; 1892; NK: küldeni fogja)
79 2 e második (1865; 1892; NK: a második)

Lap: Sor:

- 79 : 5 *aztán* (1892; NK: azt)
véghetlen (1892; NK: véghetetlen)
6 *s anyám* (1892; NK: anyám)
7 *mint ő* (H: mint)
9 *én őt* (1892; NK: őt)
31 *erőteti* (1892; NK: erőlteti)
- 80 : 1 *csördült* (1892; NK: cserdült)
8 *és szerettem volna sírni; ha — tudtam volna* (K: és <elkezdttem> szerettem volna sírni; — ha tudtam volna (H: és *elkezdttem* sírni))
- 81 : cím *IV. Az ateista és a kegyeskedő* (H: *Dezső naplója. Második szakasz. Az atheista és a kegyeskedő.*)
2 *környezete* (K: <eseményei> környezete)
3 *Áronffy* (H: *Áronfalvy*)
8 *az öreg* (K: az öreg <T>)
9 *pedig azt higgye* (K: [előbb:] *azt higgye pedig* H: *azt higgye pedig*)
13 *mulatságáért. Azért az átkozott mulatságért, hogy* (1892; NK: *mulatságáért, hogy*)
21, 82 : 6 *alszolgabíró* (K: <fő> alszolgabíró)
22 *összességében* (K; H; 1865; 1892; NK: *összességében*)
- 82 : 13 *vagyon* (1865; 1892; NK: van)
16 *ízen* (1892; NK: üzen)
22 *erőtette* (1892; NK: erőltette)
23 *levén* (1892; NK: *lévén*)
amannál (K: ama<zé>nnál)
27 *menettetés* (H: *menctezés*)
33 *mert* (K: <meg> mert)
- 83 : 6 *kedvéért* (H: *kedveért*)
8 *lábomra* (1892; NK: *lábamra*)
13 *felindulással* (NK: *föľindulással*)
19 *koránsem* (1892; NK: *korántsem*)
20 *megsokallta* (1892; NK: *megsokalta*)
21 *bennünket* (K: <engemet> bennünket)
23 *most már* (1865; 1892; NK: *már most*)
28 *sem vette* (NK: *nem vette*)
30 *segéljen* (1865; *segélyen*)
31 *cvangszjaklit* (H: *czwangszjanklit*)
- 84 : 3 *mondott* (K: <p> *mondott*)
7 *gondjai alá* (K: <lelkére> *gondjai*)
11 *kérubinok* (1865; 1892; NK: *kérubimok*)

Lap: Sor :

- 84 : 14 papolj! (K: <beszélj!> papolj!)
16 jelenés (1892: jelentés)
17 Legelsőbben (K; H; 1865; 1892: Legelsőben)
23 levén (NK: lévően)
24 még sincsenek keresztelve (1892: még sincsenek keresztelve
NK: még nincsenek megkeresztelve)
26 Adta (K: <Vá> Adta)
27 vádoltatva (K: <idézttve> vádoltatva)
29 Legelőbb (H: Legalább)
32 vallás (NK: a vallás)
- 85 : 8 Topányd úr (1892; NK: Topányd)
12 viszonzá (K; H; 1865: viszonzza)
20 akiket (1892; NK: kiket)
22 két papagáj (K: <két vizsla> két papagály)
25 Peckeltesse fel... rákerülhet még a sor. (H: hiányzik.)
31 Macskalábat (H: Macskalábot)
- 86 : 8 zsebében (1892; NK: a zsebében)
22 e mentalis (H: a mentalis)
26 kilenc év (H: hat év)
30 alól (1892; NK: alul)
- 87 : 13 botránykoztattam (1892; NK: botránkoztattam)
19 térdeplő (1892; NK: térdepelő)
26 helyette ez (H: helyette az)
32 az alapfestésen (H: ez alapfestésen)
- 88 : 6 Egyebek (K: <Mindenek> Egyebek)
7 a becstelenítési (1892; NK: becstelenítési)
10 elmarasztalta (K: <fölperesnek visszatéríteni> elmarasztalta)
16 elhúzzuk (H: lehúzzuk)
18 a bibliában (H; 1865: e bibliában)
21 Egy helyen (K: <A> Egy helyen)
22 – ha jól mondták, hát Belzázár – (H: hiányzik.)
24 méne (H: máne)
mért (1865; 1892; NK: miért)
31 miután (K: mi<nd> után)
33 nevetve (K: <tárczáját kivéve> nevetve H: tárczáját
kivéve)
- 89 : 2 rá fogunk (K: <át> rá fogunk)
7 a szent helyek (K: <az, hogy> a szent helyek)
10 kegyes (K: <...> kegyes)
12 arról (K: arrul)
15 törölte (1892; NK: törülte)

Lap : Sor :

- 89 : 17 kolostor kertjéhez (K: kolostor<hoz> kertjéhez)
19 lett volna (H: volt volna)
22 szerződésben (K; H; 1865; szerződésbe)
servitus, hogy (K: servitus; <- Miért festette akkor ön tele
a falakat botrány> hogy)
26 tulajdonába (1892; NK: a tulajdonába)
30 azon helyen (K: <az egykori> azon helyen)
90 : 4 Catalogue (H: Catalogue — sh.—)
6 Magányszobáját (1892; NK: Magányszobáját)
8 kőművest (1892; NK: kőművest)
20 fakoporsókban (NK: a fakoporsókban)
32 A hatóság (K: <Egyik> A hatóság)
91 1 illeti (K: <neve> illeti)
azoknak olyan (K: azoknak <igen kegyes melod> olyan)
4 éppen az (H: épen ez)
dallamokat (K: <dal> dallamokat)
5 triviális (K: <frivol> triviális)
10 azt értettem (H: ezt értettem)
12 fakoporsókban (1892; NK: fakoporsókat,)
19 oroslánnyá (1892; NK: oroslánná)
21 keze csuklóját (1892; NK: kézcsuklóját)
25 ajtaját (1865; 1892; NK: ajtóját)
27 esküdt (1892; NK: az esküdt)
28 hordóból (K; H: hordóbul)
92 : 3 néhány (K: <itt> néhány H: néhány)
6 amért (1865; 1892; NK: a miért)
14 összességgel (K; H; 1865; 1892; NK: összességgel)
18 mindenestül (1865; 1892; NK: mindenestől)
28 veresfoltos (1892; NK: vörös foltos)
30 szüleményei (1892; NK: szüleménye)
33 *nürnbergi* polgármester (H: polgármester)
93 1 mindez (1865: mind az)
8 évről (K: évrül)
9 értékhalmozott (K: <pa> értékhalmozott)
15 mert én (H: már én)
16 közül (1865: közől)
19 belemarkolt (1865; 1892; NK: bemarkolt)
22 biz szakadt (K: <ketté> biz szakadt NK: biz elszakadt)
26 tíz (K: <öt> tíz)
29 frt., fizeti (H: fr. fizeti NK: forint. Fizeti)
94 : 3 forintokat. (1865; 1892; NK: forintot.)

Lap: Sor:

- 94 : 10 vagyunk. (K: vagyunk. <A hajdú fel fogja öcsém uramékat vezetni a szobáikba.>)
 14 szólt felkacagva a *bánhődött*. (H: szólt felkaczagva.)
 19 felett (1892; NK: fölött)
 21 majd valamit (K; H: valamit)
 24 úgy egy esztendőre (1865; 1892; NK: egy esztendőre)
 27 amíg (H; 1865; 1892; NK: míg)
 28 előjött (1892; NK: eljött)
 29 másik hajdú (K: másik <ajtó> hajdú)
 95 : 22 a közbátorság (K: a <var> közbátorság)
 26 fodrozva (H: fodrozza)
 27 halavány (1865; 1892; NK: halovány)
 29 elévillogni (1865; 1892; NK: elővillogni)
 31 homlokán (K: <elő> homlokán)
 alól (1892; NK: alól)
 fekete szem (K: <parázs> fekete szem)
 32 olyan (K: <fekete> olyan)
 fele (K: <közepén> fele)
 még izzó (1865; 1892; NK: izzó)
 parázs (K: <a> parázs)
 96 : 3 az ifjú (K: az <az> ifju)
 30, 98 : 26 húgám (1865; 1892; NK: húgom)
 97 : 6, 103: 29, 104 : 29 monda (K; H: monda)
 9 hogy egy (H: hogy)
 13 őzpecsenyével (K: őz<penyc>pecsenyével)
 16 Szolgabíró (K: Szolgabíró<t>)
 20 hajtotta fel (K: <üritette ki> hajtotta fel)
 23 részt vegyen (K; H: részt *ne* vegyen)
 bennük (H: bennök)
 31 kínálkozni (NK: kínálgatni)
 33 majoránna (H; 1865; 1892; NK: majoránás)
 98 : 2 Mikor . . . emiatt. (H: hiányzik.)
 3 pedig azt hinné (H: azt hinné)
 10 a kérdésében (H: e kérdésében 1865; 1892; NK: a kérdésben)
 20 legújabb (K: legújabb<at>)
 21 éneket (K: <az> éneket)
 23 Ott fog (1865; 1892; NK: Itt fog)
 26 az nagyon (H: ez nagyon)
 30 Igen (1892; NK: Igen is)
 99 : 10 rokka (K: <guzsal> rokka)
 13 – szólt a hölgy a faliszekrényekre mutatva. (H: hiányzik.)

Lap : Sor :

- 99 : 16 *Legalul* (H: *Legelül*)
23 *bírt* (1892; NK: *bír*)
- 100 : 16 *biztatá* (K: <szólt> *biztatá*)
28 *faluvégi* (K: <csárda> *faluvégi*)
- 101 : 4 *S az* (K: <A zongora> *S az*)
17 *ismerünk* (1892; NK: *ismernek*)
19 *nyugatról* (K; H: *nyugotról*)
24 *könnyeikkcl* (K; 1865: *könyveikkcl*)
30 *ajkán* (K: <úgy> *ajkán*)
31 *érezé* (1892; NK: *érezné*)
32 *leginkább* *keseregni* (H: *keseregni*)
- 102 : 2 *nagyon kevesen* *tudnák már* (K: <senki sem> *nagyon kevesen*
tudnák már H: *senki sem* *tudná*)
4 *daloltatta* (K: <monda> *daloltatta*)
6 *meg van már* (1892; NK: *meg van*)
7 *egészen el volt* (1892; NK: *egész el volt*)
9 *virtuoizitással* (K: <tuda> *virtuoizitással*)
11 *csodálkozását* (H: *csodálkozását*)
16 „à la girafe” (K; H; 1865; 1892; NK: „à la Giraffe”)
19 *Észóra őnagysága* (K: E<rre> *szóra <a fiatal hölgy> ő nagysága*)
26 *játszani* (K: <verni> *játszani*)
30 *ami nagyon komoly* (H: *hiányzik.*)
- 103 : 1 *végigsajg* (K: <végig fog> *végig sajg*)
3 *nem tudja* (1892; NK: *sem tudja*)
4 *nem tudja* (NK: *sem tudja*)
6 *tele délibábbal* (H: *hiányzik.*)
7 *volna azt* (H: *volna ezt*)
15 *őrszavát* (NK: *jelszavát*)
16 *trombitása* (1865: *trombitája*)
29 *legelőszőr* (K: <önhöz> *legelőszőr*)
32 *vizontlátásig* (K: <legközelebbi> *vizontlátásig*)
33 *őnagyságához* (1892; NK: *ő nagyságának*)
- 104 : 1 *E tisztelgésnél* (K: <Kézét nyújtá> *E tisztelgésnél*)
7 *ajándékon* (K: *ajándék<nak>on*)
11 *Topándy* (K: <A> *Topándy*)
15 *azt mondta* (K: <leülve a földre> *azt mondta*)
22 *ez ugyan* (K; H: *ez*)
23 *magyarádtiból* (K: *magyarátibul* H; 1865; 1892: *magyarátiból*)
25 *kívánalmának* (NK: *kivánalmainak*)
29 *földről* (K: *földrül*)
34 *kabátjára* (1865; 1892; NK: *kabátján*)

Lap : Sor :

- 105 : 22 Jó napot (K: Jó napo⟨n⟩t)
106 : 3 Boris (K: ⟨A⟩ Boris)
5 votiv-teremnek (H: votioteremnek)
7 felemelkedni (1892; NK: fölemelkedni)
9 van is (K: ⟨valami⟩ van is)
Krisztus-kép (H: Kristus-kép)
11 egy „mater dolorosa” (K: ⟨annak igazául, hogy⟩ egy „mater dolorosa”)
az aggódó anya (K: ⟨az anya⟩ az aggódó anya)
12 egy szent szűz haut-relief (K: egy ⟨szeplo⟩ szent szűz ⟨...⟩ hautrelief)
13 báránykás (K: bárány⟨os⟩kás)
14 a kis Jézuska (NK: kis Jézuska)
29 árulá (1892; NK: árulta)
30 közepett mozdulatlan rézveres foltokkal (H: hiányzik.)
szája kicsiny (K: szája ⟨is⟩ kicsiny)
33 hanem (1892; NK: hanem a)
34 most éri (K: most ⟨van⟩ éri)
107 8 kelle (1892; NK: kell)
9 lenni (H: lennie)
15 bal felől (1865; belfelől — sh.)
21 fogcsikorgatva (1865; 1892; NK: fogcsikorogva)
22 rajta: ez pedig (K; H: rajta. És ez pedig)
30 vétekekben (K: vétekek⟨en⟩ben 1865; 1892; NK: vétken)
32 végignézem (H: s végig nézem)
34 fogadásból (K: fogadásbul)
108 2 izlelünk (K: ⟨kós⟩ izlelünk)
9 áldott jó (1865; 1892; NK: jó, áldott)
10 akiket (K: a kik⟨nek⟩et)
11 ha ébren (NK: ha ilyenkor ébren)
14 serénység (H: szerénység)
18 szolgabíró (NK: a szolgabíró)
19 kolostortisztogatásból (K: kolostortisztogatásbul)
26 az is (NK: az)
30 a másiktól (K; H: egymástól)
31 függnék (H: függenek)
109 : 4 szolgabíró (H; NK: szolgabíró úr)
6 kínálkozással (NK: kínálgatással)
8 Borcsa (K: ⟨s⟩ Borcsa H: s Borcsa)
11 fenntartásaért (1892; NK: fentartásáért)
12 megküzdzeni (1892; NK: küzdeni)

- Lap : Sor :
- 109 : 18 országgyűlési (1892; NK: az országgyűlési)
 33 tevépárduc (H: terepárduc — sh.—)
- 110 : 16 mikor mindjárt (K: mikor <egy> mingyárt)
 22 a szagától (K: a <családj> szagától)
 27 finnyáskodás (1892; NK: finnyáskodás)
 28 biz ennél (K: biz <il> ennél)
 31 csetépaté (1892; NK: csetepaté)
- 111 : 7 engemet (1892; NK: engem)
 9 Ez is hozzátartozik (1865; 1892; NK: Ez hozzátartozik)
 11 engemet (H: engem)
 15 téged is (K: téged is <azért rende>)
 16 bevágta (K: <meg> bevágta)
 26 ez az (1892; NK: az az)
 29 igen őszintén (K: igen <ny> őszintén)
 33 spirituszlángnál (NK: spirituszlánggal)
- 112 : 2 ez a csésze (K: ez a <ka> csésze)
 4 csillár (K: <lustre> csillár H: lustre)
 11 eledelei mellett (NK: eledelelért)
 16 történeti-konzervatív (K: történet<es>i-conservatív H:
 történetes conservatív)
 18 tepertő (NK: tepertő és kapor)
 28 katasztróftól (NK: katasztrófától)
 29, 32, 33 galuska (NK: laska)
 33 mondogatá az esküdt úr, azt nézvén, hogy merre lesz tágabb
 a világ (H: hiányzik.)
- 113 : 1 galuskával (NK: laskával)
 3 katasztróf (NK: katastrófa)
 5 csudára (NK: csodára)
 8 a kávéjába (1892; NK: kávéjába)
 11 sárkánya (H: sárkány)
 14 egy falatot sem (1865; 1892; NK: egy falatot)
 20 galuskás (NK: laskás)
 22 minálunk (K: <mi nálunk> mi nálunk)
 29 ezt még (1892; NK: még)
 30 tudják odahaza (H: tudják)
 32 levakartatása (1865; 1892; NK: levakarása)
- 114 : 4 ült fel (1892; NK: ült)
 6 elátkozott teleptől (K: <tele> elátkozott teleptől)
 12 Hát mért (1865; 1892; NK: Hát miért)
 14 — Ezért feküdt . . . uramöcsém. (H: hiányzik.)
 17 meg ne mondja (NK: el ne mondja)

Lap : Sor :

- 115 : 1 Még akkoriban (K: <Mielőtt a> Még akkoriban)
3 négylapátú (K: négy <vas> lapátú)
8 akkor meg (H: akkor még)
11 Az egész mocsár *Topándy birtoka volt a szomszéd falu határáig,*
s egy területben (1865; 1892; NK: Az egész mocsár egy
területben)
15 *tetszett neki* (H: neki tetszett)
20 *ezt a nemét* (H: e nemét)
- 116 : 3 *ott a mocsár* (1892; NK: a mocsár)
8 *a moh meg a fű* (H: a moh NK: a moha meg a fű)
13 *hűsöt* (H; 1865; 1892; NK: hűssöt)
32 *millió* (1892; NK: milliói)
33 *bűzhödt* (1865: büszhödt)
- 117 : 8 *csülökig* (H: csürökig)
söppedékben (1892; NK: süppedékben)
13 *csapák* (H; 1892; NK: csapások)
24 *vízi-moh* (NK: vízi-moha)
28, 29, 31 *aluszik* (1892; NK: alszik)
32 *bólingat* (1892; NK: bólingat)
- 118 : 3 *felvont kétcsövű* (NK: kétcsövű)
12 *jóízűn aluszik* (1892; NK: jóízűen alszik)
21 *jönnek* (H: jőnek)
22 *a levegőben* (1892: levegőben)
33 *a feje* (1892; NK: feje)
- 119 : 21 *az elül* (1892; NK: az elől)
- 120 : 6 *serényét* (1892; NK: sörényét)
17 *a homlokára* (H: homlokára)
21 *távollétük* (1892; NK: távollétök)
26 *helyéből* (H: helyéről)
30 *előkészített* (H: előkészített)
33 *ez* (H: az)
- 121 : 1 *tölgyein* (NK: tőgyein)
8 *vakmerőn* (1892; NK: vakmerően)
14 *hanem az* (1892; NK: az)
33 *eléténferegtek* (H: előténferegtek 1865; 1892: elé feregtek
— sh.—)
- 122 : 13 *ficánkolva* (1892: ficzánkoldva NK: ficzánkodva)
- 123 : 16 *idadod* (NK: ideadod)
18 *nekem kell, neked nem* (NK: nekem kell, neked *is kell*; *de én vagyok az erősebb*)
25 *hetednapos* (NK: a hetednapos)

Lap : Sor :

- 123 : 25 szalonnáját (NK: szalonnát)
27 fenevadnál (H: fenevadánál)
28 bitorolta (H: bitorlól)
- 124 : 3 kenyér: az (H: kenyér is)
5 vásároljon (1865: vásárljon)
20 rézfazikat (1892; NK: rézfazekat)
- 125 : cím Dezső naplója VI. Korán érő gyümölcsök (H: Dezső naplója.
Harmadik szakasz. Korán érő gyümölcsök.)
9 Melanic húgom (1892; NK: Melanie)
19 Sohasem (H: Soha se)
- 126 : 1 kezét (NK: a kezét)
3 szintén (H: szinte)
12 balett-táncosnő (1892; NK: balettánczosné)
17 piciny (H: picin)
kisleányé (H: kis lányé)
18 rágalmazóval nem találkoztam (NK: rágalmazót nem ismer-
tem)
19 irigyletem (1892; NK: irigyeltem)
én e (H: én a)
- 127 : 5 az anyjával (NK: a tanácsosnéval)
31 dőböz (1892; NK: doboz)
- 128 : 17 Mézeskalács-huszár (1865: Mézeskalács-huszár — sh.)
22 Sohase (H: Soh se)
23 Ha még Loránd (H; 1865; 1892: ha mégis Loránd — értelm-
szerű javítás az NK alapján.)
25 Ha a vén parókás udvari tanácsos a festett bajuszával nem
féltékeny ránk, te ne légy az. (H: hiányzik.)
29 féldörmögve (H: féldönnögve)
monda (1892; NK: mondta)
31 utasítatni (H: utasítani)
33 háládatosabb (H; 1892; NK: háládatosabb)
- 129 : 7 Ezt nem (H: Ezt ő nem)
20 Elállta az utamat (1892; NK: Elállta utamat)
25 a leckédet (1892; NK: leczkédet)
26 büfflál (H: biffflál)
meg még (NK: meg)
- 130 : 3 Und du kumszt (H: Und kommszt)
4 der Vater (H: ter Vater)
9 büfflált (H: biffflált)
32 szüleinek (H: szüléinck)
34 Vajon mit írhatott? (1892; NK: hiányzik.)

Lap: Sor:

- 131 : 20 felemelt (1892; NK: fölemelt)
132 : 6 utcavágó (H: utczaverő)
133 : cím *Dezső naplója VII. A tiltott iratok* (K: A tiltott iratok.
H: Dezső naplója. *Harmadik szakasz. A tiltott iratok.* 1865;
1892; NK: VII. A tiltott iratok.)
6 föl sem (K: <leirtam> föl se H: föl se)
16 húszasnak (K; H: huszasomnak)
134 12 gyorsírázat (K: gyorsírázat<nak . . .> H: gyorsírás)
17 akkor maguk (K: akkor <kiosztották> maguk)
19 ilyen (H: ily)
26 megismertette (NK: megismertesse)
135 : 7 nem lelete (K: <nem> nem lelete <az . . .>)
11 írtunk (K: <ha> irtunk)
16 Egy hónap (K: <. . .> Egy hónap)
21 a százkezü tipográfia (K: a <ty> százkezü *typographia*)
26 Néhánynak (1892; NK: Néhánynak)
30 ijeszték (1865; 1892; NK: ijesztik)
31 mégsem hagyják (K: még sem <. . .> hagyják 1892; NK:
még sem hagyták)
32 Mint azt (1892; NK: Mind azt)
34 bűnhődés (K: bűn<tetés>hődés)
136 : 1 előttünk (K: előttünk <is>)
4 közül (1865: közől)
7 el fognak ítélni (K: el<ítélné> fognak ítélni)
8 netán (1892; NK: netalán)
előadás (1865; 1892; NK: *felolvasás*)
9 bírák (1892; NK: bírák)
15 Hallottam (K; H: Nincs új bekezdés.)
24 el voltam (K: <nem> el voltam)
137 4 lennem (1865; 1892: lenni)
5 Rám kiáltott (K: <Ő is el> Rám kiáltott)
15 kinnlevőknek (H: künnlevőknek)
16 tőlük (1865; 1892; NK: tőlök)
138 : 6 fedeznem (K: fedezn<i>em H: fedezni)
kőből (1892; NK: kőből)
21 ezt a firkát (H: azt a firkát)
24 elfogadtam (K: <leirtam> elfogadtam)
29 hallátára (K; H: hallatfára)
33 nyilatkozatért (1865; 1892; NK: nyilatkozót)
139 : 2 most már (K: <. . .> most már)
négylovas (K: <kocsi> négylovas)

Lap: Sor :

- 139 : 3 neki (K: <az utjából> neki)
9 amit (NK: a kít)
10 kérdésemre (K: <e> kérdésemre)
16 De nem is (K: De <még> nem is)
29 mondatait (K: <intéseit> mondatait)
- 140 : 5 benne (K: <,ho> benne)
13 nálam egyszerre (K: <én> nálam egyszerre <rájo>)
14 minket (K: <engem> minket)
21 ez iratokat (H: az iratokat)
22 *Most már* (NK: *Már most*)
25 sokkal könnyebb nekem bűnhődnöm, ki nem tudtam a célt
(K: [előbb:] sokkal könnyebb nekem ki nem tudtam a
célt, bűnhődnöm)
33 Tessék (K: <...> Tessék)
34 ha volt (K: ha <...> volt)
- 141 : 5 óra *múlva* (1892; NK: *Óra után*)
- 142 : cím *VIII. A kezdetnek a vége* (H: A kezdetnek vége)
15 hazaszéled (K: <elozlik> hazaszéled)
- 143 : 1 szinte (1865; 1892; NK: *szintén*)
2 öntől (K: *öntül*)
11 s fülébe (1865; 1892; NK: *és fülébe*)
13 vonatkozik ez (1892; NK: vonatkozik az)
20 ugyanazonosságát (1892; NK: ugyanazonosságát)
25 néhány (1865; 1892; NK: néhány)
26 ilyes *fadaise*-t (H: ilyesfélét)
27 *hatóság* (1865; 1892; NK: *biróság*)
- 144 : 5 szökni (K: szök<tet>ni)
14 úgy kell (H: *csak úgy kell*)
16 és nem dühösködöm (1865; 1892; NK: nem dühösködöm)
29 biztatta *fel* (1892; NK: biztatta)
32 *ne Gyálira* (K: <Loránd> ne Gyálira 1865; 1892; NK:
Gyálira ne)
- 145 : 1 engemet (1892; NK: engem)
4 kellemesebbé (1865; 1892; NK: kellemetesebbé)
11 talált (1865; 1892; NK: talál)
14 őriz (K: <őrzött> őriz)
mutatott volna (K: mutat<...>ott <volna> volna)
20 fel s alá (NK: fel és alá)
22 s azután (K: <hogy belül> s azután)
25 kedélyesen (K: <mosolyogva> kedélyesen)
fogva el (1892; NK: fogva fel)

Lap : Sor :

- 145 : 30 most sem (1865; 1892; NK: most *nem*)
- 146 2 padban (K; H: padba)
7 vettünk *volna* (1892; NK: vettünk)
8 nevezetes (K: <jó> <nagy> nevezetes)
10 Önnek nem (K: Önnek nem <rokona>)
16 megválaszthassák (K: meg <ne> választhassák)
17 Egyébként (K: Egyéb<íránt>ként)
30 előbb (H; 1865; 1892; NK: elő'bb)
mértföldnyi (K; H: mértföldnyi)
33 lilaszín (K: <lev> lilaszín)
- 147 3 ez nap (H: az nap)
10 elkezdte (1892; NK: elkezdett)
13 fejét (K; H; 1865; 1892: kezét — értelemszerű javítás az NK alapján.)
14 az érkezőt (K: <az . . .> az érkezőt)
21 közelítenek. (K: közelítenek. <Ketten jönnek> H: közlít-
nek.)
- 148 : 14 jőni (1892; NK: jönni)
22 az este (H: ez este)
24 tante-ot (K; H; 1865; 1892; NK: tantot)
olyankor (K: <azért> olyankor)
32 levelkét (1865: levelet 1892; NK: levelet)
34 Gyáli e sorokat olvasá (K: [előbb:] Gyáli <hüledezve> olvasá
e sorokat)
- 149 10 Látod (K: <Annál többre becsülöm> Látod)
14 víni (H; 1892; NK: vívni)
16 feljelenthesd (K; H: följelenthesd 1892; NK: feljelcnthessed)
25 szemöldököd'től (K: szemöldököd'tül)
29 kendővégről (K: kendő végrül)
- 150 1 azt mondtad — *szólt Gyáli.* — (K; H: azt mondtad.)
4 mereszté (K: mere<dt>szté)
mértföldeken (H: mértföldeken)
9 neve (K: neve<t>)
12 orozslány (1865; 1892; NK: orozslán)
13 hogy egy (K: hogy <ha> egy)
23 papírt (1865; 1892; NK: papírost)
26 levelkéje (1865; 1892; NK: levélkéje)
29 összesodrották (H: összesodorták)
32 Te vagy (K: Te <ajánlottad> vagy)
- 151 2 Itt van az öcséd (NK: Itt van öcséd)
11 írott (K: <nyo> írott)

Lap: Sor:

- 151 : 15 a táncrendet (K: <azt a> a táncrendet)
20 egyikünknek (K: <nek> egyikünknek)
22 táncoljon vele (1865; 1892; NK: táncolni vele)
24 Ejh! – (K: Ejh, – <kiálta>)
bosszantá (H: bosszontá K; 1865; 1892; NK: bosszantá)
28 Szent István tornyával (K; H; 1865: Szentistván tornyával
1892; NK: szent István tornyával)
33 láthatd (1865; 1892; NK: lásd)
- 152 : 2 – dörmögé (K: <Be> Dörmögé)
6 a kokinkéfnai (K: a <...> cochinchinai)
7 félrevonult (1892; NK: visszavonult)
8 az óraláncával (K; H: óraláncával)
11 Szétbontá azt (1892, NK: szétbontá)
13 monda (H: mondá 1865; 1892; NK: mond)
15 Hideg (NK: új bekezdés.)
17 papírdarab (1865; 1892; NK: papírdarabka)
19 felcserélte (K; H: elcserélte)
30 szárazon (H: szárazan)
32 gyöngéden (1892; NK: gyengéden)
- 153 3 megölelé (K; H: megölelte)
4 valami (K: <el kell> valami)
9 attul (H; 1892; NK: attól)
21 szertefecsen (K; H: szertefecskenél)
26 ahová a többiek mentek (K: a ho(l)vá a többiek <vannak>
mentek H: a hol a többiek vannak)
34 soraiból (K: soraibul)
- 154 : 5 emberöltő-időn (H: emberöltő időn)
- 155 : cím IX. A tizenhét éves agg (K: A tizenhét éves agg. H: *Dezső
naplója. Harmadik szakasz. A tizenhét éves agg.*)
• 4 sugára (NK: sugara)
9 Amabban (K: <Abb> Amabban)
10 ember (1865; 1892; NK: az ember)
11 nem is (K: <is fiatal voltam> nem is)
16 igen korán kinyílt (K: <sietett> igen korán kinyílt<ni>)
február végén (K: <Május elején> Február végén)
19 korán ért (1892; NK: koránéret)
22 általában (1865; 1892: általában)
- 156 : 2 általában (1865; 1892; NK: általában)
5 köztök (NK: köztük)
6 sorokat (1865: sorokat – sh.)
10 megfordult (1892; NK: csak megfordult)

Lap: Sor :

- 156 : 16 Loránd (K: <Áronffy> Loránd)
28 ajándékba (NK: ajándékban)
- 157 : 4 az ember (1865: az az ember — sh.)
- 158 : 3 e csendes (H: a csendes 1892; NK: e csöndes)
5 hallhatlan (K: halhatlan H; 1865; 1892; NK: hallatlan)
6, 12 csendesen (1892; NK: csöndesen)
9 Hah (H: Heh)
19 a bálba (NK: bálba)
22 Hermine (1892: Hermina)
28 odatette (K: oda<haj>tette)
33 menekülnie (H: menckülni)
- 159 : 19 e kézszorításra (H: a kézszorításra)
24 amit (K: a<k>mit H; 1865; 1892; NK: a kit)
27 mindene (1892; NK: mindenek)
- 160 : cím Dezső naplója X. Én és a démon (K: Dezső naplója. Én és a daemon. H: Dezső naplója. Harmadik szakasz. Én és a daemon.)
14 amit (K: <mindent> a mit)
19 háztól (K: háztól)
23 mért (1865; 1892; NK: miért)
- 161 : 1 a segítségére (H: segítségére)
7 Ahá! (1865; 1892; NK: Aha!)
19 a szeglet (K: <az> a szeglet H: a szeglet 1892: a szöglet NK: a szögleti)
34 kaszinóból (K: casinoból)
nevelőnő. (K: nevelőnő. <Ha visz>)
- 162 : 18 Min kezdjem (H: Mint kezdjem)
21 lehetnének előre értesülve (K: lehetn<c>ének előre értesülve <lenniök>)
29 orrhangokon (1892; NK: orrhangon)
32 kikacsintott (K: <kikukk> kikacsintott)
- 163 : 14 Urambátyám (K: <Nagy> Urambátyám)
a folyosó (K: <a ba> a folyosó)
18 amivel (H: a milyet 1865; 1892; NK: a milyennel)
19 szoktuk (H: szoktak)
21 fekünnék (1892; NK: feküdnék)
26 Szinte (1892; NK: Szintén)
27 Hogy Loránd (K: <Söt> Hogy Loránd)
29 vele szökött (K: vele <együtt meg>szökött)
- 164 : 1 neszeltem föl (K: <emlékezem> neszeltem föl)
4 kocsmában (1865; 1892; NK: korcsmában)
6 rebegém én (K: rcbeğim én, <támolyogva,>)

Lap: Sor:

- 164 : 15 *a* legényekre (1892; NK: legényekre)
17 *a* szemrehányásában (1865; 1892; NK: *e* szemrehányásában)
22 az ő parókája (K: az ő <haja> parókája)
30 megbotránykoztam (1865; 1892; NK: megbotránkoztam)
31 azonfelyül (H; 1865; 1892; NK: azonfelül)
- 165 : 1 „malom” (H: „malum”)
6 *én* megfogom (1892; NK: megfogom)
12 köz~~é~~jük (H: köz~~é~~jök)
25 *hetes* (K; H: *7es*)
26 Zuckermandelen (K; H; 1865: *czukkermandelen*)
31 vendégszállásig (K: <gyors> vendégszállásig)
32 szállásozni (K: <várakozni> szállásozni)
a szökevények (K: <azok> a szökevények)
- 166 : 1 *túl a* határon (1892; NK: *a túl* határon)
6 Pozsonyból (K: Pozsonybul)
12 *színészt* (H: színész)
14 keresztülmehet (K: <odább> keresztül mehet)
15 *ezt ki* (1865; 1892; NK: *azt ki*)
18 *amiket* (1892; NK: a mit)
22 *Onnan* (K: <Azer> Onnan)
27 *Hanem ezt* (1865; 1892; NK: *Hanem az*)
30 *hallgatunk* (1865; 1892; NK: hallgatunk)
31 *biz ez* (H: *biz az*)
33 *nagy keserűségemen* (1892; NK: *a keserűségemen*)
- 167 : 4 *Ha észreveszi* (K: *Ha <l> észreveszi*)
9 *a titkát* (1865; 1892; NK: a titkot)
15 *amiben* (K: <m> a miben)
20 *szedett-vetett* (K: szedett-<vedett>vetett 1892; NK: ~~szed-~~
~~dett-vedett~~)
24 *ifjúkorról* (K; H: *ifjukorrul*)
34 *köpönyeg* (H: köpenyeg)
nyilván útra (K: nyilván <nem> *utra* 1892; NK: nyilván
megint útra)
- 168 : 2 *lógatták alá* (K: <hányták> lógatták alá)
9 *kilincset* (1865; 1892; NK: kilincset)
10 *fölemelni* (K; H: *felemelni*)
vállat (1892; NK: *vállát*)
a térd~~del~~ (1892; NK: *térdével*)
12 *ajtózávárnak* (1865; 1892; NK: *ajtó zárának*)
ezeket az angol (1865; 1892; NK: *ezen angol*)
16 *asztalon* (K: *asztal <clött>on*)

Lap: Sor:

- 168 : 17 volt egy (K: <ült egy> volt egy)
sereskorsó (1892; NK: söröskorsó)
18 volt belefajtvá (K; H: belefajtvá)
20 veres hurkát (1865; 1892; NK: véres hurkát)
23 fel volt (K: <már> fel volt)
169 : 2 háromszögletű (1892; NK: háromszögletű)
10 fecskendőért (1892; NK: a fecskendőért)
tűz üt ki (K: tűz <..> üt ki)
11 engem (1892; NK: engemet)
170 : 2 segített magán (K; H: segített magát — tollhiba.)
3 bosszantsa (K; 1865: bosszontsa H; 1892; NK: bosszantsa)
16 barakkjaitok (H: bevájkaitok 1865; 1892; NK: bardkjaitok)
171 1 szertelen hánykódásairól (H: hánykolódásairól)
3 valami olyan (1892; NK: valamely)
8 kocsi (1865: kocsis)
9 fűtőrészni (1892; NK: fűtűrészni)
a fuvarosok (H: fuvarosok)
10 magánmulattatása (1892; NK: magánmulattatása)
11 fűtőlgetni (1892; NK: fűtүүлgetni)
16 ablakban (1892; NK: ablakon)
26 lehetetével (K: <s> lehetlctével)
34 Hogy jutottál te ide (K: Hogy <j... ide?> jutottál te ide
H: Hogy jössz te ide)
172 : 2 vágnak (1865; 1892; NK: váгна)
19 te most (1892; NK: most)
23 Jössz a pokolba velem (H: Pokolha jönnél velem)
24 még cölönk (NK: czölönk)
173 7 kelle (1865; 1892; NK: kell — szövegromlás.)
34 bámulni (K: bámul(va)ni)
174 8 fejét (NK: a fejét)
9 anyáinkat (K; H: szülőinket)
15 az apák (K: <a férfiak> az apák)
18 halavány (1892; NK: halovány)
23 gyermekéért (H: gyermekeért)
24 kulcsolta (K: <fonta> kulcsolta)
és lehajtá (1892; NK: s lehajtá)
25 hogy miket (K: <milyen kint okozasz nekem> hogy miket)
175 1 álombul (H; 1892; NK: álomból)
3 szépemről (H; 1892; NK: szépemről)
4 tudta már (K: <hírét vette> tudta már)
8 ez a becsvágy (H: a becsvágy)

Lap: Sor:

- 176 : 15 ez az asszony (H: az az asszony)
24 örömben (1892; NK: örömben)
28 felhúzott (H: felhozott)
- 177 : 30 Ha ezt (1892; NK: Ha azt)
- 178 : 1 ezt kívánni (H: azt kívánni)
12 értem (H: érettem)
13 dőltem (H: dülttem)
18 merőn (NK: merően)
20 fogadod-e (1892; NK: fogadod)
28 lapját (H: tábláit)
- 179 : 2 Ivenkint (H: ivenként)
3 lemásoltuk (H: másoltuk)
12 örömben (1892; NK: örömben)
15 alacsony (H: alacson)
20 hajtsak (H: hajtsunk)
- 180 : 3 Mennykű (H; 1865: Menykü 1892; NK: Ménkü)
8 Pozsonyból (H: Pozsonyból)
- 19, 200 : 33, 210 : 15 légátus (1892; NK: legátus)
- 181 : 29 kényszerített rd (1892; NK: kényszerített)
- 182 : 1 Éjféli időben (K: Éjféli <után> időben)
3 Onnan (K; H: s onnan)
4 visszaereszteni (1892: visszatérnie NK: visszatérnem)
7 lehömpörödött (1892; NK: lehömpölyödött)
12 Összevesztem (K: <...> Összevesztem)
22 meg volt (K: <el> meg volt)
- 183 : 5 Mélázásomból (K: Mélázásomból)
10 az a hintó (H: ez a hintó)
27 jókedvéből (K: jókedvéből)
31 szebbet, bájolóbbat (K: <még> szebbet, bájolóbbat <ártatlanabbat>)
- 184 : cím Dezső naplója XI. Az adott szó (K: Dezső naplója. Az adott szó. H: Dezső naplója. Harmadik szakasz. Az adott szó.)
3 kocsisra (1892; NK: kocsisára)
23 mintha (K: <h> mintha)
- 185 : 1 attól (K: attul)
6 szembeindult (1892; NK: szembeindul)
10 Szegény anyám (NK: Szegény nagyanyám)
18 ahová (1892; NK: hová)
21 ez idegen (K: ez <...> idegen H: az idegen)
30 anyám (K: <...> anyám)
felemelte (H: fölemelte)

Lap : Sor :

- 186 2 *mondta* (K; H: *mondá*)
27 *azt csak* (1865; *ezt csak*)
- 187 16 *tükörből* (K; H: *tükörbül*)
24 *erőtetnem* (1892; NK: *erőttetnem*)
30 *jogosít föl* (K: <hatalmaz> *jogosít föl*)
31 *nem mint hivatalnok csupán* (K: *nem <egyedül>*, *mint hivatalnok csupán <, de mint>*)
32 *szegzé* (1865; 1892; NK: *szegezé*)
- 188 6 *tudtukra* (1865; 1892; NK: *tudtokra*)
7 *az úrfi* (K: <L> *az urfi*)
11 *Nincs-e* (1865; 1892; NK: *Nincsen-e*)
15 *ki őt* (K: <. . .> *ki őt*)
17 *feltörni* (H: *feltöri*)
21 *Szegény anyám* (K: *Szegény anyám<at>*)
23 *oly fehér* (1892; NK: *fehér*)
26 *Mit mond* (NK: *Mint mond*)
33 *károm* (K: *károm<on>*)
E hűtlen (K: *E<z> hűtlen*)
- 189 : 1 *magamról* (1892; NK: *magamról*)
a szó (H: *szó*)
6 *e beszéd* (H: *a beszéd*)
7 *tudtam volna* (K; H: *tudtam*)
9 *fölfedezések* (K; H: *felfedezések*)
11 *azon* (K: <annak> *azon*)
19 *semmit* (1892; NK: *róla semmit*)
20 *Pedig én* (K: *Pedig én <jókor>*)
23 *ez a vád* (H: *az a vád*)
31 *bal felül* (1892; NK: *balfelől*)
- 190 : 1 *„Beszélj! Mit tudsz? Beszélj!”* (H: *beszélj! beszélj!*)
4 *Loránd ellen* (K: *Loránd <báty> ellen*)
6 *feltalálhassam* (K; H: *főltalálhassam*)
iparos (K; H: *kézműves*)
7 *azért* (K: <érte> *azért*)
elvesztett (1865; 1892; NK: *elvesztett*)
9 *péklegény* (1892; NK: *a péklegény*)
15 *elindult* (K: <az én és Márton kíséretében> *elindult*)
20 *Azon* (K: <Az> *Azon*)
29 *tudná azt* (H: *tudná ezt*)
30 *Bleinberg* (H: *Blomberg*)
- 191 1 *lett volna is* (H: *lett is volna*)
3 *volt az* (H: *volt ez*)

Lap : Sor :

- 191 : 3 nőoroslány (1892; NK: nőoroslán)
5 szólt *nagyanyám* (1865; 1892; NK: szólt anyám)
6 *többet* (1892; NK: többé)
24 tekingettem (K; H; 1892; NK: tekintgettem)
26 inté (K: <szol> inté)
27 ezt most (K: azt most)
33 *érkeztünk* (1865; 1892; NK: értünk)
alig vezetett Fanny azon szobába (K: [előbb:] <midőn,
Fanny azon szobába vezetett)
192 : 24 magunkra (K: magunk<at>ra)
193 : 6 kérdezék (1865; 1892; NK: kérdék)
8 becsületszavamat (K: <azt mondta, hogy> becsületszavamat)
10 ezt kívánni (1892; NK: kívánni)
25 rábeszélési (1865; 1892; NK: rábeszélő)
30 rám beszélni (K: rá<venni>m beszélni)
34 átkozódni (K: <...> átkozódni H: megátkozni)
194 : 2 *hogy milyen* (H: *mennyire*)
11 mert meg (K: mc<g>rt meg)
25 Megállj, *Dezső* (K; H: Megállj, *Loránd* – tollhiba.)
26 *mondjad* (1865; 1892; NK: mondod)
: Loránd (K: <, hogy>: Loránd)
sem anyádnak, sem *nagyanyádnak* (K: sem anyádnak, sem
anyádnak – tollhiba.)
31 aki ezt (1865; 1892; NK: a ki azt)
32 igenis, *hogy* (1892; NK: igenis)
33 *éppen* (1892; NK: ép)
195 : 6 *senkinek* (NK: nekik)
13 fogva (K: <ke> fogva)
16 ki lehetne (K: <...> ki lehetne 1892; NK: *csak* ki lehetne)
22 e percben (H: a perczen)
26 *az igazi* (1892; NK: igazi)
196 : 3 *fölkeresni* (K; H: felkeresni)
fölkerestetni (K; H: felkerestetni)
5 *sem* fogják (1865: se fogják)
12 *utánam* (K; H: *mögöttem*)
14 *halovány* (NK: halavány)
197 : 1 *fölfedezitek* (K; H: *felfedezitek*)
198 : 2 *egyik tűz-* (K: egyik <a> tűz-)
13 *lepte még* (K: lepte <be> még)
15 *ismerhetnök* (K; H: ismerhetnök *benne* – tollhiba.)
199 : 1 *közélt már ügetve a gyalog utazó felé* (K: <a háta mögött

Lap : Sor :

- közelít már ügetve <már> a gyalog utazó<nak> felé)
- 199 : 4 odarugtatott (K: <közelebb> oda rugtatott)
10 a két pisztoly (1892; NK: a pisztoly)
12 megszeppenést (K: <fe> megszeppenést)
16 meztelen (H: meztlen)
17 deresről (K: deresről)
– vágott vissza Loránd. (H: hiányzik.)
22 e vágásra (K: <a lovas> e vágásra)
26 légációból (K: légációból H: légációból 1865: légatióból
1892; NK: legatióból)
28 diák; *mondok valamit. Ne* (H: diák; *ne*)
30 rám (1865; 1892; NK: reám)
31 ott aztán (K: <. . .> ott aztán)
33 *térj te be* (K: <te térj> térj te be H: *te térj be*)
- 200 : 10 kulacsomból (K: kulacsomból)
18 árnyasztak (H: árnyaltak)
22 tarisznyájából (1892; NK: a tarisznyájából)
25 lakomáját (NK: a lakomáját)
26 öt lóval (K: <négy> öt lóval)
27 lovon (K: <hintó> lovon)
- 201 : 4 légátus (K; H; 1863: legatus 1892; NK: legátus)
8 Ott (K: <Maga ül> Ott)
11 Lankadombig (K: <Topánfalváig> Lankadombig)
12 Kendtek (K: <Önök> Kendtek)
15 az úgyis (K: <N> az úgy is)
25 az öt *paripa vígan csengve* (K: az <. . .> öt <csengős> paripa
vígan csengve H: az öt *csengős paripa vígan*)
27 *Debrecenből* (K: <Karczagrol> Debreczenből H: *Karczagról*)
28 be akarnak (K: <meg> be akarnak)
- 202 : 7 kivel (NK: a kivel)
14 érkeztek (NK: beérkeztek)
17 derékon (K: <át> derékon 1865; 1892; NK: derekán)
18 *volt fonva* (K; H: fonva)
20 *Vagy úgy* (H: *Vagy így*)
- 203 : 4 *élettüzű* (H: *életszinű*)
15 *jőnek* (NK: *jönnnek*)
26 *krámpámpulinak* (1892; NK: *krámpampulinak*)
- 204 : 10 *e jelenetet* (H: *a jelenetet*)
12 *ez a másik* (H: *az a másik*)
17 *hanem ez* (H: *hanem az*)
19 *Azután* (H: *Miután*)

Lap: Sor:

- 204 : 21 tárcáját (NK: a tárczáját)
32 ácsorgok (1865: ácsorgom)
- 205 3 ha az (1865: ha ez)
12 szíjjártónak (H; 1865: szijártónak 1892; NK: szíjgyártónak)
- 206 6 kocsmában (1892; NK: korcsmában)
12 míg ez (H: míg az)
- 207 2 villogtatva (1892; NK: villogatva)
17 villámlott (H: villant)
25 rá ismét (H: rá)
- 208 8 ez ölelés (H: az ölelés)
10 aztán végre ki tudta azt nyitni (1892; NK: azt aztán végre ki tudta nyitni)
11 cigányos humor (H: cigányhumor)
24 légátust (1892; NK: legátust)
26 mesterségit (H: mesterségét)
27 ez a káromkodás (H: az a káromkodás)
33 tűzfénynél (H: siri fénynél NK: szesz lángnál)
- 209 1 ortámadó (NK: orv-támadó)
211 : 15 jön (H; NK: jőjön)
6 oldalába (NK: az oldalába)
26 mai napig (1892; NK: maig)
- 210 7 kihez (NK: a kihez)
8 mit (NK: a mit)
12 s sietett (1892; NK: sietett)
13 ajándékát (NK: az ajándékát)
17 ez asszonyságnak (H: az asszonyságnak)
23 keresem (H: keresem)
24 istentelenségeimért (H: istentelenségemért)
25 szemére (NK: a szemére)
- 211 5 aztán (H: aztán)
6 arca (NK: az arcza)
18 *Jobb is az ! Én is inkább ott szeretnék.* (H: Én is jobb szeretnék.)
20 kocsmárost (1865; 1892; NK: korcsmárost)
23 enyelgve (H; 1892; NK: enyelegve)
27 selyemben (1892; NK: selyembe)
28 szemében (H: szemeiben)
- 212 1 gőrdült (H: hajtott)
3 érkezőt (NK: érkezőket)
4 hintóból (1892; NK: hintóból)
9 kell ötöt (1892; NK: kell öt)
13 kedvében (H: kedvével)

Lap : Sor

- 213 : 6 mindannyia (1892; NK: mindannyi)
20 jelenléte (NK: a jelenléte)
22 meglátjuk (K; H: meglássuk)
27 az asszony (K: az <nagyságos> asszony)
- 214 : 2, 31 híják (1865: hívják 1892; NK: hívják)
7 szökik (NK: szökik ez)
8 villásreggelit (1865; 1892; NK: a villás reggelit)
9 sávolyos (H: sívolyos)
14 párolgott (K: <állt> párolgott H: állt)
16 állva várni (K: áll<ni>va várni H: állni)
lebbencs- és (1865; 1892; NK: lebbencset és)
25 Maga ott (K: <Ott> Maga ott)
26 a helyre (NK: arra a helyre)
28 a háziúr (K: <az öreg> a házi úr)
biztatása: a lebbencs, tarhonya és cselédkenyér. (H: biztatása.)
32 a János (1865; 1892; NK: János)
33 Valami (K: <M...> Valami)
- 215 : 1 Topándy azonban (K: Topándy <pedig> azonban)
8 Alunni (1865; 1892; NK: Aludni)
10 a hölgy (K: a <...> hölgy)
férfit (K: <férfit> férfit)
11 monda (K: <szólt> monda)
13 papramorgóban (K: <silvoriumban> papramorgóban H:
silvoriumban)
15 elfoglalni (1892; NK: elfogadni)
18 nem állhatá meg (1865; 1892; NK: meg nem állhatta)
19 Az úrhölgy nevetve, tréfás negéddel nyújtá Loránd felé a
másik kezét. (NK: hiányzik.)
26 tárcáját (NK: a tárczáját)
27 pugillárisostul (1865: pugillárisostól 1892; NK: pugyillá-
risostól)
32 aztán (1865; 1892; NK: azután)
33 odadtam (1892; NK: odadobtam)
- 216 : 3 ezt elő (H: azt elő)
8 fület (NK: a fület)
12 fel van hasadozva (K; H: föl van hasadozva)
14 közül (H: körül)
18 sürgölé (1865; 1892; NK: sürgeté)
20 maga engemet még (1865; 1892; NK: engemet még maga)
25 egyre (1865; 1892; NK: egyszer)
30 bronzbul (1892; NK: bronzból)

Lap: Sor:

- 217 : 1 a zsebébe (K; H: zsebébe)
6 ez a fődél (1865; 1892; NK: az a fődél)
9 azután meg (1865; 1892; NK: azután)
15 ismétélé (NK: ismétlé)
24 miránk (K: mi <. . .> ránk)
25 a Tisza árja (K: <. . .> a Tisza <áradás> árja)
29 rátekintve a címzetre (K: <meglepetve> rátekintve a címzetre)
31 asszony (K: <nő> asszony)
33 mintha (K: <hogy> mintha)
- 218 : 4 te azt (H: azt)
8 ez ismeretlen (1865; 1892; NK: az ismeretlen)
11 s abból (NK: abból)
19 naptól (K: naptul)
30 akadt (K; H: talált)
32 feldúlt (K; H: földült)
- 219 : 3 este (H: erre — sh.—)
4 háta mögé (K: háta mög<ött>é)
8 minden (K: <. . .> minden)
pereputtyom (K; H; 1865: pereputyon)
26 magukra (K: mag<á>ukra)
29 e felfedezés (K; H: e fölfedezés 1892; NK: a fölfedezés)
31 elárulák (1892; NK: elárulták)
- 220 : 6 ismerősök (1892; NK: ismerősek)
14 bárkin (K: <minden> bárkin)
16 kettőjük (1892; NK: kettőjük)
18 a szép arc után, *méghez* egy olyan hölgy *arca* után, akit (NK:
a szép arcz után, a kit)
21 cigányleány (H: czigányleány)
24 cimborái (H: czimborák)
- 221 : 4 mulatságok (1892; NK: mulatságuk)
7 mulattatni (NK: mulatni)
14 az elejétől (NK: elejétől)
20 kérdezé (NK: kérdezte)
- 222 : 12 *mindjárt* az első (1892; NK: az első)
14 hazafi. *Nagy hazafi* az (1892: hazafi az NK: hazafi; az)
19 dantur (NK: datur)
23 temetővel (H: temetőivel)
- 223 : 1 senki (K: <minde> senki)
6 *Dezsőtől* (K; H: *Dezsőtől*)
10 törülve (H: törölve)
20 ez a leány (1865; 1892; NK: az a leány)

Lap : Sor :

- 223 : 21 ismer ez (H: ismer az)
34 amiket (K: ami<t>ket H: a mit)
- 224 : 9 húszéves (K: <tizenkilenc> husz éves)
13 Dollond-féle (H: Dolland-féle)
14 tejútban (H: téjútban)
15 tejutat (H: téjutat)
17 levő ködöt (K: levő<t> ködöt)
20 ködből (K: ködbül)
27 a gyűrűből (K: <belőle> a gyűrűből)
30 mikroszkópot (K: <gor> mikroskópot)
- 225 : 1 meggyújtá a légszeszt (K: <elkészíté> meggyújtá <az légszesz
élenyben a> a légszeszt)
5 e kicsi (K: <ez apró> e kicsi)
rovar szárnyapaizsához (1892; NK: rovar-szárnyapaizshoz)
9 élődi (NK: élődsi)
10 ereiben (NK: az ereiben)
13 ateista (H: atehista)
14 végtelen (H: végetlen)
18 volt célja (NK: volt a czélja)
26 s midőn (K: s <tán épen ugy> midőn)
31 egy élet (K: egy élet<e>)
34 neked (1892; NK: néked)
- 226 : 5 gondolataikat (H: gondolatait)
12 sok csapás (K: sok <. . .> csapás)
18 álszenteskedők (K: álszenteskedők <is>)
hajtottak erővel ez útra (K: [előbb:] erővel ez útra hajtottak)
22 egymillió ember (K: <az emb> egy millió ember)
26 megdicsőüljön (K: meg <va> dicsőüljön)
28 az az egy (H: ez az egy)
- 227 : 6 Te azzal (1892; NK: Te ezzel)
16 ezt az embert (H: azt az embert)
30 előbb (1892; NK: elébb)
főléleszté (1892; NK: feléleszté)
- 228 : 7 néhányszor (H; 1892; NK: néhányszor)
8 olyan sokat (1892; NK: oly sokat)
10 rende (1892; rendre NK: rendje)
11 szenvedett (1892: szenvedtek)
kiküldtek (H: kiküldöttek)
12 oda is (H: még oda is)
15 neki (H: annak)
16 ott vagyunk (H: vagyunk)

Lap : Sor :

- 228 : 17 barátja (NK: a barátja)
25 ajtaja (H: ajtója)
26 kísérté (1892: kíséerte NK: kísérlé)
32 szilárdítá (1865; 1892; NK: szilárdíták)
- 229 : 2 maga a világbölcsészet egészen új átalakulásnak ment eléje, s a régi és az új kor ellentétekben fordultak egymás ellen a közéletben úgy, mint a magánéletben (H: maga a világbölcsészet egészen új átalakulásnak ment eléje, és a régi és az új élet ellentétekben fordultak egymás ellen a közéletben úgy, mint a magánéletben 1892: maga a világbölcsészet egészen új kor ellentétekben fordultak egymás ellen a közéletben úgy, mint a magánéletben NK: hiányzik.)
6 az ideig (H: 1892; NK: ez ideig)
13 padain (1892; NK: padjain)
20 travesztáltuk (H: travestáltuk át)
33 nyomomba (H: nyomomban)
- 230 : 1 segédének (NK: segédnek)
10 fás (H; NK: fásult)
12 engem (H: engemet)
14 komolyságának (H: az ő komolyságának)
20 évrül (H; 1892; NK: évről)
kedélyű ember (H: kedélyü)
21 s ha (H: és ha)
is vele (H: én vele)
oly fanyar (1892; NK: fanyar)
- 29 Ez sem (1892; NK: Ez nem)
Mindjárt a mézeshetek után elment a hadjáratba, s ott úgy viselte magát, mint aki azt akarja, hogy minél előbb levődják. Később minden (H: Minden)
- 231 : 27 Minthogy azt (1892; NK: Minthogy)
28 azt nekem (H: ezt nekem)
31 azt veled (H: ezt veled)
cartell-megvivést (H: Cartell-meghívást 1865: Cartell-megvivést)
- 232 7 s meg elalvó (1892; NK: s meg alvó)
9 az az ostoba (H: ez az ostoba)
13 híttak (1865: hívtak 1892; NK: hívtak)
mentül (1892; NK: mentől)
17 ezalatt a hája (H: az alatt a hája)
29 minden idegével a regére hallgatott (H: hiányzik.)
31 átadtuk (1892; NK: átadjuk)

Lap: Sor :

- 232 : 32 a tizenhat (NK: tizenhat)
33 kötelezettsége (1892; NK: a kötelezettsége)
- 233 : 17 s e gondolat (H: s a gondolat)
21 rettentő (1892; NK: rettenetes)
24 az élet (1865; ez élet — sh.—)
27 számlálom (NK: számlálom)
28 számítgatnom (NK: számítgatom)
- 234 : 3 felkelt (H: fölkelte)
6 rémregét (H: rémséget)
11 ez emberhez (NK: az emberhez)
22 diákkorától (H: deákkorától)
- 235 : 5 árnyéktól (1865; 1892; NK: árnyékától)
8 ez elejétől (H: az elejétől)
11 kérdezősködtem (H: kérdezősködhettem)
15 kérkedel (1865; 1892; NK: kérkedél)
33 érte (1892; NK: érette)
34 eresztettem (H: eresztettem *ki* NK: eresztettem *el*)
ez embert (1865; 1892; NK: az embert)
- 236 : 7 lerázhatlan (H: lerázhatatlan)
14 nem boldog (1865; 1892; NK: nem *volt* boldog)
16 önkéntes (H: önkénytes)
21 elmondá (1892; NK: mondá)
22 hogy azt (H: hogy ezt)
24 Meg hagytam magamat ilyen otromba módon csinálni!
(NK: hiányzik.)
29 a mesének (H: e mesének)
30 Áronffynak (H: Áronffyak — sh.—)
- 237 : 23 vállat von (H: vállat vonit)
27 testét (H: testet)
ballal (H: a ballal)
30 Aléltn (H: elaléltn)
- 238 : 1 telt le (1865; 1892; NK: telt el)
21 leányától (K: leányától)
22 fájnul (1892; NK: fájnul)
a vármegyén (1892; NK: a vármegyében)
- 239 : 4 Gedenkebuchot (H: Gedenksbuchot 1892; NK: Gedenkbuchot)
6 egy dohánykereskedő (1865; 1892; NK: a dohánykereskedő)
9 mely alá (K: mely <neki a világon men> alá)
14 nem vállalkozni (NK: vállalkozni)
25 nézni (NK: gondolni)

Lap : Sor :

- 239 : 26 elébb (H: előbb)
ád (1865; 1892; NK: ad)
28 székestül (H: székestől)
- 240 : 6 az öcsémet (K: <Lorándot> az öcsémet)
8 amit (1892; NK: a mi)
21 ez (1892; NK: ezen)
24 az asztaltól (K: az asztal<hoz>tol)
25 emelte föl (K: <tette helyére> emelte föl)
- 241 : 2 Mclánia (1892; NK: Melanie)
7 Melanie-nak (H: Melániának)
11 Szép, szép, no; (1865; 1892; NK: Szép, szép;)
13 hanem hogy (K: <hogy> hanem hogy)
15 Jöjjön (1892; NK: Jőjjön)
bizalmas (1892; NK: bizonyos)
22 mindennap (K: <mikor> mindennap)
30 derekát (NK: a derekát)
31 semmi se (H; NK: semmi sem)
- 242 : 2 borbélya (K; H: borbélyja)
8 hajcsomagot (1892; NK: csomagot)
9 ijedség (1892; NK: ijedtség)
10 olyat sikoltva (H: s olyat sikolta)
18 mintha (K: <hogy> mintha)
21 többől (K: többül)
22 vármegyera (K: <közkatoná> vármegyera)
fejét (H: fején)
31 nevetett vele (K: nevetett <...> vele)
33 nehéz lett volna (K: nehéz <...> lett volna)
- 243 : 8 belőle másnak (H: másnak)
18 háztól (K: háztul)
- 244 : 2 bőrkérgesítő (K: bőr<...>kérgesítő<...>)
6 bársony kacsóinak (K: bársony <kezeinek> kacsóinak)
17 mentül (NK: mentől)
25 Még (H: Mig)
27 elfogadására (1892; NK: elfogadásra)
28 hintóból (1865; hintóból)
- 245 : 6 kezefejénél (1865; 1892; NK: kezefején)
14 a simaság (K: a <leg>simaság)
15 üdvözölte: (K: üdvözölte; <kezét nyújtva elé.>)
17, 30 monda (1865; 1892; NK: mondta)
22 híznak (1865; híznak 1892; NK: híznak)
Cippora (K: <Czippora> Czippora)

- Lap : Sor :
- 245 : 26 Melanie (K: Melani)
 29 Jöjjön (H; 1865; 1892; NK: Jöjjön)
- 246 : 2 úgy viselte (1892; NK: *ellenkezőleg*, úgy viselte)
 5 lakszobába (1892; NK: lakószobába)
 12 engem (1892; NK: *emgemet*)
 19 e szavak értelmében (K: e szavak<ban> értelmében)
 20 oly kibékült (K: <annyi> oly kibékült)
 24 útibőröndjét (K; H: *egyetlen* uti bőröndjét)
 27 holmieidet (1865; 1892; NK: holmidat)
 29 szobából (K: szobából)
 másikból (K: másikból)
- 33 kiszedegeté *belőle* (NK: kiszedegeté)
 legfelyül (H; 1865; 1892; NK: legfelül)
- 247 : 1 két (1865; 1892; NK: *négy*)
 9 Mért (1892; NK: Miért)
 12 lefoglalták (K; H; 1865: *elfoglalták* tollhiba.)
 14 hamarább (1892; NK: hamarabb)
 20 holmieit (1865; 1892; NK: holmiait)
 21 műértő (1892: műértői)
 23 kézimunkája (H: kézmunkája)
 26 mellképe (K: <arczke> mellképe)
 28 ömlik (K; H: omlik)
- 248 : 3 odadtam (1865; 1892; NK: odaadtam)
 8 éppen nem (K; H: nem)
 15 közelről (K: közelről)
 16 található (1892; NK: találta)
 18 Ez horgacsolva (H: az horgacsolva)
 22 azután (H: aztán)
 sikerült (K: sikerült <neki>)
- 31 A jövevény (K: <Mel> A jövevény)
 lányka (H: leányka 1892: lányka NK: lányka)
 egyik (1892; NK: egyike)
 képek *közü*l (NK: képeknek)
- 33 vetélytársné (1865; 1892; NK: vetélytársnő)
 társné (1865; 1892; NK: társnő)
- 249 : 4 Cípra azzal (H: Azzal)
 ez ifjú (1865; 1892: az ifjú NK: az ifju)
 7 vele annyiból (H: *csak* annyiból)
 8 a poharába (NK: poharába)
 15 nem értenek még (1865; 1892; NK: nem értenek)
 lányka (1892; NK: lányka)

Lap : Sor :

- 249 : 16 porlepte (K: por<os>lepte)
20 arcán (K: <szemeiben> arczán)
22 eredetijére (K; H: eredetére)
29 nálánál (K: nálánál)
33 halottak (H: a halottak)
az ember (H: s az ember)
34 És ez (K: És <h> ez)
250 : 1 lyán (1892; NK: lány)
villany (K: <delej> villany)
4 a már meg is dagasztott (K: a <da> már meg is dagasztott)
16 senkit mást (1892; NK: senki mást)
19 egy tárgyat (K: egy <dolgot> tárgyat)
21 önmagától (K: önmagától)
31 fölvette (H: föltette)
32 az „Az” (H: a „Az”)
251 : 2 szerzett már (1892; NK: szerzett)
18, 253 : 5 híják (H: híják 1865: hívják 1892; NK: hívják)
27 leheté csalódásban (K: leheté <bal> csalódásban 1892; NK:
lehet csalódásban)
28 vétkeztek (1865; 1892; NK: vétkeznek)
32 ki róhatná (K: ki <vehetné> róhatná)
33 az asszonyi (1892; NK: asszonyi)
34 A féltés prizmáján (K: A féltés <daemon> prizmáján)
252 : 5 hanem ezt, ezt (1865; 1892; NK: hanem ezt)
10 láthatatlan (1865; 1892; NK: láthatlan)
17 mentül (1892; NK: mentől)
20 Egyszer (K: <Mikor> Egyszer)
33 – Valahányszor (K: <...> – Valahányszor)
253 : 1 e gyöngéd (H: a gyöngéd)
2 eltörölni (K: eltörölni)
4 fejedelmek (1865; 1892; NK: fejedelemnek)
13 nevetett (1892; NK: nevetve)
megcsípvé (NK: megcsípte)
14 odább (K; H: odébb)
254 : 1 alapjaiból (1892; NK: alapjából)
6 ugyanakkor (1865; 1892; NK: ugyanekkor)
9 Óh, ez (H: Óh, az)
13 ez a gondolat (H; 1865; 1892; NK: az a gondolat)
255 : 4 Lottéria ez (H: Lotteria az)
6 Cipra egészen (K: Czipra <nagy> egészen)
11 a női (1865; 1892; NK: a nők)

Lap : Sor :

- 255 : 13 s Topányi (1892; NK: Topányi)
14 lánykákat (1892: lánykákat NK: lánykakat)
15 kell játszani (K: [előbb:] játszani kell)
Cipra (K: <milyen különböző...> Czipra)
21 a legszebb (1892; NK: legszebb)
27 Ciprának azt (K: Cziprának <csak> azt)
29 lelkét (NK: a lelkét)
30 műveltség (1865; 1892; NK: műveltség)
32 erény (K: erény<e>)
34, 256 : 1 megölje (K: megöl<ni>jc)
256 4 még szebb (K; H: még is szebb)
9 ahol ezt (H: a hol azt)
20 keresztben (H; 1865; 1892; NK: keresztbe)
21, 24 folyosóról (H: folyosóru)
22 jobbra-balra (1892; NK: jobbról-balra)
24 A másikat (K: A másik<ba>at)
25 szobájaul (1892; NK: szobájául)
32 oly valami elfogultság (K: oly <elf> valami elfogultság)
33 lehetlen (1892; NK: lehetetlen)
257 : 33 azokat (K: azok)
258 : 6 tüneményeknek (K: <alakoknak> tüneményeknek)
7 légi alakjaikkal (1865; 1892; NK: légalakjaikkal)
11 kristályá jegesül (K: <kővé válik> kristálylyá jegesül)
22 arcképét (K: <orczáját> arcképét)
az Isten arcát (K: az Isten <arczát> <képét> arczát)
23 alakjában azt (K: <képében> alakjában azt)
25 a haját (NK: haját)
kétségbeestében (1865; 1892; NK: kétségbeesésében)
34 ott találta Lorándot (K: <ült> ott találta Lorándot)
259 : 1 s mellette (1892; NK: mellette)
2 a rézfokos (K: a rézfokos<a>)
3 visszariadva (K: <mosolyogva> visszariadva)
4 Miután (K: <Minthogy> Miután)
5 virrasztok (K: <fogok> virraszt<ani>ok)
28 fölemelkedett (K: felemelkedett)
260 : 5 Megtanított földön hálni (K: Mcg<szoktam> tan<ultam>ított
<a> földön <állni> hálni)
12 városból (K: városbul)
13 magáról (K: magáru)
16 Uram (K: <É> Uram)
22 Szentek hegedűjével (K: <imádságos k> szentek hegedűjével)

Lap : Sor :

- 260 : 24 hogy rajtam keresed (K: hogy <tőlem> rajtam keresed)
27 Magam *sem* (K; H: Magam *se*)
32 Nem tudok (K: <Mi> Nem tudok)
33 imádságát (K: imádság<o>át)
261 : 7 a két kezét (1892; NK: két kezét)
17 rebegette (K: <mondta> rebegette)
25 valaha (K: <ő> valaha)
26 egy rövidke (K: <az s> egy rövidke)
28 Ennek (K: Ennek <csakugyan>)
29 pofonról (K: pofonrul)
33 Topándy (K: <Czipra nem> Topándy)
262 : 1 mondaná (1892; NK: mondaná-e)
4 fenyegetőzék (K: <szol> fenyegetőzék)
263 1 Lefelé is járt már. (K: Lefelé is <kezdet> járt már <járni>.
1865; 1892; NK: Lefelé járt már.)
kezdet nem (1865; 1892; NK: kezdet *már* nem)
16 észrevennie (1892; NK: észrevenni)
17 ahol ő (K: a hol ő<t> H: a hol őt)
s szívesen (K: s <. . .> szívesen)
19 az a karikagyűrű (NK: a karikagyűrű)
21 halálát (K: halálá<n>t)
23 elhalmozza (1865; 1892; NK: elhalmozta)
264 : 11 e kérdést (H: a kérdést)
17 Akinek (K: A ki <előtt> nek)
21 lányka (NK: lányka)
26 Ha ezt (1865; 1892; NK: Ha *azt*)
32 szöknie (1865; 1892; NK: szökni)
34 hívták (H: hitták 1865; hívták 1892; NK: hívták)
265 : 7 Hát az az ifjú (K: <Hát Áronffy> Hát az az ifjú)
13 Nehány (1865; 1892; NK: Néhány)
19 e finom (1892; NK: a finom)
27 a vonatkozást (1892; NK: e vonatkozást)
28 aztán (1892; NK: azután)
31 e titok (H: a titok)
33 gyűrűkről meg szoktak feledkezni (K: gyűrűk<et>ről <el>-
megszoktak fele<jteni>dkezni)
266 : 7 a kezét (K: <. . .> a kezét)
8 virágkelyhek (K: <bokrétták,> virágkelyhek)
9 fejeikre (K: <. . .> fejeikre)
12 fölépítteti (1865; 1892; NK: fölépíteni)
13 Ahá (1865; 1892; NK: Aha)

Lap : Sor :

- 266 : 26 a további hallgatásától (H: a további hallgatástól 1865; 1892; NK: további hallgatásától)
33 folytatja most (K: <most> folytatja most)
- 267 : 8 eltörli (K: <m> eltörli)
9 amit szülőjének (1865; 1892; NK: mit szülőjének)
11 bennük (1892; NK: bennök)
14 *gy* mosolyog (1892; NK: mosolyog)
16 e mennyországot (H: a mennyországot)
17 vegye el (K: <rabolj> vegye el)
18 *letenni* (1865; 1892: *letemetni* NK: *eltemetni*)
22 *cserében* (1892; NK: *cserébe*)
27 családi élet (1865; 1892; NK: családélet)
29 jellemet (1865; 1892: jellemét)
adjon (K: adj<a>on)
jó kényelmes (K: <a> jó kényelmes)
- 30 hétköznapló (K: <közön> hétköznapló H: hétköznapos)
zubbonyt (K: zubbony<á>t)
- 32 szélitől (H; 1892; NK: szélétől)
- 268 13 halavány (H: halovány)
Jőjön (1865: Jöjön 1892; NK: Jőjjön)
- 16 „Cigányasszony volt az anyám . . .” stb. (K: utólag jelölt sortagolás. H: sortagolás nélkül.)
- 28 a jövendőmondó (K: a <zerencse> jövendőmondó)
- 269 : 1 Cipra (K: <Ez alatt> Czipra)
5 középre (1892; NK: a középre)
8 A gyászos (K: <Öreg> A Gyászos)
10 közből (H: közből)
11 A bús-leány (1892; NK: Bús-leány)
15 *csak* úgy (1892; NK: úgy)
16 azután (1892; NK: aztán)
17 A sárgaruhás nő (K: A Sárgaruhás <leány> nő)
21 *összeseper*te (1892; NK: *összecsapta*)
29 *Az irigység és a szív-leány* (K; H: *Az Irigység és a Szív-leány* 1865; *Az Irigy-leány, a Szív-lány* 1892; NK: *Az irigy-leány, a szív-leány*)
- 270 2 szedte fel (K: <seper> szedte fel)
3 földről (K: földrül)
4 magátul (1892; NK: magától)
6 Jöjj (K; H; 1865; 1892; NK: Jőjj)
9 *azt* a pusztai (1865; 1892; NK: a pusztai)
12 Melanie (K: <To> Melanie)

Lap : Sor :

- 270 : 13 Melanie (K: <s> Melanie)
17 ahol (K: <de> a hol)
18 azon felyül (H; 1865; 1892; NK: azon felül)
22 fútt (1892; NK: fújt)
30 koporsó áll a kártyában (K: koporsó<t> <mutatnak> áll kártyá<k>ban)
- 271 5 valamit mást (1892; NK: valami mást)
7 acélerejű jobb (K: <s bal> acélerejű jobb)
9 körvonala (K: <helyre> körvonala)
- 272 : cím XVII. A sárgaruhás nő a kártyában (K; H: A sárgaruhás kártyában.)
2 jöjjön (1865; 1892; NK: jőjjön)
6 fölkeresik (1892; NK: felkeresik)
7 a boldog ember (K: <An> a boldog ember<nek>)
8 kénytelen lesz helyet adni (K: <helyet kell adnia> kénytelen lesz helyet adni)
11 szülőinek (K: <senkinek az nagyany> szülőinek)
12 ez idő (H: az idő)
16 ez idő alatt (1865; 1892; NK: az idő alatt)
18 ámitással (K: <hazugsággal> ámitással)
22 ivópohár (NK: ismeretes ivópohár)
23 magátul (1892; NK: magától)
24 tiszta, hideg (H: tiszta)
e forró (H: e)
- 273 : 4 érzi (K: <érezte> érzi)
csörömpöl (K: csörömpöl<t>)
8 szótól (K: szótul)
14 magáról (K: <vállairól> magáról)
18 észre sem (K; H: észre se)
23 neve hallatára (K: neve <...> hallatára)
24 arcára (1865; 1892; NK: arczába)
28 tán többé (K: <már> tán többé)
kedves Loránd? (K; H; 1865: „Kedves Loránd?”)
33 szabadelműség (H: szabadelvűség)
- 274 : 1 keresztülvágni (K: keresztül <...> vágni)
4 kérdé (1892; NK: kérdé tőle)
16 odafenn kell laknunk (K: oda fe<[...>nn kell laknunk)
18 a jövődbelije (K: a <vőlegénye> jövődbelije)
- 275 6 van eltemetve (K: van <letéve> eltemetve)
7 Egyébként (K: Egyéb<iránt>ként)

Lap: Sor:

- 275 : 10 Topányd éppen kastélya tornácán volt (K: [clöbb:] Topányd
kastélya tornácán volt épen)
13 sóhajtott (1892; NK: sóhajtozott)
14 azután (H: és azután)
16 ráismernie (1892; NK: ráismerni)
18 zokogott (K: zokogott, <szirt>)
22 Melániám (K; H; 1865; 1892; NK: Melaniám)
23 akiről (1892; NK: kiről)
30 kelle *vala* (H: kelle)
32 besétálni (K: be<jönni> sétálni)
és alkalmasabb (1892; NK: s alkalmasabb)
276 : 13 pillant (1865; 1892; NK: tekint)
hasonlítnak (H: hasonlítanak)
14 két embert (K: <mind a kettőt> két embert)
21 te sem (1892; NK: te nem)
24 Válasz helyett (NK: új bekezdés.)
277 : 4 ha e kérdés (K: ha e kérdés<re>)
változtatára (H: változtatása)
6 válaszol (K: <fel>válaszol)
szórakás (1865; 1892; NK: szóadás)
21 Melániámat (K: Melaniámat 1865; Melaniemat 1892; NK:
Melaniemet)
22 hozni újra (K: <hogy> hozni újra H: újra hozni)
31 Az ég meg fogja (K: <Az egék ura meg> Az ég<iek> meg
fogjá<k>)
278 : 19 Melániámnak (K: Melaniámnak 1865; 1892; NK: Mela-
niemnek)
23 Jól van (K: <. . .> Jól van)
24 azon (1865; 1892; NK: az a)
32 forgatott (K: <emelt> forgatott)
279 : 4 szobából (K: szobából)
11 — Hiszen (K: <Melanie meg> — Hiszen)
16 fogózott (1892; NK: fogódzott)
18 ablakból (K: ablakból)
25 olyan szentségtörő (1892; NK: oly szentségtörő)
32 viszálykodásban (1892; NK: viszálykodásban)
280 5 öntől (K: öntől)
281 7 ez asszony (H: az asszony)
10 Üdvösség (H: Az üdvösség)
14 és az egyenes (NK: és ez az egyenes)
282 2 otthon lesznek (K: otthon <vannak> lesznek)

- Lap: Sor:
- 282 : 3 nehány (H; NK: néhány)
 4 nehány (H: néhány)
 7 körülmény (K: <ügy> körülmény)
 11 öccsének (K: <az> öccsénck)
 12 jöjjön (H; 1892; NK: jőjjön)
 18 gondos (1892; NK: gondosan)
 20 küldé el (K: <végzé be> küldé el)
- 283 : 7 ő ezt (H: ő azt)
 9 amikor (K: a mikor <velem beszéltél>)
 10 Még lebeszéli (K: <Jó lesz, h> Még lebeszéli)
 11 Melániát (K: Melaniát 1865; 1892; NK: Melaniet)
 13 Akkor... Nem (1865; 1892; NK: Nem)
 16 elébb (H: előbb)
 19 éppen ne (K: épen ne<m>)
 20 sehogy se (K: sehogy se<m>)
 22 pisztolyról (K; H: sirtól 1865: pisztolyról – sh.–)
 34 fülemüle-énekkal (NK: fülemile-énekkal)
- 284 : 1 lepéket (1865; 1892; NK: lepkéket)
 2 háztól (K: háztul)
 9 úgy (1865; 1892; NK: így)
 15 uralkodó (K: <halavány piros> uralkodó)
 18 csillagaik (NK: a csillagaik)
 25 azon a helyen (K: <A> azon a helyen)
 31 elvesztett (NK: elveszett)
- 285 : 4 áldomás"! (1892; NK: áldomást!")
 12 értette (K: érte<...>tte)
 13 ki tudja (K: <meg lehet, hogy> ki tudja)
 17 gondolá (K: <fel> gondolá)
 Apámhoz, nagyapámhoz (1865; 1892; NK: Apámhoz és nagyapámhoz)
 22 – Mit hoz (K: <L> – Mit hoz)
 25 mint egy (K: <...> mint egy)
 29 „golyót” (K: <eg> „golyót”)
 31 közül (1865; 1892; NK: között)
 32 ki (K: kik)
- 286 : 2 sietett (K; H: sietett *volna*)
 6 – Ha jó (K: <„ha jó> – Ha jó)
 fogd itt (K: <m> fogd itt)
 12 Loránd (K: <...> Loránd)
 13 az rá (1892; NK: ez rá)
 14 hetykeség (K; H; 1865: hegykeség)

Lap: Sor:

- 286 : 15 övele (K: <azzal> ő vele)
24 fogalmakkal bírt (K: fogalma<i>kkal <j> <voltak>
bírt)
- 287 : 2 egyezség (H; 1865; 1892; NK: egyesség)
6 a vendég (K: a vendég <...>)
10 cimborák (K: <cimborák> czimborák)
13 katasztróf (1892; NK: katasztrófa)
20 bosszús (K; H: bosszús 1865; 1892; NK: borús)
27 ennek (1865; 1892; NK: annak)
32 szót se (1865; 1892; NK: szó se)
- 288 : 1 *megint* együtt (1892; NK: együtt)
5 No iszen (1892; NK: No hiszen)
6 anekdotát (K: <ad> anekdotát)
papokról (K: papokról)
7 ismerkedtess meg (K: ismerkedtess meg <vele>)
nevetéstől (K: nevetéstől)
9 értődik (NK: értetődik)
15 mondjon (K: <...> mondjon)
- 289 : 7 hódítói (K: <ad> hódítói)
19 *tudtam* (K; H: *bírtam*)
20 mint (K: <hogy> mint)
21 kellett (1892; NK: kelle)
28 e beszéd (NK: ez a beszéd)
29 Ciprának (K: <Melanie> Cziprának)
32 *ezt úgy* hinnem (K: [előbb:] úgy <kell> ezt hinnem H: *azt*
úgy hinnem)
33 csodáit (H; 1865; 1892; NK: csudáit)
- 290 : 2 Gyáli háta mögött (K: <a> Gyáli hát<uk>a mögött)
5 megérdemel~~n~~éd (1865; 1892; NK: megérdem~~l~~ened)
20 Ma éjjel (K: Ma éjjel <és holnap>)
24 kiálta (1892; NK: kiáltá)
25 mentegetőz~~ő~~ (1892; NK: mentegető)
26 Már így (K: <Bár> Már így 1865; 1892; NK: Már *úgy*)
bármennyire (1892; NK: bármennyire *is*)
32 volt ő (K: voltál – tollhiba. H: volt)
No, így (1865; 1892; NK: No *úgy*)
33 Kapitulálok (K: Capit<al>ulálok)
- 291 : 1 ezért (H: azért)
4 Sok (K: <Sőt> Sok H: *Sőt*)
5 nálunk (K: <ránk> nálunk)
20 nem azért (K: <ha> nem azért)

Lap : Sor :

- 291 : 26 undorító (K: <oly> undorító 1865; 1892; NK: *oly* undorító)
27 Melanic-ról (NK: Melanicről)
28 ócsárolta (1865; 1892; NK: ócsárlá)
32 gyöngge (H: gyenge)
- 292 3 tartást (K: <alakot> tartást)
fölvenni (K: <ölteni> fölvenni)
5 kezét (K; H: kezeit)
száját (K: szája<nak>t)
6 diplomatai (1892; NK: diplomatiai)
8 kitalálhatni (1892; NK: kitalálhatni)
lássá (1892; NK: *hadd* lássa)
11 Hohenelm (K: Hohenhelm)
- 15 a tartománya (1865; 1892; NK: tartománya)
22 e nagyfejedelemségben (H: *a* nagyfejedelemségben)
28 -Weitbreitsteinban (1865: -Weitbreitsteinben)
- 33 az elismerő (K: <az> az elismerő)
- 293 1 hanyadik (1892; NK: *hányadik*)
2 magyarországi (1892; NK: magyar)
3 itteni (1865; 1892; NK: itten)
5 elkezdett (1892; NK: kezdett)
8 muckerekkel (H: muckarekkel — sh.—)
10 terhelő (K: <. . .> terhelő)
lehetnek (K: <volnának> lehetnek)
14 aztán (NK: azután)
végeig (1865; NK: végéig)
26 örömapját (1865; 1892; NK: *ünnepnapját*)
- 294 1 küldtek (K: <. . .> küldtek)
9 keresztülhaladt (K: keresztül <sietve> haladt)
10 zavarodott (H: zavart)
11 dandynek (K: <szép ifjunak> dandynek H: dandynak)
12 gyufán levő kén (K: <kén> gyufán levő kén NK: gyufán
lévő kén)
14 cigányleányod (1865; 1892; NK: *czigány lányod*)
17 mire mondja (K: mire <felel> mondja)
22, 295 : 13 levelkét (1892; NK: levélkét)
piros pecsétet (K: <rózsaszín> piros pecsétet)
26 a levelet (1865: *e* levelet NK: a levélkét)
- 295 10 enmagam (K: <saját> en magam)
18 És mármost (1865; 1892; NK: És most)
21 beléjük (K; H: beléjük)
30 bricskába (1892; NK: *bérickocsiba*)

Lap : Sor :

- 296 : 6 *hozzá van* esküdve (1892; NK: *van hozzá* esküdve)
13 vette kezébe (K: <hajtott> vette kezébe)
14 gyeplőt (1865; 1892; NK: gyeplőt)
21 az est (K: az <út ve> est)
az utasokat (K: <oke> az utasokat 1865; 1892; NK:
utazókat)
s az ég (1865; 1892; NK: s az éj)
24 elég ideje lesz (K; H: elég ideje)
28 Íme (K: <És> Ime)
297 : 18 közéljük (H: közéljük)
20 éltenek (H; 1892; NK: életének)
24 naponkint (H: naponként)
298 : 12 naponkinti (H: naponkénti)
18 hagyják ott (1892; NK: hagyják őt)
28 ugyan (H: igen)
31 nekem az (H: nekem ez 1865: nekem az)
33 hogy ez (H: hogy az)
299 : 1 Vannak (K: <Nem volt elég> Vannak)
3 *lankadt* kedély (1865; 1892; NK: *borult* kedély)
9 dicsénnnyel (K: dics<körrel> fénynyel)
11, 12 évről (K: évről)
17 köztünk (1865; 1892; NK: közöttünk)
30 Nem gondolod-e (K: <Tudod-e> Nem gondolod-e)
mert (K: <ki> mert)
300 : 10 örömöd (H: örömed)
12 hogy mi (K: <a> hogy mi)
Óh, Dezső (K: <Nem> Óh Dezső)
19 boldognak (K; H: boldogoknak)
20 örömem (1865; 1892; NK: örööm)
22 ez arc, (K: ez arcz, <ez alaknak>)
34 lán (1892; NK: lány)
301 2 senki sem (NK: senki nem)
4 e tárgyban. (K: e tárgyban. <Loran>)
302 : 6 ez érzékeny (H: az érzékeny)
megrontani (NK: megrontani)
7 így is (H: úgy is)
9 időkből (K: időkből)
14 hogy egy (K: <vasut még nem volt;> hogy egy)
16 otthon (NK: itthon)
17 annak a napnak (H: ennek a napnak)
19 Szólnokra (K: <a foga> Szólnokra)

Lap: Sor:

- 303 1 Pedig ezúttal (K: <Késő este volt már, midon> Pedig ezúttal)
e fogadónak (H: a fogadónak)
3 Nehányat (H; 1892; NK: Néhányat)
5 Mindannyian (K: nincs új bekezdés.)
9 *tűnt fel* (K: <esett> *tűnt fel*)
13 összejöveteleinknek (K: <az egész> összejöveteleinknek)
16 hajtatott be (K: [előbb:] behajtatott)
17 a legelső (K: <a mélyből> a legelső)
20 a régi időkből (K; H: a rég időkből)
22 Csodálatos (K; H: Csudálatos)
31 atyám ifjúkori arcához (K: atyám<hoz> ifju kori arcához)
34 kérdezém (H: kérdém)
- 304 10 folyosóról (K: folyosóruul)
12 ez összejövétel (H: az összejövétel)
17 rövide nyírt (1865; 1892; NK: röviden nyírt)
18 portól (K: portul)
19 amilyennek (K: a milyen<t>nek)
20 hittem őt (K: <gondoltam> hittem őt)
21 igazítottak (H; 1865: igazítottak 1892; NK: igazítottak)
26 szekeréről (1865: a szekeréről 1892; NK: a szekérről)
- 305 1 Lorándot, (K: Lorándot, <és engem is>)
3 dikciót (K: <...> dikciót)
hozzá (K: <neki> hozzá)
6 Azután (H: Aztán)
8 Teringettét (K; H; 1865; 1892; NK: Terringettét)
21 dörmögött (K: <kiálta> dörmögött)
26 Azután (1892; NK: Aztán)
32 ahány (K: a <ki csak> hány)
33 kileguléjuskodol (K: kileguléjuskodc<d>| H: kileguléjuskodol)
- 306 3 Kezdd rá (K; H; 1865: Kezd rá)
7 Ameddig (K: A<hog>meddig)
19 pontos tudtál lenni (K: pontos <vagy> tudtál lenni)
20 én *majd* (NK: én)
21 Vedd elő (K: <Fo> Vedd elő)
22 enyímhez (H: enyémhez)
23 ütött (K: ütött <az óra>)
26 hangot (K: hango<m>t)
28 s odahúzott (K: s oda<szorított>húzott 1892: odahúzott)
29 megölelt (K: <és> megölelt 1892; NK: és megölelt)
31 ennyi istentagadót (H: annyi istentagadót)
34 velük (1892; NK: velők)

Lap : Sor :

- 307 : 14 belém akart kötni (K: [előbb:] akart belém kötni)
15 s hogy én (1865; 1892; NK: s hogy)
16 esőtől (K: esőtől)
21 mezőtúri (K: <szól> mezőtúri)
23 Loránd mellé. (K: Loránd mellé: <igy akarták mind.>)
27 dévankodva (H: dévajkodva)
- 308 : 5 mondta (K: <. . .> mondta)
12 a szavának (1892: szavának)
13 rövideden (1865; 1892; NK: röviden)
14 Sajátságos (1892; NK: Sajátos)
23 harmadik a (NK: harmadik)
klasszikusokból (K: classicusokból)
25 pohárcsörgéssel (1865; 1892; NK: pohárcsöngéssel)
27 tüzezebb (K: <heviült> tüzezebb)
hazafikeservek (K; H: hazai keservek)
33 valamennyi beszél (K: valamennyi beszél)
- 309 : 7 amott ül (K: <vagy könnyek> amott ül)
11 az egész cimboraságot (K: az egész <fid> czimboraságot)
14 minden tort (K: minden <lak>tort)
15 már kezd (K: már <épen> kezd)
21 Egy (NK: Egy úr)
25 neszel föl (1892; NK: neszel fel)
32 elcsillapult (H; 1892; NK: lecsillapult)
33 alumni (NK: aludni)
34 helyben (1892; NK: helyen)
- 310 : 2 bortól (K: bortul)
15 nyugtatott meg (K: <biztatott> nyugtatott meg)
31 állítani (K: állít<otta>ani)
- 311 : 5 a vámon (NK: a vámsorompón)
9 Henneberg (H: Hanneberg)
13 ő ivott (1892; NK: ivott)
írítani (1892; NK: írítani)
16 kiálta (1892; NK: Kiáltá)
21 általános (1865: általános)
22, 23, 24 wartburgi (H: warsburgi 1865: wardburgi — sh. —)
- 312 : 10 megtenni (1865: megteni — sh.—)
15 árkanalya (1892; NK: arkangyala)
17 egész lázasan (NK: egészen lázasan)
33 Nézz bele (1892; NK: Nézz be)
- 313 : 5 poharát (H: poharat)
8 mármorkábitott (H: mámor kábitotta)

Lap : Sor :

- 313 : 9 akarná (1892; NK: akarnák)
13 s e nagy (H: s a nagy)
20 mulasszátok (1892; NK: mulaszszatok)
25 felemelkedni (1892; NK: fölemelkedni)
28 húzattátok (1865: huzzattátok — sh.—)
32 s így akármelyiket (1892; NK: s akármelyiket)
33 a két sorsjegy (K: a két <jcgy> sorsjegy)
34 ugyanazon (K: ugyan <egy>azon)
314 : 4 rám meredve (K: <pedig> rám meredve)
9 ez előkelő (1865; 1892; NK: az előkelő)
11 végigcsorgott (H: végig csurgott)
12 letörülte (1892; NK: letörölte)
17 e jelenettől (H: a jelenettől)
31 pofádhoz (NK: pofádra)
315 : 1 nemtőt (1892: mentőt)
6 fogta meg (NK: megfogta a)
18 jelenetet, melynek (K: jelenetet <a félig nyitott ajtóbul végig nézték> melynek)
19 végigrettegték (1865; 1892; NK: ártettegték)
20 tarthaták vissza (K: tarthaták vissza vissza H: tarthatták vissza)
23 ifjú ölén (K: ifju <előtt> ölén)
34 Most eszelt (K: <Eszébe> Most eszelt)
316 : 1 az enyim (1892: enyim)
317 : 1 Mit beszéltek, mit éltek át azon az éjszakán (K: Mit <mondtak> beszéltek, mit <nem mondtak> éltek át azon az éjszakán <egymásnak>)
4 s bocsánatot (K; H: és bocsánatot)
5 e bocsánatnak (H: a bocsánatnak)
10 a férfikor sűrű szakála (K: a <hosszú> férfikor sűrű szakála)
14 én még egy kalandos tréfát tartogatok számotokra (K: <nekem> én még egy kalandos tréfá<m>t <van> tartogatok számotokra)
15 mivel (H; NK: a mivel)
318 : 1 vállalat lesz (1892; NK: vállalat)
6 okosan (H: helyesen)
22 örömet (1892; NK: örömet)
319 : 4 semmivel (1892; NK: vele)
12 Lankadombról (1892; NK: Lankadombról)
17 Azt mondják (H: Azt mondák)
27 szívét (1892; NK: szívet)

Lap : Sor :

- 319 : 29 megszólalt (H: megszólal)
34 felemelt (H; 1892; NK: fölcmelet)
- 320 2 elejük (NK: eléjük)
4 nem várta (H: sem várta)
21 szobájaig (1892; NK: szobájáig)
31 azt kivenni (H: ott kivenni)
- 321 10 hideg való (H: rideg való)
19 sugározik (1892; NK: sugárik)
25 Potifárné (H: Putifárné)
26 a bocsánaton (1892; NK: bocsánaton)
11 Zavarodtan (1892; NK: Zavarodottan)
20 szíve (1892: szívet)
21 a levéltől (H: e levéltől)
23 rózsaszín (H: zöld)
26 vet (1892; NK: vetett)
28 kapja ki azt (H: kapja ki)
32 s ő sír (NK: és ő sír)
34 mond (1892; NK: monda)
- 323 14 szomorúnak (1892; NK: szomorúan)
20 Cipra (1892; NK: nincs új bekezdés.)
- 325 10 a Gyáli úr (H: Gyáli ur)
24 kedvéért (NK: kedvéért)
- 326 : 6 viszonzá (1865: viszonzza)
10 Melanie-ről (NK: Melancieről)
17 azóta (H: ezóta)
22 húzódozott (1892; NK: huzódott)
- 327 4 valami (H: valamely)
égrekiáltó (NK: égbekiáltó)
10 kerubimokat (H: kherubinokat)
- 328 : 9 Ezen (1892; NK: Erre)
24 azalatt (H: ez alatt)
- 329 : 3 kisütöttem (H: kisütötte)
melegíteni: (H: melegíteni)
22 Mikor Sárvölgyi került eléje: (H; 1865; 1892: hiányzik.)
28 Ha meg Melanie-t kaphatta meg: (H; 1865; 1892: hiányzik.)
- 330 6 e hangra (H: a hangra)
7 majd mint (NK: majd)
29 hullámozott (H: hullámozott)
- 331 : 34 keltett (NK: kellett)
- 332 2 érzeni (H: érezni)
ezt folytatta (H: azt folytatta)

Lap : Sor :

- 332 : 19 idejőjkek (1892; NK: ide jőjkek
23 kiálta (1892; NK: kiáltá)
31 csodálkozték (H: csudálkozték)
- 333 4 elkezdett (1892; NK: elkezdé)
6 Míg szeretője (NK: új bekezdés.)
13 megtudni (H: kitudni)
- 334 : 5 s az a könnyelmű (NK: s a könnyelmű)
7 hallá ezt (H: hallá azt)
10 olyan szép (H: oly szép)
14 Gyáli meg Áronffy (1892; NK: Gyáli, Áronffy)
27 a sorsra bízzák az eldöntést; (K: <e felől> a sorsra bízzák az eldöntést; <s engem szólítottak fel, hogy>)
28 egyetlen írószer (K: egyetlen <. . .> írószer)
32 az egyiket (K: az <sorsot> egyiket)
- 335 26 oly magaviseletet tanúsított (K: <úgy viselte magát> oly magaviseletet tanúsított)
30 Bálnokházyné (K: <-- Valyon> Bálnokházyné)
31 bebizonyítani (1892; NK: bizonyítani)
33 a lehozott (K: <egy> a lehozott)
34 mai napig (K: mai<g> napig)
- 336 1 e kiszámított (1892; NK: a kiszámított)
5 védeni (1892; NK: védni)
8 azonosak (1865: azonosok)
11 veté (1892; NK: veti)
15 levelkének (NK: levélkének)
23 képe (K: <arcza> képe)
29 felállt (K; H: fölállt)
32 haszontalanságokról (K: haszontalanságokrul)
34 Sárvölgyihez (K: Sárvölgyihöz)
- 337 : 5 fekönni (1892; NK: feködni)
8 veled (K: vele<m>d)
12 egy ily módon (K: egy <el> ily módon)
19 iszonyú fogadására (K: iszonyú fogad<ott>ására)
22 családi boldogsága (K: családi <m> boldogsága)
23 közepette (1865; 1892; NK: közepett)
29 azt hívé (1865; 1892; NK: azt hitte)
31 És ez az ember (1865; 1892; NK: Ez az ember) szerencsétlen (K: szerencsés<s>tlen)
32 és hidegvérrel (1892; NK: s hidegvérrel)
- 338 12 másikkal (1892; NK: a másikkal)

Lap : Sor :

- 338 : 15 Sár völgyi ijedt hörgéssel rogyott vissza székébe (K: [előbb:]
Sár völgyi visszarogyott székébe *ijedt(en)* hörgéssel)
18 magas tekintettel (K: <egy> magas tekintettel)
21 míg testvére (K: <...> míg testvére)
23 vetekedtek (NK: *vetélkedtek*)
26 sorsát (K: <életet> sorsát)
28 lánykát (1892; NK: *lánykát*)
34 napokból (K: *napokból*)
339 : 11 őrzőangyalod (H: *őriző angyalod*)
13 ezt be ne (1892; NK: *azt be ne*)
17 ez az ember (H: *az az ember*)
22 s idegenek (1892; NK: *idegenek*)
26 kiálta (1892; NK: *kiáltá*)
340 : 25 lánykákat (1892; NK: *lánykákat*)
31 utóbbi (1892; NK: *utolsó*)
341 3 kívánta (1892; NK: *kívánja*)
9 akármelyik (1892; NK: *akármely*)
13 Egyszer (1892; NK: *új bekezdés.*)
32 a farizeus (H: *e farizeus*)
342 : 6 felfedeznie (1892; NK: *felfedezni*)
katasztróf (NK: *katasztrófa*)
15 őbelőle (H: *belőle*)
18 ezóta (NK: *azóta*)
343 2, 8 enyimet (H: *enyémet*)
34 Lankadombot (H: *Lankadombot is*)
344 : 3 visszaért (H: *visszatért*)
délre (NK: *déltájt*)
5 az az édes (1892; NK: *az édes*)
6 jól mulatnak (1892; NK: *mulatnak*)
11 régen-régen (1892; NK: *régen*)
18 megtanulni újra (1892; NK: *megtanulni*)
27 Fürstenallé-i (valamennyi kiadásban: *fürstenalléi*)
345 4 széjjelvetemedni (1865: *széljelvetemedni*)
12 köpenye (1865: *köpönye*)
alól (H: *alul*)
346 : 20 enyelg (H; 1892; NK: *enyeleg*)
347 : 11 ellenmondásával (H: *ellentmondásával*)
23 az öröm (1892; NK: *az az öröm*)
25 Most is olyan katonás magatartása volt még az öregúrnak,
(NK: *hiányzik!*)
katonás (1892: *katonai*)

Lap : Sor :

- 347 : 26 és most is (1865: és most)
32 kivilágos-kivirradtig (H; 1865; 1892: kivilágos
kiviradtig)
- 348 : 5 a menyasszonyt (1865: az menyasszonyt — sh.—)
9 vezette be (H: vezette be őt)
25 legélénkebb (H: a legélénkebb)
- 349 : 20 kocogtatna (H: kopogtatna)
32 Az értette (1892: Azt értette)
- 351 : 21 de már (1865: da már — sh.—)
24 Melanie hugád (1865; 1892; NK: Melanie hugod)
25 férjhez (K; H: férhez)
- 352 : 3 az én fátumom (1865; 1892; NK: fátumom)
8 férjhezmeneteléről (K; H: férhezmeneteléről)
19 Olyat (K: <A> Olyat 1892; NK: Olyant)
29 azért sem (1865: azért azért sem — sh.—)
32 végrendeletemet (K: végrendeletem helyett)
- 353 : 2 hugámról (1865; 1892; NK: hugomról)
4 Azt hitte (K: <Engemet> Azt hitte)
5 összecsődtette (K: összecsődtétette — tollhiba.)
17 kerül legolcsóbbba (K: <fog> kerül legolcsóbbba <kerüli>)
25 utánuk (1865; 1892; NK: utánok)
26 nyoszolyólánnyal (K: nyoszolyó<jával> lyánnyal
NK: nyoszolyólánnyal)
atlaszruha (K; H; 1865: atlaczruha)
32 Angol regényíróktól (NK: Regényíróktól)
- 354 : 4 díszléptetben (1892; NK: diszléptekben)
5 úticséza (H: uri cséza)
10 hozzá (K: <ál> hozzá)
járművét (1892; NK: járművet)
12 a hajdú is (K: a hajdu<. .> is)
17 s ily röviden (K: <nit> s ily röviden)
29 Van az úrnak (K: <Hogy> Van az úrnak)
egy ártatlan (K: <ab> egy ártatlan)
33 cs. k. (1892; NK: cs. kir.)
- 355 : 1 azon utasítással (K: azon <parancscsal> utasítással)
hogy ön (K: hogy ön<t>)
18 csézájára (K: <csa> csézájára)
21 Fájt a szívem értük. (K; H; 1865; 1892: hiányzik.)
22 ezt a fájdalmat (H: azt a fájdalmat)
27 bársonyjelmezben (K: <vole> bársony jelmezben)
29 stb. fejedelmek (K; H: fejedelem)

Lap : Sor :

- 355 : 30 tőkepénzesére (1892; NK: tőkepénzesre)
31 e magas urak (K; H: a magas ur)
- 356 : 7 ürömlél (NK: ürömlé)
17 két napra rá (K: <még az nap> két napra rá)
18 férjhez ment (K; H: férhez ment)
25 többet (1865; 1892; NK: többé)
29 leányának (NK: a leányának)
34 ez a becsületes (NK: a becsületes)
- 357 : 2 vándorszínésznének (1865; 1892; NK: vándorszínésznő-
nek)
10 émelyítő (K: <undorító> émelyítő)
13 képzelnek (K: <neveznek> képzelnek)
17 befertőztetnie (1865; 1892; NK: befertőztetni)
21 Loránd hallgatása helyeslé ez ítéletet. (K: Loránd hallgatása
helyeslé ez <mondást> ítéletet. H: hiányzik.)
32 harmadfűre menő (K: <negyed éves> harmad fűre
menő)
- 358 : 2 az udvaromban (K: <. . .> az udvaromban)
19 a háztól (K: <az> a háztól)
23 szeretem (1892: szerettem)
25 éreztél (K: <történt> éreztél)
27 helyéből (NK: a helyéből)
- 359 : 2 általesned (1865; 1892; NK: átesned)
21 hitessedé (NK: hitveseddé)
az kettőtök (K: az <a> kettőtök)
23 ménszamar (H: vén-szamar — sh.—)
26 fogalom (NK: fogadalom)
27 aggodalom (H: aggodalmam)
32 góca (K; H; 1865; 1892; NK: góczcza)
- 360 : 8 másokról (K: másokrul)
9 mint én (K: <. . .> mint én)
amelytől (1892: a mellől)
12 ravaszok (H: ravaszak)
19 ily esetnek (K: <ez> ily esetnek)
25 övégette (K: ő <m> végette)
- 361 : 14 védetlenül (NK: védtelenül)
15 csapatostól (K; H: csapatostul)
29 jól lesz (1892; NK: jó lesz)
34 a legelső (1892; NK: legelső)
- 362 : 1 égő piramid (K: égő <. . .> piramid)
2 közepette (1865; 1892; NK: közepett)

Lap: Sor:

- 362 : 5 zsarátnakát (1865; 1892; NK: zsarátnokát)
6 elrejtett (NK: *ott* elrejtett)
- 363 : 11 spekulál amellet (K: spekulál <. . . a mellett)
17 Neje (K; H: nincs új bekezdés.)
19 Egyébként (K; H: nincs új bekezdés.)
21 Valójában (K; H: nincs új bekezdés.)
e házasság által (1865: házasság által 1892; NK: házassá*ga* által)
24 Jótett (K; H: nincs új bekezdés.)
- 364 : 2 lakrészektől (K: lak<szár>részektől)
7 egész éjjel (K: <akár a szemét> egész éjjel)
11 visszavonulásával (1865; 1892; NK: visszavonulásán*ak*)
17 Különösen (K; H: nincs új bekezdés.)
22 borralalót osztogató (1892; NK: borralalóosztogató)
28 *ád* (1865; 1892; NK: *ad*)
34 ne hálálkodj (K: ne hálálkodj<ál>)
- 365 : 4 rivallt (H; 1865; 1892; NK: rivalla)
10 ki vagy (K: <mit> ki vagy)
16 – Mi kell (K: <Kiáltani> – Mi kell)
17 A te fekete (K: A <f> te fekete)
19 köteléket (K; 1865: kötöléket)
20 szemének *sem* (NK: szemének)
28 hogy Sár völgyit (K: hogy <szinte> Sár völgyit)
34 Tedd magadat (K: <Talán> Tedd magadat)
- 366 : 6 kiálta (1892; NK: kiáltá)
12 *fűzfás*ban (H: *fűzfák*ban)
18 nevezik (1865; 1892; NK: nevelik)
24 fazék (NK: *a* fazék)
32 aranyam (NK: aranyom)
- 367 : 2 gyújtottam fel (K: gyújtottam fel, <– hanem azok>)
13 elvette (K: <a> elvette)
22 senkit *sem* (H: senkit se)
33 *régi jó* (H: *jó régi*)
- 368 : 2 mindig (1865: mindég)
11 nagyapja (1892; NK: nagyja)
15 éppen úgy (K: épen így)
16 énrám (NK: én réám)
29 felhalmazva (H: felhalmazva)
34 zacsckót (H; 1892; NK: zacskót)
- 369 : 4 volt ez (H: volt *az*)
14 egy csomó (1892; NK: egy *jó* csomó)

Lap: Sor:

- 369 : 17 ijesztgeted (1865: ijeszgeted)
370 : 20 elébb (H: előbb)
23 fölbontanék (H: felbontanék)
27 ez lesz (H: az lesz)
371 : 1 Megrontom én (1892: Megrontom)
24 az apja koporsójában eldugott kincsré is rávalljon (K: [előbb:]
az apja koporsójában is rávalljon <az> eldugott kincsré)
372 : 1 Az egyikén (K: Az <...> egyikén 1892: Az egyikben)
4 a harmadik címere (1892; NK: a harmadik czímeren)
5 amiből (K: <még egy ka> a miből)
Nyárády- (K; H: Nyárády)
11 kígyó koronával (K: <koronás> kígyó koronával)
14 ítélhesd meg (K: <meg>ítélhesd meg)
18 a káptalanhoz (K: a <vármegy> káptalanhoz)
20 ezt azokkal (H: azt azokkal)
32 testamentóm (1865: testamentum)
373 : 3 közelébb (1892; NK: közelebb)
8 leányostul (1892; NK: leányostól)
14 a Ciprát (1865; 1892; NK: Cziprát)
18 amelyen (K: a <hogy> melyen)
374 : 17 gyolcsruhád (K: <ing> gyolcsruhád)
20 ujjamat (K: újja<d>mat)
375 : 3 kezem fejről (NK: kezem fejről)
11 megverni (H: megvetni)
13 visszajáról (K: vizsályarul H: vizsájáról 1865: vizsályáról)
21 benépesítették (K: <föl> benépesítették)
23 csergő madár (1865; 1892; NK: csengő madár)
a nehéz bőjttel (K: a <...> nehéz bőjttel)
32 lányé (1892; NK: leányé)
376 : 3 a lemondás (K: <s> a lemondás)
9 Egyszer ezt (1892; NK: Egyszer azt)
15 Milyen kevés (NK: Mily kevés)
23 olyan gyorsan (K: olyan <ha> gyorsan)
377 : 2 úgy mutatni (K: úgy <...> mutatni)
16 asszony volna (H: ha asszony volna)
33 gazdasszonya (1865: gazdaasszonya)
378 : 31 hatkrajcáros (H: hatkrajczár)
379 : 17 elgondolkozott (1892; NK: gondolkozott)
23 Vagy szeretnél (K: Vagy szeretnél<ek>)
25 langy (K: <lágy> langy)
27 elmenél (1865; 1892: elmentél — sh.—)

Lap : Sor :

- 379 : 30 odább (H: odébb)
33 megkérdeszem (K: megkérdézém — tollhiba.)
- 380 : 1 kívánom én tőled, (K: kíváno<k>m én tőled, <félelmes dolgokat>)
6 mért nem (1865; 1892; NK: miért nem)
8 mért járatsz (1892; NK: miért járatsz)
24 eltelve (K: el<...>telve)
26 gazdasszony (1865: gazdasszony)
32 mit főzesz (K: mit <főzől> főzesz)
- 381 : 12 jónapkívánásról (NK: jó nap kívánásáról)
29 fürdő (1865; 1892; NK: fürdő)
31 dolgokról (K: dolgokruł)
34 ki vele (1892; NK: ide vele)
- 382 : 2 hegyeslő (H; 1892; NK: helyeslő)
7 Topándy (K: Topándy <meg>)
13 felyül (1892; NK: felül)
28 angyal lenni (K: <az> angyal lenni)
mint nő (K: <a> mint nő)
33 hálából (K: hálából)
szánalomból (K: szánalombul)
- 383 : 10 — Mihelyt (K: <...> — Mihelyt)
25 nyújtá (1865: nyújtja)
30 akiket (K; H: a kit)
32 kis ángyom (1892; NK: ángyom)
34 s aki (1892; NK: s ki)
- 385 : 3 estenkint (1865; 1892; NK: esténkint)
15 mindent előállító (K: mindent <tevő> előállító)
- 386 : 2 felemeli (H: fölemeli)
9 Hogyan végződik az (K: hogyan <kezd> végződik az)
19 felmagasztulás (H: felmagasztalás NK: felmagasztosulás)
20 szívekbe (NK: a szívekbe)
- 387 : 3 Fáraó (K: Fár<a>ó H: Fáró)
18 zsvány (1892; NK: zsványok)
19 szeméből (1865; 1892; NK: szemeiből)
20 így elpusztítva (K: így <egy> elpusztítva)
- 388 : 10 Jöjjetek (1865; 1892; NK: Jőjjetek)
12 eléállt (1865; 1892; NK: előállt)
13 ajtaját (K: ajtajá<nál>t)
21 lövöldözesz (K: lövöldöz<öl>esz 1865; 1892; NK: lövöldözöl)
32 marad. A pányvák (K: marad. <Ha alusznak, akkor csak

Lap Sor :

- kést nekik! Ha fölébrednek, löjj, mielőtt a puskához kap-
hatna!> A pányvák)
- 389 : 6 ha lármát (K: <akkor az> ha lármát)
7 odabenn (H: odaben)
- 12 arra vigyáztok (K: <az alatt a fák mögül, bele> arra vigyáztok)
15 énhozzám *segíteni* (NK: én hozzám)
17 rájuk gyűjtjük (NK: rá gyujtjuk)
23 Kezdd (K; H; 1865: Kezd)
25 járt; csaknem (NK: járt s csaknem)
- 390 : 8 a fogaimat (1892; NK: fogaimat)
9 az úrfítól (K: <tő> az urfítol 1892; NK: az úrfít)
12, 13, 15 Fáraó (K: Fár(a)ó H; 1865: Fáró)
23 *útnak* indultak (NK: indultak)
29 jobbágytelkeken (K: <pór> jobbágy telkeke<t>n)
30 házőrző ebei (K: házőrzői ebei)
31 Aludtak (K: Aluttak)
- 391 : 3 Az előáalom (K: <Már akkor a> Az előáalom 1892; NK:
Az első áalom)
uralgott (1892; NK: uralkodott)
4 odalopózott (NK: odalopózzott)
6 akácfalevelet (H; 1892; NK: akáczfalevelet)
7 elkezdé (1892; NK: kezdé)
8 a puszták (K; 1865: puszták)
9 dalosok (K; H; 1865; 1892; NK: dallosok)
13 társait is (K: társait <sem gyanították> is)
32 elalunni (1892; NK: elaludni)
- 392 : 11 nevetség (1892; NK: nevetségés)
14 alunni (NK: aludni)
15 egy ágacskát (1892; NK: ágacskát)
16 tudhatná (1892; NK: tudná)
17 lányoknak (NK: lányoknak)
19 megkísérteni (H: megkísérteni)
23 Úgy csodálkoznak sokszor, hogy (H: *Ugy csodálkoznak sok-
szor, hogy* 1865: *Hogy csodálkoznak sokszor, hogyan*
1892; NK: *Hogyan csodálkoznak sokszor, hogyan*)
29 Maga sem (NK: nincs új bekezdés.)
30 monda magában (K: monda magában <s takaróját fejére>)
- 393 : 1 De az áalom (K; H: új bekezdés.)
4 Jöjj, jöjj, jöjj; ide jöjj; ide jöjj! (1892; NK: *jöjj, jöjj, jöjj; ide
jöjj; ide jöjj!*)
16 az ajtótól (K: az ajtótul)

Lap : Sor :

- 393 : 17 addig (H: eddig)
22 mintha (K: <h> mintha)
25 alszik (K: <. . .> alszik)
28 házajtóról (K: házajtóról)
29 a tolózárt (K: <s> a tolózárt 1892; NK: a tolózárat)
- 394 : 19 lenni már (NK: már lenni)
21 aztán (1892; NK: azután)
- 395 : 1 kezét (H: kezeit)
15 leánynak (H: lyánynak)
16 Kandúr (H: Kardúr — sh.—)
19 letépte (1892: letépve)
- 396 : 6 mindkét kezével (H: kezével)
14 egy káromlással (1892; NK: káromlással)
22 felhasználá (1892; NK: felhasználta)
23 a tölgyajtót (H: az ajtót)
24 rá a nehéz keresztvasat. (H: a keresztvasat)
- 397 : 3 asztalán (NK: az asztalán)
7 nézze (1892: nézz NK: nézd)
17 jöjjenek (1892; NK: jőjjenek)
21 Fáj-e nagyon? (K; H: hiányzik!)
27 döngeték (1892; NK: döngették)
31 feje alja (K: feje alja)
- 398 : 12 ijedség (1892; NK: ijedtség)
14 hol eddig (K: <hol Czipra vérét iparkodott elállítani>, hol eddig)
25 lőszereidet (H: lőszeredet)
27 banni, csak a port vesztegetik (K; H: banni)
- 399 : 3 erőszakosan elvoná (K; H: elvoná)
10 nyolc lövés (K: <négy> nyolcz lövés)
14 Azért most (K: Azért <ha> most)
18 oda valamelyiket (K; H: oda)
31 tüzet gyújtanak (K: tüzet gyújtan<i>ak)
32 csak ezt (1892; NK: csak azt)
- 400 : 1 vened — szólt Topándy — (K; H: vened)
11 lecsúszott, hasmánt meglapulva, (K; H: lecsúszott)
14 aztán egy-egy lövés kívülről, belülről, arra (1892; NK: arra)
20 jött (1865; 1892; NK: jön)
25 sebzve (H: sebezve)
28 Érzé (1892; NK: Érezte)
29 onnan (K: onnan <a rablók fejére>)
- 401 : 1 feszítve (K: <kötte> feszítve)

Lap : Sor :

- 401 : 1 egy kapcsos ólmgömböt csombókolt (K: egy <. .> kapcsos
ólmgömböt <kötött> csombókolt)
9 ráhurkolá (1892: hurkolá NK: odahurkolá)
11 fogózva (1892; NK: fogódzva)
16 a verandától (K: a <pl> verandától)
19 surranása (K; H: suhanása)
20 a *platanfáról* (K; H: a fáról)
22 ajtótól (K: ajtótl)
24 északi (1892; NK: éjszaki)
alakokat (1892; NK: ablakokat)
26 Cipra ablaka alatt (K: <mely> Czipra ablaka alatt <volt>)
27 ajtótl (K: ajtótl)
29 fegyveren (1892; NK: a fegyveren)
34 vassal (K: vas<leme>sal)
402 : 8 ajtófél kitörésében (1892; NK: ajtófél-kitörésben)
14 a ragasztó (K: a <küszöb> ragasztó)
25 azt is *messze* elhajítá (H; 1865; 1892; NK: azt is elhajítá)
33 *dobaj* (1865; 1892; NK: robaj)
403 : 2 marad (K: marad<t>)
4 másik (H: a másik)
7 Loránd (K: <Mik> Loránd)
8 magányos (1892; NK: magános)
9 a sivatag (K: a <puszta> sivatag)
19 van, *egyedül önmagára hagyva* (K; H: van)
24 robaja (K: <ordítás> robaja)
26 előtte (K: <les> előtte)
Neki csak (K: <Két lövés> Neki csak)
34 a félhomályban (K: a <söte> félhomályban)
404 : 1 elbukott az (K; H: elbukott)
3 a távolban (K: a távolban)
16 rejthelye (K: <rejth> <les> rejthelye)
18 füttyültek (NK: füttyöltek)
21 érvényt szerezni (K: <utat t> érvényt szerezni)
32 azután (NK: aztán)
405 : 3 szomjazta; (K: szomjazta; <jobbán, mint kincset>)
ellenségét (1892; NK: ellenséget)
6 árkanalyal (1892; NK: arkanalyal)
13 tajtétkzó (K: <. . .> tajtétkzó 1865: tájtétkzó)
17 s ő is (NK: ő is)
21 a berki (K: <az erdei> a berki)
22 Elraboltat (K: Elrabolta<m>d)

Lap : Sor :

- 405 : 25 a rablót (K: a rablót <az ifju>)
27 Hanem az (1865; 1892; NK: Hanem ez)
29 Hanem a bika (K: Hanem <azért> a bika)
33 kartávolságnyira (1865; 1892; NK: kartávolságnyira)
406 3 a te gyönyörűséges szép (K; H: a szép)
8 izmai (K: <iz> izmai)
szívszak (1865; szívósok)
11, 21 attól (K: attul)
16 közül (1865; közül)
20 dulakodásuktól (K: <körü> dulakodásuktól)
22 lódításban (1892; NK: fordításban)
23 morgá (NK: mormogá)
24 bokrosból (K: bokrosbul 1865; 1892; NK: bokrokából)
27 Lorándra a rabló (K: [előbb:] a rabló Lorándra)
32 már kétszer (K: <még> már kétszer)
33 vasból (K: vasbul)
407 : 7 bearántani (1892; NK: berántani)
15 az oltott (K: az <oj> oltott)
26 mint a vas (K: mint a <me> vas)
29 felkapá (H: felkapja)
32 Hanem (K: új bekezdés.)
33 eszméletét (K: <. . .> eszméletét)
408 3 Loránd hirtelen (K: <Hír> Loránd hirtelen)
földről (K: földről)
4 ellenfelét (K: <. . .> ellenfelét)
8 az utcára. (K: az utcára. <és végig a>)
409 : 1 a déltáján (K: a dél<utánján> táján)
2 szerencsét mondott (K: <jóslatot> szerencsét-mondott)
12, 15, 21 hugám (1865; 1892; NK: hugom)
13 hugámnak (1865; 1892; NK: hugomnak)
14 haj! (K: <no!> haj!)
19 aztán meg (1865; 1892: aztán meg s)
22 érte (1892; NK: erre)
34 kegyeskedő (K: kegyeskedő <zugori>)
410 2 követelte (K: <ki> követelte)
5 kabinetkérdést (K: <kabine> kabinet-kérdést)
9 catilinariáját (K: <phili> catilinariáját)
11 telhetetlen (K: <. . .> telhetetlen)
18 ez a szokása (K: <így> ez a szokása)
20 Malacot (K: <A> malacot)
23 a két emse (NK: két emse)

Lap : Sor :

- 410 : 30 Valamennyi (K: <De is> Valamennyi)
lelkéért (H: lelkéért)
33 tejen (K; H: tőjen)
- 411 : 1 szúrósan (K: szúrósan <. . .>)
10 szájától (K; H: szájátul)
11 van már (K: <volt> van már)
12 előjön (K: előjö<tt>n)
rángatja (K: rángat<t>ja)
13 játszik (K: játsz<ott>ik)
Olyan okos (K: Olyan okos <volt>)
19 életét (K: életét <asztán>)
20 kegyeleteket (NK: kegyeletet)
21 gazda (1892; NK: házigazda)
kimondja (K: kimondja <rájuk>)
22 kell kerülni (K: kell <neki> kerülni)
23 megenni a szegény (K: megenni. A szegény)
33 ezt magának (H: azt magának)
- 412 : 1 elkezdte (NK: elkezte — sh.—)
12 örökbe fogadott (K: <nevel> örökbe fogadott)
18 Marcsa (K: <a malacz> Marcsa)
21 lárma ez (H: lárma az)
24 a füleit (H: a fülét)
27 feldúlt (1892: feldűlt)
fejékezettel (K: <frizur> fejékezettel)
33 kiálta (1892; NK: kiáltá)
- 413 : 1 Mátul (H; 1892; NK: Mától)
4 Nekem (K: Nekem <van>)
11 mondvá (H; 1865: mondtá)
17 konfliktusnál (K: <roham> conflictusnál)
18 a majoritás (K: <az erősebb fél> a majoritás)
karját (K: <kezét> karját)
21 a béremből (1892; NK: béremből)
26 a fejét (H: fejét)
29 dühösen (H: dühödten)
botért (K: <egy> botért H: egy botért)
30 a bottal (K: <egy> a bottal)
31 nem lett volna (K: nem <volt> lett volna)
33 kétséges (K: <egy> kétséges)
- 414 : 7 behajtatott (1892; NK: behajtott)
15 becepelnem (1892; NK: beczipelnem)
18 Hát miért (H: Hát mért)

Lap : Sor :

- 414 : 19 a kezét se (1892; NK: kezét se)
21 látom (NK: látom, *látom*)
- 415 : 1 aranyamat (1865; 1892; NK: aranyomat)
3 nyolchetes (K: <hathé> nyolczhetes)
5 Kólya (K: *Kanyi*)
12 idejőjjön (1892; NK: idejőjjön)
13 Abból (K: <...> Abból)
16 beültetnek (H: *leültetnek* NK: *beültetnek*)
24 maga (1892; NK: ma)
- 416 : 3 vonítva (NK: vonva)
6 amiből (H: a *kiből*)
18 közéjük (H: *közéjük*)
21 rácsudálsz (NK: *rácsodálsz*)
23 a csőcselék (K: a <tömeg> csőcselék)
26 s mielőtt a cigányasszony megakadályozhatta volna, ki is rántá azt a kosárból. (K: [előbb:]s ki is rántá azt a kosárból, s mielőtt a cigány asszony megakadályozhatta volna.)
32 e kocczanásra (H; NK: a koczczanásra 1892: koczczanásra)
- 417 : 1 A cigányasszony (K: A cigány asszony<t>)
4 Kólya (K: *Kolya*)
bámulatában (H: *bámultában*)
5 Abba a malacpecsenyébe (1892: Abba a malacpecsenyében NK: *Abban* a malacpecsenyében)
12 megkötözék (1865; 1892; NK: megkötötték)
21 szinte (1892; NK: *szintén*)
23 *hat* pandúr (1892; NK: *három* pandúr)
29 *holnap* utazni (1892; NK: *hog*y utazni)
- 418 : 15 alunni (1892; NK: *aludni*)
18 végigzizegetné (1892; NK: *végig zizegetné*)
elenyészve (K: <s> elenyészve)
22 olyan (1892; NK: *oly*)
26 e vészhangnak (1892; NK: a vész-hangnak)
29 melyet (K: <hogy> melyet)
- 419 : 2 szemközt találkozik (K: <meglátja> szemközt találkozik)
5 fájdalmasabban. (K: *fájdalmasabban*, <m>)
14 füttyölnek (H; 1892; NK: *füttyülnek*)
19 ablakból (1892; NK: *ablakon*)
20 a lobbanás (1892; NK: *lobbanás*)
31 puskaropogásból (K: *puskaropogástól* H: *puskaropogástól*)
- 420 : 19 cigány^{nő} (1892; NK: *czigány^{né}*)
haláljedség (1892; NK: *haláljedség*)

Lap : Sor :

- 420 : 23 a borzasztó (H: e borzasztó)
25 ízenként (1865; 1892; NK: izenkint)
széjjel (K: széll<y>jel)
- 421 7 tetőtül (H; NK: tetőtől)
8 Minden viselő ruhája (K: Minden <öltönye> viselő ruhája)
12 ott (K: <s> ott)
19 Meztelen (1892; NK: Meztlen)
24 belőle (NK: belőlől)
27 előtte (1892; NK: belőle)
33 mint a (1892; NK: mintegy)
- 422 : 2 vágva (H: vágta)
4 tántorgott (1892; NK: tántorodott)
10 rémalak (NK: rémlak)
„lélek” (NK: a „lélek”)
mentül (NK: mentől)
- 424 : 5 gyilkos kés (H: gyilkos kéz)
7 az éjjel (H: ez éjjel)
29 napfelkölte (H: napfölkelte)
- 425 1 sóhajta (1892: sóhajtja NK: sóhajtá)
4 lyan (1892: lány NK: leány)
24 lép (1892; NK: léptt)
25 megfogja (1892; NK: megfogta)
30 látszának (H: látszanak)
- 426 : 19 Talán egy (1892; NK: új bekezdés.)
teremein (H; NK: termein)
21 hangzának (H: hangzának)
29 Félrehívá (H: Félrehívta 1865: Félrehiva — sh.—)
32 tartnak (H: látanak 1892; NK: tartanak)
- 427 6 Hazudságokkal (NK: Hazugságokkal)
14 ezt a titkot (H: azt a titkot)
- 428 : 4 ez a magyarázat (H: az a magyarázat)
15 közbirtokos (1865: közbirtokos — sh.—)
16 kompromittálák (1892; NK: compromittálák)
22 fejezék (NK: fejezték)
- 429 : 11 Jöjj (1892; NK: Jöjj)
27 neki a „Credo”-t (NK: a „Credo”-ra)
- 430 : 6 e másik (H: a másik)
24 semmi más (H: semmi sem más)
- 431 : 19 Örömet (H: Örömet)
- 432 : 5 fel őt (H: őt fel)
10 legyen ez (H: legyen az)

Lap : Sor :

- 432 : 23 Ciprát (H: Czipráét)
433 : 1 *mentül* (1892; NK: *minél*)
434 : 2 *egész szép* (1892; NK: *egész*)
11 *előbb* (H; 1892; NK: *előbb*)
23 *melyet* (1892; NK: *a melyet*)
435 : 13 *jószágra* (1892; NK: *jószágra*)
17 *Odadom* (1892; NK: *Oda adom*)
24 *most nem, se* (1892; NK: *most, sem*)
30 *kérdé* (NK: *kérde*)
32 *kabátjába* (H: *kabátjában*)
436 : 1 *lepecsételém* (1892; NK: *lepecsételtem*)
7 *e daganat* (H: *a daganat*)
10 *nincs* (1892; NK: *nincsen*)
14 *azt tudom* (H: *ezt tudom*)
31 *kiállania* (1892; NK: *kiállani*)
437 : 16 *férgek* (1892; NK: *féreg*)
438 : 7 *azután* (NK: *ezután*)
25 *évről* (H: *évből*)
26 *elvetett* (H: *elveszett*)
27 *Most ez* (H; 1892: NK: *Most az*)
33 *gyilkos* (H: *a gyilkos*)
439 : 5 *nap is* (1865: *nap is is* — sh.—)
11 *átölelve* (H: *átölelte*)
16 *és abba* (H: *és abban*)
23 *aztán* (NK: *aztén* — sh.—)
440 : cím *megvénültünk* (H: *megvénülünk*)
3 *azalatt* (H: *ezalatt*)
441 : 20 *fütyülő* (1892: *fütyölő*)
25 *Olyün ez* (H: *Olyan az*)
26 *elzúg* (H: *elvág*)
27 *Egyszer a csákóját . . . alább?* (NK: *hiányzik.*)
a golyó (H: *egy golyó*)
442 : 26 *volt élet* (H: *volt az élet*)
443 : 17 *Hazudság* (1892; NK: *Hazugság*)
24 *s alá tűzve* (1892; NK: *alá tűzve*)
30 *a növények* (1892; NK: *növények*)
444 : 6 *fegyvert vennie* (1892; NK: *fegyvert venni*)
17 *Arca égett, mintha lázban volna.* (1892: *Arcza az ágyon.*
NK: *hiányzik.*)
27 *Kinn* (NK: *De kinn*)
28 *Falaztasd* (1865: *Falasztasd* — sh.—)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

A regény elégiikus, szomorkás színezetű címét (vö. Sötér István: *Jókai Mór*. Bp. é. n. 163.) az utolsó fejezet érteti, magyarázza meg. Kétszer is visszhangozza: a fejezetcímben (*Mikor megvénültünk!*) és utolsó mondatában (*Mi pedig vénülünk tovább, és ki tudja, hogy mire vénülünk meg?!*). A regény címének és az utolsó fejezetnek ez az összecsengése világos bizonyítéka a fejezetről fejezetre írt mű előzetes megkonstruáltságának és annak, hogy a múltbeli eseményt a jelenhez kötő utolsó fejezetben a regény keletkezése, hangulatának kialakítása szempontjából lényeges mondanivalót találhatunk. (Vö. a *Keletkezése, forrásai* c. fejezettel!)

A *cselekmény színhelyei* közül *Pozsonyt* valódi nevén nevezi az író. Az *Áronffy*ak lakhelyét (*Komárom*) és birtokának helyét (*Ógyalla*) sem nehéz kitalálnunk az *Áronffy* és *Jókai* család közötti megfelelések segítségével. (Vö. a *Keletkezése, forrásai* c. fejezettel!) *Lankadomb* költött név ugyan, de elég könnyen lokalizálható: Debrecent, Csegét (Tiszacsege) és Szolnokot említi a regény a távolabbi környékén (a H-beli szövegváltozat Karcagot is), tehát valahol Szolnok, Heves és Hajdú megye határvidékén, a Nagykunság és a Hortobágy érintkezésénél, a Tisza távolba nyúló mocsarai szélén kereshetjük, nem messze a Pest — Tiszafüred — Debrecen országúttól — valahol Kárpáthy János, Garanvölgyi Ádám, Csollán Berti és még számos Jókai-hős rezidenciájának környékén.

A regény *a cselekmény ideje* tekintetében is pontosan eligazít bennünket. A fordulópontot képező pozsonyi esztendő: 1836, az országgyűlés berekesztésének, az ifjak elfogatásának éve. A cselekmény Loránd és Dezső apjának öngyilkosságával egy-két évvel korábban kezdődik, s 10 év múlva, 1846-ban ér tetőpontjára. Újabb 17 év telik el a befejező részig, annak időpontja tehát 1863, 1864, a regény keletkezésének ideje.

Lap Sor :

- 5 : címben *Dezső naplója* — Inkább emlékezés. Írója élete delén túljutott ember: az íróval egyidős Dezső. (Vö. 25 : 8.) Az Áronffy és Jókay család közötti hasonlóságról l. a *Keletkezésé, forrásai* c. fejezetet.
- 11 I *írtózatot betegség* — Jókai leírása pontos. A nevetőgörcs az idegbaj jellemző tünete.
- 19 : 18 *Dicsértesség az Úr Jézus!* — A köszönésből is kitűnik, hogy e regény szereplői katolikusok. Valószínűleg azért választott — általános szokásával ellentétben — e regényében katolikus vallású hőseket, mert az öngyilkosok temetőn kívüli s szertartás nélküli temetésével kapcsolatban a katolikus egyház tanúsít merev álláspontot.
- 20 : 6 Általános hiedelem, hogy a jég elveri a határt, ha halottat visznek át rajta. (SzÁ) Hasonló a *Névtelen várban* (I. k. 254.) és *Az arany emberben* (I. k. 98.) — Vö. Ethn. 1919. 116.
- 31 *átkozott szél* — Általános hiedelem az is, hogy az öngyilkosságot időjárásí abnormitások követik. (SzÁ)
- : 10 *kis, gömbölyű épület* — Rejtelmes családi kriptá áll a kert mélyén a *Lélekidomárban* is. (2. k. 137—41.)
- 25 : 25 *szerencsétlen család* — L. a *Keletkezésé, forrásai* c. fejezetet!
- 26—27: II. József korának problematikáját hasonló szemlélettel mutatja be a *Rab Rábyban*.
- 29 : 24 *egy főpap vezetése alatt más századot akartak előkészíteni* — a Martinovics-féle mozgalom. Jókai írt róla az *Életképek* 1848. ápr. 2. és 9. számában: *A világhírű Martinovics összekülvési pör részletei*. Apja volt komáromi tanárát, Mikola Istvánt a Martinovics-mozgalomban való részvétel miatt kivégezték. (L. Eötvös Károly: *A Jókay-nemzetség*. Bp. 1906. — Eötvös Károly munkái. 18. k. 104.)
- 31 : 29 Hasonló öngyilkosság a korabeli sajtóban: „Egy tizenhárom éves fiú, ki vagyonos szülőknek volt gyermeke, azért ugrott a vízbe, mivel atyja meg akarta verni.” (VU 1864. ápr. 3. 128.)
- 32 5 Az ideges gyermek Jókai öngyilkossági gondolataival kapcsolatban l. a *Keletkezésé, forrásai* c. fejezetet!
- 17 *háborgó, felfordult világ* — a napóleoni háborúk kora
- 33 30 *egy-egy emberélet-időn át befutja a repkény* — Nem futhatta be, mert az öngyilkosságok sűrűn követték egymást. Jób 1790-ben, Gerő 1794-ben lett öngyilkos, kettőjük halála közé esik Ákosé és Ákos leányáé. Loránd és Dezső apjának öngyilkossága ugyan csak az 1830-as években következett

Lap Sor :

- be, de Gerőé óta ismét történt két öngyilkosság: Kálmáné és Lőrincé.
- 35 : 2 *gyermekcsere* — Vö. *Az én életem regénye* HhM 5. k. 183.
- 36 : 17 *Fromm Henrik* — Talán annak a pápai From kocsmárosnak a neve él itt tovább, akinél Jókai és társai pályadíjukból egy aranyat elmulattak. (Vö. Mikszáth Krk 18. k. 55.)
- 40 : 20 *Iste puer?* — Ez a fiú? (Fromm igen gyarló latinsággal beszél.)
- 22, 59 : 17 *Bonus, bonus!* — Jó, jó!
- 24 *definitive* — egyáltalán
- 25 *interim* — átmeneti
- 41 : 1 *Veni puer. Hic puer secundus. Filius meus.* — Jöjj, fiú! Itt másik fiú (is van). Az én fiam.
- 3 *Est studiosus.* — Diák.
- 6 *Meus filius magnus asinus.* — A fiam nagy számár.
- 8 *Nescit pensum, nunquam scit.* — Nem tudja a leckét, sohasem tudja.
- 15 „*mea filia*” — a lányom
- 42 : 3 „*schneckelik*” — csigák
- 43 : 33 *szarvac* — kifli
- 44 : 1 „*isz doch*” — egyél hát
- 6 *comedi* (comede) — edd meg
- 8 *kugelhupf* — kuglóf
- 14 „*darf i*” — szabad?
- 45 : 34 *prosodia, pensum, labor, vocabularium* — verstan, feladat, munka, szótár
- 46 : 2 *secunda, tertia, carcer* — rossz osztályzat; elégtelen; iskolai zárka
- 49 : 13 *His atacem, panacem . . . stb.* — a görögből átvett -x végű latin szavakból alkotott vers. Bessenyei is említi a *Holmiban* az értelmetlen magoltatás példajaként. (Gálos Rezső: *Bessenyei György életrajza*. Bp. 1951. 23.)
- 23 *et cetera Graeca* — és a többi görög szó
- 50 : 8 *pronunciált* — kiemelt
- 11 *kaskéta* — sapkaernyő
- 51 : 29 *Dummer Kerl* — buta fickó
- 33 *kommant* — koppant
- 52 : 1 *Holzbirn* — vadkörte, magyarul „barack”-nak hívják a leírt mozdulatot.
- 31 *mindig jó barátok maradtunk Henrikkel* — Mikszáth említi, hogy Jókai még ötven év múlva is baráti viszonyban volt cseretestvérével, Zsigmondy Vilmossal. (Krk 18. k. 32.)

Lap Sor :

- 52 : 34 Az említett álom-beteljesülés általános hiedelem. (SzÁ) Hasonló *A janicsárok végnapjaiban* (JKK 316.), a *Szegény gazdagokban* (JKK 102.) és az *Egy asszonyi hajszálban* (221.) — Vö. Ethn. 1919. 126.
- 53 5 *Vörösmarty legendája* — Valószínűleg a *Hedvig* című, *Legenda* alcímű költeményre gondol. Ebben „Ölts piros két szárnyat vállaidra, Szeged be nappal, a szép délvilággal...” (Megj. 1829.)
- 16 *Surgendum, discipule!* — Felkelni, diák!
18 *attentátum* — merénylet
- 54 : 5 *beneventálni* — üdvözölni
6 *Bonum manum pergo* — Jó reggelt kívánok. (Rossz latinsággal.)
21 *Ratsherr* — tanácsnok
26 *Szent Mihály-torony* — A belvárosba vezető Mihály-kapu fölött emelkedik.
- 55 : 2 *heilige stricli* — szentelt kalács
3 *Herr Dintenklex* — tintanyaló úr
5 *Gassenhauer* — utcai nóta
26 *Vicekspan* — alispán
29 *prezumptiv* — várományos
- 57 : 16 *Óh be szép, jaj be szép...* stb. — Ennek az éneknek egy változatát írja le Jókai *A magyar nép adomái* c. kötetében (2. kiad. 1857. 230. *A faragó széke nótája*). A faragószék nótája gyermekmondókaként az egész országban elterjedt. — Vö. Tolnai Vilmos: *A faragószék nótája*. Ethn. 1930. 204–207., Triebnigg-Pirkhert Ella: *A faragószék nótájához*. Uo. 1934. 77–78. és Takács Lajos: *A képmutogatás kérdéséhez*. Uo. 1953. 87–103.
- 58 : 3 *záklyás* — keletlen, sületlen
22 *guter Kerl* — jó fiú, derék legény
31 *kiexorcizálni* — kiűzni (ördögöt)
32 *Ergo, ergo; quomodo* — Tehát, tehát, hogyan
- 59 : 2 *guter (guten) Morgen* — jó reggelt
8 *No ergo! Quid ergo? Quid scis? Habes pensum? Nebulo!* — No tehát! Mit tehát? Mit tudsz? Van leckéd? Haszontalan!
- 61 9 *datum kocsmá, datum kávéház* — következik a kocsmá, következik a kávéház
11 *stibli* — a *Stiefel* „csizma” szóból: csizma alakú söröspohár
12 *Gaudeamus igitur* — „Örüljünk hát...”; középkori latin diáknóta kezdete
- 63 : 22 *virga, skutika* — vessző, korbács

Lap : Sor

- 63 : 34 *tibicen* fuvolás
chorea — kartánc
- 64 : *Szent Dávid is táncolt* — A bibliában csak arról van szó, hogy hárfajátékkal gyönyörködtette Sault. (Sámuel I. könyve 16 : 14—23.)
- 64 — 65 A különórák díja nem volt épp alacsony, hiszen egy tanár évi fizetése nem haladta meg az 1000 váltó forintot.
- 65 : 9 *Mezzofanti* — (1774—1849) olasz főpap, nyelvtudós, 58 nyelven beszélt és írt.
- 10 *Buonarotti* — Michelangelo
- Vestris* — olasz táncművész család. Gaetano Apollino Baldassare V. (1729—1808) a párizsi opera büszkesége volt.
- 68 : 18 *Jó ápitust, Herr Viceispán!* — Jó étvágyat, alispán úr!
- 71 : 16 *Ezekben az években a férfiember a leghasznavetelenebb tárgy* — Jókai hősei ezt gyakran megcáfolják. Pl. Kárpáthy Zoltán.
- 72 : 19 *„Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni”* — Az isteneknek a győztes úgy tetszett, de Catónak a legyőzött. (Lucanus: *Pharsalia*. I : 128.)
- 32 *pozsonyi kétszersült* — „Pozsonynak keresett éttárgyainak finomságaihoz számíttatik a jó hírben álló és idegen tartományokba is szállított pozsonyi kétszersült, s a kevesebb joggal elhírhedt mákos-szarvac.” (*Pozsony és környéke*. Pozsony 1865. 101.)
- 74 24 Jókai is parókat viselt, s erről sok anekdota forgott közzajon. (Vö. Szabóné Nogáll Janka: *A paróka*. Magyar Szalon 1894. jan. 913—914. has., Szabó L. 339. és 340.)
- 76 : 18 *lázsiás tallér* — eredetileg Brabant és Flandria számára vert, a rendes osztrák talléroknál 2 grammal súlyosabb tallérok népies neve. Mivel ezek súlyosabbak, tehát értékesebbek voltak, ázsiójuk volt; innen a lázsiás név.
- 19 *munificencia* — bőkezűség
- 77 : 32 *szekretárius, asszessor, szeptemvir, konziliárius* — titkár, ülnök, hétszemélynök (a hétszemélyes tábla tagja), tanácsos
- 81 : cím *Az ateista és a kegyeskedő* — Hankiss János *Jókai et la France* c. tanulmányában a kegyeskedő Sárkölyi alakjával kapcsolatban Molière *Tartuffe*-jére utal. Lehetségesnek tartja, hogy a közvetítő Molière és Jókai között Eugène Sue volt. (A *Párizs titkai* Jacques Ferrand-ját említi.) Topányi ateizmusa — véleménye szerint — Sárkölyi „kegyességének” reakciója. (*Revue de Littérature Comparée* 1926. 287—88.) — Topányi-

Lap : Sor :

- nak más Jókai-hősökkel való hasonlóságáról l. a *Keletkezése, forrásai* c. fejezetet.
- 82 : 29 *legale testimonium* — hivatalos küldöttség
31 *inercia* — tétlenség
32 *in causam vocatus* — vádlott
- 83 : 31 *cvangszjakli* — kényszerubbony
- 86 22 *mentalis reservata* — értelmi fenntartás, titkos hátsógondolat
- 87 19 „*Mi fili, ego te nunquam deseram*” — Fiam, én téged soha el nem hagyok
- 88 14 *granarium* — magtár
23 *Belzázár* — története: Dániel könyve 5. rész.
30 *szeptemvirátus* — hétszemélyes tábla
- 89 : 10 *kegyes szertartásokra használt helyet... tivornyatanyává alakított át* — Kissé hasonlóra emlékezik Jókai *Egy nap Arany Jánosnál* c. elbeszélésében. (Életemből. I. k. 160–61.) Nagy-kőrösön a volt görögkeleti templomot Tomory Anasztáz vette ki hasznobérbe, itt lakomáztak, mulatoztak, mikor az 50-es években Jókai meglátogatta kőrösi barátait.
- 13 *a vörös barátok klastroma* — Vörös barátoknak általában a templáriusokat hívták, de ezek rendjét nem II. József törölte el, hanem még a középkorban a pápa. Másfajta szerzetesekkel kapcsolatban is használták ezt a nevet, pl. a VU a szentléleki pálos kolostor romjairól szóló cikkében is vörös barátokat emleget. (1860. márc. 4.) Valószínűleg elsősorban a barna csuhás (ferences, karmelita) szerzeteseket nevezték így.
- 22 *servitus* — ingatlannal kapcsolatos kötelezettség
- 24 *Mária-Eich* — Makkos-Mária Budakeszi mellett. *A rosszul osztozott testvérek* c. elbeszélésében is említi, hogy az itteni paulinus kolostort „egy becsületes budakeszi sváb” vette meg. (*Napraforgók* 32.)
- 28 *aerarium* — kincstár
- 90 3 *Mon curé* — Plébánosom (Béranger verse); *Les clefs du paradis* — A paradicsom kulcsai (Béranger verse); *Le scapulier* (scapulaire) — A skapuláré (papi ruhadarab — Jókai valószínűleg La Fontaine *Le psautier* „Apácafátyol” c. költeményére gondolt); *Les cordeliers du Catalogne* — A katalóniai ferencesek (La Fontaine elbeszélő költeménye). — A fentebb (89 : 10) említett templom falain is hasonló képek lehettek. Jókai így ír róla: „Mentovich kipingálta a falait mindenféle képekkel, de azt maig sem tudnám megmon-

Lap : Sor :

- dani, hogy azok miféle bibliai jeleneteket ábrázoltak? Ellenben mulatságosak voltak." (*Életemből*. I. k. 160.)
- 90 : 10 *iconomachia* — képháború; célzás a III. Leo bizánci császár által indított irtóhadjáratra a szentképek tisztelői ellen (726—842).
- 12 *iconoclaster* — képromboló
- 29 Az efféle travesztiák a korban gyakoriak voltak. (Vö. Erdélyi 2. k. 233. és 489., Pálóczi-Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek*. Bp. 1953. 371—72.) A kártya lapjait később a *Gotterhalte* (osztrák császári himnusz) dallamára is énekelték. (Vö. Tóth Béla: *Szájrul szájra*. 2. kiad. Bp. 1901. 386.)
- 91 : 7 A kriptát pincének, mulatozás helyének használják a *Fekete gyémántokban* is. (136—41.)
- 92 : 14 *diurnum* — napidíj
32 *szimándli-oklevél* — papucshős-oklevél
- 93 : 29 *Cliquot* — francia pezsgőmárka
- 94 : 9 *incattus* — vádlott
- 95 : 6 *conditio sine qua non* — elengedhetetlen feltétel
- 100 : 26 *különös, hogy egy fiatal hölgy a cimbalmot verje* — Korabeli újsághír: *Magyar cimbalmosnő halála külföldön*. (H 1863. dec. 11. Ujdonságok rovat.)
- 101 : 19 *Bécs várostól...* — A dal szövegét közli Erdélyi (1. k. 344—45.), de a Ragályiról szóló sorok nélkül. 2. szakaszát Jókai a *Kiskirályokban* idézi. (Vö. Gulyás József: *A Kőlcseyt sirató énekhez*. ItK 1927. 121—22.)
- 102 : 3 A keresztre repült varjúról s taligás lóról szóló dalt is közli Erdélyi. (2. k. 251.) Nem olyan nehezen érthető, mint Jókai itt állítja. Szövege a következő:
Ifju varjú kereszttről csak azt kiabálja:
Ur vagyok! lábom nyomát a keresztben találja.
A vén varjú hallja,
A boglyáról azt mondja:
Telej ki csak, ha, ha, ha, ha,
Telej ki csak...!
Szállj le csak a kereszttről, repülj jegenyére,
Meglásd, senki sem tekint kérkedő fejedre.
Neked, mint varjúnak,
Illyen nótát fujnak,
Károgj csak csak csak csak,
Dögevő vagy...!

Hivatalban sokakat be sokan tisztelnek,
A számárnak, míg nagy ur, kalapot emelnek.

De ha majd kiszorúl,
Szép ege beborúl,
Akkor lássad csak csak csak csak,
Mekkora lett...!

A ló is, míg paripa, angol nyereg alatt jár,
Ha megvénül, taligatoló lesz, mint a számár.

Igy már sok mágnások,
Lettek taligások,
Akkor látták csak csak csak csak,
Mivé lettek...!

Az idézett dalt említi Jókai a *Kiskirályok Varjú-nóta* c. fejezetében is. (I. k. 66–67.)

- 102 : 16 „à la girafe” — magas női frizura
105 : 27 *armer Reischer* — szegény utas
106 : 5 *votiv-terem* — fogadalmi terem
11 *mater dolorosa* — fájdalmas anya: a Krisztust sirató Mária
12 *haut-relief* — dombormű
107 : 16 *krimindlis processzus* — bűnügy
109 : 18 *maiden-speech* — szűzbeszéd
19 A spenótot meg a sárgarépát Jókai sem szerette. Vö. *Keletkezés, forrásai*.
20 *super eo* — azzal kapcsolatban
115: A mocsár közepén fekvő megközelíthetetlen sziget Jókai gyakori motívuma. Vö. Solymossy Sándor: *Jókai és a magyar nép*. Ethn. 1925. 2., Nagy Miklós: *Az aranyember*. It 1959. 37.
1 *Tisza-szabályozás* — A műszaki felvétel a szabályozás előkészítéséhez 1833-ban, maga a szabályozási munkálat 1846-ban kezdődött.
pium desiderium — jámbor óhaj
116 : 20 *dágvány* — „Dágványnak nevezik az olyan mocsarat, mely az alatt kifejlő gázoktól pöffed, gőzt fuvall.” (*A jövő század regénye*. I. k. 157. — L. még: *Bálványos-vár* 3. — Vö. MNy 18. k. 180.)
117 : 12 *Az okos mén* — Jókainál gyakoriak az okos, gazdájukra is vigyázó állatok. Ilyen pl. Világosi Ilonka pónija a *Szerelem bolondjaiban*. (JKK 142.)
118 : 20 Jókai gyakran ír mocsári lidércekről. L. *Bálványos-vár* (3. és 56.), *Az apja fia* (*Még egy csokrot* 36.) — Vö. Ethn. 1919. 124.
124 : 11 *bőrszeredés* — bőrtarisnya

1 ap : Sor:

- 126 : 10 Gyáli Pepihez hasonló Jókai-alakok: Straff, Krisztyán Tódor.
(Vö. Nagy Miklós: *Az aranyember*. It 1959. 39.)
34 *szintaxista* — alsós gimnazista
- 129 : 21 *Discipulus negligens* — hanyag diák
quota hora — hány óra
22 *hoc non pergit* — ez nem megy
23 *Scio, scio* — tudom, tudom
24 *unum et idem* — egy és ugyanaz
26 *büfflál* — magol
27 *semel propter* (pro) *semper* — egyszer s mindenkorra
30 *ego tibi musicabo* — én fogok neked muzsikálni, majd elhúzom
én a nótádat
pergas — takarodj
- 130 : 1 „*Hab i ti nid gszagt, . . .*” stb. — Nem megmondtam, hogy
fél nyolcra gyere? S te most jössz, fél kilenckor. Most már
itthon van az apám, már soha be nem jöhetsz.
- 134 9 *Zummalacarregui*, Thomas (1788–1835) spanyol generális,
VII. Ferdinánd halála után Don Carlosnak a trónért való
harcaiban játszott kiemelkedő szerepet. Jókai a *Kedves atya-*
fiakban is említi. (Népvilág 54.)
14 *rápiál* — itt: egy-egy részt kiragad
- 135 7 Az országgyűlési ifjúság bemutatásában a pápai diákkor
élményeire is gondolhatott. Hasonló ifjak az *Eppur si muove-*
ban a Csittvári Krónikát író diákok.
- 136–41: Az iskolai fegyelmi tárgyalás megfelelője az *Eppur si muove-*
ban. Dezső bátor magatartása Hasonlít Jenőy Kálmánéhoz.
- 136 15 “A kicsapott diák sorsát részletesen ecseteli az *Eppur si muove-*
ban Az édes otthon c. fejezet elején.
20 *peregrinus* — Vö. *A peregrinus* c. elbeszéléssel! (*Dekameron*.
I. k. 238.)
- 137 : 31 *a lánc utolsó szeme én vagyok* — Korábban nincs róla szó,
hogy Dezső másoknak adott másolnivalót.
- 140 : 32 *Mucius Scaevola hőstörténete* — Livius: *Ab urbe condita*. 2. könyv,
12. fej.
33 „*Romanus sum civis*” — római polgár vagyok
- 141 1 „*Longus post me ordo idem petentium decus*” — Hosszú sora jön
utánam azoknak, akik ugyannerre a dicsőségre vágynak.
— Az ellenséges táborba belopózott s ott elfogott Mucius
Scaevola szavai. Mucius Scaevolát idézi Tanussy Manó is a
Kiskirályok c. regényben. (I. k. 235–36.)
8 *primánus* — első osztályos

Lap : Sor :

- 143 : 14 Az Országgyűlési Tudóslások terjesztése nem szerepelt az ifjak ellen indított per vádpontjai között. (Vö. Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből*. Genf 1864. I. k. 490–91.)
- 26 *fadaise* — ostobaság, hiábavalóság
- 145 : 33 A mérsékeltebb Reviczky Ádám (1786–1862, kancellár: 1828–1836) után a szélsőséges reakciós gróf Pálffy Fidél (1788–1864) lett a kancellár. Ő indított pert az országgyűlési ifjak, valamint Kossuth és Wesselényi ellen.
- 149 : 18 *Rappo* — Jókai másutt is említi: *Mivel töltötték az időt a hajdani diákok?* (HhM 4. k. 270.) Lexikonokban nem akadtunk nyomára, valójában ki volt.
- 30 *amerikai párbaj* — Nem amerikai eredetű, a megjelölés csak egzotikusnak tűnő voltára utal. (Vö. Jogi Szemle 1891. 4. k. 375.)
- 155 : 21 *ezt mondja a történetíró* — Az idézett rész Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből* c. művéből való. (Genf 1864. I. k. 487.)
- 160 : 18 *Discipulus negligens* — haszontalan diák
- 164 : 9 *Herr „Brodresser“* — kenyérfaló úr
- 10 *Herr „Komiszer“* — rendőrbiztos úr
- 165 : 1 „malom” (malum) — baj
- 10 *Teufelskerl* — ördögfióka, ördögös fickó
- 26 *Zuckermandel* — más néven: Váralja, Pozsony külvárosa. Említi az *Egy magyar nábobban* is. (JKK I. k. 202.) Pozsonyi emlékeket idézve a Várhegy környékének rossz híreről ír. (*Életemből*. I. k. 296.)
- 29 *studiosus* — diák
- 32 *gyorsparasztok* — „Az akkori közlekedést Béccsel egy tősgyökeres magyar intézmény tartotta fenn: a nyergesujfalusi gyorsparasztok. Egy parasztszekér, mely elé négy sárkányparipa volt fogva, röptett bennünket a „mészárosok útján”. A hol a szemközt jövő Bécsből indult gyorsparasztal találkoztunk az úton, mind a kettő megállt, kifogott, befogott s a budai vitte bécsi pasasírját Budára, a bécsi a budai utast Bécsbe; úgy, hogy azok közül az egyik sohasem látta Bécsset, a másik Budát.” (*Az én életem regénye*. HhM 5. k. 16.)
- 168 : 21 *contemporaneus* — kortárs
- 169 : 10 *Malomliget* — Mühlau Pozsony keleti részén a Duna mellett. Jókai az *Egy magyar nábobban* is említi a malomligeti tavat. (JKK I. k. 214.)

Lap : Sor

- 170 : 10 *szindikus* — jogtanácsos
16 *kalapácshal-szem* — a pörölycápa nagy sárga szeme
- 179 33 *hanák fuvaros* — a hanások a morvaországi Hanna-síkság szorgalmas, takarékos lakói
- 180 : 10 *a ligeten keresztül* — a Duna tulsó partján Ligetfalu község
14 *mühlai rév* — L. 169 : 10!
- 181 19 *Fugias Mathias!* — Fuss Mátyás!
- 182 : 12 *gaudé* — öröm, élvezet
27 *bimbóház* — Pozsonytól északnyugatra, a hegyekben több ilyen nevű vendéglő volt. Lorándnak azonban, ha a mühlai rév felé tartott (vö. 180 : 14), épp az ellenkező irányban kellett mennie.
- 188 : 13 *a provincián* — vidéken
- 200 : 12 *utánam kajabajál* — Népmesékben gyakori, hogy az elfogyasztott étel vagy ital rákiabál elfogyasztójára. — Kovács Ágnes szóbeli közlése.
- 201 : 20 Loránd úgy akar Topándyhoz kerülni, mint *Az elátkozott családban* Gutai Lőrinc Kadarkuthy báróhoz (JKK 136.) vagy az *Eppur si muove* diákjai Csollán Bertizhez. (1. k. 54.) Topándy „gyöngye oldala” azonos Kadarkuthyéval. (JKK 85.)
- 203 Cipra és a rabló csárdai találkozása hasonlít Henriette és Fatia Negra találkozásához. (*Szegény gazdagok*. JKK 297—98.)
- 215 : 27 *pugilláris* — tárca, bugyelláris
- 217 : 33 Hasonló jelenet *Az új földesúrban*, de ott Garanvölgyi Aladár megismeri Eliz írását. (286.)
- 220 : 27 *A természetbúvárlat volt szenvedélye* — Mérnökalakok mellett elsősorban Timár Mihály rokon ebben Topándyval. (*Az arany ember*. 2. k. 113—14.)
- 221 7 *Cartesius elmerülő ördögöcskéi* — a folyadékokban fellépő nyomás szemléltetésére szolgáló fizikai játékszer. Előfordul Jókainál a *Rab Rábyban* is. (192.)
- 222 : 19 *tertia non dantur* — nincs harmadik lehetőség
sine titulo — cím nélkül
- 223 24 Ciprával helyzetükben és jellemükben rokon Jókai-hősmők : Noémi (*Az arany ember*) és Evila (*Fekete gyémántok*). — Vö. Zsigmond Ferenc: *Jókai*. Bp. 1924. 327. és Nagy Sándor: *Jókai*. Brassó 1925. 50.
- 224 : 1 *sub titulo* — cím alatt
13 *Dollond-féle teleszkóp* — John Dollond (1706—1761) angol optikus az akromatikus távcső feltalálója.

Lap : Sor :

- 224 : 17 *Éjszaki Vadászkutya* — valószínűleg a *Cancs Venatici* csillagképet gondolja; ebben van a *Berenice haja* nevű csillagköd.
- 21 *Gregory-féle távcső* — Gregory a tükrös teleszkópot tökéletesítette úgy, hogy az észlelő a szemlélt tárgy felé nézhessen.
- 30 *Chevalier-féle mikroszkóp* — vízszintes csővű mikroszkóp-fajta
- 33 *rhinchites* — az ormányosok családjába tartozó bogárfajta. A gazdanövény levelét összesodorja, abba tojja tojását. Ilyen bogárról ír *A látható Istenben* is. (*Életemből*. I. k. 21.)
- 225 : 26 *Plato tollatlan kétlábú állatai* — Jókai szereti ezt az állítólag Platóntól eredő meghatározást az emberről. Vö. *Emberek és kétlábú állatok* (*Népvilág* 169.), *Egy magyar nábob* (JKK I. k. 15.)
- 29 *Nincs még oda* — híres lengyel induló: „Jeszcze Polska . . .” — Ezt énekelték a varsói tüntetők az 1863-i lengyel felkelés megkezdésekor. A 4000 mártír említése célzás a tüntetés véres elfojtására a cári csapatok által. Jókait a lengyel eseménnyek élénken foglalkoztatták. Ennek számos cikk, vers, elbeszélés a tanúja. — Vö. Nacsády József: *Jókai műveinek lengyel alakjai*. Szeged 1961. Irodalomtörténeti dolgozatok 19. 103–104.
- 227 : 23 *advocatus diaboli* — az ördög ügyvédje. Szentté avatási perekben a szentté avatás ellen érveket hozó ügyvéd. Vele szemben áll az „advocatus dei”, az isten ügyvédje.
- 229 : 20 *Augsburger* (Postzeitung) — Németország egyik legrégebbi lapja, 1686-ban alapították.
- 23 *consilium abeundi* — eltanácsolás (iskolából)
- 231 7 *komitíva* — kíséző levél
- 14 *Keilerei* — verekedés
Kneiperei — kocsmázás
- 15 *Schmollis* — diákos pohárköszöntő szó, pertu
Paukerai — párbaj
- 31 *cartell* — itt: párbaj-kihívás
- 232 : 18 *commode* — jól, helyesen
- 21 *Schulfuchs* — vaskalapos, szórszálhasogató ember
- 233 : 16 *a szíverem kövesül meg* — Vö. Baradlay Kazimir halálával *A köszívű ember fiaiban!*
- 239 : 1 *szadduceus* — itt: a törvény betűjéhez mereven ragaszkodó szívtelen ember
- 4 *Gedenkebuch* — emlékkönyv
- 240 : 28 *prozopopea* — szertartásosság

Lap : Sor :

- 242 : 26 *sámsoni blüverő* — a bibliai Sámson ereje a hajában volt. Vö. Bírák könyve 16 : 17.
- 245 : 19 *Cypria* — ciprusi: Aphrodite (Venus) istennő egyik mellékneve, ui. kultuszának egyik fő helye Ciprus volt.
- 250 : 26 A tányéron hagyott falat és a távolban éhező kedves közötti összefüggés nem népi hiedelem. (SzÁ) Jókainál másutt is előfordul: a *Kárpáthy Zoltánban* (JKK 2. k. 195.) és *A tengerszemű hölgyben.* (242.) — Vö. Ethn. 1919. 126.
- 259 : 17 *feküdjél az én ágyamba* — következetlenség, hiszen a 99 : 29 szerint Ciprának nincs ágya, egy padlóra terített cifra gyékényen alszik.
- 260 4 *Cigányasszony volt az anyám . . .* — Gulyás József Jókai és a népdalok c. cikkében (Ethn. 1925. 140.) Jókai népdal-idézetei között említi, de népköltészeti megfelelőjét nem sikerült megtalálnunk. A cselekményhez való pontos illeszkedése azt a feltevést támogatja, hogy Jókai írta — esetleg népi elemek felhasználásával.
- 261 9 *Adjon Isten három ,B'-ét . . .* — Gulyás említett cikkében (139.) azt írja, hogy ennek a versetnek a megfelelője Erdélyinél az 1. k. 184—86. lapján található. Az ott közölt szöveg azonban alig-alig hasonlít erre.
- 262 6 *farkasalma* — (aristolochia). Gyökere csípős mérget tartalmaz.
- 268 16 *Cigányasszony volt az anyám . . .* — L. 260 : 4!
- 269 Az „irigy-leány”, „kutya”, „bús-leány”, „öregasszony”, „korporó” az ún. „írásos” kártya egyes lapjainak figurái. (Erdős Kamill közlése.) — Jókai talán még gyermekkorában látott kártyavető cigányasszonyt. Mikszáth említi Jókai-életrajzában, hogy mikor a kis Móric nagyapja, Jókay Sámuel Ógyaláról belátogatott Komáromba, Vörösné egész nap a cigányasszonyokat hajszolta, hogy jöjjenek az öregúrnak kártyát vetni. (Mikszáth Krk 18. k. 16.)
- 272 : 22 az *ivópohár . . . elpattant* — A pohár elpattanása népi hiedelem szerint halált, szerencsétlenséget jelent. (SzÁ) A *Rab Rábyban* is előfordul. (128.) — Vö. Ethn. 1919. 117.
- 277 : 2 Hasonló a *Szerelem bolondjaiban*: „A magyarban ,igen'-nel és ,nem'-mel sokáig kiségetheti magát, aki nem akar többet mondani . . .” (JKK 233.)
- 283 3 *hippocratesi halálarc* — A haldoklók eltorzult arcát Hippokratész (i. e. kb. 460—377) görög orvos írta le először.
- 27 *azzal a lefelé fordított fáklyával* — a halál szokásos ábrázolása

Lap : Sor :

- 285 : 1 *manikhéus* — Manes vagy Mani tanait követő, a kereszténységet a perzsa mágusok tanításaival egyeztető szekta híve. Itt: istentelen, pogány.
- 4 „*magnum áldomás*” — szállóige Anonymus nyomán, aki latin szövegbe ékelte a magyar áldomás szót: „*magnum aldamas fecerunt*”. (16. fej.)
- 25 *lizinka* (*lysimachia*) — a kankalinfélékhez tartozó növény, levele kerekded, kb. 20 fill. nagyságú.
- 286 : 10 *nymphaea* — vízi tündérrózsa. — Jókai a komáromi szigetről ismerte. (Vö. *Az én életem regénye*. HhM 5. k. 151.)
- 288 : 22 *per procura* — meghatalmazás útján
- 28 ma *foi* — hitemre
- 292 : 10 Gyáli Pepi nem létező fejedelem nevével való szélhámoskodásának mását írta meg Jókai *A hochbreitensteni uralkodó herceg* c. elbeszélésében. (*Megtörtént regék* 71–75.)
- 16 A helymeghatározásként felsorolt nagyfejedelemségek: Lippe-Detmold, Schwarzburg-Sondershausen és Reuss valóban léteztek Közép-Németországban.
- 293 2 *indigenátus* — honosítás, külföldieknek kitüntetésképpen adományozott magyar állampolgárság
- 8 *muckerek* — németországi vallási szekta tagjai, akik aszkézis leple alatt fajtalanságokat űztek.
- 299 : 27 *Jákob története* — Mózes I. könyve 29 : 16–20.
- 305 : 33 *kilegülfjuskodol* — csűrüssel-csavarással kimagyarázol
- 306 : 17 *tranzakció* — itt: alku
- 310 : 31 *a németek a világon a legjobb ivók* — Hasonló vélemény egy közel egykorú német anekdotagyűjteményben: „Es ist eine sehr alte Behauptung, dass es unter keiner Nation grössere Trinker gäbe, als unter den Deutschen.” (Nagyon régi állítás, hogy egy nemzetben sincsenek nagyobb ivók, mint a németek között. — *Conversations-Lexikon des Witzes, Humors und der Satyre*. Altona 1869–70. 6. k. 101.)
- 33 A konfráterek esetének megfelelőjét írja le az idézett *Conversations-Lexikon*, egy lengyel polgármesternek tulajdonítva egy hordócska bor megívását a vámolás elkerülése végett. (6. k. 100.)
- gönci hordó* — 125–145 l közötti űrtartalmú hordó
- 311 2 *lázsiás* (tállér) — l. 76 : 18!
- 9 *Henneberg Pépó* — H. grófság Közép-Németországban, a frank területben. A H. grófok között gyakori volt a Poppo név.

Lap : Sor :

- 311 : 22 *wartburgi pohárürités* — A föntebb (310 : 31) idézett Conversations-Lexikon ennek a megfelelőjét is leírja: „In Franken, wenn ehemals eine Gesellschaft recht fröhlich gespeist und zusammen gezecht hatte, wurden die Pistolen geladen, mit Wein ausgefüllt, der Hahn gespannt, ausgetrunken und dann zum Fenster hinaus nach einer Scheibe abgeschossen.” (Ha Frankföldön régen egy társaság igazán vígan lakmározott és tivornyázott együtt, előhozták a pisztolyokat, megtöltötték őket borral, felhúzták a ravaszukat, kiútták belőlük a bort, s azután az ablakon át célba lőttek velük. — 6. k 101.)
- 321 : 25 *a bibliai József* — A történet szerint ellenállt Potifárné csábitásának. (Mózes 1. könyve 39 : 7—18.)
- 322 : 1 *nápolyi Johanna* — Nagy Lajos öccse, Endre volt a férje, akit cinkosaival megöletett. Vö. Arany: *Toldi szerelme*.
- 326 : 16 *manu propria* — sajátkezűleg
- 330 : 2 *kőferya* — kotyvalék
- 336 : 25 *Medúza-ső* — Medúza, más néven Gorgó, dühtől torz arcú, kígyóhajú mitológiai szörny; aki ránéz, ijedtében kövé mered.
- 337 : 28 *galvanizált halott* — Ha a holttestbe elektromos áramot vezetnek, vonaglani kezd.
- 343 : 5 *leváta* — pörfelvétel
incattus — alperes
8 *liquidum debitum* — befolyó adósság
9 *brachialiter egzekvál* — karhatalommal behajt
- 347 : 2 *fuit negligens* — hanyag volt
3 *archivarius* — levéltáros
5 *asinus. Quantus asinus* — számár. Mekkora számár
7 *perversus homo* — elvetemült, rossz ember
pistor — pék
- 352 : 14 *rodomontád* — szájhösködés
- 353 : 32 *Angol regényíróktól tanultam* — Az *Elátkozott család* végszavában is angol regényírókra hivatkozik. (JKK 272.)
- 355 : 8 *primae nonus* — *primae partis nonus* titulus, Werbőczy *Hármaskönyve* első részének 9. cikkelye: ebben vannak felsorolva a magyar nemesség sarkalatos jogai. A hely megjelölése az itt említett formában szállóige volt.
26 *stellionatus* — csalás
27 *filontéria* — tolvajlás
- 357 : 33 *A számár és csikó közötti esküvőhöz hasonló a Rab Rábyban,*

- ahol Karcsatályi Miska lovakat eskettet össze egy nem tetsző házasság paródiájaként. (301–302.)
- 360 : 4 Világosiékhoz is betérnek éjszakánként a kóborló szegénylegények. (*Szerelem bolondjai*. JKK 99.)
- 374 : 8 *Ha poharadból iszom ...* — Nem népi hiedelem, köznemesi, később polgári körökben általános. (SzÁ)
- 11 *Ha éjjel rólad álmodva fölébredek ...* — Általánosan elterjedt népi hiedelem. (SzÁ) Jókainál másutt is előfordul: *Az isten-hegyi székelyleányban* (*Dekameron*. 2. k. 189.), *Az új földesúrban* (287.), *A lőcsei fehér asszonyban* (2. k. 11.). — Vö. Ethn. 1919. 125.
- 14 *Ha hajadnak egy szálára ...* — Nem népi hiedelem. (SzÁ)
- 17 *S ha én egy szálát hajamnak ...* — Népi hiedelem. (SzÁ) *A Kiskirályokban* is előfordul. (1. k. 243.)
- 20 *Ha a túvel megszúrtam ...* — Nem népi hiedelem. (SzÁ)
- 22 *Ha az ajtó kinyílik ...* — Népi hiedelem szerint az ajtó kinyílása vendéget vagy más hiedelem szerint halált jelent. (SzÁ)
- 24 *Ha csillag fut le az égről ...* — Népi hiedelem. (SzÁ)
- 375 3 *Ha a katicabogár kezem fejről elszáll ...* — Népi hiedelem szerint a leány arrafelé megy férjhez, amerre a katicabogár száll. (SzÁ)
- 5 *Ha a meggyűjtott csepű tenyeremről a magasra száll ...* — Szendrey Zsigmond *Szatmár megye néphagyományai* c. cikkében a következőképpen írja le az ezzel a hiedelemmel kapcsolatos népszokást: „A lányok fonás közben apró csepűgomolyagokat csinálnak, s aztán meggyűjtják s a magasba hajtják; ha röptében lobot vetve ég el: még az évben férjhez megy az illető leány, míg ha égve hull le: csak jövőre megy férjhez.” (Ethn. 1928. 33.) — L. még Jókainál: *Eppur si muove*. (1. k. 120.)
- 7 *Ha fülem megcsendül ...* — Általános népi hiedelem. (SzÁ) *ha orcám kigyullad ...* — Általános népi hiedelem abban a formában, hogy az arc pirulása szidást (egy-egy vidéken a bal arc pirulása dicséretet) jelent. (SzÁ)
- 9 *Ha ollóm lehull ...* — Népi hiedelem szerint vendéget jelent. (SzÁ)
- 11 *Ha kontyom lehull ...* — Nem népi hiedelem. (SzÁ)
- 13 *Ha öltönyöm visszajáról vettem fel ...* — A visszajáról felvett öltöny a népi hiedelemvilágban általában valamilyen rontás elleni védekezést jelent. (SzÁ)

Lap : Sor :

- 375 : 15 *Ha a gyertya felém fut le . . .* — A gyertya lefutásával kapcsolatban a népi hiedelemvilágban sokféle értelmű jóslás található (pl. halál, pénz bevétele), de az itt említett nem. (SzÁ)
- 17 *Ha a gyűrűm elpattan . . .* — Nem népi hiedelem. (SzÁ)
- 22 *A virág szirma arról beszél . . .* — Általánosan elterjedt szokás a virágszirmokkal, akácfalevelekkel való kiszámlálás: „szeret, nem szeret” stb. (SzÁ)
- 23 *a csergő madár a háztetőn . . .* — A népi hiedelemvilágban nincs a szerelemmel kapcsolatos jelentése. (SzÁ)
a nehéz bőjttel kiérdemelt álomlátás — az András napján szokásos férjijóslás: A leány gatyát tesz párnája alá, bőjtől, s álmában meglátja jövődöbelijét. (SzÁ)
- 24 *a megöntött ólom* — Az ólomöntés főként Szilveszterkor, de máskor is szokásos; a kiöntött ólomfigurák a hiedelem szerint a jövődöbéli képét mutatják. (SzÁ)
a mosdó cica — vendéget jelent (SzÁ)
- 378 : 20 *Mikor . . . a dalimadár megszólal . . .* — Nem népi hiedelem (SzÁ), valószínűleg Jókai kitalálása. Jókai a fülemülét, csalógányt nevezi dalimadárnak. Szótárainkban ez az elnevezés nem található.
- 30 *rézgaras* — 1 garas = 3 krajcár
- 32 *váltó* — papírpénz
- 33 *pengő* — ércpénz — Az utóbbi értékesebb volt. A kettő közötti értékkülönbség állandóan ingadozott. Általában 1 pengő forint kb. 2,5 váltó forint értékének felelt meg.
- 380 : 7 *Ha szeretsz, mért nem szeretsz igazán . . .* — Népdalmegfelelője: „Ha nem szeretsz igazán, Ne jártass magad után.” (Krizsa János: *Vadrózsák*. Új kiad. Bp. 1943. 1. k. 65. 139. sz. dal.)
- 9 *Ha tudad, hogy nem szerettél . . .* — Megfelelője a *Káka tövén költ a ruca . . .* kezdetű közismert népies dal egyik strófája: „Ha tudad, hogy nem szerettél, Hálódba mért kerítettél? Hagytál volna békét nekem, Más is elvett volna engem — valaha.” (L. *Hatszáz magyar nemzeti dal*. 4. kiad. Bp. 1899. 388.) Valószínű, hogy az idézet versszak már korábban önállóan élt a nép ajkán, s csak később olvadt a *Káka tövén*-be. Önállóan fordul elő Gönczi Ferenc göcseji gyűjtésében is. (*Göcsej népköltészete*. Zalaegerszeg 1948.) A Gulyás József (Ethn. 1925. 141.) által említett, Erdélyinél (1. k. 78—79.) található „Ha nem voltál jó szerető . . .” kezdetű dal csak távolabbi hasonlóságot mutat a Jókaitól idézettel.

Lap : Sor

- 381 : 15 *benevolizál* — vallat
16 *sub stria* — vonal alatt, jegyzetben
- 382 : 16 *A szomszéd gróf a kályhafűtőjét vette nőül* — A rangon aluli házasság problémája, esetei a *Fekete gyémántokban*. (52–53.)
- 383 11 *S ha anyád ellenezné e házasságot?* — Jókai anyja megakadályozta, hogy elvegye ifjúkori szerelmét, Asztalos Etelkát (vö. Mikszáth Krk 18. k. 75.), mindent megtett Laborfalvi Rózával való házasságának megakadályozására is. (Uo. 135–41.)
- 390 10 *voltál kertben?* . . . — Ijesztgető gyerekjáték. Az első két kérdésre igenlő, a harmadikra tagadó választ ad a kérdező. Ekkor a kérdező rákiált, tapsol, vagy a szeme felé kapva megijeszti, s ha annak megrezzen a szempillája, megállapítja: De bizony féltél.
- 391 : 27 *Szerelemnél jobb az álom . . .* — Megfelelője Erdélyi gyűjteményében: „Másoknak is azt ajánlom, Szerelemnél jobb az álom: Mert az álom nyugodalom, De szerelem szívfájdalom.” (1. k. 45., az 57. sz. dal 2. versszaka.) — Vö. Gulyás i. m. Ethn. 1925. 144.
- 397 : 7 *csak eddig ment be a kés* — Jókainál gyakori az olyan halálos seb, amely egy ideig még engedi élni áldozatát. Rokon motívumokat említ Zsigmond F. i. m. 296–97.
- 398 1 *ha a lámpa el lesz oltva, — akkor hagyjon magamra* — Jókai nőalakjainak erkölcsösségére jellemző Cipra aggályos kívánsága. Hasonlókat említ Zsigmond F. i. m. 311–12.
- 400 : 1 *futó* — vadászpuska töltényébe tett nagy sörét vagy vasvagdálék
- 401 : 10 Hasonló, kötélen való közlekedést ír le *A két Trenkben*. (15.)
- 402 : 14 *ragasztó* — itt: ajtófélfá
- 404 : 34 Loránd és Kandúr harcához sok mozzanatában hasonló Fatia Negra és Juon Tare birkózása a *Szegény gazdagokban*. (JKK 200–203.)
- 408 : 6 Kandúr sem hal meg rögtön. Vö. 397 : 7!
- 410 9 *catilinaria* — vádbeszéd; Cicero római szónok Catilina ellen tartott beszédeire utaló név.
quousque tandem — végre is meddig; Cicero említett beszédei egyikének kezdőszavai, a türelmetlen felháborodást fejezik ki.
- 414 : 32 *cickendő* — gyapotszövet kendő
zsalírúha — fekete alapon piros virágokkal díszített ruha
33 *négynyüstös vászon* négy nyüstben szőtt vászon. A nyüst

Lap: Sor:

- a szövésnél a vastag fonal, amelyhez a mellékfonalakat
eresztik.
- 416 : 21 *rácsuddász, olyan lesz a fiad* — Általános népi hiedelem.
(SzÁ) — Hasonló *Puskás Kalári* c. versében. (*Költemények*.
I. k. 319.) — Vö. Ethn. 1919. 125.
- 417 : 18 *corpus delicti* — bűnjel
- 419 : 30 *damaszkecső* — finom, damaszkuszi acélból készült puskacső
- 421 : 33 *Nessus-ing* — A Nessus kentaur vérébe mártott ing ölte meg
Heraklést.
- 423 : 19 *Azt én jobban tudom . .* — Vö. Jókai haldoklóival! —
Zsigmond i. m. 296—97.
- 429 : 17 Az ún. Apostoli hitvallás (Hiszkegy) egyes részleteinek
értelmezései.
- 436 : 10 *Itt nincs segedelem* — Nem valószínű, hogy a körmére csep-
pent égő viasztól valaki meghal, bár igen fájdalmas égési
sebet okoz. (Dr. Honti Géza főorvos — Kecskemét —
szóbeli közlése.)
- 26 *Animula, vagula, blandula . .* — Hadrianus császár (i. sz.
117—138) verse a lelkéhez: „Lelkecske, te kis bizonytalan,
vak, vendége és társa a testnek! Hová, milyen helyre mégy
most? Te kis fázós, sápadt, meztelen! S nem fogsz már
tréfálkozni, ahogy szoktál.”
- 28 *extra dominium* — birtokon kívül
- 437 2 E korban sokan hittek a távoli csillagokon lakó nemesebb
emberek létezésében. Büchner *Kraft und Stoff*-ja is említi:
„. . . man liess auf entlegenen Planeten Geschlechter mit
ätherischen Leibern und befreit von dem Druck der Materie
entstehen . . .” (. . . feltételezték, hogy távoli bolygókon éteri
testű s az anyag kényszerétől szabad nemzetségek támadtak . .
— 4. Aufl. Frankfurt a. M. 1856. 41.) Jókai is hitt benne, hogy
halála után a Marsra kerül. (Vö. *Keletkezése, forrásai!*)
A *Fekete gyémántokban* Berend Iván említi felolvasásában,
hogy a sarki emberek nagyítóikkal látják a Szfriuszon élő,
a földieknél tökéletesebb embereket. (209.)
- 16 *Északi Vadászkutya* — Vö. 224 : 17!
- 440 24 *hát még e kedélyállapot mellett* — *A tábornok és az asztrálszellem*
c. elbeszélésében: „A kétségbeesett ember, a boldogtalan
szerelmes a legjobb katona . . .” (*Véres könyv* 94.)
- 441 29 *Miért nem egy hüvelykkel alább?* — Egy anekdota Görgeynek
tulajdonítja ezt a mondást. (Tóth Béla: *A magyar anekdota-
kincs*. Bp. 1957. 321.)

Lap: Sor:

- 442 : 19 1849. októberében Jókay Károlyt a német kormány megfosztotta addig viselt árvagyámi tisztségétől. Attól kezdve birtokán gazdálkodott. (Szinyei 5. k. 536.)
- 444 : 22 *Egy méhcsípés.* — Meg lehet halni egyetlen méhcsípéstől is. (Dr. Honti Géza főorvos — Kecskemét — szóbeli közlése.) Szeberényi Lajos *Öngyilkosság* c. cikkében említi egy nőt, aki a rajzó méhek tömegében kereste a halálát. (VU 1864. ápr. 3.)

★

E helyen mondok köszönetet *Kiss József*nek a szövegben előforduló dalszövegekkel, *Szendrey Ákos*nak a népi hiedelmekkel, *Takács Lajos*nak különféle néprajzi problémákkal kapcsolatos felvilágosításaiért, *dr. Sz. Tóth Gergely*nek a Sárközy családra vonatkozó adatok összegyűjtésében nyújtott segítségéért, *Szabadi Sándornak* néhány bibliai utalás helyénc megkereséséért, továbbá mindazoknak, akik közléseire egyes magyarázatokkal kapcsolatban hivatkozom.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A régi pozsonyi líceum. (Szabó László: *Jókai élete és művei*. Bp. 1904. 31.)
- II. Jókai csillagászati távcsöve. (Balatonfüredi Jókai Múzeum)
- III. A regény New York-i kiadásának címlapja 1900-ból.
- IV. Kép a filmváltozatból. (Mozihét 1917. jan. 14. 2. sz. 16–17.)

NÉVMUTATÓ

- Almásy Pál 461
 Alszeghy Zsolt 473
 Anonymus 560
 Arany János 552, 561
 Asztalos Etelka 564
- Benes Ilona 460
 Beöthy Zsolt 470
 Béranger, Pierre-Jean de 552
 Beregi Oszkár 460
 Bernfeld Magdolna 470
 Bessenyei György 549
 Blondel, Sacy von 460
 Breyer kapitány 469
 Buday Dezső 470, 471
 Büchner, Ludwig 565
- Carlos, Don (spanyol trónkövetelő) 555
 Cartesius 557
 Catilina, Lucius Sergius 564
 Chevalier, C. 558
 Cicero, Marcus Tullius 564
 Czakó Zsigmond 466
- Demeter Tibor 458
 Dollond, John 557
- Endre, Anjou 561
 Eötvös Károly 548
- Erdélyi János 449, 553, 559, 563
 564
 Erdős Kamill 559
 Étsy Emilia 460
- Faber, Filippo 459
 Féja Géza 472
 Fenyő Emil 460
 Ferdinánd, VII. (spanyol király)
 555
 Ferenczy Zoltán 458
 Feszty Árpádné Jókai Róza 468
 Fleischmann Gyula 470
 From kocsmáros 549
- Gál János 458
 Gálos Rezső 549
 Gárdonyi Géza 470
 Gárdonyi József 470
 Gönczi Ferenc 563
 Görgey Artúr 565
 Gregory, James 558
 Gulyás József 553, 559, 563, 564
 Gyalui Farkas 470
- Hadrianus, Publius Aelius 565
 Hajdu József 460
 Hankiss János 551
 Heckenast Gusztáv 461
 Hegedüs Lóránt 467
 Hegedüs Sándor, id. 467

Hegedüs Sándor, ifj. 467
Hevesi Sándor 460
Hippokratész 559
Hollay Kamilla 460
Honti Géza 565, 566
Horváth Mihály 556

Incze Miklós 461

Jablunkay Gábor 471, 474
Johanna, Anjou 561
Jókai Rózsa 468
Jókay Jolán 467
Jókay József 465
Jókay Józsefné Pulay Mária 564
Jókay Károly 462, 463, 566
Jókay Sámuel 559
József, II. 548, 552
Julow Viktor 466

Kalenda Lóránt 466
Kardos Albert 465, 466
Kemenes Lajos 460
Kertbeny Károly 458
Kiss József 566
Kossuth Lajos 556
Kovács Ágnes 557
Kovács Gusztáv 460
Kriza János 563
Kun Andor 467

Laborfalvi Rózsa 564
Laczkovics János 465
La Fontaine, Jean de 552
Lajos, Nagy (magyar király) 561
Leo, III. 553
Lind S. 459
Livius, Titus 555
Lucanus, Marcus Annaeus 551

Makszimov, N. G. 459
Manes (Mani) 560
Martinovics Ignác 465, 548
Mátrai Erzsi 460
Maykowski, J. 458
Mentovich Ferenc 552
Mezzofanti, Giuseppe 551
Michelangelo Buonarrotti 551
Mikola István 548
Mikszáth Kálmán 449, 463, 549.

559, 564
Molière 551
Molnár József 466

Nacsády József 558
Nagy Miklós 467, 554, 555
Nagy Sándor 472, 557
Nedeczky István 461
Nogáll Janka 551
Novák Sándor 473
Nyáry Pál 466

Oláh Gábor 465
Orosz László 465

Pálffy Fidél 556
Pálincás László 460
Pálóczy-Horváth Ádám 553
Péter László 451
Petőfi Sándor 466
Platón 558
Pogány Vilmos 457
Poór Lili 460

Ragályi Tamás 553
Rákosi Viktor 470
Reviczky Ádám 556

Sárközy András, id. 465
Sárközy András, ifj. 465

- Sárközy Ferenc 466
 Sárközy Gedeon 466
 Sárközy János 465, 466
 Sárközy Zsigmond 465
 Schröer, Tobias Godofredus 464
 Ślaski, Jan 458
 Solymossy Sándor 470, 554
 Sótér István 473, 474, 547
 Sue, Eugène 551
- Szabadi Sándor 566
 Szabó Aladár 471
 Szabó József 458, 474
 Szabó László 450, 463, 551, 567
 Szabóné Nogáll Janka 551
 Szántó Piroska 458
 Szeberényi Lajos 566
 Széchenyi István 466
 Szendrey Ákos 449, 548, 550, 559, 562, 563, 566
 Szendrey Zsigmond 449, 548, 550, 554, 559, 562
 Szerémy Zoltán 460
 Szinyei József 450, 566
 Szombati László 470
 Szőreghy Gyula 460
- Takács Lajos 550, 566
 Teleki László 466, 467
- Tolnai Vilmos 550
 Tomory Anasztáz 552
 Toponarszki, U. 459
 Tóth Béla 553, 565
 Tóth Gergely, Sz. 566
 Triebnigg-Pirkhert Ella 550
- Uher Ödön, ifj. 460
- Vasváry Ödön 451
 Vestris, Gaetano Apollino Baldassare 551
 Vidacs János 466
 Vörösmarty Mihály 550
 Vörös Józsefné 463, 559
- Wechsler, Ludwig 458
 Werbőczy István 561
 Wesselényi Miklós 556
- Yolland, Arthur B. 459
- Zichy Nándor 461
 Zummalacarregui, Thomas 555
- Zsigmond Ferenc 470, 471, 473, 474, 557, 564, 565
 Zsigmondy Vilmos 549

TARTALOM

I. Dezső naplója	5
Dezső naplója	
II. A cserелеány	35
Dezső naplója	
III. Az én nagyságos urambátyám	67
IV. Az ateista és a kegyeskedő	81
V. A fenevad tanyája	115
Dezső naplója	
VI. Korán érő gyümölcsök	125
Dezső naplója	
VII. A tiltott iratok	133
VIII. A kezdetnek a vége	142
IX. A tizenhét éves agg	155
Dezső naplója	
X. Én és a démon	160
Dezső naplója	
XI. Az adott szó	184
XII. Egy pillantás a pisztoly szájába	198
XIII. Melyik téríti el a másikat?	212
XIV. Két leány	238
XV. Ha szereti, hát szeresse!	254
XVI. Az a gyűrű	263
XVII. A sárgaruhás nő a kártyában	272
XVIII. A halálra intő	281
Dezső naplója	
XIX. Fanny	297
Dezső naplója	
XX. A végzetes nap!	302

XXI. Az a levél	317
XXII. A tudtán kívül rém	325
XXIII. Az örömnök napja	342
XXIV. A bolond tréfa	351
XXV. Amíg a zene szól	363
XXVI. A szerelem babonája	374
XXVII. Mikor a dalimadár megszólal	385
XXVIII. Az éjjeli küzdés	395
XXIX. A pók a szögletben	409
XXX. Credo...!	423
XXXI. A menyasszonyvívés	434
Dezső naplója	
XXXII. Mikor megvénültünk!	440
Jegyzetek	447
Rövidítések	449
Kiadások, fordítások, feldolgozás	451
Keletkezése, forrásai	461
Irodalom	470
Szövegváltozatok	475
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	547
A képmellékletekről	566
Névmutató	567

A kiadásért felel:
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős:
ZRINSZKY LÁSZLÓNÉ

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötetért
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett 1963. VI. 5.

Példányszám : 6.500

Terjedelem : 28,6 (A/5) ív + 4 old. melléklet

✱

63.57273 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

MTA ITI
R 2006

R 1985

R 1966

R 1975

R 1997

Ann. 35. - 11

